Google

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Google

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.

- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.

- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.

- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på http://books.google.com/

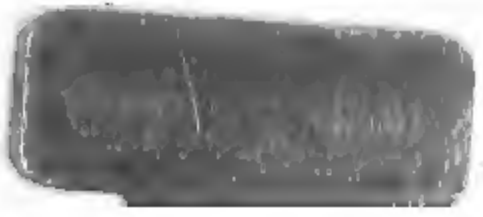

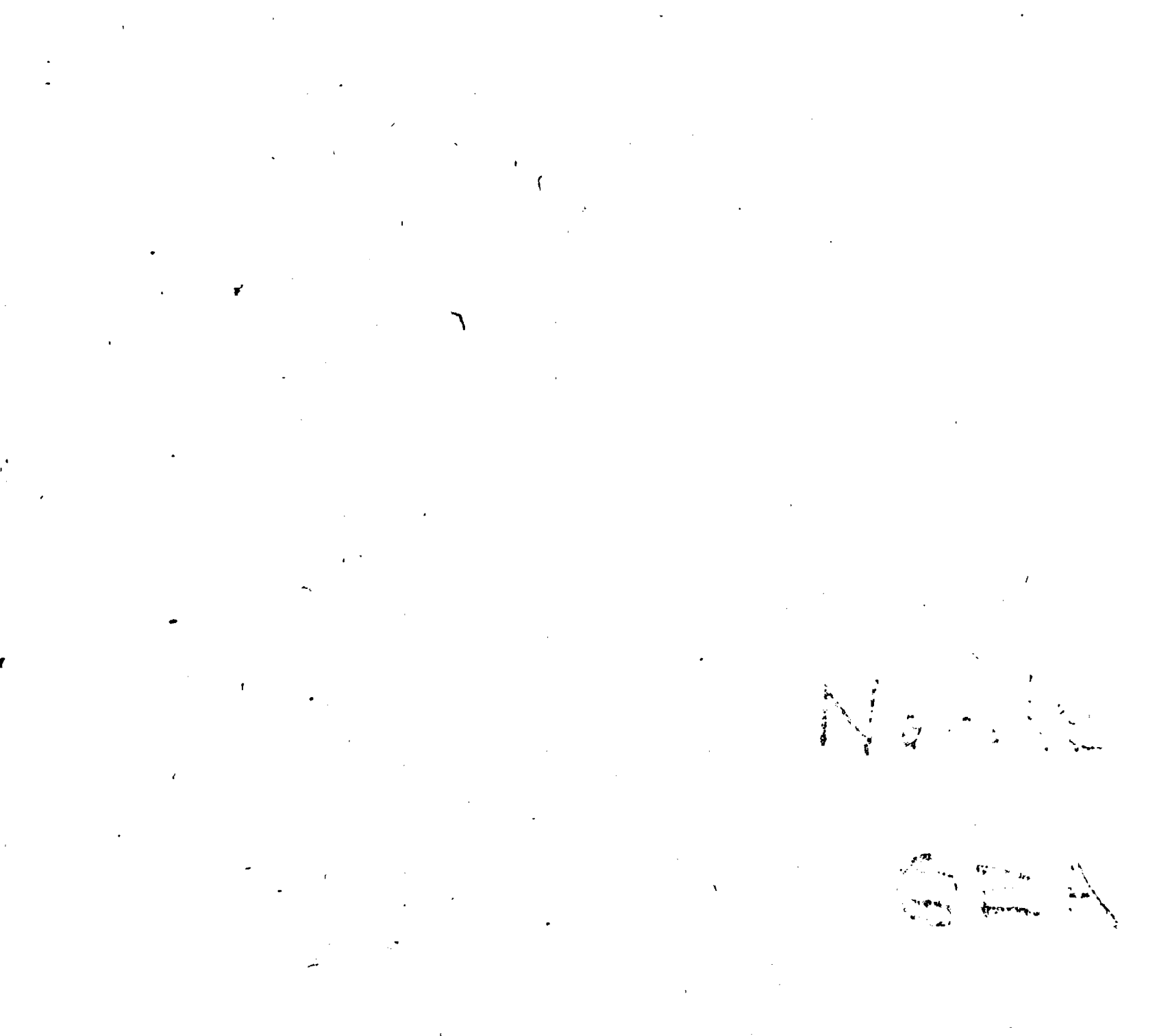
North
Sea

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

3.

TREDIE RÆKKE

1

FØRSTE BIND

KRISTIANIA

TRYKT HOS GRØNDAHL & SØN

1890

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
26878?4
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 192[illegible] L

INDHOLD.

Side

Den throndhjemske Erkestols Sædesvende og Frimænd.
Af Dr. Ludvig Daae 1

Nogle Ord i Anledning af Prof. Dr. A. C. Bangs Afhandling om den daterede Eysteinske Indskrift i Throndhjems Domkirke.
Af Herm. M. Schirmer 28

Bidrag til Christian Colbjørnsens Levnetshistorie.
Af Dr. Ludvig Daae 45

Gustav Peter Bloms Dagbog under Rigsforsamlingen paa Eidsvold. (Med et Tillæg.)
Udgiven af Dr. Ludvig Daae 78

Om det gamle Hamar og den gamle „Hamars Beskrivelse“ fra 1553.
Af Dr. Gustav Storm 113

Om Relikviegjemmer i norske Kirker.
Af N. Nicolaysen 141

Olafsbrønden i Throndhjems Domkirke.
Af Henr. Mathiesen 165

Om Antikvaren L. D. Klüwer og hans Manuskripter.
Af Dr. Ingvald Undset 178

De norske Perlefiskerier i ældre Tid.
Af A. Taranger 186

Rettelser til Afhandlingen „Om Peder Claussøn Friis og hans Skrifter“ foran Udgaven „Samlede Skrifter af Peder Claussøn Friis“.
Af Dr. Gustav Storm 238

Om den gamle Beskrivelse over Hamar.
Af Dr. Ludvig Daae 244

Fremdeles om Throndhjems Domkirke.
Af Dr. A. Chr. Bang 270

Side

Om de Hamarske Krøniker.
Af Dr. Gustav Storm 277
Om de Hamarske Krøniker.
Af Dr. Ludvig Daae 309
Om de norske Kjøbstæder i Middelalderen: deres Oprindelse, Indretning og Bygningsskik.
Af N. Nicolaysen 335. 385
En Mariestuke.
Af H. M. Schirmer 363
Slutningsbemærkninger om de Hamarske Krøniker.
Af Dr. Gustav Storm 369
Om Dr. Guðmundssons „Privatboligen paa Island".
Af N. Nicolaysen 440
Nye Studier til Oprørshøvdingen Amund Sigurdssøns Historie.
Af Dr. Ludvig Daae 488
Smaastykker: 1—6. . . . . 376. 500

Register til Historisk Tidsskrift, 3. Række, Bind I.
Af A. Kjær 503

Den norske historiske Forening . . . . . I—XXIII

DEN THRONDHJEMSKE ERKESTOLS SÆDESVENDE OG FRIMÆND.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

I.

I „Meddelelser fra det norske Rigsarchiv“ I (Christiania 1870) har nuværende Professor J. E. Sars udtogsvis ladet aftrykke nogle „Bidrag til Oplysning om Norges Folkemængde, Skattevæsen, Handel o. s. v. i Tiden nærmest før Reformationens Indførelse“. I de her udtogsvis aftrykte Dokumenter fra det danske Geheimearchiv, af hvilke en fuldstændig Udgave fra en anden Haand nu dels foreligger og dels forberedes, forekommer paa et Par Steder (S. 191) Udtrykket „Bispens Sædesvende“ om Personer, som ingen Skat have ydet. Prof. Sars bemærker: „Om Betydningen af denne Benævnelse har ingen Oplysning kunnet findes. Formodentlig har Sædesvenden havt med Opsynet af Bispestolens Jordegods eller Indkrævelsen af dens Indtægter at gjøre.“ Ved „Sædesvend“ skulde altsaa forstaaes omtrent det samme som Aarmand, hvilket Navn biskoppelige Oppebørselsbetjente idetmindste i nogle Stifter vedblev at føre lige til Reformationen. I Fritzners Ordbog (1ste Udg. 1867) er *setusveinn* ganske kort forklaret = *setumaðr*, der igjen svarer til, hvad man nuomstunder kalder Inderst. Paludan-Müller (Grevens Feide, II, S. 398) har fundet

Udtrykket Sædesvend i et Brev af 1537, men uden at indlade sig paa at forklare det. Det skal dog villig indrømmes, at den større Del af de Kildesteder, hvoraf en virkelig Kundskab om disse Sædesvende kan hentes, først er bleven offentliggjort i en senere Tid, og at nogle af dem endnu ere utrykte.

Idet jeg nu gjør et Forsøg paa at udrede et Forhold, der vil vise sig at være af Betydning for det norske Episkopats, særlig Erkebispedømmets Historie, vil jeg begynde med at belyse dets Beskaffenhed i Catholicismens allersidste Periode i vort Land, fordi dette Tidsrum er det eneste, fra hvilket jeg finder nogenlunde tilstrækkelige Oplysninger derom. Først efter at dette er gjort, vil jeg bestræbe mig for at gjenfinde Forholdets Existents ogsaa i tidligere Aarhundreder og derved paavise dets Oprindelse.

Som et Hovedsted i denne Materie maa ansees Erkebiskop Erik Walkendorfs Klageskrift til Pave Hadrian VI., forfattet i Rom i Februar 1522 lige efter hans Ankomst til Curien, hvorhen han havde taget sin Tilflugt for at undgaa Kong Christiern II.s og hans i Norge dengang raadende Creaturers Forfølgelser og Fornærmelser.

Mellem sine Ankeposter anfører han, at Befalingsmanden paa Bergenhus, Jørgen Hanssøn, har molesteret *liberos servos ecclesiae Nidrosiensis, Sedesvene vulgariter nuncupatos et ab omni talia et exactione laicali ac operis praestandis a tempore immemorabili exemtos.* Jørgen har ei alene villet beskatte dem, men ladet dem fængsle og lagt Beslag paa deres Skibe, Kjøbmandskab og Gods.[1] Omtrent samtidig havde Erkebispen fra Rom skrevet til det danske Rigsraad og for dette ført en lignende Klage over den berygtede Mag. Hans Mule, dengang Befalings-

[1] Dipl. Norv. VII (1869), S. 551.

mand paa Akershus og siden Biskop i Oslo. Hans Mule havde ogsaa krænket „St. Olafs frie Tjenere, Erkebispen havde tilbudt at betale for dem, hvad de maatte befindes lovlig at skylde, men uden Nytte.“[1]

De Forestillinger, som man heraf kan danne sig om Sædesvendenes Stilling, suppleres af et andet Hovedsted. et sex Aar yngre Brev. Vincents Lunge skriver nemlig 1528 til sin Foged paa Vardøhus, Oluf Isakssøn, og befaler ham „strengelig“ at optegne, hvor mange Sædesvende Erkebispen har i Finmarken, og tilføier, at „hver Sædesvend er ledingsfri selv tredie, og en Part selv anden og ikke mere; dog bøde de til mig for alle Udslegemaal og halsløse Gjerninger.“[2]

I Aaret 1532, da Erkebiskop Olaf som bekjendt tog Christiern II.s Parti, opfordrede han ved Brev „Knaber og Sædesvende“ i Sogn til at gjøre det samme og at indtage Lenet paa hans Vegne.[3]

I 1533 omtales atter Sædesvendene i Finmarken, med hvem Vincents Lunge har havt Forhandlinger,[4] uden tvivl for at udpresse noget af dem og i ethvert Fald neppe for det gode.

I Olaf Engelbrektssøns sidste Tid forekomme de jevnlig. Saaledes meldte Eske Bilde om Høsten 1536, at Erkebispen havde ladet indkræve Skat af „Præster og Sædesvende“.[5] Man ser, at paa den Tid, han forlod

---

[1] Dipl. Norv. I, S. 768. Intet af disse Breve naaede frem; de fandtes efter Erik Walkendorf i Rom, da Olaf Engelbrektssøn kom did 1523, og befinde sig derfor nu i Münchener-Samlingen i Christiania.

[2] Dipl. Norv. VIII, S. 583.

[3] Dipl. Norv. IX, S. 715.

[4] Dipl. Norv. X, S. 695.

[5] Rørdams Monumenta Hist. Dan. I, S. 249.

Norge, vare Sædesvendene særlig en Gjenstand for hans Fienders Forfølgelse og Uvilje. Strax i Begyndelsen af Aaret lod Eske Bilde sin bekjendte Underfoged Thord Rod, der tilsidst blev hans Eftermand som Lensherre, drage ud for at „indtinge“ Søndmøre, Romsdal og Nordmøre og forjage Erkebispens derværende Sædesvende.[1] Hvor grundigt Thord Rod har efterkommet denne Befaling, sees af det sidste Brev, som Erkebispen vides at have skrevet i Norge, hvilket er dateret 1ste April (samme Dag, han seilede fra Throndhjem), thi heri fortælles, at Eske Bildes Krigsfolk have „røvet alle vore Kirker, Præster og Sædesvende i Søndmøre og Romsdal“ og derhos forøvet adskilligt andet Hærverk.[2] Den 15de August s. A. skriver Jens Splid m. fl. fra Bergen til Eske Bilde, som imidlertid var dragen til Danmark uden dog endnu formelig at have fratraadt sin norske Forlening, bl. a. om al den Fisk, de havde taget fra „Kgl. Majestæts aabenbare Fiender, Erkebispens Sædesvende, Præster og Anhang“.[3] Nogle Maaneder tidligere omtales en enkelt navngiven Sædesvend, der har gjort Hærverk i Namdalen, Narve Hanssøn.[4]

Et heldigt Tilfælde har medført, at en, som man maa formode, fuldstændig Fortegnelse over Erkestolens Sædesvende fra Aaret 1533 er bleven bevaret i en af Erkebiskop Olaf Engelbrektssøns utrykte Regnskabsbøger

---

[1] Paludan-Müller, Grevens Feide, II, S. 398.

[2] Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid, udg. ved C. Paludan-Müller, II. Odense 1853. S. 307.

[3] Afskrift i Langebeks Diplomatarium i Geheimearchivet, hidtil, saavidt vides, utrykt.

[4] Anders Hanssøn til sin Herre Eske Bilde, Varøy 22de April 1537. Utrykt Brev i Langeb. Dipl.

i Münchener-Samlingen (No. 4298) i Rigsarchivet. Den meddeles her fuldstændigt:

Anno Dni MDXXXIII Sancte Oluffz domkirkis Szeteswenne.

	Mogns Laffrinsen Halword Søgnn[1] Henrick Ysackson	I Wordøyn.
	Oluff Keelsonn	Matkowr.
[udstrøgen]	Erlend Skott Peder Iffversson	I Umgong.
	Jon Goutisonn Oluf Alffzon[2]	I Skitningsberg.
	Reider Andersonn i Kelwiken.	
[udstrøgen] [udstrøgen]	Lasse Jute Laffrens Bentsson Welick	I Tuffuenes.
	Saxe i Helmisøynn.	
	Mogns Olufson Stein Halvordson	I Ingen.
	Andor Siurdson Peder Booson Jacop	I Søderwer.

[1] En Anders Søgnn var 1531 Raadmand i Bergen, D. N. X, S. 655.

[2] Dipl. Norv. IX, S. 711, 714, hvor man ser, at han deltog i Uroligheden i Begyndelsen af 1532 og fangedes i Valders af Vinc. Lunges Folk.

Peder Hemmingson[1]
Matz Scriffuer[2]
Torstein Engelbretson
[udstrøgen] Jon Skarffw
Ammund
[synes siden tilføiet] Oluf Ericsonn[3]
} I Trumsen.

Aslak Engelbrictson[4]
Oluf Tordson[5]
Oluf Engelbrictson i Roglen
Oluf Amundson
[udstrøgne] Nils Seborg
[udstrøgne] Oluf Halvordson
Lasse Jenson[6]
} I Trondenes.

Oluf Halvordson i Torsken.
Nils Seborgh.
Jens Jwte.
Oluf Person i weret paa Andenes.
Rasmus Scriffwer i Westeraalen.
Sylvester[7] i Lofothen.
Jens Nilsson i Røster.
Iver Jonson i Løddingen.

---

[1] Omtales i D. N. VII. S. 751, 754, hvor man ser, at han i 1533 var under Forfølgelse af Erkebispens Fiender, der endog havde ladet ham dømme til Døden i Throndhjem for hans paastaaede Selvtægt og Overgreb i Finmarken. Cfr. VIII, S. 773, IX, S. 774. D. N. IX, S. 662.

[3] D. N. VII, S. 754. Det er maaske ogsaa ham, der omtales X, S. 606.

[4] Udentvivl Erkebiskop Olafs paa flere Steder omtalte Broder.

[5] D. N. X, S. 724. Rimeligvis er det ham, som omtales i N. Rigsregistr. I, S. 100.

[6] D. N. X, S. 724.

[7] En Sylvester Ellingssøn var 1525 konst. Lagmand i Steig. D. N. VII, S. 622.

Jon Haagenson Nils Degen Knudt Torleffzon Jens Jwte[1]	I Salten.
Steffan Anderşon[2]	i Gildeskaalen.
Michil Teyste Peder Gouteson[3] Stig paa Nesøyn[4]	I Rødøyn Sogn.
Olwff Kuse[5] Nils Smydht[6]	I Alstehough.
Anders Amundson Jacob Syndmør[7] Haftor Keelson[8]	I Fosen Len.
Nils i Ykersøyn[9] Nils Benctson	I Qvernes Prestegjeld.

---

[1] Dipl. Norv. VIII, S. 595, X, S. 724.

[2] En Steffen Anderssøn var siden Lagmand i Nordland. Norske Magasin, I, S. 288. Sædesvenden S. A. indbetaler 1529 i Bergen Leding af Gildeskaal. D. N. VII, S. 719.

[3] Deltog i en Dom 1535. Samll. t. N. F. Spr. og Hist. I, S. 407.

[4] Dette Sted omtales i Aslak Bolts Jordebog, udg. af P. A. Munch, S. 91.

[5] D. N. X, S. 724. Han er formodentlig ogsaa den Olaf paa Alstahaug, der omtales 1529, ibid. S. 606. En formentlig Frænde af ham, Torsten Kus, omtales i Aslak Bolts Jordebog, S. 89. Ved samme Tid (1536) boede paa Samsal paa Hedemarken en Væbner, der ligeledes hed Torsten Kuse. D. N. I, S. 792.

[6] D. N. X. S. 726.

[7] D. N. VIII, S. 593, 704.

[8] Vistnok den Hachtorn, som nævnes D. N. IX, S. 747.

[9] Nævnes maaske D. N. VIII, S. 699 (Nils Erlendssøn) og S. 705 (Nils Skriver). „Ykersøyn“ er uden Tvivl Ekkelsøen i Bremsnes. Denne Ø (Ekilsøy) er opført blandt Erkebiskopstolens Gods i Aslak Bolts Jordebog med Tilføielse: „ligger til vtrodher“,

Elef paa Sunnes[1] paa Søndmør.
Esbjørn Erichsen[2] i Romsdalen.
Jens Klokkegyther i Nordfjord.
Gunnar Ragnesson i Sogn.
Erik paa Vinsnes i Gouldalen.[3]
Erre paa Doffre.
Østen Kloot.
Oluf Siurdsøn paa Haghe.
Oluff.
Henning Munk paa Lwm.[4]
[udstrøgen] Tord Vidersonn.[5]

(d. e. her er Fiskevær). Forøvrigt have disse Sædesvende i Kvernes udentvivl havt med Fiskeværet Grip at bestille. Denne lille Ø tilhørte nemlig ligefrem Erkestolen som dens Besiddelse, se Samll. t. N. F. Spr. o. Hist. I, S. 10.

[1] Maaske = Elif Baardssøn paa Synes i Harham, D. N. XI, S. 460.

[2] D. N. VIII, S. 594 og X. S. 723.

[3] Stedet omtales i Asl. Bolts Jordebog S. 46.

[4] Her have vi en Familie, der længe har holdt sig i hin afsides Bygd. Sædesvend Henning Munk kjøbte 1519 en Gaard sammen med sin Moder „Hustru" Berette, for at den ikke skulde gaa ud af Ætten, D. N. III, S. 779; 1527 nævnes han som „beskedelig tro Dannemand" og optræder sammen med en Stein Dart, med hvem han synes besvogret, ibid. S. 803; 1530 mageskifter han med Eystein Bratt, ibid. S. 811 (naar Lange kalder denne Sognepræst, er det neppe rigtigt, da han ikke betegnes saa i Brevet). Han levede endnu 1558, ibid. S. 855. Hos Hjorthøy, Gudbrandsdalens Beskrivelse, II, S. 40, nævnes ved 1681 en Henning Munch som Sognepræst til Nabobygden Vaage og endnu i 1749 beretter Biskop N. Dorph i sin Fortegnelse over norsk Adel paa den Tid: „Af Familien Munch skal findes Bønder boende i Lombs Præstegjeld, som dog ingen Oplysning kan give om Extractionen". Personalhist. Tidsskr. (1. R.), II, S. 278. I Samll. t. N. F. Spr. o. Hist. IV, S. 120 findes interessante Oplysninger om nogle af Sædesvend Henning Munks Familieforhold.

[5] Kaldes 1527 af Biskop Mogens i Hamar „fornumstig Svend",

Endrit Jensson Anno MDXXXV.
Søffwerin paa Gyle.[1]
Oluff Lagmand i Ysland.
Jørgen Halsteinsson etc.

Den ovenfor aftrykte Liste, der opregner over 60 Sædesvende, viser os, at den store Mængde af disse har været anbragt langs Kysten og kun et langt ringere Antal inde i Landet. De allerfleste sees at høre til ved Værene i Finmarken og Nordlandene, og det er af deres Opholdssteder indlysende, at de have havt med Fiskerierne at gjøre paa sin Herres Vegne. Det er utvivlsomt, at Fiskehandelen har været en af den throndhjemske Erkebiskops allervæsentligste Indtægter, og der er al Sandsynlighed for, at hans Sædesvende ikke alene have brugt, men ogsaa misbrugt sin Magt over Erkestolens Leilændinger og anden Almue ved at forlange Forkjøbsret eller endog ved at tvinge Bønderne til at fiske for Erkebispen, et Slags Hoveri tilsøs. En god Hjemmel for en saadan Antagelse vil findes i Christiern den andens Retterbod af 29de September 1521,[2] der berører Forhold, som i den allersidste Tid igjen ere fremdragne af den kgl. Commission, der behandler Væreiernes og Fiskealmuens Anliggender.

---

og denne Prælat skjænker ham en Hamar Domkirke tilhørende Gaard i Vaage for Erkebispens Skyld, hvem Thord „nu daglig tjener". D. N. III, S. 800—801.

[1] Meddelelser fra Rigsarch. I, S. 191; Stedet (paa Thoten) nævnes i Aslak Bolts Jordebog S. 102. Ogsaa paa Hveem (Asl. Bolts Jordeb. S. 102) paa Thoten omtales en Sædesvend noget tidligere. Medd. fra Rigsarch. I, S. 191.

[2] Allen, De tre nordiske Rigers Historie, III, 2, S. 81 fgg.

II.

Det har længe været bekjendt, at Erkebiskoppers og Biskoppers fornemste Tjenere andensteds have indtaget en Art adelig Stilling. Ogsaa for Nordens Vedkommende sees dette tydelig at have været Tilfældet i Lunds Erkestift, hvis Kirkefyrste ligefrem regjerede over betydelige sammenhængende Strækninger, navnlig over den hele Ø Bornholm. Paa denne Ø bestod en egen Klasse af (ringere) Adelsmænd, de saakaldte Frimænd, hvis Rettigheder som saadanne delvis bleve respecterede endog en Tid efter Reformationen. Dette er sikkert nok, om end af de to erkebiskoppelige Adelsbreve fra Lund, som nu kjendes, det ene (af 1468) bevislig er falsk, det andet ikke helt paalideligt.[1]

De fleste Læsere ville vistnok forbauses ved at erfare, at ogsaa Throndhjems Erkebiskop har udstedt Adelsbreve, og at man af saadanne har i Behold et, hvis Ægthed ikke kan omtvivles, og ved Besked om et til, der ligeledes maa betragtes uangribeligt. Det helt bevarede er udstedt i Throndhjem af Erik Walkendorf den 3die Mai 1517 for en Simon Sveinssøn. Erkebispen giver med sit Domkapitels Raad og Samtykke denne Mand og hans ægte Børn til evig Tid Skjold og Hjelm (der beskrives) og gjør ham til „St. Olufs, den hellige Kirkes og vor fri Mand“, og han forlener ham med „St. Olufs og vor fri Sædegaard“ Vinje i Mosvigen[2] med fire

---

[1] Se om de bornholmske Frimænd de derom handlende Breve hos Hübertz (Aktstykker til Bornholms Historie. Kbhvn. 1852) samt C. F. Brickas lærde kritiske Bemærkninger i Dansk hist. Tidsskrift, 5. R., IV, S. 699 fgg.

[2] Gaarden, der opføres i Aslak Bolts Jordebog S. 26, hørte til

derunder liggende navngivne Gaarde (tilsammen 14 Spands Skyld) „til Landebo“ og „at beholde kvit og frit i sin Livstid og hans kjære Hustrues“, der, om hun overlever Manden, skal være fri for al Afgift, saalænge hun er Enke. Til Gjengjeld forpligter Simon sig til at være Erkebispen og hans Efterfølger „til Tjeneste til Herdage indenlands og udenlands, naar hannem tilsiges, selv tredie velferduge, dog paa vor Kost og Klædning som vore andre daglige Tjenere“.[1] Af lignende Indhold har formodentlig et andet Brev været, der kun kjendes af Lensherren, den senere Rigsraad, Christopher Huitfelds ubetinget troværdige Erklæring om at have seet det. Ved dette Brev har samme Erkebiskop Erik forlenet en Olaf Mogenssøn med 20 Spands Jordegods i Thrøndelagen.[2] Det kan have sin Interesse at erfare, at begge disse Personer overlevede Reformationen, og begge vedbleve at besidde de dem tildelte Forleninger, uagtet de begge forlængst vare gaaede ind i nye Stillinger.[3] Simon forekommer allerede i 1532 og Olaf i 1533 som Raadmand i Throndhjem.[4] Sidstnævnte drev det siden til Lagmand i Throndhjem.[5]

En tredie, der synes at have modtaget lignende Rettigheder af Olaf Engelbrektssøn selv, er „Finmarksfareren“ Sivord Olssøn. Denne Mand, der ikke forekommer paa Listen over Sædesvendene, blev i 1528 efter sin

---

de store Gaarde nordenfjelds. Det er mig noget paafaldende, at Kraft (VI, p. 95) anfører, at Gaarden skulde været en Del af Bakke Klosters Gods.

[1] Dipl. Norv. X, S. 249—250, cfr. S. 807.

[2] Dipl. Norv. X, S. 778.

[3] Dipl. Norv. X, S. 806—807.

[4] Chra. Vidensk.-Selsk. Forhandl. 1879, No. 13, S. 20.

[5] N. Rigsregistr., I, S. 57, 129.

Hjemkomst fra Danmark, hvor han ikke usandsynligt havde været i Erkebispens Ærinde, arresteret og „sat i Taarnet“ af Hr. Vincents Lunge. Han paaberaabte sig „hans Naades Erkebispens Frihed, som hans Naade havde undt ham“, men Hr. Vincents „forhaanede og forsmaaede“ baade „Naaden og Friheden“, og Sivord maatte anse det for en Lykke, at han slap ud af Taarnet for tolv Lod Sølv, og „maatte hans Hustru tage sit Belte af sin Ryg til Pant, saa længe til hun fik hentet de tolv Lod.“[1] At den „ærlige og fornumstige Svend“ Mogens Arnessøn, som 1529 var Erkebispens Foged i Throndhjems By,[2] kan have hørt til denne samme Classe af „Frimænd“, er ikke usandsynligt.

I Simon Sveinssøns Frimands- og Forleningsbrev omtaler Erkebispen, som man vil erindre, en „St. Olufs og vor fri Sædegaard“. Hvor mange „Sædegaarde“ Stiftet har besiddet, ved jeg ikke, men vel, at der i Frederik I.s norske Haandfæstning § 45 omtales „Sædegaarde, som Kirken og Ridderskabet haver“,[3] samt at den danske Hær, der i 1532 sendtes til Throndhjem mod Erkebiskop Olaf, foruden dennes Residents i Byen ogsaa brændte to af hans „Sædegaarde“.[4]

Erkebiskoppelige Frimænd i Norge kjender jeg dog ikke fra Tiden før Erik Walkendorf. Tænkeligt kunde det altsaa være, at denne danske Mand (den eneste danske blandt vore Erkebisper, naar den aldrig fungerende Nicolas Rusare eller Finkenog sættes ud af Betragtning) kan have overført til sin Diocese et Institut, der maatte være ham bekjendt fra Danmark.

---

[1] Dipl. Norv. IX, S. 627.
[2] Ibid. IX, S. 622.
[3] Samll. t. N. F. Spr. o. Hist. I, S. 10.
[4] Dipl. Norv. VII, S. 711.

Saadanne Frimænd, som den ovennævnte Simon Sveinssøn, have maaske været frie for mere end for Ledingen, og muligens været frie ogsaa for de extraordinære Skattepaalæg til Kongen, der af og til bleve „samtykte„. Idetmindste tyder herpaa en samtidig Optegnelse om den Skat, hvorom Norges sidste Rigsraadsmøde havde fattet Beslutning i Throndhjem ved Nytaarstid 1536, lige før Vincents Lunges Drab.[1] Thi naar denne Bestemmelse fritager „jordegende Bønder, som kan bevise sig at have

---

[1] Denne Optegnelse findes i det Langebekske Dipl. i Geh.-Arch. og lyder saaledes:

„Saa var Skatten samtykt udi Thrundhjem af Hr. Erkebispen, Bisp Magnus, Bisp Hans og Hr. Vincentius ud over alt Norge, til vor naadigste Herre, som strenge Ridder, Hr. Claus Bilde var udskikket om:

„At hver Bonde over alt Landet skulde give to Lod Sølv.

„Item hver jordegende Bonde, som ikke kan bevise sig at have Skjold og Hjelm, skal give ½ Lod Sølv for hvert Pund Rente, som han eier, og et Qvintin for hver halv Pund Rente og saa fremdeles regnende efter Jordtallet søndenfjelds.

„Item nordenfjelds ½ Lod Sølv for hver Spands Rente og et Qvintin for hver halv Spands Rente og saa fremdeles efter Jordtallet, som før skrevet staar.

„Item alle Drenge i Nordland, i hvem de tjene, undertagen Prestedrenge, som tjener for fuldt Udroende, skulle hver give 1 Lod Sølv, og de, som tjene for halvt Udroende, skulle give hver ½ Lod.

„Item hvert Biskops Stigt var taxeret paa en Sum af alle Landskirker og Præster.

„Item hver Kjøbstad over alt Landet var sat paa en Sum efter sin Evne.

„Dette forne var alt bevilliget og samtykt, og vare Brevene opkastede herom til alle Bisper, Kjøbstæder og til alle Len baade norden- og søndenfjelds, og Hr. Erkebispen befalede sin egen Skriver Hr. Jacob at skrive Brevene.“

Skjold og Hjelm", maa den synes ogsaa at fritage dem, der have befundet sig i Simon Sveinssøns Stilling.

Hvorledes har nu Forholdet været mellem Sædesvende og Frimænd? Det er et Spørgsmaal, som jeg bekjender ikke at kunne besvare tilfredsstillende. Ganske det samme kunne de ikke have været. Har enhver Sædesvend været forlenet med erkebiskoppeligt Jordegods? Ofte har vistnok dette været Tilfældet. Det vil ovenfor sees, hvorledes nogle af de navngivne Sædesvende betegnes som boende paa Gaarde, der i Jordebogen gjenfindes som Erkestolens. Oprindelig have formodentlig alle Sædesvende været bosatte paa den Maade. Men de mange finmarkske Sædesvende have ikke kunnet have saadan Forlening, da jo der ikke gaves Gaarde at bortforlene.

Det er at beklage, at de fleste Bondediplomer fra Throndhjems Stift i Regelen paa en paafaldende Maade ere forsvundne, saa at den Art Dokumenter for denne Landsdels Vedkommende ere saa langt sjeldnere end for de øvriges. Havde dette ikke været Tilfældet, vilde der sandsynligvis have existeret Breve, hvoraf Sædesvendenes Forpligtelser ligeoverfor Erkebispen kunde noget tydeligere sees. Navnlig kunde det være af Interesse at faa vide, om Sædesvendene havde militære Pligter, og i hvilken Grad de have bidraget til at skaffe Erkebispen det store Følge, hvormed han saa tidt optraadte baade i og udenfor Stiftet og Riget. Af hvad jeg senere skal anføre om Sædesvendenes Oprindelse, vil det vistnok fremgaa, at disse fra først af have været værgagtige Mænd, men dermed er det ikke givet, at de stedse have vedblevet at være det. Vist er det, at Erkebispen ved sit Sæde underholdt en talrig Skare af „Hofmænd". Maaske har der fra disses Klasse fundet Sted Oprykninger eller Overflytninger til Sædesvendenes. Som man ved, holdt den sidste Erke-

Biskop, der i sine egne Optegnelser yndede at kalde sig „*nos, Olavus tertius*“, tillige Besætning paa Stenviksholm, og undertiden førte han formelige Krige. I 1529, da han bemægtigede sig alle Vincents Lunges Len og uden mindste Hensyn til Kongemagten gjorde sig til Herre over hele det nordlige Norge, havde han foruden Smaaskibe to armerede Kraveler i Søen og en Styrke af 300 Mand, medens han fremdeles lod hverve. I 1532 havde han atter Tropper samlede, i 1536 sendte han udrustede Skarer mod Bergenhus og Akershus paa engang, og da han i 1537 forlod Norge, efterlod han Besætninger baade paa Stenviksholm og Nidarholm. At Sædesvendene i hans Feider have spillet en betydelig Rolle, er vistnok utvivlsomt, og den Forbitrelse, som raadede mod disse hos det danske Parti, bliver herved fuldt forklarlig.

Da Christiern II. i 1510 som Norges Regent rustede sig til Kamp med Sverige, forlangte han gjentagne Gange af Throndhjems Domkapitel — Erkestolen var da ledig efter Gautes Død —, at der skulde sendes ham 60 værgagtige Karle med Harnisk, som skulde komme til Akershus og forblive der hos ham Vinteren over,[1] hvilket ogsaa forudsatte, at en væbnet Styrke altid med Lethed lod sig mobilisere ved Erkesædet. Man ser ogsaa, at Erik Walkendorf kraftigt kunde deltage i Jemtelands Forsvar mod Sverige omtrent ved 1519.[2]

Sædesvendenes Skjebne efter Reformationen er dunkel. De havde allerede i Episkopatets Tid været verdslige Magthavere en Torn i Øiet, og dette fremkalder strax Formodningen om, at de ikke skulde være behandlede med stor Hensynsfuldhed efter sin gamle Herres Fald. Bispestolens

---

[1] Dipl. Norv. V, S. 725.

[2] Dipl. Norv. I, S. 761.

Gods henlagdes, som bekjendt, under vedkommende kongelige Befalingsmænd, dog saa, at i det mindste til en Tid Erkestolens Gods ogsaa udenfor Throndhjems Stifts Grændser laa til Stenviksholm.[1] Man ser dog, at den nye Regjering har respekteret Erkebiskoppernes Forleningsbreve. Saaledes vedbleve, som vi have seet, de ovenfor omtalte, af Erik Walkendorf belenede Personer at nyde disse beneficia, og i 1548 bekræfter Kongen et af Erkebiskop Olaf udstedt Forleningsbrev for den forrige Sædesvend Olaf Thordssøn paa en Gaard i Helgeland.[2] En „Sædesvend Bispens", Gudleik paa Strand, der før Reformationen opføres i Nes Thinglag (formodentlig Hallingdal), synes at være den samme Gudleik Thjostolfssøn, som i 1540 var Lensmand i Valders, og som endnu levede 1556.[3]

Vi have ovenfor (1532) seet Sædesvendene i Sogn omtalte ved Siden af „Knaber". Ved saadanne forstodes, som bekjendt, en af Loven ikke omtalt, men dog faktisk existerende Klasse, der stod midt mellem Bønder og Adelsmænd. Navnet findes anvendt ei alene i Norge, men ogsaa i Danmark,[4] i Sverige[5] og i Finland.[6] Hos os ser man i Dokumenter fra Akershus (1487)[7] og fra

---

[1] I et utrykt Kongebrev, dateret Brunsvig (hvor Christian III. da opholdt sig i Anledning af Forhandlinger med det schmalkaldiske Forbund) 8de April 1538 (Langeb. Dipl.), vil man finde noget herom, cfr. N. Rigsregistr. I, S. 53—54.

[2] N. Rigsregistr., S. 100, cfr. ovenfor S. 6.

[3] Medd. fra Rigsarch. I, S. 192. D. N. II, S. 840. VII, S. 831.

[4] Resens Udg. af Hirdskraaen, S. 8, Dr. Oluf Nielsens meget interessante Bemærkning i Jydske Samll. I, S. 342—343, II, S. 395—396 samt i Fortalen til Dueholms Dipl., S. XVIII—XIX.

[5] H. Forssell, Sveriges inre Historia, I, S. 102—103.

[6] Koskinen, Klubbekriget. Helsingfors 1864. S. 62—63.

[7] Dipl. Norv. II, S. 693.

Bergens Kongsgaard (1521)[1] omtalt „Knabefade“, paa første Sted i Modsætning til „Herrefade“. Det er altsaa aabenbart, at Knabe i disse Tilfælde har været enstydig med, hvad man hyppigere kaldte „Hofmænd“. Men dernæst finder man Knaberne tydelig nok omtalte som bosiddende Folk af en Stilling over Bøndernes, f. Ex. i et Brev fra Vincents Lunge af 1525 („alle rige Knaber og Hustruer“)[2] i det nysnævnte Citat fra Sogn og i et andet Brev fra samme Aar, hvor der fortælles, at under Christiern II.s Kamp ved Elfsborg blev Kjeld Thordssøn, „en Knabe af Hedemarken“, skudt.[3] I det følgende Aar skriver Danmarks Rigsraad til den norske Erkebiskop om, „hvad af Adel og Knaber ere“,[4] ikke at tale om et paa Plattydsk affattet Brev af 1398, hvor Knaber ligefrem er enstydigt med Væbnere.[5] I Slutningen af det sextende Aarhundrede nævnes tre Knaber i Bohuslen.[6] Senere, endnu i det attende Aarhundrede, er Knabe en Betegnelse paa rige Folk, ei alene blandt Bønderne, men stundom, som det synes, ogsaa blandt Borgerfolk. Saaledes skriver Vicestatholder Johan Vibe i 1708: „Desuden gives her og Knaber og uden Throndhjems By boende Borgere her og der i Landet ved Søkanten, hvor Fiskeri falder, Vrag og sligt, som kan forulykkes, som de profitere af, og ere somme store bemidlede Folk og give Kongen en ringe Ting.[7]

---

[1] Norsk hist. Tidsskr. 2. R., II, S. 298.

[2] Dipl. Norv. VII, S. 653.

[3] Dipl. Norv. IX, S. 713.

[4] Aktstykker til Nordens Hist. i Grevefeidens Tid, udg. af C. Paludan-Müller, II, S. 9.

[5] Dipl. Norv. V, S. 277.

[6] Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger, udg. af Y. Nielsen, S. 191, 207, 211.

[7] B. Moe, Tidsskr. for den norske Personalhistorie, I, S. 512.

I Stavanger Amt omtaler Amtmand de Fine (1743) „for muende Bønder eller saakaldede Knaber“, om hvilke den kyndige Forfatter dog udtrykkelig bemærker, at de intet have med Adelen at skaffe.[1] Et norsk Glossarium fra 1802 kan endelig anføre „Knaape“ som enstydigt med „en rask og stolt Karl“.[2]

I Overgangstiden efter Reformationen, da „Knabe“ endnu ikke havde faaet den helt ubestemte Betydning, hvorunder Ordet senere forekom, se vi imidlertid (1557), at Kongen skriver til Christopher Walkendorf om „de Knaber i hans Len, der sidde ledingsfrie“, og med hvilke der nu bør forhandles om, at de skulle paatage sig at holde Skibsfolk.[3] I det følgende Aar paalægges der alle Hovedlensmænd at undersøge den Hjemmel, hvormed Gaarde holdes fri for Leding, Landskyld, Kongeskatter o. s. v., og „dersom de ikke have Kongens Breve eller nogen andens, som bør holdes, skulle Lensmændene lade dem udgive den fulde Redsel, som bør gjøres eller gives af samme Gaarde, eller andre deraf ville give“.[4] Det er ret sandsynligt, at man mellem disse hidtil ledings- eller landskyld-frie Personer har at søge Levninger ogsaa af biskoppelige Sædesvende, og at deres Frihed maaske ved denne Forordning har faaet en Ende.

Tænkeligt kan det ogsaa være, at mere end en af de mange Familier, som have paastaaet eller ment at være „adelige“, kunne have hørt til dem, hvem Erkebisperne i sin Tid have givet „Frihed“ eller „Skjold og Hjelm“. De have indtaget en tvivlsom Mellemstilling

---

[1] Norske Magasin, III, S. 209.
[2] L. Hallager, Norsk Ordsamling, S. 62.
[3] Norske Rigsregistranter, I, S. 229.
[4] Ibid. I, S. 237.

mellem adelige og uadelige. Den senere Lagmand, men ældre Erkebispetjener Oluf Mogenssøn betegnes i et og samme Aar (1533) snart som en Mand af Vaaben,[1] snart kun som „ærlig og fornumstig Mand“, ved sidste Leilighed mærkelig nok netop ved Siden af en anden, der kaldes „velbyrdig Svend“;[2] 1549 som Lagmand er han ogsaa kun „ærlig og fornumstig“. Den i Erkebisp Olafs Tid ofte og til forekommende Haakon paa Egge er i Dokumenter kun „en ærlig Dannemand“,[3] men har dog ellers været antaget for Adelsmand, hans Slægt kaldes Adelsten og hans Datter formodes gift med en adelig.[4] Han kan tænkes at have været „Frimand“. En lignende Formodning kunde jeg være tilbøielig til at nære om den Olaf Tørrissøn, der var Erkebiskop Olafs Tjener, siden gik i Christian den tredies Tjeneste og omsider blev dræbt i Begyndelsen af Syvaarskrigen. Hans Familie kaldtes undertiden Gyldensø.[5]

---

[1] Dipl. Norv. V, S. 797.

[2] Dipl. Norv. XI, S. 710.

[3] Dipl. Norv. IV, S. 807.

[4] Samll. t. N. F. Spr. o. Hist. I, S. 55. Haakon paa Egge besatte 1529 Jemteland paa Erkebispens Vegne (Samll. t. N. F. Spr. o. Hist., I, S. 54—55), og ved Mødet i Bod 1533 nævnes han mellem Personer, som vides at have været Erkebispens Tjenere. D. N. IV, S. 807. Paa Listen over Sædesvendene mangler han derimod.

[5] Se om ham mit Skrift „Krigen nordenfjelds 1564“, S. 8, 12, Norsk hist. Tidsskr., III, S. 326, Norske Rigsregistranter, I, S. 591.

III.

Vi gaa nu over til at undersøge Sædesvendenes
rindelse.

Naar Erik Walkendorf i det Brev til Paven,
aabner min Undersøgelse, fortæller, at disse hans Tjen
Frihed hidrørte *a tempore immemorabili*, havde han u
tvivl Ret. Thi de staa i den nærmeste Forbindelse
den Hird, hvormed Biskopperne allerede i det 12te A
hundrede stræbte at omgive sig i Lighed med Konge
Jarler. Den kongelige Hird opløses og forsvinder i
fjortende Aarhundrede. Kirkefyrsternes Hird vedligeho
sig derimod lige til Reformationen, om end det gam
norske Navn da forlængst var gaaet af Brug.

Medens Biskopperne før 1152 sandsynligvis h
indtaget en forholdsvis beskeden Plads i Samfundet,
gyndte de efter dette i Hierarchiets Historie afgjøre
Mærkeaar snart at optræde som Fyrster (tignarmenn),
Stilling, som jo ogsaa Loven[1] indrømmer dem. Ikke al
Erkebispen, men vistnok ogsaa de saakaldte Lydbiskop
eller Suffraganer skaffede sig en Hird. Idetmindste
man, at Paal (Biskop af Bergen 1170—1190) i et beva
men udateret Brev omtaler foruden „alle mine Huskar
ogsaa en Person, hvem han kalder „min Skutilsvend
Af Erkebiskop Eystein havde mange bevæbnede Mænd
sin Tjeneste, sees af Sverres Historie. Men derimod
det mærkeligt nok, at der i det meget omstridte Bre
hvorefter Kong Magnus Erlingssøn skal have taget Rig
til Len af St. Olaf, og hvori der nævnes saa mange and

---

[1] Norges gl. Love, I, S. 71, 244.

[2] Dipl. Norv. VII, S. 5.

Erkebiskoppen tilkommende Rettigheder, ikke tales om hans Hird.

Saasnart Erik havde efterfulgt Eystein, blev imidlertid denne Sag et brændende Stridsspørgsmaal. Sverre fandt, at Erkebispen (altsaa endnu mindre Lydbisperne) ikke havde Brug for nogen Hird, men at han hellere burde bruge Stolens Indtægter til at bygge paa sin Domkirke, og vilde i ethvert Fald minde ham om Loven, der forbød ham at fare om med mere end 30 Mand, hvoraf endda kun 12 skulde være bevæbnede og det kun med hvide Fredsskjolde. Erkebispen havde derimod reist med en tyvebænket Snekke, bemandet med 90 eller flere væbnede Folk. Striden havde, som bekjendt, til Følge, at Erkebispen forlod Landet.[1]

Under sin Fraværelse fra Norge udvirkede Erik imidlertid hos Paven den bekjendte Bulle af 15de Juni 1194, som man, ifald saadant havde været brugeligt hos os, for Kortheds Skyld kunde benævnt efter Begyndelsesordene *Ea cura et diligentia.* Heri er der ogsaa en Bestemmelse om Erkestolens verdslige Tjenere *(laici beati Olavi martiris servitio deputati)*, der efter Pavens Bud skulle være frie for alle Ydelser, som paa Norsk kaldes Leding.[2] Fra dette Øieblik af blev selvfølgelig en saadan Frihed for Hirden paastaaet fra Erkebispens Side. Om den af Kongedømmet blev indrømmet, er en anden Sag. Under enhver Omstændighed har dog Kongedømmet i den følgende Tid ikke formaaet at standse Hierarchiets fortsatte Bestræbelser for at indtage en efter Norges fattige Vilkaar fyrstelig Stilling. Bispestolenes Gods voxede stærkt

---

[1] Den høist mærkelige og fortræffelig fortalte Strid læses i Sverres Saga Cap. 117.

[2] Dipl. Norv. II, S. 3.

og stadigt og dermed deres Evne til at forøge sine Tjeneres Antal.

Under Forhandlingerne mellem Magnus og Geistligheden se vi i denne Henseende Syn for Sagn. Ved den foreløbige Overenskomst af 1273 tilstaaes nemlig, som Enhver vil erindre, Erkebispen Ret til at have hundrede Mand *(homines)* „*liberos et immunes ab expeditionibus regiis et vocationibus et a tractione navium et specialiter de tributo, quod vulgariter leidanger appellatur*“, og af disse hundrede skulde nogle *(quidam), qui scutilsvenar appellantur,* ikke alene selv være frie for hine Byrder, men selv tredie *(cum duabus aliis personis), quas ipsi ad hoc de sua familia duxerint eligendas,* medens de øvrige skulde nyde Friheden selv anden. Hvor mange af de hundrede Erkebispen havde Ret til at gjøre til sine Skutilsvende, anføres ikke, og det har altsaa staaet til ham selv at bestemme det. Den samme Ret skulde ogsaa tilkomme de fire andre norske Biskopper, dog saa, at Tallet for deres Vedkommende begrændsedes til firti. Denne Ret omtales dog som noget ganske nyt: Kongen har villet *ecclesiam Nidrosiensem amplioribus beneficiis, quam huc usque habuerat honorare.*[1] Dette vil jo klarlig sige, at Erkebispen og Bisperne fik en privilegeret Hird, hvis Medlemmer, da Ledingen blev en reel Byrde, fritoges for hvad man kaldte to eller tre Nev, det vil da vel sige af deres private Gods, thi hvad Biskopperne maatte forlene dem af Kirkens Gods, vilde jo allerede som saadant, i det mindste som oftest, være skattefrit. Man erindre den Oplysning, der i saa Henseende særlig haves om alt Kirkegods i Indherred.[2] Bestemmelsen

---

[1] Dipl. Norv. I, S. 55, cfr. Munch, D. n. F. Hist., IV, 1, S. 555.

[2] Dipl. Norv. III, No. 16.

optoges i den endelige Sættargerd eller compositio af 1277.[1]

Overensstemmelsen mellem denne Bestemmelse om Erkebispens homines og Skutilsvende og Vincents Lunges Forklaring i det ovenfor citerede Brev til Slotsfogden paa Vardøhus er saa iøinefaldende, at det ikke vel lader sig betvivle, at vi her have Oprindelsen til de senere Sædesvende.

At nogen Indskrænkning i denne Hierarchiets Ret er indtraadt, da Sættargerden blev brudt under Erik Magnussøns Regjering, er vistnok at antage, men hvor vidt Indskrænkningen har strakt sig, er vanskeligere at sige. Prælaterne have udentvivl vedligeholdt sin Hird, om der end fra Kronens Side har været gjort Indgreb i deres Ledingsfrihed. Vist er det imidlertid, at Haakon Magnussøns Retterbod af 1308 eller 1309 tilstaar Erkebispen hans 100 og Biskopperne deres 40 Mand.

Denne Retterbod fastsætter ogsaa Bestemmelser om, til hvem disse Tjenere have at betale almindeligt Sagefald, men paa en anden og for Hierarchiet ugunstigere Maade, end bestemt var 1273 og 1277. De almindelige Bisper fik ingen Ret til Sagefald af disse sine Tjenere, udenfor hvad Christenretten maatte hjemle, og Erkebiskoppen kun en ganske indskrænket Ret.[2]

Navnet Sædesvend, der mig bekjendt ikke tidligere forekommer i denne Betydning, møde vi i Magnus Eriksøns Retterbod af 18de December 1332 om verdslige Høvdingers Huskarle. Her omtales, at forskjellige Mænd have tilladt sig at tage Svende og lade dem sværge Troskabsed som til Konger, og at disse Svende *sitja i stødum*

---

[1] Norges gl. Love, II, S. 465.

[2] Sammesteds III, S. 83.

eða bygðum heima, derfor forbydes det dem at holde *nokoro setu sveina.*[1] Heraf synes Ordet „Sædesvend" Etymologi at fremgaa. At tænke paa Bispesædets Svende vilde allerede være sproglig urigtigt. Sædesvend betyder aabenbart en bofast, saa at sige residerende Svend eller Tjener i Modsætning til den i Herrens Gaard tjenende Huskarl. Det er forøvrigt værd at lægge Mærke til, at der i Kongespeilet findes et Sted, der antyder, at ogsaa Kongen har havt Tjenere, der, om de end ikke benævntes Sædesvende, dog indtoge et lignende Forhold til ham, som de geistlige og verdslige Høvdingers Sædesvende til sine Herrer. Det heder nemlig, at Kongen ogsaa har Huskarle, som have Gods af ham i Veitsle for 12 Øre indtil 2 Mærker; de ere ikke bordfaste i Hirden, men ere i Herederne som *stjórnarmenn*, og nogle af dem ere Lendermandssønner, andre rige Bønder, som regne sig næsten jevngode med Lendermænd.[2] Fra en Tid, ikke meget fjern fra den, paa hvilken Kongespeilet er forfattet (fra 1301), have vi et Brev fra Kong Haakon Magnussøn, hvori en Eilif Skodra trues med, ifald han ikke opfylder et givet Paalæg, at blive afsat af sin Tjeneste

---

[1] Norges gl. Love, III, S. 160.

[2] Kongespeilet, Christiania 1848, S. 60. Det har undertiden forekommet mig som en Mulighed, at vi i disse residerende Huskarle kunde have den første Oprindelse til Bondelensmændene. Man sammenligne Munch, D. n. F. Hist., 2. Afd., II, S. 200. Man ser af det Lovsted, Munch citerer, at Lensmændene undertiden vare haandgangne Mænd, undertiden ikke. Det Sted i de historiske Kilder, hvori Ordet Lensmand i denne Betydning, saavidt mig bekjendt, første Gang forekommer, er i Peder Claussøns Oversættelse af den udførligere Haakon Sverressøns, Guthorms og Inges Saga. (Kongesagaerne, overs. ved P. A. Munch og O. Rygh, II, S. 220). Men Originalen savnes jo til denne Saga i dens udførligere Form.

d to Riddere og derefter at blive sagsøgt som en anden Mugamand".[1] Dette har maaske været en saadan konlig Huskarl paa Landet med en liden Veitsle?

Endnu engang, men neppe heller oftere, finde vi rdslige Mænds, Ridderes eller Væbneres Sædesvende evnte. Det var i 1388, da Rigsstyrelsen i Norge overoges Dronning Margrete. Her vedtoges nemlig, „at verken Erkebiskoppen eller Bisper, Provster, Riddere ler Svende skulde holde flere Huskarle og Sædesvende, d Lovbogen og Hirdskraaen tilstede."[2] Ved denne Leighed nævnes vistnok Hirdskraaen for sidste Gang i en fentlig Akt.

Ombytningen af de ældre Benævnelser Huskarl og kutilsvend med den senere „Sædesvend" lader os tydelig rstaa, at Prælaterne efterhaanden have fundet sin Regng ved at anbringe sine skattefrie Tjenere rundt om i tiftet eller at overdrage den Frihed og de Begunstigelser, vorover de raadede, til Personer, der allerede tilforn vde Eiendom og Bopæl i dette, for derved at knytte m til sig og sin Tjeneste. I hvilken Udstrækning afftsfrie Forleninger af Statens Gods have været uddelte Sædesvendene, er, som allerede anført, umuligt at sige, eller ikke kan med fuld Vished siges, om de i andre tifter omtalte Aarmænds Forretninger som Regel have eret Sædesvendene overdragne, skjønt dette ganske vist liver sandsynligt. Naar man f. Ex. ser, at Erkebispen 1429 havde en egen Ombudsmand for sit Gods i Hamars tift,[3] da er det jo saare rimeligt, at Manden tillige har eret Sædesvend.

---

[1] D. N. II, S. 56, 57.
[2] Munch, D. n. F. Hist. 2. Afd., II, S. 292.
[3] D. N. III, S. 501.

Som noget usædvanligt kan det ansees, at en Erkebisp ved sin Palliumsreise til Rom har erhvervet sig Pavebrev ikke alene, som almindelig var Skik, til Kongen, Lydbisperne, Capitlet, Geistligheden og Folket, men ogsaa til sin Erkestols *universi vassalli*, hvorved man først og fremst maa tænke paa Sædesvendene. Dette skede 1346, da Arne Einarssøn Vades Valg til Erkebisp bekræftedes af Pave Clemens VI.[1]

Sættargerdens Fornyelse i det femtende Aarhundrede, da først Karl Knutssøn, dernæst Christian I. (1458) atter erkjendte dens Gyldighed, maatte medføre, at de erkebiskoppelige og biskoppelige Tjeneres Sagefald i større Udstrækning kom til at tilfalde deres geistlige Herrer. At saa virkelig har været Tilfælde, bestyrkes ogsaa ved en Sammenligning med Kong Haakons anførte Retterbod og Vincents Lunges ligeledes citerede Brev til Fogden paa Vardøhus.

Tilsidst skal gjøres opmærksom paa, at der omtales Svende ogsaa under Kannikerne eller Chorsbrødrene i Nidaros. Idet Haakon Magnussøn (1300) tager Chorsbrødrene under kongelig Trøst og Værn, forbyder han alle at forulempe dem selv, deres Svende og Gods; i samme Brev nævnes deres „varnade“,[2] og i en Bekræftelse heraf af 1366 omtaler den yngre Konge af samme Navn atter Chorsbrødrenes *varnade sveinar*.[3] Disse Personer kunne dog ikke have været mere end almindelige Leilændinger; thi i den førstnævnte Konges Retter-

---

[1] Dipl. Norv. VI, S. 204.
[2] Dipl. Norv. II, S. 51.
[3] Dipl. Norv. II, S. 307, jfr. XI, S. 175.

bod af 1308 eller 1309 stilles *klerka sveinar,* der ikke tjene Biskoper, i Klasse med „andre Kongens Thegner".[1] Det bliver dog altid paafaldende, at disse Personer kaldtes Svende.

---

[1] Norges gl. Love, III, S. 83.

NOGLE ORD I ANLEDNING AF PROF. DR. A. C. BANGS AFHANDLING OM DEN DATEREDE EYSTEINSKE INDSKRIFT I THRONDHJEMS DOMKIRKE.

AF

HERM. M. SCHIRMER.

Prof. dr. A. C. Bang har i sidste hefte fremlagt en afhandling, som er af særlig interesse derved, at det, saavidt bekjendt, er første gang et indgaaende studium af den middelalderlige liturgi er benyttet som veiledning for studiet af vore middelalderlige kirkebygninger. Der vil forhaabentlig ad denne vei kunne skaffes meget lys til løsning af spørgsmaal, som ellers ikke kan klares, og til befæstelse af resultater, som allerede er vundne. I vort middelalderlige bygningsstudiums interesse er det derfor at haabe, at forfatteren vil fortsætte de indledede bestræbelser lige over for dette emne.

Den specielle anledning har i nærværende tilfælde været en af prof. L. Dietrichson fremsat formodning vedrørende den bekjendte erkebiskop Eysteins indskrift i Throndhjems domkirke, i søndre vingestukes første høide, og som angiver aar og datum, da det tidligere der forhaandenværende altar blev viet.

Prof. Dietrichson har udkastet den tanke, at dateringen i indskriften sigter ikke til indvielsen af det færdige altar, men til grundlæggelsen eller fundationen af det, og denne tanke har han, som det sees af heromhandlede afhandling, i sine forelæsninger søgt at godtgjøre. Dette vilde, for tilfælde det slog til, aabne adgang til at tænke sig, at indvielsen og ibrugtagelsen af altaret først har fundet sted meget senere, hvilket igjen vilde bane adgang til at opretholde den forestilling, at det er erkebiskop Eystein og ikke Olaf Kyrre, der har ladet opføre, eller fortsætte og fuldføre, som det i en variation nu hedder, selve kirkebygningens ældste dele, vingerne med tilhørende stuker, og da selvfølgeligt tillige de samtidige arbeider, det oprindelige skib, af hvilke nu kun fundamenter er bevaret. Og dette vilde igjen aabne rum for den paastand, der har staaet uanfægtet i tiden fra 1859—1885, — fordi ingen i denne periode har beskjæftiget sig mere indgaaende med kirkens bygningshistorie i dens helhed —, at Olaf Kyrres munster, hans biskopkirke i Nidaros, udgjorde kun den del, der senere blev kirkens kor, eller den indre del af dette, omgangene nemlig fraregnet.

Prof. Dietrichsons paastand er bygget paa fortolkning af det latinske verbum *dedico*, der benyttes i indskriften om den handling, som den giver underretning om, og som efter hans mening i datidens liturgiske sprog sigter til noget andet end indvielsen, en forudgaaende begivenhed, en grundlæggelse, eller beslutningen om en saadan.

Prof. Bang efterviser nu ad liturgisk vei, at dette ikke er saa, at det ikke kan være saa, og at indskriften derfor er at opfatte ganske endefrem, som den alle dage har været forstaaet, at erkebiskop Eystein viede det tidligere her forhaandenværende altar den 26de November 1161, i sit erkebiskopats første aar.

Det af prof. Dietrichson irettelagte argument bortfalder altsaa. Hermed skulde man være fristet til den formodning, at ogsaa den bygningshistoriske mening, om vingernes opførelse eller videreførelse og fuldførelse af Eystein, som argumentet havde til formaal at støtte, forsaavidt det ikke selv er udsprunget af den, maatte findes at bortfalde, eller ialfald at vakle. Dette sees imidlertid ikke at være saa, efter forfatterens mening. Forf. slaar argumentet ihjel, men lader paastanden leve, og søger at give den en ny basis at hvile paa istedetfor den, han har fjernet, ogsaa ad liturgisk vei, og her turde det være, at forfatteren har været mindre heldig. Det gjælder her det fundamentale ved kirkens bygningshistorie, og jeg skal derfor tillade mig en nærmere omtale af den fremførte argumentation.

Forf. omhandler flere almindelige liturgiske regler, paa hvilke han prøver specielle bygningshistoriske data ved kirken. De almindelige regler, eller vel rettere hyppigt forekommende undtagelser, bestaar deri, at man i middelalderen ofte indviede altare i ikke fuldførte kirker, og undertiden indviede kirkerne selv i uferdig tilstand, hvilket første maatte have været tilfælde i Throndhjem, saafremt vingerne skal kunne tænkes at hidrøre fra Eysteins tid, da jo forf. har slaaet fast, at Eystein indviede et altar i dem i November i sit første embedsaar, samme aar han selv viedes i Rom og kom tilbage derfra.

Forf. oplyser dernæst, at kirkevielsen ikke gjentoges ved tilbyggede dele, saafremt disse ved hovedaltarets indvielse, om end uferdige, dog var i murforbindelse med dette, hvilket vil sige med koret. Herved blev de senere altarvielser i saadanne tilbygninger mindre omfattende og vidløftige ceremonier.

Efter at have bragt i erindring, at der ovenpaa den stuke, hvori heromhandlede altar har været anbragt, findes en overstuke, hvis altarvielse ogsaa meddeles i en indskrift, med tilføielse af datum, men ikke af aar (her benyttes for vielsen ordet *consecro*), og at en tilsvarende dobbeltstuke findes ogsaa ved nordre vinge, hvis overstuke ogsaa har indskrift, der ligeledes angiver datum, men heller ikke aar for altarvielsen der (her benyttes for vielsen atter ordet *dedico*), anvender forf. den berørte almindelige lære paa heromhandlede specielle tilfælde, idet han argumenterer som følger:

„Enten man nu antager, at kapellernes anden etage er senere tilbygninger, eller at de er opførte umiddelbart efter første, saa staar man i ethvert tilfælde foran den sikre historiske kjendsgjerning, at man under opførelsen af tværskibet i domkirken indviede altere, efterhvert som pladsen for dem blev færdig.[1] Dette var selvfølgeligt begrundet i den omstændighed, at ethvert nyt alter var saa at sige en ny driftskapital, en ny indtægtskilde, der bidrog til at muliggjøre fortsættelsen af byggearbeidet. Jo flere altere, desto mere offer. Og da der jo stadig var en stor tilstrømning af pilegrimme til helligdommen i Nidaros, var det en paatrængende nødvendighed at skaffe tilveie saa mange altere som muligt og saa hurtigt som muligt. Men heraf følger nu atter, at man ogsaa i den nederste etage af kapellet i søndre tværskib maatte indvie alteret der saa snart, som det lod sig gjøre, eller med andre ord, efter at man havde faaet tværskibets østre mur ført op over kapelindgangens høide. At man ved udgangen af November 1161 var kommen saa langt og neppe

[1] Udhævelserne her og i det følgende er af forf. selv.

længere med opførelsen af søndre tværskib, det er resultatet af denne undersøgelse."

Dette tror jeg vil erkjendes at være en ganske eiendommelig sammenstilling, hvori ukjendte økonomiske forhold, almindelige liturgiske regler eller undtagelser og ubeviste specielle bygningshistoriske data sammenblandes paa en maade, der neppe kan billiges, hvorved da og det resultat, som heraf udledes, ingenlunde kan erkjendes at hvile paa en betryggende grund, og jeg skal tillade mig at omhandle denne begrundelse noget nærmere.

Først maa mærkes, i anledning af de omtalte øvre stuker, at her ikke er valg mellem noget enten eller. Det er en kjendsgjerning, der ikke bestrides af nogen, at disse øvre stuker er en senere paabygning, tilsat efter at vingerne i deres helhed var ferdige. Disse overstuker hørte altsaa ikke med til den kirke, hvoraf de undre stuker var integrerende dele, og som var fuldt ferdig, dengang disse paabygninger blev tilsat. De har altsaa intet at bestille med „opførelsen af tværskibet". Herved dræbes jo den følgende sætning, thi hvor er saa „den sikre historiske kjendsgjerning" at finde, „at man under opførelsen af tværskibet i domkirken indviede altere, efterhvert som pladsen for dem blev færdig"?

Man vilde havt et sandsynlighedsbevis herfor, saafremt overstukerne var samtidige med vingerne og understukerne, men ogsaa kun da, men for historisk kjendsgjerning vilde dette sandsynlighedsbevis ikke kunne passere. Man vilde nemlig isaafald kunne raisonnere paa følgende maade: Det vilde dog være underligt at paabygge disse stuker, naar det ikke var udelukkende med det formaal for øie, at skaffe plads for de altare, som indskrifterne her bevidner opstillede og indviede, og det er derfor rimeligt, at stukernes fuldførelse falder

sammen med altarnes anbringelse og indvielse.[1] Siden nu disse overstuker er samtidige med understukerne og vingerne, da er det tillige rimeligt, at indvielsen af det altar i den søndre understuke, som den Eysteinske indskrift giver underretning om, har faldt sammen ogsaa med denne bygningsdels fuldførelse. Men nu er ikke disse overstuker samtidige med vingerne og understukerne. Hvorledes kan forfatteren da eller overhovedet sige enten eller i denne forbindelse, naar dette netop er det afgjørende, eller hvorledes kan han tale om sikre historiske kjendsgjerninger? Det er jo netop saadanne, der ikke existerer i dette punkt.

Forklaringen ligger iøvrigt ganske nær, thi forf. beviser ikke, men gaar ud fra, at den nedre stuke, i hvilken et altar indviedes 26de November 1161, netop var fuldført ved altarets anbringelse og indvielse. Hertil ledes han ved den betragtning, at „dette var selvfølgeligt begrundet i den omstændighed, at ethvert nyt alter var saa at sige en ny driftskapital, en ny indtægtskilde, der bidrog til at muliggjøre fortsættelsen af byggeforetagendet. Jo flere altere, desto mere offer.“ Men dette er jo en gjætning, og ingen „sikker historisk kjendsgjerning“, og i kraft af denne gjætning og af intet andet kommer forf. til den slutning, „at man ved udgangen af November 1161 var kommen saa langt og neppe længere med opførelsen af søndre tværskib“ — om hvilken slutning han udtaler, at „det er resultatet af denne undersøgelse.“

Forf. gaar altsaa i dette punkt ud fra som givet

[1] Dette forholder sig ogsaa utvivlsomt saa, og indskrifternes bogstavers karakter er paavist at være den samme i overstukerne og i den Eysteinske indskrift i søndre understuke, hvilket vil sige, at indskrifterne er samtidige. (Se min bog om kirken s. 84 o. fl.)

netop det, han vil bevise, og det er da en selvfølge, at resultatet bliver i overensstemmelse med forudsætningen. Men hvortil da det hele raisonnement?

Det var en nødvendighed, siger forf., hurtigst muligt at indvie altare, for at skaffe penge til byggearbeidets fortsættelse ved de offer, som altarne indbragte. Hvoraf ved forfatteren, at dette var en nødvendighed, dengang den kirke opførtes, hvoraf de nu staaende vinger med de disse oprindelig tilhørende understuker opførtes? Af intet andet end sin frie fantasi.

Saafremt den kirkebygning, hvoraf de nævnte dele endnu staar, var grundlagt og opført for kirkelige midler, af Eystein eller hans forgjænger Jon (om Reidar kan der jo ikke være spørgsmaal, eftersom han døde paa hjemveien, før han endnu havde tiltraadt sit embede), — saafremt dette var godtgjort, da vilde den anførte tankegang ikke alene have meget for sig, men være bevist som rigtig ogsaa i dette specielle tilfælde, men da vilde den ogsaa for leiligheden være ganske overflødig som bevis i den retning, i hvilken den her anvendes, fordi det, den skulde bevise, da allerede paa forhaand var givet. Men her er det jo netop, at meningerne skilles, og det gaar derfor ikke vel an at tage sagen paa den maade, som hr. Bang her har gjort, idet han siger: „Gaar man nemlig ud fra, at disse (vingerne) er senere tilbygninger, og ikke levninger af Olaf Kyrres Kristkirke".

Naar man vil argumentere imod, da maa man nødvendigvis tage den modstaaende mening med i betragtning, ellers kan man ganske lade være at argumentere, da man aldeles ingen argumentation behøver for at overbevise sig selv og sine meningsfæller om den menings rigtighed, ved hvilken man er bleven staaende.

Den modstaaende mening er her den, at vingerne,

om nu staar, er levnede dele af Olaf Kyrres Kristkirke, vis kor og skib senere blev nedbrudt og nyt opført i udidet skikkelse, medens de oprindelige fundamenter og delvis soklerne endnu er bevaret. Samtidigt hevdes, at de paabyggede overstuker, der ikke tilhørte det oprindelige anlæg, hidrører fra Eystein, at disse paabyggede overstuker er opførte umiddelbart forud for altarnes opstilling og indvielse i dem, og at dette igjen i tiden falder sammen med anbringelsen og indvielsen af det Eysteinske altar i den søndre understuke, om hvilket den her omhandlede indskrift handler.

Forf. sees ikke at have fremlagt et eneste moment, der modsiger denne mening, men alene ad liturgisk vei at have godtgjort, at den støtter sig til et aldeles paalideligt argument, forsaavidt den hviler paa den kjendsgjerning, at der af erkebiskop Eystein blev indviet et altar for ibrugtagelse d. 26de Nov. 1161 i den søndre vingestukes første høide. Dette og intet andet er det faktiske resultat af forfatterens undersøgelse.

At dette altar kan have havt en forgjænger, at her forud kan have været anbragt et altar, som da er flyttet, derom vil man strax nedenfor erholde oplysning. Vil man imidlertid gaa ud fra den forudsætning, at dette ikke har været saa, noget bevis for det ene eller det andet har man ikke, og vil man holde sig til den her anførte, forfatterens modstaaende mening om vingernes oprindelse som vinger af Olaf Kyrres Kristkirke, da kommer man til et stik modsat resultat af det, hr. Bang angiver at være kommet til, nemlig til det resultat, at man ikke indviede altare under opførelsen af tværskibet, efterhvert som plads for dem blev ferdig, men endog lod ialfald én hertil skikket plads henstaa i menneskealdre, efter at kirken var fuldt ferdig, uden at anbringe noget altar paa den.

For at faa rede paa, hvorledes dette forhold stille sig til hvad der kan ansees rimeligt, har jeg indhente oplysning hos en fagmand i den katholske ritus, der ha meddelt mig følgende:

Ved opførelse af kirkebygninger for den romersk katholske bekjendelse er der ikke og har der aldrig være noget til hinder for, at særlige frembyggede kapeller eller andre for opstilling af altare skikkede pladse kan henstaa i aarrækker, tyve, femti, hundrede aar, uden at noget altar anbringes og „dediceres“ der. Anbringelse af bialtare er en leilighеds- og dotationssag.

Det er kun høialtaret og Corpus Christialtaret, der maa anbringes og indvies, før en biskopkirke kan tages i brug, forsaavidt man ikke, istedetfor sidstnævnte altar, hjælper sig med tabernakelet alene uden altar. I dette tilfælde var det i ældre tider skik i kirkevæggen at aabne eller anbringe det saakaldte *Oculus Dei*, for at man udenfra skulde kunne iagttage, hvor hostien stod.[1]

Undertiden faldt høialtaret og Corpus Christialtaret sammen paa den maade, at høialtaret tillige viedes til det hellige legeme.

Skulde dette muligvis have været vanligt ved vore biskopkirker, af hvilke en flerhed ialfald synes at have baaret navnet Kristkirke ved siden af et andet navn, saaledes, at betegnelsen Kristkirke synes at være bleven identisk med biskopkirke? Corpus Christialtaret har ellers ingen bestemt foreskreven plads.

---

[1] Muligvis den hidindtil som skrifteluge betegnede luge, der fandtes paa sydsiden af absiden i Nes' nu nedtagne stavkirke, var et saadant „Gudsøie“. Den opbevares i universitetets samling og har no. 3652. Man afgav og afgiver nemlig ikke skrifte ind i koret, men vel ind i sakristiet, hvor der er et saadant, gjennem egne skrifteluger.

Jeg er tillige bleven oplyst om, at saavel ved *altare portabile* som ved *altare fixum* er det stenpladen, *mensa*, hvori relikvien nedlægges, der vies, ikke pladsen, hvor altaret staar, og at der af denne aarsag i og for sig intet er til hinder for, at et altar kan flyttes efter vielsen. Saafremt relikvien er et helt legeme, eller større dele af et legeme, der ikke kan nedlægges i en fordybning i pladen, anbringes den under denne i en foran aaben niche, forsaavidt man ikke lægger den i skrin og sætter dette paa altaret (eller bag og over altaret paa egen underbygning), saaledes som tilfælde var ved Kristkirkens høialtar i Nidaros.

Der var altsaa i de kirkelige vedtægter intet til hinder for, at der forud for det af Eystein i 1161 indviede altar i søndre vingestukes første høide kan have været anbragt et til anden eller andre helgener viet altar paa samme plads; men jeg skulde, efter hvad nedenfor vil meddeles, være tilbøielig til den tro, at den forud har været ledig.

Det være mig samtidigt tilladt at henlede opmærksomheden paa, hvorledes der altsaa i de kirkelige vedtægter i og for sig ikke laa nogen hinder for, at høialteret kunne flyttes, hvilket jeg har paapeget utvivlsomt har fundet sted i Nidaros, sandsynligvis efter branden af 1432. selv om man ikke havde været nødt til det.

Der er et par mig bekjendte data, som tyder paa, at de frembyggede kapeller ved vingernes østre væg muligvis overhovedet, eller undertiden ialfald, ikke har været anskuede som tilhørende de væsentlige altarpladse, der fortrinsvis påakrævedes og maatte tages i brug.

Ved Magnuskirken i Kirkevog, der grundlagdes 1137, eller 44 aar efter Olaf Kyrres død, 15 aar før erkestolens oprettelse i Nidaros og 24 aar før Eysteins embedstiltræ-

delse, rak man ikke at tage med op disse stuker str
Dette kirkeanlæg var idethele over evne og voldte Ra
vald jarl, som iværksatte det, mange vanskelighed
Dryden har paavist, hvorledes man under vingernes o
førelse fuldførte de store leddannede bueaabninger, d
fra vingerne fører ind til stukerne, men saa maa ha
blokket dem til indtil videre, og først senere har opfø
selve stukerne, der ikke siden har erholdt nogen paa
bygning, som i Nidaros. Om der saa er anbragt altare
dem, om de altsaa efter at være opførte toges i bru
som stuker, er mig ubekjendt, men Dryden oplyser, a
kirken sandsynligvis aldrig har havt mere end 5 altare
medens den omtrent jevnstore og næsten samtidige (lid
ældre) Halvardskirke i Oslo vides at have havt 20 eller 21.[1]

I Nidaros har man ikke været i det tilfælde a
gribe sig an over evne ved opførelse af den kirke, som
heromhandlede stuker i deres oprindelige høide tilhører.
Arbeidet er der fremmet rationelt, og stukernes nedre og
oprindelige dele er af samme støbning, som vingerne, til
hvilke de hører; men derfor er det ikke givet, at man
uopholdeligt maatte tage dem i brug paa den maade, at
der opstilledes altare i dem.

Det andet exempel er fra abbedikirken St. Stefan i
Caen, der ogsaa fra oprindelsen havde disse frembygninger
ved vingernes østre væg. Den er ældre end Olaf Kyrres
Kristkirke i Nidaros, og altsaa tillige ældre end Halvards-
kirken i Oslo og Magnuskirken i Kirkevog, og de nævnte
frembygninger var her som altid ellers rundt afsluttede.
Aarsagen, hvorfor de i Nidaros blev ret afsluttede, har
jeg tidligere paapeget, og i Kirkevog, hvor det samme er
tilfældet, har man formentlig i dette som i andre punkter

---

[1] Se Nicolaysen i Fornlevninger, s. 33 o. fl.

kopieret hovedkirken i Nidaros, hvilket turde være et af de mange vidnesbyrd om, at denne er ældre i disse dele, hvilket igjen er den samme ting, som at disse dele tilhører Olaf Kyrres kirke.

Ved opførelsen af det nye kor ved St. Stefan i Caen har man omdannet den nordre af disse frembygninger til en omgang, hvori anbragtes altar. Den søndre, altsaa tilsvarende den i Nidaros, hvori det her omhandlede Eysteinske altar stod, blev imidlertid staaende igjen og staar der endnu. Den blev kun forhøiet, uden derfor at erholde en øvre etage, og her er den dag idag intet altar. Om der nogensinde har været noget, har jeg ikke kunnet faa sikker rede paa, men beskrivelserne ved intet om noget altar i denne frembygning, medens der angives altare i alle stukerne om koret, og forfatterne er derfor i tvivl om, hvorvidt de skal betegne denne frembygning som sakristi eller som kapel. Der er altsaa mulighed for, at her aldrig har været anbragt noget altar, at altsaa denne kirkedel altid har befundet sig i samme tilstand, som vor netop tilsvarende maa have befundet sig fra Olaf Kyrres tid, til erkebiskop Eystein anbragte og indviede det heromhandlede altar i den, forudsat der intet tidligere har været, som ved denne leilighed er bleven flyttet. Dette er, som vi har seet, ingenlunde umuligt. Og forudsat endvidere, at denne i dens oprindelige høide med vingerne samtidige kirkedel tilhører Olaf Kyrres Kristkirke, hvilket jeg anser som givet, og hvilket hr. Bang, som det sees, ikke i mindste maade har svækket, men forsaavidt bestyrket, som han har afvist som aldeles uholdbar prof. Dietrichsons theori, der gik ud paa, at altaret var viet senere end den dag og det aar, indskriften angiver.

Under denne forudsætning viser det sig ogsaa urigtigt, naar forf. antager, at man ved altaroffere maatte

skaffe penge til byggearbeidet ved denne kirke, hvilk
da tillige er lidet rimeligt, fordi den blev opført ik
for kirkelige midler, men af kongens kasse. Olaf Kyrr
oprettede biskopstolen i Nidaros og opførte kirken t
den og har utvivlsomt ogsaa lagt gods til, som alle fy
ster, der paa den tid opførte kirker og stiftede biskop
stole eller abbedier. Det er da i og for sig lidet rime
ligt, at han ved iværksættelsen af dette foretagende skulde
seet sig nødsaget til at ty til foreløbige kirkelige biind
tægter for at kunne faa sit byggearbeide fremmet og af
sluttet, thi han byggede kirken ferdig.

Det ligger efter min opfatning langt nærmere at se sagen paa den maade, at Olaf Kyrre lod grundlægge og opføre sin biskopkirke efter brugelig façon inden den kulturkreds, som vi dengang tilhørte, og efter hvilken kapel-udbygninger ved vingernes østre væg var en vanlig regel, som da allerede var i fuld anvendelse. Af og til udelod man dem dog, som ved biskopkirken i Baieux, ved Trinitatis abbedikirke i Caen, ved biskopkirken i Worchester, eller lagde frem en hel omgang mod øst, som ved biskopkirken i Hereford, eller stundom endog baade mod øst og vest, saaledes at vingerne blev „treskibige", som ved biskopkirken i Winchester, hvorved da ogsaa disse udbygninger bortfaldt.

Hvorvidt disse oprindelige udbygninger, der opførtes samtidigt med vor kirke, strax er taget i brug som stuker derved, at der opstilledes altare i dem, er altsaa et aabent spørgsmaal; der er ikke bevis hverken for eller imod. Det er derhos, saavidt mig bekjendt, hidindtil endnu ikke bragt paa det rene, hvorvidt den nordre frembygning i sin oprindelige, første høide overhovedet nogensinde har havt altar, skjønt dette er det sandsynlige, og altarfundamentet maa da formentlig endnu kunne paavises, thi her

r, saavidt mig bekjendt, ikke, som i den søndre, senere ret indrettet nogen gravkjælder.

Den liturgiske vei synes saaledes ikke at have ført l maalet i det bygningshistoriske punkt, ligeoverfor hvilet forf. ad denne har villet hente et resultat. Der er abenbart forlangt for meget af den, naar det er begjæret, t man ad den tillige skal kunne bestemme tiden for ingernes opførelse ved Kristkirken i Nidaros. Man faar øie sig med det resultat, den har bragt: at den Eysteinske indskrift i søndre vingestuke taler sandhed uden omskrivning.

I en efterskrift søger hr. Bang yderligere støtte for det bygningshistoriske resultat, han tror at have vundet, at vingerne ved udgangen af November 1161 kun var opførte til overkant af bueaabningen, der fører ind til søndre vingestuke, i en oplysning, der er ham meddelt fra hr. arkitekt Christie, og som bestaar deri, at vingernes østre væg er opført før den vestre, hvorpaa flere mærker skal tyde.

Jeg helder ganske til samme mening som hr. Christie i dette punkt, naar hans meddelelse opfattes bygningsmæssigt, som den formentlig er givet, og har allerede udtalt mig i lignende retning.[1] Men heri ligger ingen støtte for den bygningshistoriske mening, som hr. Bang har uddraget af sin liturgiske undersøgelse. Hr. Bang taler om, at „nogle vægge“ kan have manglet i vingerne paa ovennævnte tidspunkt. De har kun tilsammen fire vægge, og meningen er altsaa den, at man dengang skulde havt oppe østvæggen, medens de øvrige manglede. Herom kan der selvfølgeligt ikke være spørgsmaal, saasom man ikke bygger og ikke kan bygge paa den maade, at man

[1] Se Daterede bygninger, s. 10 o. fl. noten.

opfører en sluttet bygningsdel vægvis, for saa bagefter at binde væggen sammen i hjørnerne, allermindst hvor væggene som her, bestaar af kistemure. Her kan naturligvis alene være tale om, at man er „gaaet foran“, som det hedder i det haandværksmæssige sprog, med østvæggen, en stil lagehøide eller to, altsaa i det høieste en mandshøide, og at man saa er „fulgt efter“ med vingernes nordre, søndre og vestre væg, altid i forbandt i dagfladem urene, og tilligemed skibets og korets mure, om der end er mulighed for, at man har ladet skibet og koret som selvstændige dele ligge længere efter. Saadan fremgangsmaade følges ofte under opførelse af udstrakte bygningsanlæg, hvor omstændighederne paakalder det. Hvor man f. ex. vil raskt frem, uden at fundamentmurene samtidigt er bragt eller kan bringes i orden over det hele anlæg. Men man søger da altid, saavidt muligt, at vinde „høiden“ igjen, saaledes at afslutningen bliver samtidig.

Der er derhos, siden jeg sidst skrev om kirken, fremkommet en oplysning, der peger i en ganske anden retning, end til bestyrkelse af den theori, som ogsaa hr. Bang her har villet hevde, om vingernes og den med disse samtidige kirkes tilblivelse i Eysteins tid eller efter midten af 12te aarh. Den findes meddelt i hr. Christies rapport om restaurationsarbeidet i 2det halvaar 1886.[1]

Jeg tør vistnok paaregne kjendt af dem, der følger den bygningshistoriske undersøgelse af denne kirke, hvorledes jeg har fremholdt, at de tvende svære pillarer, af hvilke den søndre har spindeltrappe, og som flankerer den nuværende gjennembrudte væg mellem kor og Mariestuke, ganske svarende til vingernes hjørnepillarer, er

[1] Se Teknisk ugeblad no. 32 f. 1887.

bevarede dele af det oprindelige kirkeanlæg, er hjørnepillarerne fra dette anlægs kor, hvilke man har ladet staa som faste støttepunkter, da Eystein erkebiskop i 1183 eller strax efter lod nedbryde det oprindelige kor og opføre det nye, hvilket, som jeg tidligere har udtalt, „fuldt forklarer disse trappepillarers ellers umotiverede tilstedeværelse i den nuværende arkitektur“.[1]

Nu er det, ifølge anførte rapport, under restaurationsarbeidet godtgjort, at disse pillarer ikke er samtidige med det Eysteinske kor, der for nærværende gjenopføres, men tidligere har været forhaanden, og at man ved det nye kors opførelse sees kun yderst mangelfuldt at have forbundet dets murværk med disse ældre pillarer.

Min forudgaaende antagelse er altsaa bagefter konstateret som rigtig, forsaavidt disse pillarer i deres oprindelige dele var forhaanden, dengang det nye kor blev anlagt og opført, og de staar paa et punkt og paa fundamenter og sokkel, som alle er enige om dækkedes af og tilhører Olaf Kyrres Kristkirke. Jeg tillader mig at spørge: hvilken bygning er disse pillarer levende dele af, naar ikke af Olaf Kyrres Kristkirke? Hvad skulde de være opførte som, naar ikke som hjørnepillarer ved denne kirkes kor? Hvorfor og hvorledes skulde de i grundform og dimensioner samt i art netop tilsvare hjørnepillarerne ved vingerne, naar de ikke tilhørte samme anlæg og havde netop samme bestemmelse? Og er dette saa, er disse hjørnepillarer i deres oprindelige dele bevarede stykker af Olaf Kyrres kirke, hvorledes vil man da forklare, at vingerne og den aldeles uniforme forekomst ved dem skal være tre menneskealdre yngre.

Jeg tror, man vil have ganske svært for at gjøre

---

[1] Se min bog om kirken s. 30.

sig selv og andre fyldestgjørende .rede ligeoverfor de kjendsgjerning, som her er paavist, naar man vil faa den til at hænge sammen med den lære, at vingerne er opførte efter midten af 12te aarhundrede, og at man isaafald maa ty til bygningshistoriske fortolkninger, der i ingen maade giver prof. Dietrichsons lingvistiske fortolkning af den Eysteinske indskrift noget efter, og for tilfælde vil lide samme skjæbne.

Det forholder sig idethele efter min opfatning med den bygningshistoriske theori, om den lille oprindelige, Olaf Kyrres kirke og om de nuværende vingers samt det ældre, hertil hørende skibs opførelse i anden halvdel af 12te aarh., hvilken theori man i de sidste par aar har opbudt meget og alsidigt arbeide for at opretholde, baade her og i Danmark, og i hvilken ogsaa hr. prof. Bang har været fangen, — det forholder sig med denne theori som med en plante uden rod. Den kan vistnok en tid fængsle øie og fantasi, men den kan ikke vedblive at leve, thi den hviler aabenbart paa en fiction, paa feilagtig tro og formening, og ikke paa en virkelighed.

Det er ialfald resultatet af mine undersøgelser.

BIDRAG TIL CHRISTIAN COLBJØRNSENS LEVNETSHISTORIE.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

I Broderlandet Danmark kalder det indeværende Aar store og betydningsfulde Erindringer tillive. Det er nemlig nu hundrede Aar, siden den danske Bondestand frigjordes for Stavnsbaandet gjennem Forordningen af 20de Juni 1788, og derigjennem en ny Periode i Samfundsforholdenes Udvikling indlededes. Denne mærkelige Begivenhed, der naturligvis allerede forlængst har fremkaldt en Række af historiske Arbeider, deriblandt A. F. Bergsøes Prisskrift „Grev Chr. Ditl. Fr. Reventlows Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger“ (1—2. Kbh. 1836) og C. F. Wegeners mærkelige „Liden Krønike om Kong Frederik og den danske Bonde“ (Kbh. 1843), har iaar givet Anledning til nogle høist interessante Skrifter af et Par af Danmarks bedste Historikere.

Prof. Johannes Steenstrup har efter i de nærmestforegaaende Aar at have anstillet grundige Undersøgelser af Beskaffenheden af det gamle Vornedskab og af Fæstebondens Retsforhold i ældre Tid[1] nys udgivet otte Foredrag om „Den danske Bonde og Friheden“. Forfatteren har her gjort sig særdeles fortjent saavel ved mange nye og vigtige

[1] Begge Afhandlinger findes i Dansk hist. Tidsskrift, 5. R. VI.

Oplysninger i det rige Emne, som ogsaa derved, at ha grundigen har tilbagevist en misvisende og feilagtig Opfatning af den danske Bondestands Historie, der længe — fornemmelig ved den i andre Henseender saa berømmelige Allens Haandbog — har været raadende i Almenhedens Opfatning. Prof. Steenstrup godtgjør, at de gjængse Declamationer om forsætlig Undertrykkelse af den danske Bondestand ere urigtige eller dog høist overdrevne, og at „om end Bonden har oplevet en Underkuelsens Tid, har man ikke Ret til at antage, at denne varede gjennem Aarhundreder".

Derefter har Prof. Edvard Holm som Festskrift i Anledning af den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling, der iaar foregaar i Kjøbenhavn, udgivet en Fremstilling af „Kampen om Landboreformerne i Danmark i Slutningen af det 18 Aarh. 1773—1791" (254 S. 8. maj.), hvilken udentvivl vil komme til at øve en afgjørende og blivende Indflydelse paa Opfatningen af hin Tid i Danmarks Historie i Almindelighed.

Af dem, der her i Norge med Interesse og Sympathi tænke over den gamle Fællesstats Vilkaar, vil det naturligvis særlig erindres, at mellem Forkjæmperne for den danske Bondefrihed stod i allerførste Række en ædel og høitbegavet Landsmand, Christian Colbjørnsen. Man læser derfor med stor Glæde den korte, men indholdsrige Skildring af hans Fortjenester af Landbosagen, som Holm har givet. Men det er dog, og det maatte være, kun et enkelt Parti, lad være det vigtigste, af Colbjørnsens Liv og Virksomhed, som her er givet,[1] og i det Store er

[1] Allerede ved en tidligere Leilighed har Holm ydet et vigtigt Bidrag til Colbjørnsens Historie, idet han (i sit Skrift Danmark-Norges udenrigske Historie 1791—1807, B. I) har i Tilslutning til A. S. Ørsted renset ham for den gjængse Beskyld-

rfatterens Bemærkning (S. 116), at „medens A. P. rnstorffs Virksomhed gjentagne Gange har været skil-et og Reventlow er bleven stillet i et klart Lys ved ørgsøes store Arbeide, har ingen forsøgt at give et Bil-de af Colbjørnsens skarpt udprægede og fængslende kikkelse".

Den selvsamme Forundring over, at Christian Colbjørnsen endnu venter paa sin Biograph, har jeg selv længe næret. Professor Holms Verk gav mig derfor Lyst til om muligt at fremdrage nogle Materialier og Oplysninger, som maaske kunde være den, der i Tiden kom til at udfylde dette Savn, til en Smule Hjelp og Nytte. Jeg vidste, at der hos en høitagtet Familie her i Christiania, der er nær beslægtet med Chr. Colbjørnsen, skulde existere ikke faa Breve baade fra ham og Broderen Jacob Edvard, skrevne til deres Svoger, den første Justitiarius i Norges Høiesteret, Johan Randulf Bull. Min Henvendelse og Bøn om at faa Adgang til disse Papirer blev mødt med en udmærket Venlighed og Forekommenhed, men desværre vare saagodtsom alle Brevskaber nylig ved et beklageligt Tilfælde gaaede tabt. Kun faa Levninger vare tilbage, det var en privat Forestilling fra daværende Stiftamtmand i Christiania F. J. Kaas og daværende Justitiarius i Norges Overhofret J. R. Bull til Colbjørnsen i Anledning af de store Reformer af Domstolene i 1797 tilligemed en (mutileret) Svarskrivelse fra Colbjørnsen til Kaas, samt derhos et vigtigt Brev fra J. E. Colbjørnsen til hans Moder. Nogen Trøst i Skuffelsen var det dog, at Rigsarkivar M. Birkeland i sin Tid havde stødt paa og afskrevet et interessant Brev af 1789 fra Colbjørnsen til Carsten Anker og i Rentekammerarkivet

---

ning, at det skulde være ham, hvem Trykkefrihedens Indskrænkning i 1799 væsentlig skulde være at tilskrive.

var bleven opmærksom paa en Ansøgning af ham
1778, hvilke Sager han strax stillede til min Raadigh
Fra Christiania Skoles Arkiv fik jeg derhos nogle Da
om hans tidligere Ungdom. Disse Ting vil man her fin
udgivne til et ringe Tegn paa, at Christian Colbjørnse
Navn dog endnu erindres ogsaa i hans Fødeland.

I.

Den berømte norske Familie Colbjørnsen, en Gre
af den talrige og anselige Arneberg-Æt i Solør,[1] ned
stammer, som bekjendt, fra Sognepræsten til Sørum Col-
bjørn Torstenssøn, der døde 1720 i en Alder af nogle
og niti Aar og, efter Biskop Herslebs Vidnesbyrd, var
„den største Bjørneskytter i Norge paa sin Tid". Hans
Sønner Hans og Peder og hans Datter Anna, Mag. Jo-
nas Ramus's Hustru, ere noksom bekjendte. En tredie
Søn, Jacob, som blev Landmand i sin Fødebygd paa
Gaarden Nordre Sørum, en Parcel af det gamle Herre-
sæde, som engang havde tilhørt Hafthorssønnerne, Hr.
Jon Marteinsson, Hr. Sigurd Jonssøn og andre fremra-
gende Medlemmer af den senere Middelalders Aristokrati,
henlevede sit Liv mere i Ubemærkethed. Denne Jacobs
Søn Colbjørn Colbjørnsen beboede ligeledes Sørum Gaard,
men drev det dog til at blive Regimentskvartermester,
i hvilken Egenskab han døde 1761 i Holsten, hvor den-
gang en stor Del af Rigernes Stridskræfter var samlet.
Det er ved hans Sønner, at Ætten har vundet sin største
Glands. To af disse naaede som Jurister og høitstaaende

[1] Se om de to Grene af denne Æt, der kalde sig Arneberg og Arntzen, W. Lassens Norske Stamtavler, B. I.

mbedsmænd en saa stor og velfortjent Berømmelse, at n har betegnet dem som „det vigtigste Tilskud, Norge r ydet til Fællesstatens civile Embedsstand“. En tredie roder har en agtet Plads mellem Samtidens Digtere.

Af Christiania Cathedralskoles Protokoller meddeles lgende Data om Brødrenes Skolegang.[1]

I Februar 1758 indsatte Regimentskvartermester Colbjørnsen i Skolen Sønnerne Jacob Edvard, der fik Plads som No. 10 i Mesterlectien, Peder,[2] der blev den 3die i anden (nederste) Lectie, og Christian, der blev den 4de sammesteds. Endnu i samme Aar (Juni 1758) indsattes den fjerde Broder Edvard Røring Colbjørnsen (født efter Protokollen 3die Oktbr. 1751) i samme anden Lectie. Christians Fødselsdag, der almindelig angives at være 29de Jan. 1749 (altsaa samme Dag og Aar som Christian den syvendes Fødsel), anføres i Skoleprotokollen at være 1ste Febr. s. A. Som bekjendt var den lærde Skole i hin Tid en ligefrem mild Stiftelse, hvor der ikke var Tale om Skolepenge, hvorimod i de rigere Skoler, som Christianias, samtlige Disciple oppebare nogle Beneficier. Dette var da ogsaa Tilfælde med de unge Colbjørnsener, der nød dels nogle Kostpenge af det ophævede Communitets Fond, dels nogle andre smaa Stipendier.

Det var i en glimrende Periode for Christiania Skole, at Colbjørnsenernes Skolegang indfaldt, thi i hine Aar

---

[1] Efter min Opfordring har Stud. philol. Otto Müller vist mig den Velvilje at gjennemgaa Protokollerne og deraf uddrage de her benyttede Notitser.

[2] Denne Peder, som ikke opføres i Moes Slægtregister (Aktstykker til den norske Krigshistorie under K. Frederik IV, Chra. 1838) angives at være født i Novbr. 1747. Han naaede ikke frem til Universitetet, da han, som noteret i Skoleprotokollen, „druknede i Isen paa Fjorden ved Christiania den 3 Marts 1764“.

udgik derfra foruden dem Mænd som Brødrene Joh. Herman Wessel og O. Chr. Wessel, Latineren Søren Monrad, B. D. Prahl, O. G. Meyer, Edvard Storm [1] og flere andre mærkelige Disciple. Rector var den udmærkede Skolemand, Thrønderen Jacob Peder Hersleb,[2] en Brodersøn af Sjellands Biskop, og Conrector (siden 1754) Søren Seerup Monrad[3] (en fjernere Slægtning af den nysnævnte S. Monrad).

I 1760 afgik Jacob Edvard til Universitetet, og 1767 ligeledes Edvard Røring Colbjørnsen. Derimod forsvinder Christian Colbjørnsen af Protokollen med 1763; i 1764 savnes han nemlig i Fortegnelsen over Disciplene. Han var i Mai 1762 bleven „transfereret" til 5te (næst-

[1] Edvard Storm var Colbjørnsenernes Sødskendebarn (Mødrenes Søstre). Paa samme Maade var ogsaa Biskop P. O. Bugge deres Fætter. Om nogen nærmere Forbindelse mellem ham og disse norske Slægtninge ved jeg Intet. Vist er det ialfald, at P. O. Bugge ikke skyldte sin Fætter Colbjørnsen, dengang endnu Deputeret i Cancelliet, sin Bispestol, men at det var Colbjørnsens Antagonist paa den Tid, Cancellipræsidenten Frederik Moltke, der var hans Mæcenas (M. Birkeland, Bidrag til Norges nyere Historie, S. 40), hvorfor Biskopen ogsaa opkaldte en siden bekjendt Søn efter Moltke.

[2] Se om Hersleb foruden andre Skrifter bl. a. C. B. Dunker, Gamle Dage, S. 68—69 og G. L. Baden, Bidrag til Prof. J. Badens Levnet o. s. v. S. 59—60.

[3] Han havde før sin Ansættelse været Professor J. P. Anchersens Amanuensis og boet i hans Hus. „Jeg har," skriver Anchersen i 1754 til Grev J. L. Holstein, „aldrig havt eller faar hans Lige udi Solidité, Accuratesse, Arbeidsomhed og Modestie, saa at, om jeg var i Stand dertil, beholdt jeg hannem hos mig, til at han kunde blive min Successor". I 1756 bemærker Anchersen i en Indberetning til Holstein om Udfaldet af Examen artium: „Christiania Skole kommer sig brav, siden de have faaet Conrector Monrad". (Breve i det Ledreborgske Bibliothek).

erste) Lectie. Som Vidnesbyrd faar han hvert Aar let sædvanlige): „Godt Haab".

Han var, som anført i 1761 bleven faderløs. Moderen, Anna Dorothea Røring, en Sorenskriverdatter fra Øvre Romerike, har kvitteret for hans Kostpenge og formodentlig som Enke boet i Christiania med sine Børn; hun døde 1773. Nærmere Oplysninger om Grunden til Udtagelsen savnes, men man erfarer, at en høitstaaende Embedsmand i den følgende Tid antog sig Christian Colbjørnsen. Dette var daværende Amtmand i Oplandene Christian Petersen,[1] gift med en Datterdatter af Jonas Ramus og Anna Colbjørnsdatter og saaledes fjernere besvogret med Familien. Siden det netop var denne Broder, som Amtmanden antog sig, kunde man maaske formode, at han er opkaldt efter ham. I en Nekrolog heder det, at Petersen „optog Chr. Colbjørnsen i sit Hus med faderlig Ømhed og gav ham Adgang til at arbeide paa sit Kontor", hvorved han „tidlig vænnedes til Embedsforretninger, imedens han fortsatte sine Studier uafbrudt."[2] En Ansøgning fra Colbjørnsen, som nedenfor vil findes aftrykt, gjør det utvivlsomt, at han ved 1768 har fulgt Petersen til Bergen og der erhvervet sig det Kjendskab ogsaa til

---

[1] Christian Petersen var født i Helsingør 27de Decbr. 1701, blev 1722 Regimentskvartermester ved 1ste Oplandske Regiment, 1735 charakteriseret Capitain af Infanteriet, 1741 Zahlkasserer i Christiania, 1748 char. Oberstlieutenant, 1760 Amtmand over Oplandene, 1766 Etatsraad, 1768 Stiftamtmand i Bergen, 1772 entlediget. Han døde 19de Sept. 1775 og begraves i Vor Frelsers Kirke i Christiania 5te Oktbr. s. A. Gift 20de Mai 1737 med Anna Michelsen („Ramus"); af 12 Børn overlevede 2 Sønner (af hvilke Kammerherre J. D. F. Petersen var Medlem af Eidsvoldsforsamlingen 1814) og 4 Døtre Faderen. (Efter Chra. Intelligents-Sedler 1775, No. 41).

[2] Dansk Lit. Tidende for 1814, S. 728.

Norges Vestland, som han siden ved given Leilighed pa beraabte sig.

Fra Slutningen af 1771 haves nedenstaaende Br fra J. E. Colbjørnsen til hans Moder, der baade i og f sig er af Interesse og tillige særlig her vedkommer e fordi det omtaler den unge Christian Colbjørnsen, de ved denne Tid altsaa synes at være kommen til Kjøben havn. Brevet lyder saaledes:

„Allerkiæreste Mama!

Jeg takker hiertelig for det tilsendte. Mama maae ej fortørnes over, at jeg i saa lang Tiid ej har skrevet. Det giør mig ondt om Mama har troet, at Misfornøyelse, eller Utaknemmelighed har været Skyld deri, da Gud veed, at saadant har været langt fra mig.

Aarsagen har været til Deels, at mine mange Forretninger giver mig kun liden Tiid, deels har jeg ej vildet skrive, saa længe min Skiæbne endnu var uvis; Thi saa længe Forandringen med Høyeste Ret var uafgiort, vidste ingen hvad han var, eller skulle blive; Nu er det da, Gud skee Lov regleret, og alle Ting i Orden, saa at den Frygt og Uvished er forbi: Der har ellers 2 Gange været mig proponeret, om jeg vilde tage imod at blive Professor juris, først her i Kiøbenhavn, da Professor Dons kom ind i det Danske Cancellie, siden i Sorøe, da Professor Erichsen kom ind i Rente-Kammeret: For den første af disse Poster var den visse Gage 400 Rdl. og i den anden 600 Rdl. foruden frit Huus, og paa begge Steder kunde vel det uvisse af Collegia og andet udgiøre alt med den visse Gage 1000 Rdl., men jeg refuserede begge Deele: Imidlertiid staaer begge disse Embeder endnu ledige: Nu bliver der uden Tviil oprettet et nyt Academie udi Christiansand, hvor jeg og kunde blive emploieret, som Professor, om jeg havde Lyst. Men jeg er nu fornøyet i det Embede, jeg har.

Min Broder Edward angaaende, da skriver jeg ham med denne Post, at jeg til Paaske vil tage ham til mig, da han hos mig skal have frit Kammer, Kost, Brænde, Lys, Opvartning og alle Ting, da jeg desuden ok skal skaffe ham saa meget at fortiene, at han rundegen skal kunde klæde sig, saa at hans Rejse ej skal koste Mama en Skilling. — Christian havde jeg ogsaa længe siden taget til mig, dersom jeg ey havde vidst, at han var en slet Husholder, og at det ej var mig muelig endnu, at fournere saameget, som han ville depensere.

Men saasnart mine Indkomster bliver derefter, skal det skee: Da jeg med Guds Hielp haaber, at mine Omstendigheder herefter skal tillade mig at hielpe mine Søskende; Thi hidindtil har jeg ej kundet fortiene uden for mig selv.

Herr Ulrich Røring angaaende, da kan han ej blive frie for at betale Gielden, skiønt den er over 20 Aar, da Mama har et seenere Brev fra ham, hvori han forpligter sig at betale. Jeg haaber, at jeg til Sommeren skal faae noget udpresset af ham.

Fra det Skarn Hellik Bakke har jeg endnu ej faaet en Skilling, endskiønt jeg har givet Hr. Devegge Fuldmagt at imodtage det halve, om det strax kunde faaes, hellere, end at miste alt. Vær saa god at høre hos Devegge hvordan det bliver dermed.

Den største Fortred, som jeg har ved Advocaturen er, at jeg saa langsomt faaer de Penge ind, som jeg fortiener, helst de, jeg skal have fra Norge. — — — —

Jeg henlever med taknemmeligst Hengivenhed

Hierte Mamas

Kiøbenhavn d. 30te Novembr. 1771.

lydigste Søn og Tiener
J. E. Colbiørnsen.

P. S. Mine Søstre hilses kiærligst.“

I 1773 finde vi Chr. Colbjørnsen i Kjøbenhavn, hvo han dog visselig allerede forinden maa have opholdt sig i nogen Tid. Thi i hint Aar blev han først indskreven som Student den 17de Juli, tog derpaa 2 Dage senere juridisk Examen med Laudabilis og blev saa den 11te Novbr. Advocat, eller, som det nok officielt hed, Procurator ved Høiesteret. Det var en Selvfølge, at Broderen Jacob Edvard, der netop i samme Aar fra Advocat blev Professor juris, blev hans Lærer i Lovkyndigheden, og det har da vel ogsaa været ham, der har skaffet ham Ansættelsen ved Høiesteret i den efter ham selv ledigblevne Plads.[1]

Christian Colbjørnsen har altsaa egentlig aldrig ført, hvad man kalder et Universitets- og Studenterliv, og neppe nogensinde erhvervet, hvad man forstaar ved akademisk og lærd Erudition.[2] Netop paa den Tid, han tog sin Examen, begyndte det norske literære Selskab at florere i Kjøbenhavn. Broderen Edvard Røring Colbjørnsen, den senere vestindiske Regjeringsraad, har staaet i nogen Forbindelse med dette Selskab, og hans smukke og lovende Digt „Det norske Foraar“ er optaget i dets „Samlin-

[1] Astræa, udg. af Schlegel, IV. S. 378. I „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“ udgivet af S. Soldin, 11te Aarg. (1814), No. 102 heder det i Anledning af Chr. Colbjørnsens Død: „Han saavelsom hans afdøde Broder, J. E. Colbjørnsen, kom som to ganske uformuende unge Mennesker her til Kjøbenhavn“. Om J. E. Colbjørnsen vides det, at hans norske Landsmand, den rige Generalmajor Johan Fred. Classen, det store Fideicommis's Stifter, understøttede ham i hans Studenterdage. C. Nyrop, Johan Frederik Classen, Kbh. 1887, S. 262.

[2] Dette var da ogsaa noget, som hans Modstandere ikke glemte at bemærke, f. Ex. J. K. Høst, der omtaler ham med liden Sympathi i sine „Erindringer om mig og mine Samtidige“. Kbh. 1835, S. 161.

ger". Men Christian Colbjørnsen, der blot 24 Aar gammel begyndte sin Bane som Advocat, synes at have staaet aldeles udenfor denne Kreds af Landsmænd. Der kjendes vistnok heller intet Spor til, at han senere har besøgt sit Fødeland. Hans Fader var jo forlængst død, Moderen bortkaldtes i 1773, og hans to gjenlevende Brødre vare som han selv komne bort fra Norge. Men om sin Kjærlighed til Fødelandet har han givet smukke Vidnesbyrd gjennem sit hele Liv, og ikke mindst endnu i sit sidste Leveaar 1814. Jeg sigter til hans mærkelige Breve til Christian Frederik, hvem han synes at have staaet meget nær, og af hvilke man faar det skjønneste Indtryk af hans levende Interesse for Norges Vel. Han nærede i Begyndelsen et Haab om, at det skulde lykkes Christian Frederik at grunde et eget norsk Kongedømme. Men den kloge og erfarne Statsmand indsaa snart, at ligeoverfor Europas enstemmige Vilje var Modstand haabløs, og i samme Øieblik begreb han, at hvad der nu maatte arbeides for, var at opnaa de bedst mulige Betingelser i en Forening med Sverige. Den 19de Mai 1814 — samme Dag, som Christian Frederik aflagde sin Kongeed og opløste Rigsforsamlingen — skriver den gamle Nordmand Colbjørnsen saaledes til ham: „Søg derfor, min naadigste Herre, at tilmægle dette tro Folk de bedste Vilkaar, der nu (maaske aldrig siden) kunne erholdes som et føderativt Rige med Sverige. Aldrig har da nogen gavnet Norge saa meget, som De. Da skal jeg velsigne Dem fra min Grav!" [1]

---

[1] Yngvar Nielsen, Bidrag til Norges Historie i 1814, II, S. 19, Christian Frederiks Svar læses i K. Christian VIII's Dagbog fra Regenttiden i Norge, udg. af A. Ahnfeldt, S. 146—147.

Denne sin Grav stod Colbjørnsen nu nær. „Natten mellem den 16de og 17de Decbr. 1814 døde h efter langvarige og smertefulde Lidelser.“ [1] Han efterl 4 Døtre, men ingen Sønner.

II.

Der har dog i Colbjørnsens Liv været en Tid, d han ønskede at vende tilbage til Norge som Amtmand. I 1778 søgte han om et Embede som saadan i Stavanger. Man kan kun glæde sig over, at denne Plan ikke realiseredes, thi hvad han havde kunnet udrette i en provinsiel Virksomhed i Fødelandet, vilde kun have havt lidet at betyde imod, hvad han siden kom til i Danmark at virke til begge Tvillingrigers Ære og Gavn. Men Ansøgningen er meget karakteristisk og fortjener derfor vel at kjendes.

Han meldte sig altsaa i 1778 til Stavanger Amt, som dog ikke endnu var ledigt, hvorfor han altsaa kun ansøgte om i Tiden at succedere den fungerende Amtmand W. M. Scheel. Han anfører her, at, skjønt Medborgeres Tillid havde gjort det Embede, han for nærværende Tid beklædte, til det fordelagtigste, han kunde ønske sig, forbød hans Helbred ham dog aldeles længere at forblive i denne Post, da den Bevægelse, hans Blod sattes i, „saa ofte han talte offentlig, forøgede hans Gigtsvaghed, saa at han daglig, efter at have talt i Høiesteret,

---

[1] Kjøbenhavns Skilderie l. c. I Danske Samlinger, 2. R. III, S. 165 berettes, at Colbjørnsen døde i det ham selv tidligere tilhørende, men dengang bortsolgte Holsteinske Palais i Stormgaden, „ifølge Traditionen i det største af den vestre Sidebygnings Værelser paa første Sal.“

maatte udstaa de bitreste Smerter." Han fortsætter: „Den skale Kundskab, jeg har om dette Sted i Særdeleshed, gjør, at jeg kunde bruges der med større Nytte, end andensteds." Videre paaberaaber han sig sin „Kundskab om Lovene, om Norges Øconomie, dets Handel og dets Indbyggeres Tænkemaade." Tilsidst udtaler han: „Jeg skal ikke anføre som et Argument, at adskillige af mine Forfædre har havt Leilighed til at opofre deres Blod og deres Formue (der ikke har været ubetydelig) til Fædrenelandets Tjeneste. Deres Kongers Naade og deres Medborgeres Erindring belønner dem for dette."

Ansøgningen har følgende egenhændige Paategning: „Skal forestilles. Christian Rex". Den er vedlagt en Skrivelse med Guldbergs Haand, dateret Fredensborg d. 6. Oct. 1778 og undertegnet af Arveprindsen, hvoraf dog kun Begyndelsen hører hid: „Til det kongelige Rentekammer. Da Justitsraad Colbiørnsen er en bekiendt duelig Mand: saa kunne der være Grund nok til, at ham tilstaaes det ansøgte . . . . . Friderich".

Tre Aar senere (1781) søgte Amtmand Scheel i Stavanger Afsked mod at nyde af Kongens Kasse 500 Rdl. aarlig, indtil han kunde opnaa andet Embede. Colbjørnsens Ansøgning blev da fremdragen i Rentekammeret, og det er muligt, at Kongens Paategning hidrører fra dette Aar. Men Colbjørnsen maa imidlertid have opgivet sine Amtmandstanker. I Mellemtiden var han (1780) bleven Kammeradvocat, og hans Indflydelse og Betydning var Aar for Aar tiltaget.

III.

Som Advocat eller „Procurator" nød Chr. Colbjørnsen som bekjendt den høieste Anseelse og den stær-

keste Søgning, da han i en mærkelig Grad forened Skarpsindighed og Veltalenhed. Rahbek har paa si Maner udtalt Samtidens Dom, naar han siger, at ha „var lige Mester i Epigrammet og Panegyriken, lige øvet i at svinge Lynstraalen og slynge Blomsterkrandse“. Og paa et andet Sted kalder han ham „Demosthenes Colbjørnsen, med den Gracchus-Ild, det mirabeauske Vid, den demosstheniske Veltalenhed, den mangesidige Sagkyndighed, den Normandsiver for Frihed og Ret“ [1] Han synes i hine Aar at have samlet Formue, da han sees at have besiddet store faste Eiendomme.[2]

Efter at have opgivet Planen om at vende tilbage til Norge som Amtmand besluttede imidlertid Colbjørnsen, udentvivl af de ovenfor af ham selv omtalte Helbredshensyn, at træde ind som Assessor i Høiesteret, naar Anledning dertil gaves. Han fik ogsaa 1783 Løfte om „at nyde Anciennetet til Sæde og Løn“ som Høiesteretsassessor ved forefaldende Ledighed, naar han forinden maatte opgive Advocaturen, et Tilsagn, der indeholdt en større Begunstigelse end de sædvanlige Expectancer. I Juni 1785 ophørte han saa med sin Advocatvirksomhed og levede nu en Tid som privat Mand, indtil han den 10de August 1787 opnaaede det ham i Udsigt stillede

---

[1] Erindringer, III. S. 111. Her findes overhovedet Colbjørnsen oftere nævnt, f. Ex. IV. S. 144, hvor han kaldes „alle Nordmændenes Skytsguddom“.

[2] Om Høiesterets-Procuratorernes økonomiske Vilkaar paa den Tid se S. Vedel: Den dansk-norske Høiesterets Historie, S. 335. Man ser af dette Skrift, at det var et ganske lidet Antal Advocater, paa hvis Hænder de lucrative Sager vare samlede, medens de øvrige havde det temmelig knapt. Om Colbjørnsen som Defensor for M. de Beringskiold (1781) se Joh. Grundtvig i Dansk hist. Tidsskrift, 5. R. I. S. 275.

lede i Retten.[1] Kun ganske kort varede imidlertid for denne Gang hans Virksomhed som Høiesteretsdommer, thi allerede Aaret efter blev han Deputeret i det danske Cancelli.

Ved denne Tid falder hans Virksomhed i Landbosagen, hvorom her kun henvises til Professor Holms ovennævnte Festskrift. Det har sin store Interesse, at en Nordmand, som i sit Fødeland havde været vant til at se Bønderne i Besiddelse af den Frihed, som deres danske Standsbrødre savnede, kom til at øve en saa afgjørende Indflydelse paa disse sidstes Emancipation. Men, ligesom man ikke maa overdrive Skildringen af de danske Bønders Undertrykkelse, saaledes maa man heller ikke tænke sig de norske „ædle, kraftige og oplyste Odelsbønders" Vilkaar altfor frie og misundelsesværdige. Herom har man fra Colbjørnsens egen Haand nogle ret mærkelige Ytringer i et senere af ham udgivet Skrift: „Et Par Ord til Oplysning af de udkomne Breve fra Riegels til Heiberg" (Kbh. 1797). Det heder her: „Man kan ikke uden at fornegte Sandhed imodsige, at Forordningen af 9de August 1754 i Forening med Land-Milice-Anordningerne for Norge stavnbinder Bondestanden i dette Rige og underkaster den en saa vilkaarlig Behandling, at samme ei kan bestaae med sand Borgerfrihed."[2]

I 1789 finde vi Colbjørnsen paa en Forretningsreise i Jylland som Medlem af en kongelig Commission.[3] Fra dette hans Ophold er jeg saa heldig at kunne meddele det nedenstaaende interessante Brev. Det er skrevet til

---

[1] Se Vedel, l. c. S. 364—365.

[2] Cfr. J. Chr. Berg, Historisk Underretning om Landeværnet. Chra. 1830, S. 58.

[3] Cfr. A. F. Bergsøe, Grev Reventlows Virksomhed, I. S. 242.

Colbjørnsens norske Landsmand Carsten Anker, paa d
Tid Conferentsraad og Deputeret i Bergverkscollegi
Bekjendtskabet med den omtrent jevnaldrende Anker, d
sees at have været meget intimt, er neppe stiftet i Norg
men snarere efter at de begge vare bosatte i Kjøbenhavn
Brevet lyder — med Udeladelse af et Par, lidet betyde
lige, men særdeles fidele Linier — saaledes:

„Tak, bedste Ven, for den Godhed, hvormed Du
hjelper min Engelke[1] tilrette i Raad og Daad ved Ind
retningen og Distributionen af Værelserne i vort nye
Logis. Mig synes, den kan ei være bedre end efter dit
Forslag, og jeg er lidt stolt af, at dette stemmer overeens
med min egen Idée. Jeg har skrevet min Kone til, at
jeg overlader alt til hende og Hans Excellence, hendes
Geheime-Raads Befaling. Du kunde ikke, kjæreste Ancher!
give mig en behageligere Tidende, end den, at din fromme
Hetchen og din raske Erich[2] befinde sig vel.

Det er ret en styg Historie, Grev Schach har havt. Man fortæller herom Omstændigheder, som gjør den i mine Øine gyselig. Der siges, at den dræbte har flygtet og bedet forgjeves for sit Liv. Det er ubegribeligt for mig, hvorledes man kan myrde et Menneske, som flyer. Men jeg haaber, endeel af det, her siges, er Løgn, endskjønt det er bygget paa omstændelig Fortælling i Breve fra Kjøbenhavn, hvoraf jeg har seet 2.

Vort Arbeide gaaer frem med utroelig Orden og Roelighed. Jyderne ere særdeles gode Folk og kan godt

---

[1] Colbjørnsens anden Hustru, Engelke Margareta Falbe, var Søster af den som norsk Statsraad afdøde H. H. Falbe og Datterdatter af Stiftamtmand Hagerup i Christianssand.

[2] Ankers Hustru, Hedevig f. Wegener, og hans ældste Søn, siden Generalmajor i Norge.

tte alt, hvad man forklarer dem. Forskjellen imellem sse og Sjellænderne er mærkelig baade paa Legeme og jæl. Vi have udtaget Recruter til Garden af Ungdom-nen her, som Norge skulde være stolt ved at have frem-bragt. Hvad siger Du om 20 Aars gamle Drenge paa 70, 71 og 74 Tommer?

Geheime Raad Guldberg har været her siden Søndag, men reiser idag til Aarhuus igjen. Han er aldeles uforandret og ret munter.

Jeg spiste sidste Mandag og skal atter imorgen spise hos det fyrstelige Herskab, som opholder sig i Horsens isteden for at regjere i Rusland.[1] Disse mærkelige Personer have mere Verden (det er at sige utvunget Væsen), end man skulde forestille sig, men de forstaae intet uden Russisk og have intet læst i Verden uden Bønne-Bøger, hvilket endnu er deres eneste Lecture. For Resten er der stærk *etiquette* ved dette Hof, men man spiser godt og er saa munter, som man gider, ved Bordet.

Hvad siger man i K.havn om Prindsen af Hessens Høst-Champement? Her er man hverken tilfreds med hans Sommer-Cantonneringer og Landsoldaternes Promenader paa 30 à 40 Mile eller med hans Champements paa 18,000 Mand midt i Høsten. Vore Provincial-Politici paastaae, at det er den første Lyst-Leir, der har været

[1] Som bekjendt blev i 1780 fire Søskende (2 Prindser og 2 Prindsesser) af den ulykkelige, i 1741 dethroniserede og i 1764 dræbte „Keiser Ivan VI (IV)“, efter Overenskomst mellem den russiske og den danske Regjering fra Øen Kolmoguri ved Archangel sendte til Horsens, hvor det tillodes dem at føre et standsmæssigt Liv. Foranledningen til dette Arrangement var den, at Enkedroning Juliane Marie var de ulykkelige Fyrstebørns Faster. Den længstlevende af disse, Prindsesse Catharina, døde 1807. De nyeste Oplysninger om dette russiske Hof i Horsens haves i Historisk Arkiv, 1874, II. S. 107 fgg. og 1875, I. S. 476.

holdt midt i Høsten. Jeg troer, at dersom denne Ma kommer til at faae Tømmer, kjører han os i den samm Møding, hvor Kaaberstykket lader Hendes moscovitis Majestæt kjøre Hans Keiserlige Wienske Majestæt p en Skub-Karre.

Mig synes næsten allerede at see os i bemeld Møding, men endog der skal jeg altid være

din
hengivneste Ven
og ydmyge Tjener
Colbiørnsen.

Kys din værdige Frues Haand fra mig og bevidn hende min Ærbødighed.

Ifald de gode og værdige Folk paa Fridrichsdahl[1] skulde erindre min uvigtige Person, saa beder jeg Dig sige dem alt, hvad Du veed jeg føler for dem af Høi-agtelse og Hengivenhed.

Apropos! Jeg hører, man giver mig 30 Rd. daglig i Diet- og Reise-Penge. I dette Liv faaer jeg ikkun de 4 Rd.; de øvrige 26 anvises formodentlig til Betaling i det andet Liv. I saa Fald ønskede jeg dem i Banco Sedler, thi disse kunde vel ikke blive gangbar Myndt paa det Sted, hvor man steger Æbler i Vinduerne. Jeg blev altsaa derfra. Gjør Du det samme og lev vel.[2]

Høivelbaarne Herr Conference Raad Ancher,
Deputeret i Bergverks Directorio. til Kiøbenhavn.

---

[1] Dette Sted eiedes da, som fremdeles, af den grevelige Schulinske Familie.

[2] Med Hensyn til disse frivole Ytringer kan henvises til Jens Møller, N. E. Balles Levnet, S. 266 fgg., hvor Oplysninger findes om Colbjørnsens religiøse Standpunkt. Cfr. L. Koch, Biskop N. E. Balle, S. 115.

IV.

I Cancelliet blev Colbjørnsen allerede Aaret efter, han var indtraadt i dette Collegium, Generalprocureur vedblev (tilsidst som første Deputeret) i denne Stilling, indtil han i 1802 tiltraadte sin sidste Stilling, Justitiarii-embedet i den dansk-norske Høiesteret. Ved hans overordentlig store Virksomhed i Cancelliet som Retsvæsenets Reformator er der i disse aphoristiske Meddelelser ikke Hensigten at dvæle. Her skal kun meddeles en Brevvexling af 1797 mellem ham og Stiftamtmand F. J. Kaas i Christiania og Svogeren Justitiarius i Overhofretten Bull angaaende den i samme Aar gjennemførte Forandring af Norges dømmende Institutioner. Saavel Kaas's og Bulls Forestillinger som Colbjørnsens Svar ere ikke umærkelige. Med Hensyn til Kaas, der, som det synes, er den egentlige Concipist af den omtalte Forestilling, er det værd at iagttage, i hvilken Grad han, skjønt dansk Adelsmand, har tilegnet sig Datidens norske Tænkemaade. Han havde da ogsaa i lang Tid levet i Norge, havde gjort et fordelagtigt Giftermaal og faaet store Eiendomme her og har maaske havt til Hensigt at forblive her i Landet. Det tør muligens være mere end blot smukke Ord, naar han i 1814 skrev til Agent Jacob Nielsen i Christiania: „De kjender mig og maa forstaa, hvordan jeg har været tilmode ved de Hændelser, som have rystet mit Fædreland. — — Om ikke Pligten bandt mig til min Konge, skulde ingen Ting hindre mig fra at dele Skjæbne med mine kjære Nordmænd med Liv og Sjel til min sidste Stund.“ [1] Mærkes kan det forøvrigt ogsaa, at J. R. Bull, med hvem Kaas her optræder i Fællesskab og Enighed, af ham faa

---

[1] Y. Nielsen, Breve fra Grev H. H. v. Essen til Carl Johan. Chra. 1867. Indledningen, S. XX.

Aar i Forveien (1793) i en fortrolig Skrivelse til Joh. Bülow var bleven omtalt som „anstukken af den nye Philosophi“, ja endog som en af de „mere farlige“ den Slags Folk i Christiania.[1] Dette har dog vel neppe havt stort at betyde, siden Bull Aaret efter fra Assessor var bleven befordret til Justitiarius og stedse har bevaret Anseelse som en af Statens troeste Embedsmænd.

Kaas's og Bulls Forestilling lyder saaledes:

„I Anledning af det os tilstillede Udkast til en Forordning, hvorved der beskikkes Stifts Ober Retter i Norge m. v., frembyder sig følgende Bemærkninger, som vi herme underkaste vor gode Vens indsigtsfuldere Bedømmelse.

ad § 3. Er ikke den her bestemte Tid for kort? Man maa betragte:

a) At en saadan Hovedforandring ey saa letteligen organiseres og sættes i Virksomhed.

b) At de forskiellige Retters Membra skal samles fra langtbortliggende Egne,[2] hvor de med Familie ere boesadte, var det da ikke alt for haardt at ville i en Hast oprykke

[1] Af J. v. Bülows Papirer, udg. af L. Daae, S. 125.

[2] Udkastets § 3 foreslog, at de nye Overretter skulde træde i Virksomhed før Begyndelsen af Octbr. 1797. I § 13 hed det: De Laugmænd, som udnævnes til Assessores i Overretterne, skulle, saalænge de forblive i dette Embede, beholde de samme Indkomster, som de nu nyde af deres Laugstoles Distrikter baade i Hensigt til judicielle og extrajudicielle Forretninger, være sig: for Stevningers Udstedelse, Sagers Behandling og Paakjendelse, Documenters Thinglysning, Laugrettes Eeds Imodtagelse (hvilket sidste forrettes af Sorenskriverne paa den Maade, som Sportel Reglementets 22 § foreskriver), Opbudsmænds Udnævnelse m. v. Heraf følger altsaa, at Raadstueskriverne, (som ad interim ere beskikkede til Secretærer i Overretterne) ikke imidlertid tilkommer anden Løn for det Skriveri, der hidindtil af Laugmændene selv ved deres egne Laugthingsskrivere har været besørget, end det, disse sidste

se fattige Diævler — thi fattig er enhver Embedsmand — og jage dem med Kone og Børn 30, 40 à 50 Miile bort i et fremmed Sted, hvor de saaledes bindes til Forretninger et heele Aar igjennem, at de maa opgive alt Haab om at komme tilbage for at see Gods og Eyendom udbragt paa en nogenlunde taalelig Maade.

c) Sagernes Antal have i den seenere Tid saaledes forøget sig ved Overretterne, at man nesten kan regne dem for 3 ja 4 dobbelt mod forhen, og dertil er Aarsagen den: at Ford: af 3 Jun: f: A: har fremdrevet alle gamle Sager og befordret de nyeres hastigere Endskab — betænk — alleene ved Overhof Retten staaer ved denne Sessions Slutning over 150 Sager, hertil kan man vist regne 60 à 70, som endnu vil blive indstevnte i Aar foruden 300 Sager fra Stiftets 4re Laugdømmer. — Hvorledes skal Stifts Retten i Aggershuus faa Ende derpaa, naar man tillægger hvad daglig indkommer? Den vil faae meere Arbeide end den kan bestride — Parterne vil klage over Ophold, og Høyeste Ret vil inden kort Tid skrige høyt, thi nu vil enhver Part ved alle disse Sager søge derhen, deels fordi han i Begyndelsen liden eller ingen Tillid vil have til disse nye Retter, deels fordi Udgifterne ved Processen ere saa meget lettede for ham, at han fristes til at vove sin Sag for Høyesteret. — Erfarenhed lærer derimod, at neppe $^1/_4$ Part af O: H: Rets Domme hidindtil ere appellerede.

Paa disse Grunde skulle vi troe det gavnligt, at Forordningens Iverksættelse endnu blev udsat et Aar, derved opnaaede man, at den største Mængde af de omtalte Sager bleve paadømte; at de til Assessores i disse Retter beskikkede kunde have Tid til at bringe sine huuslige Affaires i Orden, og Stiftamtmændene til at organisere disse Retter. — Skulle

---

derfor have nydt.“ I § 14 var foreslaaet, at de øvrige Assessorer skulde sættes paa fast Løn og alle Laugmandssportler indgaa i Kongens Kasse, eftersom de daværende Indehavere afgik.

De derimod være af en anden Meening og troe Retterne
første Octbr: maatte tage sin Begyndelse, da spørges:
1mo. Om Korsmisse Laugting, som begynder 14 Septb:,
afholdes?
2do. Om Ov: H: Retten ikke kunde befales at vedblive den
Session i det mindste til ultimo August:?

ad § 8. Da Sagerne for Aggershuus Stifts Ret al
vil blive 4re dobbelt mod de Andre, hvoraf følger, at Rett
her uafbrudt maa holdes heele Aaret igjennem, saa ville
være til megen Lettelse for Assessorerne, om det blev fasts
at 3de ligesom i de andre Stifter kunde sætte Ret og afsi
Dom. — Dette ville endog fra en anden Synspunkt være meg
gavnligt; thi da det meget ofte vil hændes, at 1, 2 ell
Fleere have lovligt Forfald, saa vil man i Tilfælde at 5 Asse
sorer ere fornødne, ligesaa ofte blive sat i Forlegenhed fo
at udfinde beqvemme Mænd til at indtræde paa den vacant
Plads. — Naar man undtager Præsidenten og General Audi
teuren — som maaskee vil som militair Embedsmand frabede
sig Constitutionen, saa veed jeg ingen Embedsmand, forsyne
med de Qvalitæter, der fordres hos Ov: Dommeren, at con
stituere. — Det samme vil møde paa andre Steder, altsaa er
det fornødent at faae afgiort, hvorledes den constituerede i
Henseende til Examen bør være qvalificeret.

Enhver vil vist trykke sig for at modtage Forretninger,
som ere hans Embede uvedkommende, og for hvilke han ikke
lønnes, han vil derfor altid udfinde en antagelig Aarsag til
at undskylde sig, naar han constitueres. Hvorledes skal
Stiftamtmanden i dette Tilfælde forholde sig? Inqvirere om
Aarsagernes Gyldighed og hver Gang indgive Besværing til
Canc: er i høyeste Grad odieust, og har man ikke Baand
paa dem, kommer Retten hver Uge til at standse. — Vi troe
derfor visse Embedsmænd burde ordentlig beskikkes til sur-
numeraire Assessorer, saasom Gen: Auditeuren, som dog har
lidet eller Intet at bestille, samt de af Raadstuens Membra,
der ere examinerede.

ad § 10. Skal Justitiarius paategne Documenters Tingning og Attester af Pantebogen, m: m: Saadant, eller skal dette skee af Secretairen? Det sidste synes vel meest passende (see imidlertid vor Anmærkn: ved 19 §).

ad § 12. Her i Christiania og saavidt vi veed ligesaa i Tronhiem og Christiansand ere Raadstueskriverne tillige Byeskrivere foruden nu at disse Mænd allerede ere saa meget bebyrdede med Forretninger, at de neppe vil kunde paatage sig selv at bestride Secretariatet, som især her paa Stedet vil give ret meget at bestille, saa kunde der vel og spørges, om det var rigtigt, at den samme Mand, der forretter Skrivertjenesten ved Underretten, ligesaa skulle gjøre det ved Overretten?

ad § 13. Ved denne § kunde der være endeel at sige, naar kun Tiden tillod os ret udførlig at behandle denne Materie — men Følgende vil vi dog bede Dem, kiere Ven, og det ret indstændig, at tage i Overveyelse.

Alle Laugmænd vil, om det herved skal have sit Forblivende. skrige høyt, og det med god Grund. — Ved Forliig: Commissioners Indretning, og især ved Forord: af 3 Jun: f: A: have disse Embedsmænd tabt en betydelig Deel af sine Indkomster sc: den halve Deel af Laugrets Eeden bortfalder, Laugdage, Udsættelser m: V: Imidlertid tænke alle her i Stiftet saa billigt, at de uden Knur og Klage see sig berøvet en vigtig Deel af den ellers knapt tildeelte Mundportion, og det fordi de føle, at Indretningen er saa vesentlig gavnlig for det Heele. — Der levnes dem og hidindtil et tarveligt Udkomme — men skal disse Mænd nu oprykkes af deres nærværende Assiette og forflyttes til en Bye, hvor Levemaaden er 4re ja 5 Gange kostbarere, skal de savne alle Beqvemmeligheder og Fordeele af den Laugstolene tillagde Gaard, saa liide de virkelig for meget. — De arme Justitz Betiente ere i den seenere Tid haardt medtagne, de ere nesten bragte til den Yderlighed at maatte sulte eller forhverve nødtørftig Udkomme

paa ulovlige Maader, ja jeg, Kaas, forsikrer Dem paa
Ære, at der gives dem i Stiftet, som neppe af sit Emb
Indkomster kan tilveyebringe saa meget tørt Brød, at
dermed kan mætte sin Familie.

Kiere Colbiørnsen! Det er nu falden i Deres Lod
være et ufrivilligt Redskab til disse Mænds Vanhæld, v
De nu og med Deres sædvanlige Varme deres Talsmand
den herligste Leylighed dertil frembyder sig. — Vil man benyt
den, saa tilfredsstilles Laugmænd og Byefogder, som ere
egentlig Liidende, og saa har Regieringen endda Midler ti
overs til at give Sorenskrivere, Fogder og Lehnsmænd Op
retning for det Tab, de ligeledes ved den nyere Lovgivnin
have liidt. Midlet, som foreslaaes, er det: At Kongen tage
alt Laugmændene beneficeret Gods og sætter dem paa vi
Gage. — Skulle Kongen endog herved give de nærværend
Laugmænd noget meere i Eqvivalent, end Gagen for en til-
kommende Assessor blev reglementeret til, ja, hvad var det
saa meere. Kongen fik ligefuldt en betydelig Capital i Hænde,
og det beneficerede Gods vandt tillige med det heele Land
uendeligt. — Jeg, Kaas, skulle i den Henseende foreslaae: At
Kongen lod enhver Laugmand opgive sit Embeds Indkomster
og derefter tilbød ham en aarlig Gage, som stod i Forhold
dermed. — Af det beneficerede Gods blev da udtaget en beqvem
Gaard til Skriver, Foged og Lehnsmand i hvert District,
Resten sælges og det paa følgende Vilkaar: Gaarden sættes
til Auction, saaledes at nærværende Leylænding skulle forbehol-
des sin Brugs Ret, — skeede antagelig Bud, som Amtmændene,
naar de ville være reedelige Mænd, let kunde komme i Er-
faring om, da tilbydes Leylændingen Gaarden imod at svare
aarlig 4re pCt. Rente og Afdrag $^1/_3$ af Capitalen med 2 eller
4re pCt. aarlig. — Troe mig, Colbiørnsen, at dette ville ind-
bringe meere, end De formoder, og at Kongen alleene af
Laugmands Godset ville have en tilstrækkelig Fond til at
underholde det heele Justitz Væsen i Landet, samt endda et

erskud i sin Casse, naar Rettens Sportler faldt til Justitz ssen. Laugmands Tolden kunne da og isteden for at ægges hvert 20de Aar, reparteres saaledes, [at] en 20de eel deraf aarlig blev betalt, hvilket Bonden langt fra ikke a meget følede.

Endnu en Anmærkning maa vi giøre i Anledning af nne §: Laugtingskriverne have hidindtil været lønnede ro arbitrio og meget forskielligen, skal det da staae i Laughandens Magt at give noget til Raadstue Skriveren som ettens Secretair, saa vil dette Noget maaskee blive Intet.

ad § 17. Consistorii og Politie Retten ere i visse Sager ste Instantz, i andre 2den Instants. — Hvortil disse mange omstole? Var det ikke nu den beqvemme Tid at hæve em? Saaledes kunde Provste Rettens Domme indstevnes, naar eistligheden endelig skal have Jurisdiction, for Stifts Retten g Egteskabs Sager for de ordinaire Ting, saaledes kunde Politiemesteren med Præsidenten og en af Raadmændene udgjøre een dømmende Ret for alle Politie Sager, ligesom i Kiøbenhavn, der appelleres til Overretten, og Brand Commissionens Domme ligeledes indstevnes derfor. Det er latterligt at see en Ret organiseret som Consist: og Politi Retterne, i første er Stiftamtmanden den eeneste Lovkyndige, og hvem siger, at en Prest bedre end den almindelige Dommer kan bedømme de forskiellige Aarsager til Egteskabets Ophævelse. Naar Capaciteten skal undersøges, var maaskee Stads Physicus bedre skikket dertil end det heele høyærværdige Consistorium, som med sine lange Peruquer og Briller paa Næsen sidde og betragte Corpus dilicti, og veed ikke, hvad de skal siige, Proc. Hiort skal engang have foranstaltet den latterlige Scene i Consistorio. — Det var vel for ham, at jeg ikke var tilstæde og Stift-Amtmand; thi jeg havde just ikke tilladt ham at drive Giæk med mig og Retten, som vist var hans Hensigt, men Stift-Amtm: kommer da sielden i Consistorio, og da fører Provsten Ordet. — Nu kan De vide, hvor vel den

Ret er betient. — I Politiretten gaaer det næsten ligedan — befrie os derfor fra disse Bieretter.

ad § 19. Imod Slutningen af denne § maa det v heede: Byetings Dom istæden for Hiemtings Dom, hvorund her almindelig forstaaes eene Sorenskr: Domme.

Skal Commissariers Udmeldelse underskrives af samtlig Tilforordnede eller af Justitiario alleene? Det synes vel re test af Justitiarius alleene, da alle Actus, som for Rette gives beskrevne, i Analogie med den 10 § tilkommer ham a underskrive.

ad § 20. Var det ikke vel, om alle de Sager, hvor var udtagen Stevning for Over-Hof-Retten, bleve i sin Orde foretagne paa visse dertil alleene bestemte Dage, thi i ande Fald vil de nye Sagers Paadømme for meget udsættes.

ad § 23. Da Laugdømme er en Benævnelse, som snar vil bortfalde, burde da ikke i det Sted staae Amtet, hvilket nesten kommer ud paa et i Henseende til Districtets Vidt løftighed? Det skader overhovedet ikke, at Districtet i dette Tilfælde indskrænkes og foreskrives almindelig bekiendte Grændser, disse er nøyere fastsatte for Amterne, hvoraf gives 6 i Stiftet, end for Laugdømmerne, hvoraf kun haves 4re.

ad § 24. Troe vi Procuratorerne bør befales at give korte og tydelige Extracter af Sagerne, ligesom ved Høyeste Rets skriftlige Procedure er brugeligt.

ad § 25. Skal Assessorernes Vota, som vel er rimelig, holdes hemmelige, bør saadant befales.

Til Slutning ville De tillade os, kiere Ven! at vi endnu tilføyer følgende Anmærkning:

1mo. Bliver ikke Terminus executionis for Underretten, sc. 15 Dage, vel kort? burde den ikke sættes i det mindste til 4re Uger eller maaskee til 6 Uger?

2do. Bør ikke fatalia appellationis ved Underretten være ligesaa lang som fatalia executionis? Dette synes saa billigt, især for den almindelige Mand eller rettere den Ulæge,

r aldrig giør Forskiæl paa disse Subtiliteter,' men gierne
taer i den Formeening, at naar en Dom kan exeqveres,
n den og appelleres. — Vel sandt, han kan faae Opreisning,
en imidlertid er Executionen skeed, og saa maa han smukt
etale alle Omkostninger.

3tio. Troer De ikke denne Forandring, hvor velgiørende
en end er, da en unyttig og kostbar Instantz ganske op-
æves, dog vil foraarsage Misfornøyelse hos Nordmanden?
roer De ikke, han ved denne Leylighed vil spørge og maaskee
kke saa ganske uden Grund, da Norge har en fra Danmark
mange Henseender afvigende Lovgivning, hvorfor da ikke
gsaa en Domstol i sidste Instants? Hvorfor skal Holsteen
ave Fortrin for et heelt Rige? Saa længe en ældgammel
ndretning stod ved Magt, saa taug man, men nu en For-
ndring intenderes, har man da saa liden Agtelse for dette Rige,
er dog biedrager saa meget til Danmarks Handels Ballance
g Selvstændighed, at man ikke vil sætte det liige med en
f Danmarks Provincer? Hvorfor skal Norges Penge ved
lle Leyligheder strømme til Hovedstaden? Hvorfor skal
orge fylde en Dansk Advocat Pung for at erholde Ret?
ed fleere saadanne Spørgsmaale, som her daglig høres, og
om snart circulere over det heele Land. — Vi tale her med
enne Frimodighed til Dem, kiere Colbiørnsen, deels fordi
i ansee det for en Pligt, vi, efter Deres Opfordring, skylde
em, deels fordi vi kiende Dem som den oplyste Fædrene-
ndets Ven, der med Opmærksomhed hører og lægger Mærke
l alt det, der kan befordre dets sande Vel.

Ladegaardsøen Christiania d. 10 Jun: 1797.

Kaas. Bull.

Colbjørnsen svarede i Brev til Kaas:

— — Forordningen ang. Over Retterne er nu under-
kreven af Kongen. Den begynder d. 1 Novbr. Intet

er simplere, end Organisationen, især i Kaases Haand og med Bulls Medvirkning.

Jeg veed, man kagstryger mig i Christiania for denne nyttige Indretning; men jeg er vant til dette Slags af Belønning.

Jeg kan ikke bare mig for at lee, naar disse egoistiske Patrioter fortælle om Skyggen af de gamle Herredage, som hvilede i Over-Hof-Retten endnu.[1] Det synes dog, at Over-Retten er ligesaa god som Hof-Retten. Hvor er dette Hof? Fire Over Retter, med samme Anseelse, som Over Hof Retten, er dog vel ligesaa god som denne sidste, især naar Lønningerne blive anseelig forøgede, og Rettens Gang hurtigere plejet. Det eeneste, der tabes, er, efter min Meening, Talerne i Proceduren, der fandt

---

[1] Dette Ræsonnement om Overhofrettens historiske Ærværdighed har vistnok paa denne Tid været temmelig almindeligt. Enevold Falsen, dengang Assessor i Høiesteret, anfører og imødegaar det 1793, idet han foreslaar Overhofretten ophævet og de Udgifter, den forvoldte (ca. 10,000 Rdl.), henlagte til et vordende norsk Universitet. Han skriver: „De, som støtte den med det forslidte Argument, at den er en Skygge af de gamle Herredage, kjende formodentlig ligesaa lidet Norges Historie som dets Tænkemaade; en Skygge vil jeg ikke afkræfte den at være, men den er uden Lig.“ E. Falsens Skrifter, udg. af L. S. Platou, Chra. 1821, II. S. 30. Jeg benytter Leiligheden til at anføre et Stykke af et Brev fra E. Falsen, skrevet til L. Engelstoft, Chra. 11 Febr. 1805: „Jeg lever her i en ganske behagelig Stilling, jeg er kommet tilbage til det Land, som jeg stedse lidenskabelig har elsket, fordi det gav min Ungdom Glæder, fordi det gav mig en god Hustru, gode Børn, og fordi det er et skjønt, et elskværdigt Land. Jeg har af og til en Hoben at bestille, dog ikke mere, end jeg kan overkomme, jeg aander frit og er *procul* fra alt det, som stundom forbitrer os Livets Glæder.“ Han ender med at opfordre Engelstoft til at besøge Norge. (Engelstofts Papirer i Univ. Bibl. i Kbhvn.).

ed tilforn. At det iøvrigt er magligere for Dommerne at læse og tænke over Sagerne hiemme, og at Afgiørelserne bliver derved mere betryggende, end naar Voteringerne skeede strax paa Stedet, det er vel ustridigt.

Kiære Kaas og Befalingsmand! Sp[1]. . . . . ra mig, om han ikke vil paatage s . . . . . [over]ordentlig Assessor, at sidde i Re . . . . . Fornødenhed skulde kræve det, og . . . . ligesom Præsidenten, næst e . . . . . .

Han sagde mig her . . . . . vedligeholde nogen Connexion med Cancelliet.

I Henseende til Anmerkningerne (for hvilke jeg takker baade Dem og den honnête Bull) vil jeg korteligen yttre et Par Ord.

Ad § 10. Sekreteren skal attestere Documenters Tinglysning. Det følger af sig selv.

§ 12. Der skeer ikkun en Prøve med Raadstueskriverne, og de ere ej udnævnte til bestandige Sekreterer. Iøvrigt skal Langballe vedblive Sekretariatet i Xnia.

Ad § 13. Det skal blive arrangeret med Laugmændene paa det bedste. Gud veed, at ingen Mand i Verden ønsker mindre end jeg, at forvolde noget Menneske Tab. Jeg har talt med den mueligste Varme i Stats Raadet om Embedernes Lønninger, og enhvers Skadesløsholdelse.

Gud give, jeg kunde tale med Dem, min Ven! ikkun 1 Time.

Ad § 17. Consistorii Jurisdiction etc. skal jeg ikke mangle at ramme, i sin Tid.

§ 19. Er sat Bye Tings isteden for Hiem Tings Dom. Ellers er enhver Under Rets Dom Hiemtings

---

[1] Her er et Stykke bortrevet af Originalen.

Dom; Thi forum domicilii er, egentligen oversat, Hi
tinget.

§ 20. Dette staaer til Retten selv at reglere;
den skal holdes een Gang om Ugen, men der er udtryk
ligen sagt, at den bør holdes fleere, naar det udkræv
Følgelig er dette overladt til Rettens og især til Pre
dentens og Justitiarii Bedømmelse og Bestemmelse,
det, [der] hører til Rettergangs Politiet, er dem betro

§ 23. Laugdømmernes Grændser kan ej forglemmes
Thi Laugmands Tolden indfordres hvert 20de Aar.

Jeg følger helst Lovens Ord, hvor jeg kan.

§ 25. Voteringers Hemmelighed holdes lige meget
enten det befales, eller ikke. Under Dommerens Votu
er aldrig hemmeligt.

Ang. Procuratorers Competence til at møde i Over
Retten har jeg bestemt.

Ligesaa ang. fatalia appellationis for bemeldte Ret
Domme.

Ang. Summa appellabilis i Post Sager, da følger
det af sig selv, at samme Regel gielder her, som i Højeste
Ret, at enhver særskildt Post regnes for sig selv.

Gid De, min Ven! kunde læse og forstaae, hvad her
er skrevet.

Min Tid er alt for indskrænket, saa at jeg ikke kan
løbe det igiennem. Men De er vant til at forstaae halve
Ord.

Omfavn Moltke og Grouvelle[1] fra mig. Lev vel og
ynd

Deres
Kh. d. 12 Aug. 97. hengivneste Ven
Colbiørnsen.

---

[1] Denne varme Hilsen til „Moltke og Grouvelle“ er noget besynderlig. Den førstnævnte maa vel være Fr. Moltke, men han havde 1795 forladt Stiftamtmandskabet i Christiania. hvori

Gud velsigne Dem, Kaas! skriv mig til, naar De r et Øyebliks Tid. Jeg glædes altid, ved at see (om t blot var een Linie) fra Dem. Moltke har havt den ødhed at skrive mig til — og et Brev, som har glædet ig usigelig, formedelst dets Indhold. Kys ham derfor B: paa Munden.

Men, i at hilse Befalingsmandens Frue, kan De kysse ndensteds, saasom: paa Haanden, med vedbørlig Respekt."

Tillæg.

Colbjørnsens Ansøgning om Stavanger Amt, der ovenfor udtogsvis er refereret, har man troet at burde meddele i sin Helhed:

Kiøbenhavn d. 16de Augusti 1778.

Justice Raad og Høyeste Rets Advocat Christian Colbiørnsen søger allerunderdanigst om Stavangers Amt-

---

Kaas havde efterfulgt ham. Imidlertid havde han jo Familie i Norge (ved Giftermaal) og kan maaske i 1797 tænkes at have aflagt et Besøg der. Isaafald have vi et Vidnesbyrd om Venskab mellem Colbjørnsen og Moltke ved den Tid; senere kom det som bekjendt til alvorlige Rivninger mellem dem. Endnu underligere er det dog, at han beder Grouvelle „omfavnet". Denne Mand, „Borgeren Grouvelle", den franske Republiks Gesandt i Kjøbenhavn og en af dem, som i Nationalconventet havde stemt for Ludvig XVI.s Henrettelse, skulde altsaa have været en Tour i Norge, og Colbjørnsen skulde have bedet Kaas om at „omfavne" ham. Man tror neppe sine egne Øine, naar man læser, at C. har givet og Kaas modtaget et saadant Hverv! G. L. Baden bemærker ellers i sin Christian VII.s Regjerings-Aarbog S. 325: „Christian Colbjørnsen var snart Demagog, snart Royalist. Jacob Edvard var altid Royalist, ja, om man vil Aristocrat, men han var det af Princip". At Baden forøvrigt nærede den største Høiagtelse for Chr. Colbjørnsens Fortjenester, sees af mange Steder i hans Skrifter, f. Ex. Fortalen til hans Danmarks Historie, III. S. XVIII.

mandskab, naar samme ved Cammer Herre Scheels F[illegible] flyttelse bliver ledigt.

Til Kongen!

Omendskiønt mine Medborgeres Tillid har giort d[illegible] Embede, jeg for nærværende Tid beklæder, til det fø[illegible] delagtigste, jeg kunde ønske mig, og, den Naade, me[illegible] hvilken Deres Majestet daglig har værdiget at høre mi[illegible] fra sin Dom-Stoel, enten som Tolk for undertrykke[illegible] Uskyldighed, eller Hævner af overtraadte Love, har bie[illegible] draget til at giøre mig det behageligt, forbyder min Hel[illegible] bred mig dog aldeles længer at vedblive denne Post, d[illegible] den Bevægelse, mit Blod sættes i, saa ofte jeg tale[illegible] offentlig, forøger min Gikt-Svaghed, saa at jeg daglig[illegible] efter at have talet i høyeste Ret, maae udstaae de bit[illegible] terste Smerter. Det vilde imidlertid være baade ubehage[illegible] ligt og vanærende for een Mand af min Alder at være[illegible] ubeskiæftiget, saa længe jeg er i Stand til at tjene min[illegible] Konge.

Rygtet om det Stavangerske Amts forestaaende Vacance, ved Cammer Herre Scheels Forflyttelse, giver mig derfor Lejlighed til at nærme mig til Deres Majestets Trone, for allerunderdanigst at anholde om dette Embede, naar det bliver ledigt, ifald Deres Majestet allernaadigst skulde finde mig værdig dertil.

Den locale Kundskab, jeg har om dette Stæd i Særdeleshed, giør, at jeg kunde bruges med mere Nytte der, end nogen andenstæds, hvorfor jeg og allerunderdanigst vil ansee det som een dobbelt Naade, om Deres Majestet allernaadigst vilde betroe mig denne Post.

Den Kundskab jeg har om Lovene, om Norges Oeconomie, dets Handel og dets Indbyggeres Tænkemaade, giver mig Haab om at beside Duelighed til at forestaae den; og jeg skulde være lykkelig, om Deres Majestet

lernaadigst vilde lade mit Forhold hidindtil være Borgen r den beste Villie for eftertiden. Dette, allernaadigste onge! tilligemed Deres Majestets allernaadigste Forsikng i Højeste Rets Instruxion om Deres særdeles Naade r de Advocater i høyeste Ret, der udmærke sig ved edelighed, Talents og Activitè, ere de Grunde, paa hvilke g bygger min allerunderdanigste Ansøgning.

Jeg skal ikke anføre som et Argument, at adskillige f mine Forfædre har haft Lejlighed til at opofre deres Blod og deres Formue (der ikke har været ubetydelig) il Fædrene Landets Tieneste; Deres Kongers Naade og eres Medborgeres Erindring har tilstrækkelig belønnet em for dette. Imidlertid vilde Deres Kongelige Majestet llernaadigst tillade mig at forsikre, at jeg har Hierte il at handle som de, ved eenhver Lejlighed hvor Deres Majestet allernaadigst vil værdige at anvende de Evner, Forsynet har betroet mig.

Allerunderdanigst
Colbiørnsen.

GUSTAV PETER BLOMS DAGBOG UNDER RIGSFORSAMLINGEN PAA EIDSVOL

UDGIVEN
AF
Dr. LUDVIG DAAE.

Den Dagbog, som her meddeles, er rimeligvis
den eneste bevarede i sit Slags, der hidtil ikke er bleve
trykt. Man vil i den finde forskjellige hidtil neppe b
kjendte Smaatræk. Men ogsaa uden Hensyn til det fa
tiske Indhold, der naturligvis for det meste kjendes ande
stedsfra, have Amtmand Bloms Optegnelser Interess
baade fordi de hidrøre fra en Mand, der senere so
Embedsmand, Storthingsmand og Forfatter vandt et me
Rette hædret Navn, og fordi de helt igjennem udmærk
sig ved en sjelden Uforbeholdenhed og ganske oprigtig
gjengive Nedskriverens og vel ogsaa tildels hans Parti
Stemninger under Sessionen. Naar jeg meddeler Blom
Ytringer i deres Helhed, selv hvor de undertiden kunde syne
lidt ubesindige og uoverlagte, da sker det i den faste Tro
at en dannet og forstandig Læser vil begribe, at deslige
Udbrud vare helt naturlige og undskyldelige paa en Tid
da to Partier stode skarpt og polemisk overfor hinanden
og at navnlig Minoriteten, til hvilken Blom, som bekjendt
hørte, let maatte være fristet til Bitterhed og Mismod
Erindres maa det ogsaa, at Blom ved den Tid kun va

Aar gammel. Hvorledes han senere tænkte om Rigsamlingen og dens Mænd, vil være Almenheden bekjendt det Verk, han i 1860 udgav om „Norges Statsforndring i 1814“. Ved Udgivelsen af dette sit historiske erk havde han forøvrigt ikke sin nedenfor aftrykte Dagog ved Haanden. Den var (vistnok meget tidlig) komen i Justitiarius Bergs Hænder. For adskillige Aar den kom den i mit Værge og vil nu af mig blive nedlagt Rigsarkivet.

Med Hensyn til den i 1869 som entlediget Amtmand Buskeruds Amt afdøde Forfatter, der i 1814 var Sorenkriver i Nordre Jarlsbergs Sorenskriveri, vil en Henvisning til Halvorsens Forfatterlexicon og de der citerede iographiske Kilder være tilstrækkelig.

Forskjellige Navne ere i Dagbogen betegnede enten un ved Forbogstaver eller ogsaa ved Øgenavne, der paa den Tid vare gjængse. I Regelen vil en med de daværende Forhold nogenlunde bekjendt Læser forstaa, til hvem Blom igter. Han har dog selv paa et Stykke Papir nedskrevet en (rigtignok ufuldstændig) „Nøgel til Navnene“, der lyder saaledes:

„H. — Haxthausen.
L. — Løvenskjold.
W. — Wedel.
C.s. — Carstensen, Samlingens Demosthenes.
F. — Falsen.
P. C. — Christianus 1st Rex Norvegiæ.
Bifrons — Biskop Bugge.
A. — K.herre Anker.
Etz. — Falbe.
G. — Grøgaard.
R. C. — Regjerings Raad Collet.
C. — Føged Ditto.

S. K. — Sorenskr: Koren, . . . alias Sisiken.
W. — Wergeland.
O. C. M. — Ole C. Mørk.
E. — Jeg.“

De faa og kortfattede Noter under Dagbogens Te
ere, som let vil sees, anbragte af mig.

Den 10dé April.

Efter at Landets Deputerede hos Rigsdagens Kjøg
mester havde faaet den Underretning, at det var bestem
at denne vigtige Forretning skulde begynde i Kirke
lod man sig slebe derhen 1/2 Miil af Heste, hvis physis
Kraft stod i samme Forhold til Sølen, som vor Villie t
vore Evner.

At aabne en Rigsdag, hvis Maal er Landets Sel
stændighed, med Kirkegang er vakkert, men at sleb
til Guds Huus af levende Billeder paa Landets Elendig
hed er nedtrykkende for Følelsen. — Efter at Præste
Leg.[anger] fra Kirkegulvet havde opfordret Organiste
til at spille, istemmede denne en . . . Engelskdands. —
Gud maa vide, om dette skeede af Ondskab eller Sym-
pathie! — Opfordringen grunder sig paa, at Org. havde
glemt selv at spille — en Forglemmelse, jeg sandelig
tilgiver ham; thi P. C. kom først ind i Kirken, og naar
Folket glemmer sin Stilling ved Synet af denne i Sand-
hed! elskværdige Printz, hvad skal man da vente af en
Org.? — Med samme Tollerance betragter jeg ogsaa
Fejltagelsen. Hvor mange har han ikke bragt til at
intonere falsk, ved sit Aasyn? — Præsten prækede længe,
kjedsommelig og ækkelt. — Han henvendte en Tak til P. C.,

n ingenlunde stemmede med hans Ret, naar den skeede, n her var Tilfældet, i Folkets Navn, og ikke kunde lades ham som privat Mand, uden paa Vejen til en Bispe-ol eller en Daare-Kiste. Repræsentanterne affærdigede n med en Compliment, formanede dem til at være godt olk — foreskrev dem, hvad og hvorledes de skulde for-olde sig, lærte dem, at Magten i ens Haand virker sikrere nd i fleres etc. og forsikrede *en Tartufe*, at han nu roelig ik i sin Grav, efter at have oplevet den Scene, hvortil For-amlingen vist blot havde det Øndske at tilføye, dette: at han ar gaaet 2 Dage før. Efter alt dette skulde man vente, Fors. havde revet Callotten af ham, men see! Py san Norge gives Statsmænd! Vi ofrede ham alle undtagen msen, der i dets Sted tog Tobak. Politiqven leve!!! Efter ordøyelsen af dette Væv, som sandelig var haardt nok fordøye, gav man sig paa Hjemvejen, anstillede atter Betragtninger over de trækkende Sindbilleder paa Landets Tilstand — afleverede Adresserne efter alphabetisk Orden, piste, skjælede paa hinanden, agerede Skjelm saa godt om mueligt, sagde intet Ord af Hjertet, men alle af Forstanden og reiste hjem. Ved Bordet blev man af den alt forrettende Kjøgemester sagt, at Samlingen skulde begynde Kl. 10 næste Dag.

Anecdot:

Gr. Sch. gjorde den Anmærkning over begge Bisperne Bech og Bugge, at de, skjøndt meget forskjellige, dog havde en Berørelsespunct felleds – Ondskaben, nemlig den ene positiv og den anden negativ, og udtrykte dette derved: Det er besynderligt med disse 2 Bisper, den ene taler ilde om alle Mennesker — den anden tale alle ilde om!

11te April.

Efter alph. Orden bleve de Dep. efter 2 Timers

Venten opraabte paa Rigssahlen, der er betrukket
Granbar om alle Vægge. Er den en Ligfærd, vi biva
O! gid de Sørgende ikke blive for mange! For En
er en Forhøyning af 3 Trin, derpaa et Bord, og der
en forgyldt Stol for P. C. — Forgyldning behager mig i
i denne Papiirtidsalder! Væggen bag er behængt med
fordums Sænge Omhæng; det var vel fordum Vidne
mangen Færd — bliver det nu Vidne til en Barsel eller L
færd! Gud give god For- eller Opløsning! — Efter at Hoff
sc. Bisper, Adjutanter, Regjeringsraader, Treschow
Amtmand Holst vare indkomne og havde stillet sig i
Halvcirkel, kom Hans H. med en ret behagelig, skj
noget vaklende, Anstand, stillede sig op paa Forundring
stolen og holdt den Tale, som Rigsdagsjournalen indeholde
med Papiiret i Haanden og med temmeligt Liv. Han b
Holten oplæse det trykte Brev til Kongen af Sverri
som han selv declarerede var kommet uaabnet tilbag
og derpaa Oversættelsen. Forsamlingen var uenig o
hvilket han læste sletteste, enten det franske eller dansk
— slemme Folk troe det sidste. P. C. foreslog derpa
Forsamlingen at vælge en Præsident og en Committee t
at undersøge Landets Finantzer, og declarerede, at ha
havde føyet alle mulige Ordres til, at Regjeringsraade
og andre Authoriteter skulle meddeele Forsamlingen de
forlangende Oplysninger. Han sluttede med et vakkert
Øndske for Norge og gik med alle sine. — Derpaa bler
valgt til Præsident Khr. Anker, Vice Præsident Etats
Raad Roggert og Secret. Sorenskr. Chrystie. — Man aad,
man drak, men ingen sprak; thi Føden den er tarvelig,
som det til Landet passer sig.

Anecdot:

Bifrons sagde til P. C. ved Taffelet: Jeg er en
gammel Mand og kunde dog ogsaa øndske en høyere

ng, og jeg haaber, D. H. betænker mig med en saadan. . F. tog Ordet og sagde: Det passer sig kun lidt for m at ønske Rang — De skal træde i Deres Forgjæn- rs Fodspor, der med Ydmyghed vandrede paa Jorden. svarede: Ja den Gang havde han godt ved at vandre, i da var der ingen af disse mange Etatz Raader, som løber Folk imellem Benene.

12 April.

Forsamlingen mødte Kl. 10, og $11^1/_2$ aabnedes Rigs- agen (som den ellers ikke maae hede i det tolerante nu erskende Sprog) for at udvælge en Committee til en Constitutions Udarbeidelse, der siden af Forsamlingen skulle ntages. Forslaget var først rettet paa Lemmernes Antal, g de fleste Stemmer antoge 15 at være nok, skjønt jeg g flere antoge 21 at være nødvendige, deels for at samle ere Ideer, deels for at fremvirke mere Friction og som Følge deraf mere Ligevægt i Udarbeidelserne. Medlem- merne viser Rigsforsamlingstidenden, men dette er mærk- værdigt, at skjønt Stemningen hos alt, hvad som heder Kryb, er almindelig mod Gr. Wedel, havde han dog 60 Stemmer for sig til Medlem og følgelig blev det. Mame- lukken F. og Byderen S. havde 95 & 97.[1] — Derefter blev forelæst en af Politie-Committeen eller paa dennes Vegne af Sv. forfattet Takadresse til Pr. C., hvis Form og Indhold vil til alle Tider vise Forsamlingens usle Aand og den ringe Tanke, den har om sin Værdighed, og kun vil kunne undskyldes dermed, at Følelse af Menneskeværd nu efter 160 Aars Slaverie kun kjendes i Poesien, der paa denne blandede Hob ingen Virkning gjør. Pastor Wergeland opstod desuagtet og, i en velordnet og vel fremsagt Tale, paastod, at til Adressen skulde føyes, at

[1] Her sigtes til Falsen og Sverdrup.

Rigsforsamlingen anmodede P. C. fremdeles at vedbli den executive Magts Bestyrelse, indtil Rigsforsamlinge havde taget sine Beslutninger, han erklærede det hid skedte vel som gavnligt for Staten med Hensyn til, derved forekommedes Anarchie, men dog som uretmæssig og henpegede lidt uklogt paa, at de enkelte paa Edsvold forsamlede danske og norske Mænds Stemme af Regente udgaves for Nationens Stemme. Efter at Khr. Anker o Sv. havde ret godt besvaret denne Tale, forsaavidt Edsvolds mødet angik, tog Gr. W. Ordet, og idet han bestem sagde: „Jeg vil ikke formode, at i denne ærede Forsam ling skulde være nogen, der kunde glemme sin Værdighed som Normand i den Grad, at han vilde nægte, at Souve rainiteten nu er i Forsamlingen, men da denne Adresse er intet andet end en Compliment og ingen offentlig Act, saa ansaae han det tilstrækkeligt, at Nationen stiltiende overdrog Regenten Magten indtil videre.“ Dette blev med Applaus andtaget og bevirkede uden Tvivl, at Stemningen mod W. blev meget forandret. P. C. vidste ved sine Spioner strax, hvad der var foregaaet, og admirerede W. for hans Vending af Sagen. Efter at Samlingen var endt, gik W., L. og E. ned til Khr. Anker i hans Værelse og talede og smøgede en Pibe, og derpaa kom H. derind, hvorefter Samtalen strax blev almindelig og lød omtrent som saa. A.: Hvor var De igaar Hr. Regjerings Raad? H.: Jeg spilled Boston med Mørk og tabte 350 Rdl. A: Det er et gemeent Spil. L.: Thi hvad siger vel det for den, der har Bestyrelsen af Finantzdepartementet? Men! jeg og W. have været Assessorer i Finantzkassedirectionen[2] og ønskede ogsaa at faae Leilighed til at

---

[1] nemlig 16de Februar.

[2] Se J. H. Vogts Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed, S. 27—28.

ikke i rørte Vande. Kunde De, Hr. Regjeringsraad ikke kaffe os en Post? H.: Nei! jeg vil Dem ikke saa ilde; thi det er jo afgjort, at vi skulle hænges, og saa kunde De jo vove[1] samme Skjebne. — W.: Ja! men det siger intet; thi da det er uden Tvivl, at De og T.[2] som de ældste blive hængte først, saa var det siden en Glæde at hænge som Christus mellem 2 Røvere. — H.: Min Hr. Præsident! mig synes, De ikke passer paa Deres Værdighed; thi De burde holde saadanne Herrer ude af Næsen paa Dem (herved saae han skjævt paa mig). — A.: Nei! min Næse lider intet ved Lugten af en ærlig Mand, men den i den senere Tid opstaaede Pestlugt af Regjerings Raadet skaffer mig altid Hovedpine. — Meget og mangt forefaldt derefter, hvoraf jeg intet erindrer, men heller ikke vilde have modtaget i H.s Stæd.

13de April.

Forsamlingen var tilsagt at møde Kl. 2 til Spisning, og derefter blev Forsamlingen forelæst Hs. Høiheds Svar paa Takkeadressen, som findes aftrykt i Tidenden.

Denne Dags Forhandlinger vare faae. Et Udkast til en Politieorden ved Rigsdagen, der af den forhen den 12te omtalte udnævnte lille Committee var forfattet, blev forelæst og deri gjorte nogle Forandringer, og blandt andet efter min Paastand tilføyet: at enhver af Protocollen maatte faae bekræftet Udskrift af, hvad han til Protocollen har paastaaet tilført. Fors. blev derpaa anmodet at møde Løverdagen Kl. 10 den 17de for at antage Grundprincipene til Norges Constitution, som til den Tid af Committeen skulle udarbeides, en Dag i Forvejen uddeles trykte og da debatteres. Ved P. C. Taffel, hvortil L. var ansagt

---

[1] risikere.

[2] Tank.

at spise, hørtes følgende opbyggelige Samtale: Bifrom: Min Hr. Broder, Capitels Taxten er ret god her i Stifte og formodentlig har De alle Deres Indtægter efter den B[ech]: Jeg har ikke ene ansat den og har heller ikk alle Indtægter efter den. Bf.: Ja! Ja! dog de fleest meente jeg. Nei! desværre, hos mig har jeg ikke den Lykk men jeg har heller ikke saadant Genie til at benytt mig deraf, som min Hr. Broder har. — H. til en Leirdøl:[1] Nu hvordan leve dine Landsmænd nu — jeg haaber, at je er saa vel lidt, at jeg kan komme til Eder igjen, og de er ogsaa mit Forsæt. — L[eirdølen]: For Guds Skyld, min snille Mand, skulde han komme, han slaae[r] ham ihjel; thi det er en stor Hallunk. — P. C.: Hvorfor siger De det? Nej! jeg har ogsaa besindet mig — jeg vil foreslaae at oprette ham en Æresstøtte, fordi han kanske kunde afholdes fra at komme af Frygt for Satiren; thi Skjeldsord har jeg længe mærket intet hjelper.

Efter Spisningen kom Hs. Høihed ud i Vestibullen og forkyndte os, hvorlunde han Dagen derpaa vilde reise og ikke vidste, naar han kunde komme tilbage. Jeg gik for at undgaae ham i den anden Stue og traf der R. C. og flere i en ivrig Samtale og Glæde over, at vi nu fik Korn nok. Gr. W.: Hvorfra kommer det, og naar er det kommet, hvormed betales det? At gjøre Bancosedler hjelper ikke længe. C.: Danmark har subskriberet 90,000 Tønder Korn til Norge. E.: Paa hvilke Conditioner? som Gave? C. Ja! som Gave. E.: Stemmer det med Nationens Værdighed at tigge? Nei! lader os arbeide, til Næglene gaaer af vore Hænder, men tigge maa vi ikke. R: R. C. gik og, atter indkom Hr. F. do., der strax hen-

---

[1] Tredie Repræsentant for Nordre Bergenhus Amt Peder Hjermand.

fandte sig til E. sigende, at Nøden er ikke større nu end forrige Aar, og desuden kan Bonden slagte sine Køer, — den Mand, som har 11, kan uden Skade slagte een, han har endda 10 igjen. E.: Hvorlænge spiser han da paa denne udmavrede Koe? C.: Han opholder Livet i 14 Dage, og imidlertid kan andre Udsigter aabne sig. E. fandt det altfor galt at svare paa og taug med Haanden for Ansigtet. Hr. C. udbrød derpaa: Min Herre, jeg beder Dem ikke see saa haant paa mig — jeg taler ikke som en Daare og har Ret til at ytre mine Meeninger. E.: Jeg troer, at jeg har samme Ret som De og eftergiver ingenlunde denne Ret, men jeg har ikke engang svaret Dem. C.: Nei! men denne foragtelige Mine taaler jeg ikke. E.: Det er mueligt, at jeg ikke har mit Ansigt nok i min Magt til at være her, men min Følelse kan jeg ikke lade hjemme. C.: Nei! De har bitterdød ikke Deres Ansigt i Deres Magt! E: Jeg tilstaaer det, men har derfor aldrig beklaget, at jeg ikke er *acteur*, jeg anseer en ærlig Mands Rolle den værdigste, desuden tale vi i Selskabstone her, og De har fornærmet Selskabstonen. Gr. W.: Ja! Det har De i høieste Grad. C: Jeg lader mig bitterdød ikke imponere. E.: Nei! Det er ogsaa min Arvesynd.[1]

14de.

Denne Dag hensvandt uden noget af Betydenhed, ikke engang Interesse kunde uddrages af nogen Samtale, men

[1] Henrik Wergeland, der sees at have kjendt nærværende Dagbog og har benyttet et og andet deraf i sin Norges Constitutionshistorie, har refereret denne Samtale, men fuldkommen misforstaaet, hvem dens Personer vare. Han anfører (Const. Hist. H. 2., Bilag S. 37—38), at den er holdt mellem Christie, Rein, Falsen, Wedel, Blom o. Fl. Bloms ovenanførte „Nøgel" vil vise, at dette er ganske urigtigt.

man blot hviskede til mig, at en Bonde fra Bergens St[illegible] havde indleveret til Pr. en Liste paa nogle til Committee for Constitutionen forøndskede valgte, samt foregivet, at de ene var ham leveret af Gr. W., og denne Sætnings Løgn agtighed er jeg overbeviist om, saa meget mere som Tingen intet ondt var, men kun gav Vedkommende Anledning til at opvække og nære Ideen om Partieaand hvorpaa der lægges an af alle Kræfter.

Denne Dag ankom Efterretning fra Engeland, at nye Embargoe paa alle norske Skibe og Forbud mod al Expedition dertil var bekræftet, samt at C. Anchers Depescher vare ombord i et stoppet Skib. Om denne Efterretnings Ægthed tvivledes dog, og Rygtet udspredtes, at alt var pro forma, som da naturligviis nøedes af Slyngelerne paa Commando. O Vee! mit kjære Fædreneland!!! P. C. reiste, men Haffner og Schwartz blev tilbage for at spionere. Disse Herrer haver haft Tollef Hufestad[1] oppe hos sig for at udsondere vore Tanker — men toge Feil af Manden. Eliesen er ogsaa Spion — alt er Øre, men desværre kun lidt Hjerte!

15de.

I Dag passerede aldeles intet, uden at den bekjendte svenske Note blev offentlig læst af enhver i Sahlen, men den er falsk, og endog trykt i Christiania, som Sec. Chrystie uddrog deraf, at deri ere æ og ø, hvilke Typer ikke findes i det svenske Sprog. O tempora! o mores! — Idag fik vi Grundsætningerne, som ikke kunne blive trykte, men enhver afskrev nogle Exemplarer.

16.

Den interessanteste Dag var denne; thi aldeles intet passerede. Lidt Snak med Forsamlingens Ædleste, J.

[1] Tredie Repræsentant for Bratsbergs Amt.

ll og P[astor] Grøgaard — lidt blid ærlig Omgang med den nnehulde Khr. Anker og en særdeles god Musique af t. nordenfjeldske Janitschar Corps, hvori Virtuosen Hestrøm udmærkede sig med sin Trompet, qvægede Sinet. Gid Sandhedens Trompet saa lydelig tone i enhver isledet Mands Øre. Gid Forsamlingen istemmede en usique, saa frie for Ondskabens og Bagvaskelsens Disonancer, og den hele Borg vilde gjenlyde af det harmoiske Samklang Norges Vel!

17de.

Denne Dags Begivenheder ere mærkelige. Grundætningerne bleve debatterede. I Anledning [af] den ørste fremkom Capt. Holk og foreslog det Tillæg, at Norge skulde være et frit uafhængigt og udeeleligt Rige, hvis Regent skulde bære Navn af Konge. Uagtet W. og flere gjorde de kraftigste Forestillinger mod dette Tillæg, som ei Dagen forud foreslaaet og ei overtænkt, fremtraadde dog den utaalelige arrogante Srsk. Falsen og dicterede sit Votum til Protocollen aldeles ordlydende med Holks Proposition, og 74 fulgte efter, uden at de vidste, hvad de havde voteret over. Saaledes var Forsamlingen da paalistet den Bestemmelse, at Norge skal være udeeleligt, uafhængigt og have en Konge, uden at der blev undersøgt, om denne Stilling kan souteneres. Falsen bragte Sejeren hjem med sig og frydede sig ikke lidet over at have legt Bold med Nationens Repræsentantere og Landets Velfærd, men vee ham! naar de deraf flydende Ulykker dynge sig paa hans Samvittighed. Denne kunde kanske trænge ham til samme Afkjøling, som Hr. Papa fandt nødvendig. Imidlertid bleve Gemytterne forbittrede over hans uforskammede Kunstgreb. Imod 11 Punct moverede L. meget godt og foreslog, i Stædet for personel Værnepligt,

at lægge al Værnepligt paa Gods eller Lægder og b
denne Sag derpaa udsat til videre Debattering. Sverdr
fortalte hendelsesviis, at han ikke havde Fuldmagt til
indlade sig i Undersøgelser om de udenlandske Forho
og derpaa blev af Generalproponenten foreslaaet at u
nævne en Committee for at udarbeide en Plan til Finan
zernes Organisering etc. og Forsamlingen. S. K., de
i Legemsbygning ligner en Linerle, af Ansigt en kal
kunsk Høne, af Stemme en Sisik og Forstand en Dompa
gjorde adskillige særdeles gode Motioner, der skaffe
vore Maver Motion. H. C. er en Pendant og vil vi
spille en Rolle.

18.

Vi gik tidlig W. og E. til J. Aall og Grøgaard, hv
vi tillige traf Bryn og havde der en opbyggelig Passiar —
mødte paa Værket til Spiisning og ranglede om Eftermid
dagen uden Interesse og vi gik hjem.

19de.

Da Forsamlingen var aabnet, forlangte de F. atter
Ordet og fremsagde med en ubehagelig Bitterhed en saa-
kaldt Tale, hvis Hensigt var at bevise, at denne For
samling ikke var competent til at undersøge de udvortes
Forhold mod andre Stater, men som han reducerede til
3 Propositioner. 1. At en Committee maatte nedsættes
til at undersøge Landets Finantzer og Pengevæsen. 2.
At Rigsforsamlingen skulde udnævne 5 kyndige Mænd,
hvad enten i eller udenfor Forsamlingen, til at ordne og
gjennemgaae vort Lovgivningsvæsen og derefter at forelægge
den første eller anden lovgivende Forsamling Resultatet
af sit Arbejde. 3. At Rigsforsamlingen, saasnart Con-
stitutionen er antaget og Kongen valgt, skal ansees hævet.
— Efter Paastand fra L. blev disse Qvæstioner udsatte til

este Dag. — Vi gik hjem[1] og bleve eenige om, at vi alle ulde concentrere vore Ideer, og L. skulde affatte en Tale r at afbevise Daarligheden i disse Forslag, og dermed ndte Aftenen ret behageligt! — Til Præsident blev valgt legermann og til Vice Præsident Falsen.

20.

Denne Dag har været rig paa rare og kuriøse Sager. L. forlangte Ordet og talede godt over første eller egentlig 2den Qvæstion, da den første blev afgjort og var afgjort, inden den blev fremsat. Resultatet af Svaret var: at da denne Committee først skulde virke efter Constitutionens Antagelse, saa var det unødvendigt at bestemme den, inden man vidste, om eller paa hvad Maade den var nødvendig. F. vrøvlede en Deel derimod, og derpaa voteredes, hvorved man dog ved 56 Stemmer drev F.s Forslag igjennem, umuelig — at man i Tiden skulde foretage, hvad ingen tvivlede om nu ikke kunde skee. Til 3die Prop. svarede L.: Godt: at man skulde hæve Rigsdagen, naar man var færdig, men at man dog maatte først undersøge, hvad man havde at tilbyde Kongen, inden man valgte ham, da det ellers let kunde blive en Tornekrone etc. Wergeland holdt en deylig Tale i den Anledning, som han med Kraft fremsagde, og som atter viste, at i hans lille spæde Krop boer en Kjæmpesjæl. Rein talede, dog uden Tendentz, godt, men med nogle Sidestød mod W., som bare Præg af hans uudslukkelige Had mod de Store. Han sagde: „en Mand, hvis Talent jeg ærer, hvis skarpe Blik jeg beundrer, har sagt, at vi have Ret til at undersøge vore udvortes Forhold etc. Jeg vilde ei troe, at Norge

---

[1] Grev Wedel, Kammerherre Løvenskiold, Foged Cloumann og Blom boede sammen, se A. Faye, Norge i 1814, S. 49.

skulde nære den Forræder i sit Skjød, der skulde ønds
at ville spille sit Fædreland i Sverrigs Hænder, skjøn
jeg maa tilstaae, at den Frygtagtighed, med hvilken
vis Mand i denne Forsamling synes at ville neddysse
strider paafaldende mod hans fordums Kraft og Raskhed.
Sverdrup, der af Wergelands Tale, hvori var henpeg
paa enkeltes Lyst til at spille Roller og glimre paa Fæ
drenelandets Bekostning, havde følt sig truffet, gjorde det
dumme Streg at staae op og declarere, at han inge
egennyttige Hensigter havde. — En Vittighed af ham va
god. Wl. sagde: „Jeg frygter intet, jeg griber med mi
ene Haand i Himmelen og lader Jorden med sine Ussel
heder henrulle under mine Fødder.“ Dertil svarede Sver
drup: „Jeg er ikke mægtig nok til at gribe med min
Haand i Himmelen, men mit Haab er til Himmelen.“
W. endte sin Tale med et særdeles ædelt Udbrud: *Ami-
cus Christianus, amicus Fridericus, sed magis amica patria.*
Gr. holdt en lille Tale fuld af Vid og Lune, som des-
værre kun faae arriperede. Han raillerede over, at F. pro-
ponerede, at Forsamlingen skulde ansees hævet, naar den
ikke har mere at gjøre, og istemmede med ham det
Forslag ikke at sidde her til den yderste Dag. Anker
gjorde en god Vending paa Tingen, — han sagde, at det
var unødigt at proponere, at Fors. engang skulde faae
Ende; thi det vidste vi omtrent før, men at det var farligt
at binde sig til strax efter Valget at gaae hjem; thi sæt
Kongen vilde tale med os siden, saa maatte vi jo sige
ham, vi kan min Sjæl ikke blive længer, thi vi have lovet
Vice Præsidenten at reise hjem. Jac. Aall havde skrevet
en dejlig Tale, som hans sædvanlige Undseelighed forbød
ham at fremsige og saaledes ikke kom for Lyset. C.s
kom frem og holdt en Tale, hvorved heele Forsamlingen
kom i yderste Forlegenhed, da ingen kunde undgaae at

e, og hvis Gesticulation, Declamation og Tendentz stod fuldkommen Ligevægt med Sproget. Meeningen var, at ns Committentere havde paalagt ham at sige, at Norge kulde hævde sin Selvstændighed, indtil fiendtlige Flaader nringede vore Kyster som en belejret Fæstning og vi kke kan undvige. Vel at mærke: Manden boer ved Søe-ysten![1] Da denne pathetiske Tale var til Ende, slog han ig paa sit Bryst og skreg: Det er min Overbeviisning. ejst[2] reiste sig op og istemmede: jeg skjænker Dem min Overbeviisning. Forslaget blev voteret: om det nu skulde fhandles eller ikke, og Stemmerne bleve lige, men Præ-identen gjorde Udslaget, og det blev antaget. Følgelig reiser jeg øyeblikkelig, saasnart Kongen er valgt, og und-gaaer alle Krumspring. — Derefter kom under [Behandling] Forslag fra en Deel Bønder i Edsvold til Rigsforsamlin-gen i Edsvold, begyndt 10 Aprilis og continue-ret følgende Dage, — indeholdende Begjæring om følgende: 1. At alle overflødige Øvrigheder maatte blive afskaffede. 2. At Sølv Værdien maatte blive hævet, da Bonden ikke kan taale den, og 3. At Skrivefrieheden maatte blive indført, saa enhver kunde lade skrive sine Documenter af hvem han vilde. — O sancta simplicitas! Alle loe lige indtil Dagens Helt, som ellers var forbandet flouv og holdt sig i Roelighed i Furtekrogen bag Præsidenten. — Printzen kom igjen om Aftenen.

Anecdot:

Da Forsamlingen var til Ende, spurgte jeg Omsen, hvad vi i Dag har gjort? hvortil han svarede: vi have kogt en delicat Suppe paa Pølsepinder.

---

[1] Østerrisøer.

[2] Lundegaard.

21de.

I Dag var ingen Samling og intet passerede.

22de.

Jeg var i Dag hjemme og intet passerede, uden man havde atter glimrende Forhaabninger, byggede p Rygter. En Lieutn. Brandt kom og diverterede de Troend at i Kjøbenhavn skulde have været Opstand, at Fryde dahl og Bille skulde være arresterede, men atter af P belen udtagne. Heraf gjorde de Troende den Slutnin at Danmark understøtter os af Hjertet, men Ingen vil med mig og nogle Enkelte deri see den grove Farce, so spilles med os for at bringe os atter tilbage som dans Provintz. O Blindhed! Cancellie Raad Dahl spiller de flagrende Rolle, han ved enhver Leilighed har spilt o kommer bestandig frem med sin Vittighed. Derimod e en Præst Oftedahl bestandig taus, og deraf har man for færdiget det

Ordspil:

Man hører alt for ofte Dahl, men aldrig Oftedahl.

23de.

Idag har man faaet Underretning om Ondskabernes Udklækkelser. Bryn fik Brev fra Thurman,[1] hvori han fortæller at Rygterne i Christiania er stygge — At Gr. W. skulde bestikke Bønderne paa alle mulige Maader for at faae deres Stemmer paa sit Partie for at blive valgt til Committeerne — for at faae sine Venner valgte — at han skulde bruge Agentere for at reise om til langt paa Natten blandt Bønderne og samle Stemmer, og blandt disse nævnes Bryn, Jac. Aall og jeg — og dette troes, skjøndt jeg ikke veed, hvor nogen Bonde boer, og ikke kan finde ham om

[1] Erik Thurmann, en høit anseet Kjøbmand i Christiania: jfr. ndf. S. 97.

ægen, end sige om Natten. Saadanne Hensigter — saa-anne Midler. Skulde nogen da ønske at komme i Com-itteer, hvori Partieaanden hersker til det høyeste? Har ke enhver Ret til at anke paa, hvad ham ikke behager? ller er det Forfængelighed man vil tilskrive denne Higen. , saa har jeg intet Begreb om Forfængelighed, naar et er Forfængelighed at staae ved Siden af Rein i en onstitutions Committee, der dog aldrig har kunnet faae reb paa at indrette et Fattigvæsen i det Smaae og dog el burde kunne dette, inden han indrettede et i det tore — eller ved Siden af en Rosenkilde i en Finantz-ommittee — en Mand, der med alt behageligt Udvortes kke kan føde og nære en sund Tanke. Hertil kommer ndnu, at Tollef Hufestad, der flere Gange har været nder Examination af Lieutn. Schwartz, der bestandig ligger her som Spion, og (sic) fortalte os med megen Forbitrelse, at han blev opfordret til at forevise den Seddel, han havde skrevet paa de Vælgende til Finantzcommitteen, og at denne byttede om med ham og gav ham en anden, hvor-paa stod en Deel Officerer, men som Tollef af Vrede strøg ud. Da Forsamlingen var samlet og Tollef savnedes, spurgte man efter ham, men L. skreg høyt: „Gaae hen til Lieutn. Schwartz, maaskee han er der under Examina-tion.“ — Jeg tordnede i Vestibulen mod den Nederdræg-tighed, man bruger mod os, og Major Sibbern, en af de skabbede Faar, som ansees med skjæve Øine, istemmede med mig.

Fra Carsten Anker skal intet være kommen, siger man — ja troe det, hvem der har Lyst. L. havde i Dag en Samtale med P. C., hvori han atter undrede sig over, at Vestlandet var saa svensksindet, men L. svarede, at dette var en feil Idee om vores Tænkemaade, at vi ligesaavel ønskte Selvstændighed som alle andre, men at

vi ikke øynede Mueligheden og saaledes heller valgte
liberal Foreening end en total Undertrykkelse. P.
svarede: Ja, man kan dog kuns enten være svensk el
dansk. L.: Jo! Tillad mig D. K. H., man kan og
være et tredie, norsk. Der slap det ud af ham.

24.

Man aad og drak. — Ved P. C. Taffel spiste Prov
Schmidt formedelst en Vise, han havde digtet til Norge
og dets Regents Hæder og til Skam og Last for Rænke
smedene. — Hvem ere disse, spurgte ham G. — Det ha
ingen Ret at spørge mig om, svarede Schmidt. — G: D
Visen er publik, har enhver Ret til at recensere den, o
da ingen er nævnt, opfordrer jeg Dem til at sige, hve
De har meent. — Schmidt: Jeg meente . . . de Svenske. —
G.: Jeg gratulerer Dem med Retraiten. De vil vis
sande med Moreau, at det er vanskeligt at retirere me
Honneur. — Man lod cirkulere en Subscriptionsplan paa
alle Adresserne, men jeg svarede: at mit Contoir forsyne
mig med Papiir.

Den 24 (sic).

Dagen hensvandt under Tummel og Støy af brusende
Musique og med mine Følelser contrasterende Glæde over
en Deel politiske Løgne, hvormed man atter amuserede
Pøbelen, saasom: at Ponte-Corvo ikke mer vilde til Sver-
rig, eftersom han der fandt det for koldt, — at han
vilde oprette sig en Throne i Syden — at Pr. C. skulde
blive valgt til Konge i Sverrig, og at Norge paa denne
Maade vilde blive lykkelig under Forening med Sverrig.
Gr. gjorde det Spørgsmaal: Hvorledes forklares det?
Naar Kongen boer i Christiania, ere vi frie, naar han
boer i Kjøbenhavn, ere vi frie, men naar han boer i
Skaane, ere vi Slaver? – Slige Spørgsmaale indlader man

ig ikke paa at besvare. — Provst Schmidt var idag ved Taffelet for at synge en af ham smedet Vise om Rænke-mede etc., som med megen Fryd og Gammen blev modtaget. Det er Nationens Aand — det er den Følelse for Landets Nød, den Stræben for dets Held, som skulde anstrænge os alle for at naae en Havn for vort omtum-lende Statsskib, at bruge giftige Vers og skiændige Rygter, for at opflamme Had mod den Retsindige og afholde Folket fra at grandske vor Stilling. Er det Patriotisme, saa gid mit Navn brændes med Prædicat af Forræder! Kan en god Hensigt bruge slige Midler? og kan en lykket Plan billige eller retfærdiggjøre dem? Den bittre Følelse af Foragt, som denne Fremgangsmaade har opvakt hos mig mod en Nation, jeg har æret, har gjort min Sendelse hid dobbelt bitter. — Sorenskr. Bryn fik Brev fra E. Thurmann, hvori han og jeg og flere staae som Offre for et skjændigt Rygte i Christiania, der siger, at vi have om Natten kjøbt Stemmer etc. At see sig af lettroende anseet som Forræder er tungt, men at blive paadigtet Midler, der kun af Niddingen kan bruges og af Svagheden troes, giver Galde.

25.

Atter Glæde! Rosenkrantz er kommen til Norge, med ham Enthusiasme, Mod, Tapperhed — ædel Daad og Gud veed hvad de heede alle de skjønne Ord, som klinge saa vakkert i Poesie, men saa slet lade sig forene med denne prosaiske Verden, vi leve i. — Et nyt Bekjendt-skab gjorde jeg i Dag, som glæder mig, en Provst Stub fra Trondhjems Stift,[1] en Mand, som lader Ondskab være Ondskab og agter Retsind. — Ved Præsidentvalget havde L. og E. det talende Beviis paa Hadet mod os, men til-

[1] Jens Stub, Sognepræst til Veø, Repræsentant for Romsdals Amt.

lige paa, hvor uværdige Lemmer der gives i denne Fors
ling. Paa en Seddel var stemt for Elling Walbøe[1] til H
sident og L. til Vice Præsident, — paa en anden Lensm
Appelnæs[2] til Præsident og E. til Vice Præsident. — E
Bordet stod en Lieut. Konow (en Dreng paa 19 A
Søe Etatens Deputerede), Lieut. Schwartz og Su
sammen, og jeg nær ved. L'. K. trak disse Sedler op
Lommen for at meddele de andre Herrer sin Glæde o
denne Vittighed. Jeg hørte det og sagde til en sin
Mand, Sorenskr. Rambech, høyt, saa de unge Herrer hø
det: Har De opdaget den fine Vittighed, som kom
Dagen ved Valget idag? — R.: Det var usselt. — E.: D
er sørgeligt, at i denne Forsamling skal gives Dreng
men naar de gives deri, kan man ikke vente sig and
end Drengestreger. — R.: Veed De da, hvem det er? — H
Nei! men jeg kjender ikke mange Drenge her, og j
indseer, at Stregen kun kan opfindes af en Dreng
gouteres af Spytslikkere og Adjutanter. — Triumvirer
bleve røde og blege, men ingen svarte. — Jeg behøver
min Fatning for at undgaae at smøre Lieut. Schw. p
Snuden, thi den Karl lægger an paa at imponere. E
vi da Børn eller Musqueterere?

26.

I Dag har intet passeret. Rosenkrantz ventes m
Længsel og med ham alle opbyggelige Efterretninger o
Dannemarks Enthusiasmus, der dog give os det smigren
Haab, at naar vi have slaaet os gjennem en Vrimmel
Onder, ville vi allernaadigst atter blive antagne som dansk
Undersaatter. — En Copiist Petersen kom fra Kjøbenhav
berettede i Dag, at svenske Commissarier allerede ha

[1] En Bonderepræsentant for Romsdals Amt.

[2] Ole R. Apeness, Lensmand i Borre, tredie Repræsentant f
Jarlsbergs Grevskab.

modtaget alle Archiver vedkommende Norge i Kjøbenhavn. Er dette Beviis paa, at Norges Forening skal være Børneleeg? Korn strømmer ind til alle Kanter, og der spørges ikke, hvordan det skal betales. Der kommer vel Raad, siger man. I Bergen har Regjeringen udskrevet Fisk af Kiøbmændene til $6^1/_2$ Rbd. Vaagen, som ikke er betalt, mod denne Fisk byttede den sig Korn til. Er dette at handle ædelt?

29.

I Gaar og Forgaars var jeg hjemme. Det ærgrer at gaae i en Sværm af Mennesker, hvoraf $^1/_3$ ere afsindige, $^1/_3$ usle Krybere, der ej tør være deres Mening bekjendt og $^1/_3$ ere Offere for skjændig Bagtalelse. I Dag er Rosenkrantz her, og mod Formodning har han ingen kildrende Rygter med sig, hvoraf den klogere Deel slutter sig til, at F. 6. ej tør lade være bekjendt, at han vil understøtte, og den uindviede Deel spaaer kun lidt godt, siden man end ikke vover at lyve. — Den mærkværdige Avis *the Courier* af 9 Apr. kom i Dag og bragte Efterretningen om Napoleons Fald. Ogsaa heraf gjør man sig Haab, da de allierede Magter nu ikke mere behøve Ponte C. og saaledes sikkerlig vil slutte en Fred, hvorved vi ville blive udeglemte og følgelig overladte til vort eget Heltemod. Jeg gjorde i min Enfoldighed Capt. Holstein den Indvending, at det vel ikke overalt gik til som her, at man tilsidesatte Statens Vel for en Prindses, og at altsaa det svenske Folk ogsaa vilde have en Stemme; men han svarede mig: Hvad er vel et Folk af $2^1/_2$ Million? Jeg svarede: det er næsten 3 Gange saa stort som en Nation af 900,000 Mennesker. Det lod, som det slog ham. At vores Skjæbne i det store forestaaende Skifte vil blive afgjort, synes at være uden Tvivl, men endda tvivler jeg ikke paa, at den

2687531

forblindede Hob vil indanke Skiftet til Høyeste Ret, d denne er *jus fortioris*, hvori vi have høyst 30,000 Asse sorer mod Europas Millioner. Fader, forlad dem!

30.

Pøbelen amuserer sig fremdeles med den Tanke, a nu Ponte C.s Rolle er udspilt, at vi nu blot have at stride med ham, at Engelland og Rusland nu ville under støtte os, at vi ville seire over alle Hindringer og bygge vores National Aand en Bautasteen paa vore National lemmers Legemer og atter befæste den Sandhed, at Aan den er evig, Legemet forgjængeligt. Den klogere Deel af Selvstændighedspartiet begynder med alt det at blive lidt høflig, at see ned til de usle med Skaansomhed. Tingen vender sig vel, men ulykkeligt er det, at den Tids punct er forbi, i hvilken vi selv kunde bestemme vores Skjæbne, og det nu skal være fremmede Magter tilladt at sætte vores Daarlighed Grændser.

1 Mai.

Stadfæstelsen paa Napoleons Dethronisering, paa hans Antagelse af det gjorde Tilbud af Elba, paa Ludvig d. 18des Kongeværdighed haver i Dag gjort megen Opmærksomhed. Rosenkilde, hvem jeg fortalte det, samt at Kjøbmand Strömberg fra Strömstad er kommen til Christiania med 800 Td. Ruug under svensk Flag, gjorde strax den Opdagelse, at det maatte nu være ude med Ponte C., men at han dog ikke kunde forstaae, at Strömberg kom under svensk Flag. Grøgaard forklarede ham det, med sin ironiske Mine, saaledes: at Ponte C. var forladt af alle, at Sverrig nu har erkjendt P. C. som Konge i Norge, at Engelland har declareret Sverrig Krig, ja at en engelsk Kutterbrig har med det glatte Lag skudt

Masterne overbord paa en svensk Caper. Dette slog Rosenhilde, og han spurgte ham, om det er sandt. Gr. forsikrede, at han havde hørt det af een, der havde talt med en Skipper, som havde hørt det af en Styrmand, der havde faaet det fra en Matros, hvis Kones Svogers Søstersøn havde talt med en Mand, der havde hørt Historien af en Værtshuusmand i Christiania. Ros.: De spøger! G.: Nei! jeg lyver af et oprigtigt Hjerte, men dette er mig saa meget meere tilladt end de andre, der *toto die* lyve for mig, som jeg selv herved høytidelig erklærer, at det er Løgn hvert Ord. — H. forsikrede L., at der var kommen 43 Skibe med Korn til Christiania, og Wiewild fortalte samme Øyeblik, at der kun ere komne 800 Td. Rug fra Udlandet til Christiania, de nemlig, som Strömberg medbragte, de øvrige Skibe have Korn, som før er indbragt tildeels med den i Januar komne store Convoj, og som disse have bragt fra Vestlandet. Den politiske Kornavl er endnu den fordeelagtigste, jeg kjender. Naar 1000 Td. Korn bliver indført til og atter udført fra 4 Havne i Norge, saa bliver det strax 4000 Td. deraf. Skulle vi frygte for Kornmangel? — Rein og S. lade i Dag til at være lidt tollerantere end tilforn mod de skabbede Faar. Rein har offentlig declareret, at han ønskede hele Oppositionen hængt udenfor Døren til Rigssalen. Er dette Sprog en gejstlig Lærers Sprog? Og dog kryber denne Stormandshader for en Printz! Det lader, som Begivenhederne fremskyndes med Kjæmpeskridt. Capt. Holk sagde nylig, at om Norges Land kun ejede een Tønde Korn, skulde det dog hævde sin Selvstændighed, men W. gav ham det venskabelige Raad, dog at forbeholde sig denne Tønde for sig.

2den og 3die passerede intet; man afskrev Udkastet til Constitutionen og politiserede som sædvanligt.

4de.

I Dag begyndte de vigtige Debatter om Constituti
og 20 §§ bleve afgjorte med kun faae Forandringer.
Udelukkelsen af Jøder blev efter Secr. Christies Fo
endnu føyet Jesuiter og Munkeordener. Provsten Mi
fart talede værdig og behagelig til Forsvar for Tolleran
men den maatte, som alt andet godt, falde for den almi
lige Stemme: jeg voterer som Sorenskriver Fals
I Anledning af Udtrykket i § 4: Kongen skal ste
have bekjendt sig til den lutherske Religion, opst
mange Debatter, hvori blev viist saavel det ukloge s
uliberale i denne Bestemmelse, og meget bittert bl
derimod fremført af Rein, der blandt andet sagde: D
Mand, som har agtet sin Troe mindre end en Kro
fortjener ingen Agt, eller har man da en saadan vandren
Ridder, som man vil sætte paa Norges Throne? Grøgaa
gav det et af hans sædvanlige vittige Anstrøg og paast
at stedse skulde udgaae, thi det vilde være at udeluk
alle fra Thronen, da det forudsatte, at den Vælgend
første Anskrig, da han var fød, maatte være en Bekj
delse af den evangeliske Religion. Forslaget gik sam
Vei som alt det øvrige, og Ordene staae, til evig Skjænd
for Forsamlingen, i Constitutionen. Om Kongens M
digheds Alder blev atter disputeret, og efter at det v
Stemmeflerhed blev afgjort, at han skulde være over
Aar, drev Partiet det til største Gammen igjennem,
han skulde være 20 (ej 21) Aar. Under denne Voteri
havde Christie sagt noget, og da K.[oren] skulde voter
vidste han ikke ret, hvorom han skulde votére, og udbr
til Christie med sin behagelige Discant Stemme: Hvæ
var det, Du ment kære Fætter?, hvorved Selskab
opdagede, ej at K. var et Naut, thi det var allerede læng
evident, men at han var Christies Fætter. Samme

oplæste nogle saakaldte Strøetanker,[1] der nærede den gigantiske Ide, at vi her skulde lægge Planen til de 3 nordiske Rigers Forening. Hvilken stor Tanke i en liden Sjæl! Hvor vilde ikke salig Magrethe glæde sig i sin Grav, hvis hun kunde i K. hilse Gjenopretteren af hendes adsplittede Trippel Throne? Var ellers alt Korn saa til Overflødighed som dette Korn, ville vi vist ikke føle Hungersnød.

D. 5te.

Atter i Dag vare adskillige Tvistens Æbler. Det første var, hvor Kongen skulde krones? Mange kjempede for Christiania som det mindst kostbare Sted med Hensyn til, at Reisen sparedes, andre for Throndhjems Domkirke, som blev bestemt med en stor Pluralitet. Jeg havde intet imod nogen af Stæderne, naar det blot ikke skede paa Reggestad. — Det andet var, om ham maatte tillades at reise ud af Landet, hvorimod Omsen drabeligen kjempede og gjentog, at hvis vi skal kjempe, vil vi idetmindste have saa meget derfor, at vi ikke alene have en Konge paa Papiret, men og i Virkeligheden. C.s paastod, at han i sit heele Liv blot maatte være 6 Maaneder borte fra Riget, hvilket han forsvarede med sin sædvanlige Gesticulation og Veltalenhed omtrent i denne Stilling.[2] — Det beneficerede Gods var det 3 Tvistens Æble og det eneste, som faldt ud til min Tilfredshed; thi der kom Interessen i Collision, og hine tapre, som selv ansaae dette som det

---

[1] Trykte i Bidrag til Norges Historie i 1814, udg. af Dr. Y. Nielsen.

[2] Her har Blom tegnet en Carricatur af en forover bøiet Mand med begge Arme udstrakte mod Tilhørerne og med følgende Ord udgaaende af hans Mund: „Jeg takker den ærede Forsamling for den Godhed, at han ikke maae reise ud af Landet sit hele Liv.“

bedste Middel til at garantere vort Pengevæsen, følte intet Kald til at opofre deres Interesse. Midelfart talte atter og ret godt, dog ikke saa godt, som om Tollerancen; thi han følte nok at være interesseret i denne Punct. Det er ellers en klog og ædel Mand. — At det gaaer saa rask med Debatterne maae i Særdeleshed tilskrives det heldige Præsidentvalg af Diriks, der har megen Logik og Orden i sine Ideer. — I Dag indløb et aabent Brev fra F. 6., hvori denne gaaer løs paa P. C. og declarerer, at han kun anseer det norske Folk løst fra sin Troskabs Eed under den Betingelse, at de skulle opfylde Freden til Kiel etc., — og en Avis, hvori indeholdes, at Freden mellem England og Danmark er ratificeret i (Ponte C.s Hovedquarter) Lüttich d. 7. Apr. — Endnu tvivler man om de allierede Magters Sindelag mod Sverrig? Der gives vel de, som ikke tvivle. — Finantz Committeen er færdig med sine Forhandlinger, og Resultatet er, at der skal gjøres 14 Mill. Bancosedler til næste 1 Febr., som Staten skal paatage sig at indløse efter 375 pC. altsaa 400,000 Species. Den, der paatog sig det Garantie, maatte være gal. Vil ikke dette ømme Capitel aabne Øynene, saa er evig Blindhed uundgaaelig. —. I Morgen, Bededagen, skal intet forhandles. Der indkom et Forslag fra Bønder her i Sognet, om 1. at en Skole maatte oprettes med 1 Hest og 4 Kiør, der skal anvendes i 3 Terminer. 2. At Sølvværdien skulde ophøyes, da den er utaalelig. 3. At enhver, som ikke holdt Bryllup efter Forordn., skulle betale 200 Rd. D. Bøder og 4. at Meerskumspiber og Sølvspænder skulle forbydes.

Anecd.

C.s voterede om det beneficerede Gods saa: Skal jeg følge min Fordeel, saa siger jeg ja, — skal jeg følge min Følelse (her slog han sig paa Hjertet) siger jeg nei, — og

da Præs. spurgte ham, hvem han da vilde følge, svarede han: jeg maae følge Følelsen og svare nei. — Saaledes kan Følelsen foreenes med Fordeelen.

D. 6.

I Dag er ankommen en Lieut. Falbe som Adjutant for Admiral Bille, der tilligemed en Oberst Lieut. er i Wennersborg, for fra F. 6's Side at overlevere vore Fæstninger. Dette Budskab modtog Norges Fuldmægtig midt iblandt Norges Mænd og expederede det uden deres Raad og Samtykke, uden engang at nævne et Ord derom til disse. Er dette at handle aabent, er det at være frit Folk, at taale sligt, uden at kunne sige et Ord derimod? Falbe havde Brev med, der bebudede, at C. Anker var afvist fra Engelland, og at alle Norges Havne ville blive bloqverede af Engl. Skibe. Endnu er man tapper!!

D. 7.

Jeg opdagede nu, at vi vare komne til den Punkt i Constitutionen, hvorpaa Landets Vel og Existence beroer, uden hvis Drøfting og Afgjørelse ingen Fremtids Held kan spaaes os — der er vigtigere end baade Krig, Fred, Korn og Penge — til Punktet om Rang og Ordener. Herom blev til største Satire for vores Tids Aand og vores Forsamling disputeret i 4 Timer, og Resultatet blev, at Embedsrang skulde indføres, ingen Rangtitler tilstaaes, men Ordener indføres. Adelens Privilegiers Tilintetgjørelse udsættes til næste Rigsdag. Grøgaard holdt en særdeles vakker Tale, hvori han beviste, at Ordener vare Narrebjelder, Beviser for en svag Tidsalder og Tilintetgjørelse af sand Hæder. Han spurgte: Har vel de mange Alen hvide Baand med røde Kanter kunnet redde Dannemark fra Undergang? Jac. Aall talede mildt og ædelt over samme Emne og til samme Maal. Gr. kunde ikke til-

bageholde det Ønske: at Ridderordnernes og 12 Skilli
Sedlernes Periode nu snart maatte være til Ende. Fal
gjorde den store Opofrelse, at han ved en Act renun
rede paa sit Adelskab for sig og sine Descendente
Han tabte sit Adelskab og vandt, at alle fik vide, at h
var Adel. Steenstrup, Adelens drabelige Modstande
stod op og takkede F. for dette Beviis paa ædelt Borge
sind, og ønskede det Efterligning, — men alle tiede. Je
beklagede i mit Hjerte, at jeg ikke havde Anledning t
at gjøre saa stort et Offer for saa godt Kjøb. Roja
sterne dreve derpaa igjennem, at Kongen skulde selv fo
dele Forretningerne i Statsraadet, ingen Statsraad skuld
staae videre til Ansvar, naar han blot protesterede
Protocollen — og har de nu bygget den nye Souverainete
et virkeligt Tempel paa den salig afdødes tilsyneladend
Gravhøy. Lensmand Tveten,[1] Adjutanternes Adjutant,
havde det Uheld under Voteringen at sove ud sit Ruus,
og da man vognede ham, spurgte han: Hvad sagde Falsen?
og derpaa efter indhentet Underretning voterede — Ja!
W. og E. lukkede ikke Munden op, som vi da have foresat
os, indtil Finantzvæsenet kommer. Tilsidst blev ved Stem-
meflerhed bestemt, at vi Søndag skulde debattere, skjøndt
Hount stred derimod, som upassende for Statens Repræ-
sentantere at overskride Landets Love. Dette gav An-
ledning til følgende gode

Anecd.

Efter at Spisningen var forbi, og alt var forsamlet i Kaffe Stuen, kom Teist fra Lister (den samme, som forærede Carstensen sin Overbevisning) og bandede paa, at han ikke vilde arbeide i Morgen, da det var mod Guds og Kongens Lov. Sv. kom med sin Vittighed og spurgte

[1] Ole H. Tvedten, Lensmand i Valle, tredie Repræsentant for Robyggelagets Amt.

am, om han ikke vidste, hvad Christus havde sagt? Jo! arede Teist, Græsk og Latin kan I lære mig, men ikke uds Ord, han sagde, hvis Oxe eller Asen falder i en rønd, og han ikke trækker den op paa Sabbaten, — og aar I beviser mig, at der ere Oxer eller Asener at trække d af Salen i Morgen, saa skal jeg mere end gjerne komme, men ellers kommer jeg Djev. gali mig ikke!

I Dag har man den glædelige Efterretning, at Ponte Cor. nu ikke vil komme tilbage til Sverrig, men har ladet sig overtale til at andtage en Statsministerpost i Paris. — Andre ere dog saa honnette, at de lade ham blive Hertug i Nederlandene. Sligt troes og gribes med Glæde, skjøndt det kun maadeligt stemmer med Falbes sikre Efterretning fra det svenske Hovedqvarteer, at Ponte Corvo der ventedes, og at han kommer til Søes til Norge med 40,000 Mand. Koren mente, at naar Svendsken havde tabt nogle Armeer paa 50,000 Mand mod Norge, lod han det nok blive i Fred. Jeg troer visselig det samme.[1]

Tillæg.

1.

Det følgende Brev, der i nogle Aar har været i mit Værge, medtager jeg ved denne Leilighed, skjønt det ikke staar i nogen anden Forbindelse med Bloms Dagbog, end at begge ere fremkaldte af den Eidsvoldske Forsamling. Forfatteren, Ole Amundrød († 1835) var Bonde og fhv.

---

[1] Her ophøre pludselig Bloms Optegnelser. De ere fra den 24de April skrevne paa et løst Ark og et Halvark, og man kunde altsaa tænke sig, at de sidste Ark vare bortkomne, men det er ikke sandsynligt, da af det sidste Halvark kun Fjerdedelen er beskrevet.

Klokker i Thjølling. De omtalte Medreisende, Proprietæ i Thjølling Iver Hesselberg og Skipper i Brunlanes Ande Grønneberg, vare ligesom Brevskriveren valgte fra Lan vigs Grevskab. Brevet er ganske vist i og for sig k af ubetydeligt Indhold, men det er, saa vidt jeg veed, d eneste i sit Slags, der hidtil er fremdraget fra nogen de Bønders Haand, der deltoge i Rigsforsamlingen.

Christiania d. 7de April 1814.

Elskede Kone!

Jeg kan ikke undlade at tilmelde Dig, hvorlede vores Reysetour gik for sig; jeg havde Formon for Hes selberg, til jeg kom til Flaar, og det var om Eftermid dagen Kl. 5, og jeg gjorde alting klart paa hvert Skyds skifte, saa han kunde [gaa] af den ene Slæde og i den anden. Nu skulde vi været i Bilet Kl. 4, men vi kom ikke der, førend det var mørkt, vi holdt dog ved til Revue, og kom ikke der førend Kl. $9^1/_2$ om Aftenen; vort Logie med Theevand om Aftenen og Morgenen tilligemed Drikkepenge blev for os begge til 17 Rd. Da vi kom imellem Tuft og Drammen, traf vi vores Forbud igjen, vi kom til Gjæstgiveriet Kl. $11^1/_2$, og fik ikke Heste førend Kl. var 5. Vi tænkte da der at morre [os] med en Portion Caffe, den smagte os som den var kogt af Sod, og kostet os hver 3 Rd.; da vi kom til Gillebech, maatte vi tage Natteqvarter der. Theevand om Aftenen og Morgenen tilligemed 3 Drammer, kortsagt Logie og Drikkepenge kostede os der 36 Rd. Derfra og Ramsborg til Christiania havde vi en hurtig Befordrelse. Vi tog ind efter Aftale hos Hr. Niels Grønneberg, hvor vi bliver meget godt beværtet, Hesselberg paa 1 Kammer og Anders Grønneberg og jeg paa et andet. Vi var alle indvitert tilligemed Verten ud i Byen for at spise

ftensmaaltid, men jeg tænkte, det er bedst at blive i it Qvarteer, de andre kom ikke Hjem førend Kl. var . Idag skal vi til Prindsen for at faae vores Audientze Eftermiddag Kl. 1, og i Morgen skal vi afreyse herfra l Ejdsvold, hvor vi efter Mængdens Overflødighed (da et omtrent skal beløbe sig til 300) vist kommer til at blive indqvarteret i 1 Miils Distance omkring Værket. Rygtet gaaer, at vi skulde blive der i 3 Uger og møde i Forsamlingen hver anden Dag; og der siges, at vi skulde nyde Frokost og Midags Spise for en vis Betingelse af Prindsen. Jeg kan nu for Tiden intet andet nyt tilmelde dig om nogen Ting, thi jeg haver endnu lidet erfaret; men jeg saa i Gaar, at de tog her i Kramboden 14 Rd. for et ℔ Kaffe, 22 à 24 Rd. for et ℔ Kandis Sukker og 11 Rd. for det løse Pudder Sukker, et Tørklæde saa jeg blev solgt for 10 Rd. ligesom det nye blaae, jeg kjøbte af Catrine, 1 ℔ Gulerodfrøe koster her 128 Rd. og Persillefrøe ligeledes. Skulde det indtræffe, at der skulde være nogen Ting, som Gutterne ikke kunde slippe af med, saa faaer Du see at faae fat paa Hans og bede ham være Dig behjelpelig. Vær af den Godhed at hilse alle bekjendte Venner fra mig, tilligemed vores Tjenestefolk, men vær Du tilligemed vores lille Anne Catrine meget kjærlig hilset fra Deres hulde Mand og Fader

Ole Amundrød.

P. S. Glem ikke at faae Bud som oftest paa Posthuuset, da jeg skal gjøre min Flid at lade Dig vide vores Forfatning, naar Tid der gives Leilighed.

Vi var i Eftermidag paa Forgemakket en Times [Tid], førend vi kom ind til Audientze.

Den 8de April.

Idag Kl. 10 er vores Reyse bestemt her fra Byen, — i Aftes var Spille Selskab her i Huuset, og Hesselberg

tabte 106 Rd., men A. Grønneberg vandt 100 Rd. NH Hesselberg haver allerede spillet bort 130 Rd., og Grønne berg haver vist vundet 160 Rd. Her hos Niels Grønne berg faaer vi vores Caffe til os om Morgenen paa vore Kammer, men Hesselberg drikker Theevand.

Fra din elskede Mand

Ole Amundrød.

Nu faaer Du ingen Tidende, førend vi har været Forsamlingen 1ste Gang.

Udskrift: Velædle!

Mad.me I. M. Amundrød

til Gaarden Amundrød

ved

Laurvigen.

Afleveres til Peder Monsen i Laurvigen til Løsning som seer det hastig befordret fra . O. Amundrød.

2.

Som bekjendt indgaves til Eidsvoldsforsamlingen et ikke lidet Antal Projecter af mere og mindre utopisk Beskaffenhed, af hvilke nogle, men ikke alle, ere trykte og bekjendte. Jeg har liggende for mig nogle saadanne *pia desideria*, nedskrevne med Amundrøds Haand, og da Laurvigs Grevskab deri særlig omhandles, vistnok forfattede af ham eller ham og hans Medrepræsentanter fra Grevskabet i Forening. De første Linier vise, at Meningen har været, at disse uforgribelige Tanker skulde betragtes som Tillæg til de elleve „Grundsætninger“, som Constitutionscommitteen opstillede, forinden den afgav Udkast til selve Forfatningen. Da de følgende Meningsytringer altid kunne ansees som et Vidnesbyrd om en og anden Bondes Tænkemaade paa denne Tid, meddeles de her:

Foruden de andførte Grundsætninger ønskes dette komme i Betragtning.

1. Odels Prætention ønskes at maatte blive ganske hævet, da den har udarmet mangen Familie.

2. Arverettigheden imellem Børn eller Samsøskende arde være lige uden Forskjæl til Kjøn, da de alle ere ørn af samme Forældre.

3. Pentioner burde afskaffes, da mange nyder samme a sine 30te til 70de Aar uden at fortjene den; derimod nde Hospitaler oprettes, og deres Forfatning saaledes drettes, at enhver efter Fortjeneste kunde høste Frugten sin Flid og Retskaffenhed i paakommende Tilfælde og lderdom, hvor de enda kunde virke noget til Gavn for taten og det almindelige Bedste.

4. Ligeledes ønskes, at der paa beqvemme Stæder aatte blive oprettede Spindhuse og Manufakturer, hvor lle friske og unge Betlere tilligemed Løsgjængere kunde envviises.

5. Adelskab og Ridderskab taales ikke blandt Nordmænd; men naar nogen efter denne Tid ved nogenslags eylighed udmærker sin Duelighed, da at tiltræde et eller ndet passende Embede eller nogen anden Æres Beviisning.

6. Kongsbergs Sølvværk tilligemed de øvrige Værker er i Norge ønskes at kunde komme i en Drift, som nde være de jordløse Bønder og andre Arbeydere udenfor Haandværkstanden til Fortjeneste og tillige bringe Landet Flor ved at frembringe de Rigdomme, som ligger skjulte, de Norske Klipper.

7. De Kongelige Værver[1] burde afskaffes og i den tæd, naar der behøvdes at bygge nogle Fartøyer for Kongelig Regninger, da ved en Licitation at frembringe

[1] d. e. Verfter.

samme, hvilket som oftest for en ringere Beko
kunde bringes til Veye.

8. Alle overdaadige Sælskaber baade i Byer
paa Landet burde afskaffes og indskrænkes saa
mueligt, da Tarvelighed i Mad og Klæder er et
bedste Midler til at bringe vort Land i bedre Vilk

9. For at lette paa Byrden for Huus Eyere
erne, som holde Heste, samt Bønderne paa Landet
enhver Fuldmægtig eller Kantorist, som holde Heste
til sin Fornøyelse, tage Deel i den saakaldte Tran
og Frieskyds, udregnet efter 4 Heste pr. fuld Gaard
2 Sk. ℔ Tunge, da de ligesaavel som hine maae er
i Landet.

10. Til Landets Forsvar (enten det er ved
eller Søe Etaten) ønskes ingen Undtagelse hverken a
ger eller Bønder, uden de som staae i virkelig Tje
enten ved de gjestlige eller værdslige Embeder. Do
mærkes, at de, som skulde henhøre til Garnisons Stæd
maatte antages ved Hværvning, som dog i Freds
burde indskrænkes til saa lidet Antal som mueligt.

11. Laurvigs Grævskabs Leylændings Gods[1] ø
at kunde blive solgt og kjøbt af Bønder, da det
Kjøbmands og Borgergods gjør Bønderne til Hus
og Slaver og foraarsager mange Fattige og Trænge

[1] Som bekjendt var dette Grevskab i Kielerfreden ved en h
lig Artikel forbeholdt Frederik VI. som Eiendom.

I DET GAMLE HAMAR OG DEN GAMLE „HAMARS BESKRIVELSE“ FRA 1553.

AF

Dr. GUSTAV STORM.

I.

Den gamle Beskrivelse over Kjøbstaden Hamar, som ge Intimationen er optegnet i 1553, blev af Historikere yttet som fuldgyldig Kilde for denne Kjøbstads Hi- ie indtil J. C. Berg. I Thaarups Magasin 2det Bind 03), hvor Berg gav den første ordentlige Udgave af riftet, hævdede han, at man efter Haandskrifterne, som de er fra 17de eller 18de Aarhundrede, maatte antage, Skriftet ikke er ældre end Tiden 1617—24; dels stan- de nemlig Bispelisten med Niels Simonssøn (Glostrup 1617 1639) og dels nævntes endnu Oslo (ikke Christiania, lagt 1624), og desuden omtaltes Kjøbstaden Hamar som vunden, hvilket forudsatte en Tid efter 1567, „da ren blev ødelagt af de Svenske“. I et Tillæg (S. 286) beretter Berg, at han var bleven gjort opmærksom aa, at der i sin Tid i Resens Katalog fra 1685 omtaltes Bog: „Antiquiteter udaf Vangs Sogn paa Hedemarken Opslo, sammenskreven af Michaele Andr. Aalborg Ao. 3“, og tilføier: „Herved godtgjøres, som jeg troer, nodningen om at foregaaende gamle Beskrivelse (med n disse Antiquiteter efter al Sandsynlighed ere eet)

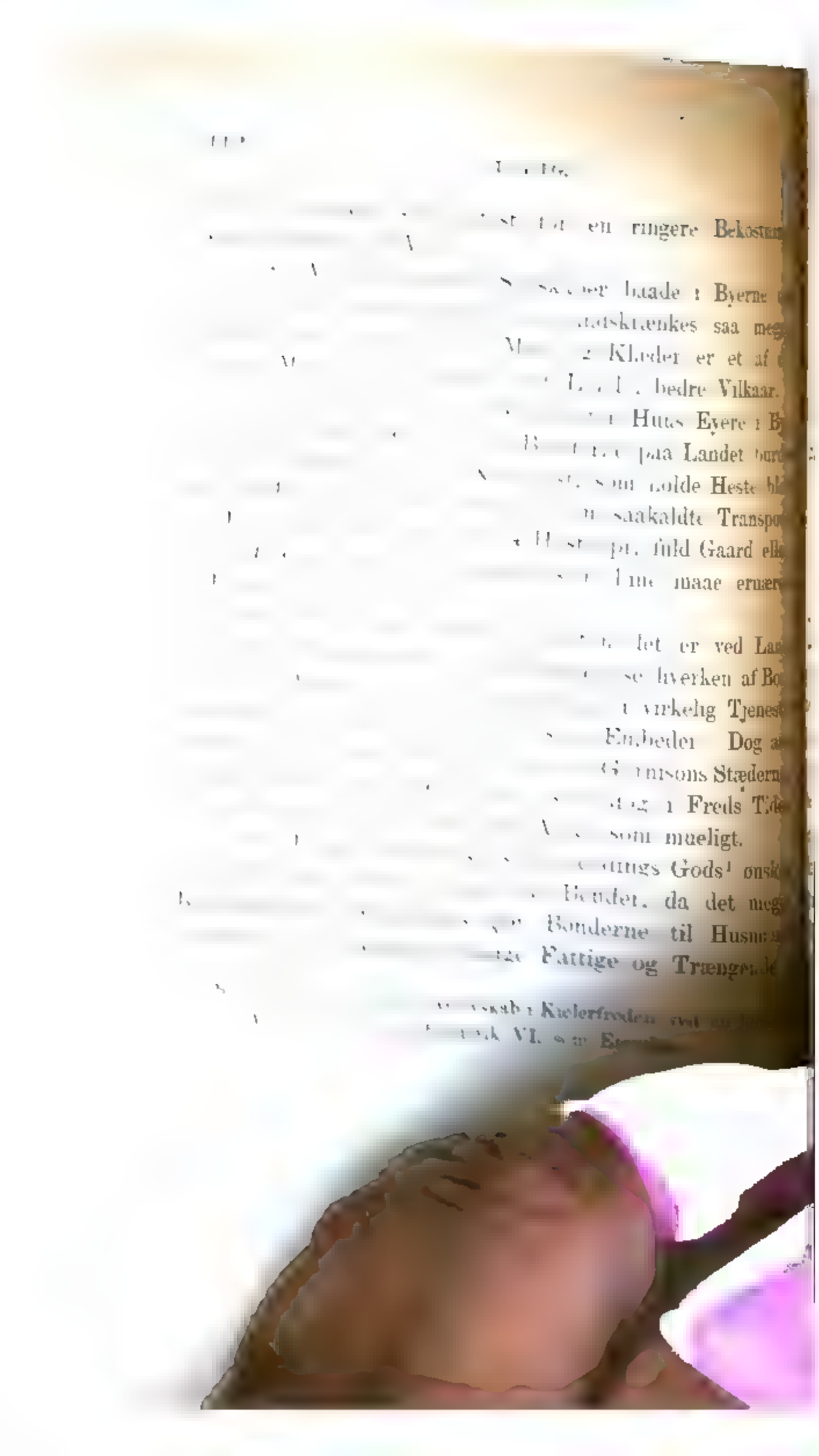

DET GAMLE HAMAR OG DEN GA
„HAMARS BESKRIVELSE“ FRA 1553.

AF

Dr. GUSTAV STORM.

I.

Den gamle Beskrivelse over Kjøbstaden Hamar, so
e Intimationen er optegnet i 1553, blev af Historike
ttet som fuldgyldig Kilde for denne Kjøbstads H
e indtil J. C. Berg. I Thaarups Magasin 2det Bin
), hvor Berg gav den første ordentlige Udgave a
et, hævdede han, at man efter Haandskrifterne, som
fra 17de eller 18de Aarhundrede, maatte antage,
ftet ikke er ældre end Tiden 1617—24; dels stan-
lig Bispelisten med Niels Simonssøn (Glostrup 1617
dels nævntes endnu Oslo (ikke Christiania,
desuden omtaltes Kjøbstaden Hamar som
forudsatte en Tid efter 1567, „da
de Svenske“ I Tillæg (S. 28
ort opmærkson
1685 omtalte
Hedemark
Aalborg A
som jeg tr
beskrivelse (
ynlighed ere

er forfattet i Tidsrummet fra 1617 til 1624, nemlig 1623; thi at 1523 er en Trykfeil eller Skrivfeil, falder enhver i Øinene saavel af andre Omstændigheder som af de Ord i Titelen „i Opslo“ (som ligeledes er en Urigtighed istedetfor „Opslo-Stift“ eller egentlig Opslo og Hammers Stift), da Vangs Sogn ingen Forbindelse stod i med Opslo-Stift 1523.“ Berg hævder altsaa, at Forfatteren er Michael Andersen Aalborg, Sognepræst i Vang 1610—1626, eller rettere at han har bearbeidet „de i 1553 samlede Materialier“ til den nuværende Hamars Beskrivelse.

I et Foredrag, som jeg holdt i Christiania Videnskabsselskab 28 Mai 1886, fremførte jeg adskillige Tvivl mod denne Hypothese. Som J. E. Sars allerede i 1858 fremhævede, var „Kjøbstaden“ Hamar forsvundet længe før 1567, idet Svenskerne i 1567 kun ødelagde Hamar Gaard, medens Kjøbstaden ikke engang nævnes; forsaavidt er der altsaa intet iveien for, at Beskrivelsen er forfattet i 1553, som den selv angiver, eller ialfald før 1567. Desuden gjorde jeg opmærksom paa, at en Del af Beskrivelsen — nemlig Bispelisten — er ældre end 1598, thi i dette Aar blev den benyttet og tildels ordlydende excerperet af Biskop Jens Nilssøn[1]; naar alligevel Bispelisten i Hamars Beskrivelse fortsættes til Glostrup (1617), er altsaa de nyeste Led tilføiede i de senere Haandskrifter. Og med Hensyn til Michael Andersens „Antiquiteter“ pegte jeg paa, at der i Resens Katalog ved Siden af disse ogsaa forekom et Exemplar af „Hamars Gaards Beskrivelse“ under dens rigtige Titel[2], og da

[1] Se Biskop Jens Nilssøns Reiseoptegnelser og Dagbøger 1574—99, udg. af Dr. Y. Nielsen, S. 578—85, navnlig den ordlydende Beretning om Karl Segersøn S. 583.

[2] Se Resens Katalog S. 180 No. 15, 1.

esens Katalog som bekjendt er meget omhyggeligt og yndigt affattet, turde man ikke antage, at den samme og var opført under forskjellige Titler. Jeg hævdede altsaa, at Michael Andersens Skrift maatte være forskjelligt fra den gamle Hamars-Beskrivelse og meget yngre end denne. Et Exemplar af hans Skrift havde jeg ikke truffet paa i noget nordisk Bibliothek, og jeg maatte saaledes dengang antage det for tabt. Imidlertid blev jeg for nogen Tid siden opmærksom paa en Mulighed for, at det endnu fandtes, og har forfulgt denne. I Katalogen over det Throndhjemske Videnskabsselskabs Bibliothek, der er udgivet af Nyerup, fandt jeg ligesom i Resens Bibliothek begge Titler ved Siden af hinanden: under No. 223 fol. Hamars Beskrivelse og under No. 173 qv. Michael Andersens Antiquiteter, paa det sidste Sted med Henvisning til J. C. Bergs Udgave i Thaarups Magasin. Nu var jeg forlængst opmærksom paa, at de literærhistoriske Henvisninger i Katalogen var udarbeidede af Nyerup i Kjøbenhavn, uden at han havde Adgang til Haandskrifterne selv; det var altsaa muligt, at Haandskriftets Titel og Indhold ikke svarede til de literærhistoriske Tillæg, og at Nyerup kun stolede paa Bergs Resultater. Efterat jeg ved Velvilje fra Throndhjems Videnskabsselskabs Direktion havde faaet begge Haandskrifter udlaante til Christiania, viste denne Formodning sig at være rigtig. Haandskriftet 173 qv., der er skrevet i Slutningen af 17de Aarhundrede, indeholder paa 1ste Side følgende:

Antiquit: udaf Wang Sogn paa Hedemarken i Opsloe Stifft beskreven af Michaele Andreæ Aalburg: Ao 1623.

Udi det Præstegield Wang har fordum været en fornemme Stad Hammar; borgerne menes at have været 1800, mens siiden Opsloe blev bygt har dend aftaget, indtil des

1566 dend af de Svenske blev ruineret, og dend skiønn Kirke af graa sten opbygt med iij taarner og xv spitzer me Biscoppe Residentzen gandske forstyrret etc. *Visitur adhu sepulcrum Episcopi: Hic jacet sepultus Venerabilis Dnus Her mannus Episcopus Hammariensis qvi obijt Ao MCCCCCXIII*

Galdre er paa Norsk at forgiøre een med troldom.

Skaldre at siunge een til døde med Runewiiser: thi 2 folk kunde siunge saaledes *per vices* mod hverander at dend eene maatte blive paa steden.

Lacus Miös, notus Münstero et Cardano, 11 store Norske Miile vegs eller vexøes. men i det bredeste 2 vexøe, i det smaleste $^1/_2$ vexøe. dends dybhed er mange steder icke at maale. dend floer og falder 3 gange om Sommeren.

Et Monstrum findes der udi kaldet Søe Ormen har et hestehovet og er 20 a 30 faune lang. flytter iefnlig af Norden, synder paa betyder synderlig forandring naar dend sees. Saadan en loed sig engang see ved den fæstning Hammar som laae og spillede paa een Skiær uden for Bispgaarden. hvor hand med een piil af en staalbue blev skudt. dog flød een halv vegsøe derfra til een øe hvor hans aadsel foraarsagede stoer svaghed. Dend har ladet sig see 3 gange siden Ao 1610. Undertiden sees udi Miøs aarlogs Skibe Ryttere og Soldater. Over søen udhænger mangfoldige klipper med store steenbukker.

Bustene: et slags stene som arves leed efftèr led som et dyrebart Clenodie, helbreder Qvæget som drikker af vandet hvorudi dend er lagt; dog ikke med bare hænder.

Derudi findes uegte Demanter.

Under Vandet staar een stoer Stenbroe en $^1/_2$ miil lang.

J. C. Berg har, som det efter dette er klart, selvfølgelig havt Ret i at formode, at 1523 i Resens Katalog er Trykfeil for 1623, og at Oslo staar i Stedet for „Op-

loe Stift". Derimod har han havt Uret i at antage Michael Andersens Skrift identisk med den gamle Hamars-Beskrivelse. Det har ikke anden Lighed dermed, end hvad der maatte ligne, naar Indholdet ialfald tildels falder sammen. Omtalen af Hamars Domkirke og af Søormen er jo beslægtet, men dog ikke mere end som to forskjellige Optegnelser af samme Sagn, og begge har dog sine Afvigelser: Kirkens 3 Taarne har efter Michael Andersen 15 „Spidser", efter Beskrivelsen 26 forgyldte Fløie; Michael opgiver Søormens Længde og tilføier, at den har ladet sig se 3 Gange siden 1610 (ɔ: siden han blev Præst i Vang). Skjønt Michael Andersens „Antiquiteter" er saa kortfattede, findes dog her Tillæg, som ikke findes i Beskrivelsen, f. Ex. om Biskop Hermans Ligsten [1], hvoraf sees at denne først efter 1623 blev flyttet til Vangs Kirkegaard, om Bustene og uægte Demanter [2] samt om en Stenbro under Vandet (i Mjøsen). Disse sidste Sætninger er iøvrigt saa kortfattede, at man føler sig fristet til at formode, at Afskriveren har foretaget Forkortninger, hvad der iøvrigt gjælder det hele Stykke. Dette bekræftes deraf, at Haandskriftets øvrige Indhold gjennemgaaende er kortfattede Uddrag af Haandskrifter i Resens Bibliothek, hvorom henvises til Noten [3]. Det

---

[1] Indskriften er ellers ikke nøiagtigt gjengiven, se Nicolaysens Norske Fornlevninger S. 66.

[2] Jfr. Peder Claussøns Saml. Skrifter S. 29 og S. 286.

[3] Det Throndhjemske Haandskrift indeholder (foruden nogle lidt senere Excerpter af trykte Bøger) følgende:

1) de omtalte Antiquiteter (Resen S. 128 No. 10). 2) om Kirker paa Hadeland (efter Biskop Jens Nilssøns Register fra 1598, Resen S. 134 No. 19). 3) Uddrag af „Synodalia Lundensia, collecta a Lyschandro" (Resen S. 119 No. 8). 4) af „Indkomsten omtrent over Danmark Anno 1662" (Resen S. 179 No. 14, 12). 5) Notits om Landkommissærernes Memorialer til

meddelte Uddrag af Michael Andersens „Antiquitet er vistnok alt, hvad der for Tiden er bevaret af det Skrift, idet Originalen brandt med Resens Bibliothe (ɔ: Universitetsbibliotheket) ved Kjøbenhavns Brand 172

II.

Efter det her oplyste maa enhver Forbindelse mel lem Præsten Michael Andersen Aalborg og den gamle Hamars-Beskrivelse opgives: Michael Andersen har vistnok gjort Optegnelser om Hamar, men disse er væsentlig for skjellige fra Beskrivelsen, som han ikke synes at have kjendt, og som maa antages at være meget ældre og være forfattet i 16de Aarhundrede. Man bør altsaa gaa til bage til Intimationen og prøve, om ikke denne er ægte.

Intimationen siger, at 22 Juli 1553 var tilstede paa Hamars Gaard 4 Medlemmer af Hamars Kapitel, Oplan-

---

Rigens Møde i 1646 (se Resen S. 130—31). 6) Uddrag af M. Søren Kornerups Memorial om Landets Restitution (se Resen S. 134 No. 15). 7) Om Stænderforhandlingerne 1660, Uddrag af Knud Wolfs Dagbøger (se Resen S. 131 No. 23—26, jfr. Riegels, 5te Kristians Historie). 8) Uddrag af et Skrift om Lex Regia om at Kong Halvdan vilde gjøre sin Søn til Arving af Norge ved Testament (se Resen S. 132 No. 46, jfr. A. D. Jørgensen, Kongeloven og dens Forhistorie S. 15). 9) Uddrag af kirkelige Documenter vedkommende Sjælands Stift, med Henvisning til Bibl. Resen. S. 242 No. 49. 10) Om Relegation af 3 Studenter og Censur over Præsten Nils Michelsen i Helsingborg (Resen S. 135 No. 27). 11) P. Scavenius og Er. Bartholin's Collation af de to Udgaver af Arild Huitfeldts Krønike (jfr. Luxdorphiana, udg. af Nyerup 118). 12) Om Lunde Kapitels Gods og Roskilde Kapitels Præbender (Resen S. 134 No. 24). 13) Uddrag af Synodalia Selandensia (Resen S. 119 No. 7).

denes Lagmand, to nærboende Adelsmænd med flere Geistlige, Adelsmænd og Bønder hos Befalingsmanden Christiern Munk, og at disse tilsammen gjennemgik Biskopernes Regnskabsbøger og Breve for at faa Indblik i det gamle Hamars „Leilighed“, og at som Resultat af dette fremgik den foreliggende Beskrivelse, som blev indført af Chr. Munk „i hans egen Bog“, hvorfra da Afskriften skulde stamme. At Bogen i Virkeligheden er bragt istand paa den Maade, den selv siger, kan naturligvis ikke længer bevises, men jeg kan ikke se noget, som taler derimod. Alle de Personer, som nævnes i Intimationen, levede da og er korrekt betegnede: Christiern Munk blev Befalingsmand paa Hamar fra 1549 og beholdt det indtil 1556. Kanniken Hr. Trugels Olafssøn var Brodersøn af Biskop Herman († 1503), omtales som levende i Kapitlets Jordebog fra c. 1550 og maa da have været en Olding, om end neppe „ved hundrede Aar“; Mag. Thorbjørn (Olafssøn Skaktavl † 1571), M. Amund Ellingssøn og Hr. Baard Rolfssøn (Rosensværd) nævnes endnu mange Aar senere (1568) som Medlemmer af Hamars Kapitel; Hr. Bengt Haard var Lagmand i Hamar 1549—c. 1555. Ligeledes er de to Adelsmænd vel bekjendte Samtidige. Alle ydre Tegn synes altsaa at vidne for Intimationens Ægthed. Og læser man saa Beskrivelsen selv, skal man ikke kunne nægte dens Præg af Samtidighed. Jeg regner dertil for det første Oplysningerne om, at en Kannikegaard havde tilhørt Hr. Halvor Ulfssøn (der netop var død i 1548 eller 1549), at Kong Christian III gjentagne Gange kaldes „kongelig Majestæt“ (uden Navn) og at Thronfølgeren kaldes „Hertug Fredrik“, at Biskop Magnus tog med sig til Danmark „en Dreng ved Navn Lars Hummer, han var hos Bispen til hans Dødedag i Andersskov Kloster“ (senere kom han tilbage til Norge og blev Kannik i Oslo

1565)[1] o. a. d. Et Indtryk af locale Oplevelser og personlig Erindring giver fremforalt Slutnings-Beretningen om Beleiringen af Hamar og Biskop Magnus's Overgivelse i Juni 1537, hvad allerede J. C. Berg gjorde opmærksom paa. Men den samme Localfarve har dog ogsaa selve Beskrivelsen: ligesom man i „Tillægget" føler sig midt iblandt Domkirkens Omgivelser med Bispegaarden, Klostret, Korsgaarden og „de gamle Kjøbstæds-Gader", saaledes ogsaa i selve Beskrivelsen: dets Forfatter lever midt iblandt de halvt nedfaldne Bygninger, saa han ganske glemmer at beskrive deres topografiske Beliggenhed i Forhold til hinanden, i den Grad forudsætter han denne kjendt. Og ligesom Tillægget maler, hvorledes Biskop Magnus gaar ned paa Strandbakken og falder paa sine Knæ „og takked Gud i Himmelen for hver Dag han havde havt, dernæst bød han Kannikerne og Præsterne gode Nat. dernæst bød han Hammers Domkirke og Kloster god Nat, dernæst bød han Hofmænd, menige Almue, Borgere og Bønder gode Nat og bad dem alle bede godt for sig og mente, at han snart vilde komme til dem igjen" o. s. v. —, dvæler ogsaa Beskrivelsen selv ved de gamle Erindringer om det idylliske Liv i Bispernes Tid, at „det var ganske saare lystigt om Sommeren, naar man roede om Hammers By og alle Urter og alle Træ de gav slig herlig Luft fra sig", eller at „naar som det var blidt og stille Veir, da kunde man høre det langt borte, naar som at Præsten og Degnene siunge i Kirken og Orgeværkernes Lyd hørdes, at den som ikke havde et Stenhjerte maatte græde af Glæde for Guds usigelige Naade imod Mennisken og Guds hellige Ord og de deilige Psalmer, som de hørde siunge der".

[1] Se Norske Rigsregistranter I 454, 462. 553.

Kun to Steder er der, hvor man kunde formode yngre Forfattelse eller Bearbeidelse, og disse maa derfor nærmere omtales. I Capitlet om „Hamar Bys Storhed“ siges, at „der, hvor nu er Moser og Gaaremyrer (nemlig udenfor den bebyggede By, men inden Bygrænserne), der var i Bispernes Tid herlige Fiskevand, saa at Hammers Borgere og Indvaanere finge der megen Fisk nok til bedste, hvilket noksommelig ogsaa bevises kunde, dersom Rigens Fiender paa den Tid ikke havde opbrændt og forstyrret Hammers Gaard“. J. C. Berg mente, at herved sigtedes til Svenskernes Færd i 1567, men han lagde da ikke Mærke til, at der staar „paa den Tid“ d. e. i Bispernes Tid, saa der altsaa sigtes til et ældre Overfald før 1537, altsaa enten i 1453 eller i 1502; thi ved begge disse Leiligheder ved man, at Bispegaarden blev indtaget og plyndret af de Svenske [1]. Dette Sted viser nemlig, at Forfatteren ikke kjendte til noget senere Overfald (efter 1537), altsaa netop at Stedet er nedskrevet før 1567. Anderledes er det derimod med Listen over de „Evangeliske Biskoper over Opslo og Hammers Stifter“; her kan det ikke nægtes, at de ældste Haandskrifter afslutter Listen med M. Niels Simonssøn, der tiltraadte 1617. Men det er dog tydeligt, at de fire sidste Biskoper er senere indskudte, og at Listen oprindelig har stanset med M. Frans Berg (1548—91), thi om ham tilføies det, at han „blev forskikket her op til Opslo med Hertug Frederik, der han blev hyldet udi Opslo Ao. 1548“, hvilket maa forudsættes skrevet før „Hertug Frederik“ blev Konge (1559), altsaa aabenbart 1553 som Resten af Skriftet.

---

[1] DN. VIII No. 351, 352. V No. 990. Daae, Christiern d. 1stes norske Historie S. 87.

III.

Alt taler saaledes for, at Hamars Beskrivelse virkelig er forfattet i 1553, og at den er bevaret i det væsentlige uforandret siden Forfattelsestiden. Dermed er naturligvis intet sagt med Hensyn til Beskrivelsens Betydning som historisk Kilde; thi selv om Skriftet er forfattet i 1553, var det jo muligt, at det er fuldt af Opdigtelser og idethele upaalideligt. Beretningen maa altsaa sammenlignes med hvad vi forresten ved om det gamle Hamar.

Baade i historiske Kilder og i gamle Dokumenter omtales Hamar temmelig hyppigt, saa at man kan gjøre sig noksaa nøiagtige Forestillinger om dets ydre og indre Forhold. Bispestolen blev oprettet 1152, da Kardinal Nikolaus organiserede den selvstændige norske Kirkeprovins, og Kathedralkirken blev da omtrent samtidig grundlagt. Om Domkirkens Gods vides intet, da Domkirkens og Bispestolens Gods ikke adskilles i de Jordebøger, vi har fra 16de Aarhundrede over det til Staten inddragne Kirkegods. Domkirken havde ved Bispestolens Nedlæggelse 10 Altere og 18 Præbender[1]; adskillige af disse var meget smaa, saa at i Regelen flere sloges sammen og forlenedes den samme Kannik. I Dokumenter optræder aldrig mere end 3—4 residerende Kanniker samtidigt; de øvrige Præbender var i Regelen fordelte blandt Sognepræster i Om-

[1] Baade hos Nicolaysen (Norske Fornlevninger S. 73) og Dr. Nielsen (Fortalen til Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger S. 162—64) er Altere og Præbender unøiagtigt gjengivne, fordi disse Forfattere har fulgt den nyere Jordebog fra 1596 (i Rigsarkivet — Aarstallet er urigtigt af Dr. Nielsen læst som 1556 —) og ikke har benyttet den ældre Jordebog over Kapitlet fra c. 1550 (ligeledes i Rigsarkivet). Altrene med deres Præbender er efter disse Kilder følgende:

Altare corporis Christi („Hellig Legoms Alter") med Audigstad (Oustad) Præbende,

egnen. Hvormange Kanniker Domkirken har havt, vides ikke, men neppe har der været mere end 10, og maaske er dette Tal først naaet kort forud for Reformationen, siden flere Præbender sees at være testamenterede til Domkirken i de sidste Biskopers Tid (c. 1490—1537). Det stemmer hermed, at Peder Hanssøn i 1539 omtaler, at der ved Kirken kun residerede 2 eller 3 Præster, og at Biskop Hans Reff i 1542 regner 7 eller 8 Kanniker at være det sædvanlige i Hamars Domkirke. Kannikernes Formand synes i tidligere Tid at have været Erkedegnen; ialfald optræder c. 1210 en Erkedegn i Gudbrandsdalen sammen med Hamars Biskop og Oplandenes Lagmand (DN. II No. 4); senere nævnes han aldrig under denne Titel, men muligens er han identisk med Biskopens Official, hvorimod Kantoren hyppigt omtales. Kannikerne har vel været tilstede nogle Gange om Aaret for at deltage i de kirkelige Domstole og i Bispedømmets Styrelse, medens i Regelen kun de faa residerende Kanniker har boet i Hamar og fungeret i Kirken. Kannikerne har havt sit fælles Bordhold i Kommunet eller Korsbrødre-

---

Altare beatæ virginis („Vor Frue Alter") med Ottestad P.,
Altare crucis („Kors Alter"),
Altare quinque vulnerum („Hellig fem Vunders Alter"),
Altare S. Michaelis,
Altare S. Nicholai,
Altare S. Catharinæ (eller S. Catharinæ Præbende),
De 15 Nødhjælperes Alter (senere „St. Jørgens Alter")
Altare S. Salvatoris (senere *S. Trinitatis a.* eller Præbende),
Altare S. Annæ,

samt desuden Præbenderne: Gautestad (senere Gaustad, ikke Gausdal), Alm, Hammerstad, Hugleikstad (Huringstad), Virishaug, Kise (ikke Rise), Horgen, Udkastad. Forresten nævnes i Biskop Thorfinns Testament af 1284 ogsaa et »*altare defunctorum*«, som ikke kjendes senere.

gaarden, der nævnes 1345 (DN. XI No. 34), men selv følgelig er ældre. De residerende Kanniker har endvidere havt sine egne Gaarde, ialfald nævnes i 1337 to Kanikegaarde i Hamar (DN. I No. 242). Under Domkapitlet har ogsaa Skolen sorteret, men Skolemesteren, der nævnes 1333 (DN. II No. 203), har neppe været Medlem af Kapitlet, skjønt vel udstyret med et eller flere Præbender; Skolen maa være ophørt enten før 1537 eller ialfald samtidig med Bispestolen, thi i 1539 omtaler Peder Hanssøn ingen Skole ved Domkirken, og det vides, at Skolen blev fornyet i 1572. Biskopsgaarden nævnes hyppigt, særligt i Unionstiden, da den var befæstet og flere Gange indtoges af Svenskerne (1452 og 1502); i 1509, da Biskopen sad fængslet, styredes den af en kgl. Befalingsmand (DN. III No. 1045). Bispegaarden har havt en Hall (DN. III No. 873 fra 1466) og flere andre Bygninger, der leilighedsvis nævnes (Rædesmandsstuen, Bakskjorten, den søndre Maalstue og fl.).

Foruden Domkirken findes ogsaa Spor til endnu en Kirke i Hamar eller rettere et Kapel. I Biskop Thorfinns Testament af 1284 nævnes „*Capella sanctæ crucis apud Hospitale Hamariense*“; det synes, som om Biskopen selv har bygget Kapellet, som vel ikke har været færdigt ved hans Flugt, og som han derfor yderligere doterer paa sit Dødsleie; han havde givet dets Præst Indtægter af Jordegods og Bordhold i Bispegaarden. „Korskapellet“ nævnes endnu af Biskop Jens Nilssøn blandt de „øde“ Kirker i Vangs Præstegjeld Aar 1598, og af Kapitlets Jordebog fra 1596 sees, at „Korskirken“ har ligget østenfor Domkirken ved „Grønnegade“, men vestenfor Hakebæk[1].

[1] Jens Nilssøns Visitatsbøger S. 13. Jordebogen af 1596 i Rigsarkivet. Identiteten af Biskop Thorfinns og Biskop Jens Nilssøns „Korskapel“ med Jordebogens „Korskirke“ synes hidtil

Korskapellet eller Korskirken har altsaa ligget der, hvor endnu Ruiner findes paa „Korsjordet“ østenfor Domkirken, — det samme Sted som ogsaa Præsten Sverdrup i 1707 beskriver „omtrent 800 Skridt i Nordost fra Domkirken“ [1]. I Nærheden (apud) Kapellet laa det vistnok ogsaa af Biskop Thorfinn grundlagte Hospital (Hospitale Hamariense), som ellers ikke senere omtales i Middelalderen; alligevel har dog her bestaaet et Hospital lige til 16de Aarhundrede, thi Absalon Pederssøn beretter, at Svenskerne i 1567 under sit Tilbagetog fra Hamar „satte Ild paa Spitalen“ [2] og brændte der mange vanføre Mennesker inde. Hospitalet er saaledes vistnok identisk med „Korsgaarden“, hvis „Tomt“ i Jordebogen af 1596 sees at have været Kapitlets Ejendom og laa ligesom Korskirken „neder fra Grønnegade“.

Endnu en kirkelig Institution fandtes i Hamar, nemlig et Dominikanerkloster (Conventus Hamariensis), hvis Prior nævnes i 1511 (DN. IV No. 1055); i den nævnte Jordebog kaldes det „Sankt Antoni Kloster“, og det oplyses, at det laa „søndenfor Biskopsgaarden ved Stranden“. Hvor gammelt dette Kloster var, vides ikke; det kan af Biskop Thorfinns Testament sees, at da (1284)

---

upaaagtet; de opføres som forskjellige Kirker af Munch (Noregsveldi S. 47 og 143) og af Dietrichson (Fortegnelse over Norges Kirkebygninger S. 32). Lange kalder Kapellet ved en Skrivfeil „Helligaandskors's Kapel“ (Klosterhistorie, 2den Udgave S. 377), og i denne Form forekommer Kapellet endnu som et 3die hos Dietrichson (l. c.).

[1] Thaarups Magasin II 297.

[2] Dette Ord er udeladt i det Haandskrift af Beskrivelsen, som Nicolaysen lagde til Grund for Udgaven i Norske Magasin (I 114, jfr. Note 5), men det kræves af Sammenhængen.

intet Kloster existerede i eller ved Hamar[1], og da man ikke kan paavise noget Jordegods hørende til Klostret og dette kun nævnes i det ene Brev fra 1511, tør det være sandsynligt, at Klostret ikke var gammelt, maaske stiftet af Biskop Hermann eller Biskop Karl Jenssøn[2].

Medens man saaledes af Dokumenterne faar ganske god Oversigt over de geistlige Institutioner i Hamar, forlader disse os ganske, naar vi vil søge efter By-Institutioner. Hamar har vistnok allerede ved Bispestolens Oprettelse været en „kaupangr“ d. e. Markedsplads; derom vidner Navnet „Hamarcopia“ (d. e. Hamar-kaupangr) i den pavelige Bulle af 1154, som foranledigedes ved Kardinal Nicolaus's Ophold i Norge 1152, og man ser af Dokumenter fra 16de Aarhundrede, at Mindet om Hamars Marked da endnu bestod, skjønt dette selv var ophørt. Og den Omstændighed, at Oplandenes Lagmand boede paa Hamar og udstedte Domme derfra, maatte gjøre Omtale af Byens Retsinstitutioner og verdslige Styrelse nødvendig, — hvis saadanne fandtes. Men de findes ikke. Som allerede Sars i 1863 fremhæver, kjendes der intet Privilegium for Hamar, saaledes som for endog de mindste Byer paa Østlandet (Skien, Tunsberg, Sarpsborg, Oddevald, Marstrand, Kongelv); intet Dokument angaaende dens Handel, Rettigheder eller kommunale Forhold, ingen Byfoged, Borgermester eller Raadmænd nævnes; de be-

[1] Det sees nemlig, at han giver Gaver til Domkirke, Korskapel og Hospital i Hamar, til flere udenbys Kirker i Hamars Stift og til flere Throndhjemske Klostre, uden at noget Hamarsk Kloster nævnes.

[2] Det er ganske urigtigt, naar Lange (Klosterhistorie S. 392) omtaler en Antonii Kirke i Hamar efter Biskop Thorfinns Testament; „ecclesia sancti Antonii“ nævnes her ved Siden af „eccl. de Ullinshof“ (Næs Kirke), altsaa blandt Kirker udenfor Hamar.

rede Brevskaber er udstedte af Lagmanden, Biskopen, anniker eller andre Geistlige og af Bønder i Omegnen; gen nævnes, om hvem det heder, at han var Borger er Lagrettemand i Hamar; en enkelt Gang i Slutingen af 15de Aarhundrede (1488) nævnes 4 Mænd i Hamar som Lagrettemænd „i Skaun (Stange) og i Hamar", er udsteder Brev sammen med 2 Kanniker, hvilket vistnok iser, at en eller to af disse var opnævnte for Hamar, g rimeligvis var bosatte her, hvilket ialfald synes at ære Tilfælde med en af dem [1]. Ellers forekommer almindeligt „Lagrettemænd paa Hedemarken" i Domme fra Hamar [2]. Vigtigt er her fremdeles at fremhæve, at alle Domme, som kjendes fra Hamar, er dømt efter Landsloven og vedkommer de omliggende Distrikter, men aldrig Byen eller Borgerne; Hamar havde altsaa ingen Bylov og ingen Byinstitutioner. Det kunde synes at stride herimod, at i Dommene fra 1496 og 1550 udstedes disse af Lagmanden fra „Hamars Raadstue", thi hvis denne havde været nævnt i 13de eller 14de Aarhundrede, vilde en Raadstue forudsætte Raadmænd (og altsaa Byinstitutioner), men i disse Domme nævnes netop ingen Raadmænd, kun Lagretten; „Raadstuen" er altsaa her netop Bevis for, at der ingen Raadmænd fandtes i Hamar, og Benævnelsen er saaledes kun urigtigt overført fra Byer med virkelige Byinstitutioner. I tidligere Tid sees ogsaa Lagmanden almindeligt at dømme i Bispegaarden, Korsbrødregaarden, eller ved en enkelt Leilighed i „Gjavaldsgaard" (DN. III, No. 458 fra 1384). Denne Gaard, som rimeligvis er den samme, som senere kaldes „Raadstuen", er den eneste Gaard, der nævnes i Hamar udenfor de kirkelige Byg-

[1] Den ene Lagrettemand Jon Amundssøn (1488) fungerer nemlig ogsaa i 1496 i Hamar som Lagrettemand (DN. II 992).

[2] F. Ex. DN. II No. 817 fra 1457, III No. 853 fra 1461 o. fl.

ninger og Korsbrødrenes Gaarde, medens ingen B
gaarde omtales. Og som Bygaarde og Borgere er ukjen
i Hamar, saaledes kjendes heller ingen andre Lokalite
specielt ikke Bygader i Hamar. Vistnok nævnes i K
pitlets Jordebog fra 1596 en Grønnegade, der syn
at have strakt sig indover fra Bispegaarden mod Øst
men hvis Navnet er gammelt — og derom tvivler je
ikke —, betegner det netop ikke en Bygade, men e
Bygdevei; en Bygade hed i det gamle norske Spro
stræti, ikke gata, og selve Betegnelsen Grønne-gad
antyder jo en Vei mellem grønne Marker eller Sko
ikke en af Bygaarde omgiven Gade.

Domkirken med Bispegaard, Skole og Kloster, Kom
munegaarden med enkelte (2?) Korsbrødregaarde, Lag
mandsgaarden, Korskapellet med Hospitalet (Korsgaarden)
er saaledes tilsammen, hvad der kjendes fra det gamle
Hamar, og disse Gaarde synes alle at have ligget i det
nærmeste Naboskab om Kirken, undtagen det lidt fjær-
nere Korskapel med dets Hospital. Dermed er ikke sagt,
at disse Gaarde var de eneste, thi til de geistlige Insti-
tutioner sognede vistnok en ikke saa ringe tjenende eller
arbeidende Befolkning, som maatte have sine Boliger i
eller i Nærheden af sine Herrer, ligesom der vistnok
ogsaa boede endel Mennesker i Lagmandens Gaard. Hertil
kommer endvidere, at til forskjellige Tider flokkedes ikke
saa faa Mennesker til Hamar. Markedet, Lagthinget og
de geistlige Domstole forudsætter, at der flere Gange om
Aaret samledes flere Hundrede Mennesker til Hamar,
saa at vistnok ogsaa disse Møder krævede ikke saa faa
Huse eller ialfald Boder, hvor man kunde faa Tag over
Hovedet, om end den ældre Tid ikke krævede store
Bekvemmeligheder til saadant midlertidigt Ophold. Men
en virkelig bofast Bybefolkning eller en virkelig By

gjendes ikke fra den gamle Biskopsflække. Og vi har flere indirekte Vidnesbyrd fra Tiden kort efter 1537, som viser os, at da ialfald Byen ikke existerede, og at de tidligere Bygninger og Institutioner meget hurtigt gik et stærkt Forfald imøde. Da den sidste Biskop, Magnus, i Juni 1537 overgav sin Bispestol og Bispegaard til Hr. Truid Ulfstand, fik Thord Roed Befalingen over Hamar Gaard (Bispegaarden) med Hedemarken og Østerdalen; men da han allerede samme Aar befordredes efter Esge Bilde til Befalingsmand over Bergenhus, maatte Peder Hanssøn paa Akershus ogsaa overtage Hamar Gaard. Da Peder Hanssøn var tilstede hos Kongen i Danmark Vinteren 1538—39, indberettede han om Bispegaardens og Domkirkens forfaldne Tilstand i Hamar (som i Oslo), og Kongen var allerede da betænkt paa at lade Domkirken nedbryde; men da Rigsraaderne Truid Ulfstand og Claus Bilde i Juni 1539 afgik til Norge som extraordinære Befuldmægtigede for at ordne Rigets Tilstand, fik de dog ingen Instrux herom. Dette sees af Peder Hanssøns Brev fra Oslo til Kongen af 22de Juli 1539 (i Geheimearkivet): „Værdiges Eders kgl. Høimægtighed at vide, at h. Truid Ulfstand og h. Claus Bilde haver været her i Byen og bestillet alting efter Eders Naades Vilje og Befaling. Strax de droge her af Byen, fulgte jeg dem op til Hammergaard og bad dem bese al Leilighed der paa Gaarden og Domkirken. Da skal Eders fyrst. Naade i Sandhed vide, at Gaarden er saare meget forfalden. Dersom Eders Naade har i Sinde at ville lade bygge derpaa, da skal han meste Parten bygges paa ny igjen; der er saa godt som ingen Hus paa, som noget duer, som Eders Naades Raad ydermere kan give Eders Naade derom tilkjende. Men om Domkirken i Hammer og disse Kirker her i Oslo sagde de sig ingen Befaling

at have af Eders fyrst. Naade, hvad heller de skul
nedbryde eller ei. Eders f. Naade drages vel til Min
nu i Vinter, der jeg var hos Eders Naade, da hørte j
Eders Naade gav dem mundtlig Befaling, at den Do
kirke i Hammer og alle disse Kirker her i Oslo skul
nedbrydes undtagen Domkirken. Nu sagde de sig at ha
intet i deres Instrux om disse Kirker, hvad heller
skulde nedbrydes eller ei. Vilde Eders Naade værd
til at skrive hid op og sende mig Eders Naades besegl
Brev, hvorledes Eders Naade vil have det med dis
Kirker." I et senere Brev af 27 Nov. s. A. minder atte
Peder Hanssøn om Bispegaarden, som kræver øieblikkeli
Udbedring („og vilde der hastigen bygges paa"), og ha
foreslaar, at Hamars Len faar en særegen Lensherre
Om Nedbrydelsen af Domkirken har Kongen forespurg
sig nærmere, thi under 27 Marts 1540 svarer Pede
Hanssøn: „Sammeledes som Eders Naade skriver mig til
om Hamars Domkirke at lade nedbryde, om der er ikke
formegen Søgning til, da skal Eders Naade i Sandhed
vide, at det er ingen Sognekirke og ikke heller søger
der noget Folk til, uden 2 eller 3 Præster bor derhos.
Dersom Eders Naade vil have den nedbrudt, at Eders
Naade vilde da værdes til at skrive Otte Anderssøn (den
nye Lensherre) til og give ham Eders Naades Brev til
Bønderne der i Lenet, at de maatte være ham behjælpelig
at nedbryde samme Kirke, ellers stander han ikke lettelig
til at nedbryde." Nedbrydningen blev der heldigvis intet
af, thi i et senere, udateret Brev byder Kongen: „med
Hamers Domkirke at nedbryde, som Du giver tilkjende
om, ville vi at Du lader bestaa med til videre Besked."
Disse Breve give et stærkt Indtryk af baade Bispegaardens
og Kirkens forfaldne Tilstand samt tillige om Byens og
Omgivelsernes Forladthed; hverken Korskirken, Klostret

er Skolen nævnes, og de 2—3 Præster (Kanniker) synes være Stedets eneste Befolkning; at Skolen var ganske hørt, fremgaar ogsaa af Biskop Hans Reffs Brev af 42 om Domkapitlernes og Skolens øde Tilstand i begge ifter. Et Forsøg til at forbedre Tilstanden blev dog ort, efterat Christen Munk var bleven Høvedsmand paa amar (1549). Chr. Munk har selv Sommeren 1551 ret hos Kongen med Forslag til Forbedring paa Hamar aard og med en Skrivelse fra Hamars Kapitel om Hjælp l Kirken, som var „meget bygfalden og ikke uden stor jælp kunde istandsættes". Efter hans Forestilling blev an 4 Juli 1551 forlenet med Nonneklostret i Oslo's ods med Forpligtelse til at „færdiggjøre det Taarn, om staar paa Hamars Gaard", og samtidig fik Kanni-erne Ret til i 3 Aar at oppebære al den Tiende, som ilkommer Kirkerne i hele Hamar Stift, og skulde deraf gjøre sin største Flid med at sætte Kirken i færdig tand" og „derhos finde Raad til ogsaa at lægge anden Hjælp dertil, for at det kan gaa des snarere med Byg-ningen"[1]. Vi ved ikke, hvor langt disse Forbedringer strakte sig, men da dér i den følgende Tid ingen Klager høres og de følgende Lensherrer (Jesper Friis 1556, Peder Huitfeldt 1558, Christen Munk 1561—67) kun faa Hamar Gaard med den sædvanlige Forpligtelse til „paa egen Omkost at bygge og forbedre Gaarden", synes denne virkelig at være istandsat. Under Krigen med Sverige blev som bekjendt Hamar Gaard indtaget af Svenskerne (13 Febr. 1567), og ved Svenskernes Tilbagetog fra Oslo brændte de Hamar Gaard af og lod Murene sprænge med Krudt[2]; dette skede dog ikke fuldstændig, thi endnu

---

[1] N. Rigsregistranter I 134, 143 f.

[2] Efter Absalon Pederssøns Beretning, N. Mag. I 114.

ved Aar 1707 stod den søndre Mur „med sin Gavl
ligeledes den nordre, medens den østre og vestre
var meget forfaldne [1]. Den senere Tradition om,
1567 ogsaa Byen Hamar skulde være ødelagt, er,
ovenfor oplyst, urigtig; derimod synes det rimeligt
ved Sprængningen ogsaa Domkirken maa have lidt no
thi i 1569 siges i et Kongebrev, at Hamars Domk
„af Fienderne er brændt [2] paa Taarn og Tag, dog
den igjen staa til at hjælpe, om Hamars Kommuns R
lægges til samme Kirkes Bygning". Herom begja
Kongen (1 Dec. 1569) Udtalelser af Lensherren og
skopen, hvis Svar dog ikke kjendes. Først i 1572 bevi
den forlangte Understøttelse efter fornyede Ansøgni
fra Hamars Kanniker, som bl. a. paastaar, at „u
forleden Feide Domkirken er afbrændt, og Klokke
sønderslagne og bortkomne", eller at „Domkirken er
brændt, saa intet Tag eller Spær derpaa findes";
senere Kongebrev fra 1584 varieres Udtrykket saale
at Kirken „skal udi forleden svenske Feide være
dærvet ved Ildebrand, som hende er overgaaet". De
synes maaske nærmest at antyde en Vaadeild, som
fornemmelig har rammet Træverket i Kirken (Tage
hvilket ogsaa fremgaar af Kongens Svar, hvori det pa
lægges Kannikerne at lade bygge og færdiggjøre den p
Spær, Tag og Indretning. Man ser, at i 1575 hav
Kannikerne „meget samme Domkirke bygget og forbedre
saa de den nu største Parten havde faaet under Tag
hvorpaa de faar yderligere Begunstigelser til at fortsæt

---

[1] Efter Præsten Nils Sverdrup i Thaarups Magasin II 298.

[2] I Afskriften for Rigsregistranterne I 639 er Ordet „brænd
udfaldt og af Udgiveren erstattet formodningsvis ved Ord
„ødelagt". I Concepten staar „brenndt".

Bygningen [1]. Ikke destomindre gik dog Arbeidet istaa, og Kannikerne synes at have anvendt de forøgede Indtægter paa anden Maade [2], thi i 1584 faar vi i et Kongebrev høre, at „Kirken staar ikke til at hjælpe og holde ved Magt uden stor Bekostning“, hvilket bruges som Paaskud til at flytte den 1572 gjenoprettede Skole til Vang. Med Skolens Flytning forfaldt naturligvis Kirken hurtigt; men ikke destomindre er det sikkert, at den først i Slutningen af 17de Aarhundrede blev til den Ruin, den senere har været: i 1670 faldt den vestre Gavl ned, i 1686 det hvelvede Kapel i nordre Taarn ved Indgangen og endelig i 1692 det store Midttaarn, og omtrent ved den Tid begyndte en ren Plyndring, idet Domkirkens Stene bortførtes for at bruges til Udvidelser af de nærliggende Vangs (1695), Næs (1698) og Stange (1703) Kirker [3]. Medens saaledes Biskopsgaarden fornemmelig er ødelagt ved Fiendehaand, skyldes Domkirkens Ruin mindre Fienderne end de forenede Anstrængelser fra Regjeringen, Geistligheden og Menighederne paa Hedemarken.

IV.

Gaar vi efter denne Oversigt over Hamars Historie og Topografi efter andre Kilder over til at undersøge den gamle Beskrivelse, bliver man strax opmærksom paa, at man her maa skjelne mellem den rent topografiske og de historiske Beretninger.

Den topografiske Skildring maa i det hele ansees for korrekt. De Bygninger, som nævnes og beskrives,

---

[1] N. Rigsregistranter II. 162.

[2] N. Rigsregistranter III. 702.

[3] Nils Sverdrups Beretning i Thaarups Magasin II. 297.

kjendes med en enkelt Undtagelse andenstedsfra: Klostret, Kommunen, Skolen, Korsbrødrenes Gaarde, Bispegaarden, Domkirken og Korskirken er allerede før paaviste, Ruinerne deraf fandtes endnu i 16de Aarhundrede, og deres Sted kan for det meste endnu gjenfindes omkring Domkirken. Beskrivelsens øvrige Stedsnavne er ogsaa for største Delen bevarede: Hakebæk er den Bæk, som nu begrænser Hamar By mod Vest, Hólset er nu indlemmet i Byen (i dens nordøstlige Del); Aspeholmen er nu landfast med Byen (og Navnet vistnok tabt), men den nævnes paa et Kart fra c. 1820 i Den Geogr. Opmaaling og laa der, hvor nu Jernbanebroen over Akersviken lander; Furuberget er det store Høidedrag, som omtr. 4 km. i Nordvest for Storhamar strækker sig op i Landet i nordøstlig Retning, Flakstadbro fører fremdeles over den Elv (Flakstadelv), som gaar ud i Akersviken, Aloer hedder nu Alaug og ligger under Furuberget o. s. v. Grønnegade er den Vei, som fra „Staldgaarden“ (Udhusbygningerne paa Storhamar) gaar mod Nordøst forbi Ruinerne af Korskapellet, hvis røde Teglsten endnu findes; Klosterstrædet, som gik fra Klosterkirkegaarden temmelig nær Stranden over Hakebæk mod Holset, kjendes vistnok ikke længer af Navn, men svarer dog tydeligt til den bevarede Vei langs Stranden fra Storhamars Gaard til den nuværende By; og Biskopstrædet, der gik mod Nord henimod Furuberget, kjendes vistnok heller ikke af Navn, men Veien findes fremdeles. Kun af St. Jørgens

---

[2] I det bedste Haandskrift af Beskrivelsen, det, som Berg lagde til Grund for sin Udgave, kaldes Klostret alene Hamars Kloster, hvilket synes identisk med den latinske Titel „Conventus Hamariensis“ og altsaa ægte. Kun paa et enkelt Sted kaldes det „St. Olufs Kloster“, og dette Navn er trængt ind i de yngre Haandskrifter, men synes saaledes at have ringe Hjemmel.

Kirke er ethvert Spor forsvundet, ligesom den heller ikke kan paavises i andre Kilder fra 16de Aarhundrede end Beskrivelsen; her tør man saaledes antage en Unøiagtighed eller Feil. Men Grunden til denne Feil er let at finde. En „St. Jørgens Kirke“ vil i den senere Middelalders Sprog altid betyde en Hospitalskirke eller specielt Kirke ved et Hospital for Spedalske, selv om Hospitalet er indviet til en anden Helgen end St. Jørgen. Saaledes sees i Lund et Spedalsk-Hospital, hvis Kirke var indviet til Johannes Døberen, ved Reformationen benævnt „St. Jørgens Hospital“[1]; det samme gjælder hertillands utvivlsomt St. Stephans-Hospitalet ved Tønsberg, som i 1445 kaldes St. Stephans og St. Georgs Hospital og i 1532 „St. Jørgens Hospital“[2]. Paa samme Maade har da „St. Jørgens Kirke“ været identisk med det tidligere nævnte „Hamars Hospital“, der da rimeligvis har havt kirkelig Indvielse, og dettes geografiske Beliggenhed maa da have været mellem Korskapellet og Hakebæk[3].

Men ganske anderledes stiller Forholdet sig, naar man gaar over til at undersøge den historiske Skildring

---

[1] Styffe, Skandinavien i Unionstiden, 2den Udg., S. 45.

[2] L. Faye, Hospitaler og milde Stiftelser i Norge S. 57.

[3] At denne „Jørgens Kirke“ skulde være bortrevet af en Vandflom i Mjøsen, som anføres hos Nicolaysen (Norske Fornlevninger S. 75) og L. Faye (Hospitaler og milde Stiftelser S. 77) efter Presten Sverdrups Optegnelser, beror paa en Misforstaaelse. Sverdrup siger om St. Jørgens Kirke kun, at „ingen ved nu mere at vise, hvor St. Jørgens Kirke har staaet, saasom den, der var af Træ“; derefter har han fortalt om, at Klosterkirken er begravet i Mjøsen (saaledes som ogsaa siges i Hamars Beskrivelse), men Stedet er i Aftrykket forvansket til „Og da deslige Klosterkirker (!) ere for lang Tid begravede i Mjøs“ o. s. v.; Meningen er dog tydeligvis ikke her at tale om St. Jørgens Kirke, som ingen Klosterkirke var, og som laa længer oppe fra Mjøsen.

af Hamars Storhed. At Hamar havde til verdslig Øvrighed en Byfoged (Gjaldkere) med Raadmænd, at den havde Stadstjenere og Brandvæsen, Kjøbmænd og Haandværkere, at Byens Grænser strakte sig til Furuberget, Flakstadbro og Akersviken, med andre Ord omsluttede et Fladeindhold af c. 24 □ km., at Byens Folkemængde ved 1300 udgjorde 1800 Borgere, ved 1400 900 Borgere, altsaa tilsammen mange Tusinde Mennesker, — det er aabenbare Fantasier. Vanskeligheden ligger i at forklare sig, hvorledes man var kommet til at danne sig disse fantastiske Forestillinger saa kort Tid efter Bispestolens Nedlæggelse. Man kunde i den Henseende betone, at Chr. Munk, som nedskrev Beretningen, jo var ganske fremmed for Hamar indtil 1549 og saaledes kunde have overført Begreber fra danske Kjøbstæder til Hamar; man kunde ligeledes fremhæve, at den eneste gjenlevende af det forrige katholske Kapitel, Hr. Truels Kantor, var en ældgammel Mand og med Alderdommens sædvanlige Tilbøielighed til at se sin Ungdom i rosenfarvet Lys kan have malet den ældre Tid med stærke Farver. Men Beretningen selv synes at pege hen til andre og bestemte Kilder: de Bøger, som fandtes i Hamars Gaards Taarn, og som stammede fra de ældre Biskoper. Disse Bøger synes at have været af to Arter: dels har det været Biskopernes Regnskabsbøger, dels har det været en Byret. Biskopslisten, som vel ligeledes stammer fra Biskopernes Bøger, har bevaret flere ægte historiske Notitser, f. Ex. at den sorte Død begyndte her i Norge (ɔ: paa Oplandene) ved Nativitas Mariæ og stod paa til Alle Helgens Tid, at Biskop Thorfinn blev fredløs i Kong Eriks Tid Aar 1282, samt enkelte Beretninger om de senere Biskoper (f. Ex. om Karl Segerssøn). Den har altsaa virkelig været en værdifuld historisk Kilde, men selv-

lgelig kunde denne Kilde være udsat for Misforstaaelser. laar den nu berettede, at der ved Aar 1300 var „1800 værgtige Mænd" i Hamar, og at disse holdt Mønstring i Hamar „hvert Aar én Gang", at der i Biskop Sivards id (c. 1400) var 900 væragtige Mænd i Hamar, men at 00 voxne Mænd med Piger og Drenge gik til Alters til Paaske, tør jeg ikke kassere disse Beretninger som helt historiske, men tror, at den oprindelige Beretning er misforstaaet, og det er da forholdsvis let at tænke sig, hvorledes Beretningen er underlagt en feilagtig Betydning. Jeg maa nemlig anse det for i sig selv ikke usandsynligt, at der i Aaret 1300 har været holdt en Mønstring i Hamar over 1800 Mand, og at dette er optegnet i Biskopernes Bøger; men denne Mønstring har da været over Oplandenes vaabendygtige Mandskab i Anledning af Ledingen til Danmark, ikke over Hamars Borgere. Ifølge Prof. Sars's Beregninger over Folkemængden efter Petterspengenes Beløb kan i 1325—26 hele Hamar Bispedømmes Befolkning anslaaes til c. 24000 Mennesker; beregnes den fulde Almenning her efter høieste Beløb (hver 7de Mand), bliver det vaabendygtige Mandskab 3425, altsaa halv Almenning 1712, hvilket noget saa nær svarer til det for Aar 1300 opgivne Antal, 1800 Mand. I Biskop Sigurds Tid (c. 1400) kan der ligeledes være holdt en Mønstring i Anledning af et eller flere Ledingstog, f. Ex. Aar 1393; naar Ledingen da angav et saameget mindre Antal, end man kunde vente, kan Forklaringen søges andensteds end i den antagne Aftagen af Folkemængden til Halvparten, f. Ex. at ikke alle Dele af Oplandene er medtagne. Med Hensyn til Beretningens Troværdighed bør man være opmærksom paa, at Antallet af den vaabendygtige Befolkning (900) staar i absolut Modsætning til Antallet af Personer, som gik til Alters i Paaske (300), thi ved

denne Leilighed skulde efter den ældre Kristenret ethv Menneske over 7 Aar, efter Jons Kristenret enhver o 15 Aar nyde Sakramentet. Tallet 300 maa saaledes b tegne Tallet af den voxne og halvvoxne Befolkning i H mar omkring Aar 1400, og derimod kan ingen væsent Indvending gjøres; men den udelukker ganske den and Angivelse, at Hamars væragtige Borgere da var 900[1].

Som ovenfor nævnt, har Hamar aldrig havt noge Bylov, men Lagmanden sees at have dømt efter Land loven. Betegnende i den Henseende er, at et gamme Lovhaandskrift fra c. 1320—30, som synes istandbrag for Hamars Bispestol og i sin Kalender optager Biskop Thorsteins Dødsdag (2 Mai 1305), indeholder Landslove og Rettebøder for Oplandene med den ældre og yngre Kristenret, men ingen Bylov. Dette Haandskrift er dog allerede før 1350 kommet bort fra Hamar (til Stavanger), og selvfølgeligt har saavel Biskop som Lagmand paa Hamar maattet erhverve andre Lovbøger. Et saadant Lovhaandskrift kan saaledes ogsaa have indeholdt en Bylov i den almindelige Form, som kjendes fra flere Haandskrifter, hvor Byens Navn ikke nævnes. Paa den Maade har jo f. Ex., som oplyst i NgL. 4de Bind, Stavanger faaet en speciel kgl. Rettebod, idet Navnet Stavanger er indført med senere Haand i Haandskriftet, hvor der gjaldt en Rettebod for Kjøbstæderne i Almindelighed, og paa samme Maade er Bergens Bylov omgjort til Brug i Marstrand[3]. Paa samme Maade har da Redaktørerne

---

[1] Nyere Afskrivere af Hamars Beskrivelse har ogsaa følt det umulige i disse Tals indbyrdes Forhold og har derfor rettet 300 til 3000. Men selv med den Rettelse er Tallet lige umuligt, thi til 900 væragtige Mænd maatte mindst 6—7000 svare.

[2] NgL. IV 732.

[3] NgL. IV 609, jfr. 709.

Hamars Beskrivelse opfattet Bjarkørettens Bestemmelser om gjældende for Hamar, og deraf er det at forklare, Beskrivelsen kan oplyse om Byinstitutioner (Lagmand, Raadmænd med Lagrettemænd, Bysvende, Fængsler, Brandvæsen osv.), som efter Byloven hørte hjemme i Bergen, men aldrig har existeret i Hamar. Ligeledes er det tydeligt, at den Opregning af Embedsmænd (ɔ: Haandværkere) i Hamar („Teglbrændere, Stenhuggere, Hattemagere, Plattenslagere, Muremestere, Kirkebyggere, Skrædere, Skomagere, Kleinsmed, Grovsmed, Knivsmede, Guldsmede, Skindere, Bundtmagere og Verkmestere, som gjorde Horn-Armbøste"), er en fri Gjengivelse af Byordningen i Bergen, hvori gives Bestemmelse om de forskjellige Haandværkeres og Detaljhandleres Udsalgssteder; her opregnes de nemlig i følgende Orden: sutarar (Skomagere), laggarer (Bødkere), kopparar (Kobbersmede), skinnarar, gullsmíðir, kambarar, matmangarar, glismangarar, penturar, sodlarar, sniddarar, brynjumeistarar, sverdsliparar, platumeistarar, kistnasmíðir, skjældarar osv.

Det er tydeligt, at disse to Hovedkilder er tilstrækkelige til at forklare, hvorledes Redaktørerne kunde komme til at konstruere sig det ældre Hamar i en meget større Skala, end de virkelige Forhold tilsagde. Disse uægte Bestanddele maa saaledes skjæres bort, og alle de Forestillinger, som slutte sig dertil, f. E. om den stærke Befolkning i Byens 3 Hovedgader, om de mange Tværgader, om Vandledningerne og overhovedet alt, hvad der smager af Storstads-Forhold. Derimod har Beskrivelsen ogsaa bevaret Beretninger, som høre mere hjemme i en Smaaby paa Landet, f. Ex. om Biskopens og Borgernes „Podemestre" og „Mostpersere", om deres „Frugthaver" med Æbler og Kirsebær, om Kjøbmænd, som førte Varer overland paa Hesteryg fra Oslo til Eidsvold og siden „med

Jagter og Baade“ fra Eidsvold til Hamar. Dette, som ikke kan være laant andenstedsfra og vidner om local Tradition, svarer til hvad man kunde vente i den ringe Biskopsflække paa Oplandene, og det bestyrkes desuden af de anførte Uddrag af Biskop Sivards Regnskabsbøger, som viser, at de omtalte Varer ialfald delvis var Luxusartikler til Biskopens og Geistlighedens Brug („Salt, Mjød og Vin, Olje og Vox, Fløjel og andet Silketøi“).

Efter dette synes alt at tale for, at Hamars Beskrivelse er en trohjærtig Beskrivelse af de virkelige Forhold i det gamle Hamar, som ikke kan frakjendes Betydning som historisk Kilde, naar man tager Hensyn til, at Forfatterne skriver under Indtryk af den ældre Tids større Forhold og blev forførte til at se disse i Belysning af Kilder, som de misforstod eller urettelig indførte i sin Beskrivelse.

OM RELIKVIEGJEMMER I NORSKE KIRKER.[1]

AF

N. NICOLAYSEN.

Førend en kirke i middelalderen kunde tages i brug, fik den ligesom i vore dage en vielse[2]. Derved blev

[1] med mindre forandringer og enkelte tillæg efter et foredrag, afholdt 17 april 1888 i det herværende kunstindustrimuseum, hvorfor ogsaa flere spørsmaal af særlig kunstindustrihistorisk interesse og som hidtil ei har været gjenstand for behandling, her er medtagne, skjønt liggende fjernere fra det egentlige emne.

[2] Indvielsen gjaldt dog kun selve kirkebygningen, ikke derimod indretninger eller stiftelser, som maatte være forbundne med kirken. Strengt taget er det derfor urigtigt, naar det i vore historiske skrifter almindelig siges, at klostre blev „helligede“ eller „indviede“ til en eller anden helgen, eller naar man benævner klostre efter den helgen, hvortil deres kirke var indviet, f. ex. Albanus-, Marie- eller Olafskloster o. s. v., ligeledes naar man forundrer sig over, at der i kildeskrifter omtales f. ex. kun Jonskirken i Bergen, men ikke Jonskloster, eller i Aaslo, Bergen og Nidaros Olafskirker, men ikke Olafsklostre. Skylden for denne opfatning kan dog ikke tillægges de indenlandske kilder, som tvertimod er korrekte i sin udtryksmaade. Saaledes nævne disse f. ex. ei noget Albanuskloster paa Selje, hvorimod det heder (Flateyarb. I, 246), at „ved den kirke, som er helliget Albanus, er der et kloster“. Paa lignende maade træffes ogsaa i Thomas Becket's saga (udg. af R. Unger s. 112) vedkommende franske kloster betegnet som et „munkekloster ved den hellige Andreas apostels kirke“.

kirken blandt andet knyttet til en bestemt helgen, s dens patron, efterat relikvier af denne var nedlagt, navn i korets alter. Var kirken kathedral, blev den desude ialfald hos os, indviet til ære for Kristus, som repræse tant for treenigheden. Saadanne kirker kaldtes derfo foruden efter sin helgen, ogsaa kristkirker[1] eller trinitatis kirker.

I kristendommens første tid fik relikvierne plad under alterfodens bund. Men dette var forlængst gaaet af brug, da den nye religion blev indført hos os. Heller ikke fulgte man her, som det synes, den skik, der ofte træffes andetsteds, at indlægge relikvierne i selve alterfoden, hvorimod de udelukkende, som det synes, anbragtes i dækpladen over alterbordet. For dette øiemed udhuggedes i pladen en fordybning eller grav *(sepulchrum)*, enten korsformet eller aflang firkantet, i sidste fald med retning fra nord til syd, 5—12 tommer lang og 3—7 tommer bred. I dette gjemme blev da relikvierne nedlagte, og som flere exempler har vist, undertiden i bitte smaa, fine poser af tøi med tilheftede pergamentsstrimler, som angav navnet paa den eller de helgener, fra hvem levningerne hidrørte. Gjemmets fordybning lukkedes dernæst med en i en fals hvilende plade *(sigillum*, mærke, stempel*)*, som oftest af hvid marmor, hvorpaa der undertiden blev sat en indskrift med oplysning om indvielsen og vedkommende helgens navn[2].

I førstningen synes man at have indskrænket sig til disse faste og simple gjemmer. Senere fik man ogsaa

---

[1] Dette navn træffes dog anvendt ogsaa paa nogle andre kirker, som ikke var kathedraler, men formodentlig indviede paa samme maade, nemlig: Støle k. i Etne, Borgund k. paa Søndmøre og Tromsø k.

[2] N. Fornl. s. 575, 647; aarsber. fra foren. t. n. fortidsm. bevar. f. 1870 s. 160.

likviegjemmer af rørligt slags, og, efter hvert som helgen-yrkelsen tog et større opsving, fremkom der mange forskjel-ge former, udstyrede paa en mere og mere kostbar maade ed alle de midler, som stod til kunstindustriens raadighed. Af deslige former træffe vi saaledes hoveder, byster, arme, ænder, ben, fødder, svarende til de i gjemmet indlagte legemsdele af helgenen, eller tavler. Som exempler paa kostbarheden af deres udstyr kan nævnes, at der i Bergens apostelkirke forefandtes en engel af sølv, der var skjænket Magnus lagabøter i 1274 af Frankriges konge, og som holdt en krystal, hvori endel af frelserens tornekrone var indlagt. Endvidere omtales, som gaver fra Haakon V, i Mariekirken i Aaslo to forgyldte engle af sølv, som stod paa én fod og holdt endel af frelserens tornekrone, ligeledes en 5 al. lang og 1 al. bred tavle eller skive besat med relikvier, endelig i Bergens apostel-kirke, som gaver fra samme konge, to hænder til at lægge relikvier i, og en lignende tavle som den nysnævnte, hvortil kongen skjænkede 70 mark fint sølv, svarende omtrent til 25000 kroner i vore penge.

Ingen af dette slags gjenstande vides nu bevaret, undtagen den saakaldte st. Olafs helligdomsarm. Denne var allerede før 1696 bragt fra Throndhjem til Kjøben-havn, men er nu i det derværende nordiske museum og sees afbildet hos Worsaae [1] og Undset [2]. Det er i kunst-industriel henseende et interessant stykke, antagelig fra ca. 1200, og udført af træ med overdrag af presset for-gyldt sølvblik, hvori er indlagt stene og emaljerede for-siringer; dog mangler haanden, som udentvil var af sølv.

Rigest udstyrede var som oftest de relikviegjemmer,

---

[1] Oldsager fra det nord. museum no. 530.

[2] Norske oldsager i fremmede museer s. 62.

der gik under navn af skrin. Disse var med hensyn
størrelse to slags, eftersom de optog en helgens hele
geme eller kun indeholdt enkelte dele deraf og da bl
var ca. 1 alen lange eller derunder. Af større skrin kjend
her i landet kun trende, nemlig efter deres alder st. Su
nivas paa Selje og siden 1170 i Bergen, st. Olafs f
1035 i Nidaros og st. Halvards fra begyndelsen af d
12te hundredaar (dog før 1130) i Aaslo. Derimod om
tales overhovedet ikke noget slags skrin i Hamars domkirk
og st. Svituns skrin i Stavanger hørte rimeligvis til d
mindre, da denne helgen som bekjendt var engelsk o
opbevaredes i Winchester kathedral. Ikke usandsynli
var af de mindre slags ogsaa de to skrin (erkebisko
Eysteins og st. Bernhards), som foruden st. Olafs nævne
i Nidaros domkirke, ligeledes de skrin, der foruden st
Sunnivas omtales [1] i Sunnivakirken og Albanuskirken paa
Selje.

Af de mindre relikvieskrin har der vistnok ogsaa
hos os været en hel del, men naar undtages de nysanførte,
omtales de ikke i skrifter fra middelalderen. Derimod
nævnes flere i senere tid. Saaledes indkom der allerede
før 1696 et lidet saadant skrin med keltisk ornamentik
fra Norge til kunstkammeret i Kjøbenhavn, hvor det nu
er i det nordiske museum [2]. Endvidere omtales [3] i Rø-
kens kirke et skrin „af kobber med sterk forgylding og
endel emaljerede helgenbilleder", men som af kaldets sogne-
prest Selboe (1701—1730) blev „bortlaant til hans venner
i Throndhjem, der beholdt det og aldrig leverede samme

---

[1] Flateyarb. I, 246.

[2] Afbildn. deraf i Worsaae's og Undset's anf. skrifter henholdsvis no. 524 og s. 65.

[3] Anf. aarsb. f. 1876 s. 155.

ge". Der fandtes ogsaa[1] hos eieren af Storhammer, sraad Grønbech, i 1716 et „relikvieskrin af kobber ldt med emaljerede helgenbilleder". Endelig stod i 1735 i Øie kirke i Valders ifølge Ramus[2] „paa et et messingskrin, $^1/_2$ al. langt, 1 kvarter bredt og arter høit, med kubet laag og knapper og kors oven- samt knapper, som det staar paa". Hvor de trende tnævnte skrin er blevne af, vides ikke, men muligens det første eller andet eller begge være blandt de n, som opbevares i Kjøbenhavns nordiske museum, og oprindelige sted ikke kjendes[3]. Derimod er det skrin træ, dækket med forgyldte kobberplader i drevet arbeide, afbildes hos Worsaae under no. 525, udentvil[4] det me, der fandtes ved en reparation af Vatnaas kirke i dal og nedsendtes 1748 til Kjøbenhavn. Endvidere der i vort universitets oldsagsamling et med emalje kket tag af et relikvieskrin, fundet for nogle faa aar siden idsberg kirke; fremdeles i Bergens museum to forgyldte gehoveder af et skrin, fundne ved Halsnø klosters ner i sextiaarene, et dragehoved af et skrin, fundet 86 i Torvestad kirke (afbild. i aarsber. f. nævnte aar 20) samt endelig to mere eller mindre ramponerede skrin træ med paalagte forgyldte drevne kobberplader, det fra Thomaskirken paa Filefjeld (afbild. i Urda II, XV), det andet fra Fortun kirke i Sogn og tillige

[1] Anf. aarsber. s. 146.

[2] Norg. beskriv. s. 96.

[3] f. ex. no. 526 og 527 hos Worsaae (anf. st.). Det skrin, som ifølge museets trykte veiledning for besøgende (senest 1886) er fra Keldum kirke, kjender jeg ikke af eget øiesyn; efter beskrivelsen har det ikke emalje, men kun drevet arbeide, og indkom til museet fra den nævnte kirke paa Island i 1823 (se Antikvar. Annal. IV, 401 ff.).

[4] Se Undset anf. st. s. 86.

smykket med emalje. Det mindst beskadigede skrin
dette slags, som endnu findes levnet, er dog det,
tilhører den gamle Hedals kirke i søndre Aurdal; det
uden emaljering og har heller ikke, som ellers ofte, fød
for at kunne bæres i processioner, men er forresten
mærkeligste af alle.

Fælles for begge slags skrin var den plads, de indt
i vedkommende kirke, idet de knyttedes til et af kirke
altere, som oftest højalteret. Naar det imidlertid næst
overalt siges, at skrinet stod „*paa*“ alteret, er dette uri
tigt, hvis man dermed, som det synes, mener alterborde
Dette vilde ogsaa forbyde sig selv, da skrinet paa d
maade kom til at optage pladsen for de gjenstand
som ifølge rituelle bestemmelser hørte hjemme der: eva
geliebogen, monstransen, krucifixet og stagerne. Det hed
heller ikke i kildeskrifterne nogetsteds, at skrinet sto
paa, men overalt *over (yfir)* alteret, og grunden dert
var selvfølgelig, at skrinet saaledes fik en mere fremtræ
dende plads. Dette var ogsaa gjennemgaaende regel
udlandets kirker. Herom faa vi saa nøiagtig underretning
som muligt, naar det i Thomas Becket's saga [1] heder, at
hans skrin i Canterbury kathedral blev sat „midt over
højalteret, dog ikke højere, end at det stod ned paa den
øvre tavle *(tabula)*“. Ved den sidste maa vel, i mod-
sætning til den nedre tavle eller alterbordets dækplade,
forstaaes det saakaldte *superfrontale* eller *retabulum* langs
alterbordets bagre side. Skrinet havde da her, som under-
lag, nogle planker eller stokke, der hvilede dels paa
retabelet og dels paa lodrette fritstaaende opstandere længer
øst eller paa en kant i kormuren, og der blev saaledes levnet

[1] udg. af R. Unger, s. 496.

frit rum under skrinet eller mellem dette og gulvet [1]. dette var tilfældet ogsaa hos os, navnlig i Nidaros kirke, og baade før kirkens oprindelige kor var udet, som det synes, og efter dets ombygning, er der et steder, som vise. Saaledes nævnes blandt de mirakler Olaf den hellige, som skal være foregaaet i erkebiskop steins tid ialfald efter ca. 1150, at en paralytisk mand kom kristkirken i Nidaros paa Olafsfesten og blev helbredet rved, at han, efterat han ligesom ved et skub af nogen var evet bort fra sin plads, blev liggende „under selve skrinet“ [2]. g er det muligt, at her kun menes, hvad der foregik, efterat rinet var bragt ud af kirken og bares om i procession· ed sikkerhed sees derimod skrinets plads af, hvad der lge Haakon Haakonssøns saga foregik, da usurpatoren, rtug Skule i 1239 lod sig hylde til konge paa Ørethinget, som ellers sedvanligt under saadanne omstændigheder lde have Olafsskrinet bragt ned til stedet. Da opfyldelsen af dette hans ønske nemlig i erkebiskopens fravær lev nægtet af de loyale korbrødre, og Skules søn Peter esuagtet gav sine følgesvende befaling til at flytte skrinet, nen dette ei kunde rokkes, sprang han paa sin brutale maade op paa alterbordet og skjød, som det heder, med knæerne mod skrinet, hvorved det løsnede. Heraf sees følgelig, at skrinets nederkant befandt sig ovenover alterbordet og navnlig i knæhøide derover. Dette stemmer ogsaa paa det nærmeste med, hvad der ovenfor er sagt om Thomas Becket's helgenskrin.

Men Hensyn til skrinenes retning, har denne hos os vistnok været den samme som andetsteds f.

---

[1] Jfr. tegning i Viollet le-Duc's diction. d'arch. under artikelen *autel.*

[2] Se Passio et mirac. beati Olavi ed. Metcalfe pag. 106: „eadem hora a loco, ubi positus fuerat, qvasi alicujus impulsu, subtus ipsum scrinium cecidit“.

ex. i abbediet i st. Albans og i Canterbury kathedr
Om den sidste tilføies saaledes i umiddelbar forb
delse med den ovenanførte beretning i Becket's sa
at hans skrin blev sat med det ene bryst mod vest
det andet i øst. Dette maatte ogsaa følge af sig se
da jo skrinet i virkeligheden ikke var andet end en gra
kiste og denne i middelalderen altid havde nysnævnte r
ning, saaledes at den begravnes hoved vendte mod ve
Som en i udlandet almindelig anordning ved skrinene k
tilføies, at de ikke stod aldeles frit, men under en hvelv
bedækning, dog i nogen høide over selve skrinets t
At dette har været tilfældet ogsaa hos os og navnlig
Nidaros kristkirke, kan sees af erkebiskop Aslak Bol
forføining i 1429, da han sendte sin kapellan til Sveri
for at kjøbe kobber til kirkens behov „oppaa huen [bal
dakin] over st. Olafs skrin“ [1].

Hvad hovedformen af begge slags skrin angaar, se
man dem ofte lignet med et hus eller en kirke, dog har saa
danne bygninger ikke her tjent som forbillede. Dett
er derimod tydelig hentet fra gravkisten, hvad der ogsa
maatte være givet ved den anvendelse, hvortil skrinet var
bestemt. Dette siges ogsaa ligefrem i den beskrivelse,
Snorre giver af det skrin, Magnus den gode lod gjøre,
kort tid efterat han var bleven konge (1035), for sin fader
Olaf den hellige. Ifølge hans beskrivelse var dette skrin
„udstyret med guld, sølv og ædelstene; baade med hen-
syn til størrelse og form var det som en ligkiste med
svaler nederst, men oventil var laaget af form som et
tag, og øverst paa dette var hoveder og mønekam *(burst)*“.
Skrinet havde saaledes gavle og sadeltag [2], og dette er

[1] D. Norv. V no. 586.

[2] ligesom den ældste ligkiste, der kjendes hos os, og som blev fundet i en vægbegravelse i Throndhjems domkirkes sakristi (se anf. aarsb. f. 1870 s. 30).

aa tilfældet med alle de skrin fra Norge, som i sin hed eller delvis er bevarede, naar undtages det lille nomtalte skrin med keltisk ornamentik, hvis laag eller ikke har gavler, men derimod er afhvalmet.

Hvad der maa være af stor interesse ved alle se skrin er, om muligt, at bestemme, hvorvidt de kun kan tragtes som importeret gods, eller om de skylde den denlandske kunstfærdighed sin tilværelse. Det første n sikkert antages ved det omtalte lille skrin, hvis kelke ornamentik afgjort peger derpaa, og ligeledes om rinet fra Eidsbergs kirke, da det nærmest viser hen Limoges som udgangspunkt. Hvorvidt derimod ogsaa øvrige endnu tilværende relikvieskrin kan betragtes om indenlandske arbeider, lader sig ikke afgjøre uden ved ærmere at se hen dels til karakteren i deres væsentligste nkeltheder og dels til arbeidets teknik. Ved den sidste kommer det igjen an paa, om den paa disse skrin anvendte maljering og ligeledes drevet arbeide kan paavises at være udført ellers i middelalderen hos os. Førend dette pørsmaal besvares, vil jeg forudskikke en kort udsigt over emaljekunstens historie udenfor Norge.

Som det almindelig antages af specialister paa dette felt, kjendte allerede de gamle græske kunstnere emaljen, men anvendte den kun sparsomt. Hvad romerne angaar, heder det i et brev fra grækeren Philostratos til Septimius Severus's hustru Julia i begyndelsen af det 3die hundredaar: „Man siger, at barbarer ved oceanet gyde farvede substanser paa erts, hvilke dernæst gaa gjennem ild, hvorved farverne fæstes og forstenes og tillige de figurer bevares, som er malede derpaa". Dette udsagn ansees ogsaa styrket ved den høie ælde af flere emaljerede sager, navnlig 2 skjolde i det britiske museum og andre mindre ting, som er fundne i Frankrige eller England, og hvoraf

skulde fremgaa, at gallerne og briterne var blandt de
ligste kunstnere i denne retning og i hvert fald i ve
Tvilsommere tør det derimod ansees, naar det paast
fra enkelte hold, at emaljen kom fra de anførte barb
til Rom. Derimod er det sikkert, at denne kunst
blev udviklet og udvidet af de bysantinske guldsmede,
kristendommen blev statsreligion. I Tyskland blev m
først fortrolig med emaljekunsten og med guld- og s
smedarbeider fra Konstantinopel efter Otto II's gifterm
i 972 med prinsesse Theophanu, datter af Romanos
Fra Tyskland og navnlig fra Rhinegnene kom emaljekunst
til Frankrige, navnlig Limoges, hvor saadanne arbeid
først omtales 1170. Hertil kan føies, at bysantinern
emalje er *cloisonné* eller anbragt paa metallets flade m
lem smaa til denne loddede vægge, medens emaljen f
stæderne ved Rhinen og Limoges saavelsom briternes
angelsaxernes er *champlevé* eller nedlagt i gruber, udgra
vede i metallets bund, og desuden mere eller mindr
ugjennemsigtig.

Med hensyn til de tre nordiske riger er alle d
her fundne emaljerede sager fra hedensk tid sikkert ind
førte fra udlandet og navnlig fra England og Frankrige
Hvorvidt derimod denne teknik senere i middelalderen
blev drevet her i Norden, tør jeg ikke indlade mig paa at
bedømme for Danmarks vedkommende, da dette spørsmaal
ikke endnu, saavidt mig bekjendt, der har faaet nogen
udredelse. For Sverige faa vi derimod nogen oplysning
af den store sølvskat, som fandtes i 1881 ved gaarden
Dune paa Gotland [1]. Blandt de her fundne vitterlig

[1] Se H. Hildebrand i Månadsblad f. 1882 s. 169—172, hvor skaalen er afbildet. Forresten er det vel ikke saa afgjort, som H. antager, at det er Olaf den hellige, man ser fremstillet paa skaalen, da figuren lige saa snart kan være Erik den hellige. H. har

enlandske sager var der nemlig ogsaa en sølvskaal, som a grund af dens indskrift i øens eget sprog maatte angives for et gotlandsk arbeide og af hensyn til bogstavernes karakter fra det 14de hundredaar. Paa denne teressante skaal er anvendt emalje, og af Hildebrands dtryksmaade synes det fremgaa, at der ikke ellers kjendes oget vidne om denne teknik i Sverige, idet han ender n beskrivelse med følgende ord: „Det kan imidlertid uttes af dette stykke, at vore indenlandske guldsmede unde udføre emaljearbeider".

Hvad dernæst det drevne arbeide angaar, omtaler g tildels afbilder Hildebrand [1] forskjellige gjenstande af ette slags fra svenske kirker, navnlig et relikvieskrin og o antemensaler. Af sidste slags er der 10 lignende dels Kjøbenhavns nordiske museum fra Jylland eller Slesvig, dels endnu i kirker i disse landsdele [2]. Baade de svenske og danske vise sig, efter hvad Hildebrand bemærker, i flere detaljer afvigende fra et saadant, som fra en kirke i Angeln var indkommet til et museum i Hamburg [3]. Dog fortjener det at anføres, hvad Hildebrand fortæller om det sidste: „Da forleden høst (1881) repræsentanter for Tysklands historiske og antikvariske selskaber var samlede til aarsmøde i Hamburg, gav antemensalet fra Angeln anledning til en lang diskussion, hvorunder man særlig behandlede spørsmaalet om disse kunstværkers hjem-

---

ogsaa selv tidligere gjort først opmærksom paa, at det ikke altid er sikkert, hvilken af disse to helgener man har for sig, da begge fremstilles med samme attribut og navnlig øxen.

[1] Från äldre tider s. 43—45.

[2] Aarbøger f. 1868 s. 152 ff. og „Veiledning for Besøgende" af det ovennævnte museum f. 1886 s. 70—71, hvor det tilføies, at lignende hidtil ei kjendes fra noget sted søndenfor Eideren.

[3] Det er senere overdraget til Nürnbergs germanske museum.

land. Resultatet af denne forhandling, hvori jeg hav leilighed til at deltage, blev udtalelsen af den anskuel at disse i kobber drevne antemensaler var frembringel af en i Norden under den romanske tid blomstren skole, som vel forstod at udføre drevne figurer i met Da saadanne arbeider er yderst sjeldne udenfor Norde turde mau have vanskelighed ved at komme til nog andet resultat".

Hvad der her siges om en skole i Norden, hvorfr saadanne arbeider skulde skrive sig, tør vel altid fremkald nogen tvil. Derimod kan det være nok saa rimeligt, a det anførte relikvieskrin er svensk arbeide, medens de samme vel neppe tør gjelde om antemensalet, der for- resten efter dets karakter at dømme og navnlig med hen- syn til formen af indskriftens bogstaver vistnok maa an- tages at tilhøre det 12te hundredaar eller den første tid af det 13de.

Førend jeg dernæst gaar over til at omtale vore forhold, vil det have en særegen interesse at kaste et blik paa Norges aflæggerø Island, hvorom der i kunstindustriel henseende fra det 12te til 14de hundredaar haves udfør- ligere beretninger end i de øvrige nordiske lande, og det navnlig gjennem biskopssagaerne og tildels annalerne, idet jeg dog ikke medtager, hvad der angaar frembringelser af den malende kunst.

Det berettes saaledes for det første, at biskop Kløng Thorsteinssøn for den mellem 1152 og 1159 indviede kathedralkirke i Skaalholt lod gjøre en guldkalk, besat med ædelstene, uden at det dog tilføies, om den blev gjort paa Island eller andetsteds. Derimod siges det om Paal Jonssøn, biskop sammesteds (1195—1211), at han af guldsmeden Thorstein, „den kunstfærdigste i metal- arbeider", lod gjøre et kosteligt skrin for Thorlak den

lige af guld, sølv og ædelstene, hvortil beretteren føier, -arbeidet var saa vel udført, at skrinet i skjønhed ei d tilbage for noget andet paa Island, og at det var 3 n langt, medens intet af de andre var mere end 1 alen. n samme biskop lod ogsaa af nysnævnte Thorsteins stru Margrete med tilnavnet den kunstfærdige *(haga)*, rdi hun ansaaes dygtigst af alle paa Island i udskjæ-nger, arbeide en biskopsstav af hvalrostand *(tønn)*, der r saa kunstfærdig gjort, at ingen havde seet dens age paa Island [1]. Hun udførte ogsaa et berømmeligt rbeide i hvalrostand til den tavle foran alteret af guld g sølv, som hendes mand fik i opdrag at gjøre af biskop-en, men som ikke blev færdig før dennes død (1211).

[1] Denne stav sendte samme biskop i 1210 til erkebiskop Thore i Nidaros, som gjengjeld for den sidstes gaver (en guldsømmet krone, hvis mage ei var seet paa Island, en kostbar fingerring af guld og et par dyrebare handsker). Da det nu vides (anf. aarsber. f. 1856 s. 58—60), at en bispestav af ben i 1577 blev bragt fra Throndhjems domkirke til Kjøbenhavn, og der i det derværende nordiske museum forefindes en saadan ved sit arbeide udmærket stav (afbild. hos Worsaae no. 542), som allerede før 1696 var indkommet til kunstkammeret og i sin ornamentik særlig minner om Island eller Norge, turde det have noget for sig, at den sidstnævnte kan være den samme som den islandske, skjønt baade hin og den fra Throndhjem nedsendte bispestav siges at være af „ben“, hvad der dog let kan forvexles med hvalrostand. Ialfald er der ingen sandsynlighed for, at den hos Worsaae afbildede stav, som i sin tid antaget, kan hidrøre fra erkebiskop Absalons grav (jfr. I. Undset, norske olds. i fremmede museer s. 76). Her maa dog tilføies den formodning, dr. Henry Petersen nylig (Aarb. 2den række III, 115) har fremsat, at den omtalte stav, „der ligesom den, der fandtes i Absalons grav, er sammensat af mindre i hinanden skruede partier og har været rigt prydet med farve og forgylding“, kan have været blandt de sager, som Carl von Mandern i sin tid medbragte til Kjøbenhavn fra Roskilde.

For den følgende tid fortælles blandt andet, at meder den bekjendte islænding Laurentius Kalfssøn i 1323 sor electus opholdt sig hos erkebiskopen i Nidaros, valgt han til sin famulus eller, som det heder, til at bære s kar og tjene sig, sin landsmand Stefan Haakonssøn, de var den største mester i mange kunster, saasom guldsmed arbeide, gravering *(grøft)* og tegning *(uppkast)*. Da Laurentius senere var bleven biskop i Hole, tog han ca. 132 til sig den kunstfærdige guldsmed Eyolf og lod ham for kathedralkirken gjøre to smukke bind til evangeliebøger *(texta)*, det ene emaljeret *(amalerad)*, det andet af dreve arbeide *(uppdrifin)*, samt en meget anselig kalk og et kosthart skrin med skjønt udstyr. Endelig nævnes der ogsaa en prest ved navn Thorstein Ilugasøn († 1335), hvis haandarbeide, som det heder, lang tid vil erindres baade i bogskrivning, tegning *(uppkast)* og *krossasmid* d. v. s. forfærdigelse af udskaarne budstikker. Paa den anden side synes der at have været en tilbagegang af øens kunstindustrielle kræfter i den seneste del af middelalderen, da vi se biskopen i Hole, Gotskalk Nikulassøn (1498—1520), sende presten Jon Arasøn til Norge med 9 mark guld (= 5580 kroner), hvorfor han lod gjøre den guldkalk, der senere paa reformationstiden blev bortført fra Hole kirke af de danske udsendinger [1].

Det er overraskende at se denne og anden her ikke omtalt kunstindustriel virksomhed udfolde sig paa Island, og vi faa derved i fremtrædende grad en ny bestyrkelse paa den gamle sætning, at kunsten og haandværket i middelalderen udgik fra kirken og fortrinsvis fik sin udvikling i dens tjeneste. Men var virksomheden saadan paa det

[1] Espolins årbok II, 42, her citeret efter *Árb. h. islenzk. fornleifafélags* f. 1887 s. 38.

tigere Island, kan det vistnok med fuld grund sluttes, tilstanden ei var ringere under de gunstigere omstændigheder i moderlandet. Herfra var det ogsaa impulserne gik, fornemmelig efterat øen i kirkelig henseende siden 150 var underlagt erkebiskopen i Nidaros. Vi vil derfor ogt nærmere se, hvorledes dette i virkeligheden viste g hos os.

Der træffes nu vistnok i vore kirkeinventarier fra middelalderen nævnt en del sager med drevet arbeide, niello eller emalje. Men heraf kan naturligvis intet sluttes den omhandlede henseende, saalænge deres oprindelse er ubekjendt, og af de emaljerede sager fra middelalderen, som endnu forefindes hos os, maa vistnok de fleste hidrøre fra Limoges, saaledes navnlig de fire lysestager dels i Urnes kirke [1] dels i Throndhjems videnskabsselskabs samling, vaskevandsfadet fra Aaslo (i universitetets saml.) og som foranført endel af et relikvieskrin fra Eidsbergs kirke.

Yderligere bidrag til løsning af det foreliggende spørsmaal faa vi da kun ved at henvende os til de historiske beretninger. For det første blev der, som foran nævnt, i 1035 [2] gjort et skrin for Olaf den hellige, og efter omstændighederne tør det maaske ansees rimeligst, at dette skrin var indenlandsk arbeide. I saa fald kan det igjen sluttes, at man allerede dengang hos os forstod sig paa at udføre drevet arbeide. Thi naar Snorre siger, at skrinet nedentil havde svaler, maa dette vel forstaaes om en ved drivning fremstillet buegang langs siderne, saaledes som vi kan se paa de endnu bevarede smaa skrin. Ial-

---

[1] Et lignende er i Kjøbenhavns museum (Worsaae no. 532), jfr. Viollet le Duc, diction. rais. du mobilier franç. XII, 29.

[2] Endnu ældre var vel det skrin, som blev gjort for den i tid første indenlandske helgen, Sunniva, men hvorledes det var beskaffent, er der ingen beretning om.

fald stod jo dette slags teknik meget nær den, som g
nem lange tider kom til anvendelse paa de indenlan
brakteater.

Hvad dernæst emaljering *(smelt*, adj. *smeltr*, ve
amalera) angaar, nævnes ikke denne med sikkerhed
os i middelalderen før 1127. I dette aar blev den ko
kirke i Konghelle indviet, som Sigurd Jorsalafarer lod gjø
og foran dens alterbord var fæstet en tavle eller et an
mensale, der ifølge Snorre var af forgyldt kobber og s
og prydet med indfældte ædelstene og emalje. Den
tavle havde dog kongen, som det udtrykkelig siges, lad
gjøre i Konstantinopel under sit ophold der i 1101. De
er forresten den eneste i sit slags, som kjendes her
landet, medens de øvrige tavler med lignende bestemmelse
som træffes hos os, og hvoraf ikke saa faa opbevares i
vore museer, vel utvilsomt er indenlsndsk arbeide, men af
træ med krideret overdrag og temperamalerier, dog med
rammer, hvori sees efterlignede ædelstene.

Mere faa vi derimod vide om disse forhold af de
norske lovbestemmelser angaaende guldsmedenes fag,
hvorunder ogsaa de her os vedkommende arbeider hørte,
selv om de ikke var udført af ædle metaller, men af
kobber eller messing.

I almindelighed kan vi sikkert gaa ud fra, at saa-
danne arbeider ikke blev drevne paa landet eller i de
mindre kjøbstæder, men i de større og især dem, hvori
der var kathedral og biskopssæde. Sølv, guld, kobber,
ædle stene, glas til emalje fandtes desuden ikke inden
landet selv og maatte saaledes indføres og da gjennem
byerne. Vi tør ogsaa antage, at dette slags haandværk
ikke var ukjendt her allerede før den tid, da det først
nævnes eller i Magnus lagabøters bylov af 1276; thi
her gjelder det kun at bestemme det strøg af byen, hvori

ldsmedene skulde drive sit haandværk. Hertil kan føies, Bergen allerede dengang, ligesom ogsaa efter reformanen og henimod vor tid, vistnok stod høiest i guldsmedhaandværket og overhovedet var af større betydning [1]. Dette n sluttes deraf, at vi kun for denne by har særlige stemmelser paa dette felt, medens der for de øvrige er i saa henseende ikke kjendes nogen ældre bestemelse end retterboden af 1384 [2], der angiver sig som mindelig for alle landets kjøbstæder. Om guldsmedene Bergen har vi derimod allerede 1282 [3] en egen retterbod, vori sættes taxt for *sléttsmíði* d. v. s. alt glat arbeide ller saadant, hvorpaa der ikke anvendtes gravering, drivning, niello eller emalje. Heraf kan dog ingenlunde sluttes, at man dengang alene kjendte glatte guld- eller sølvarbeider, thi grunden til, at ikke andre slags nævnes, r vistnok kun den, at der for disse ei lod sig fastsætte nogen taxt. Dette fremgaar tydelig af den næste retterbod for Bergen af 1314 [4]. Denne udtaler som anledning, at guldsmedene havde vist sig ublu i sin betaling og desuden ikke leverede fuldt lødigt arbeide. For at hindre dette indsætter kongen to guardeiner [5] og bestemmer, at

---

[1] Der er saaledes flere vidner om, at sølvarbeider og navnlig smykkesager, som benyttedes af bønderne i Bergens stift, allerede i middelalderen ligesom senere blev udførte i Bergen. Ikke usandsynligt har noget lignende været tilfældet for de østlandske bygders vedkommende, saaledes at de metalarbeider af omhandlede slags, som nu i lang tid har været drevne der, havde sit oprindelige hjem i de større byer.

[2] Norg. gamle Love III, 219.

[3] anf. st. 14.

[4] sammest. 108.

[5] ved navn Øgmund Asbjørnssøn og Hallgrim guldsmed, altsaa nordmænd, hvad der viser, at guldsmedhaandværket endnu ikke, som det synes, var i tyskernes hænder, hvilket heller ikke senere

intet arbeide maatte sælges, som ikke var stemplet af de og havde den fulde lødighed eller som engelsk pennin Derhos sættes taxt for *sléttsmíði*, ligeledes for forgyldin og naar bestilleren selv lægger guld til, men ikke kan en med guldsmeden om godtgjørelsen for dennes tillæg kviksølv, borax og andet, skal erstatningen derfor beste mes ved gode mænds skjøn. Kan ikke parterne en om, hvorvidt et arbeide gaar ind under *sléttsmíði*, ska dette afgjøres ved skjøn af byens lagmand og raadmæn Hvis nogen derimod forlanger noget arbeide udstyret me niello *(med sortu mælt)* eller emalje *(amalerat)*, skal be talingen derfor erlægges efter parternes overenskomst. Endelig bestemmes i den ovennævnte retterbod af 1384, der gjælder alle landets kjøbstæder, saaledes ogsaa Bergen, at hver guldsmed skal stemple alt det arbeide, han leverer, med sit eget mærke; derhos sættes taxt for *sléttsmíði* og forgylding, ikke derimod for andet arbeide, hvilket altsaa ligesom i retterboden af 1314 blev overladt til parternes overenskomst.

Naar vi saaledes har seet den virksomhed, som ytrede sig hos os i middelalderen paa det hidhørende haandværks og kunstindustriens felt, synes der ingen væsentlig hindring for den antagelse, at der inden landet fandtes dygtighed nok til at kunne udføre saadanne relikvieskrin som de ovennævnte endnu levnede i eller fra Norge (Thomaskirkens og de fra Fortun, Vatnaas, Torvestad og Halsnø); dette gjelder ogsaa særligt Fortuns-

---

fuldstændig blev tilfældet, da der i Eske Bildes anordning af 1537 om guldsmedene i Bergen (Paus, n. Forordn. III, 289) nævnes „saavel de oven Stranden (de norske) som paa Guldsmedstrædet (de tyske)“.

inet, forsaavidt det ikke, som de øvrige, udelukkende er drevet arbeide, men tillige er prydet med emalje [1].

Et mere positivt argument for disse skrins norske rindelse turde ligge i deres karakter. Vel se vi her samme hovedformer, som ogsaa udenlands dannede pen for dette slags relikviegjemmer: vi har en gravkiste ed laag, der ligesom andetsteds ialfald i yngre tid ikke afhvalmet, men dannet som et sadeltag med gavl i hver ade; vi har ogsaa lignende mønekam tildels med gjennemrudt arbeide og støttet i enderne af fremspringende hoveer. Dertil kommer, at de figurlige fremstillinger, som ees paa vore skrin, mestendels ogsaa gjengive de samme ibelske scener, som de udenlandske skrin. Derimod er paa vore skrin taget navnlig ved sine vindskier og ellers dannet mest i lighed med vore træbygninger, hvorhos mønekammens detaljer og gavlernes hoveder vise sig noget forskjellige endog fra det ovennævnte svenske og af størst lighed med tilsvarende dele paa de to endnu forsaavidt bevarede stavkirker (Loms og Borgunds).

Antages det saaledes, at skrinenes gavlhoveder er en efterligning af stavkirkernes, kan der igjen spørges, hvorfra disse da har taget sit forbillede i denne henseende. Som bidrag til løsning af dette spørsmaal fremsatte professor, landskabsmaler Chr. Dahl i 1844 den formodning, at kirkerne havde optaget disse fantastiske dyrehoveder fra langskibenes stavne. Denne mening blev senere imødegaaet af mig [2]. Men ifjor har konservator A. Lorange [3]

---

[1] Det tør saaledes heller ikke benægtes, at den interessante kalk i Slidre kirke (galvanoplastik kopi i kunstindustrimuseet) kan være et norsk arbeide og paa grund af indskriften ialfald ældre end 1322.

[2] Tidsskr. f. Videnskab. o. Literat. f. 1848 s. 4.

[3] Aarsber. f. Berg. Museum f. 1886 s. 259.

og senere professor L. Dietrichson [1] tiltraadt Dahls
modning. Til støtte herfor anføres, at Sigurd Jors
farer ved afreisen fra Konstantinopel i 1101 opstil
sit bedste langskibs stavnhoved paa Peters eller Soph
kirken der. Jeg maa dog tilstaa, at det ikke indse
hvad forbindelse der er imellem dette og vore stavkirke
thi meningen med denne kongens handling kan jo ik
have været derved at give kirken en prydelse, men
efterlade en erindring om sit ophold, og dertil valgte h
kirken som det sted, der mest faldt i øinene, ligesom m
i Rom ved talerstolen paa forum fæstede skibssnabl
der var hjemførte som trofæer fra et søslag, eller i slutninge
af det 14de hundredaar opstillede paa Halvardskirken
Aaslo nogle kajaker som minder fra en seir paa et Grøn
landstogt. Endvidere hentydes til, at de formodede skibs
stavnefigurer paa vore kirker kan staa i forbindelse me
den symbolske forestilling af kirken eller det kristelige
samfund som et skib, men denne forestilling var neppe kjend
hos os i middelalderen. Naar man endelig peger paa navnet
skib, som betegnelse for kirkens menighedsrum, saa var
dette navn hos os vistnok aldeles ukjendt før adskillig
tid efter reformationen, og man maatte derfor i middel-
alderen hjelpe sig med en omskrivning, idet man betegnede,
hvad vi nu kalde skib i modsætning til koret, med udtryk-
ket „nede“ eller „ude i kirken“. Det staar saaledes
fremdeles klart for mig, at stavkirkernes gavlfigurer og
skibenes stavnhoveder ikke er fremkomne ved nogen over-
førelse fra et sted til et andet, og at de saaledes over-
hovedet ikke har noget med hinanden at gjøre, uden
forsaavidt der her møder os den samme fremtoning paa
begge steder, eller med andre ord: vi har her den samme

[1] Dansk Tidsskr. f. Kunstindustri f. 1887 s. 97.

korative afslutning i tidens smag som udtryk for lignende struktive eller æsthetiske forudsætninger paa forskjellige der, ligesom f. ex. gavlakroterierne paa det græske pel eller spirene paa vore træbygninger. Derfor kan ogsaa paa Bayeuxbroderiet og andetsteds se saadanne rehoveder anvendte ikke alene paa skibsstavne og huse [1], n ogsaa paa stole eller bænke.

Hvad de levnede relikvieskrins alder angaar, pege ved sin holdning og karakteren i deres stil nærmest n til begyndelsen af det 13de hundredaar. Dog er det entlig kun ved Hedalsskrinet, at vi faa sikrere holdepunkter i denne henseende, ligesom dette skrin i sin helhed r det interessanteste af alle og tydeligere end de øvrige iser sig som et indenlandsk arbeide. I denne henseende an mærkes for det første, at skrinets skelet, ligesom de vennævnte antemensaler, er af furetræ, hvad der fornentlig tør opstilles som vidne om norsk oprindelse, medens de udenlandske gjenstande fra middelalderen, der forefindes hos os, f. ex. helgenbilleder og alterskabe, i sit materiale gjennemgaaende bestaa af ek [2]. Dernæst er dette skrins gavlfigurer, dog tilligemed de tilsvarende paa skrinet fra Vatnaas kirke, i visse maader af endnu større lighed med stavkirkernes dyrehoveder end de øvrige skrins. Forøvrigt udmærker Hedalsskrinet sig fremfor disse derved, at det foruden de sedvanlige bibelske figurer fremstiller flere andre af stor interesse. Saaledes træffes i den ene gavl et billede af st. Olaf, maaske det ældste,

[1] Et mærkeligt exempel er det franske hus, Viollet le Duc afbilder i sin Diction. d'architect. VI, 294.

[2] Dette forbyder dog ikke den antagelse, at et arbeide kan være indenlandsk, skjønt udført i ek, saaledes som tilfældet er ifølge Urda (II, 378) med det forannævnte skrin fra Fortuns kirke, hvis runeindskrift vidner derom (anf. st. 65).

vi nu kjende, og paa den ene langside sees en
hvorved vi ogsaa faa en sikker *terminus a qvo* for
alder. At denne scene maatte fremstille en histo
givenhed, var mig fra først af klart, uden at jeg d
skjønnede, hvortil der sigtedes. Først nylig er det
op for mig, som noget aldeles sikkert, at vi her h
fremstilling i drevet arbeide af den bekjendte erkeb
Thomas Becket's drab i Canterbury kathedral den
decbr. 1170, hvad der, som rimeligt var, vakte
opsigt over den hele kristelige verden. Den dragt,
drabsmændene her optræde, er væsentlig den samme
sees paa Bayeuxbroderiet og vedblev gjennem det
hundredaar, og hvortil vi forresten har sidestykker
rytterfigurer dels paa det mærkelige vævede tæppe,
kunstindustrimuseet erhvervede ifjor, og dels paa et y
sjeldent broderi (Throndhjems videnskabsselsk. sam
med fremstilling af de hellige tre kongers hylding af M
og Kristusbarnet[1]. Der er dog to omstændigheder,
vise, at Hedalsskrinet maa være yngre end det 12te
dredaar. Den ene er, at de bibelske helgener, om o
kun én, Petrus, optræder med attribut, her nøgelen
den anden, at ved gjengivelse af korsfæstelsen frelse
ben ikke er parallele og støttede paa en klamp *(supp*
neum), men lagte over hinanden og navnlig den høire
over den venstre, noget som tilligemed helgenernes at
buter først tager sin begyndelse i det 13de hundreda
Dog tør skrinets alder af hensyn til dets omtalte kost
neppe sættes længer ned end i det høieste til ca. 123

Det er overhovedet en stor sjeldenhed, især hos
paa middelalderske gjenstande udenfor de bibelske scen
at træffe historiske begivenheder fremstillede. Vi h
for tiden foruden Hedalsskrinet hos os kun 6 exempler de

[1] Se anf. aarsber. f. 1887 s. 150.

. Saaledes er persernes borttagelse i det 7de hun-daar af det hellige kors i Jerusalem fremstillet paa antemensale (i Berg. mus.) fra Nedstryns kirke, end-ere Olaf den helliges død paa tre lignende antemen-er, det ene fra Throndhjems domkirke (i Kjøbenh. d. museum) de to andre i Berg. museum, hvoraf det fra Aardals kirke, samt paa en stol fra Blaker [1] (i versitet. samling). Hertil kan føies, at der ifølge fessor Dahls beretning [2] var et maleri paa væggen i til Schlesien overflyttede Vangs kirke (Valders) med nstilling af st. Halvards historie. De nævnte ante-nsaler kan dog ikke være ældre end slutningen af det de hundredaar, medens Hedalsskrinet, som bemærket, a ligge længer tilbage i tiden og rimeligvis ogsaa har ere alder end to emaljerede, sandsynligvis franske skrin, orpaa jeg senere ligeledes har truffet Becket's drab nstillet [3], men langtfra saa karakteristisk og med saa-n rigdom af detaljer som paa skrinet fra Hedal.

Til det store værd, skrinet frembyder i kunstindustriel kulturhistorisk henseende, maa endnu føies en literær eresse. Som bekjendt [4] er den berømte erkebiskops storie behandlet i flere engelske, tildels samtidige skrifter, desuden, som oversættelser eller bearbeidelser af disse, norske eller islandske sagaredaktioner. Af disse er

---

først bemærket af konservator H. Grosch (se Kunstgewerbeblatt, udg. af Pabst, 4de aarg. s. 176). Stolen er høist rimelig fra ca. 1200, ialfald neppe yngre.

Antikvar. Tidsskr. f. 1843—1845 s. 67.

Se H. Hildebrand's Sveriges Medeltid s. 520 og Collection Paul, begge skrin med gjengivelse paa taget. som det synes, af erke-biskopens translation, der fandt sted i 1224, medens han, som bekjendt. blev kanoniseret allerede 1173.

Se professor c. R. Ungers fortale til hans udgave af Thomas Becket's saga.

den ældste (forresten defekt) og den yngste efter Unge antagelse islandsk og henholdsvis fra begyndelsen af d 13de eller 14de hundredaar, medens den tredje bearb delse ifølge hans dom er norsk og fra ca. 1250. Se nu dernæst hen til skrinets fremstilling af erkebiskope drab, møder os her alle de momenter af handlinge som nævnes i den ene eller anden af de literære b arbeidelser, — om end efter middelaldersk skik sa tidige eller uden iagttagelse af tidens enhed. Men derve maa mærkes, at to af disse momenter blandt alle foreli gende bearbeidelser af erkebiskopens historie kun nævnes den yngste islandske saga. Heraf kunde det saaledes ve første øiekast ligge nær at drage den slutning, at skrine kunstner maatte udelukkende have benyttet denne bearbe delse som veiledning. Nærmere beseet, kan dog dette ikk antages. Thi om vi end kunde strække anvendelsen a det paa skrinet forekommende kostym saa langt ned tiden som til ca. 1250, saa maa det antages noget næ umuligt, at dette kostym kan have vedblevet, ligetil den om talte islandske saga blev forfattet, eller, som af Unger antaget, til begyndelsen af det 14de hundredaar. Enten maa derfor de nævnte momenter være hentede fra den defekte del af den ældste islandske bearbeidelse eller fra en udenlandsk, som senere er gaaet tabt eller hidtil er ubekjendt. De to momenter, hvortil her sigtes, er iøvrigt, at man i skrinets fremstilling ser erkebiskopens opofrende forsvarer, klerken Edvard Grim med kors i haanden, og at der paa alteret er sat en kalk med martyrens opsamlede blod, og hvorover den helligaand daler ned i en dues skikkelse.

OLAFSBRØNDEN I THRONDHJEMS DOMKIRKE.

AF

HENR. MATHIESEN.

Snorre Sturlasøn fortæller i Heimskringla, Olaf den helliges saga, kap. 251, følgende om kongens ligfærd:

„Ok er brottu var af Stiklastöðum alt lið bónda, þá bjoggu þeir Þorgils ferð sína; fékk hann róðrarferju nökkura; váru þeir saman menn sjau eða átta, ok allir frændr eða vinir Þorgils. Þeir fluttu lík konungs til skips leyniliga ok settu kistuna undir piljur niðr. Kistu þá höfðu þeir ok með sér, er grjót var í, settu hana í skip, svá at allir menn máttu sjá; fara síðan út eptir firði; féngu gott leiði, kómu at kveldi, er myrkva tók, út til Niðaróss, lögðu at við konungsbryggju. Síðan sendi Þorgils menn upp í bœinn ok lét segja Sigurði byskupi, at þeir fóru þar með lík Ólafs konungs. En er byskup spyrr þess tíðindi, sendi hann þegar menn sína ofan á bryggjur; þeir tóku þar róðrarskútu, ok lögðu at skipi Þorgils, báðu fá sér lík konungsins. Þeir Þorgils tóku þá kistu, er uppi stóð á piljunum, ok báru í skútuna. Síðan reru þeir menn út á fjörð, ok søktu þeir þar niðr kistunni. Þá var myrkt af nótt. Þeir Þorgils reru þá upp eptir ánni, til þess er þraut bœinn, ok lögðu þar at landi, er Saurhlíð heitir; þat var fyrir ofan bœinn. Þá báru þeir

upp líkit ok inn í eyðiskemmu nökkura, er þar stóð u frá öðrum húsum; vöktu þeir þar um nóttina yfir líki Þorgils gékk ofan í bœinn; fann hann þá menn at m er helzt höfðu verit vinir Ólafs konungs; spurði ha þá, ef þeir vildi taka við líki konungs. Þat þorði e maðr at gera. Síðan fluttu þeir Þorgils líkit upp m ánni, ok grófu þar niðr á sandmel þeim, er þar ver bjoggu þar um eptir, svá at ekki skyldi þar nývirki sjá. Höfðu þeir þessu lokit öllu áðr dagaði; fóru þá skips síns, lögðu þegar út or ánni, fóru síðan ferð sinnar, til þess er þeir kómu heim á Stiklastaði."

Et aar bagefter, paa nogle dage nær, blev lig opgravet og Olaf erklæret hellig. I samme saga ka 259 lyder det videre saa:

„Þar á melnum, sem Ólafr konungr hafði í jörð legit, kom upp fagr brunnr, ok féngu menn bót mein sinna af því vatni. Var þar veittr umbúnaðr, ok hefi þat vatn verit jafnan síðan vandliga varðveitt. Kapell var fyrst gerr, ok þar sett altarit, sem verit hafði leiðit konungsins. En nú stendr í þeim stað Kristskirkja. Lét Eysteinn erkibyskup þar setja háaltarit í þeim sama stað, sem leiðit hafði verit konungsins, þá er hann reisti þetta hit mikla musteri, er nú stendr; hafði ok verit í þeim stað altarit í fornu Kristskirkju. Svá er sagt, at Ólafs kirkja standi nú þar, sem þá stóð sú eyðiskemma, er lík Ólafs konungs var náttsett í. Þat er nú kallat Ólafshlíð, er heilagr dómr konungs var borinn upp af skipi; ok er þat nu í miðjum bœnum."

I samme forfatters Harald haardraades saga, kap. 39, forekommer følgende ytring:

„Haraldr konungr lét reisa af grundvelli Maríukirkju uppi á melinum, nær því er heilagr dómr konungsins lá í jörðu hinn fyrsta vetr eptir fall hans."

Snorre Sturlasøn skrev sit store historiske værk, [illegible]erat han i 1218, maaske ogsaa i 1219, havde besøgt [illegible]idaros. Han har saaledes indhentet oplysninger paa [illegible]lve aastedet, og geistligheden har sagt ham, at her, [illegible]vor højalteret staar, her jordede Thorgils kong Olafs [illegible]g, og at denne brønd — Olafsbrønden i højkorets om[illegible]ang — er den selvsamme „fagre brønd", som kom op [illegible]ed helgenens leie, og som har bødt saa mangen mands [illegible]én. Denne opfatning er til nu den raadende, og de [illegible]er citerede steder har været af væsentlig betydning for de forskere, som har beskjæftiget sig med Throndhjems Domkirke; det er paa grundlag af Snorre Sturlasøns autoritet noksom bleven hævdet, at Olafsbrønden og kongens grav er et hovedmoment, en rød traad i kirkens anlægshistorie.

Gaar vi imidlertid nærmere ind paa denne sagaens fremstilling, saa er der flere punkter, som maa falde os besynderlige, ja rent umulige; vi skal her fæste os ved de tre væsentligste.

For først at følge Thorgils paa hans færd, saa viser han stor omhu og klogskab for at sikre sin faldne konge en grav. Han ved, at den danske biskop Sigurd, kong Olafs bitre fiende og bøndernes opvigler, raader i Nidaros, og det gjælder for al ting at lure ham. Ved hjælp af den fiffige list med de to kister undgaar da ogsaa Thorgils den første fare, og det lykkes ham at bringe liget op i det øde udhus. Efterat han nu imidlertid forgjæves har henvendt sig til den faldnes venner i byen, gjælder det fremdeles at være forsigtig; hvor let kunde ikke et eller andet ord om Thorgils's ærinde komme biskopen for øre? Idet Thorgils ror videre opefter elven, maa det derfor være ham magtpaaliggende at finde et sted, hvor han kan jorde liget uden at risikere opdagelse, og det synes da lidet sandsynligt, at han skulde lægge iland omtrent

midt overfor Skjælinghylla og føre kisten op mæle og et godt stykke indover sletten helt til det ste hvor domkirkens høikor nu er. Slaget paa Stiklest stod den 29de juli, og ligfærden foregik saaledes en af første dage i august — da er natten hverken lang ell mørk i Throndhjem. Ovenfor den daværende by var de vistnok kun øde sletter og skraaninger; Thorgils maatte saaledes være udsat forat blive opdaget, baade ved landingen midt over for Skjælinghylla og under hele arbeidet forresten. Dette forenes ikke godt med den forsigtighed, han ellers lægger for dagen.

For det andet undres man over, at ikke Haraldhaardraade byggede sin Mariekirke saa, at Olafs brønd og første hvilested kom med i anlægget.

Den 3die august 1031 blev kongens helgenskrin sat paa Klemenskirkens altar, og fra den dag tog byen paa at vokse i samme mon som den hellige martyrs ry. Klemenskirken og den ældste kongsgaard med „kongsbryggen" laa som bekjendt ved den saakaldte Skipakrok, en vik, som gik ind ved den nuværende Mustalmenning. Olafs søn, Magnus den gode (død 1047), gjorde et nyt anlæg af kirke og kongsgaard længere op, nemlig ved Olafshlid, hvor helgenens lig havde staaet nogle timer i det øde udhus, saaledes som det omtales i foran citerede Olaf den helliges saga kap. 259. Denne Olafshlid er det, som i kap. 251 kaldes Saurhlid, en sumpig sænkning i østligste ende af nuværende Kongens gade (Raadstualmenningen). Grundmurene af Magnus den godes Olafskirke, hvortil faderens skrin blev flyttet, er som bekjendt fundne under den nuværende raadstue. Men allerede den følgende konge, Harald haardraade (død 1066), fandt pladsen ved forgjængerens anlæg snæver og ubekvem, eller han vilde knytte sit navn til betydeligere arbeider, — han tog

paa det tredie kongelige byggeforetagende af denne gs. Kongsgaarden (c)[1] kom nu til at ligge langs en, omtrent fra nuværende voldmesterbolig eller fra kapellet (4) og opover (sydover). Kirken, der, saalænge skopen og geistligheden tilhørte kongens hird, stedse fik ds i kongsgaardens umiddelbare nærhed, opførtes straks stenfor, og dette blev, som bekjendt, den saakaldte re Mariekirke (A). Gaar man fra kirkegaardsporten ed Thomas Angells hus opover den vei, der fører til Domkirkens høikor, saa træffer man tæt ved veien paa øire haand en brun ligsten med engelsk indskrift („*This one was erected*“ o. s. v., 3). Lidt ovenfor denne maa, følge brigadeintendant Kreftings kart[2], koret af Harald haardraades Mariekirke have ligget.

Saalænge nu Olafs helligdom var langt nede i byen, i Klemenskirken og senere i Olafskirken, saalænge maatte der vel være et kapel over brønden, hvorhen man gjorde særlige valfarter. Men idet sædet for Olafsdyrkelsen flyttes op paa mælen, ser det besynderligt ud, at man ikke lægger det saa, at man faar den undervirkende kilde og helgenens grav med i anlægget, men nøier sig med at bygge „nær þvi er heilagr dómr konungsins lá í jörðu“, som det paa foranførte sted heder. Altsaa: hvorfor reiste ikke Harald haardraade Mariekirken der, hvor Domkirkens kor og høikor nu er (1), men omkring halvandet hundrede fod længere ned, med koret straks ved ovennævnte sten (3)? — Allerede professor Munch har været opmærksom paa dette[3].

---

[1] Bogstaver og tal i klammer henvise til hosføiede kart; jevnfør den i slutningen af afhandlingen tilføiede forklaring til dette.

[2] O. Krefting, om Throndhjems Domkirke, Throndhjem 1885, pl. 2.

[3] P. A. Munch og H. E. Schirmer, Throndhjems Domkirke, s. 9.

Endelig er for det tredie selve Olafsbrønden
største gaade.

Domkirken ligger paa en svagt skraanende sle
der danner et af den throndhjemske halvø's høieste pu
ter. Høiden over 0 vandstand[1] er ved korets østen
hvor brønden findes, 43 fod. Brønden (2) er, if
Kreftings undersøgelser[2], et omhyggelig muret rør,
fod dybt fra brystværnets overkant. Da denne er 6
over jorden, ligger altsaa bunden 12 fod over 0 vandst
og kun 6 fod over dagligdags flod. Endda staar de
brønden kun nogle faa fod vand.

At dette kan være nogen af sig selv opkomm
kilde, er umuligt; brønden er utvivlsomt kunstig og m
sommelig indrettet paa et sted, hvor man havde br
for den (kfr. kartet og profilerne).

Sagen er, at den hellige konges første leie m
søges paa et ganske andet sted, om just ikke saa lan
borte.

Helt til Throndhjem-Støren-jernbanen blev paabegyn
i førstningen af 60-aarene, strakte der sig en række ba
stioner (F E F G) langs elven bag — ovenfor — erkebiskops
gaarden („kongsgaarden"). En af disse, Laboratori
bastion (G), laa omtrent i retning af Prindsens gade
I bakken nedenfor denne bastion var et opkomme, som

[1] Forskjellen mellem flod og fjære kan i Throndhjem gaa op til 12 à 13 fod; almindeligvis er den omkring 7. 0 vandstand betegner et niveau, der ligger 6 fod under almindelig flod og 1 fod over almindelig fjære. Oplysninger om disse forhold, saavelsom de tildels med høidekurver udstyrede specialkarter, der ligger til grund for hosføiede kart, blev med udmærket velvilje gjort mig tilgjængelige paa stadsingeniørens kontor i Throndhjem.

[2] Aarsberetning for 1885 fra Foreningen til Fortidsmindesmerkers Bevaring, s. 68.

dtes sankt Olafs kilde (I). Det var meget bekjendt -søgt for sit ualmindelig friske og velsmagende vand. den er paa Tegners kart over Throndhjem af 1842 at som en liden bæk, der løber sydvestlig hen langs der bastionen forat falde i elven straks vestenfor marine-blissementets øverste jollenøst (se anmærkningerne til rtet). Omtrent ligedan er kilden betegnet paa Bloms rt af 1830, dog at den da synes at have fortsat sit lidt længer vestover.

Elven gjør straks ovenfor dette Sted en ganske skarp ining. Efterat den helt fra Arildsløkken har gaaet i stor bue og brudt paa bysiden, saa der er dybt vand ge ind til mælen, løber den nu et stykke ret mod øst begynder netop ved den forrige Laboratorie bastion lægge banker op paa bysiden, medens strømmen sætter er mod baklandssiden. Man maa tro, at halvøens strand-nie mod elven som mod fjorden har været saa omtrent en samme i hele den historiske tid, fraseet at enkelte ræknинger ved elvens øvre løb kan være noget medtagne f jordskred. I elvens nederste del har der altid fundet edse nye opøringer sted. Paa strøget fra nævnte ba-ion og nedover til omtrent midt imod det mekaniske erksted har elven, som det omtrent siger sig selv, stedse aattet lægge sand op; her findes ogsaa banker af om-rent éns karakter aflagt paa karter fra 1716, 1729, 730, 1760 og saa videre til ind i vort aarhundrede. et var vistnok ogsaa elvebreddens beskyttede og stabile eskaffenhed paa dette punkt, som gjorde, at det blev dseet til grund for marine-etablissementet.

Jeg skal nu gaa over til at fremstille min opfatning f historien om hellig Olafs jordefærd og om Olafsbrønden.

Efterat Thorgils forgjæves havde henvendt sig til ongens venner, indskibede han paany liget fra Saurhlid

(Raadstualmenningen) og roede videre opover elven
langt, til bøiningen skjulte ham for byen. Saasnart
hindrende banker var passeret, saa fartøiet kunde fl
ind til stranden, lagde han iland. Her var det fuldk
men trygt; selv om nogen skulde have færdedes p
sletten ovenfor, hvilket jo rigtignok var usandsynligt p
den tid af døgnet, saa vilde de alligevel ikke have b
mærket Thorgils og hans følge, og Sprjotavellir (Voll
paa den anden side elven var dækket med skog og u
boet. Paa dette sted i elvemælen (I) kunde endelig d
faldne fyrstes venner rede ham en grav, uden frygt fo
at den skulde blive opdaget og skjændet af fremme
voldsmænd.

Da nu Olafs kiste-aaret efter hentedes frem, s
er det fuldkommen sandsynligt, at der „kom upp fag
brunnr“ paa selvsamme sted, hvor den havde staaet; næ
graven havde der været en vandaare, og denne brød n
frem (kfr. kart og nederste profil). Ellers kan det ogsa
tænkes, at kilden har været der før, og at dens belig
genhed og egenskaber nu kom vel med som moment i
Olafsdyrkelsen.

Over denne brønd var det formentlig det kapel blev
reist, som foran og flere andre steder omtales, og hid er
der vistnok bleven valfartet, saalænge Olafsskrinet stod
langt fjernet derfra, nede i Klemenskirken eller i Olafs-
kirken. Anderledes da Harald haardraade flyttede sædet
for Olafsdyrkelsen op paa sletten i brøndens nabolag.

Havde nu Olafs grav og den undergjørende kilde
virkelig ligget der, hvor Olafsbrønden i Domkirken er
(2), saa var Mariekirken visselig bleven opført paa dette
sted. Men nede i elvemælen lod det sig ikke gjøre at
bygge nogen kirke; Harald fulgte da ogsaa samme plan,
som hans forgjængere, og reiste kirken midt for kongs-

arden (A). Det maatte imidlertid være af største be-ning for Olafskultusen og dens trivsel i det hele taget have brønden og stedet for begravelsen der, hvor genens fornemste relikvie, hans eget legeme, stod. Da kirken ikke kunde komme til brønden, saa fik brønden mme til kirken.

Jeg tror, at der allerede ved Mariekirken er bleven lagt en falsk Olafsbrønd. Den ægte blev fra samme und sløifet, og kapellet over den fik forfalde, eller det lev straks revet.

Klüwer undersøgte for omtrent 70 aar siden dom-rkegaarden. Straks ovenfor den forhen omtalte sten ed engelsk indskrift gjorde han et fund, som i hans Norske Mindesmærker side 39 beskrives saaledes:

„Paa dette sted, 3 alen under jorden, findes en af grøtstene muret og med en stenhelle dækket kjælder, 2 alen lang mod nord, $1^1/_2$ alen bred og $2^1/_2$ alen dyb. Bunden er ligeledes forsynet med en stenhelle. Men paa ingen af siderne er nogen dør eller aabning. Rundt omkring den findes store stenblokke og endel kalk.“

Som paavist falder dette punkt omtrent sammen med østenden af Harald haardraades Mariekirke, og det skulde være rart, om vi ikke her har for os en i eller ved denne kirkes kor anlagt Olafsbrønd (B).

Under Olaf kyrre (død 1093) opnaaede geistligheden som bekjendt en mere selvstændig stilling; et udslag heraf var blandt andet opførelsen af en særskilt biskops-kirke, den saakaldte Olaf kyrres kristkirke. Denne blev reist paa den vakre, jevne plads ovenfor Mariekirken; naar den nye bygning blev lagt saa nær ind paa den ældre, saa er det fristende at gjætte, at man har villet bibeholde brønden i Mariekirken og etablere en fast for-bindelse mellem de to gudshuse. I denne brønd maatte

det rigtignok være vanskeligt og strævsomt at holde v
da den laa paa 40 fods høide og kun var nogle faa
dyb, men man har maaske ikke fundet det hensigtsmæs
eller muligt at tilintetgjøre den fromme hævd, den aller
havde paa sig. Hvorledes det hermed hang sammen,
jo uvist; derimod kjender vi noksom den senere ordni
Da erkebiskop Eysteins byggeplaner først tog ordent
flugt (i sidste fjerdedel af 12te aarhundrede), taaltes ing
konkurrance mellem gammelt og nyt. Olaf kyrres kri
kirke maatte give plads for det nye kor, og Mariekirk
fik bide i græsset[1]. Hvis brønden i denne sidste end
bestod, saa var nu dens dage talte; den nye helligdo
fik sin egen hellige kilde — den nuværende Olafsbrøn
i høikorets omgang.

Den myndige geistlighed slaar nu engang for all
fast, at her er den oprindelige, ægte, eneste heldbri
gende Olafsbrønd, og her, hvor høialtret staar, her v
det, vor hellige konge laa i jorden. Kirken med si
ærefrygtbydende pragt og herlighed naar i enhver troendes
øine toppunktet af anseelse og værd, netop fordi den er
reist over den grav, hvor nationens og kristentroens helt
har hvilet.

Det er denne, i 1218 forlængst grundfæstede og eneraadende fremstilling, som er bleven Snorre Sturlasøn meddelt under hans besøg i Nidaros, og som paa hans autoritet er opretholdt til den dag idag.

---

[1] Maaske var man nogetsaanær nødt til at jevne Mariekirken med jorden, naar man vilde have traditionen om brønden og graven overført paa de yngre tomter? Jeg har ofte undret mig over, at Harald haardraades værk blev fjernet — jo flere kirker, des bedre var det jo, og den ældre, tarveligere, maatte vel snarere fremhæve end skjæmme den ny.

Gaar man gjennem erkebiskopsgaarden („kongsgaar- 5) op til arsenalforvalterens kontor og bøier tilhøire vest langs med dette, saa kommer man frem paa øverste — sydligste — del af den nuværende ride- ds. Passerer man videre tilvenstre forbi stalden (7), mer man ud paa elvemælen. Her, midt imod det vestlige hjørne af marinens øverste jollenøst (8) og vestlige side af palissaderingen, finder man spor af liden indskjæring i bakken, hvor der nu væltes grus- ld. Nedi denne grop sees en vandaare at komme n — det er levningerne af sankt Olafs kilde. Den nu næsten tilintetgjort og desuden forurenset ved stik- der, som er ledet derhen.

Da jeg under mit ophold i Throndhjem i juni forr. r undersøgte kilden, slog det mig, at her maaske kunde des løsning paa de gaader, Olafsbrønden stiller. Jeg dspurgte en mængde ældre folk om sagen og kom til et resultat, at den throndhjemske tradition i alle fald i de sidste fire menneskealdre har betegnet stedet som den hellige Olafs kilde, udsprungen ved hans grav.

I vore dage maa jo traditioner behandles med al mulig forsigtighed. Jeg har ikke nogetsteds seet Olafs kilde i elvemælen nævnt paa prent, men derfor kan jo en eller anden artikel fra vore oldeforældres tid (længer tilbage har jeg altsaa ikke kunnet følge kildens historie) være ophavet baade til traditionen og navnet. Dette sidste giver jo heller ikke spor af bevis; der findes mange Olafskilder omkring i landet. Imidlertid vilde det være besynderligt, hvis nogen meddelelse om dette skulde have undgaaet de mange dygtige forskeres opmærksomhed, som i de sidste par menneskealdre har beskjæftiget sig med Domkirken og dens anlægshistorie.

Jeg er tilbøielig til at anse traditionen for ægte.

Tiltrods for, at der ved hvert nyt anlæg af Olafsbr
blev truffet kraftige anstalter til at hævde dens ry
undertrykke sagnet om den ældre, har dog fortællin
om den oprindelige i al stilhed holdt sig i byen f
gjennem tiderne. — Hvorledes det end kan forholde
hermed, saa tror jeg i nærværende artikel at have gi
en fremstilling af gangen i Olafsbrøndens historie, so
alle fald kommer det virkelige forhold meget nær. J
har søgt at paavise, at Thorgils maatte komme til
begrave kongen netop der, hvor Olafs kilde er, nep
noget andet sted. Og alt om jordfæstelsen og om Ol
brønden, som hidtil var gaadefuldt og usandsynligt, find
paa denne maade en fuldkommen rimelig forklaring. J
tror saaledes ogsaa, at Snorre Sturlasøns opfatning m
forlades, saavelsom de derpaa byggede theorier om Ola
brøndens og gravens betydning som hovedmoment i Do
kirkens anlægshistorie.

TIL KARTET.

1. Domkirken, hvori
2. Olafsbrønden.
3. Ligsten med engelsk indskrift, fra 1761.
4. Domkirkens ligkapel.
5. Erkebiskopsgaarden („kongsgaarden“).
6. Vaisenhuset.
7. Staldbygning.
8. Marine-etablissementets øverste jollenøst.
9. Rørosbanens forrige station.
10. Elgesæter bro.

A. Mariekirkens tomt.
B. Brønden i dens kor.

C. Harald haardraades kongsgaards tomt.

D. Langstræte, som det menes at have gaaet.

E, F, G, H. Fæstningsværker og veie, sløifede først i 1860-årene:

E. General Huths bastion.

F. Kongsgaards bastion.

G. Laboratorie bastion.

H. Veie.

I. Sankt Olafs kilde. 0 betegner det sted, hvor man tog vand; i sin tid førte trapper derned. Stedet var før tilgjængeligt baade fra „kongsgaarden" og fra marinen.

Som grundlag er benyttet specialkarter (i maalestokken 1:1000) paa Throndhjems stadsingeniørkontor. Punkt 3 er indlagt efter Klüwers kart af 1817, de sløifede bastioner og veie efter militærkarter af 1760 og 1818 og efter Bloms kart af 1830 og Tegners af 1842. Det sidste er væsentlig anvendt, men da alle de nævnte karter er indbyrdes afvigende, har det ikke været muligt at aflægge bastionerne med sikkerhed; navnlig synes Laboratorie bastion at skulle havt større udstrækning mod vest. Sankt Olafs kilde er indlagt efter Tegner. Af middelalderske anlæg er Mariekirken optaget efter Kreftings foran omtalte kart, Langstræte og Harald haardraades kongsgaard efter min egen gjætning, hvilken formentlig falder sammen med flere tidligere forfatteres anskuelser.

Profilerne er tegnede saa nøiagtig, som maalestokken tillod. Da høidekurverne paa originalkartet først begynder med 30 fod, er de laveste partier ved elven udførte efter skjøn, hvilket forresten er uden betydning for nærværende afhandling.

Maalestokken er 1 : 4000, ekvidistancen, beregnet efter 0 vandstand, 1 fod.

OM ANTIKVAREN L. D. KLÜWER OG HAN MANUSKRIPTER

AF

Dr. INGVALD UNDSET.

Under forberedelserne til det norske indskriftva er jeg kommen til at eftersøge og gjennemgaa, hvad d findes af L. D. Klüwers utrykte manuskripter; jeg ka derfor om disse give forskjellige oplysninger, som ikke før er bekjendte, og som jeg har troet det af interesse he at sammenstille.

I anden halvdel af forrige aarhundrede levede i de Throndhjemske en officersslægt af navnet Klüwer. I 177 døde oberstløitnant Lorentz Diderich Klüwer, der blandt andre karter ogsaa havde udgivet et over Værdalen, trykt 1767. Oberstløitnant K. havde to sønner, der blev officerer; den ældste, der bar faderens navn, døde som major i 1820 paa sin gaard Bjertnæs i Værdalen, 70 aar gl.; den anden søn, Broder Wilhelm Klüwer, boede paa Bunæs i Værdalen og døde som kaptein i 1816; han var gift med Sophie Hersleb Krog († $^{11}/_{3}$ 1848). Disse sidstnævnte blev antikvarens forældre; han blev født den 23de december 1790 og fik navnet Lorentz Diderich efter bedstefaderen. Ved det kgl. norske landkadetkorps, hvor han uddannedes til officer, havde han bl. a. til lærer kaptein, senere oberstløitnant i den danske armé, C. H. I. Sommer. Denne, der selv

antikvar og eier af en ikke ubetydelig antikvitets-ling[1], bibragte den unge K. „lyst til at erhverve sig dighed i Norges historie og dets oldsager". Da han for var bleven officer, og i 1810 befalet at optage tære karter over „en del af Throndhjems stift", fik den skjønneste anledning til at optage og beskrive vert i antikvarisk henseende mærkværdigt sted, hvilken edning han da ogsaa benyttede.

Disse hans kartografiske arbeider varede til 1814; d han i disse aar havde samlet af antikvariske teg-ger og beskrivelser, indleverede han til det kgl. norske nskabsselskab i Throndhjem. Paa dette selskabs be-tning gjennemreiste han saa i aarene 1815—17 den rste del af Indherred[2], begge Mørerne og Selje pgd. Nordfjord. Af det paa alle disse reiser indsamlede teriale udarbeidede han saa sin bog: Norske Min-esmærker, hvis fortale er dateret 1ste marts 1818, og vori han udtaler, at han „neppe kommer til at reise ere i denne hensigt". Hans manuskript til denne bog findes nu i det throndhjemske videnskabsselskabs manu-skriptsamling (som no. 194 fol.). Manuskriptet, en folio-protokol, kan sees at have været nedsendt til Kjøbenhavn

---

[1] Denne samling blev i 1812 overdraget til det da nylig stiftede museum i Kjøbenhavn, hvor den endnu findes. Et forsøg, som i 1811 gjordes af direktionen for det kgl. selskab for Norges vel paa at erhverve den som grundlag for et antikvitets-museum i Kristiania, da den væsentlig indeholdt norske sager, blev uden resultat; slgn. Undset, Norske oldsager i fremmede museer, pag. 1.

[2] I 1816, $^{21}/_{6}$, aflagde han i Værdals præstegaard et besøg hos den bekjendte natur- og oldforsker Sven Nilsson, der dengang netop foretog en reise nord igjennem Norge, se Sven Nilsson. Dagboksanteckningar, 1879, pag. 141.

til gjennemgaaelse af hans gamle lærer og velynder maj
Sommer; man kan se, at denne har ladet Nyerup
Thomsen gjennemse manuskriptet, og alle tre har se
Klüwer sine bemærkninger, særlig til de meddelte i
skrifter. Sommer havde derpaa ladet manuskriptet, m
Nyerups og Thomsens bemærkninger, gjennemse af pr
fessor Finn Magnusen, som har meddelt sine opl
ninger i et eget hefte „Notater“, med dechiffreringsfors
til indskrifterne, forsøg, hvilke han kan sees selv at ha
tillagt stort værd; Klüwer har da ogsaa i den tryk
udgave optaget det meste af dem i teksten. Dette Fi
Magnusens hefte, in 4to, findes endnu i videnskabssels
bets manuskriptsamling i Throndhjem (hvor det dog
feilagtigen bevares under no. 304, se nedenfor). Det
Klüwers arbeide, Norske Mindesmærker, med de nævnte
danske lærdes bemærkninger, blev imidlertid først publi
ceret i 1823; med understøttelse af kong Karl Joh
udkom det da i Kristiania som et bind in 4to, dedicer
til det throndhjemske videnskabsselskabs protektor, kron
prins Oskar.

Imidlertid var Klüwer bleven optagen som medlem
af det svenske patriotiske og Nordens oldtid dyrkende lite-
rære selskab „Götiska förbundet“ [1]. Under $^{11}/_{7}$ 1821
skrev han fra Kristiania til udgiveren af forbundets organ
„Iduna“ en opsats „Om fortidsmindesmærker i og ved
Kristiania“; han taler deri navnlig om Oslo kirker og om
Hovedøens klosterruiner og giver tegninger af den endnu

[1] Klüwer var den eneste nordmand, der blev medlem af dette mær-
kelige selskab. Dets medlemmer pleiede ved optagelsen som
kjendingsnavn at vælge sig et eller andet navn fra Nordens
oldtid; Klüwer havde kaldt sig Orm Lyrje. Se no. 73 i
listen over selskabets medlemmer, trykt i Iduna, IX, (1845).

ngang bevarede biskop Jons ligsten i Oslo og af lev-agerne af Hovedø kloster [1]. Sine „Antikvariske observa-ner paa en reise fra Kristiania til Throndhjem 1821“ ndte han ligeledes til „Götiska förbundet“, uden at disse g nogensinde er blevne trykte [2].

I 1823 gjorde Klüwer igjen en antikvarisk reise, is resultater han beskrev i tre hefter; som det sees, r reisen foretaget paa det throndhjemske videnskabs-elskabs bekostning [3]. De haandskrevne tre hefter om nne reise blev derfor indleverede til selskabet, i hvis nuskriptsamling de blev optagne; i den trykte katalog er samlingen (Throndhjem, 1872) sees de ogsaa opførte nder no. 304, 4to. Men der findes de nu ikke mere; vad der nu bevares under dette no., er de nedenfor vnte to hefter om reisen 1824, samt det allerede om-alte hefte, der indeholder Finn Magnusens bemærkninger il indskrifterne i det ovenfor omtalte manuskript fra 1818, er sammenfattede udbyttet af reiserne til og med 1817, og som i 1823 blev udgivet i trykken. Heldigvis eksisterer der dog i Bergens museum en afskrift af hine tre tabte hefter om reisen i 1823; afskriften blev, som man ser, tagen i 1838 paa foranstaltning af stiftamtmand Christie; originalen var, efter hvad denne har noteret i afskriften, af selskabet bleven ham „udlaant til uindskrænket afbe-

---

[1] Se Iduna IX (1822) pag. 382—89.

[2] Meddelelser fra dette manuskript findes hos Liljegren og Brunius: Nordiska fornlemningar, 2 (1823), ad pl. XCIII og pl. XCV. Med „Götiska förbundets“ øvrige antikvariske papirer kom dette manuskript til Vitterhets-akademiens arkiv, men hverken ved mit besøg i Stockholm i 1887 eller senere har man der kunnet finde det frem.

[3] Se videnskabsselskabets aarsberetning for 1824, trykt i Budstikken, 6te aarg., 1825, pag. 436 f.

nyttelse". At Christie har sendt originalen tilbage, h
vist ikke betvivles; den er vistnok forkommen i Thro
hjem, hvor der i hine tider ved videnskabsselskabets
bliothek nok langtfra herskede den bedste orden. I
er derfor vistnok muligt, at den daværende bibliothek
efter at have modtaget hefterne tilbage fra Bergen, h
forvaret dem hjemme hos sig, maaske laant dem ud paa
eller ialfald har glemt igjen at lægge dem ind paa de
plads blandt videnskabsselskabets manuskripter. At
med rigtig titel er opførte i den trykte katalog af 18
beviser ikke, at de var tilstede ved dens affattelse; titel
er der vistnok anført efter ældre skrevne fortegnels
da de rigtige hefter ikke var tilstede, er de to hefter
1824 og Finn Magnusens „Notater", hvilke hefter maas
ikke fandtes katalogiserede i de forhaandenværende for-
tegnelser, blevne henlagte under dette no. Originalerne
til reisen 1823 maa befrygtes nu at være tabte. — Reise
i 1823 var, ser man, foretaget i det søndenfjeldske, gje
nem bygderne paa begge sider af Kristianiafjorden, over
Eker, Ringerike og Thoten til Hamar, Ringsaker og op
i Gudbrandsdalen.

Paa egen bekostning foretog saa Klüwer ogsaa i 1824 en undersøgelsesreise, som han ligeledes beskrev i tre smaa kvarthefter. Disse hefter solgte han til det kgl. selskab for Norges vel for 106 spd., hvilket selskab dog straks overlod dem til videnskabsselskabet i Throndhjem, „for af dette at udgives sammen med reisen i 1823"[1]. Udgivne er imidlertid disse hans reiser aldrig blevne. Senere udlaantes de sidstnævnte tre hefter (om reisen i 1824) til P. A. Brandt; men da denne i 1837 som tegner

[1] Se Selskabet for Norges vels aarsberetning for 1824, trykt i Budstikken, 7de aarg., 1828, pag. 747 f.

dfulgte den danske naturforskerekspedition til Brasilien, n han til at tage dem med sig, og de var saaledes nge at betragte som tabte [1]. Senere er imidlertid de første af hefterne komne tilbage til selskabet i Throndm, naar og hvorledes kan nu ikke oplyses. Det er se to hefter, der nu sammen med Finn Magnusens Notater" i manuskriptsamlingen bevares under no. 304, o. Før Brandt forlod Norge, havde han imidlertid i 833 en tid laant hefterne til Bernt Moe, der af dem avde gjort et „uddrag", hvilket endnu findes i hans mling i rigsarkivet; dette indeholder dog ikke de teksten plysende tegninger, som derimod findes i den gjenpart f dette uddrag, som B. Moe skjænkede til videnskabselskabet i Throndhjem; i dettes manuskriptsamling har dette B. Moes „uddrag" nu no. 171 fol.

Af de to originale hefter og af uddraget kan man se, at „Reisen i 1824" mest har omhandlet monumenter i det Throndhjemske, desuden ogsaa (ved meddelelser fra andre?) nogle i Valdres og i Nordlandene, samt Oddernæsstenen ved Kristianssand; fremdeles meddeles deri en kjæmpevise og nogle sagn fra Nordland, en opsats om Finnernes lægekunst, endelig en optegnelse om antikvaren M. *F.* Arendts besøg i Throndhjem i 1817 og om hans og Klüwers nogle dages forenede studier i domkirken. Denne sidste optegnelse indeholder dog intet af særlig interesse.

Klüwer, der i 1823 var bleven udnævnt til major, afgik allerede $^4/_1$ 1825 ved døden i Throndhjem. Af sine senere antikvariske reiseiagttagelser kom han saa-

[1] Slgn. oplysninger af Bernt Moe, paa et blad foran i hans nedenfor nævnte manuskript i rigsarkivet, se ogsaa Halvorsens „Norsk Forfatterlexikon", I, pag. 436.

ledes ikke til at udgive noget. Ved sin bog „Nors Mindesmærker", 1823. og ved sine kun i manuskr bevarede reiseberetninger har han indlagt sig betydeli fortjenester af navnlig det nordenfjeldske Norges arkæolo i den norske videnskabs historie vil han derfor først s glemmes.

Foruden sin oftere nævnte bog fra 1823 har Kl wer ogsaa ladet trykke nogle digte, behandlende gam historier og sagn; saaledes om Orm Lyrje og Lundesole om Tvæster troldmand og om St. Olafs kilde paa Klingen Poetisk værd tør disse vistnok ikke gjøre fordring pa men de er dog vidnesbyrd om hans kjærlighed til levni gerne fra vor oldtid og om, at han var en ikke ubegav mand. Et ikke uinteressant vers af ham, der vidner om hans stemninger i 1814, som imidlertid i de følgende aar maa være undergaaet betydelige ændringer, er en versificeret gravskrift over en liden søn af ham, der døde i 1814, før den 4de november. Gravstenen med det uden tvivl af ham selv forfattede vers findes endnu i Throndhjems domkirke og verset lyder:

Hil Dig min favre Søn, Du steeg
Som Nordmand ned i Jorden,
Før Norges blide Engel veeg
For evig bort fra Norden [2].

---

[1] Se nytaarsgaven „Snotra", 1821, pag. 97—103; 1822 pag. 199; Hermoder III, no. 40 og IV, no. 28. Klingen ved Leksdalsvandet i Værdalen.

[2] Klüwer var $^{22}/_{4}$ 1813 bleven gift med Anne Birgitte Marie Krog. En anden søn af ham levede endnu for faa aar siden som forhenværende lensmand paa Leinstranden ved Throndhjem: fra denne hørte jeg i sin tid, at familien ikke mere er i besiddelse af papirer efter den afdøde antikvar.

er Klüwers grav paa domkirkegaarden i Throndhjem
direktionen for den throndhjemske filialafdeling af
ningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring i 1875
ge en ligsten i middelalderlig stil, med ophøiet kors og
skrift i majuskler [1].

Se aarsberetning 1875 pag. 5. Klüwers grav findes ved sydøstre hjørne af domkirkens søndre kors. — Om de ældre medlemmer af familien Klüwer se G. Schønings reise til Stiklestad (i 1774), trykt i Topografisk Journal for Norge, hefte 12, pag. 84 fl. Den gamle oberstløitnant L. D. Klüwers fader (se ovenfor pag. 178) Johan Wilhelm K. var 1652 født i de russisske Østersø-provindser, og med ham kom familien til Norge; han indvandrede 1670 i selskab med den senere bekjendte general Folckersahm.

DE NORSKE PERLEFISKERIER I ÆLDRE TID.

AF

A. TARANGER.

Den interesse for vore perlefiskerier, som i den *sids*
tid er kommen tilsyne, har bragt mig paa den tanke, a
nogle ord om den norske perlefangst i ældre tider nu vild
læses med interesse ikke blot af de i bedriftens fremvæ
særligt interesserede, men ogsaa af andre. Jeg indrømm
at en fremstilling af perlefiskeriernes historie helst bur
være besørget af en fagmand, der med kyndigt blik kund
iagttage de private og offentlige foranstaltninger til fang-
stens opkomst og hjælpe læseren til at danne sig et rigtigt
begreb om deres verd; da imidlertid ingen saadan hidtil
har meldt sig, tør jeg haabe, at ogsaa en ikke-fagmands
meddelelser, der vil indskrænke sig til at referere, hvad
aktstykkerne fortæller, eller lade disse tale i sit eget
sprog, maatte kunne udfylde et savn og blive et brug-
bart materiale for en mere fagmæssig behandling. Mine
kilder er næsten udelukkende utrykte aktstykker, navnlig
„kancelli-indlægge", hvori forarbeiderne til de kongelige
forordninger og reskripter angaaende perlefiskerierne i
Norge findes; den trykte literatur har jeg derimod ikke
havt tid til at gjennemgaa, hvorfor jeg paa forhaand

der undskyldt, om læseren her skulde finde huller i t kjendskab til det foreliggende emne.

I.

Det første offentlige dokument, der omtaler de norske rlefiskerier, er, saavidt jeg ved, Christian IV's brev til nsmanden over Agdesiden, Palle Rosenkrands[1], t. 27de juni 1637. Det heder her: „Belangende de erler, du os underdanigst haver tilskikket, som bønderne nder dig til fremmede sælger, naar de sligt bekommer, vorom du begjærer vores naadigste villie: da ville vi naagst, at naar bønderne sligt finder, du dennem da penge erfor skal give og tilsyn have, at ingen fremmede samme perler bekommer, hvilke du os siden skal tilkikke". Et saadant paabud har det vistnok været vanskeligt at faa bønderne til at overholde. Der foreligger imidlertid et aktstykke fra 1648—51, der viser, at perlefangsten ved denne tid synes at blive gjenstand for en større opmærksomhed. I en indberetning, som Christopher Gjøe i løbet af det nævnte tidsrum[2] har indsendt til kongen „om nogene eblant meere aff de Guds gaffuer och besynderlig skiønne rariteter, som Norriges rige er med velsignet och begaffuet", fremhæves særlig perlefiskerierne i følgende ord: „Item befindis och udi en part aff Norigis wande och elffuer aff eit slaugs skelfiske, hvor udi auffles och faais skiønne perler, dog fast mange deriblant aff samme forskreffne perler befindis iche at were ret tidige eller fuld-

[1] Norske rigsregistranter VII, 353.

[2] Trykt i Danske Magazin, ældste række, tom. IV, 350—352. Den er udateret og af udgiverne antaget at være forfattet i 1646, hvilket ikke kan være rigtigt, da Jørgen Seefeldt siges at være lensmand over Agdesiden, hvad han først blev den 1ste mai 1648, og kvitterede lenet i mai 1651.

mode, medens formener, bemeldte utidige perler kun vere dog tienslige at berede och giøre got perle-pul aff". Senere hen giver han besked om, hvor disse pe fiskerier foregaar, og fremsætter sin formening om, h der fra kongens side bør foretages for at gjøre bedri indbringende. Dette afsnit meddeler jeg i sin helhed:

„Anbelangendis om paa hvilke steders at perler ere och faais, da er der eit stedt under Augdesiden o vdi Lister leen, nemligens vdi eit vand kaldes Unda elff. Item noch paa eit andet stedz udi Tynsbie leen, och vdi eit vand kaldes Aarholtz elff[1]. It noch formenes at skulle vere eit stedz iche langt Moertz[2], hvor och af desse forskreffne skelfiske, s perler vdi auffles, skulle vere. Medens om der bleff me flid eftersøgt, da well mugligt och paa fast flere steders aff desse forskreffne skelfiske befindis.

Huorfore at om min allernaadigste gode herre och koning saa naadigst for got syntes at lade tilskriff *gubernørene*, som *ibidem commanderer*, nemligens offue Augdesiden er Jørgen Seefeldt, och offuer Thønsbier leen er Vincentz Bildt. Item saa er och boendis en adelsmand, nemlig Preben von Ahn, paa en gaard heder Fossnes, och iche er langt ligendis fra den forneffnte sted Aarholtz elff, om min allernaadigste herre och koning naadigst for got synes at ville lade hannem med tilskriffue. Saa at forbemeldte trende adelsmænd at giøre deres beste, och forskaffe det meste aff forneffnte perler,

---

[1] Denne elv gjennemløber under navn af Aarholts eller Møgeneselven Annebo og den vestlige del af Stokke prestegjæld og falder ud i Gogsjø i Laurviks fogderi.

[2] o: Moss; hermed menes fiskerierne i Mosse- eller Hobelelven, der flyder gjennem Mossedal, oldn. *Morsardalr*.

huer saa vit mueligst vere kunde. Och eftersom de, r fisker, skulle haffue en mening, at disse perler iche alle vere tidige eller mode, vden paa enhver St. Hans tt, mens at de dog, saa baade aff de beste, saa velsom aff de utidige ere, min allernaadigste herre och kog naadigst vilde aff samme perler haffue en *proba*".

Der findes i registranterne ingen oplysning om, kongen har fulgt Christopher Gjøes raad, og først ter souverainitetens indførelse indsætter Frederik III mand, der faar det hverv at varetage hans interer med hensyn til perlefangsten. Den 16de august 65 erholder nemlig præsidenten i Christianssand, Niels edersson, bestalling som inspektør ved perlefiskerierne Norge. Denne bestalling er udarbeidet efter et forslag, som han selv, under et ophold i Kjøbenhavn, d. 20de juni s. a. havde indsendt til kongen, og hvoraf det fremgaar, at denne allerede da havde udseet ham til at „haffue indseende och opagtning til dj perlefangster, som falder udj Stawanger stifft", for at kongen „kunde erholde dend nøtte deraff, som fremmede och andre eders kongl. maytt. underslefligen betager", en ytring, der viser, at Christian IV's forbud mod at sælge perler til fremmede var blevet uden virkning. For at forebygge, at saadant i fremtiden skal kunne gaa for sig, udbeder Niels Pedersøn sig en kongl. befaling, at han „dermed schal haffue indseende, och ingen forhindring der udj scheer aff nogen, ihuo det were kand under deris godtzis och boeslods fortabelse, mens dersom nogen *apparentz* kunde haffuis, at andre befattet sig dermed end som aff mig der til bleffue beschickede, eller och dj dermed omgickes vnderfundeligen, da at motte lade tiltale dennem, och derfra at laugwerge sig eller och at lide och undgielde som schyldige, effter toldrullens tilhold"; i saa fald lover han, at

han saavidt muligt med største flid skal „paaarbeide, eders kongl. maytt. her effter forberørte perlefangst fru barligen kand nyde“.

Niels Pederssøns bestalling forlener ham den ma han i sit promemoria havde begjæret, og paalægger h først og fremst at have flittig indseende, hvor perlefisk rierne falder i Christianssands stift, „og beskikke de pe soner, som dermed kunde have tilbørlig obagt, efter d instrux, hand dennem derpaa givendis vorder“. Hv nogen anden eller disse underinspektører selv handler m instruxen, skal de straffes med „bestillings, godses boeslods fortabelse“, en straf der baade rammer d der uden hans eller underinspektørernes tilladelse befat sig med perlefiskeri. og dem, der gjør disse nogen for hindring i udøvelsen af deres lovlige embede. Dette var jo strenge vilkaar, og man skulde tro, at de høilig maatte bidrage til at gjøre bedriften indbringende for den ko gelige kasse. Naar dette, som vi senere skal se, alligev ikke blev tilfælde, er det blot et af de mangfoldige vi nesbyrd om, hvor vanskeligt den dansk-norske regjering havde for at gjøre sine administrative foranstaltninger effektive i Norge.

Nogen opgave over perlefiskeriernes udbytte i denne tid har jeg ikke kunnet finde; men i hvorvel de indbragte kongen saare lidet, synes de dog ikke at have været sa rent ubetydelige; thi i Gyldenløves betænkning af 167 opføres under rubrikken: „udførselens overflød“ ogsaa sølv og perler [1].

[1] Meddelelser fra rigsarkivet I, 432. Det bør ogsaa bemærkes, at der i 1666 førtes en proces mod en doctor Johan Urse og 3 hamburgske jøder, der gjorde forsøg paa hemmelig at udføre perler og ædle metaller fra Norge; men sagen blev opdaget. Det fremgaar heraf, at de norske perler var efterspurgte i Hamburg. Kancelliet: Retten. no. 146 i rigsarkivet.

Den 7de september 1671 blev Niels Pederssøns successor i præsidentverdigheden, Bertel Schewing, ogsaa overdraget hans vices som perleinspektør i Christianssands stift.

II.

Allerede inden udgangen af 1683 maa Christian V have overdraget sin dronning, Charlotte Amalie, indtægten af de norske perlefiskerier, og Charlotte Amalie kunde ikke være tvilraadig, naar det gjaldt valget af en mand, der særlig kunde varetage hendes interesser i Christianssands stift. Baron Ludvig Rosenkrands var nylig flyttet did som stiftamtmand, og ingen kunde være dronningen mere forbunden end han. Hans 2den frue, Clara Catharina von Stockhausen, havde været dronningens hofdame og stod senere i stadig forbindelse med hende, en forbindelse, der den 12te august 1682 havde bragt hendes mand 1000 rdr.s tillæg i hans gage „formedelst de tjenester, hans frue har vist hendes majestæt". Det er da rimeligt, at Ludvig Rosenkrands viser sig ivrig i en saa bevaagen herskerindes tjeneste, og det saa meget mere som regalets tidligere administration ikke synes at have bragt kongen nogen virkelig indtægt. Den 18de januar 1684 indsender han da til dronningen et forslag til en kongelig forordning angaaende perlefangsten i hans stift, ledsaget af en skrivelse til hendes majestæt selv, hvori han udtaler haabet om, at de fornødne kongelige befalinger snarlig maatte gives ham, „paa det ald underdanig muelig flid derefter kunde anvendes, at dette nu indvehrende aar ey uden frugtbarlig *effect* schulle bortgaa, saa wiit min allernaadigst anfortroede stift sig strecker". Han formoder, at „sligt jt nye anfangende werch" kræver en egen administrator, en inspektør, der „de

andre vedkommende kand j oc afsette“ og „med
obacht oc *inspection* reise omkring ofuer aldt“ ; han til
at han netop i dette punkt har raadført sig med ky
folk, hvis sentiments han med det første skal med
foreløbig vil han afvente nærmere kongelig befalin
ønsker kun „at bliffue saa løchelig udi samme wansc
werch allerunderdanigst at kunde vdrette noget til h
kongel. mayt.s thieneste oc allernaadigst *contentement*

Det vedlagte forslag omfattede følgende punkte

1. Vilde hendis kongel. maytt. allernaadigst behau
erholde hans kongel. mayt.s allernaadigst befa
at ingen, vere sig hvem det vere kand, maae
eller selge perler, uden de først blifuer hendis k
mayt.s dertil allernaadigst *constituerede* tilbøden.
2. Alle de som hafver perler schal til een wisse
lade dennem opbiude til kiøbs af de, som h
kongel. mayt. allernaadigst anordner. Efter opb
er scheed, ingen at understaae sig med and
handle under perlernis *confiscation*, och ingen
perlefangst sig at befatte uden de, som er anor
saa frembt at de iche vil tiltallis och straffis
for anden tyfveri.
3. Een kongel. allernaadigst befaling til stiffts befal
manden her ofver Christiansands stifft, at han
ald kongel. tienneste udj een och anden forefald
occasion schal vdgifue reise passer udj hans
naadigste anfortroede stifft, ligesom hans excell
hr. Just Høeg gifuer reise passer udj hans
naadigste anfortroede stifft (ɔ: Akershus), paa
ieg veed alle forefaldende leyligheder dend all
(efter hendes kongel. mayt.s allernaadigste villie)
ordnede *inspecteur* ved perlefangsten i Stafvan
ampt saa vel som hvor ellers her i stifftet wi

fornøden kand eragtes med frie skyds, naar hand paa samme forretning udreiser kunde vere behielpelig."

Ludvig Rosenkrands skulde altsaa kun have et slags overopsyn med den egentlige inspektør og paase, at denne ingen forhindring gjøres i sit embede, samt at han opfylder sine pligter. Efter forslagets udtryksmaade skulde man nærmest tro, at en inspektør allerede var ansat i Stavanger amt; jeg har imidlertid ikke opdaget noget spor af ham og er helst tilbøielig til at opfatte „forordnede" som et udtryk for, at embedets oprettelse er besluttet, uden at det dog er blevet besat. Jeg har nemlig fundet en ansøgning om strandfogedembedet i Bergens stift, dat. Kjøbenhavns slot d. 30te januar 1689, hvori supplikanten, der udentvil er en kongelig lakei, og hvis navn er Jeppe Gudmansen Rafn, andrager om, at han ved siden af strandfogedembedet maa forordnes til at have indseende med, „hvor perlefangsten i Norge til søes og fjelds udi elver og aaer findes og opspørges kan", samt gjøre rigtighed for, „hvad som i saa maader opfiskes kan".[1] Dette tyder jo paa, at nogen perleinspektør dengang ikke fandtes, og jeg gaar ud fra, at en kongelig lakei i denne henseende var vel underrettet, da som bekjendt den lavere embedsstand for en ikke ringe del rekrutteredes af det kongelige tjenerskab, der saaledes havde al opfordring til at holde sig a jour med „befordringer og afgang".

Der er heller intet tegn til, at Rosenkrands's forslag har faaet kongelig sanktion; ligesaa lidt spores nogen effektiv kontrol med bøndernes perlefiskeri, eller at de har leveret udbyttet af sin fangst til en bestemt funktionær. Af den søndenfjeldske landkommissærs breve til oberrente-

[1] Breve til oberrentemesteren, i rigsarkivet.

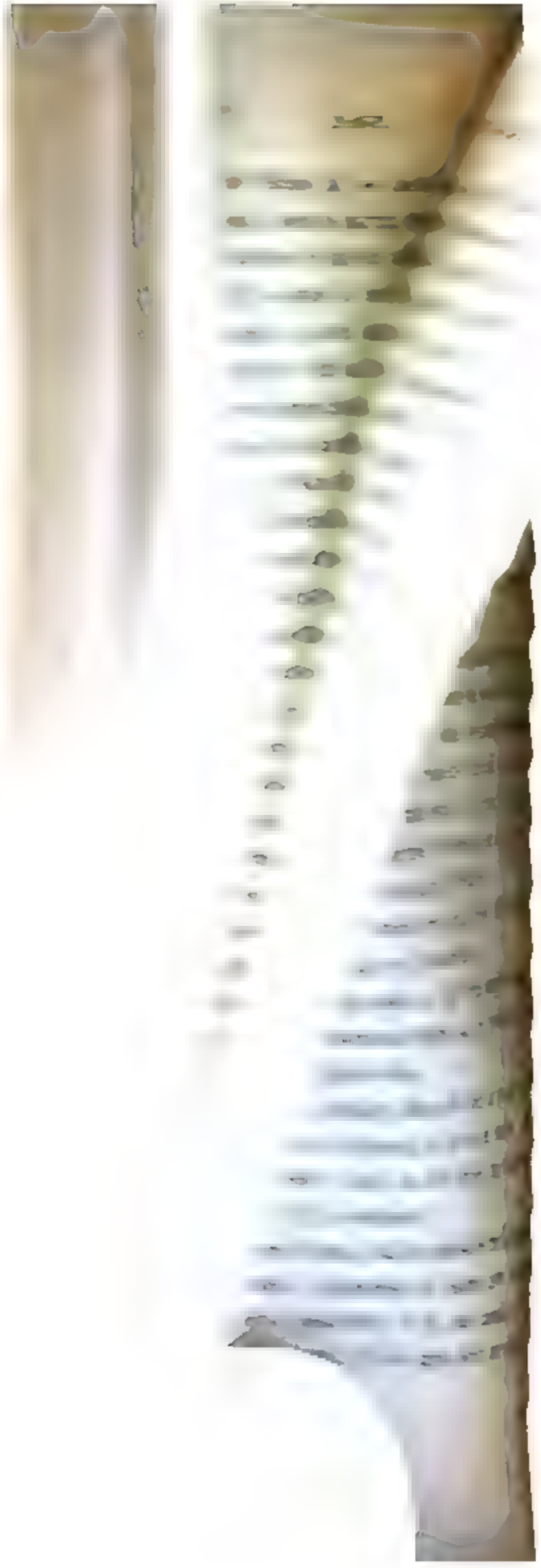

iedes

ands-.

sorter, betales
il. 3, 4 à 5 rdlr.
glands og rundhed.
ere extraordinaire
elt saa meget, som
ades større perler af
skal derfor efter pro-
hvilke tilfælde over-
inspektører skal give
relse og qvaliteter."
den tiende penge af ald
s betales"; de skal ind-
en exact specification paa
g rundhed, samt hvis feil
od de samme seddeler lige-
haver at betale. Hvorefter
lerdanigst haver at rette og

september 1695 blev denne

forordning omsendt til stiftsbefalingsmændene i de øvrige stifter med paalæg om at undersøge, hvorvidt dens iverksættelse i disse distrikter paakrævedes. I Røken sogn blev forordningen straks bragt i anvendelse mod en mand ved navn Thomas Adamsøn Aasgaard, der drev perle-fiskeri i den forbi hans gaard løbende Aaraaselv og solgte fangsten i Christiania. Fogden Jens Nielssøn Leerskaug, der boede i nærheden, paastod ifølge forordningen at have inspektion med perlefiskeriet og lod Thomas Aasgaard stevne for lovstridig handel. I retten fremlagdes 70 smaa blanke og 100 mørke perler, som Thomas havde opfisket efter St. Hans tid i sommeren 1696; de blev under forsegling overleverede til fogden, der imidlertid beholdt dem i hele 3 aar og først efter udtrykkelig ordre fra statholderen udleverede dem til generalauditør Schade, der skulde bringe dem til dronningen. Dette er ialfald Thomas Aasgaards forklaring i en supplik, som han i 1704 indleverede til Frederik IV. under dennes ophold i Christiania. Han udtaler her endog sine tvil om, hvorvidt dronningen overhovedet er bleven tilstillet alle de perler, som fogden Jens Nielssøn saa voldeligen har frataget ham, og som det var hans agt at offerere hans majestæt paa samme maade som de, hans hustru bragte kongen paa Bragnæs, i det underdanigste haab, at han formedelst denne herlighed maatte forundes skattefrihed for sin gaard, hvis drift han i sin skrøbelige alderdom ikke tilgavns kunde forestaa.[1] — Resultatet kjendes ikke. Aaraas-elven, der ifølge denne beretning ved denne tid maa have været temmelig rig paa perler, nævnes ogsaa senere som en af de bedre elve. Men medens der i Christianssands

---

[1] Suppliquer, indleverede til Fr. IV. paa hans norske reise 1704, i rigsarkivet.

stift efter forordn. af 1691 er ansat en ober-inspektør, saa er kontrollen med de østlandske og nordenfjeldske perlefiskerier overladt distriktets embedsmænd. I en memorial, dat. Kjøbenhavn 14de juni 1701, opregner en vis Jens Gude de søndenfjeldske elve. der er bekjendte som perleførende; men udtaler tillige sin tvil, om fisket drives med synderligt udbytte for dronningen. I Mosse fogderi nævner han Hobelelven, der er „en braf elf“ med „skjøn perlefangst“; i Akers fogderi er der flere, blandt hvilke han nævner Alne-, Lians- og Aggerselven; i Hurum og Røkens Fogderi: Aaraaselven; paa Hadeland: Mjønvoldselven i Gran sogn. Ligesaa er der elve i Jarlsberg og nordenfjelds, hvis navne han dog ikke anfører. „In summa: De fleste norske smaaelve skal være med slig herlighed beriget, saa deslige nøtteligheder kunde være gavnlig, om det troelig blev obagtet, og den rette fangstetid paa det slag i agt taget.“ Der er neppe tvil om, at manden har anseet denne memorial som en passende indledning til en embedsansøgning. Hvad frugter den i saa maade har baaret, vides ikke; med hensyn paa perlefiskeriets administration fik den ingen betydning. Forslag til en ny forordning blev derimod faa aar efter indleveret af en mand, der synes at have siddet inde med adskillig indsigt i, hvad der kunde tjene til bedriftens fremme, men som ogsaa maa antages at have seet mere paa sit eget end paa dronningens bedste. Det var oberraadmand i Stavanger Cort Høyer.

III.

Cort Høyer begyndte sin løbebane som fuldmægtig hos sin morbroder Jørgen Cortsen, der var by- og raadstueskriver i Stavanger, og succederede ham i embedet den 17de januar 1680. Den 1ste september 1683 blev

han tillige udnævnt til supplikations- og stævningsskrive men blev som alle andre af byens embedsmænd forløv fra sit embede, da Stavanger ved kgl. resol. af 4de decem ber 1686 blev berøvet sine kjøbstadsrettigheder. Høye fik imidlertid efter ansøgning den 3die oktober 1687 b villing til at drive gjæstgiveri i Stavanger, og da bye ved reskript af 1ste marts 1690 atter fik sine privilegie fornyede, blev han den 8de marts s. a. indsat i si forrige embede. Den 11te september 1694 blev han oberraadmand, den 10de december 1701 efter statholder Fr. von Gabels ordre suspenderet og tiltalt for misli embedsførsel, men frikjendt af høiesteret og døde i em bedet den 31te december 1710 i sit 57de aar.[1] Denne mand synes i flere henseender at have været kvalificeret for perleinspektør-bestillingen, som han formodentlig har søgt i 1707, samtidig med at han indleverede et forslag til en ny forordning om perlefangsten i Norge. Ditlev Vibe, der dengang var obersecretair i kancelliet, giver, før han gaar over til behandlingen af det fremsatte forslag, en skildring af Høyers personlighed, saavidt „samme er ham bekjendt“; jeg følger hans exempel og meddeler først en oversættelse af den af Vibe leverede karakteristik; den vil stille flere af de foreslaaede forandringer i forordn. af 1691 i sit rette lys.

„Ingen mand i Norge — siger han — er efter min formening mere kapabel til at yde eders mayt.s kongelige fru moder nyttige tjenester ved atter at bringe dette dels ved betjenternes negligence, dels ved hemmelige og offentlige tyverier i decadence bragte regale paa fode igjen, end netop den omtalte Cort Høyer; thi for det første har han forstand god nok, hvis han blot vil bruge

---

[1] Personalhist. tidsskr. II, 213 f.

n — hvad en sexaarig suspension fra hans charge lligen burde have lært ham —, for det andet bor han Stavanger og kan herfra holde et vaagent øie med fiske-erne, der foregaar i nærheden, og for det tredie har han iennem sin afdøde svigerfader, den saakaldte perle-rovst, magister Friederich Leganger,[1] der har

[1] Friederich maa være en erindringsfeil fra Ditlev Vibes side; thi Høyer var gift med sogneprest til Haa eller Bø prestegjæld, som det dengang alm. kaldtes, Peder Erikssøn Legangers datter Lene; den 24de september 1692 andrager han statholder Just Høeg om, at bryllupet maa staa paa Haa prestegaard uden foregaaende trolovelse og lysning, hvad der bliver ham bevilget d. 17de oktober s. a. Hans svigerfader magister Peder skal have været en mand med store gaver og lærdom. I Fayes samlinger i rigsarkivet findes en notits om, at „prins" Christian paa sin reise i Norge skal have ladet hr. Peder paa Haa melde, at han vilde have natteherberge hos ham. „Honoratiores, som fra Stavanger var reiste den høie gjæst imøde, maatte, da prinsens følge var stort, tage natteherberge i prestegaardens „tørkehus". Da hr. Peder sad tilbords med den høie gjæst, skal han have udbedet sig den naade, at hans søn maatte faa kaldet efter hans død, men prinsen gav blot det svar: „Du er jo ikke død endnu, Peder." Faye formoder, at der med „prins Christian" menes Frederik IV, der virkelig i 1704 har besøgt hr. Peder, hvilket fortælles i Gyldenløves Dag-Register (s. 58) med den bemærkning, at han kaldes perleprovsten, „efterdi han boede nær ved en lille elv, hvor man fisker perler, og at han, som man beretter, trækker sin nytte af naboelauget ved at bære omsorg for at indquartere eendel hos sig." Elven var Haa- eller Nærimselven, der i lange tider var en af de bedste perle-elve paa Jæderen. — Det fortælles fremdeles om hr. Peder, at han ved ankomsten til Haa maatte ofre sin ungdomskjærlighed, da menigheden krævede, at han skulde ægte formandens datter, med hvem han ogsaa virkelig har været gift. (Hartvig Munthe: Familien Munthe s. 121). Hans svigersøn Lars Hermanssøn Schult blev udnævnt til hans efterfølger d. 6 febr. 1706, da han altsaa maa være død. (Munthe anf. st.).

været den største perlenegotiant, erhvervet sig en me
exact connaisance til perler og de ved perlefangsten fø
gaaende bedragerier, hvad obersecretair Sehested og
begge for provstens vedkommende kan bevidne,
han, efter at have gjort vort bekjendtskab, aldeles i
lagde noget dølgsmaal paa, hvorledes eders mayst. b
bedragen, og hvorledes han selv havde ladet perler sa
i Holland, og vel ogsaa endnu kunde have frem
nogen, om han ikke havde frygtet for følgerne. H
denne Cort Høyer anbelanger, saa vil han ikke kun
nægte, at han for omtrent 5 aar siden præsenterede
en æske med norske perler, om hvis bonitet jeg vistn
ikke kan dømme, da jeg aldrig har seet saadanne; m
formodentlig blev de tagne for gode, og han er vel sene
bleven dem kvit."

„Dette er, allernaadigste konge og herre, hvad j
ved om Cort Høyers person: til at have opsigt m
perlefangsten er han meget beqvem; men for hans troska
tror jeg neppe, at mange vil gaa i borgen, og navnli
ikke i Stavanger; idetmindste vil ikke amtmand Ham-
mond melde sig som hans cautionist, desformedelst at
de begge med hinanden paa saadan maade broullierer, at,
om de begge skal have opsigt med perlefangsten, tør man
neppe haabe paa nogen god harmonie, og følgelig vil ingen
god effect deraf kunne resultere."

Cort Høyers projekt var en udvidelse af forordningen af 1691, der i alt væsentligt gaar ud paa nærmere at bestemme straffen for ulovligt perlefiske samt at forlene overinspektøren, Cort Høyer selv, med en rent inkvisitorisk myndighed. Forslaget selv er tabt, men ved at sammenholde den nye forordning af 14de mai 1707 med Vibes erklæring, kan vi danne os en fuldstændig nøiagtig forestilling om dets indhold.

§ 1, der svarer til den tidligere forordnings §§ 1 og opregner de elve i Stavanger amt, hvor det fremfor er forbudt uvedkommende at drive perlefiskeri; de er: ærims- (Haa-), Figgen-, Stenbros- og Kvad-ms-elvene. Forbudet gjælder dog ogsaa „alle andre ve, hvor nogen perlefangst er, eller kand opfindes i bemelte abt.“ — Straffeansættelserne er meget detaljerede og rskjellige for de forskjellige slags overtrædere: geist-ge, høie eller lave civilbetjente, over- eller underofficerer, ldater og almindelige folk. Over bøderne disponerer onningen. Til denne § har Ditlev Vibe intet at erindre, intet er billigere, end at et saadant regale paa alle ulige maader konserveres og overtræderen tilbørligen raffes. Ligeledes finder han det billigt, at den ulovlige ngst efter projektets forslag skal være forbrudt, naar tte paabud blot ikke maa gives tilbagevirkende kraft; i det er at befrygte, at, hvis alle begangne tyverier kulde undersøges, „die *inquisition* unter dem *prætext* des önigl. *interesse*, in der that aber auss *animosité* undt be-ierde sich zu rächen, zu weit gehen mögte, da dann eine n sich selbst *juste* und billige sache eine ganz andere ouleur bekommen undt der schuldige mit dem unschul-igen, dieser mit jenem *confundieret* werden dörffte.“ Ved rordningens endelige affattelse blev Vibes raad fulgt.

§ 2 foreskriver, at 3, 4 à 5 mænd skal ansættes om perlefiskere ved hver elv, og indeholder desforuden en axt, som i § 6 af forordn. af 1691, samt fastsætter straffen or de fiskere, der sælger perler til andre end de beskik-ede inspektører: første gang skal de bøde 30 rdr., anden ang 50, og sker det oftere, skal de være tyvsstraf under-ivne efter loven eller forordn. af 4de marts 1690. Kjø-eren straffes paa tilsvarende maade. — Denne § er efter

Vibes mening saa vel affattet, „dass er nicht verbesse noch etwas dazu gefügt werden könne".

Med projektets 3die punkt er han derimod mind tilfreds, da han formoder, det vil lægge altfor stor m i oberinspektørens haand. Høyer har nemlig foreslaa at man inkvisitorisk skal lade undersøge, om nogen skul være i besiddelse af uretmæssig erhvervede perler, undersøgelse, der efter Vibes mening vil komme til falde høist uheldig ud, hvis Høyer skal blive forordn som inkvisitor, „da er undt seine *famielie*, so vielleic die *coupabelsten* (ɔ: de mest skyldige) freigehen, ande aber unter strafe gezogen werden sollten." Han foresla derfor, at det ved en plakat skal bekjendtgjøres, at d som maatte være eiere af saadanne perler, inden en v frist skulde aflevere dem mod halv betaling, og i tilfæld af modvillighed være tyvs straf undergivne; særlig effektivt antager han, at dette paabud vilde blive, om skiftefor valterne maatte angive de paa skifterne antrufne perler Ved §'ens endelige affattelse blev Vibes forslag taget til følge, og den frist, inden hvilken perlerne mod halv betaling kan leveres til oberinspektøren, udstrækkes til et halvt aar efter forordn.s publikation; efter den tid bliver eieren at anse som en, der med tyveri omgaaes. Hvad enten Høyer har bragt denne § i forslag for at kunne chikanere sine fiender i Stavanger eller ikke, saa viser den ialfald, at de tidligere forbud mod ulovligt fiske ikke har kunnet overholdes, hvad der jo i og for sig er ganske naturligt; thi det maatte være et aarvaagent politi, der skulde kunne hindre ulovligt fiske i de jæderske elve. og historien om perleprovstens og Cort Høyers forretninger tyder jo ikke paa, at man har havt synderlig respekt for forbud af denne art.

Den 4de § har til hensigt at opmuntre perlefiskerne flid og troskab ved at tillade, at enhver af dem maa fjene sig af en dreng, søn eller broder, der skal være for udskrivning. Dette var en indrømmelse, der en tvil var vel skikket til at gjøre stillingen som perle-ker yndet blandt bønderne og indbringende for ober-spektøren, for hvem der vilde være en stærk fristelse til sælge bestillingen til høistbydende, hvad der ialfald nere blev praktiseret. Vibe udtaler, at §'en beror helt holdent paa kongens gode vilje, og han formoder, at n er foranlediget af forordn. af 1691, hvis 4de § lover giveren af ulovligt fiskeri, at hans søn eller broder skal itages for udskrivning. Paragrafen kom, som vi senere skal , oftere til at blive gjenstand for heftige angreb, navnlig terat den i 1718 havde erholdt et meget væsentligt tillæg.

§ 4 opfordrer rettens betjente til at være perle-ngstens funktionærer assisterlig i haandhævelsen af for-rdningens paabud, hvortil Vibe selvfølgelig intet har at emærke. Men herforuden har den i Høyers projekt givet berinspektøren ret til at forlange, at folk ved ed skulde ralægge sig beskyldning for at have overtraadt forord-ningen. Dette er efter Vibes formening en saare alvorlig ag, da det alene tilkommer en dommer at bestemme, om edsaflæggelse paakræves, og „det er at befrygte, at hvis Cort Høyer skal kunne aftvinge enhver edeligt vid-nesbyrd, da vil hverken amtmand Hammond eller den største del af Stavanger bys indvaanere gaa fri.“ Dette afsnit blev derfor sløifet. Det samme blev tilfælde med §§ 6, 7 og 8, hvilke dog Vibe havde fundet antagelige, medens de øvrige kancelliherrer synes, at de bedre passer i en instruktion end i en forordning. Om deres indhold erfarer vi intet. — Vibes betænkning er dateret den 17de april 1707.

Det er en selvsagt ting, at nogen frugt af den forordning alene var at vente under forudsætning af t skab hos oberinspektøren og hans underordnede funk nærer: thi i det tilfælde vilde vel dronningen, selv ulovligt fiske blev drevet, alligevel havt et ikke ubetydeligt udbytte af de jæderske perlefiskerier, da vene endnu maa have været temmelig rige paa muslin Det berettes ogsaa, at de fleste perler, som dronn Charlotte Amalie personlig eiede, var komne fra de derske elve, og i sin dagbog for 18de februar 1692 note Christian V, at han skikkede dronningen af Sverige „naag galanteries aff ett schielderie med sma demanter kanten, nagele nordiske perler, og eit helt portze tee teug“;[1] vi tør vistnok heraf slutte, at der blandt norske perler, der befandt sig i kongehusets eie, har va ganske smukke exemplarer. Adskillige skal ogsaa va sendt dronningen fra generalløitnant Johan Vibe i Thron hjem og fra generalmajor Folkersahm, der i Hobe elven ved Moss lod opfiske særdeles store og smuk perler.

Man kunde derfor antage, at Cort Høyer som perl inspektør har skikket sig bedre, end man efter Ditlev Vibe udtalelser skulde kunne formode; men da hans gage va 200 rdr. aarlig, skulde der ikke saa ganske faa perle til, førend de jæderske perlefiskeriers konto kunde balan cere, end sige give noget overskud, og selv om adskillige exemplarer er sendt til Kjøbenhavn, saa udelukker ikke dette, at baade Høyer selv og flere med ham har drevet perlehandel for egen regning; en indberetning fra den senere amtmand i Stavanger Hans Nobel junior taler endog ubetinget for, at saa har været tilfælde.

---

[1] Geheimearkivets aarsberetning, VI, 266.

Cort Høyer var dronningens inspektør til sin død i 1710. n efterlod sig adskilligt jordegods og synes idethele at ve været en velhavende mand, en omstændighed, der e netop taler mod, at han har gjort sig inspektørstillingen profitabel som mulig. Efter hans død blev posten esat indtil 1718, og ved enkedronningens død i 1714 ortog kongen regalets indtægter, der imidlertid i 1718 v overdragne hans daværende dronning, Lovise af eklenborg. Den lange vacance vidner just ikke om, at man d hoffet har fundet, at inspektørposten svarede regning.

Den 4de februar 1710 blev en snedker i Molde sten Pederssøn Heyde udnævnt til inspektør ved rlefangsten i Throndhjems stift, ogsaa med en gage 200 rdr. aarlig. Han har indleveret en fortegnelse ver de steder, hvor fiskeriet burde drives; de er: 1. loen i Meraker sogn, 2. Fremstad, 3. Vouellen, Lumundal, 5. Smølen, 6. Aaresvigen, 7. Toda- n, 8. Lindvogen, 9. Foellen, 10. Aar, 11. Ende- et, 12. Aasgaardfjeld, 13. Fladstad, 14. Hustad, 15. Frennen, foruden flere, hvis navne han ei erindrer. Om fiskerier her er imidlertid aldrig tale i andre dokumenter fra dette tidsrum, uden forsaavidt vi ovenfor et par gange har gjort opmærksom paa, at ogsaa de nordenfjeldske elve er perleførende.

IV.

I 1717 og 1718 blev der gjort adskilligt for at gjøre administrationen af de jæderske fiskerier, der altid blev de vigtigste, mere betryggende. Den 30te april 1717 udgaar der et kongeligt reskript til amtmanden i Stavanger, Hans Nobel, der beordres med forderligste at indberette, hvorledes med perlefangsten i Stavanger amt er omgaaet siden enkedronningens død i 1714, „om

nogen fangst er skeet, hvo med verket haver havt in seende,' og til hvem perlerne, som kunde være blev fangne eller fiskede, ere blevne leverede, desligeste, hvad *façon* eller størrelse de kunde have været." Dern har han at afgive betænkning om, „hvorledes bedst m perlefangsten efter vores derom allernaadigst udgang forordning til vores bedste kunde forholdes og unders derved forekommes." Endelig har han at paase, at ing umodne perler optages, samt at der med perlefangst i almindelighed indeholdes indtil videre alle naadigst ordre.

I anledning heraf indsender Nobel en relation, d Stavanger 19de juni 1717, hvori han for det første beretter at inspektørposten har været ubesat siden oberraadman Cort Høyers død, og de perlefiskere, der af ham v antagne, har amtmanden nogle gange, siden han (171 blev beskikket, kaldet til thinge, „for der ved retten a levere fra sig, hvis perler de kunde have fisket; mens d ere fremkomne med nogle gandske u-nøttige", som han ikke har seet det umagen verd at indløse. „Ikke desmindre har dog samme fiskere tilbødet sig for retten at aflægge deres ed, ikke andre heller flere perler at have bekommet heller fisket. end de har fremviist."

Det er imidlertid hans mening, at perlemuslingerne bliver opfiskede af andre og „perlerne soldte til fremmede, som rejser igjennem landet, ja en vis ven har for nogen tiid siden fortroed mig, at naar vores egne, som ere bekiendte af indbyggerne, reyser over Jederen, hvor det beste perlefischeri her i amptet schier, trecher de deris reysetøy for øynene, forandrer deris stemme og spraag for at giøre sig u-kiende, og under saadan *masqve* kiøber bønderne deris fischende perler af, eftersom de

sche understaar sig for bekandte at lade sig merche med at have perler tilfals."

„Min allerunderdanigste og u-forgribelige tanche schulle derfore være, at perle-fangsten till eders kongel. mayt.s beste paa denne maade kunde indrettes og ald underslæb derved forkommis, at en perle-foeget heller under-*inspecteur* ved en huer af de 4 hovet-elver, som rinder paa Jederen, schulle beschiches, huilchet kunde være 4 lensmænd udj foegderiet, som kunde findes at boe beleyligt ved elvene. Disse 4 mends embede schulle da være, at en huer ved sin elf og nær ved hans boepæl omløbende beche, som hannem af amptmanden eller foegden kunde udviisis og settis over, schulle have nøye indseende med, at ingen uten hans egne folch heller andre maatte komme udj elvene perleschiel at optage, samt tilsee, det eders kongel. mayestets meeget goede forordning om perle-fangsten i Christianssands stift af 1707 iche blev overtraad, huorfore en huer af dennem kunde tilleggis 4 à 5 rdlr. udj løn, som dennem af foegden aarlig schulle betahlis, sampt een dreng udi landlegderne heller søelimitterne fri for udschrivelse efter forommelte forordnings indhold. Nærmere wey og maade til at faae underslæb og u-loflig perlefischerie hindret, ser jèg iche; thi for en eeniste mand heller *inspecteur*, huor *vigilant* hand end kand være, er det u-muelig ved disse elve paa Jederen, som rinder saa viit fra hinanden, at hindre, det ingen u-loflig perle-fangst heller fischerie schier, eftersom naar saadan mand var ved een elv heller hiemme udj sit huus, kunde der udj de fraliggende elve begaais ald u-loflig fangst, huilchet en huer vel undsaa sig fore at begaae, naar der boede en mand i nærværelsen ved huer elv, som de hafde frøgt for at blive *attraperit* af og paagrebene udj saadan deris u-loflig forretning."

„Siden med perlefangsten heller fischieriet siunis m
best at kunde fortfaris paa saadan maade, at naar tør
sommere indfaldt, heller dend tiid elvene om sommere
var liden, schulle disse foromrørte under-*inspecteurs* hell
lensmend (hvad mand vil kalde dennem) det indberet
og erholde ordre huer udj sin elv ved 10 à 12 af d
schicheligste og om perlefangsten mest erfarne men
mand viste, at optage perle-musseler, som schulle fyll
udj tynder og kar, mens iche aabne nogen mussel ell
schiel uden udi amptmandens, foegdens eller ober-*inspe*
teurens nærværelse under 50 rdr.s straf efter forordninge
hvis nogen kunde bevisis ichun en eeniste schiel uden
deris nærværelse og aasiun at have aabnet, og hvis saad
mussel schulle findis aabnet, enten i elven heller p
landet, uden at mand kunde faa at viide, hvo gierninge
hafde begaaet, schulle under-*inspecteuren*, som derved ich
havde haft bedre indseende, have det sit aars gage for
brudt. Mens naar perlemussellerne lovligen saaledis udj
amptmandens, foegdens heller ober-*inspecteurens* overvæ-
relse blef aabnet, som meldt er, schulle hvad perler der
udj fandtis, betalis efter forordningen og pengene deelis
fischerne imellem, hver sin lige deel.“

„At forekomme, det ingen u-moenede perler schulle
blive optagne, haver jeg flittig af vittige mend, som her
ved stedet ere saa kyndige om perle muslernis natur og
egenschab, som jeg troer ingensteds, eftersom de aller-
fleeste fra barns been, naar de endnu iche kand gjøre
andet gafn end vogte qvæg om sommeren, stedse ligger i
elvene at søge efter perler, og saa fremdelis, til de kom-
mer til mands aar, ladet mig *informere* paa hvad maade
det schulle kunde laede sig giøre, mens de meener, det
er umueligt. Vel siger de at kand skiønne, om en mus-
sel har perle udj sig eller iche, mens iche af hvad *bonitet*

dend er. Det er heller ingen af dennem, som tvile derpaa, mens siger sig gandsche at være forsichret derom, at de brune perler ere de moenede, og de klare iche at være kommen til deris *maturitet*, og med saadanne *raisons*, som mand schulle siunis at være *valable*, har de og øyensiunlig ført mig udj dend tanche at troe, det saa forholder sig. Thi naar mand aabner een mussel, som haver en temmelig voxen perle udj sig, viiser det sig udj dend, fra hvad sted perlen haver taget sin begyndelse at auflis dybt udj musselen; og ligesom dend er tiltagen at voxe, viisis dend wey sig, perlen har taget at fløtte sig ud ad. Saa lenge dend da endnu voxer og fløtter sig frem og frem udj det klare og schinnende af musselen, er og perlen alle tiider ligeledis klar og skinnende, mørchere heller klarere af skin, ligesom musselen self kand være af *coleur*, mens naar dend har fløttet sig saa vidt, at dend er kommen udj det brune af musselen, og er nær ved at gaae ud heller fødis, bliver og perlen bruun og omsider af saadan *coleur* som musselen er udenpaa, indtil dend bliver schiel heller mussel med tiden i vandet, som de gamle perlefischere siger at have *observeret*." [1]

„Med perlefangsten i almindelighed har jeg gjort forbud indtil videre eders kongel. mayestets allernaadigste ordre at indeholdis, sampt udnefnt visse mænd til at paagriibe og fengslig anholde uden forschiel huem de udj elvene kunde betreffe med u-loflig perlefangst at befatte sig."

Denne amtmand Nobels relation forekommer mig at være ganske interessant; thi foruden at give os en karakteristisk skildring af, hvorledes perlesmugleriet dengang dreves paa Jæderen, beretter den ogsaa, med

---

[1] Om flodperlemuslingens natur findes en afhandling i den norske fiskeriforenings tidsskr. 1888, s. 252 ff., hvortil henvises.

hvilken iver jæderbuen fra barnsben af lagde sig efter perlefiskeri, og til hvilke resultater hans opmærksomme iagttagelse af perlemuslingens natur havde ført. Hans opfatning vil vistnok ikke kunne bestaa for den moderne fysiologis domstol; men ikke destomindre vil man altid med tilfredshed lægge mærke til et saadant vidnesbyrd om, at der hos den tids bønder fandtes baade trang og evne til at danne sig et nogenlunde fornuftigt begreb om den naturproces, der frembragte de smukke, skinnende tingester, som den fornemme verden satte saa stor pris paa. Relationen blev sendt Ditlev Vibe til erklæring, og denne har vistnok ubetinget anbefalet iverksættelsen af de af Nobel foreslaaede foranstaltninger, hvilket ogsaa skete ved reskript af 9de august 1717. Dette er omtrent en ordret gjengivelse af Nobels forslag om indsættelse af underinspektører ved de fire elve paa Jæderen samt om tiden og maaden, hvorpaa fiskeriet der skal drives. Nødvendigheden af disse foranstaltninger begrundes ved, hvad Nobel har anført om de i svang gaaende bedragerier, om salg af perler til fremmede eller indfødte, „der under en *masque* oc et andet sprog kiøber af bønderne, som ellers ikke tør lade sig merke at have perler tilfals".

Allerede før amtmand Nobels relation var afgaaet, var der fra Stavanger afsendt en anden indberetning om perlefangsten i stiftet af en mand ved navn Abraham Norman, der siger sig at være dronningens inspektør over perlefiskerierne i Christianssands stift, men hvis udnævnelse som saadan ialfald ikke kan have været Nobel bekjendt, hvad der dog synes besynderligt, da Normans memorial er dat. 29de mai 1717. — Norman beretter ogsaa om underslæb og ulovlig handel, idet „adskillige fornemme folch saa vel af geistlig som af verslig stand enten endnu har i sin værge eller til fremmede under

haanden skal hafue ladet forselge endeel goede og moene perler". Han begjærer fuldmagt til at kræve de mistænkte til ansvar efter forordningen og loven, samt at tolderne strengelig maa paalægges at forbyde uden- eller indenlandske skippere at tilforhandle sig perler af indvaanerne, eftersom det altformeget desværre skal have været praxis, „at endeel ueftertenkelige gemytter, som baade end kan have, og andre, som forhen har havt og til *practiceret* sig mulig de allerrareste perler, bortselger dem hemmeligt (af frygt for *inqvisition* og straf) til fremmede paa havnerne liggende skippere som Hollændere og Zürichseer, der fører humrebysser etc., hvorved en stor og merkelig svig gaar i svang." Endvidere begjærer han at maatte faa inkvirere paa arveskifterne, om der blandt boets efterladenskaber skulde findes perler eller „ringer, ørgeheng, *brasiletter* eller andre smykker, med perler indfattede, saavelsom heele eller halve *turer*",[1] hvilke da skulde konfiskeres for dronningens kasse. Dernæst andrager han, at den perlefiskerne i forordningen af 1707 tilstaaede frihed for udskrivning for en dreng maa udstrækkes til ogsaa at gjælde de ved Figgens-, Stenbroes- og Nærimselvene ansatte fiskere, da disse elve er beliggende i de staaende landlægder. Han oplyser til slutning, at ingen løn er ham bevilget, og han selv nyder ikke mere ved perlernes leverance, end han betaler fiskerne; derhos har han paa opreisen fra Danmark lidt skibbrud, hvorved han har taget skade paa sin fattige velfærd, og er nødt til at sætte sig i debet og forskud, men maa ikke destomindre gjøre mange og besværlige reiser til og fra i stiftet, fra en elv til den anden, i hvilken anledning han udbeder

[1] Smykker eller besætninger, som blev baarne om halsen eller paa haaret.

sig ret til fri skyds, der dog ikke skal benyttes til egen „*particulaire* nytte, mens alene til deris kongel. mayt. tieniste". Samtlige disse poster ønsker han optagne i en instrux, som han gjerne saa snart blev udfærdiget til hans underretning og fremhjælp. — Hele memorialen blev imidlertid lagt ad acta, og der er intet hensyn taget til den ved udfærdigelsen af reskriptet af 9de august 1717.

Men Abraham Norman var ikke den mand, der gav tabt; projekter og memorialer synes at have været hans specialitet. Christianssands stift blev snart et altfor indskrænket territorium for denne opadstræbende mand, der gjerne vilde se sig selv i spidsen for en liden arme af perlefiskere paa flere tusinde mand. I 1718 indleverer han da ogsaa et vidtløftigt forslag til forandringer i forordningen af 1707. For det første skal hans magtomraade udstrække sig ogsaa til Bergens og Akershus stifter, dernæst kræver han alle bøder forhøiede, straffen skjærpet, inkvisitionsretten udvidet etc. Bøderne skal ikke længer tilfalde dronningen, men inspektøren selv, hvad der ikke netop kan betegnes som et beskedent forlangende. — Meget af dette bliver virkelig slaaet fast ved forordningen af 28de mai 1718, men flere af hans krav vises tilbage, hvad han uden tvil kan takke Ditlev Vibe for. Bøderne skal fremdeles tilfalde dronningen, der kan anvende dem efter behag (§ 2). § 4 faar det vigtige tillæg, at de af inspektøren antagne fiskere ikke blot maa holde en dreng fri for udskrivning, „men skal end og for alle landsens paalæg, saa som skytz, tingmand,[1] vedevagt[2] og deslige aldeles være forskaanet, de allernaadigst paabudne skatter undtagen, hvilke de som andre

---

[1] ɔ: at sidde lagret.

[2] ɔ: vardevagt; varde heder paa vestlandet almindelig vete, oldn. *viti*.

undersaatter allerunderdanigst skal svare og betale." § 5 er helt ny og krævede i sin oprindelige form, at der i hvert amt i de 3 stifter skulde udtages 24 mand til perlefiskere. Vibe gjør imidlertid opmærksom paa, at dette vil beløbe sig til et antal af 216 fiskere, og naar hver faar en fridreng, i alt 432 mand komme til at nyde de i §'en nævnte friheder. Denne etat syntes dog Norman beskeden nok; thi senere udtalte han for Vibe, at han til en rationel drift af de norske perlefiskerier trængte en liden arme paa 4 à 6000 mand. Forordn. tillader ham kun at ansætte 5 fiskere og 5 fridrenge i hvert af Christianssands stifts trende amter. Naar drengen har tjent ved perlefiskeriet tro og flittig i 4 aar, „da skal *inspecteuren* allerunderdanigst give hendes majestet dronningen samme tilkiende og nærmere *ordre* derom forvente." Dette sidste punktum havde i Normans udkast en ganske anden form, idet det hed, at naar drengene havde tjent perlefiskeren i 8 aar, skulde inspektøren give dem afsked og pas, at de ved perlefiskeriet havde tjent ærlig og redelig i ovennævnte tid, „og skal de da ey alene siden være fri for ald anden vores tieneste, men end og frem for nogen anden antages til pærlefiskere, naar nogen af de gamle pærlefiskere ved døden afgaar."

§§ 6, 7 og 8 indeholder lutter nye bestemmelser; den første om straf for ulovligt fiskeri af dem, der eier gaard og grund langs elvene, samt for perlefiskernes forsømmelse; § 7 foreskriver, hvorledes perleforsendelsen med posten skal foregaa, og § 8, at inspektøren skal have en fridreng og fri skyds i de 3 stifter. § 9 er derimod med et par forandringer en gjentagelse af rettergangsbestemmelserne i § 5 i forordn. af 1707.

Ved disse aktstykker ligger tillige udkast til dronning Lovises bestalling og instrux for Abraham Norman som inspektør i Bergens, Christianssands og Akershus

stifter, og det er sandsynligt, at begge blev udfærdiget i overensstemmelse med dette koncept. Af instruxen kan mærkes, at han skal afgive sine rapporter til dronningens kammersekretær (§ 2 og 4) samt foreslaa for denne hvilke elve der behøver hvile og fredning (§ 7), og ikke bruge det ham tilstillede embedssegl uden i embedets forretninger (§ 5).

Detaillerne i Normans embedsførsel kjender jeg meget lidet til, men i sin almindelighed karakteriseres den som slet og uærlig. Om hans optræden paa Søndmøre ved Hareidelven i Ulfsten prestegjæld findes dog en del oplysninger, der visselig karakteriserer hans fremfærd i det hele. Efter statholder Ditlev Vibes ordre af 23de juni 1724 begiver amtmanden over Romsdals, Søndmøres og Nordmøres amt, Erik Must, fogden i Søndmøre, Nicolai Alstrup, og Elias Nordhuus, residerende pastor til Hareids menighed, sig den 29de august 1724 i følge med 5 af Norman antagne perlefiskere til Hareidelven, hvor fiskerne viste dem, hvorledes fiskeriet blev drevet. Det gik for sig paa den vis, at fiskeren vadede ud i elven, hvor der var grundt, og tog op med hænderne de skjæl, som antoges at indeholde perler. De 12 skjæl, de ved denne leilighed opfiskede, viste sig imidlertid hverken at indeholde perler eller tegn til, at saadanne havde været i dem. Paa spørgsmaalet, om ikke Norman havde instrueret dem om skjællenes udseende, svarede de, at efter hans anvisning skulde de tage de skjæl, som syntes at være gamle, og navnlig dem, „som vare teignede med en guul streg tvert over skællene“, i hvilke der skulde være modne perler; derimod skulde de kaste ud igjen de smaa, unge skjæl. Videre forklarede de, at de for første gang havde fisket i juli 1720, da de i 6 dage opfiskede omtrent 4 à 5 tønder perleskjæl, hvoraf størsteparten blev aabnet,

an man fandt kun nogle faa — antallet nævnes ikke — odne og umodne perler, som leveredes til Norman, af em disse 5 fiskere tilsammen erholdt 12 skill. danske for dages arbeide! — Anden gang fiskede de i 1721, 3 age før og 3 dage efter St. Hans, efter mundtlig ordre Norman, som derpaa drog videre i embeds medfør. an udnævnte lensmanden Niels Pederssøn Wiig til sin ldmægtig ved muslingernes aabning, og i dennes overvær ev 3 à 4 tønder skjæl aabnede, men kun endel umodne erler blev fundne. — Tredie og sidste gang fiskede de juli 1724, da de i løbet af 1 dag tog op ca. 3 tønder kjæl, hvoraf ca. 2 tønder blev aabnede i Normans overvær, en den ene tønde kastet ud igjen; fangsten udgjorde 34 erler, hvoraf dog blot — 4 var modne, og af disse var en aa stor som „en maadelig ert", to som et stort knappe-aalshoved, men ikke ganske runde. Fiskernes indtægt eløb sig ogsaa denne gang til 12 skill. danske, hvorfor e for eftertiden begjærer sig fritagne for et saa lidet nnende arbeide. Kommissionen foreslaar, at fiskeri i areidelven indstilles nogle aar, da muslingerne er saa maa og unge.

Ved denne tid synes Normans virksomhed at være ndskrænket til Romsdals amt, hvor han ogsaa maa have oet. Allerede i begyndelsen af 1724 var han afsat ra inspektionen ved de jæderske perlefiskerier, der var verdraget lensmanden Jon Torlakssøn Skeye, som midlertid allerede samme aar maatte vige pladsen for sogne-resten til Lye, hr. Gabriel Schanche, og byskriveren Stavanger, Ulrik. Frederik Aagaard.

Normans afsættelse var Ditlev Vibes verk. I en erklæring af 20de mai 1724 siger han, at han ikke for-staar, hvorledes en saadan person skal kunne yde hendes majestæt nogen virkelig tjeneste, „anerwogen ich ihn für

einen interessierten und unverständigen mensch ansehe der bis dato wenig oder nichts præstieret hat", hvorfor ha anser hans afsættelse for høist nødvendig, ligesaa at ha maa forbydes al videre befatning med perlefangsten pa Jæderen. Finder derimod dronningen, at han denne som mer bør overvære fiskerierne paa Søndmøre, er det billig at han nyder sin gage til Mikaeli. Hans nærværel her kunde have den fordel, at man kunde faa nærmer besked om de søndmørske perle-elve. Af den ovenfo anførte beretning ser vi da ogsaa, at han allerede havd ladet fisket der udføre, førend statholderens ordre t amtmanden havde naaet frem eller var bleven effektuere Ifølge et reskript af 29de juni 1725 skal han fremdele bivaane de søndmørske perlefiskerier; dog herom nærmere i næste afsnit.

At rekommandere Norman til en anden employ er efter Vibes mening „en samvittigheds sag", det skulde da være, at han kunde ansættes som veier og maaler i en smaaby. — Hvor hurtig Norman opnaaede et andet embede, kan jeg ikke for øieblikket oplyse, men i 1732[1] er han toldinspektør i Bergen, hvilken stilling han indehavde til 1748, da han sandsynligvis er død. Som toldinspektør ser jeg, at han har indleveret flere projekter, der skulde have til formaal at gjøre en ende paa den store toldsvig, som gik i svang; men hans forslag blev modtagne kjølig i rentekammeret, og om de overhovedet har ført til noget, er en sag, som jeg ikke har havt anledning til nærmere at undersøge.

V.

Da Ditlev Vibe i 1722 var bleven statholder i Norge, synes han med iver at have taget sig af perlefangsten

[1] Reskr. til stiftamtm. Kaas og generaltoldforv. Stub i Bergen af 27de septbr. 1732.

om muligt at bringe noget ud af dette regale, der er hans eget udsagn ikke havde indbragt dronningen skillings fortjeneste. I 1724 og 1725 har han indveret flere memorialer og erklæringer angaaende de norske rlefiskerier og fremsat forslag til en forbedret drift. an uvittige maade, hvorpaa fangsten hidtil havde foreaaet, hvorved masser af muslinger til ingen nytte var evne optagne og dræbte, havde naturligvis ført til, at fald de grunde elve var aldeles udfiskede, og man var llerede begyndt at prøve paa at hente perlemuslingen fra større dybder. Hertil havde man betjent sig af n knibetang, hvormed imidlertid blot en musling kunde ges ad gangen, og de perler, som den allerede havde astet fra sig i sanden, vilde man umulig kunne faa fat paa. I en memorial dat. Kjøbenhavn 20de april 1724, er indeholder hans „unmassgebliche allerunterthänigste edanken, was für dies jahr 1724 beym perlefangst in Norwegen zu thun wäre", foreslaar Vibe et andet redskab taget i brug. Dette skulde være et slags hov (ketscher), i form af en „klingbeutel", en indretning, der vistnok paa den tid fandtes i de allerfleste kirker og bestod af en paa enden af et langt skaft fæstet pung (beutel), hvori medhjælperen eller klokkeren indsamlede de frivillige gaver til de fattige. Til stangen var fæstet en bjælde, der skulde gjøre folk opmærksomme. Med en saadan hov kunde da foruden 5 à 7 muslinger ogsaa sanden, som de laa paa, optages og de muligvis kastede perler opfiskes. — Dernæst omtaler han, at 1ste—15de juli skal være den bedste fisketid, og nævner de elve, hvor man i det aar bør fiske, samt hvem der skal overvære skjællenes aabning. Fiskepladsene er:

i Akershus stift:

1. Det ved gaarden Abelsø liggende vand, ikke langt fra Christiania.

2. Den elv, der løber forbi sal. vicestatholder Gab kobberverk.
3. Hobelelven 4 mil fra Moss.
4. Elvene i Numedal.
5. Elvene paa Eker.

Paa de 3 førstnævnte steder og paa Eker tilby han sig selv at være tilstede, hvorimod han mener, man gjerne kan spare sig umagen med at søge i Nume Hans ledsagere kan kongen vælge mellem følgende mæ stiftamtmand Tonsberg, amtmand i Buskerud Wer skjold, justitsraad Vogt og præsident Lyme. I k celliet er der sat blyantstreg under Tonsberg og Vogt

Paa samme vis og i overvær af amtmand Schjel rup, præsident Collin samt veier og maaler Westerm bør fisket foregaa i de nordenfjeldske elve, nemlig:

1. Vigselven, en halv mil fra Throndhjem.
2. Elvene i Stods prestegjæld, hvor der skal være go muslinger.

Paa Søndmøre foreslaar han, at amtmand Eri Must, foged Børge Eeg og perleinspektør Norma skal bivaane skjællenes aabning, hvorom vi allerede ovenfo har hørt nærmere.

Paa Jæderen skal der fiskes i:

1. Nerimselven.
2. Figgenelven.
3. Kvadsemselven.
4. Ougneelven.
5. Stenbroelven.

Ved disse elve, der til dato har været de anseligste i Norge, bør amtmand Nobel, viceamtmand Friman, byskriver Aagaard, „der har stort kjendskab til perlevæsenet“, og desuden den allerede ved bedriften ansatte inspektør, lensmanden Jon Torlakssøn Skeye, føre opsynet.

Paa Lister, hvor der ogsaa skal være perleførende elve, kan kontrollen betroes vicepræsidenten i Christianssand Wium og foged Tostrup.

Efterat dette forslag var indsendt, forelægger dronningen ham til erklæring en opsats om perlefiskeriet i trende punkter. Af hans betænkning erfarer vi, at ideen til det nye fiskeredskab, ketscheren, har han faaet af Jon Skeye. Denne mand er sandsynligvis antaget af amtmand Nobel som midlertidig inspektør, men man har ved hoffet faaet besked om, at han er rent uduelig, og at „hans fiskeri hensigter mere til elvenes ruin end som opkomst.“ Vibe frafalder derfor sit tidligere forslag om at betro ham opsigten med de jæderske elve, og han har ingen anden grund til at holde paa ham end amtmand Nobels anbefaling; han kan imidlertid nu saameget lettere afskediges, „fordi hr. Gabriel Schanche, der nylig har erholdt Lye kald, kun bor 3 mile syd for Stavanger og saaledes meget let kan overvære fiskeriet“, saa det blot kommer an paa at tilstille ham den fornødne ordre, ligesaa om byskriver Aagaard skal adjungeres ham. Den 3die juni udgaar der en skrivelse til amtmanden i Stavanger, hvorved Jon Skeye formelig faar sin afsked, da Ditlev Vibe har faaet „general disposition“ over perlefiskerierne, „og beroer dette *regalies* opkomst paa hans fornuftig gjørende anstalter, hvem hand behager dertil at beskikke.“ — Af hans erklæring erfarer vi endvidere, at den i 1710 ansatte perleinspektør nordenfjelds, Esten Pedersson Heyde, endnu er ilive, og statholderen anbefaler ham til deltagelse i kontrollen ved skjællenes aabning.

Resultatet af disse skriverier og forhandlinger var, at der blev udfærdiget ordre til at fiske ved Throndhjem, paa Søndmøre, Lister, i Ianeelven ved Christiania, „hvor de bedste perler fandtes“, i Hobelelven, ved Kongsberg,

hvor ingen perler blev fundne, samt paa Jæderen, h
imidlertid Jon Skeye allerede havde fisket, før ord
naaede frem. Saa langt kom man i 1724.

Den 14de marts 1725 indleverer Vibe atter et t
melig vidtløftigt forslag til ordning af kontrollen ved pe
fiskerierne, der er blevne saa rent vanskjøttede under
forrige inspektørers regimente.

For at bringe den ruinerede bedrift paa fode ig
maa et ordentligt fredningssystem gjennemføres, og
første skridt henimod et saadant er, at der aldrig fis
uden efter ordre. „Men hvem skal paase, at et saad
bud bliver overholdt? En perleinspektør kan ikke v
overalt, er ei frygtet af bønderne og kan kun overv
fiskeriet ved enkelte elve, da — efter kyndige folks uds
— den bedste fisketid falder ved St. Hans. Skal h
betro inspektionen til en lensmand eller en anden bon
saa kan der vel ingen tvil være om, at disse behol
de bedste perler og kun sender ned noget umodent kra
som Norman gjorde". Under disse omstændigheder fo
slaar han, at der kun fiskes i de elve, som man ved h
perlemuslinger, og at det skal ske under fogdens opsig
thi han er den, der bedst kan holde bønderne i tømm
og fogderne vil utvilsomt kappes om „etwas gutes hervo
zubringen". Vilde nu dronningen fordele de 300 rdr
som Norman har oppebaaret i gage, blandt de fogder
som kom til at have med fiskeriet at bestille, og desuden
give hver fisker daglig 1 rigsort eller en mark lybsk, saa vilde
dette være en passende douceur, og friheden for udskriv
ning kunde sløifes. Endelig foreslaar han, at de elve
hvori man dette aar maatte drive fiskeri, hviler de to
paafølgende aar, og at der saaledes fiskes vexelvis i de
forskjellige elve.

Dette forslag synes ikke helt at have faldt i dron-
gens smag, og da statholderen den 26de marts havde
samtale med hende, gjorde hun ham opmærksom paa
forskjel, som befandtes mellem hans sidste forslag og
fra forrige aar, og navnlig forekom det hende betæn-
ligt at overlade fogderne alene forseglingen af perle-
kerne. To dage senere indleverer da Vibe til kongen
slags forsvar for sit sidste projekt og anfører her, at
tmændene og andre kongl. betjente dels paa grund af
dre kongl. forretninger, dels formedelst deres bopæls
rne beliggenhed havde ondt for at være tilstede, naar
ket paagik, medens det faldt let for fogderne, der ogsaa
r mere drevne i at inspicere bønderne og hindre alskens
derslæb; men dernæst anfører han, at den vigtigste
und til dette forslags fremsættelse fra hans side var
n, at hendes majestæt dronningen paa Fredensborg slot
vde erklæret sig enig i, at perleinspektøren skulde af-
ttes, og at fogderne hver i sit distrikt skulde overtage
ns funktion, samt bifaldt Vibes forslag om, at inspek-
rens gage kunde fordeles mellem vedkommende fogder.
Men da han nu mærker, at dronning Anna Sophie har
kiftet mening, saa er han galant nok til at gjøre ligesaa,
g gjenoptager sit gamle projekt fra forrige aar, ja lover
øitidelig, at for sit distrikts vedkommende skal han selv
aa i spidsen og vise al mulig iver i sin dronnings tjeneste,
g „jeg betviler ikke — tilføier han — at amtmænd og
ogder, naar de ser, at jeg med iver og flid antager mig
dette verk, vil følge mit exempel, og at hendes majestæt
dronningen skal spore god nytte deraf og med tiden,
naar verket først bliver vel indrettet, utvilsomt høste
større fordel af samme.“ Frugten af disse Vibes memo-
rialer og et af ham forfattet udkast til instrux for de ved
fiskeriet inspicerende var reskriptet af 29de juni 1725. Det

indeholder 5 punkter. Det første paabyder, at fisket s
begynde ved St. Hans tid og fortfare i klart og s
veir, dog skal der kun fiskes i de sikre elve, „paa
ikke landet med u-nyttig arbeide og skydsfærd skal *graven*
eller skællene u-nyttig optages og for fremtiden fordærves
punkt 2 forordner, at der skal antages saa mange fiske
som man efter elvens størrelse finder nødvendigt,
perlerne betales efter forordningens taxt; punkt 3 for
skriver, hvorledes fiskeriet skal foregaa, nemlig
en knibetang af træ, „men hvor vandet er dybere, e
at karlene kand gaa derudi, og der er sandgrund, ud
store steene i grunden, der skal bruges en lang stan
paa hvis yderste ende skal være fæstet en jernring
halft-andet qvarters størelse, omkring hvilken jern-ri
fæstes en poese af groft lerit, hvilken gjør en *figur*
en kedzsker, som bruges til at optage fisk, med hvilk
kedzsker der kan optages 4 à 5 eller fleere skæl tilligem
sanden, som skællene liger paa, da I nøie haver at
servere, at naar sandet bliver bortkast, da ei perlerne, so
af skællene allereede kunde være udkastede, tillige bor
kastes“. Punkt 4 paabyder nøiagtigt eftersyn, om
opfiskede skjæl er tegnede med en streg enten paa de
ene eller paa begge sider; da denne skal være et sikker
tegn paa, at de har perler, skal de dermed forsynede
aabnes, de andre derimod uaabnede kastes ud igjen. En
delig foreskrives i det 5te punkt, at de opfiskede perle
skal noteres af de opsynshavende og af dem nedlægges
en æske, der forsegles og nedsendes til dronningen. Me
hensyn til den tid, som til fiskeriet bør anvendes, for
ordnes, at i en elv paa 1000—1500 skridt skal der fiske
en dag, i de andre 2 dage, „dog ville vi derhos aller
naadigst, at landmanden ey med nogen u-fornøden eller
overflødig skydsfærd og fordringskab skal besværges, eller

en til hans næring og brug travle tid alt for længe oldes, og have vi til eders bekjendte omhu for landndens *conservation* og bedste den tillid, at I dette bedst eligst iagttager og derhen seer, at dette verk efter es *intention* kand blive vedkommende meere til en forelse end til nogen byrde, samt at tillige pærlefangsten ven kand vorde *conserveret*, og at den ej paa engang for meget vorder udfisket."

Dette reskript blev tilstillet følgende:

Statholder Ditlev Vibe og stiftamtmand Vilhelm de Tonsberg, der skulde inspicere fiskeriet i Mortkjærn-bækken, der rinder gjennem Harestue-skoven, Borte-elven ved Nordby og Haneborg gaarde i Urskog prestegjæld, elven Leren og Nykjærn i Fet sogn, elven ved Lysaker, Iane-elven[1] og Bruns-elven.[2]

Stath. Vibe og amtmand i Smaalenene Werenskjold ang. Hobel-elven.

Foged Nerenst og sorenskriver Christian Sommerfeldt ang. Hexumelven paa Thoten.

Sognepræst til Lye Gabriel Schanche og byskriver Ulrik Frederik Aagaard ang. elvene paa Jæderen, der tidligere er nævnte.

Amtmand Resen, vicepræsident Wium og foged Tostrup ang. elvene paa Lister, der andensteds nævnes som: Ognedalselven,[3] Lyngdalselven og Mandalselven.

Amtmand Erik Must, foged Børge Eeg og Abraham Norman ang. elvene paa Søndmøre.

Denne, der skal ligge $^1/_2$ mil fra Christiania, er visselig den forbi Ljan løbende Bjørnerudelv.

Utvilsomt Lo-elven, der løber forbi Bryn; den skal nemlig ligge $^3/_4$ mil fra Christiania.

Undalselven.

7. Præsident Collin og overveier og maaler West
mann ang. elvene i Throndhjems stift.

Fra 3 af disse foreligger indberetninger om re
tatet af fangsten i 1725. Nerenst og Sommerfeldt mel
den 13de august s. a., at de vistnok har fundet skjæ
Hexumelven, men stedsevarende regnveir har hindret d
i at fiske den sommer. Amtmand Must beretter den
august, at han først den 4de s. m. modtog reskriptet
havde sendt gjenpart til Børge Eeg og Abraham N
man med forespørgsel til den sidste om, hvad der vide
det aar kunde foretages, hvorpaa han endnu intet sv
havde bekommet.

Den interessanteste indberetning er Gabriel Schanch
og byskriver Aagaards. Disse havde forrige aar faa
statholderens ordre at forestaa fisket paa Jæderen, me
den kom saa sent, at Jon Skeye allerede havde drev
fisket, tilende. I 1725 greb de derimod sagen an me
megen energi og efter en ny methode. Hver fisker, so
de tog i ed, fik sin bestalling og instrux samt e
liden bog, hvori han skulde indføre alle de perler, ha
fandt, deres størrelse og øvrige egenskaber, samt hvilke
dag de blev fundne. For nu at kunne kontrollere, o
fiskerne var flittige og gik paa fiske de dage, da veire
tillod det, førte de to inspektører hver sit *diarium* eller
dagbog, der er en fuldstændig veirjournal og vistnok
for den tid enestaaende i sit slags; den indeholder des
uden beretning om, hvormange perler de til de forskjel
lige tider har modtaget, i hvilke elve de er fiskede, deres
udseende, størrelse og øvrige kvaliteter. Journalen be
gynder med 17de april og slutter med 27de juli 1725.
Denne journal tilligemed formularer til perlefiskernes ed,
deres instrux og inskriptionen i deres dagbøger samt en
vidtløftig memorial til statholder Vibe, der blandt andet

begjærer hans erklæring, om de skal drive fiskeriet efter denne methode alene paa Jæderen eller indføre deres praxis ogsaa i de øvrige dele af landet, dat. Lye den 4den juni 1725, alt dette er vedlagt en indberetning til kongen af 28de juli s. a., hvori de begjærer allernaadigst approbation paa den af dem istandbragte ordning. Om nogen saadan er udfærdiget, ved jeg ikke, og det er ikke sandsynligt, da alle disse dokumenter findes blandt forarbeiderne til reskriptet af 29de juni.

Ifølge dagbogen var Ougneelven og Kvadsemselven „udfiskede og fordærvede", og fisket synes væsentlig at være drevet i Nærimselven og Høilandselven. Udbyttet af fiskeriet var til 28de juli:

6	perler	à	4	paa	1	tomme
13	—	à	5	„	1	—
40	—	à	6	„	1	—
26	—	à	7	„	1	—
28	—	à	8	„	1	—
8	—	à	9	„	1	—
22	—	à	10	„	1	—
9	—	à	12	„	1	—

foruden en del mindre og halvblanke, der i almindelighed ingen verdi havde.

Denne fangst paa Jæderen repræsenterer ikke mere end 5 rdr. og 41 skill.

Men det siges ogsaa i dagbogen, at aaret har været et slet perleaar paa grund af uveir i den bedste fisketid i juni maaned.

Man faar af dagbogen det indtryk, at Schanche har været sjelen i denne nye tingenes orden, ligesom han selv nu og da er ude og fisker. Dette gjør det forklarligt,

at der har dannet sig en tradition, der har gjort h til „den første, der opfandt perlefangsten i Norge“.[1]

Fra de andre distrikter foreligger ingen eftern ninger.

VI.

Den ved reskr. af 29de juni 1725 etablerede or ning har sandsynligvis staaet uantastet, saalænge Freder IV levede, men heller ikke stort længere. Den 7 oktober 1733 melder oberhofmester Raben rentekam meret, at „det er hendes majestæt dronningens alle naadigste villie, at med perlefangsten over alt i Norg indtil nærmere allernaadigst vorder befalet, ganske sk beroe, saa ingen, hvem det være maae, nogenslags perle derforinden maae fange“. Denne ordre blev kommunicere amtmanden i Stavanger de Fine til allerunderdanigs efterlevelse.

Nødvendigheden af en almindelig fredning af de perleførende elve er vistnok bleven mere og mere ind lysende; men hvad der trængtes maaske endnu mere, var kyndig veiledning i det egentlige fiskeri, saa man ikke i tøndevis dræbte muslinger, der med tiden kunde frembringe de skjønneste perler, eller i det hele drev fangsten paa rov. Erfaring havde lært, at de ansatte inspektører enten havde været uvidende eller uærlige, eller snarere begge dele, og selv om de havde givet fiskerne et vink om, hvilke muslinger der indeholdt perler, saa havde der hidindtil aldrig været tale om, at man kunde aabne en musling, undersøge den og, hvis den ingen perle havde eller blot en liden og umoden, atter sætte den ud i vandet. For at bøde paa disse mangler ved bedriften blev der forskrevet en perlefisker fra Sachsen, i hvis fjeldbække flodperlemuslingen altid

[1]) Stamtavle over familien Kjelland, s. 89.

r trivedes godt, og denne mand — Christopher Heinch Smierler var hans navn — ankom til Chriania en af de første dage i juli 1734. Derfra drog an, forsynet med statholderens pas og anbefalingsbrev l amtmænd og fogder, vestover og indtraf den 27de juli os stiftamtmand With i Christianssand. Denne viser g meget interesseret og følger med sachseren til Søgneven. Om fisket her giver han en indberetning til oberofmester Raben, dat. 30te juli. Han beretter: „Vi fandt n del musseler, som blev aabnet og sat ned igjen, men ekom ingen, som var værd at optage, undtagen en, som r ikke stor, men *perfect* klar og fuldkommen moden, om hand kalder en zahlperle, og en anden gandske iden, kaldet sandperle; de brune blev i musselerne og at ned igjen. Kunsten bestaar da derudi, at i stæden or at almuen pleier at ruinere og ødelægge alle de musseler, som optages, hvad enten der ere modne eller umodne, vad enten der er noget udi eller ikke, og saaledes ruineret undertiden 3 à 400 stykker for at finde en bruun og slet perle, saa ruinerer hand ikke en eniste, men lukker den *suptil* op, beseer, om der er noget udi, og siden sætter muslerne med fisken uskad i vandet igjen til *generation*. Og som da elvene paa de steder, hvor de ere *accessible*, saaledes ere ruinerede, at der behøves mange aars tilvæxt, om der skal blive noget godt af, saa beror nu den største kunst at faa musler optagne udi dybe og klare elver, hvor ei haver været samlet tilforn, og at dertil kunde udfindes de rette *instrumenter*: thi arten og sorten af perlerne ere gode nok; men her har manglet den rette *connoissance* at omgaaes fangsten paa". Han har ladet en af sine folk, der kunde tjene som tolk, ledsage Smierler, indtil han kunde overgive ham enten i amtmand Reesens eller foged Tostrups hænder, og

disse fik da hjælpe ham over til Stavanger amt, hv
amtmand de Fine havde faaet ordre til at assistere ha

Den 27de august er Smierler atter vendt tilbage
Christianssand, men med et yderst tarveligt udbytte: p
Lister havde han fundet 6 à 7 blanke perler og i
engang saa rige jæderske elve kun en klar og en sam
perle. De tilgjængelige elve var totalt ruinerede, og d
uden havde det regnfulde veir hindret ham i fiskeriet
han agter derfor at reise direkte tilbage til Christian
uden at anstille videre undersøgelser, og siden hører
intet til ham. — Statholderen havde imidlertid forespur
hos stiftamtmand With, hvordan man skulde forsøge p
at hente perlerne op fra de større dybder, og foreslaa
anvendelse af dykkere, et forslag, som stiftamtmanden
sit svar af 13de august ikke finder at kunne anbefale, d
dykkerne grumser vandet op under nedstigningen og ik
kan holde sig under vandet, til det bliver klart igjen,
desuden vilde hverken 1 eller 10 dykkere forslaa stort t
undersøgelsen af saa mange elve. Stiftamtmanden udtaler
sig ikke om, hvilke redskaber der skal anvendes. Hoven,
hvis brug var paabudt i reskr. af 29de juni 1725, hører
vi intet til, og den omstændighed, at de dybere elve har
undgaaet den almindelige herjing,. tyder jo heller ikke paa,
at den har været synderlig brugt. Statholderen har end-
videre, navnlig i en skrivelse af 3die september, forespurgt
om, hvordan perlefiskerne ansættes, og hvormange der bør
være etc. Allerede i en skrivelse af 6te august har amt-
manden udtalt sig derhen, at af perlefiskere var der mere
end nok, og de friheder, de nød, stod aldeles ikke i forhold
til den nytte, de gjorde. Herefter vil de intet faa at
bestille, uden hvad den ringeste dreng paa nærmeste bonde-
gaard kan gjøre, og om han end fik betaling, var det for
landet bedre, end at alle disse unyttige perlefiskere skal

ilde fri for udskrivning til landmilitien. I en skrivelse af 10de september beretter han videre, at de er antagne af inspektøren, om mod betaling eller ei ved han ikke. Hvor mange der bør ansættes, vil naturligvis bero paa inspektørens forslag; dog foreslaar han, at amtet og ikke inspektøren skal have ret til at udnævne dem, og da tilligе stipulere, om de skal have friheder efter forordn. af 1718 eller nogen anden *douceur* for deres arbeide; thi at paalægge folk, der bor nærmest elvene, opsigt ved nat og dag uden godtgjørelse, vilde blive en altfor stor byrde, da mange bor temmelig langt borte fra elven. Han mener imidlertid, at haandhævelse af forordn. af 28de mai 1718 vil være det bedste middel til atter at bringe fangsten paa fode; thi der er stor nok straf dikteret baade for dem, der driver ulovligt fiskeri, og for dem, der hæler, handler og kjøbslaar med ulovlige eller beskikkede perlefiskere. Helst bør man dog holde øie med „de jøder, som skal komme undertiden i landet og angiver sig at være *converterede*; saadanne personer burde vel at *visiteres* førend de gik af landet igjen; thi det er rimeligst, at perlerne snarere selges til slige fremmede end til landets indbyggere.“ Til slutning gjør han opmærksom paa, at de af Smierler opfiskede perler er sendt statholderen efter dennes egen ordre, og ikke som tidligere af stiftamtmanden direkte til Kjøbenhavn, hvortil der netop er udmærket leilighed saavel med koffardiskibe som med orlogsskibene Sophia Hedevig og Oldenborg, „der her har indbragt 6 priser af Hamborger skibe“; det samme er tilfælde med „de perle- og musselskaller samt snegl-huuse med andre deslige sorter, som jeg efter hendes majestæts ordre ved hans excellence hr. oberhofmæster Raben haver i Stavanger amt ladet samle“, hvilket han alt ønsker meddelt oberhofme-

steren, for at han ei skal mistænkes for at have sidde den høie øvrigheds ordres overhørig. [1]

Hvad disse skriverier førte til for perlefangsten vedkommende, ser jeg mig for øieblikket ikke istand til at oplyse, da de mig tilgjængelige kilder intet derom meddeler. Smierler hører vi — som sagt — intet mere til, og han har neppe opholdt sig længe her i landet. Af Erik Pontoppidans „Norges naturlige historie", Kbhvn. 1753, II, 266 erfarer vi, at perleinspektøren dengang hed Paul Baumann, og at han til forfatteren havde indleveret en lang afhandling om „perlemuslernes natur og egenskaber", der er meddelt i sin helhed, og hvortil jeg kun kan henvise. Pontoppidan bemærker forresten, at „overalt i Norge, særdeles her paa vesterkanten, ere saadanne elver og bekke, hvor dette slags muslinger findes. Dog er den under *inspection* og kongelig handthævelse staaende egentlige perle-fangst ikkun i Christianssands stift, hvor de beste perleelver ere følgende:

Gand-elv
Nærims-elv
Qvassims-elv
} i Stavanger amt,

Lille-elv i Lyngdahl
Undals-elv
Rosselands bek og fleere smaa bekke
} i Lister og Mandals amt,

Berge-elv
Baaselands bek
} i Nedenæs amt."

VII.

Den næste gang vi hører tale om perlefangsten og dens administration i Christianssands stift, gjælder det de

[1] Hvad der er meddelt om Smierler etc. findes i Christianssands stifts kopibog 1733—1735, fol. 128, 140 f., 147 f., 151, 155, 161 f.

militære autoriteters gjentagne klagemaal over den skammelige trafik, som perleinspektøren driver med den ham tjemlede ret til at ansætte perlefiskere, der fritages for militærtjenesten og andre byrder. Herom foreligger en indberetning fra amtmand Hammer i Stavanger, dat. 8de juli 1769. Stiftamtmand Hagerup oplyser ved samme leilighed, at istedetfor de 30 personer, som inspektøren ifølge forordn. af 1718 kan ansætte i hvert stift, disponerede han over 60 à 70 frie karle, og de hyppige og vel grundede klager har intet frugtet, „da det har hedet, at det er dend eeneste betjent, som hendes majestet har at disponere over, saa det ikke burde regnes saa nøie, at jo hende maatte overlades saa mange folk, som hendes *inspecteur* har syntes til perlefiskeriet at kunde behøve". Inspektøren var imidlertid den gang afløst af en forpagter, der betalte i aarlig afgift 180 rdr., en ordning, der for dronningen var den heldigst mulige, da hun istedetfor 200 rdr.s løn til inspektøren nu havde en netto-indtægt af 180 rdr. og desuden forkjøbsret til alle betydelige perler, „saa hun har nok aarsag at *soutinere* sin forpagter ligesaa meget, om ikke mere end sin *inspecteur*; thi hendes høie *interesse* er meere sammenknyttet i saadan en forpagter end i en *inspecteur*". Man maatte derfor fremfor alt undgaa at bringe forpagteren, der havde overtaget forpagningen paa de vilkaar, at han skulde beholde alle en inspektørs rettigheder, til at opsige kontrakten. Ved reskript af 30te marts 1770 blev derfor §§ 4 og 5 i forordn. af 1718 kun modificerede derhen, at en perlefisker skulde tjene ligesaa længe som en national soldat (ɔ: 9 aar) og efter den tid som denne være forpligtet til at overtage alle offentlige byrder. Endnu var dog stillingen som perlefisker saa fordelagtig, at forpagteren visselig havde sin betydeligste indtægt ved at sælge denne stilling

til høistbydende. — Ved reskr. af 31te december 17 blev det bestemt, at den norske perlefangst, hvoraf kongen partikulære kasse nød indtægten, fremdeles skulde ad nistreres af rentekammeret, under hvilket kollegium d synes at have sorteret fra den blev overtaget af forpa tere, der i tidsrummet fra 1768—1790 var følgende:

1. Johannes Wiborg i Christianssand,
   1768—1774 for — 180 rdr. aarlig.
   1775—1780 - — 121 - —
2. Procurator og fyrinspektør Andreas Mølbach
   1781—1784 for — 95 rdr. aarlig.
3. Kjøbmand i Christianssand Peder Mørch,
   1785—1790 for — 143 rdr. aarlig.

Perlefiskernes frihed for udskrivning vedblev dog stadig at være gjenstand for de militære autoriteters mis nøie, og paa kronprins Frederiks forespørgsel, om den ikke helt burde afskaffes, erklærer saavel generalkrigskommissær von Wackenitz som den kommanderende general prins Carl af Hessen, at dette ubetinget er at anbefale, da de kongelige indtægter aldeles ikke staar i forhold til en saadan frihed, der berøver kongen mange af de kraftigste og smukkeste karle. Prins Carl anbefaler derhos, at perlefiskeriet for en tid ganske maa indstilles, da elvene skal være udfiskede, og heri faar han tilslutning hos amtmændene i Stavanger og Lister og Mandal. Stiftamtmand Moltke stiller i den anledning en forespørgsel til den daværende forpagter Peder Mørch, der besvares paa følgende maade:

„1. At fredning nogle aar ville befordre mere yngel af perlemuslinger, som er af følgende aarsager i meget stærkt aftagende, nemlig: Ukyndighed af forrige forpagtere og følgelig fiskerne har uden forskjel dræbt i tusindtal for at mangen gang finde en maaske umoden

perle, som dog er ganske unødvendig, da den, som har mindste kundskab om dette fiskerie, strax uden at aabne muskelen seer, om den har perle eller ikke, og om den har perle, kan endnu en øvet haand aabne den med dertil fornødent instrument, uden at dræbe moderen, som derefter med de øvrige igjen sættes i vandet uden skade. Nogle overordentlige indtrufne tørre sommere og stærke frostvintere har i endel aar ligeledes gjort stor skade, da ikke meget dybe smaa elve ere om sommeren udtørret og vinteren bundfrossen, saa at muslingerne, som vel flytter fra det grundere til dybere vande, intet sted har fundet og derover døde, ligesom de der endnu i saadan tørre sommere kand søge det endnu lidet vand i saadan elv eller bæk, da er udsatte for rovfugle, især kragerne, som lettere paa grunden end dybet dræber den. Jeg vilde derfor troe, at nogen ophold i fiskeriet ei vilde skade, naar der ikke paa den anden side var at befrygte

2. At perlemuslingerne vilde tabe den perle, de imidlertid havde frembragt til fuldkommenhed, da det af erfarenhed er bekjendt, at naar den er kommen til nogen størrelse, enten den saa er bleven blank eller brun, ei lettelig kan bevares af moderen, men ofteste tabes, da stedet, hvor den avles, indeholder det mindste rum af den hele mussel, og moderen, for at faae den rund, altid spiller med den aaben og ofte slipper den i vandet, hvor den er rent tabt og bortskylles med strømmen.

Over alt er fiskeriet for nærværende tid meget slet, og min fangst ganske ubetydelig baade i hensigt til størrelse og mængde, og som Deres høi-velbaarenhed vil blive overtydet om, naar jeg ved min forpagtnings ende underdanigst efter forpagtningsconditionerne skal udbede mig samlingen til det kongelige hof recommenderet.

Til sidst maa jeg som beviist for yngelens afgø og dette deraf dependerende slette fiskeri endnu mel at jeg end og med omkostninger har maattet transp tere muslingerne fra de dybe til de mindre elve bække, hvor yngelen af ovenanførte aarsager var uddø og hvoraf jeg i min forpagtning ingen frugter kan høs da der hører alt for lang tid til, inden de *genereres* voxer til den størrelse at avle perler. Perlefiskeri vilde bedst være tjent med hvile nogle aar, dog und et nødvendig opsyn."

Denne Peder Mørchs erklæring blev tilligemed an mændenes og stiftamtmandens nedsendt til rentekammere Dette stiller da i skrivelse af 16de october 1790 forespørgs til den nye stiftamtmand Levetzau, om der ikke i di strikterne findes kongelige betjente, der kunde overtag opsynet med elvene og var fortrolige med bedriften. D skulde nyde betaling for de modne perler og iøvrigt nø paaagte alt, hvad som til fiskeriets vedligeholdelse o bedste var fornødent; „dog at de ei tilsiges nogen frihed for udskrivning til militaire tjeneste af de folk, de til fiskeriet maatte betjene sig af".

Da fogderne var villige til at overtage kontrollen paa de anførte betingelser, resolverer kongen d. 5te januar 1791 efter rentekammerets forestilling af 28de december 1790, at bortforpagtningen af perlefiskeriet i Christianssands stift fra samme aars begyndelse skulde ophøre og tilsynet med fiskerierne overdrages fogderne paa de ovennævnte vilkaar.

Af et kancelli-promemoria til samtlige amtmænd af 9de august 1800 om, „at nationale soldater og lodser, men ei landværnsmænd og perlefiskere ere frie for laugret at sidde", erfarer vi, at perlefisket paa denne tid „for det meste ikke drives".

Elvene var udfiskede, og da ingen privilegier eller eder længere var knyttede til fiskeriet, har det neppe net sig at anvende tiden til at søge efter perler hverken a Jæderen eller andensteds.

De her meddelte oplysninger om Norges perlefangst det 17de og 18de aarh. er hentede fra rigsarkivets sam-ger: kancelli-indlægge samt rentekammerets resolutioner kopibøger. Disse kilder standser ved adskillelsen fra nmark og indeholder neppe stort mere, end hvad der r er meddelt. Jeg maa kun bede undskyldt, at tiden ke har tilladt mig at lægge det frem for læseren i en ere bearbeidet skikkelse.

Det vilde selvfølgelig have sin store interesse at rfølge perlefangstens historie lige ned til vore dage, vnlig for derigjennem at komme til kundskab om, hvilke ve der har vist sig at besidde de for muslingens trivsel ødvendige egenskaber. At fiskeriet aldrig helt er nedlagt, erom haves mange vidnesbyrd, og paa Jæderen har der gsaa i vort aarhundrede været fisket mangen stor og muk perle.[1] Det er imidlertid meget vanskeligt at er-holde oplysninger om bedriftens udbytte gjennem en læn-gere aarrække. Jeg har henvendt mig til flere af Christi-anias juvelerer, der velvillig har meddelt mig, at perler stadig falbydes af bønderne. Hr. juveler Tostrup har i ca. 55 aar indkjøbt norske perler fra de forskjelligste egne af landet til et beløb af omtrent 1000 kr. aarlig. Det mest verdifulde exemplar, der har været i hans eie, var fisket paa Jæderen og veiede henved et halvt lod;

[1] Jfr. Kraft: Topografisk-statistisk beskrivelse af kongeriget Norge, Chr.a 1830, IV, 75 f.

den blev solgt til udlandet for 320 kr. og skal nu ei
sigende eies af „en rig tyrk i Ægypten“. Denne p
havde en ganske eiendommelig form: den lignede f
stændig en ekenød i hams.

Ifølge hr. juveler Tostrups velvillige meddelelse,
i hans tid de fleste og smukkeste perler fiskede i Sigd
i Oselven ved Bergen, paa Jæderen, i Berbyelv
ved Fredrikshald, i Hallevandet ved Laurvik o
Hurum. I nordre Throndhjems amt findes ogsaa per
men de er smaa og lidet verdifulde.

„Utvilsomt — siger hr. Tostrup — trives perlem
lingen bedst i kalkholdige vasdrag. Man vil paa enke
steder finde masser af smaa og forkrøblede perlesk
med tynde og gjennemsigtige vægge. I disse findes i
brugbare perler, og grunden kan antagelig kun være d
at vandet mangler kalkholdighed, da jo baade skjæll
og perlerne bestaar af kalk. Til saadanne elve vilde
derfor være interessant at henføre kalk eller kalkholdi
stene, der burde nedlægges ved elvens øvre ende.“

„Fredning er en hovedsag for bibeholdelsen af d
bestand af perleskjæl, man endnu har tilbage. Paa grun
af den uindskrænkede tilladelse, eierne af elvene nu giv
omstreifere til at optage endog hestelæs af muslinger, gjø
at allerede flere forhen rigt besatte elve nu saagodtso
er øde. Kunde der bidrages til at faa elve, hvori skja
ikke findes, besatte med nogle hundrede muslinger, maatt
det visselig være en sag af stor betydning for senere eiere
Omkostningen vilde maaske blive 3 à 4 kroner. Der e
utvilsomt mange, der gjerne vilde overføre perleskjæl t
sine elve; men man ved ikke, hvor saadanne kan erholdes
Derfor vilde det være ønskeligt, at eiere af rige perlefø
rende elve blev opfordrede til i aviserne at opgive dere
adresse og prisen paa muslingerne.“

Jeg har ikke villet undlade at meddele disse hr. ostrups bemærkninger, der vistnok fortjente at naa ud er dette tidsskrifts indskrænkede læsekreds. Han gjør ssuden ogsaa opmærksom paa, at man endnu som i forms tider begaar den feil at dræbe muslingen, naar an aabner den. Dette kan undgaaes, naar man med en e af metal, ben eller haardt træ aabner skjællene saa t, at man med lillefingeren kan føle, om der er perle er ikke, hvorefter muslingen atter kan sættes i vandet. et paastaaes ogsaa, at naar man lader skjællene ligge dags tid eller to paa land, aabner de sig af sig selv lider intet, naar de efter dette tidsrums forløb atter ettes ud.

Den af fordums perlefiskere oftere fremførte bemærking, at de perleførende skjæl er „tegnede med en gul reg", er forsaavidt rigtig, som en perleførende musling te har en ujevn overflade, idet perlens tryk fremkalder forhøining, der undertiden har en lysere farve end den vrige del af skjællet. Det er imidlertid ikke altid tilelde, og hr. juveler Tostrup viste mig en musling, hvori er havde været en perle til 100 kroners verdi; men den var ganske jevn.

RETTELSER

TIL

AFHANDLINGEN „OM PEDER CLAUSSØN FRII OG HANS SKRIFTER“ FORAN UDGAVEN „SAM LEDE SKRIFTER AF PEDER CLAUSSØN FRIIS“

AF

Dr. GUSTAV STORM.

I.

Fra de mig indtil 1881 tilgjængelige Dokumenter hvor Hr. Peder Claussøn omtales, kjendte jeg dengang intet, som kunde tyde paa, at Hr. Peder var personlig kjendt paa Østlandet; jeg har derfor dengang antaget at Hr. Peder ikke paa sine Reiser var kommet længer øst end til Skien, uagtet enkelte Udtryk nok kunde tyde paa personligt Kjendskab ogsaa til Oslo. Fornylig er jeg i det danske Rigsarkiv bleven opmærksom paa en saavidt vides hidtil ubenyttet Kilde til norsk Personal-Historie omkr. Aar 1600, hvoraf noget andet fremgaar. Blandt Dokumenterne vedkommende Hyldingerne i 1591 og 1610 i Oslo fandt jeg nemlig Bemyndigelser til at repræsentere Kapitler og Landsprester ved disse Hyldinger, og blandt disse følgende vedkommende Hr. Peder:

1) Fuldmagt, udstedt af Kapitlet i Stavanger, for hæderlige og vellærde Mænd Hr. Knud Michelssøn, Provst og Sogneprest til Domkirken, Hr. Peder Claussøn „archedegen“ og Hr. Christiern Dafinssøn, Predikant sammesteds, til at møde ved Hyldingen i Oslo, dat. 3 Mai 1519.

2) Fuldmagt for Lister Provsti, udstedt af Sognepræsterne Knud Pederssøn til Bjelland og Niels Peterssøn til Kvinesdal til Hr. Peder Claussøn, Sogneprest til Undal og Provst i Lister Len, Hr. Daniel Pederssøn, Sogneprest til Lister, og Hr. Rasmus Matssøn, Sogneprest til Lyngdal, for at møde ved Hyldingen, dat. Valle 17 April 1610. (Skrevet med Peder Claussøns Haand).

3) Fuldmagt, udstedt af Stavangers Kapitel, for Hr. Peder Claussøn „archidiaconus“, Sogneprest til Undal og Provst over Listerlen, item Hr. Christen Dafinssøn, Kannik og Predikant til Domkirken, og Hr. Rasmus Pederssøn, Kannik og Sogneprest til Torvestad og Provst i Karmsund, til at møde for Kapitlet ved samme Hylding.[1]

Da disse Dokumenter er fremlagte ved selve Hyldingen og endnu findes blandt Hyldingsakterne, er det hermed givet, at Hr. Peder har været tilstede i Oslo paade ved Christian d. 4des Hylding 8 Juni 1591 og ved dennes Søn Prins Christians Hylding 17 Juni 1610. Utvilsomt har saaledes Hr. Peder benyttet denne Leilighed, hvorved han vel er truffet sammen med Mænd fra Landets forskjellige Egne, deriblandt fornemmelig fra Østlandet, til at samle Efterretninger, som han har tilgodegjort i sine senere Skrifter. Saaledes maa man fornemmelig tænke paa hans Optegnelser om Østlandet overhovedet i hans „Norges Beskrivelse“ (1613); ligeledes tør han her have samlet de historiske Efterretninger om Oslo Beleiring i 1567, som han tænkte paa enten at bearbeide i et eget Skrift eller indarbeide i et større hi-

[1] I Oslo Kapitelsbog nævnes kun, at Biskopen og Hr. Christen Dafinssøn kom til Oslo Pintsedag d. 27 Mai (Hist. Tidsskrift 1ste Række II, 111); de øvrige Deputerede er altsaa ikke komne sammen med dem.

storisk Værk.[1] Visselig har Hr. Peder ved disse L ligheder ogsaa gjort Bekjendtskab med Personer Oslo, fornemmelig vel geistlige; dog vover jeg ikke pege paa bestemte Personer, og navnlig finder jeg in Grund til at gjætte paa Oslobiskopen Jens Nils Vistnok har, som Dr. Y. Nielsen har fremhævet, Peder i 1576 i Skiensmødet været sammen med Bis Jens Nilssøn og kunde saaledes have fornyet Bekjen skabet med ham i 1591; men isaafald skulde man h ventet i Hr. Peders Skrifter at træffe paa Laan Biskopens Skrifter eller ialfald Overensstemmelser m disse. Saadanne Laan eller Ligheder har det imidler ikke lykkedes mig at finde, og alle de Steder, hvor m kan anstille direkte Sammenligning, f. Ex. om østlands topografiske Forhold, om Hamar, om Fiskene i Mjøs o. l., viser kun, at Hr. Peder ikke har laant fra skopen.[2]

Fuldmagten af 1591 viser, at Titelen „archidiac nus“ (Formand i Kapitlet) ikke, som jeg antog (p. XXXIX var givet ham af Biskop Laurits Skabo efter Dompro sten Hr. Knut Michelssøns Død (1607—8), men at Hr. Peder bar denne Titel allerede i Biskop Jørgen Erik søns Tid, ialfald saa tidligt som 1591. Hvor tidligt h modtog denne Værdighed, som forklarer, at han f. Ex i 1592 optræder paa Biskopens Vegne i Forhandlinge med Bønderne i Nedenes (p. XIX), er mig ikke klart maaske det er skeet allerede efter den gamle, forhenv rende Biskop Jon Guttormssøns Død i 1578.

Fuldmagten af 1610 viser, at det var feilagtigt a antage (p. XXXX), at Hr. Peder i Biskopens Fra

[1] Udgaven S. 284.

[2] Jfr. Dr. Y. Nielsens Bemærkninger i Fortalen til „Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser“ p. LX.

Sommeren 1610 har fungeret som hans Vicarius; Peder har netop ligesom Biskopen været tilstede Hyldingen. Ligeledes oplyser Fuldmagten af 1610 get nærmere Udfaldet ved det S. XXVI omtalte estevalg i Kvinesdal. Nils Pederssøn (Normand), som 1609 var valgt af Almuen, men mod hvem Provsten vde protesteret, blev virkelig godkjendt af Biskopen er Kongens Ordre, og Hr. Peder har altsaa som rovst maattet finde sig i hans Ansættelse og forlige med ham. Nils Pederssøn har nemlig været tilstede a Hr. Peders Prestegaard Valle d. 17de April 1610 m Sogneprest i Kvinesdal og deltaget i Valget paa r. Peder til Deputeret fra Lister. Men den nye Sogeprest maa være død strax efter; thi under Opholdet i slo (15—21 Juni) har Lensherren, Styring Bohl, beret t til Kongen, at hans Kald var ledigt, og fik ved Kongebrev af 19de Aug. s. A. Anvisning paa at beskikke ans Eftermand med Forbigaaelse af Almuens Valg.

II.

Om de gamle Haandskrifter, Hr. Peder benyttede, an kun faa yderligere Oplysninger gives. Jeg har i „Arkiv nord. Filologi“ oplyst, at det var en Feiltagelse, naar eg sluttede (p. LVI), at Lagmanden Laurents Hanssøn g Peder Claussøn har benyttet samme Haandskrift af Heimskringla. Denne Slutning udgik fra de næsten identiske Udtryk i begges Fortaler om Snorre Sturlassøn som Forfatter; men, som jeg paa det Sted viste, er „Fortalen“ i Peder Claussøns Sagaoversættelse indskudt af Ole Worm fra Laurents Hanssøns haandskrevne Oversættelse og vedkommer ikke Hr. Peder.

[1] Norske Rigsregistranter IV, 391.

Ligeledes har jeg i Norges gl. Love IV gjort h
Rede for de gamle Lovbøger, Hr. Peder har havt Ad
til. Hans Hovedkilder har været „Jon Simonssøns L
bog“ (A. M. 322 fol.) samt „den Frostetings Lovbog“,
tilhørte Lagmanden Pros Lauritssøn paa Nørholm (nu
21 i Stockholm); disse Haandskrifter har Hr. Pe
aabenbart laant fra de to Lagmænd. Den island
Lovbog, som jeg S. LVII• har regnet blandt hans L
kilder, er derimod utvilsomt den trykte Jónsbók i
af de tidligste Udgaver.

Om Hr. Peders Skrifter har jeg ingen nye Opl
ninger at give; kun benytter jeg Leiligheden til at be
tige enkelte Misforstaaelser. Jeg har S. LXVII opfat
hans Omtale af „Siøkarten“ som en Henvisning til
paatænkt eller paabegyndt Arbeide af ham; rimelige
er det dog, at han her efter Tidens Sprogbrug m
„Siøkarten“ mener en sædvanlig Kystbeskrivelse af d
Art, som i Nordeuropa dengang kaldtes „Søkart“;
saadant „Søkart over Øster og Vestersøen“ findes i
dansk Lovhaandskrift fra 1594, nu i Stockholm.[1]

S. LXVII har jeg formodet, at Biskop Laur
Skabo har efter Hr. Peders Død sendt hans Sagaove
sættelse til sin Svoger, den danske Historieskriver Cla
Lyschander, „thi efter hans Død fandtes den bland
dennes Bøger og indgik med disse i Universitetsbibli
theket“ o. s. v., hvorhos jeg i Noten bemærker, at Ly
schander dog ikke i „Danske Kongers Slægtebog“ ha
benyttet Hr. Peders Skrifter. Denne Formodning gik
ud fra, hvad Dr. Holger Rørdam hævdede i „Lyschan-
ders Levned“ (p. 146), at den af ham der meddelte
Bogliste var Katalog over Lyschanders Bøger. Men

[1] Norges gl. Love IV, 690 f.

ere har Hr. Birket Smith bevist, at dette er en Feil-else, og at Boglisten kun er en Afskrift af det Kjø-nhavnske Universitetsbibliotheks Katalog over dets aandskriftsamlinger fra 1662.[1] Min Formodning, at skop Laurits Skabo har været Mellemmand mellem r. Peder og Lyschander, maa saaledes bortfalde. Vi d af Listen kun, at der i Universitetsbibliotheket ved 62 fandtes flere Haandskrifter af Hr. Peder Claus-ns Arbeider, der betegnes: 1) Norvegica B. 11 postea lita a Wormio; 2) Petri Claudii [Frisii][2] Historiarum orvegicarum Tom. 1, Tom. 2, Tom. 5, Tom. 6, Tom. 7, om. 8. At ogsaa den første indeholdt Kongesagaerne, es af Stephanius's Beskrivelse af samme Haandskrift fra 1640: „In Cod. B 11 extat Chronicon Norvagicum Snor-nis Sturlesonii quod auctius prodiit 1633". Det har tsaa aabenbart været Hr. Peders Manuskript til Konge-gaerne, saaledes som det forelaa for Worm i 1633; auctius" sigter vel til Worms Tillæg i den trykte Ud-ve. Det andet Haandskrift, hvis Tilstedeværelse i Universitetsbibliotheket ikke kan paavises før 1662 og rimeligvis er yngre der end Stephanius's Registrant, har været delt i flere, mindst 8 „Tomer" — rimeligvis sær-skilte Hefter eller Bind —, og paa Grund af denne De-ling manglede allerede i 1662 3die og 4de Tome. Begge Haandskrifter er naturligvis brændt i 1728, og ingen Historiker sees at have benyttet dem, medens de endnu fandtes i Bibliotheket.

---

[1] Birket Smith, Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728, S. 26.

[2] Birket Smith, S. 141 og 152. Familienavnet Friis findes hos Rørdam l. c., ikke hos Birket Smith.

OM DEN GAMLE BESKRIVELSE OVER HAMAR.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

Ovenfor i nærværende Bind af „Historisk Tidsskri
har Professor Dr. Gustav Storm meddelt en Afha
ling om det gamle Hamar. Denne fhandling vil
alle blive modtaget med Tak som et værdifuldt Bidr
til den gamle Biskopsflekkes Historie. Man vil der fin
en interessant Sammenstilling af de virkelige Kilde
Beretninger om den lille Bys Udseende og Forholde
Middelalderen og dertil for første Gang se de Opte
nelser om Egnen trykte, der i 1623 — som jeg m
formode efter Begjæring af Ole Worm ---- nedskreves
Stedets Prest, Mikkel Andersen Aalborg.

Hvad der imidlertid særlig har vakt min Opmærk
somhed er Professor Storms Kritik af den Beskrivels
over Hamar, der vistnok selv angiver sig at være skre
ven i Aaret 1553, men som ligesiden Begyndelsen a
vort Aarhundrede almindeligvis er bleven henført til en
langt senere Tid og tilmed bleven anseet for et upaali-
deligt og apocryphisk Stykke. Professor Storms Kritik
har ført ham til et andet Resultat: han mener at have
godtgjort, at Beskrivelsen virkelig har den i dens Ind-
ledning angivne Alder, og han ser i Skriftet „en tro-

rtig Beretning, som ikke kan frakjendes Betydning
historisk Kilde".

Skal jeg dømme efter et personligt Indtryk, da ser
of. Storms Defensorat for Beskrivelsen ret tiltalende
. Skjønt jeg nemlig selv fra gammel Tid af med Ju-
tiarius Berg altid havde anseet denne Beskrivelse for
tydelig yngre, end den ifølge sin Indledning gjør Krav
a at være, var jeg dog efter første Gjennemlæsning af min
llegas Afhandling et Øieblik ikke utilbøielig til at tro,
han havde Ret. Men — strax derefter vaagnede rigtig-
k mine Betænkeligheder, og de bleve, da jeg gav mig
erd med atter at granske Emnet, stadig stærkere og
erkere. Jeg har derfor troet at burde offentliggjøre
se mine Studier, og at lade det staa sin Prøve, hvor-
dt deres Resultater skulle befindes grundede eller ikke.[1]

Den Sag, hvorom her er Talen, er ikke ganske
nge. Det gjelder nemlig ikke alene Beskaffenheden
f en Kilde til en norsk Bys Historie. Spørgsmaalet
ar ogsaa stor Betydning for den dansk-norske Lite-
aturhistorie i Almindelighed. Thi har Storm Ret i sin
Paastand, da bliver Hamars gamle Beskrivelse „af 1553",
saavidt jeg skjønner, det ældste topographiske Særskrift i
vort dansk-norske Modersmaal, og da tillige Beskrivelsens
Stil og Fremstilling vistnok i flere Henseender er et

[1] Med Hensyn til Beskrivelsens Text skal jeg bemærke, at jeg i det Hele holder mig til den af Berg leverede (i Fr. Thaarups Magazin for Danmarks og Norges topographiske Beskrivelse, II, Kbhvn. 1802—1803). Der gives adskillige Haandskrifter, men nogen Fortegnelse over dem existerer, saavidt jeg ved, intetsteds. Et hidtil ukjendt Haandskrift fra forrige Aarhundrede (i privat Eie) kom mig ganske uformodet i Hænde under Udarbeidelsen af nærværende Afhandling, men har, saavidt jeg skjønner, ingen særlig Mærkelighed.

godt Stykke forud for den, man ellers kjender fr
sextende Aarhundredes Midte, staa vi her — for
at Storms Beviser holde Stik — ligeoverfor et
keligt Phænomen i vor Literatur. Spørgsmaalet
saaledes en større Interesse endog for danske L
end et særligt norsk Emne i Regelen kan paaregne
det kunde derfor være tænkeligt, at ogsaa en eller a
Historiker eller Sprogkjender i Broderlandet vilde
sit Indlæg med i den Debat, jeg her aabner med
lærde Collega.

I.

I den Intimation, der vistnok findes i alle Udg
og Haandskrifter af „Beskrivelsen", berettes, at
Hammer Gaard — det vil sige den forrige Bispega
der 1537 var seculariseret og forvandlet til Residents
den kgl. Befalingsmand — vare i Aaret 1553 den
Juli hos denne Embedsmand, Christiern Munk,
samlede en ældgammel, ja hundredaarig Cantor Trugel
tre andre navngivne Sogneprester og Kanniker, forud

[1] Cantor Trugels var Biskop Hermans (1488—1503 eller 15
Brodersøn (Dipl. Norv. VI. p. 750). Herman immatrikul
des i Rostock 1473, rimeligvis nogle og tyve Aar gl. Trug
kan saaledes ikke have været saameget yngre end sin Onk
ifald hans Alder rigtig er angivet i Intimationen. Herpaa sk
jeg dog ingen Vegt lægge, da jo Enhver ved, hvor løse Alder
angivelserne i hin Tid vare, ligesom jo Brodersønner go
kunne være jevngamle med Farbrødre, ja for den Sags Skyl
ældre. Mere stødes jeg ved Bemærkningen om den „skjøn
Gaard", om hvilken det siges, at den (fordum) „laa" ved Kor
kirken og (fordum) „tilhørte" Hr. Trugels. Thi hvorfor skuld
denne Gaard i 1553 ikke fremdeles existere og være i Can
tors Besiddelse? Man berøvede jo ikke Kannikerne dere
Embedsgaarde?

e Geistlige, Lagmanden, to navngivne Adelsmænd og ge andre „ædle og uædle“, „item gamle Odelsbønder ndre forstandige Mænd“. I denne Forsamling, som kunde tænke sig foranlediget ved retslige Forhandger for Lagmand og Capitel, blev, heder det, „overt alle Bispernes Bøger og Breve“ — „hvilt (*sic*) de havde med deres egne Hænder unrskrevet“. Disse Bøger og Breve „bleve gjorte n Bog og beseglet“ og denne Bog „efter Konlig Majestæts Befaling nedsendt til Hans ajestæt“. Christiern Munk lod dog det, „der var ort i en Bog“, indføre ogsaa „i sin egen Bog“. Dera følger nu den Beskrivelse, om hvis Beskaffenhed og der her er Talen.

Storm „kan ikke se noget, der taler imod denne timations Ægthed“. Og en Støtte for den finder han deri, — hvad heller Ingen bestrider — alle de i Intimanen angivne Personer virkelig levede paa den Tid og t just i de dem i samme tillagte Stillinger. Men suagtet kunde dog Intimationen nok være uægte, thi ens Forfatter kan meget let tænkes at have havt for g et eller flere ægte Dokumenter fra 1553 eller nærggende Aar og fra dem at have udskrevet Navnene r at give sit Fabrikat Troværdighedens Skin. Der er ndertiden i anerkjendt falske Diplomer Spor til, at saaan Fremgangsmaade har været forsøgt. Men hvad er gjør Intimationen positivt mistænkelig, er Bemærkningen om, at Bispernes Bøger og Breve vare egenhænlig underskrevne af disse. Thi det ved Enhver, at endnu paa den Tid, hvorom her er Tale, brugte man ikke at underskrive Dokumenter, men Sigiller traadte i Underskriftens Sted; heller ikke i „Bøger“ af den Art, hvorpaa her maa tænkes, f. Ex. Erkebiskop Olafs Regn-

skabsbøger i Münchener-Samlingen, den „røde Bo
Aslak Bolts Jordebog osv., vil man søge eller finde
derskrifter. Dernæst vilde det være mere end besynd
ligt, om man i dette ene Møde skulde kunne overkom
ikke alene at „overse“ hine Archivalier, men ogs
„samme Tid“ at „gjøre dem i en Bog“. Endvidere lyd
det paafaldende, at alt dette skal være skeet paa Chr
stian III.s Befaling. Neppe kan der paavises nog
Spor til, at denne halvtydske Konge har omfattet Norg
Historie i Almindelighed eller noget specielt Emne der
med den Interesse, som et saadant Paalæg maatte forud
sætte.[1] Man ledes altsaa til at gjætte paa, at maask
nogen af Kongens Omgivelser blandt Danmarks Aristo
krati kunde have ønsket sig Efterretninger om det gam
Hamar og foranlediget en kgl. Befaling om, at saadanne
skulde nedsendes. Heller ikke dette forekommer dog
meget rimeligt. Naturligvis laa det nærmest at tænk
paa Johan Friis, der bevislig ikke alene særlig interes
serede sig for Samtidens Historie og var en af dens Tra
ditioners Bærere, men ogsaa eiede mange Haandskrifter
af historisk Indhold,[2] deriblandt — en Oplysning, jeg skyl
der Professor G. Storm selv — ogsaa norske Lovhaandsk

---

[1] Aldeles blottet for historisk Sands var Christian III maaske dog ikke, (cfr. H. Rørdam, Historieskrivningen i Danm. og Norge efter Reform. I. S. 21). Han kunde af og til udspørge fjerntboende Undersaatter om deres Hjem. Den udvalgte Biskop Gissur Einarssøn blev f. Ex. 1540 af Kongen spurgt om Hekla, hvilket Islændingen tog fortrydeligt op: þotte Gizuri kongur spyrja sig margra oþarfra hluta, sérdeilis um Heklufjall“ (!), Safn til Søgu Islands, I. p. 676. Men nogen Beskrivelse over Hekla eller Island forlangtes ikke.

[2] „Han meddelte mig (siger A. S. Vedel) allehaande skjønne Tractater og Monumenter, som omrøre vore danske Historier“. Wegener, Hist. Efterr. om A. S. Vedel, 2. Udg. S. 56.

rifter. Men herfra at slutte til, at han skulde have aaet bag nogen saadan Befaling til Chr. Munk, som n her omtalte, forekommer dristigt. Et er at indlemme sin Samling Haandskrifter, som man leilighedsvis overammer ogsaa fra Norge, et andet at stille Opgaver i rsk Historie.

Skulde dernæst en saadan Sammenkomst af Adel og nder, Geistlige og Verdslige virkelig have fundet Sted det med en saa stor Solennitet, da vilde det ligge meet nærmere at tro, at Hensigten var at foranstalte en egistratur over det gamle Archiv, thi i saa Tilfælde nde det virkelig have sin Betydning og Vigtighed at onstatere med Vidner, hvad der forelaa til Registrering, derved godtgjøre, om det nogensinde kunde paakræes, at alt var medtaget og intet puttet tilside. Det er ogsaa bekjendt nok, at netop paa denne Tid, hvorom er er Tale, begyndte virkelig de Registreringer af Stifts-, Kloster- og Slots-Archiver, der fortsattes under de to følgende Konger, og som i vore Dage ere udgivne af „Danske Selskab“.[1] Saaledes registreredes Archivet paa Tommerup 1550, det paa Kallundborg 1551 og det paa Silkeborg 1558. Og hvad jeg særlig vil bemærke er den Kjendsgjerning, at der i 1558 virkelig er udgaaet kongelig Befaling til Capitlerne i Throndhjem og Bergen om at lade sine Archiver registrere og at lade denne Registratur affatte i tre Exemplarer, af hvilke den ene „skulde forskikkes til Kongen“; er saadant virkelig skeet, ere altsaa mindst to norske Registraturer fra hin Tid gaaede tabt. For Bergens Vedkommende bød Kongebrevet, at Lensmanden, Christopher Walkendorf, skulde

---

[1] De ældste danske Archivregistraturer, udg. efter Originalerne i Geheimearchivet, I—IV.

sørge for Befalingens Efterlevelse.[1] Tænkeligt kund det altsaa være, at Intimationen (om den var ægt egentlig var en Indledning til en tabt Registratur ov Hamars Bispearchiv, og at denne Indledning saa sene var anbragt som Indledningsord til den oprindelig gansk uvedkommende Beskrivelse. I ethvert Tilfælde vil L seren snart blive var, at Beskrivelsen ikke holder, hva Intimationen lover.

II.

Thi allerede ved en flygtig Gjennemlæsning af de foreliggende Beskrivelse vil man forstaa, at Bisperne efterladte Bøger og Papirer ikke kunne have væ dens Hovedkilder. Det er aabenbart paa Traditi ner i Egnen, at Beretningerne væsentlig hvile, hvorti — som Prof. Storm vistnok med al Ret paaviser — ogsaa komme visse Bylove og Byvedtægter, som dog v at mærke efter hans egen Indrømmelse ikke have væ gjældende paa Hamar, men af Forfatteren udenvidere have været overførte paa denne Bys Fortid. Jeg anser det overflødigt at opholde mig ved disse Fabler, f. Ex. om „Stadsens“[2] Brevdragere „med Hammer Byes Vaaben paa sig“ o. s. v. Jeg gjør kun i Forbigaaende opmærksom paa, hvor utroligt det dog maa synes, at de kyndigste Mænd paa Hedemarken allerede i 1553 skulde have indbildt sig, at hine Love og Vedtægter nogensinde havde været gjeldende paa Hamar, Mænd, der dog selv havde kjendt Hamar ogsaa i dets tidligere Egenskab af Biskopsresidents.

---

[1] Norske Rigsregistranter, I. S. 241.

[2] Forf. har aabenbart forvexlet „staðr“, der jevnlig bruges om Bispestole, med det nyere fra Tydsken indkomne „Stad“ i Betydning af By.

Ihvorvel saaledes „Bispernes Breve og Bøger“ ikke danne Grundlaget for Beskrivelsen, saa ere disse dog unegtelig paaberaabte i denne paa flere Steder. Kun Skade, at Paaberaabelsen altid sker paa en saadan Maade, at Mistanken strax vækkes om, at Forfatteren ikke citerer Dokumenter, han selv har seet og benyttet, men alene anfører Beretninger, der efter Forlydende dengang skulde have været at finde i hine Breve og Bøger.

Der fortælles i Beskrivelsen efter „Bøgerne“, at Hamar ved Aar 1300 skal have havt 1800 Borgere eller, som de ogsaa kaldes, „væragtige Mænd“, et Antal, som dog i „Biskop Sivords Tid“ (ɔ: omtrent 100 Aar senere) skulde være formindsket til nøiagtigt det Halve, 900. Det følger af sig selv, at ogsaa Prof. Storm fuldt er enig i begge disse Tals Umulighed. Da han imidlertid tror paa Ægtheden af Intimation og Beskrivelse, maa han forsøge en Forklaring af disse høie Talangivelser og stræbe at udfinde, hvorledes de „trohjertige“ Archivforskere af 1553 have kunnet misforstaa „Bøger og Breve“ paa en saadan Maade. Han foreslaar da at antage, at Byen Hamar er forvexlet med Hamar Stift. Han anser det da „ikke usandsynligt“, at der ca. 1300 har været holdt en Mønstring paa Hamar over 1800 Mand, hvilket nogenlunde skulde svare til halv Almening af Stiftets antagne Folkemængde (ca. 24000 Mennesker), ligesom der ogsaa ca. 1400 „kan“ have været holdt en lignende Mønstring over 900, idet ved den sidste Leilighed „maaske ikke alle Dele af Oplandene ere medtagne“. Denne Fortolkning kan maaske ved første Øiekast forekomme ret skarpsindig. Men for det første hviler den paa blot og bar Gjætning, og dernæst er den, nærmere beseet, ikke engang sandsynlig. Thi sæt endog, at „Mønstringer“ ved begge de angivne Tider have fun-

det Sted, saa have de dog sikkerlig ikke været anstil
stiftsvis. Hvorfor skulde nemlig Landets geist
Inddeling komme i Betragtning ved militære Operation
Ganske vist kunde man for en Del af Stiftets Fyl
eller Sysler have et naturligt Mønstringscentrum
Hamar, men ingenlunde for alle Bygder, neppe nok
hele Hadafylke og slet ikke for Numedalen og The
marken.

Langt nærmere turde det ligge at forklare dis
Tal som ligefremme Folkesagn, ja som Vandring
sagn. Thi saadanne overdrevne Talangivelser om H
mars Befolkning findes ogsaa andensteds og hos Fo
fattere, der ikke kunne antages at kjende hverken B
spearchivet eller den Beskrivelse, der skal datere s
fra 1553. Den ovennævnte Mikkel Andersen Aalbo
angiver i 1623 Maximumstallet 1800. Og Peder Clau
søn fortæller, at Hamar havde 1600 Borgere.[1] De
sidste Forfatter har desuden en Beretning om sit eg
Stifts Hovedstad, Stavanger, der ganske paafalden
stemmer med den Hamarske Tradition. Den lyder
saa: „Denne By [Stavanger] haver i fordums Dage va
ret meget større og ypperligere, end den nu er, og kan
man endnu se Grundvoller $^1/_2$ Fjerding fra Byen, hvor
Huus og Gader haver været, og siges at skulle have boet
700 Borgere derudi, somme mene 1800“.[2] Hvilken
Overensstemmelse! Men baade Stavanger og Hamar vare
i Virkeligheden kun smaa Biskopsflekker. Paa begge

[1] Saml. Skrifter, udg. af G. Storm. S. 287.

[2] Sammesteds S. 322. Endnu i 1879 tages Peder Claussøns Beretning om Stavangers Folketal for gode Vare af Troels Lund, Danmarks og Norges Historie, I. S. 109, der heraf faar ud, at det middelalderlige Stavanger har havt 6000 Indbyggere!

eder har imidlertid Mythedigtningen i det sextende rhundrede floreret og skabt Sagn om en overdreven bbyggelse og et overdrevet Folketal. Forskjellen er n, at Hamarsagnene ere fyldigere, og at Stavangersagne ikke paaberaabe Archivdokumenter. Men man kan drive ogsaa flere Exempler paa, hvad jeg her med et ellesnavn vil kalde „Borgersagn". Saaledes hørte jeg i 876 personlig paa Veø i Romsdalen et Localsagn om, denne „By" skulde havt — 400 Borgere, noget, som høi Grad morede mig, thi medens der paa Hedemarkens letter og ved Stavanger dog idetmindste er Rum til aamange Borgere, som det skal være, vilde der paa den anske lille Del af Veø, som kan have været bebygget, mulig have været Albuerum til 400 Borgere med Familie og Tjenere, allermindst om der skulde have været bygget paa Middelalderens spatiøse Vis. Og dette Sagn fra Veø er ikke ganske nyt, jeg har seet det i Throndhjem i en Opsats fra forrige Aarhundrede (saavidt jeg erindrer, dateret fra Vestnes Gaard), af hvilken jeg dog ikke har min Afskrift ved Haanden. Ogsaa for Oslos Vedkommende har man et Borgersagn, idet der, som bekjendt, i Christiern II.s Tid (1508) anførtes, at Byen, som da kun havde 60—80 „husarme, fattige Mænd", før Tydskernes Tid skulde have havt „500 eller 600 rige og velemnede Mænd, Norges Rige til Hjelp, Trøst og Bistand".[1] Der spores i dette Sagn en priselig Moderation i Sammenligning med de ovenfor omtalte grove Skryderier, men stort mere end et løst Sagn kan vel heller ikke Tallet for Oslos Vedkommende antages at være.

Hamarsagnet fremviser en jevnt synkende Borger-

---

[1] Dipl. Norv. III. pag. 753.

skala. Fra 1800 ved Aaret 1300 daler Borgert
først, som vi have seet, til 900, men saa nøier Be
velsen sig for de sidste Biskoppers Tid med at fort
os om „200 Gaarde og 200 Borgere, dog største Par
Embedsmænd, foruden Kvinder og Børn, som var vel m
end 4 Gange saa mange“.[1] Det forstaar sig, at det er
„Bisp Mogensis og Bisp Hermans Bøger og Breve“,
denne Oplysning udgives for at være hentet. Det lyder im
lertid besynderligt, at gamle og erfarne Folk i 1553 ik
skulde kjende disse Forhold bedst af egen Erfarin
thi i 1553 vare kun 16 Aar forløbne siden Mogen
Afsættelse (1537). Havde hine 200 Gaarde og 200 Bo
gere existeret i Mogens's Tid, maatte vistnok i 15
mangfoldige Gaarde endnu have staaet paa sine Plad
og en stor Del Borgere endnu have levet, ifald — d
nogensinde havde existeret. I Forbindelse med diss
200 Gaarde og 200 Borgere anføres nu videre, at „ud
lige Maade“ (ɔ: af det undersøgte Archiv) kunde ma
„forfare“, at Bisperne vare forpligtede til at stille 10
„geruste“ Mand (ɔ: Ryttere) i Felten, naar Krig paa
kom. At den geistlige Øvrighed i det tyndt befol-
kede Stift skulde til Stadighed stille 100 Ryttere, maa
forekomme os at være en stor Fordring, selv om man

[1] Meningen er altsaa, at før den sorte Død har Hamar havt sin Guldalder, under den mindeværdige Biskop „Sivord“ endnu en respectabel Sølvalder, under de sidste Bisper en Kobberalder, endelig efter den Tid Jernalderen og Undergangen. I Virkeligheden maa man vel snarere antage, at Biskopsflekken i det Store taget jevnt er voxet, eftersom mere og mere Jordegods kom under Kirkens „døde Haand“ og Præbendernes Antal tiltog. Nye saadanne oprettedes jo endnu i Slutningen af femtende Aarhundrede. Men paa den Tid, Beskrivelsen efter min Mening fremkom, havde Forestillingen om det gamle Norges og særlig det gamle Hamars fordums Herlighed allerede fundet Indgang.

er Hensyn til, at Bisperne ogsaa stundom skulle e været forlenede med en Del af Hedemarken. dog Christiern II, der dog ikke kan beskyldes for have sparet sine Biskopper, forlangte dog i sin nskekrig ikke mere end 40 Mand af hver af Bisperne Oslo, Stavanger og Hamar.[1] Beretningen om 100 ttere som en sædvansmæssig Contingent minder forigt paatagelig om den Fortælling om et enkelt Tilde, der findes i den Hamarske series episcoporum hos ns Nilssøn.[2] Her fortælles nemlig, at „Biskop Sigvars" bistod Erik af Pommern med 100 Ryttere til et g imod de oprørske Svenske, en Beretning, der ikke ndes andetstedsfra. Skal en saadan Hjelp være ydet Biskop Sigurds virkelige Funktionstid (ca. 1381—1419), maa man vel tænke paa Krigen i 1389, men da var jo ikke Erik, men Margrete, der beherskede Riget. har imidlertid Beskrivelsens Bisperække anbragt gurd paa et urigtigt og senere Sted, og man skulde tænke paa Toget i 1439 mod Elfsborg, ifald man nde stole paa, at Undsætningen virkelig var ydet Erik Pommern.

Iøinefaldende er den Rolle, som netop denne Biskop gurd spiller i Beskrivelsen. Som anført feiler denne Henseende til Sigurds Levetid, men til Gjengjeld har n Beretninger baade om hans Herkomst (fra Storbøner i Romedal), om hans Strenghed i at øve geistlig isciplin og om hans Iver for at forøge sin Bispestols esiddelser. Netop hans „Breve og Bøger" er det gsaa, som med paafaldende Forkjærlighed paaberaabes Beskrivelsen. Historien ved ikke ret meget om Sigurd

[1] Behrmann, Kong Christian den Andens Historie, II. S. 121. Allen, De tre nordiske Rigers Historie, III. 1, S. 143, 181.

[2] Jens Nilssøns Visitatsbøger, udg. af Dr. Y. Nielsen, S. 582.

at fortælle udenfor hans Nævnelse som Deltager i M
og Statsakter, men paa Oplandene synes han at h
været en Sagnfigur. Til hans Tid henføres, som
have seet, baade et Svensketog og en af Borgerangiv
serne, til hans Tid ogsaa et Tal (300 eller med en V
riant 3000) paa Hamars Communicanter, og endvide
til hans Tid en gammel Priskurant, der beretter,
man kunde udi Bisp Sivords Tid kjøbe den bedste Al
Fløiel for 8 Skilling og Silketøi for 3 Skilling for A
nen, „men hvor god Mynten var i de Dage, det m
Gud vide"; ligeledes kunde man holde en Discipel i S
len for 8 Skilling om Aaret o. s. v. Jeg negter ik
at disse Varepriser fra „Biskop Sivords" Dage tvin
mig til at tænke paa et Sted i Peder Paars, det nemli
hvor en Borger i en liden jydsk Kjøbstad fortæller sa
lunde:

— — Ach, jeg seer, det er mod Verdens Ende,
Alting forværres. Mig har sagt min salig Får,
At i Kong Erichs Tid slig Kjøb paa Alting var,
Før vi begyndte her i Landet saa at synde,
Man for sex Skilling fik af bedste Øl en Tønde,
For otte Skilling man da kjøbte bedste Soe,
Man ikkun gav en Mark paa Torvet for en Koe.
. . . . . .
. . . . . .
Men samme Varer nu dog sælges saa ulige,
Nu man i Tjeneste en lumpen skiden Pige,
En Kokke-Tøs kan ey for fire Daler faae." [1]

Mon ikke den jydske Spidsborger har havt omtrent
samme Bekjendtskab til „Kong Erichs" Archiv som For-
fatteren af Hamars Beskrivelse til „Biskop Sivords"?

Et Argument, hvorpaa J. Chr. Berg i sin Tid i

[1] Peder Paars, 4de Sang, 1ste Bog

sentlig Grad støttede sin senere almindelig bifaldte tagelse, at Beskrivelsen ikke kunde være forfattet 1553, r hentet fra følgende Sted, som ogsaa jeg maa anføre *extenso*:

„Item kunde man forfare af Bispernes Bøger og Breve, som de lode efter sig udi Hammer, at der, som nu ere Maaser og Gaaremyrer og slemt Uføre, der var paa den Tid herlige Fiskevande, saa at Hammers Borgere og Indvaanere finge der megen Fisk nok til Bedste; noksommelig ogsaa bevises kunde, dersom Rigens Fiender paa den Tid ikke havde opbrændt og forstyrret Hammers Gaard."

Hvad er Meningen af dette Sted? Analyserer man et, faar man Følgende: Nogle fordums „herlige" Fiskevande ere efterhaanden forvandlede til Sumpe og Moadser. Men at de virkelig i sin Tid have været Fiskevande, det kunde man engang i Verden bevise af Bispernes Bøger. Nu kan man derimod ikke mere bevise det, thi Rigets Fiender have brændt Hamar Gaard (og dermed ogsaa hine Bøger).

Berg antog, at der ved Branden og Forstyrrelsen maatte tænkes paa, hvad der i Syvaarskrigen (1567) foregik, og at altsaa Beskrivelsen maatte være yngre end 1567. Dette er naturligvis uforeneligt med Storms Betragtning, at Beskrivelsen er forfattet i det i Intimationen angivne Aar 1553. Han maa altsaa søge at udfinde andre og ældre Brande og Forstyrrelser. Til den Ende henviser han til nogle Begivenheder, der vides at have fundet Sted i 1453 og i 1502. I disse Aar kan virkelig ogsaa Hamar Gaard siges at have været i „Rigens Fienders" Vold, indtagen første Gang af Kong Karl Knutssøns Tropper, anden Gang af Oprøreren Hr. Knut Alfssøn. Men han overser, at ved ingen af disse Leiligheder er der nogensomhelst Anledning til at antage, at Bispegaarden skulde være „opbrændt og forstyrret"

eller Archivet være tilintetgjort. Hvad der vides
Begivenheden i 1453, vil findes samlet i mit, ogsaa
Prof. Storm citerede, Skrift „Kong Christiern I.s nor
Historie“ S. 87. Man vil se, at Gaarden først kom
Svenskernes Besiddelse, maaske endog uden Modst
fra (den bevislig svensksindede) Biskop Gunnars Si
og at den derefter kom i Hartvig Krummedikes M
indtil denne omsider maatte finde sig i at give den
bage til dens retmæssige Herre, Biskoppen. Om
Knut Alfssøns Optræden paa Hamar i 1502 vides
lidet. Man maa tro, at han har vundet Bispegaard
gjennem Overrumpling. „Opbrændt og forstyrret“ den
han ikke, thi ellers havde dette sikkerlig ikke været
tiet i det Document, som her er Kilden. Dette Do
ment indeholder nemlig hele hans neppe altfor skaanso
redigerede Synderegister og den bekjendte efter ha
Død afsagte Dom over ham som Landsforræder.[1]

At nu „Bispernes Bøger“, hvorpaa det her komm
an, ialfald ikke brændte 1502, det se vi desuden dera
at der c. 1520—1530 efter Biskop Hermans Copibøge
er givet en Udskrift af et Brev fra 1488.[2]

Medens altsaa de af Storm fremdragne Krigsbegi
venheder i 1453 og 1502 vise sig ikke at passe paa de
omhandlede Sted, passer derimod det, som man ved om
1567, desto fortræffeligere. Da blev virkelig Bispe
(Kongs-) Gaarden „opbrændt og forstyrret“, (den blev
„sprængt med Krud“) og var fra den Tid af en Ruin
(hvad den ikke var i 1553). Og ved den Leilighed er
da sandsynligvis Bispearchivet ødelagt. Som vistnok
væsentlig bestaaende af Adkomstbreve o. desl., der ved-

---

[1] Dipl. Norv. V. S. 713.

[2] Dipl. Norv. VI. S. 639 og 750.

m det i 1537 seculariserede Bispedømmes Gods, var t naturligen forblevet paa Gaarden i Lensmandens erge. Derimod var Hamar Capitels Archiv fremde- i geistligt Værge, og dette har idetmindste tildels erlevet 1567. Man ser nemlig, at Biskop Jens Nils- n i 1594, da han visiterede i Vang, har ladet sig det revise og har gjort sig bekjendt dermed. Særlig nævs ved den Leilighed et Document af 1493, hvilket exierer den Dag idag.[1] Men Syvaarskrigen har fremldt store Ødelæggelser af Documenter paa Østlandet gsaa udenfor de offentlige Archivers Skatte. Herom aves et samtidigt Vidnesbyrd af 1570 fra Hedemarken[2] g et andet, vistnok senere, men efter alt Udseende aalideligt fra Eidsberg i Smaalenene. I 1637 fremkom emlig under en Retsforhandling dersteds følgende Vidseprov: „Nils Aasgaard tilstod, at 30 Aar forleden siden ar der en blind Mand, som kaldtes Blinde-Hans, som ekjendte for ham, at der han tjente en Øverste, som aldtes Mogens Svale, udi den Svenske Feides Tid, tog amme Øverste baade paa Opsal og andre Bondegaarde hvis Odelsbreve, som deres Jorder og Gaarde kunde angaa, paa det de dennem af Svensken ikke skulde forkommes, og deres Jorder derover ei i Klammeri geraade." Trods Mogens's gode Hensigt ere da disse Sager ikke blevne reddede.[3]

Storms Hovedstøtte for en Fortolkning, der skal føre bort fra al Tanke om 1567, er ellers hentet fra de i de afskrevne Linjer forekommende Ord: „p a a d e n

---

[1] Jens Nilssøns Visitatsbøger, S. 313.

[2] Dipl. Norv. IV. S. 844.

[3] Denne Notits om Mogens Svale skylder jeg H. J. Huitfeldt-Kaas.

Tid". Han vil have „paa den Tid" forklaret = p
Bispernes Tid ɔ: Tiden før 1537. Denne Forklari
anser jeg ikke begrundet, end sige nødvendig. Det for
kommer mig naturligst at forstaa „paa den Tid" som
almindeligt Udtryk for = „i fordums Tid", „i sin Tid"
omtrent som Menigmand endnu siger: „atten hundrede o
den Tid" om Tider, som man ikke nærmere bestemme

Men lader os et Øieblik tænke os Storms Antagelse o
en „Brand og Forstyrrelse" af Gaard og Archiv i 145
eller 1502 eller ved begge Leiligheder at være den rett
Hvad vil heraf blive Følgen? Neppe nogen anden, en
at hans Paastand om Intimationens og Beskrivelsen
Ægthed kommer i Modsigelse med sig selv. Er nemli
Archivet ødelagt i „Bispernes Tid" (1453, 1502 elle
dog før 1537, hvorledes kunde det da i 1553 være
Gjenstand for det paastaaede Eftersyn og for
den paastaaede Benyttelse af Beskrivelsens For-
fatter? Saavidt jeg formaar at dømme, vil dette Sted,
hvorledes man end tøier og vender det paa Prokrustes's
Seng, dog tilsidst tjene til at bestyrke ikke Storms, men
Bergs og nu senest min Formening om Beskrivelsens
Alder og Beskaffenhed.

Det vil ogsaa overhoved være klart, at overalt i Be-
skrivelsen citeres Bispernes „Breve og Bøger" i Præ-
teritum. Man „kunde forfare" af dem, i dem „fandtes" o. s. v. Saaledes Bergs Udgave i Thaarups Ma-
gazin, II, S. 259, 260, 265, 268 (bis). Kun et eneste
Sted (S. 259) forekommer ogsaa Udtrykket „findes".
Men herved kan bemærkes, at der ikke haves noget
Originalhaandskrift, og at det derfor vel kan tænkes, at
„findes", der kun forekommer den ene Gang, er Feilskrift
for det ellers anvendte „fandtes". I nogle — jeg vil
hermed dog ikke have sagt: bedre — Haandskrifter (saa-

des det af Christopher Hammer benyttede) mangler endog hele den Passus, hvori „findes“ den ene Gang forekommer.

Min Mening om Beskrivelsens Forhold til det Hamarske Bispearchiv er saaledes i Korthed den, at Forfatteren ikke selv har benyttet Archivet, men kun fortalt, hvad der efter Forlydende skulde have staaet at læse i saine „Bøger og Breve“. Den Art Paaberaabelser af Archivdocumenter hører til de endnu langtfra ikke uddøde Sædvaner. Det er nemlig fremdeles ingen Sjeldenhed, at de bekjendte Væsener, der ere opfyldte af uklar Begeistring for eller besjæles af „moralsk Overbevisning“ om sin egen Families eller sin egen Hjemstavns paastaaede Fortræffelighed eller Herlighed i Fortiden, mene at have hørt (f. Ex. af en Bedstemoder, af en Tante eller endog af en historisk Dilettant), at en skriftlig Hjemmel for deres Phantasier skal findes eller dog i sin Tid have været at finde i dette eller hint Archiv eller i dette eller hint uheldigvis bortkomne Document.

Om de gamle catholske Biskopsrækker kunde der vistnok gjøres mange Bemærkninger,[1] men jeg vil ved denne Leilighed ikke indlade mig videre med dem. Det synes mig rimeligt, at Jens Nilssøn og „Beskrivelsens“ Forfatter tildels have havt fælles Kilder, og deraf forklares da Overensstemmelserne mellem begge.[2]

Prof. Storm mener i et Sted i Listen over de evangeliske Bisper at se et Bevis for sin Mening om Be-

---

[1] Efter at dette var nedskrevet, har Prof. G. Storm i Videnskabs-Selskabet holdt et Foredrag om den Hamarske Bisperække, hvilket jeg beklager ikke at have hørt.

[2] Ogsaa Absalon Pederssøn maa ligesom Peder Claussøn have havt en Hamarsk Bisperække for sig, da han (Norske Mag. I. S. 126) angiver dette Stifts Bisper til et Tal af 26.

skrivelsens Alder, nemlig der, hvor Frederik II i Noti
om Frands Berg correct kaldes, ikke Konge, men H
tug, hvilket han jo var endnu i 1553. Men er det da m
keligere, her at finde Frederik kaldet Hertug, end at C
stiern II i Bergens Fundats ligeledes findes rigtig
nævnt saaledes for sin Tids Vedkommende, da han f
dedes i hin By? Ingen vil dog deraf drage Slutnin
m. H. t. „Fundatsens“ Alder. Mig forekommer det d
hos lidet sandsynligt, at den foreliggende evangeliske B
sperække oprindelig skulde have været afsluttet 155
altsaa med Frands Berg, og altsaa fra først af kun o
fattet tre Navne. Thi Hans Reff kaldes jo i denne *seri*
„den allerførste“, en unegtelig noget besynderlig B
tegnelse paa No. 1 af et saa lidet Antal som 3. A
tager man derimod, at Bisperækken oprindelig har vær
afsluttet med Glostrup (1617—1639) (og der er nepp
noget Haandskrift, hvor ikke hans Navn findes), bliver
„allerførst“ (af 7) noksaa naturligt.

Beskrivelsen afsluttes med to noget udførligere Beretninger, den første om nogle Jertegn, den anden om Bispegaardens Overgivelse i 1537 og Biskop Mogens's Bortreise og Fangenskab i Danmark. Det første af disse Stykker passer ganske ind i Beskrivelsens fabelagtige Kram. Det angaar fornemmelig en Søorm, der skulde have vist sig i Mjøsen. Rimeligvis er det indbildte Syn identisk med den Fabel, som allerede var i Omløb 1522. Denne Fortælling blev bekjendt viden om, thi Olaf Engebretssøn bragte den med paa sin Romerreise 1523 og fortalte den i Italien til Jacob Ziegler, fra hvis Verk (1532) den gik over i Olaus Magnus's Hist. Gent. Septentr. (1555). Derimod staar den anden Beretning, den om Begivenhederne i 1537, betydelig høiere end den første. Den er vistnok lidt romantiseret og holdt i en sentimen-

Tone, og den indeholder ogsaa enkelte lidt tvivlsomme
ek. At f. Ex. Hr. Truid Ulfstand, Chefen for en stor
velrustet dansk Expedition, skulde have behøvet at
be (af hvem?) Lod og Krud i Norge, er urimeligt.
gesaa, at Bispen og hans Folk ved Overgivelsen kom
d „hvide Kjeppe“ i Hænderne, thi vel forekommer
nne tydske Skik ogsaa i Norden, f. Ex. i Kjøbenhavn
36 og paa Elfsborg 1563,[1] men neppe, uden hvor det
tydske Anførere og Knegte, som overgive sig, og saa-
nne har vel Bispen af Hamar neppe havt i sin Tje-
ste. Heller ikke kan Hamars Slots-Beleiring og Vaa-
nstilstanden have medtaget „mange“ Dage: Hr. Truid,
m endnu den 29de Mai 1537 var ved Stenviksholm i
jørdalen, havde allerede den 18de Juni s. A. Biskoppen
sin Magt. Men dog er der i denne Beretning mange En-
ltheder, der aabenbart have sin Rod i levende Localtra-
tion, maaske endog i ældre nu tabte Optegnelser. Styk-
et viser sig imidlertid at mangle i en Flerhed af Haand-
krifter af „Beskrivelsen“, f. Ex. i det, hvorefter Chr.
Lammer paa Melbostad 1774 første Gang udgav denne,
g i de to, som Prof. G. F. Lundh havde til sin Raa-
ghed, da han (i Budstikkens andet Bind, 1821) gav en
y (den tredie) Udgave af Skriftet. Muligens tør derfor
enne interessante Beretning være „Beskrivelsen“ oprin-
elig uvedkommende.

III.

Noget, hvorpaa jeg altid har lagt og fremdeles læg-
er Vegt ved nærværende Spørgsmaal, er den Tone og
til, i hvilken „Beskrivelsen“ er affattet. Der gaar
gjennem Skriftet en vis Romantik, en elegisk og senti-

[1] R. Nyerups Reise til Stockholm. Kbh. 1816. S. 146.

mental Aand, som ikke tilhører Reformationstiden, [illegible] meget snarere udmærkede sig ved cras Realisme og [illegible] tal Haardhændethed. Endog den katholske Kirkes eg[illegible] Tilhængere vare ingenlunde bange for at angribe Kir[illegible] og Helligdomme. Eske Bille f. Ex. var, dengang [illegible] han nedrev Bergens prægtige Gudshuse, en god Tilha[illegible] ger af den gamle Lære og bøiede sig først efter Re[illegible] lutionen af 1536 modstræbende for den nye Lære; [illegible] Bergen fortrædigede han endog Protestanterne og maat[illegible] ved Kongebrev fra Frederik I tvinges til at holde ind[illegible] dermed. Pieteten mod det, Fædrene havde æret, va[illegible] ringe, og endog Geistligheden gav, da det kom til Styk[illegible] ket, paafaldende let Kjøb. Om Martyrer for den gamle[illegible] Tro er just ikke megen Tale. Ganske vist gaves de[illegible] dem, der i Løn sukkede over Ødelæggelsens Vederstyg[illegible] gelighed og ønskede de gamle Tider tilbage, men de vog[illegible] tede sig helst for at give sine Tanker Luft. Allermindst[illegible] kan det tænkes, at slige Følelser, ifald de rørte sig hos[illegible] nogen af de katholsk opdragne Præster, der omtales i „Intimationen“, og hvem man altsaa nærmest maa tænke paa som Forfattere, skulde være komne til Udbrud i et Skrift, bestemt for Erkelutheraneren Christian III eller dog for Datidens Magthavere. Alligevel omtales i Skriftet den catholske Gudstjeneste og Pilegrime, der drage til Rom, ja til det hellige Land, (saadanne forekom i den sidste Del af Middelalderen vistnok yderlig sjelden, om nogensinde i Norge) med en ikke ringe Sympathi og Varme. Vistnok forekomme ogsaa Vendinger som „det blinde Papisteri“, men lige ved Siden deraf har man Ord som disse: „Den, som ikke havde et Stenhjerte, maatte græde af Glæde for Guds usigelige Naade imod Menneskene og Guds hellige Ord og de deilige [catholske] Psalmer, som

hørte sjunge". [1] Vilde man i 1553 vovet at byde Magtverne saadanne Ord?

Jeg indrømmer, at der allerede i det sextende Aarhundrede var opkommet chauvinistiske Forestillinger om fordums rigt, mægtigt og blomstrende Norge, en Bemærkning, jeg selv allerede for mange Aar siden har omsat. [2] Den Art Begreber om Norges tidligere Middelalder fandt endog Veien til Sverige, hvor man i et bekjendt Poem tiltalte Norge saaledes:

Olim dives eras, fortunis, robore sceptro,
Viribus, imperio divitiisque potens,
Florebas, ut odoriferi rosa tempore veris
etc. etc.

og hos Absalon Pederssøn møder man nok af Ytringer, som gaa i samme Retning. Men Absalon skrev dog sin Beskrivelse en halv Menneskealder efter 1553, og man vil hos ham og andre literære Samtidige forgjæves søge Sympathier for catholsk Gudstjeneste og for den faldne Romerkirke.

Overalt gjennem den hele Hamars Beskrivelse vil man i den topographiske Skildring stadig møde Præteritum endog der, hvor man hos en Forfatter, der skrev i 1553, nødvendigvis skulde vente Præsens. Endog Gjenstande, som ved hint Aar fremdeles maa have existeret, omtales nemlig som noget forhenværende. Selve det Taarn, hvor det paaberaabte Archiv ifølge Intimationen dengang befandt sig, „stod", der „vare" Kjeldere under den samme

---

[1] Et Parallelsted: „Den Jammer og Ynk, som man hører og ser dagligdags paa dette fattige Folk, maa komme et Menneske til at græde, uden at han ellers har et Staalhjerte." (En Beskrivelse over Lofoten, Vesteraalen osv. af 1591, Norske Vidensk. Selsk. Skrifter i det 19de Aarh. I. S. 472).

[2] Norsk hist. Tidsskr. 1. R. III. S. 497.

Gaard, i hvilken selve det omtalte Møde holdtes, o
hvilken Christiern Munk selv residerede, o. s. v. Dom
ken omtales ligeledes, som om den allerede skulde v
en ren Ruin, hvad den, om end forfalden, dog in
lunde kan have været i 1553; det lyder helt paa
dende, naar det betegnes som Mærkværdighed, at
„Altersteen endnu var tilsyne i Bispens Capel“ ved
Tid, da man dog maa tænke sig hint Capel i det væs
lige bevaret, som det havde været ved 1537. I 15
altsaa to Aar før Beskrivelsens paastaaede Affattels
tid, kaldes Kirken endnu „den skjønneste Kirke, s
er udi alt vort Rige Norge“, en Omtale, som ikke vi
være brugt om en halv ødelagt Ruin.

Alt peger saaledes tydeligt paa en senere Tid,
Tid, da Domkirken var opgiven og overladt til sin Skjeb
Domkapitlet opløst og Latinskolens sidste Levninger f
svundne, medens dog endnu Traditionen var fast og
vende nok til overalt at kunne paapege, hvor de forskj
lige Institutioner havde havt sine Lokaler, og til derh
at kunne fortælle et og andet Sagn om de gamle Herl
heder. Man maa da nærmest, hvad Berg allerede h
gjort, tænke paa Begyndelsen af det syttende Aarhu
drede. En saadan Antagelse turde vinde i Sandsynli
hed ogsaa derved, at just paa den Tid den catholsk
Reaction, fremkaldt nærmest gjennem Jesuiterne, naaed
op til Norge. Der gaves som bekjendt dengang mere en
en norsk Præst, ja endog norske Lægmænd,[1] der grebe
af hin Bevægelse, ja endel af den søndenfjeldske Geist
lighed blev endog af den Grund afsat. Man behøvede

[1] Omtrent 1630 traf Otto Sperling i Norge en Adelsmand, der intet Len havde kunnet faa, fordi han i sin Ungdom havde gaaet i Skole hos Jesuiterne. O. Sperlings Selvbiographi ved S. B. Smith, S. 66.

saadan Tid ikke ligefrem at bryde med sin lutherske gion for at kunne tænke med en Smule Sympathi sine Oldefædres Tro og Gudsdyrkelse. Og netop i ne Beskrivelse møde vi, som allerede paapeget flere nge, Spor af deslige Stemninger. Det kan ogsaa til-es, at Reactionen har været repræsenteret i Hamars egn gjennem to ikke umærkelige Præster, Hr. Her-n Hanssøn til Næs og Hr. Christopher Hjort, der en llang havde været Sognepræst til Thoten; begge afsat- som hemmelige Papister i 1613. Det er dog ingen-de min Mening just at gjette paa nogen af dem som rfatter af Beskrivelsen.

Oslo omtales i Beskrivelsen som fremdeles existe-nde. Men heraf flyder neppe med Bestemthed eller dvendighed, at Beskrivelsen er ældre end 1624. Thi vnet Christiania trængte ikke strax igjennem, men der r en Overgangstid, i hvilken det nye og det gamle vn benyttedes ved Siden af hinanden.

Storm finder det rimeligt, at den ovennævnte Præst i ng, Mikkel Andersen, i 1623 ikke har kjendt Beskri-lsen. Har han Ret heri, hvad jeg ikke vil bestride, er dette dog nærmest for, at Skriftet i 1623 endnu ikke isterede. Thi hvor skulde det vel have været kjendt en just paa Stedet selv og af dets Præst? Man vil aaske svare, at det originale Exemplar var sendt til ongen, og at Chr. Munk vel har taget det andet med til Danmark, hvor han døde i 1579.[1] Først senere

[1] Han blev begravet 18de August 1579 i Aarhus, se Samll. til Fyens Historie, V I. S.322, 343. Ved denne Leilighed kan nævnes en Bog, som virkelig har tilhørt Christiern Munks Hus. Det var et Exemplar af Missale Nidrosiense med nogle haandskrevne Notitser, hvilket Klevenfeldt i forrige Aarh. saa i Paris, og som Christiern Munk 15 Febr. 1552 havde foræret bort. Kle-

skulde altsaa Bogen — fra Danmark af — have fu
Veien igjen til Norge. Men Forfatteren (eller For
terne) da? Skulde ikke han eller de have havt en Afs
af sit eget Arbeide? Og da dette i Omfang er saa ri
at det bekvemt kan afskrives paa et Par Timers
vilde det dog have været paafaldende, om ikke en og
den Afskrift var bleven tagen i Omegnen, hvor det
netop særlig maatte antages at have mest Interesse.
indres maa det, at alle bekjendte Exemplarer synes
være skrevne i Norge eller at stamme derfra. I no
dansk Archiv er Beskrivelsen neppe antruffet, den fo
kommer ikke i nogen af det gamle Universitetsbibliothe
Haandskriftsfortegnelser eller overhoved i gamle dans
Cataloger.

Noget efter Souverainetetens Indførelse havde imi
lertid Beskrivelsen allerede fundet Veien til et af de de
gang hyppige Blandingsbind, hvori „curieuse“ Person
pleiede at indføre historiske Tractater, Viser, Pasquill
o. s. v., og i Begyndelsen af det attende Aarhundrede o
tales den allerede som „et gammelt Manuscript“ af Van
daværende Præst Nils Sverdrup.[1] Den første Forfatte
der har benyttet Beskrivelsen i trykt Skrift, er rim
ligvis Jonas Ramus, der i sin Norges Beskrivelse S. 7
—82 (approberet til Udgivelse 1715, men først trykt 173
har givet et længere Uddrag deraf. Torfæus har aabe
bart ikke kjendt Beskrivelsen.

Et Skrift, der i flere Maader ligner Hamars Beskri
velse, er den lille Opsats om Akershus Slot, som Be

---

venfeldt var i Paris 1743, se Nyerups Magazin for Reiseiagt
tagelser, III. S. 462.

[1] Thaarups Magazin, II. S 209, 296. Samll. til det norske Folk
Sprog og Historie, II. S. 354.

ladet aftrykke i Samll. til det norske Folks Sprog Historie, andet Bind, og som ogsaa er hentet fra det mme Blandingsbind, efter hvilket Berg har udgivet skrivelsen. Ogsaa her vil man finde apocryphiske Arvsager paaberaabte: Hovedø Kloster, Akershus Slot vor Frue Kloster i Oslo ere alle byggede af den hele Kong Edmund — dette stod skrevet i en Historieg i Hovedø Kloster, men uheldigvis var Bogen bortt af Hr. Mogens Gyldenstjerne.

FREMDELES OM THRONDHJEMS DOMKIRKE.

AF

Dr. A. CHR. BANG.

Hr. Arkitekt Herm. M. Schirmer har i sidst k
komne Hefte af Historisk Tidsskrift søgt at rokke de R
sultater, hvortil jeg var kommen i min Afhandling o
Indskriften i Thomas Angells Kapel. Det er ikke m
Hensigt i det enkelte at gjennemgaa, hvad Hr. Schirm
har fundet at kunne bruge af Argumenter mod mig o
for sin Anskuelse; jeg vil kun berøre nærmere den eie
dommelige Paastand af ham, hvormed han har søgt at a
svække Vægten i min Bevisførelse. Som Læserne vil er
indre, har jeg argumenteret paa følgende Vis: I først
Etage i et af Tværskibenes Kapeller findes en datere
Indskrift. I anden Etage af begge Tværskibenes Kapel
ler findes Indskrifter, ligeledes daterede, hvad Maaneds
dag angaar. Heraf følger, at man under Opførelsen a
disse Kapeller indviede Altere, saasnart som det overho
vedet var muligt; og heraf følger da atter, at det nu saa
kaldte Thomas Angells Kapel ikke i en Række af Aa
har staaet uden Alter, men er bleven forsynet med et
saadant, straks efter at første Etage var færdigbygget.
Enhver, der nogenlunde er bevandret i Middelalderens
Kirkevæsen, vil forstaa, hvor overbevisende denne Argu-

ntation i Virkeligheden er. Hr. Schirmer tager imid-id Sagen temmelig let og søger at komme bort fra det e ved at fremkomme med følgende eiendommelige Paa-nd:

„Det er en kjendsgjerning, der ikke bestrides af no-, at disse øvre stuker er en senere paabygning, tilsat rat vingerne i deres helhed er ferdige. Disse over-ker hørte altsaa ikke med til den kirke, hvoraf de un-stuker var integrerende dele, og som var fuldt fer-, dengang disse paabygninger blev tilsat. De har alt-intet at bestille med opførelsen af tværskibet."

Under Behandlingen af et videnskabeligt Emne gaar ikke an at gaa frem paa denne Maade. Netop det k modsatte er her den „Kjendsgjerning, der ikke trides af nogen". Jeg skal i den Anledning oplyse, Hr. Brigadeintendant Krefting erklærer i et Brev til . Dr. Undset — Hr. Krefting har været saa venlig tillade mig at benytte hans Udtalelser —, at baade n og alle Sagkyndige, hvem han har ladet undersøge rholdene paa Stedet, efter de nøiagtigste Undersøgel-er komne til det Resultat, „at de øvre Kapeller re opførte samtidigt med Tværskibets østre ır".

Udgangspunktet for min Bevisførelse staar saaledes bkkelig fast. Kapellerne er fra øverst til nederst byg-le samtidig med begge Korsarmene; Kapellernes Altre indviede til forskjellige Tider, Alteret i Thomas An-ls Kapel er indviet 1161. I dette Aar maa saaledes ærskibets Mur ikke være bleven bragt længere op i iden end op til Kapelindgangens Overdel.

Jeg har i min tidligere Afhandling peget paa, hvor-les økonomiske Hensyn gjorde det fornødent under Ud-relsen af større Kirkebygninger i Middelalderen at indvie

Altere hurtigst muligt. Hr. Schirmer mener, at jeg i d
Stykke har fulgt min „frie Fantasi“. Jeg vil faa
til at sige ham, at jeg ikke pleier at fantasere, naar
behandler historiske Spørgsmaal. Nærmere at drøfte de
Sag med ham finder jeg at være baade ufrugtbart og ov
flødigt. Idet jeg slutter dette mit baade første og sid
Tilsvar til Hr. Schirmer, vil jeg kun tilføie, at som jeg
den ene Side beredvillig anerkjender det Fortjenstlige
hans Optræden, forsaavidt som den derved vakte Disk
sion i ikke ringe Grad har bidraget til at klare Spør
maalet om Domkirkens Byggehistorie, saa kan jeg
den anden Side ikke undlade at tilføie, at dersom h
havde havt videnskabelige Betingelser for at kunne forst
Vægten af den Række Kjendsgjerninger, der saa beste
taler imod ham, og videnskabeligt Mod til at se disse
i Øinene, saa vilde han været den første til at opgive si
Paastande.

En ny Kilde til Domkirkens Historie, har vi, so
bekjendt, faaet i den af Metcalfe udgivne Passio et Mi
racula Beati Olaui. Dette Skrift falder i tre Afd
linger. Først kommer Kong Olafs Levnetsløb og Mira
ler, der er førte ned til omkring Midten af 12te Aarhu
drede. Derpaa følger en Prædiken eller et Foredra
aabenbarlig forfattet af en af de ældre Biskoper i Thron
hjem. Han opholder sig i Embedsforretninger i Berge
(Side 103), hans Raad søges (Side 101), han kalder Dom-
kirken sin Kirke (Side 102: ecclesia nostra), han mod
tager Gaver til den (Side 98), han sammenkalder den
Præster (Side 102), af hans Almisser faar Trængende
Underholdning (Side 103). Talen maa være affattet kor
Tid efter 1123. Det næst sidste Under, hvorom den

retter, er skeet regnante augustino rege. Prof. Dr. G. orm har gjort mig opmærksom paa, at denne Kong ystein kan, efter hvad der fortælles om den Dronning, der istænktes for at have stjaalet Olafs Legeme og bragt t til Danmark, ikke være nogen anden end Eystein agnussøn, hvis Stedmoder, som bekjendt, blev gift ed den danske Konge Nikolas Svenssøn (Munch II, 561). ermed stemmer det ogsaa godt, at Eystein Magnussøn gjerede over Throndhjem, medens hans Brødre styrede er andre Dele af Landet. At Talen tilhører denne Tid, estyrkes ogsaa ved den Omstændighed, at Domkirken ndnu ikke har noget Domkapitel, der findes ikke atres som senere under Erkebiskop Eystein (Side 105), en kun seniores (Side 102). Og naar endelig Erkebiskop Eystein henlægger alle de Begivenheder, som baade lafs Levnetsløb og den anonyme Thrønderbiskops Tale mhandler, til en fjern Fortid — antiqvitas, Side 104 —, saa er dette et nyt og afgjørende Bevis for Rigtigheden af denne Tidsbestemmelse.

Efter Talen følger saa tredie Afdeling, en af Erkebiskop Eystein selv forfattet Beskrivelse over nyere Mirakler af St. Olaf. Professor Dr. G. Storm har anstillet vidtløftige Undersøgelser om Affattelsestiden for dette Erkebispens Arbeide, og han er kommen til det Resultat, at det maa skrive sig fra Tiden før Eysteins Flugt til England, et Resultat han har været saa venlig at meddele mig og tilladt mig at gjøre Brug af.

Fra Throndhjems Domkirkes Byggehistorie giver anden Afdeling — den anonyme Biskops Tale — ingen Oplysning. Metcalfe mener vistnok, at et Udtryk i Arbeidet tyder hen paa, at Forfatteren, som han sammenblander med Erkebiskop Eystein, var ifærd med at bygge paa

Domkirken. Men det hele beror kun paa Misforstaael
Udtrykket paa Side 98: fabrica ecclesia betyder ne
lig aldeles ikke Bygning af Kirken, men „die für die Ki
sten des Gottesdienstes, der kirchlichen Gebäude u
Geräthschaften bestimmten Vermögensmassen“ (Schult
Kirchenrecht II, 542).

Første og tredie Afdeling derimod indeholder yder
vigtige Oplysninger for vort Spørgsmaal.

I første Afdeling (Side 95) fortælles om et Mirak
der ikke kan være skeet senere end omkring 1150, al
saa medens endnu Olaf Kyrres Kirke stod urørt i si
gamle Skikkelse. En vanfør Pige bringes til Domkirke
og sættes ned ante ostium chori og bliver helbrede
cum sanctissimum corpus ad processionem levaretur. Pro
Dr. G. Storm har i et Foredrag i Videnskabsselskab
eftervist, hvad man af disse Udtryk kan slutte med Hen
syn til Olaf Kyrres Kirkes Beskaffenhed; jeg har faa
hans velvillige Tilladelse til at bruge hans Resultate
For det første faar vi Besked om, at Olaf Kyrres Kirk
havde et Kor, ind i hvilket en snæver Indgang førte
(ostium chori). Dernæst oplyses vi om, at Alteret i
dette Kor ikke er fjernet længere fra denne Indgang, end
at den, der ligger eller sidder der, kan se Olafs Skrin
nedtages for at bæres om i Procession.[1] Eller med an-
dre Ord, vi har her et direkte Vidnesbyrd for, at Olaf
Kyrres Kirke saa ud netop saaledes, som Munch i sit store

---

[1] At den vanføre Kvinde maatte se Skrinet i dette Moment, er udenfor Tvil. Men da kan hun ikke have været placeret ved Taarnfoden; thi en vanfør, paa Gulvet liggende eller siddende Kvinde vilde derfra ikke have kunnet se op til Alteret i det af Mennesker fuldproppede Rum. „Ostium chori“ maa med andre Ord være saa nær Alteret, at der imellem dette og hende ikke er nogen Plads, der optages af Pilegrime.

erk om Domkirken, Nicolaysen, Krefting, Dietrichson mange flere har antaget. Dens ostium chori er ikke søge ved den nærværende Taarnfod, men ved Indgan- til Oktogonen.

Den af Erkebiskop Eystein forfattede tredie Afde- ng af det af Metcalfe udgivne Skrift indeholder ligele- es en vigtig Oplysning om vort Emne.

Erkebispen kaldes af Formanden for Arbeiderne[1] til fastigium muri; underveis styrter Broen sam- en, og Erkebispen falder ned og forslaar sig.

Arkitekt H. Schirmer henlægger denne Begivenhed til en Tid, da Erkebiskop Eystein ombyggede Koret i Thrond- jems Domkirke.[2] Han har imidlertid undladt nærmere søge at eftervise, hvorledes eller hvorvidt Udtrykkene asser til, hvad der forresten vides om Erkebiskop Eysteins efatning med det gothiske Kor. Efter den ovenfor med- elte Fastsættelse af Affattelsestiden for dette Parti af assio Olavi er det nu en ligefrem Umulighed at enlægge omhandlede Begivenhed til Tiden efter Erke- iskopens Hjemkomst fra England: Beretningen er o skrevet, før han flygtede, c. 1176. Man er saa- edes nødt til at antage, at hvad Eystein fortæller om it Fald fra Broen ned paa Jorden, det foregik under den Byggevirksomhed, han havde sat i Gang allerede trax han tiltraadte sit Embede, og hvis første Spor vi har i den daterede Indskrift i Thomas Angells Kapel, eller med andre Ord, under Opførelsen af de to romanske Tværskibe og det treskibede romanske Vestskib. Dette har ogsaa Antikvar Nicolaysen gjort[3] uden dog nærmere at gaa ind paa Enkelthederne.

[1] Magister, qvi operariis præest. [2] Kristkirken, Side 47.
[3] Atter om Throndhjems Domkirke, dette Tidsskrift, 2. R. VI. S. 177. (Sep.-Aftr. S. 19).

Erkebispens Beretning giver os ikke blot Besked om at man omkring 1176—80 byggede paa de romanske Dele af Domkirken; vi faar ogsaa vide, at man var kommet saa langt op i Høiden, at man holdt paa med fastigium muri. Naar Talen er om Bygninger, betyder fastigium intet andet end Gavlen, frontespizio del tetto; fastigium muri maa da oversættes med: Murens Gavl eller vel rettere: Mur-Gavlen. Men om dette var Nord- eller Sydskibets Murgavl, derom faar vi ikke vide noget; Vestskibets Gavl var det neppe.

OM DE HAMARSKE KRØNIKER.

AF

Dr. GUSTAV STORM.

At der kunde gjøres Indvendinger mod mine i dette ind S. 113 flg. fremsatte Meninger om den gamle Hamars eskrivelse, var jeg ikke uforberedt paa; men jeg havde ntaget, at en vidtløftigere Begrundelse af disse vilde ave sin naturlige Plads i Fortalen til den af Kildeskrift-ommissionen bebudede Udgave af norske topografiske rbeider fra 16de Aarhundrede og kunde udstaa indtil a. Imidlertid har min Collega Professor Daae gjort nig den Ære i det foregaaende at fremstille sine Tvivl m Skriftets Ælde, og jeg er ham derfor taknemlig for, t jeg faar Anledning til allerede nu at optage disse pørgsmaal til fornyet Drøftelse. Jeg bliver derved nødt il at komme ind paa Undersøgelser, som maaske vil rætte, men haaber ved disse at kunne føre ind nogle Be-ragtninger, hvorved Tvivlen tildels kunde bortfalde.

I. Haandskrifternes Vidnesbyrd.

Af den gamle „Hamars Beskrivelse“ kjender jeg 12 Haandskrifter, og de faa andre bevarede er neppe stærkt afvigende fra disse, som tør repræsentere alle Afskygninger. Disse Haandskrifter kan inddeles i Grupper efter det Biskopnavn, hvormed Listen over Oslobiskoperne stanser; vi kan altsaa opstille følgende Grupper:

1ste Gruppe, der stanser med Nils Simonssøn Glostr (1617—39), repræsenteres af det Thottske Haandskr 938 fol. fra c. 1630—34. Dette Haandskrift indeh der foruden Hamars Beskrivelse med samme Haa Stykket om Akershus, trykt i Saml. t. n. F. Hist. I 355—359[7], samt Stykker om Norges og Sveriges Fo ening i 14de Aarhundrede og en dansk Konge-Histor fra Valdemar Atterdag til den unge Kong Christia (V's) Forlovelse 1633, aabenbart skrevet samme Aar so Formælingen (1634) og forud for denne. Efter d andet Stykke har en Haand fra c. 1670 skrevet en L ste over Akershus Slotsherrer indtil U. F. Gyldenlø (trykt Saml. II 359[8]—60[8]), en Haand yngre end 166 skrevet Vers om Akershus (trykt ss. 360[9—17]) samt Len herrer paa Bergenhus indtil „Offue Bielcke Cantzlle 1649" og en samtidig tredie Haand skrevet en List over Thronhjems Lensherrer indtil „Peder Vibe 1656". Disse Tilføielser synes at være gjort i Oslo, hvor Haandskriftet ogsaa er skrevet; det er urigtigt, naar J. C. Ber mener, at disse Stykker er skrevne med samme Haan som Hamar-Beskrivelsen, der er c. 30 Aar ældre.

2den Gruppe, der stanser med Henning Stockfleth (1647—64), repræsenteres af 1565 4to i ny kgl. Samling. Afskrift fra c. 1700.

3die Gruppe (den talrigste), der stanser med Hans Rosing (1664—1699), repræsenteres af Deichmann 67 4to (fra c. 1680—1700), ny kgl. Saml. 1563 4to (fra c. 1730), Sorøs Akademibibliothek no. 50 fra 1731, Thott 1720 qv. fra c. 1740, Christiania Universitetsbibliothek 461a 4to (efter 1765), 349 4to (fra c. 1750) og 348 4to (fra c. 1810).

4de Gruppe, der stanser med Dr. Hans Munch (1699—1712), repræsenteres af Christiania Universitetsbibliothek 461b 4to, 1564 4to i ny kgl. Samling, samt

t Throndhjemske Haandskrift 223 fol., alle fra 1ste alvdel af 18de Aarhundrede. Til 4de Gruppe maa det aandskrift regnes, som Chr. Hammer aftrykte i 1774, edens de Haandskrifter, som Ramus i Norges Beskrilse S. 77—82 og Holberg i Danmarks Riges Historie II, 171—73, 350—51) har gjort Uddrag af, synes at ve hørt til 3die Gruppe. Til en af de to sidste Grupr bør maaske ogsaa regnes No. 1565 a qv. i ny kgl. mling fra 18de Aarhundrede, som efter den Hamarske iskopliste har udeladt alle Oslo-Biskoper; derimod hørte stnok det Haandskrift, som Resen ejede før 1685, til ste eller 2den Gruppe, og lige saa gammelt har maaske gsaa det Haandskrift været, som Presten Sverdrup sendte l Kjøbenhavn c. 1707.

Af de bevarede Haandskrifter er saaledes kun to ller tre fra 17de Aarhundrede, de fleste stammer fra 18de g et enkelt endog fra dette. Det ældste Haandskrift er fra 1630—34, men ogsaa dette staar temmelig fjernt fra Orinalen; det indeholder baade Forvanskninger og Udelaelser, som endog synes at forudsætte, at det er Afskrifts Afskrift; flere af disse Feil kan berigtiges fra de senere Afskrifter, som saaledes vise u d o v e r det ældste Haandskrift. Dette Haandskrift er lagt til Grund for J. C. Bergs Udgave i Thaarups Magasin (II). Skriftet falder her i 4 Hoveddele: 1) Den egentlige topografisk-historiske Beskrivelse (S. 247—69), 2) Biskopskrøniken (S. 269—75) med et Tillæg om de evangeliske Biskoper i Oslo (S. 275 f.), 3) Nogle Jærtegn, som skede nogen Tid før Biskop Mogens blev fangen (S. 276—80) samt 4) En liden Historie om Biskop Magnus, der han blev fangen (S. 280 til 86). Det 4de Afsnit har hidtil kun været bekjendt fra Haandskriftet af 1ste Gruppe; men dette er rigtignok det ældste bevarede, saa at en Formodning som Prof. Daaes

om at dette Afsnit var „Beskrivelsen“ uvedkommende og s
nere tilføiet, paa Forhaand maatte have liden Sandsyn
hed for sig. Større Betænkelighed vil en saadan Formodn
vække, naar jeg oplyser, at ogsaa 2den Haandskriftgrup
har dette Afsnit, som saaledes findes i begge de ældr
Grupper. Det er altsaa først Afskriverne fra Sluten
17de Aarhundrede, som har udeladt dette Afsnit.
4de Afsnit fra først af har hørt til Hamar-Beskrivels
synes ogsaa at blive tydeligt, naar man iagttager, at d
hører nøie sammen med 3die Afsnit: Jærtegnene „f
Biskop Mogens blev fangen“ kan ikke godt løsriv
fra „en liden Historie om Biskop Mogens, der han bl
fangen“; thi Varsler om Ulykker har jo selvfølgelig s
eneste Betydning ved at Ulykken virkelig følger. Ing
vil kunne nægte, at Skriftet faar en naturligere og bed
Komposition, naar efter Skildringen af Hamars topogr
fiske Forhold og en kort Karakteristik af dets regjerend
Herrer den sidste Katastrofe indledes med de Jærteg
som gik forud for den, og Skriftet afsluttes med selv
denne Katastrofe. En Betragtning af Haandskrifterne
maa derfor, saa langt fra at antyde, at 4de Afsnit er se
nere tilføiet, meget mere føre til Hævdelsen af, at dett
Afsnit nødvendigvis hører med til Skriftets Composition.

II. Bispesædets Undergang.

Ingen har tvivlet om, at „en liden Historie om Bi
skop Mogens“ kunde høre til de Efterretninger, der blev
samlede i 1553 eller ialfald ved den Tid; J. Chr. Berg
erkjendte, at Tonen i Fortællingen om Biskop Magnus's
Overgivelse er, „som den kunde være kommen fra et Øien-
vidne“, og selv Prof. Daae indrømmer, at den har sin
Rod i levende Lokaltraditioner, maaske endog i ældre, nu
tabte Optegnelser. Det kan i den Henseende betones,

den aabenbare Interesse, som vises Hr. Truid Ulfstand, gefrem synes at henvise til Christiern Munk som Forfatter eller ialfald delagtig i Redaktionen, da han som bekjendt var Hr. Truids Svigersøn. En Optegnelse, som 16 Aar senere end Begivenheden og kun gjengives efter mundtlig og lokal Tradition, har naturligvis vanskeligt for at være feilfri; det er derfor tilgiveligt, at Redaktøren kan erindre urigtigt i et saa udenfor hans Synskreds liggende Forhold som Udrustningen, der (hvad Prof. Daae rigtigt bemærker) maa være skeet fra Danmark af, ikke fra Throndhjem. Men selve Skildringen af „Beleiringen“ (hvis man skal kalde den saa) og Overgivelsen synes at være i alt væsentligt historisk. „Beleiringen“ kan ikke have varet i mange Dage; Hr. Truid var endnu d. 3 Juni 1537 i Throndhjem [1], og til Troppernes Marsch fra Throndhjem til Hamar kan regnes at være medgaaet $1^1/_2$ à 2 Uger, saa at Hr. Truids Folk neppe er komne frem til Hamar før Midten af Juni. Nu har vi Breve, som viser, at Underhandlinger dreves mellem Hr. Truid og Biskop Mogens d. 18de og 19de Juni: den første Dag „oplader“ Biskopen til Hr. Truid Grefseng Gods, som han havde faaet efter Jomfru Karine Alfsdatter († i Julen 1536), og den sidste Dag faar Biskopen Leide til Underhandlinger [2]; men først 3 Dage efter, nemlig 22de Juni, overtager Thord Rod Befalingen over Hamar Gaard og kvitterer for dens Inventarium [3]. Beretningen siger først, at der gik „mange Breve“ mellem Hr. Truid og Bisko-

[1] DN. XI no. 645.

[2] DN. I no. 1088 og IV no. 1111. Hvorledes det hænger sammen hermed, at Hr. Truid d. 19 Juni 1537 kunde udstede et Brev fra Oslo (DN. XII, 579), forstaar jeg ikke; der maa rimeligvis være en Feil ved Dateringen af Oslobrevet.

[3] DN. IV no. 1112 og II 1122.

pen, derpaa, at de „i mange Dage havde sat Fred
Stilstand paa begge Sider“ — hvilket jeg i Modsætn
til Prof. Daae forstaar, som at de havde aftalt Stilsta
for mange Dage —, videre at de holdt et personl
Møde, hvori Hr. Truid gav Biskopen 3 Dages Frist,
og endelig at Biskopen 3die Dag om Morgenen overg
sig. Det i Beretningen omtalte Møde bliver altsaa de
som ifølge Leidebrevet holdes 19de Juni, og den 3die D
efter, nemlig 22de Juni, sker Overgivelsen, hvorpaa Thor
Rod samme Dag tiltræder Befalingen. Jeg kan i diss
Punkter kun finde fuld Overensstemmelse mellem Bere
ningen og de bevarede Aktstykker.

Paa den anden Side kan jeg ikke undlade at betone
at ogsaa den „liden Historie om Biskop Mogens“ ha
Unøiagtigheder, som henviser til Hamar-Beskrivelsen. He
mener jeg ikke blot, at de Lokaliteter, som omtales i
„Beskrivelsen“, forudsættes bekjendt uden nærmere For
klaring, f. Ex. Klostret, Gangen mellem Bispegaarden og
Domkirken, Korsgaarden; men vigtigere, at der tales om
„de gamle Kjøbstæds Gader“ og at Biskopen tager
Farvel ogsaa fra Hamars „Borgere“, — altsaa den
„liden Historie“ forudsætter de samme uhistoriske Forhold, som i selve Beskrivelsen. Med andre Ord, den „liden Historie“ er en Del af Hamar-Beskrivelsen, og hvis hin stammer fra Christian III's Tid, maa denne ogsaa være saa gammel.

III. Sjøormen i Mjøsen.

Det 3die Afsnit om Jærtegnene „før Biskop Mogens blev fangen“ har jeg ovenfor fundet at burde sætte i direkte Forbindelse med den „liden Historie om Biskop Mogens“. Den staar efter min Mening i samme Forhold til denne, som f. Ex. Skildringerne i Sturlunga-saga

lignende Jærtegn, der altid gaar forud for de store tastrofer i Sturlungetiden [1]; medens man for disse al- kan føle sig fristet til at antage, at en i den island- e Sagakomposition saa bevandret Herre som Sturla ordssøn kunde af sin „litterære Samvittighed“ føle sig stet til at komponere Jærtegn, hvor disse ikke fortal- af Traditionen, er en saadan Antagelse neppe tilste- lig i Hamartraditionerne. Thi vi har ogsaa ældre Vid- sbyrd om ialfald et af disse. Hr. Daae finder Jær- gn-Skildringen fabelagtig, og jeg skal visselig ikke søge hævde denne som historisk; derimod vil jeg lægge mere egt end han paa, at de stammer fra samtidig Tradi- n. Allerede Jacob Ziegler (1532) beretter om den øorm, som viste sig i Mjøsen Aar 1522, og Hr. Daae r visselig Ret i, at Erkebiskop Olaf Engelbrektssøn al- rede under sit Ophold i Rom 1523—24 har fortalt Ja- b Ziegler om denne Sjøorm og betragtet den som et arsel for Christian d. 2dens kort efter paafulgte For- ivelse; Olaus Magnus udskriver i Hist. Gent. Sept. 555) samme Beretning, men forklarer den tillige som arsel for „Prælaternes Forfølgelse, ja Fædrelandets ndergang“ (altsaa Begivenhederne i 1537). Det er tsaa sikkert, at man i Hamars sidste Dage troede at ve seet Sjøormen i Mjøsen, og at man i den erkjendte t Varsel for Ulykker, som indtraf i Samtiden. Olaus agnus har paa sit nylig gjenfundne Kart fra 1539[1] gi- et en nøiere Afbildning af Sjøormen: ligeoverfor Hamars omkirke mellem Klipperne ved Søen ligger nemlig den ore Orm og vrider sig, idet den strækker Gabet frem od Kirken. Jeg kan ikke heri se andet, end at og-

[1] Se Vigfussons Udgave f. Ex. I 280, 363, 365, 367, 369; II 238.
[1] Se Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1886 No. 15.

saa Olaus Magnus allerede i 1539 har kjendt Sagnet
Sjøormen som et Varsel for Hamars Kirkes og Bi
sædes netop indtrufne Undergang, — altsaa at han
samme Opfatning af Sjøormens Betydning, som komm
frem i 3die Afsnit af Hamar-Beskrivelsen. Dette Skri
mere detaljerede Skildring af de mærkelige Varsler syn
at have fuldstændig Præg af en levende Folketraditio
at Sjøormen knyttes sammen ved andre Varsler fra Domki
ken og Korskirken, fra Borgegaarden og fra Helgeæ
er kun hvad man maatte vente, naar der skulde skildr
de Anelser, som gik forud for hele Biskopstolens og „Kjø
stadens“ Undergang. Jeg maa her fremhæve som sam
synligt, at hvis denne Tradition var senere, f. Ex. yng
end 1567, vilde den ganske anderledes være knyttet
Begivenhederne under Syvaarskrigen, medens „Beskrive
sen“ ikke nævner disse og kun dvæler ved Bispesæde
og Kjøbstadens Undergang i 1537. Derfor er det gan
ske korrekt, at en Sagnfortæller fra 1834, som (aabenbar
paa 2den eller 3die Haand fra Hamar-Beskrivelsen) gjen
giver Sjøorm-Sagnet, antager Sjøormen for at have været e
Varsel om Byen Hamars Undergang i den svenske Krig[1].
Overhovedet maa det hævdes, at Sjøormen i Mjøsen altid
er et Varsel, og at Samtiden altid har vidst at forklare
Varslets Opfyldelse i samtidige Begivenheder. Peder
Claussøn, som i sin Naturhistorie (1599) gjengiver Olaus's
Beretning om Sjøormen, lægger til, at den kun viser sig
„naar Herreskiftning eller stor Forandring sker i Riget“,
og at den „er seet ikke mange Aar forleden“, altsaa
aabenbart, at den har været Varsel ved den sidste „Herre-
skiftning“, nemlig Fredrik d. 2dens Død 1588[2]. Men
i „Norges Beskrivelse“ (1613), hvor han omtaler samme

[1] Efter Fr. Hammerich i „Brage og Idun“, 2det Bind, 1839, S. 433.
[2] Saml. Skr. S. 77. Jfr. om et andet Varsel ved denne Leilighed S. 95.

radition, oplyser han, at „derom vide Indbyggerne intet, g have de den Superstition og Mistanke om samme Vand, naar de drage derover, ville de ikke nævne det ved t Navn, men kalde det Fjorden“, — en Beretning, m ellers viser, at Indbyggerne fremdeles var bange for jøsens Undre og vel i sit stille Sind fremdeles frygtede jøormens Tilværelse. Peder Claussøn havde været tilede ved Hyldingen i Oslo 1610[1] og har vel der forepurgt sig om Sjøormen hos Hamarske Geistlige, som kan ave givet ham de beroligende Svar; man maa nemlig erndre, at Tiden mellem 1588 og 1610 var en Fredsperiode for Danmark-Norge og der forefaldt ingen „Herreskiftning“, saa Sjøormen havde ingen Leilighed til at aabenbare sig. Men ikke før begynder Kalmarkrigen, før ogsaa Sjøormen atter kommer frem: Michel Anderssøn forsikrer udtrykkelig, at mellem 1610 og 1623 har Sjøormen vist sig ikke mindre end 3 Gange, og hver Gang varsler den „synderlig Forandring“. Ogsaa fra nyere Tid kan Sjøormen skaffe samtidige Attester. Prof. Gr. F. Lundh vidner i sin Udgave af Hamar-Beskrivelsen[2]: „Fra umindelige Tider tilbage beretter Sagnet, at man i Mjøsen har seet en stor Søslange, og Sandheden heraf er i de seneste Aar fuldkommen bekræftet“. Lundh skrev dette i 1821, og aabenbart har altsaa efter hans Mening Sjøormen været Varsel for den „store Forandring i Riget“, som var foregaaet i 1814. Mag. Fr. Hammerich har fra 1834 ligeledes en Optegnelse om, at der da nylig atter havde vist sig en Sjøorm i Mjøsen[3]. At Sagnene om Sjøormen i Mjøsen endnu lever paa Oplandene, derom har jeg nylig faaet uforkastelige Vidnesbyrd, idet to Ha-

[1] Ovenfor S. 240 f.
[2] Budstikken II, S. 822.
[3] Idun og Brage II, S. 434.

mar-Mænd har udtrykkelig forsikret mig, at den fren
les kjendes og ansees som Varsel for Krig. Af de
korte Oversigt over Mjøs-Ormens Historie vil det, tæn
jeg, fremgaa, at man har al Grund til at antage Ham
Beskrivelsens Sjøorm-Beretning for ældre end Begiven
derne i 1567.

IV. Bispekrønikerne.

Hamar-Beskrivelsernes 2det Afsnit — „Hamars B
skoper“ med den dertil knyttede Liste over Oslo's k
therske Biskoper — har jeg søgt at vise har afgivet La
til den lille Bispekrønike, som findes hos Mag. Jens Ni
søn fra 1598. Hr. Daae indlader sig ikke videre p
dette Punkt, idet han antager, at Overensstemmelsen k
skrive sig fra, at begge har benyttet samme Kilde; m
da dette Punkt for mig er af væsentlig Betydning, m
jeg her optage til Behandling Spørgsmaalet om Slægtsk
bet mellem disse to Krøniker.

At der er en Sammenhæng mellem de to Krøniker
vil sees af følgende Sammenstilling mellem hvad begge
Kilder har om Biskop Karl Sigurdssøn:

Hamar-Krøniken:	Mag. Jens:
Karl Segerssøn; han var til Ao MCCCCLXXVIII; han var Slotsherre paa Agershus og Prest paa Touten, hans Fader Hr. Seiger Ridder paa Greffsen. Han fik Touten af Kong Hans med al geistlig og Kongelig Rente, og holdt Capellan; han blev død paa Slottet og blev ført Lig fra Slottet op til Hammer, og blev der begraven efter hans Begiering.	Karl Segersøn her Segers Søn paa Greffsene i Ness paa Hede marcken, tiente i kong Hanns cancelleri. fick først Thoden met ald kongelige oc prestelige rente holt der stedse en capellan, dø nest bleff biscop i Hammer. fic oc Aggershus i forlening der dø han oc lod sig føre til Hammer at begraffis.

Om denne Biskop Karl kan virkelig oplyses, at hans

der hed Sigurd[1], at hans Moder var den bekjendte
u Magnhild Oddsdatter, som senere var gift med Hr.
lf Knutssøn og efter sin Søn arvede Grefseng og
agte det over i sin 3die Ægtemands Slægt[2]; hendes
øn Karl studerede i Rostock 1467—68[1] og var alle-
de før 1478 Biskop i Hamar; han hørte i Aarene
481—83 til det antidanske Parti, men var dog med at
elge Kong Hans i 1483. Hvis han har faaet Thoten
Kong Hans, maa dette være skeet i 1483 eller senere;
1485 sees han at have været Befalingsmand paa Akers-
us, hvilket han vedblev til sin Død paa Akershus i Ju-
i 1487. Saaledes bekræftes i alle Dele Hamar-Krøni-
ens Udsagn, medens Mag. Jens har et Par uægte Til-
etninger: Karl kan ikke have tjent sig op i Kong Hans's
ancelli, thi denne fik ikke fast Cancelli før i 1481, og
var Karl allerede Biskop og stod i Oppositionen; og
arl kan ikke have været Prest paa Thoten, før han
lev Biskop, thi i Aarene 1471, 1475 og vistnok lige til
1480 var Mag. Eilif Jonssøn, den senere Biskop i Stav-
nger, Prest paa Thoten. Den naturligste Forklaring
f Ligheden mellem begges Efterretninger om Biskopen
ynes altsaa at være, at Mag. Jens har udskrevet Beskri-
elsen og dertil lagt disse smaa, urigtige „Forbedringer“.
En nærmere Undersøgelse af begges Bispekrønikers Kil-
der vil bestyrke dette.

I flere middelalderske Haandskrifter findes en meget mærkelig Biskopsrække for hele Nidaros Kirkeprovins, aabenbart forfattet i Norge tidligere end c. 1300. P. A. Munch har udgivet denne Biskopsrække efter to Haand-

[1] Daae, Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter S. 52 (Karolus Wiwardi de Hamaria) og 139 (Carolus Sigvardi).

[2] DN. V no. 935 (S. 676[2]).

stærkt forvanskede, dels findes der ogsaa vitterlige Fe
som dog leder os til at kunne paavise disse Efterretn
gers Kilde. Naar saaledes Biskop Herman († c. 15
siges at regjere til 1513, ved vi, at dette Aarstal skriv
sig fra en Feillæsning paa hans endnu bevarede Gra
sten. Denne havde han bekostet allerede i levende Li
og den angiver derfor urigtigt kun Tallet D M (150
men af Michel Anderssøns Beretning (S. 116) sees,
man ogsaa i 1623 har læst Aarstallet sammen med d
følgende Ord (orate), saa at man fik ud Aaret 151
Dette Aarstal er altsaa sammen med de tidligere nævn
rigtige Dødsaar laant fra Biskopernes Gravstene. Det bi
bemærkes, at Feillæsningen har affødt en Feil i Biskop
rækken, idet Biskop Herman har maattet bytte Plads me
sin Formand og saaledes er bleven til næstsidste Biskop
— og at denne Feil ogsaa er optaget i selve Beskrive
sen, hvor „Biskop Mogens og Biskop Herman“ nævn
som „de to seneste Biskoper“ (S. 268)[1]. Vi har altså
Grund til at tro, at naar Biskop Sivard siges at være
død ved St. Michels Tid 1438, beror ogsaa dette Aarstal
paa en Feillæsning (for 1418), — og denne Feil har igjen
ført til, at ogsaa Sivard og hans Eftermand Anbern (†
1430) har maattet bytte Plads i Rækken. Derimod skyl-
des det vistnok kun Afskriverne, naar Biskop Karl Sigurds-
søn siges død Aar MCCCCLXXVIII (1478); her er nem-
lig kun et X udfaldt, idet hans Død er foregaaet i Julen
1487, hvilket efter kirkelig Tidsregning kunde betegnes
med 1488. Ogsaa Beretningen om Biskop Karl (ovenfor
S. 286) er saaledes kun Udskrift af hans Ligsten i Ha-
mars Domkirke[2]; at ikke Traditionen her er Kilde, sees

[1] Den samme Feil findes derfor ogsaa igjen hos Presten Sverdrup c. 1707 (Thaarups Magasin II 299).

[2] Om en mulig bevaret Levning af denne Ligsten se Aarsberet-

eraf, at Krøniken ganske har glemt hans Slægtskabsfor-old til hans mægtige Stiffader, Hr. Alf Knutssøn, som raditionen visselig vilde have nævnt.

Den Hamarske Bispekrønike synes saaledes at være dskrevet af et Lovhaandskrift fra Hamar, hvori paa Grundlag af den ældre Bisperække er gjort Tillæg og Forbedringer ved Benyttelse af de endnu i Domkirken be-arede Ligstene over Biskoperne samt andre lokale Erin-dringer. Det følger heraf, at dens naturlige Endepunkt bliver den sidste Biskops Fængsling, som jo netop er Gjenstand for de to følgende Afsnit; men i de fleste Haandskrifter har den faaet et Tillæg om de „evange-liske Biskoper over Osslo og Hammers Stifter". Dette Tillæg bryder Værkets Enhed, og man kunde derfor føle sig stærkt fristet til at antage, at hele dette Tillæg er senere. En saadan Formodning kunde støtte sig til det Udtryk (som jeg tidligere har overseet), at Mester Frants Berg siges „forskikket **her op** til Oslo"; thi derved synes temmelig tydelig at være udtalt, at dette Stykke er skre-vet ikke i Hamar, men i Oslo. Jeg har tidligere hæv-det, at Bispelistens 3 første Led er tilføiede endnu i Chri-stian d. 3dies Tid, fordi denne kaldes „kongelig Majestæt" (uden Navn) og fordi hans Søn benævnes „Hertug Fred-rik". Prof. Daae opponerer mod det sidste Argument, og det kan gjerne være, at han har Ret deri. Alligevel synes det mig rimeligt, at denne Liste er voxet efter-haanden; naar det sidste Led i det ældste Haandskrift er Nils Simonssøn, betegner det (som jeg ovenfor har oplyst) kun Haandskriftets Alder. Da Christiern Munk i 1556 forflyttedes til Oslo og overtog Bestyrelsen af dette Len

---

ningen fra Forenîngen t. N. Fortidsmindesmærkers Bevaring 1885 S. 146.

(1556—72), maa jeg antage, at han tog med sig den Bo hvori han havde ladet indføre Hamars Beskrivelse; und Opholdet i Oslo kan da det vidtløftigere Tillæg om de første evangeliske Biskoper være indført, og senere er d fortsat med den blotte Navnerække af de følgende B skoper. En saadan Fortsættelse — i Brud med et li terært Arbeides oprindelige Plan — har talrige Paralle ler; jeg behøver blot at henvise til Absalon Pederssø Norges Beskrivelse, forfattet 1567, hvor Listen over Slots herrer paa Bergenhus i et Haandskrift føres ned til Lau rits Kruse (1596), o. a. l.

Vi gaar derpaa over til den anden Bispekrønike, som stammer fra Mag. Jens Nilssøn. Af en Mand som Oslo-biskopen, der sad inde med sin Tids bedste Dannelse, skulde man vente større Lærdom og flere Kilder end hos de Landsprester og Landadelsmænd, der har forfattet eller ladet forfatte Hamar-Beskrivelsen; heri bliver man heller ikke skuffet, skjønt rigtignok Resultatet ikke er saa glim-rende. Mag. Jens's Lærdom har bragt ham til at inddrage uheldige Citater fra Tidens Lærebog i Verdenshistorie (Carion, i Melanchthons Bearbeidelse,) og fra den latinske Norgeshistorie, Alb. Krantz' Norvegia. Derimod savner man Benyttelse af Kongesagaerne, hvad man kunde ventet af Mag. Jens, som i sine yngre Dage (1567—68) havde studeret og tildels afskrevet et Haandskrift af Kongesaga-erne; Mag. Jens viser sig i den Grad at have glemt Indholdet af disse, at han gjør Harald Gille til den samme som Harald Haardraade, lader Magnus Erlings-søn krones af „Biskop Nils af Oslo", som bagefter Kong Sverre paa „Herredagen" i Bergen lader aflive, at han lader Kong Sverre blive kronet af Biskop Paal i Hamar (1231—1252!) o. s. v.[1] Mag. Jens har endvidere liden

[1] Det bør dog til hans Undskyldning anføres, at Mag. Jens's

ler ingen Sans for Chronologien; han lader Olaf Tryg-
ssøn regjere „ved 1049“ og St. Olav „ved 1152“, uagtet
arald Gilles Regjeringstid rigtigt angives til 1130—36;
an lader Biskop Halvard være tilstede ved et Provins-
ncilium 1347, uagtet han dør i 1330, o. a. d. Endvi-
ere tror han, at Suffraganbiskoperne allerede fra ældste
ider af maatte indvies i Rom, og gjennemfører denne
pfatning i sin Skildring af Hamars Biskoper. Men trods
isse Mangler er hans Bispekrønike af større Værdi end
idtil antaget, og dette skylder den fornemmelig Brugen
f tabte Kilder, som man temmelig bestemt kan udskille
g tildels restituere.

Mag. Jens har for sine Bisperækker lagt til Grund
Haandskriftet C 16, som endnu i 1604 tilhørte Skiens
agstol og saaledes har været udskrevet af Biskopen enten
nder et Ophold i Skien (1576, 79, 1583, 84, 89, 1591,
6) eller laant af ham til Oslo. For de fleste Stifter
jengiver Mag. Jens kun sin Original, men allerede Oslo-
ækken er stærkt udvidet, navnlig om de lutherske Bi-
koper (særlig ham selv), og Hamar-Rækken er voxet op
l en hel Biskopskrønike.

I hans Original C 16 lyder Bisperækken: Arnold,
Orm, Ragnar, Thorer, Ivar, Halvard, Paal, Peter, Gilli-
ert, Thorfinn, Thorstein, Ingjald, Botolf, Halvard, Mag-
us Danske; derefter har en Haand fra c. 1460 tilføiet:
Sigurd, Peter, Gunnar“, og en Haand fra 1480—90 til-
øiet „Karl Seigerssøn“; Originalen manglede altsaa Jo-
und (efter Thorfinn), Haavard (efter Halvard) og Am-
bern (mellem Sigurd og Peter), men disse har Mag. Jens
ptaget efter andre Kilder. Medens Bisperækken blot
kunde give Mag. Jens den nødvendige Ramme, har han

Afskrift af Kongesagaerne ikke naar længer end til Cap. 73 af Olaf den helliges Saga.

maattet udfylde den med andet Materiale. Hans Hoved-kilder har været dels Diplomer, dels Indskrifter. At Mag. Jens i 1594 har gjennemgaaet Hamars Kapitels arkiv, som dengang befandt sig paa Vangs Prestegaard, oplyses i hans Visitatsbøger. Man kan altsaa trygt antage, at de Diplomer, han udskriver, er hentede herfra, men desværre har han ikke forstaaet at fortolke dem rigtigt eller gjengive dem fuldstændigt. Saaledes har han fra Biskop Gilliberts Tid havt et Dokument om en Sendelse til Rom i Anledning af det stridige Valg, men skjønt han ved, at Paven hed Urban (1261—64), henfører han Brevet til 1278 og lader efter dette Brev, som Gillibert har været med at hente, Gillibert atter drage til Rom for at indvies; ligeledes er det en Misforstaaelse af Brevet, at han kalder Gillibert „Archidiakon i Hamar", idet han ifølge Haakon Haakonssøns Saga havde været Archidiakon paa Hetland. Om Biskop Thorfinn har Mag. Jens havt to nu tabte Pavebreve af virkelig historisk Interesse fra Striden mellem Biskoperne og Kong Eriks Formyndere; det ene fra Martin IV's „3die Aar 11te Indiction" (o: 1283, efter 22de Marts) har omtalt Biskopens Flugt fra Hamar og Ophold i Rom; det andet fra Nicolaus IV's Tid (1288—92) har paalagt Biskopens Forfølger Hr. Haakon Ragnvaldssøn at hente Afløsning i Rom. Men uagtet Mag. Jens havde henført Forgjængeren Gilliberts Indvielse til 1278 under Pave Urban, lader han ogsaa Thorfinns Indvielse foregaa i 1278 og under Pave Martin IV (som regjerede 1281—84), hvorved dennes 3die Aar bliver 1280! Om Biskop Jorund ved Mag. Jens, at han blev forfremmet til Erkebiskop, men lader dette ske i 1291, lader Jorund beholde Bispedømmet Hamar ved Siden af Erkestiftet og indvie sin „Suffragan Thomas". Rimeligvis har det ovenfor nævnte Brev fra Pave Nicolaus været skrevet

i 1291 og været rettet til Erkebiskop Jorund, men har omtalt hans tidligere Stilling i Hamar og nævnt hans „Suffraganeum T . . .“, hvilket Mag. Jens har udfyldt Thomas; den Feillæsning har hindret ham fra at forstaa, at Suffraganen er Jorunds virkelige Efterfølger Thorstein. Undskyldeligere er Forvirringen i de to følgende Biskopnavne Halvard og Haavard, thi denne Forvirring findes der allerede Spor til i samtidige Diplomer. Men underligt er det alligevel, at Mag. Jens lader Halvard dø 1330 (istedenfor 1350) og ikke destomindre være tilstede ved Biskop Arnes Provinsconcilium i Nidaros 1347 (hvilket Aarstal vistnok er rigtigt), medens Efterfølgeren Haavard fungerer allerede i 1337. Aabenbart har Mag. Jens kjendt Concilie-Akter baade fra 1337 og 1347; alene deraf kan det forklares, at han ved Conciliet i 1347 kan nævne to Biskoper i Stavanger — Guthorm (1343—50) og hans Forgjænger Erik Eysteinssøn († 1342). Ligeledes sees det, at Mag. Jens har kjendt de to bevarede Breve fra Biskop Halvards Tid, som første Gang nævner Skolen og Kommunet (DN. II 203 fra 1333 og XI 34 fra 1345); det er paa Grundlag af de to Breve, at han lader Biskop Halvard oprette disse Institutioner, som imidlertid selvfølgelig er ældre. Heller ikke de senere Biskoper er gaaet fri for Mag. Jens' Misforstaaelser; paafaldende bliver det saaledes, at han lader Biskop Karl Jenssøn stifte „altare quinque vulnerum“, uagtet han selv i 1594 havde læst Stiftelsesbrevet og rigtigt i Visitatsbøgerne har henført det til 1493 og til Biskop Herman. Paafaldende er det ligeledes, at han lader Biskop Mogens stifte „Vor Frue Capel“ „af Grefseng Gods“ og lader Claus Bilde efter Reformationen tage det Gods til sig, medens det virkelige Forhold var, at af Grefseng Gods stiftedes (ikke Vor Frues, men) Annas Capel, at dette skede allerede i Alf Knutssøns og

Biskop Hermans Tid, og at Godset blev inddraget i
af Claus Bilde, men af Truid Ulfstand; disse to Hov
personer ved Omvæltningerne i 1537—39 nævnes saa
sammen, at det næsten er tilgiveligt, at de her ombytt
Trods de fortrinlige Diplomkilder bliver saaledes Res
tatet forholdsvis tarveligt.

Mag. Jens maa ogsaa — enten personlig eller v
andre — have studeret Biskopernes Ligstene i Domk
ken. Dette fremgaar uimodsigeligt deraf, at han om B
skop Herman siger, at „han blevff der død oc i domk
cken begraffuen 1500“; thi dette urigtige Aarstal kan ku
være hentet fra Ligstenen, hvor det virkelig staar. Ma
Jens har altsaa læst Indskriften rigtigere end Redaktøre
af Hamar-Beskrivelsen og derved kunnet berigtige han
Feil, at stille Karl Jenssøn foran Herman. Man tø
altsaa tro, at naar Mag. Jens om andre Biskoper refererer
lignende Oplysninger om deres Begravelse i Kirken, ha
han benyttet Oplysninger fra Gravstenene; hvor man ikke
har andre Kilder, tør disse Oplysninger maaske bruges,
dog med Varsomhed. Det tør saaledes være muligt, at
han fra Bispeligstenene har Oplysninger om, at Orm kun
regjerede i 1 Aar (1156—57) og blev begravet i Hamar[1];
om Biskop Peter, at han grundlagde Bispegaarden i Ha-
mar, hvor han døde og blev begravet, om Thorstein, at
han døde 1305, om Halvard, at han døde og begravedes
i 1330 (hvilket imidlertid er en Feil for 1350), om Am-
bern, at han forud havde været Provst paa Hedemarken,
om Sivard, at han i 21 Aar havde været Prest i Vang

[1] Et meget uheldigt Indfald af Mag. Jens har det været at gjøre denne Biskop Orm († 1157) til den samme, som ifølge Krantz hylder Kong Valdemar paa dennes Norgestog (1165); — thi denne Krantz's Biskop Orm er Lendermanden Orm Kongsbroder, idet Krantz igjen har misforstaaet Saxo.

Aarstallene 1419—40 er rigtignok aldeles urigtige), og
n Peter, at han lod bygge det høie Taarn paa Bispe-
aarden og døde i Hamar.

Men selv disse to Hovedkilder strækker ikke til for
t forklare Indhold og Ordning hos Mag. Jens. Derimod
an disse forstaaes, naar man tillige antager, at han har
enyttet Hamar-Krøniken. Det er ovenfor vist, at han
ra denne maa antages at have udskrevet, hvad han har
m Biskop Karl Seigerssøn. At endvidere Mag. Jens har
ptaget Biskop Arnbern (som ikke nævntes i hans Biskops-
ække) paa samme urigtige Plads som i Hamar-Krøniken,
emlig foran Sigurd istedenfor bagefter Sigurd, kan
ligeledes forstaaes, naar Mag. Jens antages her at have
fulgt Hamar-Krøniken. Dette bestyrkes videre ved, at
ogsaa en anden Efterretning hos Mag. Jens naturligst
lader sig forklare som Laan fra Hamar-Beskrivelsen. I
det Afsnit, som gaar lige forud for Bispekrøniken, oplyser
emlig denne, at Biskoperne „skulde stille Kongedømmet
her i Norges Rige 100 geruste Karle til Lands, om nogen
Feide kom paa Riget, af Hamars Biskopsdømme“; jeg
tvivler ikke om, at denne Beretning er uhistorisk og vel
rettest opfattes som en Misforstaaelse af hvad der kunde
findes optegnet i Biskopernes Bøger om Udrustning paa
den befæstede Biskopsgaard. Men Mag. Jens kan jo have
anseet Beretningen for historisk og har da søgt en be-
stemt Leilighed, hvorved en saadan Styrke kunde bruges;
denne fandt han i Kong Erik af Pommerns sidste Tid,
da Norge sluttede sig om ham, medens Sverige faldt fra.
Mag. Jens lader derfor Biskop Sivard komme „Kong Erik
til Hjelp med 100 Ryttere fra Hamar mod de Svenske“.
Derved begaar han rigtignok en flerdobbelt Feil: Kam-
pene mellem Kong Erik og de Svenske foregik ikke efter
1440, da Biskop Sigurd efter hans Beregning blev Biskop;

endvidere var i 1440 Biskop Sigurd forlængst død
1418, og endelig er der stor Forskjel paa „100
Karle“ (ɔ: udrustede Soldater) og „100 Ryttere“
jo efter Tidens Sprogbrug er en hel Hær. Det f
mer mig utvilsomt, at Mag. Jens ogsaa her har
„forbedret“ Hamar-Beskrivelsen.

Et Bevis paa Rigtigheden af min Opfatning a
ledes Mag. Jens har istandbragt sin Bispekrønike,
jeg i den Notits, hvormed han aabner Rækken
Hamar-Biskoper:

> Arnalder kom af Engeland til Hammer anno 104
> aff paffuen Eugenio i Kong Oluff Trygssøns tid, han lod
> hellig trefoldigheds kirke i Hammer.

Den eneste mulige Forklaring af denne barokk
retning synes nemlig at være, at Mag. Jens her li
i en Sum har kombineret sine forskjellige Kilder.
pens Navn (Arnalder) har han hentet fra den Ski
Bisperække og rigtigt stillet ham i Spidsen; men
egen Haand har han af hans Stilling i Spidsen for
rækken sluttet, at han levede paa Kristendommens G
læggelsestid i Norge og var Olaf Trygvessøns Samt
Og saa har Mag. Jens i Hamar-Beskrivelsen læst o
„Adrianus Anglus, den gode Kardinal“, som siden
Pave, har grundlagt Domkirken i Hamar, og tilligi
Krantz seet, at Kardinalen, som blev sendt til Norge
Nicolaus, var sendt af Pave Eugenius og blev Pave
ham; disse forskjellige Kilder har han da søgt at fo
saa godt han kunde, ved at tage lidt fra hver: fra Hi
Beskrivelsen, at Legaten kom „fra England“ og g
lagde Domkirken; fra Krantz, at han var sendt af
Eugenius; fra Skienslisten derimod havde han be
Navnet Arnalder, idet han saa, at de to andre Kilde
gav Legatens Navn forskjelligt. At „Arnalder“ var I

Kardinal og siden blev Pave, nævner Mag. Jens ikke trykkeligt; men det fremgaar dog af hans Ord, idet efterfølgeren Orm „fulde Arnoldum til Rom og bleff der ordineret aff hannem bisp at være i hans sted“, thi alle Hamar-Biskoper blev jo ifølge Mag. Jens ordinerede af Paven selv.

Den eneste naturlige Slutning af denne Undersøgelse synes saaledes at være, at Mag. Jens til sin Bispekrønike har laant flere Efterretninger fra baade Hamars Bispekrønike og fra selve Hamar-Beskrivelsen. Dermed er det givet, at dette Værk maa være ældre end 1598; det er endvidere værd at bemærke, at Hamar-Beskrivelsen maa have været opbevaret ved den Tid i Oslo.

V. Den topografisk-historiske Beskrivelse.

I det foregaaende har jeg søgt at vise, at Haandskrifterne af Hamar-Beskrivelsen viser langt tilbage end det ældste Haandskrift fra c. 1630, at 4de Afsnit om Biskop Mogens er en integrerende Del af Værket, at de 3die Afsnit er en Indledning til 4de Afsnit og som dette stammer fra Midten af 16de Aarhundrede, samt at 2det Afsnit (Biskopslisten) og med den Dele af selve den topografisk-historiske Del allerede blev benyttet af Mag. Jens Nilssøn i Oslo i 1598. Jeg haaber derved at have banet mig Vei til en villigere Erkjendelse af, at ogsaa det første Afsnit om „Hamars Kjøbstads Bygning“ hører til samme Tidsalder. Det er fornemmelig dette Afsnit, Hr. Daae vil hævde som meget yngre end 1553. Jeg har i den tidligere Artikel søgt at vise, at det eneste Sted, som hidtil er tydet som sigtende til Tiden efter 1567, rettelig forstaaet henviser til ældre Tider; men da Prof. Daae bestrider dette, maa jeg her gaa nærmere ind paa For-

tolkningen og søge at vise, at det ikke er mig, som „[illegible]
og vender det paa Prokrustes' Seng". Stedet lyder [illegible]

Item kunde man og forfare af Bispernes Bøger og B[illegible]
som de lode efter sig udi Hammer, at der som nu ere Maase[illegible]
Gaaremyrer og slemt Uføre, de var paa den Tid herlig Fiskev[illegible]
saa at Hammers Borgere og Indvaanere finge der megen Fisk [illegible]
til bedste, noksommelig ogsaa bevises kunde, dersom ingen (Rige[illegible]
Fiender paa den Tid ikke havde opbrændt og forstyrret H[illegible]
mers Gaard".

Hr. Daae gjengiver Meningen af dette Sted saaledes: „At disse Sumper og Moradser i sin Tid havde vær[illegible] Fiskevand, det kunde man engang i Verden bevise [illegible] Bispernes Bøger. Nu kan man derimod ikke me[illegible] bevise det, thi Rigets Fiender have brændt Hama[illegible] Gaard (og dermed hine Bøger)". Den Modsætning, so[illegible] Hr. Daae finder mellem „engang i Verden" og „nu", e[illegible] som man vil se, vilkaarligt indlagt i Ordene. Hr. Da[illegible] synes mig her at have overseet, at hvad der efter Skrifte[illegible] egne Ord fandtes i 1553, det refereres i Imperfektum[illegible] Stedet siger — efter min Opfatning — at man i 155[illegible] kunde forfare af Biskopernes Bøger og Breve, at de da[illegible] værende „Gormyrer" havde tidligere været Fiskevande, d[illegible] e., man har fundet i Regnskaberne Notitser, hvoraf man[illegible] sluttede dette. For at bestyrke dette har da Forfat[illegible] terne tilføiet, at denne Slutning skulde nok kunne lade[illegible] sig bevise, hvis ikke Rigens Fiender paa den Tid havde[illegible] opbrændt Hamars Gaard — og borttaget Beviserne. Prof. Daae har tillige overseet Modsætningen mellem „kunde man forfare" og „kunde bevises" og finder derfor som Resultat, at Beretningen er i Modsigelse med sig selv. Men hvis man læser omhyggeligt hvad der staar og ikke gjør Tilsætninger, vil man her blot kunne finde en Undskyldning for, at man ikke kunde bevise, hvad man vilde. Den Undskyldning, at Rigens Fiender har borttaget Arkiv-

kumenter, findes jo netop hyppigt i denne Tid, uden man behøver at lægge mere deri i Hamar end f. Ex. Kannikernes Klage i Nidaros 1558. Hvis der i 1553 ndtes Traditioner om Svenskernes Herjetog og Indtagelse Bispegaarden i 1453 og i 1503, maatte dette være ldstændig tilstrækkeligt til at tale om, at Hamars Gaard ev forstyrret og brændt. saa Dokumenter ikke kunde affes[1]. Det samme gjør jo Kannikerne i Hamar 1575, ar de vil bevise (hvad der er aldeles uhistorisk), at amars Kapitel altid havde havt Kapitelgjæld at forlene: deres Privilegier var brændt udi forleden Feide"[2]. Naar r. Daae vil hævde, at dette Sted er skrevet efter 1567, henviser til Begivenhederne i dette Aar, maa han bort-rklare det brugte Udtryk „paa den Tid", som jeg ansaa entisk med „Bispernes Tid" (d. e. før 1537). Hr. Daae ar altsaa overseet, at Udtrykket forekommer 2 Gange i den iterede Text (S. 300[5–8]), at det bruges som Overskrift over hele Stykket „om Hammers By, hvor stor han var, med sin Egn, Fiskevand og Herlighed paa den Tid", samt overhovedet en Række Gange i selve Beskrivelsen, overalt i samme Betydning[3]. Saalænge ikke Hr. Daae kan give en anden Fortolkning af ogsaa disse Steder, anser jeg mig berettiget til at fastholde, at min Forklaring er „ikke blot begrundet, men nødvendig", og at Stedet maa være forfattet før 1567.

---

[1] Jeg har naturligvis ikke „overseet", at der hverken i 1453 eller i 1502 var Tale om, at Hamar Gaard blev opbrændt; men derimod har jeg — og vel med rette — antaget, at et „Overfald og Plyndring" i Traditionen blev omformet til „opbrændt og forstyrret".

[2] Norske Rigsregistranter II 167.

[3] Se Bergs Udgave S. 249, 252, 257, 258, 259, 262, 264, 267, 268 (3 Gange), 272 samt det identiske „i de Dage" S. 259, 263, 264, 265 (3 Gange) og 266.

I min tidligere Afhandling har jeg gaaet ud fra
tigheden af hvad Bogen selv fortæller, at blandt
Hovedkilder var Biskopernes Bøger og Breve. Prof. D
retter en meget skarp Polemik mod disse Biskope
Bøger, — en Polemik, som er meget vanskelig at besv
da hverken jeg eller han kjender disse Bøger, om
Indhold vi neppe blive enige. Jeg har søgt at vise,
én af disse Bøger var en Lovbog, en Bylov, som
fattere har troet gjældende for Hámar, og hvis Byfor
de derfor har overført paa Hamar. Prof. Daae kan
tænke sig, at de kyndigste Mænd paa Hedemarken i 1
havde indbildt sig, at Byloven i tidligere Tid gjaldt
Hamar; jeg maa da atter henvise til det temmelig pa
lele Forhold, at Bergens Bylov i 1551 blev omgjort
en Bylov for Marstrand, hvor de Bergenske Forhold
saa lidet passede. Jeg kan ikke indse andet, end
Mænd fra Hamar kunde gjøre det samme, og at a
Mænd sammestedsfra senere — i 1553 — kunde tro de

Jeg har endvidere søgt at vise, at denne Hama
Lovbog blandt andet har indeholdt en bearbeidet Bis
liste med flere vigtige historiske Oplysninger, men og
med adskillige Feil. De andre citerede „Biskope
Bøger" kan man se har været Regnskabsbøger; di
henføres dels til Biskop Sigurd (hvori Optegnelser d
om Hamars væbnede Befolkning og dets Kommunikant
dels om Varekjøb, hvoraf Tidens Priser kunde udlede
dels til de to „sidste" Biskoper, Herman og Moge
Optegnelserne om de væbnede Mænd i Hamar dels v
Aar 1300 dels c. 1400 har jeg søgt at forklare beroe
paa en Forvexling med Oplandenes Befolkning[1]. Den

[1] Ved Gjengivelse af mine Ord lader Prof. Daae mig „foreslaa a
antage, at Byen Hamar er forvexlet med Hamar Stift". Dett

forklaring vil ikke Hr. Daae lade gjælde, men foretrækker at betegne Beretningen som et „Sagn, ja som Vandringssagn“; han citerer en Række Paralleler fra andre norske Byer, hvoraf de fleste er yngre, men Exemplet fra Oslo saa gammelt som 1508. Jeg skal vel vogte mig for at modbevise denne Formodning, som maaske kan have lige saa meget for sig som min; men skal kun bemærke, at jeg ikke kan se nogen Grund til, at ikke ogsaa et saadant „Vandringssagn“ kan være kommet ind i „Biskopernes Bøger“. Vi alle vide, at man i 2den Halvdel af 16de Aarhundrede i Norge drømte om et ældre større og mægtigere Norge, og denne Følelse har sat sig et veltalende Minde i Absalon Pederssøns Norges Beskrivelse (1567). Men hvorfor skulde ikke denne Følelse kunne herske paa Hamar i 1553, hvor alle maatte føle Fortidens Storhed i Sammenligning med Nutiden, og hvorfor skulde den ikke være ældre? Hr. Daae har selv citeret et lignende Stemningsudbrud fra Oslo 1508, og jeg kan tjene med et Vidnesbyrd, som er endnu ældre. I et Haandskrift af Landsloven har en Haand fra 2den Halvdel af 14de Aarhundrede oplyst, at fuld Almenning i Norge var 336 Skibe med 33,600 Mand foruden hvad der kom fra Jemtland og Oplandene, — et Praleri, som vel sætter Mandskabet næsten 3 Gange for stort, og denne Notits gjenfindes i adskillige Haandskrifter fra 15de og 16de Aarhundrede og har altsaa fundet fuld Tiltro[1]. Hvorfor skulde man saa ikke kunne i 1553 have fundet i Biskopernes Bøger Optegnelser om Oplandenes vaaben-

---

er en Feillæsning af Hr. Daae, og hans Argumenter mod dette kan derfor forbigaaes.

[1] N. g. L. IV 399 og 762. Notitsen er ogsaa vandret til Island og findes optaget hos Arngrim Jonsson (1597).

dygtige Mandskab, som var ligesaa praleriske og lige uhistoriske?

Hvad der skulde have staaet i „Biskop Sigurds Bøger specielt om Varepriserne paa hans Tid, finder saa lid Naade for Hr. Daaes Øine, at disse „Varepriser" bring ham til at tænke paa et Sted i Peder Paars. Det for kommer mig dog naturligere at søge nærmere Paralle At uddrage Priser af ældre Regnskabsbøger var nepp i 1553 noget ukjendt. Allerede Paus har trykt i 3d Bind en Sagøreberegning af Lagmanden i Stavanger La rents Hanssøn († c. 1557), som findes i en Række Lo haandskrifter fra 2den Halvdel af 16de Aarhundrede, o jeg har i Norges gl. Love IV 462 trykt en Beregning Ørtuglag efter „Mester Thorbjørns Lovbog". Denne „M ster Thorbjørn" er en af de Mænd, som efter Intimatione var tilstede paa Hamar i Juli 1553, og han eller han Samtidige kunde saaledes godt tænkes at forstaa sig pa at uddrage Priser af ældre Regnskabsbøger.

Hr. Daae betoner stærkt, at den romantiske og elegiske Tone i Beskrivelsen „ikke tilhører Reformationstiden"[1], og navnlig finder han Pieteten mod den gamle Tro urimelig „i et Skrift bestemt for Erkelutheraneren Christian III eller dog for Datidens Magthavere". Om det sidste Arguments Ubrugbarhed skal jeg tale nærmere nedenfor. Men den paastaaede Pietet mod Katholicismen kan jeg ikke finde at være saa stærk, som Prof. Daae vil gjøre den. Udtryk som „efter den papistiske Vis, som den Gudstjeneste tilhørte paa denne Tid" (S. 249), „efter den Skik, som paa den Tid var brugelig i Pavedømmet", „andre høitidelige Dage, som udi det blinde Papisteri var paalagte",

[1] Skulde virkelig „Romantik" være ukjendt for den Tidsalder, der trykte og læste Middelalderens Romaner og optegnede de danske Folkeviser??

ber dog snarere det modsatte af Pietet. De Pilegrime om „fore til Rom og den hellige Grav og igjennem mange ellige[1] Steder og Lande“, omtales jo kun, fordi de skulde ave ført Kulturplanter hjem til Fædrelandet. Og selv n Udtalelse om, at man paa Hamar i blidt og stille Veir unde høre Kirkesang og Orgeltoner, „saa at den, som ikke avde et Stenhjerte, maatte græde af Glæde for Guds sigelige Naade imod Menneskene og Guds hellige Ord g de deilige Psalmer, som de hørde siunge der“, er dog n saa karakteristisk Ytring af en levende følt Stemning, at jeg har vanskeligt ved at tro andet, end at den er opevet, d. e. at den er nedskrevet af en, som selv havde ørt dette for endel Aar tilbage. Sympathien ytrer sig ellers her snarest for Psalmesang og Orgelmusik, og selv en senere Protestant kunde vel udtrykke sin Følelse i de ovenfor citerede Ordelag, som jo anslaar fælles kristelige — baade katholske og protestantiske — Strenge. Naar Prof. Daae kort efter om Mag. Absalon Pederssøn bemærker, at man vil hos ham og andre litterære Samtidige forgjæves søge Sympathier for katholsk Gudstjeneste og for den faldne Romerkirke, kan man i sin Almindelighed være enig heri; men alligevel var det let ved at fremtrække enkelte Citater hos Mag. Absalon at drage lignende Slutninger om hans Sympathier for den gamle Tro, f. Ex. hans Ytringer om St. Olaf („at St. Olafs sag, lærdom og krig og bekjendelse haver været ret“), om Biskop Jakob af Oslo (Hvad kan kristeligere skrives eller bekjendes?) o. s. v. Prof. Daae bruger i en anden Forbindelse om Absalon det noget for stærke Udtryk, at han „skrev sin Beskrivelse en halv Menneskealder efter 1553.“ Mellem 1553 og 1567 er der kun 14 Aar; skulde

[1] Dette Ord synes forresten efter de andre Haandskrifters Vidnesbyrd at være Skrivfeil for „fremmede“.

virkelige de 14 Aar have saa stor Betydning? Selv Ma Absalon maa dog fra sin Barndom have kjendt saame til Katholicismen, at han kan have lært at sympathis med hvad der var fælles i begge Bekjendelser, og hv meget mere maa ikke dette ligget nærmere for Forfatt ren(-ne) fra 1553.

Hr. Daae fremhæver, at hvis Skriftet var fra 155 vilde det være det ældste topografiske Særskrift ikke bl i Norge, men ogsaa i Danmark. Dette er ganske rigtig men er ikke netop den topografiske Litteratur et af d eiendommelige Træk ved den norske Del af Fælle litteraturen i 2den Halvdel af 16de Aarhundrede? Er ikk Bergens Fundats, Bergens Rimkrønike, Mag. Absalon Norges Beskrivelse, Peder Claussøns tidligere Arbeider om Island og Grønland eller Mag. Jens Nilssøns Visitats-bøger allesammen Skrifter af en Karakter, som Danmark først senere kjendte Mage til?

VI. Intimationen.

Forud for 1ste Afsnit gaar en Intimation, hvori siges, at de Mænd, som i Juli 1553 var tilstede hos Christen Munk paa Hamars Gaard, oversaa Biskopernes Bøger og Breve, „som disse havde med egne Hænder underskrevet“, og at hvad deri fandtes om Hamars Kjøbstad blev gjort i en Bog, som „blev efter Kongens Befaling sendt til ham“, o. s. v. I disse Ord har Prof. Daae indlagt den Mening, at de tilstedeværende Mænd var en Art historisk Kommission, som efter Kongens Befaling gjorde Uddrag af Arkiv-Dokumenterne og indberettede derom til Kongen. Men den Opfatning synes mig at lægge mere i Ordene, end der virkelig staar. Christen Munk har, som jeg tidligere har vist, interesseret sig meget for Hamars Gaard, har i 1551 faaet sig tillagt extraordinære

Indtægter for at udbedre det forfaldne „Hamars Taarn" og ligeledes skaffet Hamars Kanniker Indtægter til at reparere Domkirken. Det forekommer da ikke at være besynderligt, om han benytter et af de sædvanlige Kapitelmøder, da adskillige andre Mænd, „ædle og uædle", var tilstede, til sammen med disse Mænd at gjennemgaa Dokumenterne paa Hamars Gaard og lade forfærdige en Beskrivelse derover. At derom (senere) sker en Indberetning til Kongen, og at denne (ɔ: Kancelliet, hvis Chef Johan Friis jo er bekjendt for sine historiske Interesser) bagefter udbeder sig Skriftet, finder jeg ligesaa naturligt. En ganske anden Sag var det, om der i Intimationen var sagt, at Kongen havde opnævnt de paagjældende Personer til at undersøge Bispearkivet, foretage en Registratur eller forfatte en Beskrivelse e. l., men jeg maa fastholde, at saa staar der ikke, og Hr. Daaes Argumenter mod den af ham opstillede Forstaaelse rammer saaledes ikke mig. Heller ikke det, at Intimationen omtaler „Bispernes Bøger og Breve af deres egne Hænder underskrevne", kan jeg finde saa mistænkeligt som Prof. Daae. Et er, at man ved Undersøgelse af Breves Ægthed o. l. dømte efter Segl, ikke efter Underskrift; et andet er, at Personer fra 16de Aarhundrede, naar de fandt Breve med Biskopers Navne under (hvad vitterligt brugtes allerede i 15de Aarhundrede) eller Bøger med Biskopers Autorisation i, antog disse Navne for egenhændigt skrevne og omtalte dem som saadanne.

VII. Slutning.

I det foregaaende tror jeg at have besvaret Hr. Daaes vigtigste Ankeposter, men skal dog til Slutning vende mig ogsaa mod hans positive Theori. Han antager, nærmest som J. C. Berg, Beskrivelsen forfattet i Begyndelsen af

17de Aarhundrede og antyder Muligheden af en Forfatter, der tilhørte den katholske Reaktion. Denne Antagelse forudsætter følgende Hypotheser: at Christian d. 3die havde befalet Mødet af 1553, og at Intimationen var en Levning af en tabt Registratur, som siden ved Forfalskning var anbragt paa den langt senere Hamar-Beskrivelse; at Mag. Jens Nilssøn og Hamar-Beskrivelsen tildels har havt en fælles, nu tabt Kilde (altsaa en tabt Bispekrønike); at Stykket om Biskop Mogens, hvis Ælde han erkjender, turde være laant fra et andet (ligeledes tabt) Skrift; at det historisk-topografiske Afsnit dels laaner fra stedlig Tradition, dels falskelig paaberaaber sig Biskopernes Bøger og Breve. Det forekommer mig, at disse Formodninger trænger stærkt til Bevis og ialfald ikke strækker til for at forklare, hvad de burde, at de lokale Traditioner kunde holdt sig saa godt paa Hamar i Begyndelsen af 17de Aarhundrede. Man sammenligne, hvor fattigt netop de topografiske Forhold ved Hamar er behandlede hos Michel Anderssøn (1623), der dog som Sognepræst i Vang havde den bedste Anledning til at gjøre Studier paa Aastederne, eller hos Mag. Jens Nilssøn, for hvem topografiske Studier ellers var saa kjære. Og hvor underligt, at Beskrivelsen fortæller om Sjøormen før Biskop Mogens's Fald, men ikke kjender til det samme Fænomen i hans egen Tid. Eller at han ikke nævner Bispegaardens, Domkirkens og Hospitalets Skjebne i 1567, eller Skolens Flytning til Vang i 1572, men kun kjender deres halvforfaldne Tilstand ved Midten af Aarhundredet. Bliver det ikke nødvendigt ogsaa her at gribe tilbage til, hvad J. C. Berg havde i Baghaanden, „Materialerne fra 1553“?

OM DE HAMARSKE KRØNIKER.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

Som det vil sees, har Professor Dr. Gustav Storm taget til Gjenmæle mod mine ovenfor fremsatte Tvivl om den gamle Hamar-Beskrivelses paastaaede Ælde. Han anfører i sine Indledningsord, at han havde antaget, at en vidtløftigere Begrundelse af sin Mening om denne Sag vilde have havt sin naturlige Plads i en bebudet Udgave af norske topographiske Arbeider fra det 16de Aarhundrede, og jeg er naturligvis enig heri, men maa dog bemærke, at naar han dog allerede før Udgavens Fremkomst offentlig havde fremsat sin Mening om Hamar-Beskrivelsen og dens Alder og foreløbig begrundet denne, da var der fuld Opfordring for den, der nærede forskjellige Anskuelser om denne Sag, til strax at fremsætte disse. Thi det laa nær at antage, at Almenheden, nemlig i Mjøslandskaberne, for hvem dette Spørgsmaal er en Sag af særlig Interesse, øieblikkelig vilde gribe Professor Storms Apologi for denne Beskrivelses Ægthed, og at altsaa denne maatte formodes at ville gaa ind i Bevidstheden som afgjort og udisputerlig Sandhed. Derfor gjaldt det for mig, som ikke kunde overbevise mig om, at min Collegas Opfatning var fuldt begrundet, at bidrage hvad jeg kunde til at holde Spørgsmaalet aabent ved at foranledige en Debat, som derhos

ogsaa tør antages at komme den forestaaende Udgave af norske topographiske Arbeider til Nytte.

Det er neppe nødvendigt at sige, at jeg skylder ogsaa Professor Storms interessante Replik min Tak for mere end en Belærelse, men i det Væsentlige og i Resultatet staar jeg dog fremdeles som den tvivlende. Mine Grunde herfor vil jeg nedenfor forsøge at udvikle, idet tillige Leiligheden benyttes til at medtage en og anden historisk Bemærkning ogsaa udenfor de Punkter, hvorom min Collega og jeg polemisere.

I.

Da der mellem de Exemplarer af Hamars gamle Beskrivelse, om hvilke jeg var vidende, da jeg skrev min første Artikel, kun var et, hvori Stykket om Begivenheden i 1537 fandtes, og da dette Stykke aabenbart i Paalidelighed og Forstandighed er de øvrige langt overlegent, laa det nær at formode, at dette Stykke oprindelig kunde være de øvrige uvedkommende. Prof. Storm, der systematisk har opsøgt, sammenlignet og grupperet alle de Haandskrifter, han har kunnet overkomme, har nu oplyst, at Stykket forekommer i 2 af de 12, som han kjendte, nemlig i det Bergske og i et andet, hvorimod det savnes i de øvrige 10, ganske vist yngre. Han oplyser dog tillige, at de yngre Haandskrifter tildels „vise ud over“ det ældste (det Bergske), og at de altsaa maa antages at være afskrevne efter tabte Texter, der stode Originalen nærmere. Men saa opstaar Spørgsmaalet, om hvorfor Afskriverne skulde have udeladt netop det interessanteste Capitel af sine formentlige Originaler eller Qvasi-Originaler. At de have udeladt det maa altid blive paafaldende. Enten maa det hænge saa sammen, at en Afskriver ikke er bleven færdig med sit Arbeide, og at saa de øvrige Afskrifter, der savne

sidste Capitel, nedstamme fra dette ufærdige Exemplar, eller flere Afskrivere maatte uafhængige af hverandre have faldt paa at undlade at medtage dette Stykke, hvilket dog synes urimeligt at antage, eller — Stykket har ikke oprindelig hørt til Beskrivelsen.

Prof. Storm mener, at der i Beretningen vises en „aabenbar Interesse“ for Hr. Truid Ulfstand, og antager, at dette staar i Forbindelse med, at Christiern Munk var gift med Hr. Truids Datter[1] og derfor har havt Lyst til at nedtegne eller lade optegne hans Bedrifter. Mig forekommer Hr. Truid ikke at være anderledes omtalt i Stykket, end han som en Hovedperson nødvendigvis maatte blive det i enhver udførligere Skildring af Begivenheden. En Beretning, anlagt paa at fremhæve Hr. Truid og redigeret under Chr. Munks Tilsyn, vilde have havt rig Anledning til anderledes at omtale Hr. Truid som Kongens gjentagne Gange høit betroede Fuldmægtig i Norge.

Fra Christian den tredies Tid haves kun faa historiske Beretninger, affattede i Modersmaalet, og en Sammenligning af Stykkets Aand, Tone og Stil med disse er ikke ganske let. Mig forekommer Stykket at tyde paa en yngre Affattelsestid. Ordet „Losemente“, der to Gange forekommer, kan neppe paavises i den Tids Dansk. Bi-

---

[1] Dette Forhold har maaske bevirket, at Christiern Munk søgte og fik Forleniug i Norge (1549), thi efterat hans Svigerfader var død (1545 eller 1546) som *auri ditissimus* (H. F. Rørdams Monumenta, I. p. 433) og to Aar efter ogsaa hans Søn af andet Ægteskab med Fru Gyrvild Fadersdatter ligeledes var død (1548), opstod en større Arvetvist mellem Hr. Truids Børn af første Ægteskab, til hvilke Christiern Munks Hustru hørte, og Stedmoderen Fru Gyrvild, hvilket ikke mindst dreiede sig om den sidstnævntes norske Jordegods. Christiern Munk kunde nu varetage Ulfstand-Familiens Tarv i Norge, hvilket han virkelig ogsaa gjorde.

speembedet kaldes Mogens's „gamle Bestilling", et U tryk, som lyder underligt om en Herrebisp saa kort eft Reformationen. At Vaabnene i Norge (og man kan v tillægge i Danmark) skulde have undergaaet store Fora dringer i Tiden 1537—1553, der dog i alt væsentlig havde været en Fredsperiode, er ikke sandsynligt, me ikke destomindre omtales, hvad der i Krigen „paa de Tid var brugeligt". Om de hvide Kjeppe har jeg tid ligere talt.

Gjerne indrømmer jeg dog, at Stykkets Oprindels og Affattelsestid er og vistnok stedse bliver saare tvivlsom Af de forskjellige Tanker, hvorpaa jeg har været inde, v jeg udtale en, nemlig et Spørgsmaal, om ikke vor Bere ning kan have været Nils Krag bekjendt, da han omkrin Aar 1600 skrev sin Christian den Tredies Historie. Me dens Arild Huitfeldt, hvis egen Fader dog indtil Thrond hjem var Truid Ulfstands Ledsager paa Toget til Norge intet fortæller[1] om, hvad der skede paa Hamar, ha hans Samtidige Krag en ret udførlig og med vort Stykk neppe stridende Omtale deraf. Der er imidlertid i Krag Fremstilling den Egenhed, at han, saavidt jeg ved, er de eneste, der udtrykkelig siger, ad hvilken Vei Hr. Truid kom fra Throndhjem til Hamar. Man har almindeligvi i vor Tid gaaet ud fra, at han kom ad Landeveien, alt saa over Fjeldene. Krag derimod siger, at Truid overlo den af ham i Throndhjem indsatte Befalingsmand, Chri stopher Huitfeldt, de til Besætning (paa Stenvigsholm) for nødne Tropper *(mediocre praesidium)* og med Resten igje

---

[1] Undtagen, at Truid Ulfstand førte Biskopen af Stavange fangen med sig, en Feil, der i sin Tid har forvoldt Misfor staaelser. Biskop Hoskold førtes ikke til Danmark, men t Bergen.

ik ombord paa Skibene og førte sine Folk til Hamar.[1] Alt vel betænkt, er jeg tilbøielig til at tro, at Krag har Ret. Den Udrustning, som Hr. Truid havde med fra Danmark, var betydelig — den angives af A. Huitfeldt til 14 Krigsskibe og 1500 Knegte — og den Besætning, som efterlodes i det Nordenfjeldske, har neppe væsentlig formindsket Krigsfolkets Tal. At føre en saa stor Troppestyrke over Fjeldene vilde være ganske unødvendigt, og selv blot en Del deraf vilde vanskelig kunne føres ad den Vei, især da Knegtene vare fremmede og vistnok alle eller for det meste Tydskere, for hvem passende Forpleining ikke vilde kunne skaffes under den ikke korte Marsch. Transporten af Vaabnene vilde ogsaa være besværlig, især om virkelig, som vort Stykke siger, „Mesteparten vare Hageskyttere med dobbelte Hager".[2] Hertil kommer, at ikke noget stort Hastverk kunde synes nødvendigt i et Tilfælde som dette, i hvilket Seiren for Hr. Truid maatte være ganske utvivlsom. Alt maatte da tale for, at Hr. Truid valgte Søveien, da jo desuden under enhver Omstændighed Skibene maatte hjem til Danmark. At saa har været Tilfældet, derpaa ser jeg en Bestyrkelse deri, at i et af de bevarede Documenter (19de Juni 1537) ogsaa den Joseph Falster, der havde Commandoen over Skibene og derfor kaldes „kongelig Majestæts Ammerall", omtales som nærværende paa Hamar under For-

---

[1] Reliquae copiae, denuo navibus conscensis, ad inferiora Norvegiae Hamaraeam transportantur. Nic. Cragii Annal. Hafniae 1737. Fol. p. 164. Kunde det tænkes, at Krag har anseet Hamar for en Søstad? Den geographiske Kundskab var ikke meget stor i de Dage.

[2] En anden Sag var det, at Erkebispen Aaret i Forveien havde ladet Einar Tjeld gaa over Dovre, thi dennes Styrke var liden og bestod af Nordmænd eller dog af Personer, som havde vænnet sig fuldstændig til Norge og norske Forhold.

handlingerne med Bispen, og at ligeledes Befalingsmand
paa Akershus, Peder Hanssøn, da var tilstede. Jose
Falster havde neppe forladt Skibene i Throndhjem
gaaet ind over Fjeldet, medens han derimod efter Fl
dens Ankomst til det Søndenfjeldske ganske naturligt h
fulgt med op fra Oslo, hvor Peder Hanssøn da har slutt
sig til Toget. Seiladsen har været heldig, men Tiden me
lem Stenvigsholms Overgivelse og Hr. Truids Optræde
paa Hamar er dog ikke kortere, end at man med go
Vind nok har kunnet tilbagelægge den lange Vei.

Prof. Storm vil i Modsætning til mig forstaa U
trykket „i mange Dage = „for mange Dage“. Gjer
for mig, men jeg indser ikke, hvad hermed kan opnaa
heller ikke tror jeg, at Stillingen var saa, at Hr. Tru
havde nogen Grund til at indrømme sin ubetinget unde
legne Fiende længere Vaabenstilstand. Med Hensyn t
Beregningen af Tiden har jeg ellers intet at indvend
Kun vil jeg tilføie, at medens hverken „Beskrivelsen“ ell
vort Stykke har noget Datum, findes i andre gamle Op
tegnelser fra Oplandene St. Hans Aften angiven som de
Dag, da Bispen blev fangen, nemlig saavel i den Vardals
som i den Ringsagerske Krønike.[1]

II. Søormen

er Helten i „Beskrivelsens“ tredie Afsnit. Jeg tror, at
Beretningen om dens Bedrifter vil styrke min Mening om
Skriftets Alder. Selvfølgelig ved ogsaa jeg, at Mjøsegne-
nes Befolkning i Aarhundreder har troet, at dette navn-
kundige Uhyre holder til i deres Indsø, saavelsom ogsaa,
at dets formentlige Apparitioner ere blevne betragtede som
Varsel om store Omvæltninger, ligesom jeg heller ikke er-

[1] Norsk hist. Tidsskrift, IV. S. 495 og 2. R. V. S. 265.

uvidende om, at disse Forestillinger have holdt sig til det sidste. Derfor forundrer jeg mig slet ikke over, at endog Egnens første og mest oplyste Mænd fuldt og fast have været overbeviste om, at en Søorm har bebudet Christiern II's Afsættelse, og at det samme Varsel har gjentaget sig i Anledning af Biskop Mogens's Tilfangetagelse og Bispesædets Undergang. Heri skulde jeg ingenlunde søgt et Argument mod Beskrivelsens paastaaede Alder. Men derimod finder jeg et saadant og det et meget stærkt i den detaillerede Fortælling om den c. 1536 landstegne, blesserede og omsider dræbte Søorm, om de overordentlige Foranstaltninger, som bleve trufne for at fordrive dens Stank, og om de vindskibelige reisende Tydskere, der førte sig dens efterladte Ben til Nytte. Der er overhovedet Intet, som gjør utrolige Historier saa comiske, som at de fortælles ret omstændeligt. Holberg har ogsaa her forstaaet sine Ting, naar han lader sin Barber (Den Stundesløse, Act I Sc. 6) bekræfte sin Fortælling til den skeptiske Vielgeschrey, at „eine Matrosen-Frau in den Neuen-Buden hat auf einmahl 32 Kinder zur Welt gebracht" etc., med det Argument: „Das ist so wahr, als ich hier stehe, denn ich kann die Historie mit Umbständen erzählen".

Med andre Ord: jeg skjelner mellem den naive Phantasi, som lader et eller flere Mennesker misforstaa et øieblikkeligt Naturphænomen og bringer dem til at tro, at et Uhyre kruser Søens Overflade, og den plumpe Skrøne, der giver udførlige Beretninger tilbedste, ikke om at det Fabelagtige er seet i et flygtigt Nu, eller at en Enkelt er kommen i Berøring dermed, saaledes som i Huldreeventyr og ved Indtagelse i Berg, men om at det Ikke-Existerende er blevet til at føle og tage paa for Almenheden, og at det har paakrævet Forholdsregler fra Myndighedernes Side,

og alt dette vel at mærke i Fortællerens egen Samt
paa hans eget Hjemsted. Noget saadant er det
der maa siges at være fortalt i Hamars „Beskrivelses“
Afsnit — at sige, hvis denne hidrører fra 15

De Jertegn, som fortælles saa udførlig i Bes
sen, maatte af dennes Forfatter — om han skrev 15
tænkes at være foregaaede noget før 1537 og altsaa
ligger noget mindre end tyve Aar tilbage i Tiden.
skulde Oplandenes fornemste og mest oplyste Mæn
alene — hvad de gjerne kunne have gjort — tr
Ormene viste sig i Vandskorpen, men tillige, at en a
var løben op paa et Skjær ved Communet, at E
Karle havde skudt den i Øiet, og at den derefte
drevet i Land paa Helgeøen, ja endvidere, at Bisko
gens havde ladet udgaa Befaling om, at „en voxen
af hver Gaard i Næs og Svabo[1] og nogle af de
Gjeld“ skulde samle sig for ved forenede Bestræbe
ved Hjælp af nogle hundrede Læs Ved at faa de
kende Aadsel brændt og for ved egen Erfaring at over
sig om, at en voxen Mand neppe kunde bære
mindste Rygben.

Disse Historier skulde gamle og fornuftige M
1553 endog have ladet bogføre som Begivenheder
serede saa at sige for deres egne Øine, som faktisk
givenheder, der naar som helst kunde godtgjøres ve
mange Vidner, det skulde være, idet naturligvis den
Del af de af Bispen udkommanderede Mandhusin
Næs, Svabo og andre Gjeld“ dengang endnu maatte
i Live, ikke at tale om Massen af Tilskuere ved
dafeen. Her siger jeg: *credat Judaeus*!

---

[1] Svabo er en Del af Ringsager Prestegjeld, i hvilket den
de i 1553 hos Christiern Munk forsamlede Personer,
Krukow til Tjerne, boede.

Men anderledes er det, naar saadanne Historier hensættes til en Tid, der ligger saa fjernt, at dog idetmindste første Haands og levende Vidner ikke let kunne citeres og udspørges om Sandheden. Da er Beretningen gaaet over til Sagn og dens *vis comica* formindsket.

Det gjør derfor ikke synderligt Indtryk paa mig, naar man indvender, at „hvis denne Tradition [om Jertegnene kort før 1537] var f. Ex. yngre end 1567, vilde den anderledes være knyttet til Begivenhederne under Syvaarskrigen", og at „det derfor er ganske correct, at en Sagnfortæller fra 1834 antager Søormen at have været et Varsel om Byen Hamars Undergang i den svenske Krig". Et er, hvad Sagnfortællere mundtlig give tilbedste efter Aarhundreders Forløb, et andet, hvad der kunde antages at være nedskrevet f. Ex. i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Thi da laa endnu 1567 saa nær, at fuldt op af levende Mennesker kunde give Forklaring om de da stedfundne Begivenheder, og om end upaalidelige Sagn om disse allerede kunde existere, vilde de ikke have kunnet antage de Dimensioner, som Beskrivelsens Søormehistorie. 1537 laa derimod da allerede over to Menneskealdre tilbage, og den, der f. Ex. i 1620 skulde fortælle om 1537, maatte være henimod 100 Aar gammel, med andre Ord 1567 var endnu ikke Mythedannelsen helt og holdent prisgivet, medens 1537 var stærkt ifærd med at blive det.

At forklare Fortællingen om den brændte Søorm saaledes, at det f. Ex. var en død Elg, der laa hen og forraadnede, kunde maaske forsøges, men vilde neppe være heldigt. Det vilde minde noget om E. Hagerups Forsøg paa at forklare Olaf den Helliges Mirakler og overhoved om en ældre Tids Rationalisme.

III.

Som Prof. Storm bemærker, har jeg i min før
Afhandling ikke indladt mig paa Sammenligning mell
de to Hamarske Bispe-Rækker eller Krøniker, „Besk
velsens“ og Jens Nilssøns. Aarsagen hertil var, som t
ligere antydet, at jeg ikke kjendte Indholdet af Pr
Storms Foredrag om denne Sag i Videnskabs-Selskab
Efterat han imidlertid nu har offentliggjort sin Meni
ogsaa herom, er der ikke længere nogen Hindring for
forhandle denne Sag med ham.

Prof. Storm paastaar, at der er Sammenhæng me
lem de to Bispekrøniker, samt at Jens Nilssøn har b
nyttet „Beskrivelsens“ Bispenotitser. Herved vilde vistn
ikke være godtgjort, at „Beskrivelsen“ var forfattet 155
men dog ialfald, at den var ældre end 1598.

Min Collega indleder sin Bevisførelse herfor me
at paaberaabe sig den Overensstemmelse, der finder Ste
mellem begge Krøniker i Henseende til Biskop Karl (
Sigurdssøns Personalier, hvilke Beretninger han derfor af
skriver ved Siden af hinanden. At nu Jens Nilssøn ma
have hentet sin Kundskab fra „Beskrivelsen“, mener ha
at godtgjøre derved, at der hos den første forekommer
„uægte Tilsætninger“. Som saadanne anser nemlig Prof.
Storm Jens Nilssøns Notitser om Biskop Karls Tjeneste
i Cancelliet, samt om at han skulde have faaet „den kon-
gelige og præstelige Rente“ af Thoten, førend han blev
Biskop af Hamar. Men nu er det — hvad Prof. Storm
synes at have overseet — bevisligt, at Karl har været
ansat i Cancelliet, rigtignok ikke i Kong Hans's, men i
Faderen, Kong Christiern den førstes. Man har nemlig
fra Aaret 1472 et Brev fra Erkebiskop Olaf Throndssøn
i Throndhjem, skrevet til to kjøbenhavnske Kanniker,
hvori Brevskriveren udtrykkelig nævner *Karolum Sigwardi*

ostratem et in Cancellaria Domini Regis existentem.[1] Intet nu sandsynligere, end at Karl skylder denne sin Tjeneste Cancelliet sin Bispestol, idet Kongen har anbefalet ham, er forøvrigt paa Grund af sin Stiffaders og sin Moders ndflydelse paa Oplandene neppe har havt vanskeligt for t faa Domkapitlets Stemmer, til pavelig Bekræftelse. g dernæst maa det erindres, at Retten til at bortgive en „kongelige og den præstelige Rente" af Thoten, som f ethvert andet Distrikt, i den katholske Tid ikke tilkom n, men to forskjellige Myndigheder. Karl kan altsaa odt allerede, førend han c. 1478 blev Biskop, af Kongen være bleven forlenet med Thotens „kongelige Rente", medens Prof. Storm vistnok har Ret deri, at Eilif Jonsøn sandsynligvis har havt „den geistlige Rente", indtil han 1480 blev Biskop i Stavanger. Man vil altsaa ikke kunne sige, at Jens Nilssøns Efterretninger om Biskop Karl paa Grund af disse Tilføielser staa tilbage for de i Hamars Beskrivelse meddelte. Tvertimod have de Fortrinet derfor ved at meddele et vigtigt biographisk Træk, som denne savner, og muligens ogsaa ved en rigtigere chronologisk Ordning af de angivne Data.

Forresten indser jeg ikke ret Prof. Storms Hensigt med at drage Biskop Karl I's Personalier ind i denne Undersøgelse, thi han antager jo (S. 290—291), at Beretningen om denne Biskop hidrører fra hans (nu ikke existerende) Gravskrift i Domkirken. Til denne have begge Bispekrønikers Forfattere udentvivl havt lige god Adgang, og — altsaa behøvede jo ingen af dem for den Sags Skyld at have udskrevet den anden![2]

---

[1] Scr. Rer. Dan. VIII. p. 466.

[2] For mit Vedkommende er jeg dog ikke ret tilbøielig til at tro, at Ligstenene have været saa indholdsrige. Den eneste, vi kjende fra Hamar, Biskop Hermans, har jo et meget lidet Indhold.

Derimod har Prof. Storm ikke taget Hensyn til, a der foreligger endnu en tredie chronistisk Angivelse a Hovedpunkterne i denne Biskops Liv, nemlig den, so findes anbragt under hans „Billede“ i Hofs Hovedkirke Thotens (nu Østre Thotens) Prestegjeld. Den lyder saa ledes:

„Aar 1483 fik jeg Ridder Carl, Hr. Seiers Søn a Grefseng, Toten med al Kongelig og Præstelig Regiment(! av Kong Hans, holdt her Capellan, var Biskop i Hamme og Slots-Herre paa Aggershuus, døde Aar 1488 og førte til Hammer. Reges erunt Nutrici (!) tui“.[1]

Sammenligner man disse Data med de to for Karl Vedkommende af Prof. Storm citerede Krønikers, vi

[1] Her anført efter Tillægget i Chr. Hammers Udgave af Hamar gamle Beskrivelse, Chra. 1774. 8. p. 28. Et Aftryk findes ogs i den Norske Huusven (3. Halvaargang, S. 150—152, ved C. H.), men nogen critisk Undersøgelse og fuldt paalidelig Udgave af de i sit Slags hos os enestaaende Billeder og Indskrifter i Thotens Kirker findes ikke. Saaledes tør jeg ei sige, naar de ældste Billeder og biographiske Notitser ere tilblevne, men maa dog antage dem for ikke at være ældre end Midten af det syttende Aarhundrede. At Notitserne i Kirken ere i høi Grad feilagtige, falder let i Øinene. Saaledes mangler endog Karl I's Formand, den senere Stavangerbiskop Eilif, ganske i Rækken af Thotens Sognepræster, hvorimod en anden, „Anvord Jensen“, angives at være bleven Biskop i Stavanger uden at have været det. Aarstallene for Ansættelser og Død ere for de ældre Præsters Vedkommende ganske upaalidelige, idet f. Ex. Sira Harald Brynjulfssøn, der angives at være bleven Sognepræst 1457, bevislig allerede var det 1442 (Dipl. Norv. V. S. 516) osv. Den feilagtige Notits om hin „Anvord Jensen“ tør ikke desto mindre være af Vigtighed, thi da han er samtidig med Hamars Biskop Ambern eller Ambjørn, er det muligt, at netop denne har været ment, og vi faa i saa Tilfælde en ny Oplysning om ham.

an se, at Kirkeinscriptionen paafaldende ligner Jens ilssøns Angivelser og afviger endnu mere fra „Beskri-lsens“, skjønt den med denne har tilfælles det unøiag-e Aarstal 1488. Fra Jens Nilssøn er den Thotenske dskrift dog neppe hentet, thi da var vel ikke Notitsen om ancelliet bleven udeladt. Vel er jeg fuldt opmærksom a, at Jens Nilssøns Søn Christopher, der maaske har siddet sin Faders Manuscript, har været Sognepræst til hoten, men herpaa lægger jeg ingen Vegt, da han døde samme Aar (1611), som han fik Embedet, og ikke let ar kunnet tænke paa at anbringe Inscriptioner i Kirken ge efter sin Ansættelse, og disse ere desuden vist yngre. Det er derfor i mine Tanker rimeligere, at der allerede i et sextende Aarhundrede har existeret f. Ex. i et Missale ller en anden Bog paa Thoten nogle Optegnelser om amle Præster der, og at Jens Nilssøn under en Visitats ar seet og udskrevet disse og anbragt hvad der angik Karl sin Hamarske Række. Fra samme Kilde kan Efterret-ingerne om Karl være gaaede over i „Beskrivelsen“, hvis Forfatter dog i saa Tilfælde i nogen Grad har forandret dem.

Da Prof. Storm har anført nogle Oplysninger om Karl I, vil ogsaa jeg tilføie et Par Bemærkninger om ham.

Hans Fader, „Hr.“ Sigurd paa Grefseng, en lidet bekjendt Mand, der neppe, som i de omtalte Notitser anført, har været Ridder, siges af Kraft (Norges Beskr. 1. Udg. I, S. 671) at have tilhørt Familien Baat. Dette er ikke rigtigt. Han var efter Sigillers Vidnesbyrd en Skaktavl og altsaa beslægtet saavel med den i Aarene 1449—1482 hyppig forekommende Ridder og Rigsraad Erik Bjørnssøn som med den i vor „Beskrivelses“ Intimation nævnte Sognepræst til Thoten Mag. Thorbjørn Olafssøn, uden at jeg formaar nærmere at paavise Slægt-

skabet. Da hans Moder, Fru Magnhild, havde indgaa
sit tredie Ægteskab med Hr. Alf Knutssøn, har ud
tvivl denne hans efter Eiendomme meget gridske Stiffad
lagt an paa i Tiden at bringe Grefseng og overhov
Karls Formue over til sine egne Børn ved at bestemm
ham for den geistlige Bane, hvilken vel i Regelen k
mindre bemidlede Adelsmænd eller yngre Sønner .b
traadte. Personlig synes Karl, der jo ogsaa blev Slot
høvedsmand, ingenlunde at have været særlig geistligt a
lagt. Prof. Storm siger, at han i Interregnet befandt si
i „Oppositionen", men der er neppe Grund til at antag
at han virkelig bar modarbeidet Kong Hans's Valg. Ha
havde jo aabenbart været vel anskreven hos hans Fad
og gjort en udmærket Carriere, og dertil kommer, at o
saa Stiffaderen synes at have staaet sig vel med det n
oldenborgske Kongehus. Trods sin svenske Fødsel v
nemlig Alf Knutssøn allerede 1454 Christiern I's Ho
sinde og forlenet med Solør, og, hvad jeg især læg
Vegt paa, han fulgte Kongen paa hans svenske Tog 147
og har muligens endog været med at kjæmpe for ha
og mod Svensken ved Brunkeberg. Vistnok finde vi Sti
fader og Stifsøn deltagende i Rigsraadets Politik under
Interregnet, men derfor behøve de ikke selv at have fore-
taget noget imod den udvalgte Konge Hans's Interesser.
De have sandsynligvis kun indtaget en afventende Hold-
ning, og i ethvert Fald viser Karls Ansættelse som Befa-
lingsmand paa Akershus, at han snart har gjenvunde
Yndest og Tillid, thi herom vidner det i høi Grad, a
Kongen lod ham forbinde to saa indflydelsesrige Stillinger,
der gjorde ham til Herre over to Fæstninger og over en

[1] Kongen havde hos sig paa det Tog af Norske eller i Norge bosatte Herrer: Provst Ivar Vikingssøn, Erik Bjørnssøn (Skaktavl) og Alf Knutssøn.

stor Del af Norges bedste og dertil Sverige nærmeste Landskaber. Det fortjener ogsaa at bemærkes, at Karls to Halvbrødre Odd og Knut Alfssønner i en meget ung Alder — som man maa antage, allerede ved Kroningen i Throndhjem 1483 — fik Ridderslaget. Prof. Storms Mening, at Biskop Karl døde „i Julen 1487" kan jeg ikke bifalde. Han maa være død noget før, thi den 28de December 1487 kunde allerede hans Eftermand som Slotsherre, Hr. Henrik Krummedike, modtage Inventariet paa Akershuus af hans Moder Fru Magnhild,[1] hvilket forudsætter kongelig Udnævnelse og altsaa nogen Tid til dennes Erhvervelse. Karl var i Live endnu 25de September 1487[2] og er altsaa død samme Høst eller Vinter. Han har ved sin Død ikke været mere end lidt over 40 Aar i det Høieste, thi hans Moders første Mand, Hr. Bengt Harniktssøn, blev dræbt omtrent 1445. Han har altsaa opnaaet sit Bispedømme i en ganske ung Alder. Biskoppens Broder, Hr. Knut Alfssøn, gav som bekjendt en siden navnkundig Søn Navnet Karl. Dette kan have været efter Biskoppen, muligens dog ogsaa efter Kong Karl Knutssøn, eller efter dem begge i Forening.

IV.

Jeg mener i det foregaaende at have gjort det sandsynligt, at det Argument for en Sammenhæng mellem „Beskrivelsens" og Jens Nilssøns hamarske Bisperækker, der skulde hentes fra delvis Overensstemmelse m. H. t. Biskop Karl I, ikke ret slaar til. Vi skulle nu videre betragte Prof. Storms Doctriner.

Med Hensyn til „Beskrivelsens" Efterretninger om Bisperne forekommer mig Biskop Hermans urigtige Plads

[1] Dipl. Norv. II. S. 692.

[2] Ibid. V. S. 675.

efter Karl II istedenfor foran denne at tyde paa en se
Tid end 1553. I hint Aar, i hvilket endnu Herm
Brodersøn, Cantor Truls, levede og deltog i eller dog
at sige stod Fadder til det historiske Verk, der da
være udarbeidet, og i hvilket Aar endnu flere vare tilb
der personlig havde kjendt Karl II, vilde en Ombytn
af Navnene ikke let have fundet Sted. Flere ville
mig have erfaret, at endog Almuesmænd have en
Hukommelse for Embedsmandsrækker, der tilhøre
nærmeste Tid. Det er mig derhos ikke let forstaael
hvorledes „M D orate“ paa en Gravsten har kun
læses „1513“, da jeg ikke kjender noget latinsk Tal
eller Taltegn for 13, der kunde ligne „orate“; i en latin
Indskrift vil dog vel Ingen søge Ord af noget andet Spr
Endvidere vilde det være forunderligt, om Karl II i
Bisperække af 1553, der indlader sig paa at tilføie,
ikke mange, saa dog nogle biographiske Data, skulde va
affærdiget med saa fattige Oplysninger, som at han v
No. 22, at han var en Riddersmandsmand og „var til A
MDXII“! Denne sidste Biskop Karls Historie var d
virkelig saa opsigtsvækkende, som vel muligt. Var d
end ikke saa følgerig, som det, der skede i 1537, var
Gjengjæld Karls personlige Behandling ganske anderled
haard, end Biskop Mogens's, og man ved, hvorledes d
er bleven udsmykket med romantiske Sagn af den dansk
Svaning, der maa have skrevet sin *Christiernus Secundu*
en god Stund efter 1553.[1] At der i Beskrivelsen ikke staar
et Ord om Christiern II, hvem man jo dog kunde omtale
med den størst mulige Frihed, forundrer mig. Enhver a

---

[1] Det var idetmindste Allens Mening, hvilken han under H. F.
Rørdams Doctordisputation (4de Juli 1867) offentlig udtalte, at
Svaning havde skrevet dette Verk i en Alder af 70—80 Aar.

de Personer, der angives at have været forsamlede 1553, har dog vidst at fortælle om den Sag.

Med Hensyn til de hos Jens Nilssøn forekommende Efterretninger om Hamars Bisper har jeg en fra Prof. Storms afvigende Mening. Jeg tror nemlig ikke, at Mag. Jens blot har forefundet de tørre Navne paa Hamars Bisper og selv er Forfatter af alle de meddelte Fortællinger, men derimod, at han har havt for sig en Series med endel tilføiede Notitser, hvilke han har afskrevet med Tilføielse af endel nye. Det er mig nemlig ikke muligt at antage, at de groveste af de mange Feil i Norges almindelige Historie, især i Sagatiden, hidrøre fra Jens, der jo, som Prof. Storm selv indrømmer, „sad inde med sin Tids bedste Dannelse". Jeg mener at kunne gjøre dette sandsynligt ved at henvise til den „stutt tilvisan" om Norges ældre Konger, som Jens i samme Bog og lige foran sine Bisperækker har afskrevet og aabenbart ogsaa udvidet med egne Bemærkninger paa Dansk.[1] Thi allerede denne lille Kongerække indeholder historisk Capital nok til at kunne beskytte imod saa voldsomme Feil, som at Olaf Trygvessøn skulde have levet 1049 og været Pave Eugenii III (1145—1153) Samtidige. Det vilde ogsaa være uforklarligt, om Jens, aabenbart endnu en kraftig Mand, skulde, hvad Storm ser sig nødt til at statuere, i den Grad have kunnet „glemme" de Kundskaber, som

[1] Man saa tidligere i „stutt tilvisan" udelukkende et Arbeide af Mag. Jens selv, og Prof. Unger har i sin Tid (Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur, udg. af M. J. Monrad og H. Winter-Hjelm, 1853, S. 291) ment deraf at kunne godtgjøre, at Mag. Jens „forstod at skrive det norske (o: oldnorske) Sprog temmelig godt." Det er Professor Storms Fortjeneste at have paavist, at Jens væsentlig kun er Afskriver. (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger i 1879, No. 14, S. 27.)

hans egen Afskrivning af en Sagacodex havde givet h
ikke at tale om, at i 1598 en Oversættelse af „de nor
Kongers Krønike“ allerede forelaa trykt (Kjøbenh
1594) og visselig havde fundet Vei til en saa lit
Mands Bogsamling, som Mag. Jens, der desuden lev
i nær Omgang med mindst en efter Tidens Leilighed
spektabel Historiker, Mag. Halvard Gunnarssøn, si
hin Krønikes latinske Bearbeider. Jeg formener alt
at Mag. Jens ogsaa med Hensyn til Hamars Bispek
nike tildels er Afskriver af en nu ubekjendt Forgjæng
Notitser, skjønt jeg naturligvis ikke tør indlade mig p
i alle Enkeltheder at paavise, hvormeget der tilhører A
nymen og hvormeget Mag. Jens. Dog tror jeg f.
at maatte antage, at Angivelsen af Biskop Karl s
Stifter af *altare qvinque vulnerum*, af hvilken ogsaa Pr
Storm tager Anstød, ikke tilhører Mag. Jens, men A
nymen, og ligesaa forekommer det mig lidet rimel
at Mag. Jens skulde have opfundet de ældste Biskopp
Romerreiser; de ere vist snarere opdigtede af en Hamar
Localpatriot, der har betragtet dem som et Slags Ære f
Bispesædet. At Mag. Jens skulde, som Prof. Storm men
have læst (i „Beskrivelsen“) noget om hundrede Mand o
saa have „søgt en Leilighed, hvorved en saadan Styrk
kunde bruges“, for vilkaarlig at anbringe den under e
eller anden Biskop, og saa valgt at putte de 100 Man
ind i Sigurds Personalier, forekommer mig lidet troligt.
Snarere har han fundet det for sig andensteds.

Min Anskuelse om Jens's Forhold til den af ham
leverede Hamarske Bispeserie finder jeg ogsaa bestyrket
ved at hense til Beskaffenheden af hans Efterretninger
om Bisperne i Oslo. I denne By var Jens Nilssøn født,
her henlevede han den største Del af sit Liv, med denne
Bys Traditioner maa en Mand af hans Aandsretning an-

ges at have været særdeles fortrolig. Heraf maatte naarlig følge, at han kom til at nære en særlig Interesse for Oslos fordums Biskopper, som hvis Efterfølger og Arvinger han maatte føle sig i en ganske anden Grad, end han kunde betragte sig som Successor af Bisperne paa det ham forholdsvis fremmede Hamar. Ikke destomindre har han efterladt en Hamarsk Bispekrønike, men for Oslo kun afskrevet en Bispeliste.[1] Hvad kan Grunden hertil være? Det kan idetmindste være tænkeligt, at det netop har været de ældre Bispenotitsers Existents for Hamars Vedkommende, der har bragt ham til i nogen Grad at supplere, hvad han forefandt, medens han undlod at gjøre noget ved den tørre Liste for Oslo. Havde han ikke havt nogen Forgjænger for Hamar, havde hans Bispeliste for dette Stift ikke frembudt større Rigdom end for de øvrige Stifter. Er min Antagelse rigtig, da har Jens altsaa med Hensyn til den sidstnævnte Bispekrønike gjort netop det samme, som med stutt tilvisan.

Til en af Mag. Jens's Hamarske Annotationer tror jeg at kunne eftervise Kilden. Det er den nøiagtige Angivelse af Tiden for Biskop Mogens's Død i Antvorskov

---

[1] Prof. Storm siger, at „Oslorækken er stærkt udvidet", men Udvidelserne bestaa for de catholske Bispers Vedkommende kun deri, at 1) tre Bispers norske Døbenavne ere oversatte paa Latin, 2) at en Bisps Hjemstavn og en andens Familienavn er nævnt, og 3) at en Notits tilføies bestaaende af 13 Ord. Om tre lutherske Bisper findes lidt mere, men af disse er han selv den ene og dertil den udførligst omtalte, og hans Svigerfader er den anden, det er altsaa nærmest en Fortsættelse af sin Selvbiographi, han leverer. Den næstsidste catholske Biskop (død 14 Aar før Jens Nilssøns Fødsel) er aldeles oversprungen, uagtet han, den berygtede Hans Mule, nødvendigvis maa have levet i Erindringen paa Grund af sin Hensynsløshed og sine mange lidet rosværdige Bedrifter.

Kloster. Thi man ser, at Jens Nilssøn i 1580 perso
har været i Antvorskov,[1] og her har han sandsynli
læst Aar og Datum paa den sidste Hamarbiskops Gr
sten ved Klosteret.

Prof. Storm lægger megen Vegt paa, at begge
spekrønikerne feile ved at lade Biskopperne Sigurd
Ambjørn bytte Plads; jeg erkjender gjerne, at dette
paafaldende, men tror dog, at begges Forfattere uafhæ
gige af hinanden maa have fundet denne Feil i en elle
anden tabt Fortegnelse. At saadanne have existeret
større Mængde, end vi nu kjende, synes rimeligt. Ma
betænke, hvor hyppigt Missaler have været brugte
Annotationer af den Art, hvilket har været saa alminde
ligt, at jeg blandt de temmelig mange Exemplarer, je
kjender af Missale Nidrosiense, kun ved om et eneste,

---

[1] Jens Nilssøns Visitatsbøger m. m. udg. af Y. Nielsen, S. 3
cfr. S. 45. Ogsaa til et andet Sted i Jens Nilssøns Skrifte
vil jeg gjøre en liden Antegnelse. Han taler (nævnte Udgave
S. 39—40) om „Bispekrogen" i Nærheden af Korshavn ved
Hvaløerne, der skulde have faaet sit Navn efter en Biskop,
der havde „været med sin Krigsmagt" der mod Dronning Mar-
grete. Dette har ingen Biskop gjort. Men mon det ei kunde
være et Minde om Erkebiskop Aslak Bolt, der i 1449 netop
som Christiern I's Modstander befandt sig i Korshavn? (Cfr.
L. Daae, Christiern I's norske Historie, S. 31). Endnu tør jeg
tilføie en Bemærkning om Jens Nilssøns Danmarksreise i 1580.
Man ser (nævnte Udg. S. 35), at han, efter at have opvartet
Kongen i Kolding og der at have erholdt de forønskede Konge-
breve, gjør en Afstikker til Ribe og bliver der nogle Dage.
Dette formoder jeg at være skeet i Svigerfaderens, den gamle
Biskop Frands Bergs, Ærinde, thi denne havde et Canonicat
i Ribe (C. F. Wegener, Historiske Efterr. om A. S. Wedel, 2.
Udg. S. 121), og Mag. Jens har nu benyttet Leiligheden til at
indfordre de paa Grund af den lange Afstand maaske ikke altid
saa regelmæssigt modtagne Indtægter af dette Beneficium.

vilket jeg ikke har fundet historiske Antegnelser af en ller anden Art. Dersom Jens Nilssøn havde kjendt „Be-krivelsen“, da vilde visselig dens Yndling, Biskop Sigurd, er i den saa at sige er gjort til Hamars Harun al Raschid, ave faaet en bredere Plads i hans Bispekrønike, men nu r, som man vil se, hans Omtale af ham temmelig tynd.

V.

Det vilde gjøre denne Forhandling altfor lang, om jeg vilde udførligere gjennemgaa enhver Enkelthed, hvori Prof. Storms og mine Meninger divergere, og jeg skal derfor endnu kun gjøre et Par Antegnelser.

Naar han finder Hamar og Marstrand som Byer at staa omtrent lige og derfor kalder det et „temmelig parallelt Forhold, naar Bergens Bylov i 1551 kom til at blive et Forbillede for Marstrands, „hvor de bergenske Forhold lige saa lidt passede“ (som paa Hamar), da kan jeg ikke anerkjende denne Parallel. Thi Marstrand var dog en virkelig Kjøbstad, hvad Hamar ikke var, og dertil en Søstad, hvor Forholdene vistnok vare langt mindre end i Bergen, men dog ikke kunde savne Analogier. Marstrand havde f. Ex. 1485 ikke alene Raadmænd, men endog (hvad Bergen dengang endnu ikke havde) Borgmestre, ja endog flere saadanne paa engang; ogsaa i 1508 omtales to navngivne Borgmestre i Marstrand.[1] Det er desuden bekjendt, at Marstrand havde sine Privilegier, der bekræftedes f. Ex. af Christopher af Bayern, Christiern I, Christiern II, Frederik I osv., samt at denne Kjøbstad i 1546 lagdes i en Skat af 500 Daler, det vil sige Trediedelen af hvad der paalagdes Bergen, lige-

[1] Christiania Videnskabs-Selsk. Forhandlinger i 1879, No. 13, S. 6 (af Y. Nielsen).

saa meget som, hvad Stavanger og Skien tilsammenlagt ydede, og mere, end Tønsberg var ansat for (400).[1] Og man maa endelig erindre, at just ved Midten af det sext tende Aarhundrede begyndte Sildefiskeriet at gaa til unde Baahuslens Kyst, hvorved netop Marstrand fik et stærkt Opsving. Sammenlignet med Hamar var altsaa Marstrand endog et anseligt Sted.

Prof. Storm anfører ogsaa, at Norge i det sextende Aarhundrede har at fremvise en topographisk Literatur, hvortil Danmark først senere kjendte Mage. Han fremhæver i den Henseende: Bergens Fundats, Bergens Rimkrønike, Mag. Absalons Norgesbeskrivelse, Peder Claussøns tidligere Arbeider om Island og Grønland og Jens Nilssøns Visitatsbøger. Hertil vil jeg dog gjøre nogle Bemærkninger. Bergens Rimkrønike kan for det første neppe kaldes et topographisk Arbeide, og for det andet er dog Rimkrøniken et Genre, hvori Sverige og Danmark ubetinget kunne hævde Ancienneteten. Hertil kommer, at Bergen paa Grund af sine eiendommelige Forhold indtager en Særstilling (og man tør vel sige, at Grunden til, at denne By er alle andre Stæder i de gamle Tvillingriger saa afgjort overlegen med Hensyn til historiske Optegnelser, visselig for en væsentlig Del tør søges i dens Forbindelser med Nordtydskland, hvis Bykrøniker ere bekjendte). Ogsaa Danmark har imidlertid sin Andel i Æren for denne norske Productivitet: Bergens Fundats staar i nært Forhold til Christopher Walkendorf, Absalons Beskrivelse til Erik Rosenkrands, Laurids Scavenius og Axel Gyldenstjerne til flere Dele af Peder Claussøns Forfatterskab. Har Prof. Storm Ret i, at Hamars Beskrivelse er fra 1553, kommer atter en dansk Mand, Christiern Munk, til

---

[1] Norske Rigsregistr. I. S. 86.

at faa sin Part af Fortjenesten. Og endelig: Danmark har dog ogsaa sin topographiske Literatur. Allerede Claudius Clavius's Arbeider og Morten Børups Digt om Danmarks Kjøbstæder (Clericali et regali turba gaude, Haunia etc.) ere en Art Forløbere, og saa have vi i det sextende Aarhundrede „Duodecim excellentiae regni Daciae" (Scr. R. D. VIII), Niels Svansøes Danmarks Beskrivelse paa Latin[1] (udtogsvis i Suhms nye Samll. I) og den Lundske Biskop Mogens Madsens latinske Beskrivelse over de skaanske Kjøbstæder (Braunii theatrum urbium). I Mogens Madsen have vi netop en Forfatter, der i Embedsstillinger som i Interesser minder om sin noget yngre Samtidige Jens Nilssøn, men som ogsaa viser sig ham langt overlegen i Benyttelsen af historiske Documenter.[2] Der er imidlertid en væsentlig Forskjel mellem dansk og norsk topographisk Literatur fra den Tid deri, at man, som det vil sees, i Danmark gjennemgaaende brugte Latinen, i Norge derimod væsentlig Modersmaalet. Det hænger sammen med begge Landes forskjellige literære Arv fra Middelalderen.

VI.

Prof. Storm udtaler (S. 307), at han „tror at have besvaret Prof. Daaes vigtigste Ankeposter mod Beskri-

---

[1] Dette vistnok lidet paaagtede Skrift forekommer mig at have ikke liden Interesse, og man kunde ønske at se det udgivet fuldstændigt. Det er en talentfuld Humanists Arbeide og røber stor Færdighed i at skrive latinske Hexametre samt, hvad mere er, en virkelig livlig Aand. Den luxurierende Skildring af de fyenske Pigers Yndigheder minder noget om Saxos bekjendte Paraphrase af Bjarkemaalet (ed. Müller p. 91) og kunde tyde paa, at Forf. hørte hjemme i Fyen.

[2] H. F. Rørdam, Historieskrivningen i Danmark og Norge, I. S. 60.

velsens Ægthed". Forsaavidt her „besvaret" skal v enstydigt med f. Ex. „gjendrevet", maa jeg i det H benegte hans Paastand, om der end kan være Enke heder i min første Artikel, som jeg gjerne kan opgi eller anser for mindre væsentlige for Hovedspørgsmaal Men min vigtigste „Ankepost" er bleven fuldkomm uænset og ubesvaret. Jeg sigter her til, hvad jeg (S 265—266) har bemærket om den i Skriftets første Afsn gjennemgaaende Brug af Præteritum der, hvor man h en Forfatter fra 1553 nødvendigvis maatte vente Præsen denne forunderlige Ting, at de Gjenstande, der i 155 nødvendigvis endnu maa antages som existerende, i B skrivelsen omtales som tilhørende Fortiden, hvilket gaa saavidt, at endog Taarnet, hvor det i hint Aar fremdragn Archiv siges at have befundet sig, og den Gaard, hvor de i Intimationen omtalte hos Chr. Munk forsamlede Per soner vare samlede, begge omtales som noget, der engan havde staaet og engang havde været osv. Man s paa dette Sted i min første Afhandling, og man under søge derefter, hvorvidt det er imødegaaet af Prof. Storm, og endelig — man spørge sig selv, om denne præteritiske Tone lader sig forene med den Antagelse, at denne Beskrivelse skulde være skreven paa en Tid, da Bisperesidentsen endnu var i fuld Brug som Fæstning og som Bolig for en kongelig Befalingsmand.

Hvad min „positive Theori" angaar, da indrømmer jeg gjerne, at den „forudsætter Hypotheser", ja, hvad mere er, selv kun er en Hypothese. Men paa den anden Side indser jeg ikke, hvilken Skade Hypotheser kunne medføre, der som mine kun fremsættes som saadanne og alene henstilles til Historikeres Prøvelse nu eller i Fremtiden. Jeg mener, at enhver Videnskabsmand, som nødes til at forkaste en Antagelse, uvilkaarlig drives til at forsøge en eller flere nye, og at

man alene da kan gjøre ham Bebreidelser herfor, naar man enten udgiver dem for mere end Hypotheser, eller de i og for sig ere taabelige eller umulige.

Prof. Storm har indrømmet, at min Formodning om den rette Sammenhæng med de 1800 Borgere osv. (nemlig at det Hele er et Vandringssagn) „maaske kan have lige saa meget for sig“ som hans egen Formodning om noget helt andet. Det er maaske Tilfældet paa mere end et Sted i hans og min Polemik, at hans og mine Antagelser kunne være omtrent lige sandsynlige, thi Emnet hører virkelig til de meget vanskelige. Af Beskrivelsen existerer intet fuldt ud authentisk Haandskrift, Indvendinger mod Udtryk og Sprog kunne mødes ved at lægge Skyld paa senere Afskrivere, der kan disputeres om, hvilke Afsnit oprindelig have udgjort det behandlede Skrift, og hvilke ikke, overalt kan gjøres og forkastes Paastande og Conjecturer om Kilder, om senere Indskud osv. Hertil kommer endnu Spørgsmaalet om, hvilke og hvor store Vildfarelser, hvor megen Uvidenhed og hvor grov Overtroiskhed man har Lov til at tiltro Mennesker ved Midten af det sextende Aarhundrede. Altfor ofte kommer saaledes det subjective Skjøn, der ved denne Leilighed har vist sig at være saa forskjelligt hos min Collega og hos mig, til at indvirke bestemmende paa vor Dom. For mit eget Vedkommende gjør jeg ingen Fordring paa, at mine Meninger skulle være uangribelige eller ufeilbare, og jeg er nu som forrige Gang fuldt villig til at erkjende det Tiltalende i mere end en af min Collegas Bemærkninger, om jeg end tilsidst i Resultatet ligesaa lidt som før ser mig istand til at tiltræde hans Mening om dette Skrifts Ælde. Men i ethvert Tilfælde haaber jeg, at vor Polemik har gjort den Nytte, som den virkelige Debat, det vil sige den, der, saaledes som her, er ført fra begge

Sider med ubetinget Kjærlighed til Emnet og ene og alene i Sandhedens Interesse, altsaa uden mindste Stænk af Rethaveri, altid vil medføre, idet den stedse er sund, velgjørende, ja endog uundværlig for et videnskabeligt Liv. En Glæde skulde det være mig, om ogsaa andre Historikere vilde udtale sig i Sagen.

OM DE NORSKE KJØBSTÆDER I MIDDELALDEREN: DERES OPRINDELSE, INDRETNING OG BYGNINGSSKIK.

AF

N. NICOLAYSEN.

Hvorledes vore byer i middelalderen blev til og var indrettede, er forlængst fremstillet af P. A. Munch.[1] Imidlertid maa jeg her for sammenhængens skyld gjentage en stor del af, hvad Munch allerede har omtalt, hvortil dog kan føies nogle punkter, som enten tilforn ikke har været berørt eller kun har faaet en svagere begrundelse.

Hvad derimod stædernes bygningsskik angaar, er denne hidtil kun i forbigaaende belyst og tildels paa en misvisende maade. Den frembyder saaledes endnu et saa godt som aabent felt for en gjennemgaaende behandling.

Som bekjendt havde vort land før reformationen kun faa (ca. 12) handelsstæder, og om de fleste af dem savnes næsten enhver kundskab i de hidrørende retninger. Bedst kjendt er de fire største, de saakaldte *villæ forenses*, eller efter deres alder: Tunsberg (fra det 9de eller 10de hundredaar), Nidarnes eller Nidaros (ca. 996), Aaslo (ca. 1050) og

---

[1] „Histor.-geogr. Beskriv. over Norge i Middelald.“, s. 27 ff., og „det norske Folks Hist.“ paa forskjellige steder.

Bergen (ca. 1070). Vi nødes da her næsten udelukkende til at holde os til disse. Dog skorter det selv om de tre først nævnte meget paa kundskab, medens Bergen her som ellers yder de rigeste bidrag. Grunden hertil er naturligvis, at Bergen, som den folkerigeste af alle og med den største rørelse, ogsaa har afsat det meste historiske stof. Dertil kommer, at de optegnelser, hvori dette stof blev nedlagt, bedre end andetsteds har bevaret sig til vor tid, trods de ødelæggelser, hvorfor det var udsat ved byens mange fortærende brande. Hvad særlig indretning og bygningsskik angaar, findes der heller ikke i nogen anden norsk by levnet saameget, hvorfra sikkert kan sluttes til forholdene langt op i tiden. Dette kommer dog ikke Bergens historie alene tilgode, da det vistnok i stort maal kan overføres paa de tre øvrige ovennævnte byer, skjønt man stundom maaske har været altfor tilbøielig til at betragte Bergen, navnlig med hensyn til bygningsskikken, næsten som enestaaende.

Hvad der for det første udgjorde det eiendommelige ved vort lands byer i middelalderen, var, at næsten alle laa ved saltsøen eller ialfald, som Sarpsborg og Skien, stod i let forbindelse med havet gjennem et kort og seilbart vandløb. Endog de to eneste, skjønt høist ubetydelige handelspladse i landets indre, Hamar og Lillehamar, fik i visse maader karakteren af søstæder derved, at de laa ved bredden af en stor indsø.

Fælles for alle vore byer var det og, at de ikke omgaves med mure eller befæstning.

Derimod havde de fire største byer det forud for de andre, at der til dem hørte en egen kongsgaard eller kongebolig, ihvorvel dette, skjønt kun forbigaaende, ogsaa var tilfældet med Sarpsborg og Konghelle. Trende af de største byer kunde endog for et længere tidsrum ansees

som stadige kongelige residenser: Nidaros i det 11te hundredaar, Bergen i det 12te og 13de, og senere Aaslo med Akershus.

Hertil kom, at de tre sidstnævnte byer, dog tillige med Stavanger og Hamar, var biskopssæder. Dette beroede dog ei paa en ren tilfældighed, men stod vistnok i forbindelse med en paavirkning fra England, hvor den berømte erkebiskop Lanfranc († 1089) med støtte i gamle pavelige bestemmelser havde opstillet som regel uden undtagelse, at biskopernes faste sæde ei skulde lægges paa landet, men i en by.

Hvad der imidlertid udgjorde det væsentligste særkjende for vore fire største kjøbstæder, var deres retslige stilling, idet de i modsætning til de øvrige handelspladse dannede selvstændige kommuner med eget lagthing og bything. Til bestemmelse af deres omraade eller jurisdiktion var derfor optrukket visse grænser eller de saakaldte takmærker.

I.

Med hensyn til kjøbstædernes oprindelse følger det saa godt som af sig selv, hvad allerede P. A. Munch har fremholdt, at vore byer i middelalderen ikke, som f. ex. Kristiania og Kristianssand, fra først af fremstod paa et kongebud, men kun lidt efter lidt.[1] Hvor der var let

[1] Herimod kan neppe indvendes for Nidaros's vedkommende, at Olaf Trygvessøn, som sagaerne udtrykke sig, lod „*efna* (gjøre anlæg) til kjøbstad" og g a v folk tomter til at bygge paa (sag. Olafs helg. 1853, s. 37, Heimskr. udg. af Unger, s. 184, jfr. Flateyarb. I, 310). Thi, skjønt det siges, at der paa stedet eller Nidarnes, som det da hed, kun fandtes en *einbœli* eller én mands gaard, se vi dog, at der var brygger og handelsdrivende islændinger og saaledes en bymæssig indretning og rørelse, for hvis udvikling kongen ved sine forføininger vilde bane vei.

adgang, god havn og andre betingelser tilstede, dannede der sig visse knudepunkter eller centrer for omtuskninge af de tilstødende bygders fornødenheder. De saaledes fremkomne strandsteder, fiskeleier eller markedspladse fi derved strax en egen stilling, at de kom ind under Bjark retten, og senere blev de fire største kjøbstæder ved stats myndighedens bestemmelse, som anført, ophøiede til selv stændige kommuner med egen jurisdiktion.

En handelsplads kunde dog fra først af ikke blive til uden visse indretninger: brygger, boder, huse, og disse kunde naturligvis ei opsættes uden tilladelse af grund eieren. Undertiden har vel denne været en privatmand, men i mange og maaske de fleste tilfælde eiedes grunden vistnok af staten, eller med andre ord: spiren til den vordende kjøbstad dannede sig paa en statseiendom med kongens tilladelse. Dette var ialfald tilfældet med de fire ovennævnte største stæder og Stavanger, saaledes at i det mindste to af dem paa en maade kunde siges at være aflæggere af gamle kongsgaarde, nemlig Tunsberg af Sæheim og Bergen af Aalreksstad. Vi har ogsaa for flere vedkommende bevis for eller forudsætninger om, at deres territorium var statseiendom. Det heder saaledes, som ovenanført, om Nidarnes, at Olaf Trygvessøn „gav“ folk tomter til at bygge paa, og hvad Bergen angaar haves, som vi nedenfor skal se, en ligefrem udtalelse om kongens eiendomsret. Dertil kan føies, at Magnus Erlingssøn ved et, senere tabt, brev af c. 1175 skjænkede hele Stavanger by til dens domkirke, hvad der stadfæstedes ca. 1250 af Haakon Haakonssøn.[1] Endelig havde endnu ved 1533 den forrige biskop i Aaslo livsbrev af kongen paa Tunsberg.[2]

---

[1] D. Norv. I, 38.

[2] Langes Klosterhist., s. 452.

Stavanger danner dog her en undtagelse, forsaavidt den frembyder det eneste exempel paa, at kongen fraskrev sig sin eiendomsret til byterritoriet. Ellers overalt har derimod kongens ret i saa henseende vedblevet hele middelalderen igjennem, ja endog meget senere, naturligvis med undtagelse af de grundstykker, som statsmyndighedens indehaver udtrykkelig havde overdraget til andre. Tydeligst viser forholdet sig i Bergen. Her opstod der en tvist mellem biskopen og klostret paa Holmen (Bergenhus) om, hvem af dem havde ret til den almenning, som laa mellem klostret og biskopens nøst. Sagen blev afgjort i 1311 ved en dom,[1] der stadfæstedes af kongen i 1320 og gik ud paa, at ingen af parterne havde den paastaaede ret, hvorimod „byen selv eier alle saadanne almenninger ved kongedømmets gave; men kongen har myndighed til at raade og træffe forføininger over dem, ligesom over hele byen, eftersom det evindelig tid har fundet sted.“[2] Det var saaledes vistnok i kraft af særlig kongelig indrømmelse, naar vi senere se byens raad træffe forføininger over det slags aabne pladse, f. ex. i 1437 over Auta-almenning, 1441 og 1480 over Breida-almenning og i sidstnævnte aar ligeledes over byens oprindelige torv.[3]

Paa samme maade havde kongen som kronens repræsentant vistnok i sin tid overdraget til kirker og klostre den grund, de ønskede, og naar kongen ved saadanne stiftelsers nedlæggelse igjen tog tomterne til sig, kunde der anføres, at det var, fordi de ikke mere benyt-

---

[1] utrykt, originalen tabt, afskr. i Arn. Magn. 330 fol., blad 30—31 og i Kristiania universitetsbibl. mskr. 370 fol., s. 54, jfr. anf. Klosterhist., s. 335.

[2] Jfr. retterb. af 1295 § 6 (N. g. Love III, 25).

[3] N. Mag. I, 48 no. 1 og 2, 55 og 57 nederst (jfr. s. 47).

tedes saaledes som forudsat.[1] Dog se vi, at efter ned-
rivelsen af den store kristkirke i Bergen dennes tomt
ikke uden vederlag gik over til statseiendom, hvorimo
der gaves mellemlag i det nedlagte Munkelivkloster, o
ved sløifningen af Nikolauskirken heder det, at byens ra
fik disposition over grunden,[2] hvad der dog vel kun sked
gjennem indrømmelse af kongen.

Selve overdragelsen af statens grunde skede vistnok
undertiden som fri eiendom[3], saaledes at den private der-
ved kunde erhverve odelsret ligesom paa landet.[4] Sjeld-
nest skede det, som det synes, ved kjøb og erlæggelse
af kjøbesum eller ved gave. Derimod har, dersom vi
kan slutte fra Bergen og hvad der fandt sted efter re-
formationen, det almindelige ogsaa før den tid været,
at et grundstykke bortleiedes til vedkommende person
paa hans og hustrus samt undertiden ogsaa paa deres
arvingers levetid[5] og mod erlæggelse af en aarlig grund-
leie eller paa samme vilkaar, hvormed byen overdrog
sine tomter.[6] Som det synes, var det ogsaa almindeligt,
at grunden før den bestemte termin skulde falde tilbage
til kongen, hvis erlæggelse af leien i længere tid for-

---

[1] Saaledes se vi og flere gange, at det gods, som er henlagt til oprettelse af altere, igjen efter deres nedlæggelse falder tilbage til stifternes slegtninge. Ligeledes fik navnlig Erik Rosenkrants ved kongebreve af 15 aug. 1564 og 4 oktbr. 1565 (N. Rigsregistr.) tilbage et stenhus ved Bergens Mariekirke, hvilket i sin tid var skjænket Lyseklostret af hans forfædre, mod at der skulde holdes daglige messer, men som forlængst var ophørte.

[2] N. Mag. I, 523.

[3] Sammest. 193 note 6.

[4] D. Norv. IX, 418 jfr. N. Mag. II, 98 no. 17.

[5] Se N. Mag. I, 464 no. 19, 467 no. 29; II, 194 note 4, 274 no. 16 (jfr. 386), 279 no. 30, 331 no. 79.

[6] Smsts. II 87, 98 no. 17.

gømtes, eller den bygning, som stod paa tomten, brændte eller ikke blev holdt i leiefør stand.[1] Forresten var det i byloven[2] og vistnok med hensyn paa kronens eiendomsret til tomten fastsat, at naar nogen vilde sælge sin gaard, skulde den først tilbydes kongen[3] og, hvis denne ei vilde kjøbe gaarden, da den, som havde fælles gaardsport med eieren; vilde heller ikke han indlade sig paa kjøbet, kunde eieren sælge gaarden til hvemsomhelst.

Særlig fortjener det at omtales, hvordan forholdet var ligeoverfor udlændinger. Dog maa det ogsaa her mærkes, at jeg af mangel paa fornødent materiale holder mig alene til Bergen og mestendels henter beviser fra tiden efter reformationen, skjønt vedkommende retssedvaner visselig kun var en fortsættelse af, hvad der fandt sted i middelalderen og ligesaavel i de andre 3 større byer, som i Bergen. Her gjaldt da den regel, at udlænding ei kunde eie fri jord[4] i kjøbstaden, heller ikke erhverve hus eller leie saadant uden øvrighedens eller kongens tilladelse.[5] Af størst historisk interesse er det dog at paavise forholdene i byens ældste del eller ved østsiden af Vaagen. Her var gaardene, som forlængst bemærket og deres navne vise, i begyndelsen opført af nordmænd,[6] men dog med kongens tilladelse, saaledes at kronen fremdeles eiede grunden, hvoraf huseieren maatte

---

[1] N. Mag. I, 48 (jfr. 58), 55 nederst; II, 299.

[2] Byordn. VI, 5 (Norg. g. L. II, 244).

[3] Dette gjaldt endnu i det 17de hundredaar, N. Mag. II, 299.

[4] Jfr. N. Mag., I, 501 no. 5.

[5] Se kongebrev af 27 febr. 1590 (N. Rigsregistr.) og N. Mag. II, 295 no. 46 (jfr. anordn. af 1528, D. Norv. V. s. 769).

[6] endnu efter branden i 1248 og mulig endog efter den næste brand i 1413, medens gaardene efter den følgende brand i 1476 sikkert opførtes af det hanseatiske kontor.

betale aarlig leie. Omtrent ved midten af det 13de hundredaar begyndte eierne at bortleie gaardene eller rettere enkelte rum deraf ogsaa til de i byen midlertidig bosatte hanseatiske tyskere, først paa et halvt aar, fra 14de april til 14de oktober, og efterat de var blevne vintersiddere[1] ogsaa for aarets øvrige del. Senere gik gaardene i løbet af det 14de og 15de hundredaar lidt efter lidt hurtig over til at blive tysk eiendom, hvortil der dog egentlig maatte kræves kongens tilladelse. Men da de ældre eiere selvfølgelig ei kunde overdrage større ret, end de selv havde, saa gjaldt erhvervelsen fra tysk side kun bygningerne, ikke grunden, hvorpaa de stod, og tyskerne maatte saaledes fremdeles erlægge den for de norske eiere fastsatte grundleie. Forpligtelsen hertil blev ogsaa erkjendt af tyskerne selv ligetil deres sidste ophold i Bergen. Ellers kunde de nok, som bekjendt, ved alskens kunster unddrage sig for at opfylde pligter, der paalaa dem som borgere af den norske stat; men om de ogsaa forsøgte sine kranglerier i anledning af grundleien,[2] saa gjaldt det dog kun dennes størrelse eller erlæggelsesmaaden,[3] ikke derimod selve forpligtelsen til overhovedet at yde grundleie. Som vidne herom kan henvises til den af professor L. Daae fremdragne lybske krønike af Karsten von Gehren,[4] hvori forfatteren beretter, at efter bryggens brand i 1476 byggede de tyske kjøbmænd den op igjen saaledes, som de var blevne enige om med „rigsraaderne, der eiede grunden". Vi se og, at det ved

---

[1] før 1259 (D. Norv. I no. 122 s. 111).

[2] Jfr. N. Mag. I, 456 og et kongebrev af 14 juni 1575, men som ikke er trykt i N. Rigsregistr. Afskrift deraf forefindes i Kristiania universitetsbibl. mskr. 370 fol., s. 57 b.

[3] Se N. Mag. I, 460 jfr. 482.

[4] Hist. Tidsskr. 2den række V, 255.

nedrivelsen af Rotmandsgaarden i 1642 blev vedtaget af det hanseatiske kontor, at dette paa grund af den større sikkerhed mod ildsfare for bryggen, som opnaaedes ved gaardens sløifning, fremdeles skulde betale grundleie af tomten til lensherren, „eftersom sedvanligt været haver“.[1] Endog i deres egne vedtægter af 1659 paalægges det de enkelte gaardes husbønder, at bygningerne ei maatte forfalde, „for at ikke grundeieren (der grundherr) skulde besvære sig derover“.[2]

Naar vi desuagtet i lensregnskaber for Bergenhus[3] finde grundleien af bryggen opført kun for faa gaarde, saa forklares dette selvfølgelig derved, at de øvrige gaardes grund allerede tilforn fra kongens haand var gaaet over til andre, private eller stiftelser, saaledes som tilfældet var f. ex. allerede før 1465 med gaarden Bratten[4] eller i 1558 med flere tomter, som Valkendorf paa kongens vegne overdrog til domkirkens sogneprest,[5] eller med en tomt, som i sin tid var erhvervet af en Galle.[6] Derfor heder det ogsaa hos Absalon Pederssøn,[7] at en part af bryggens grund „hører kronen til, en part kirken, en part adelen, hvoraf Erik Rosenkrants eier den største part.“

Idet kongen derfor, som vi snart skal se, i byloven traf bestemmelse om, hvorledes staden skulde indrettes

---

[1] N. Rigsregistr. VIII, 13, 23, 143.

[2] Se Y. Nielsen i Kristiania Videnskabsselsk. forhandl. f. 1878 no. 10, s. 58 § 34.

[3] N. Mag. II, 52.

[4] D. Norv. IX no. 458 og 459.

[5] N. Mag. I, 497 no. 66, jfr. N. Rigsregistr.

[6] N. Rigsreg. IX, 403.

[7] N. Mag. I, 90.

med hensyn til gader og offentlige pladse, optraadte han ikke alene i egenskab af statens overhoved, men som eier af byens territorium.

II.

Holde vi os fremdeles til de fire største byer, vil det med hensyn til deres indretning for det første sees, at de fik sin beliggenhed ved den ene side af en vaag, og navnlig den, som frembød det gunstigste strøg for bebyggelse og tillige, hvor der kunde være tale om sødrag, var mindst udsat for dette, saaledes i Bergen østsiden af Vaagen og i Nidaros den vestre bred af elvens munding.

Kongsgaarden med tilhørende bygninger[1] faar sin plads i spidsen af byen eller i dennes yderste del og saaledes, at den paa den ene side ligger aldeles frit og paa den anden er noget fjærnet fra den øvrige stad, saaledes i Tunsberg, Aaslo og Bergen. Kun i Nidaros lægges kongsgaarden indenfor eller ovenfor den egentlige by. At denne beliggenhed dog ei var tilfældig, men valgt med de samme hensyn for øie som i de andre stæder, se vi deraf, at naar byen ved sin fremadskridende udvidelse truer med at rykke for nær ind paa kongsgaarden, saa flyttes denne længer op ved elven, og det endog to gange, først af Magnus den gode fra dens oprindelige sted ved Skipakrok til Saurhlid og dernæst af Harald haardraade

[1] Dog blev kongsgaarden i Bergen, som det synes, først „huset“ eller bebygget 1107—1110 af Eystein Magnussøn og kongsgaarden i Tunsberg først 1253 af Haakon Haakonssøn. I Bergen holdt vel saaledes Eysteins formænd til paa det nærliggende Aalrekstad, og i Tunsberg boede vel kongerne før Haakons tid paa „Berget“, hvor der ogsaa endnu i 1318 var kongebolig, da Haakon V i det aar afsagde en dom i „maalstuen paa Tunsberghus“ (Norg. g. L. III, 130), medens han samtidig nævner „vor ombudsmand i vor gaard i Tunsberg“.

til dens endelige plads ved elvebakken østenfor domkirken. Det gjentager sig ogsaa ved alle disse kongsgaarde, at der, ligesom i to af de andre her omhandlede byer, paa eller ved gaarden opsættes et kapel, saaledes i Nidaros henholdsvis ved de nævnte kongsgaarde Klemenskirken, Olafskirken og Mariekirken; ligeledes i Aaslo Mariekirken og i Bergen den lille kristkirke og apostelkirken. Kun ved kongsgaarden i Tunsberg finde vi ei noget kongeligt kapel, men grunden hertil var vistnok, at den derværende kongsgaard, som ovenfor nævnt, først blev bebygget af Haakon Haakonssøn i 1253, og der var da forlængst et saadant kapel, helliget st. Mikael, paa det nærliggende „Berget“ eller nu Slotsfjeldet.

Ved grundlæggelsen af en by maatte der dog først og fremst tilveiebringes de nødvendige betingelser for handelsrørelsen eller brygger. Disse blev gjort af bolverk og straktes saa langt ud fra stranden, at skibene kunde flyde der endog med fuld ladning og under laveste vandstand, hvor der overhovedet, som i Bergen og Nidaros, var nogen forskjel mellem flod og fjære. Om der til lettelse ved losning og ladning i de øvrige byer blev reist vippebomme paa bryggekanten, vides ikke, men i Bergen har de vistnok været anvendt allerede i middelalderen, skjønt de først nævnes 1561,[1] dog dengang som almindelige, ligesom de sees paa det gamle kobberstik af byen fra ca. 1579.[2] Bryggerne havde saadan bredde, at der mellem deres yderkant og gaardene var rum for færdselen, og de strakte sig henimod kongsgaarden, saa at de

---

[1] N. Mag. I, 197.

[2] Se Civit. orb. terrar. ed. Braunius og F. Hogenberg, Coloniæ 1604 lib. IV.

fra først af dannede den eneste forbindelsesvei mell
byens begge ender. Under den fremadskridende beby
gelse maa man dog have følt ulemperne heraf og der
aabnet en ny gjennemgang for færdselen paa den and
side af gaardene og omtrent parallelt med bryggen ell
som denne gjennemgang kaldes, *hit efra* (det øvre) i mo
sætning til *hit nefra* eller bryggen. Maaske har man,
at opnaa en lettere forbindelse, allerede dengang ogs
indrettet nogle bredere tverstræder (almenninger) og nog
smalere af samme slags eller de saakaldte „veiter" mell
gaardene. Der nævnes ialfald „strædet" ikke alene i 120
1183, 1155, men allerede i 1135, og i 1206 og 1155
saa gaardsport.[1] Det fremgaar og af Bergens bylov
1276, at alle de nævnte slags færdselsveie (brygger, str
der, almenninger og veiter) forudsættes som tilværen
før den tid, og formodentlig har en større orden ved in
retningen deraf været indført allerede i 1248, da by
blev opført igjen efter den store brand i dette aar. Imi
lertid kjendes intet lovbud paa dette felt før i den anfø
bylov.

I denne forudsættes for det første, at byen var in
delt i fjerdinger,[2] uden at det sikkert kan sees, hvad de
væsentlig knyttede sig til denne inddeling. Dernæst ble

---

[1] Heimskr., udg. af Unger, s. 709, 751 og Konungas. s. 80, 22

[2] Dette ord træffes kun sjelden, saavidt bekjendt alene paa t
steder, nemlig i retterbod for Bergen af 1302 (N. g. Love III
43 § 9), hvor det siges, at der skulde være to klædemanger
eller sælgere af brugte klæder i „hver fjerding", og i byordn
VI, 12 (anf. st. II, 248), som paabyder, at hver „fjerding"
skulde have to kroge (brandhager). Inddelingen af byen i fjer
dinger havde vel derfor nærmest hensyn til brandvæsenet (jfr.
byordn. VI, 9) ligesom senere (se brandanordn. af 1646, N.
Mag. II, 548 ff.)

pstillet følgende regler for byens indretning.[1] Alle de aværende huse kunde blive staaende, som de var, men vis nogen vilde sætte et nyt hus op, skulde det gjøres aaledes, som lagmanden, gjaldkeren eller raadmændene ndt rettest baade med hensyn paa stræder, brygger, lmenninger og veiter. Hvert stræde skulde have samme øide overalt[2] og være 12[3] alen bredt, og den, hvis bryger var for høie, skulde sænke dem efter nysnævnte øvrigheds bestemmelse, saa at de alle blev lige høie. Almeninger skulde være 8[4] alen brede og veiter 3[5] alen aardimellem. Hver gaard skulde indrettes saaledes, at er i midten efter længden var et aabent gaardsrum, lukket i hver ende (d. e. mod bryggen og øvregaden) med n port, og saa bredt, at der paa det trangeste kunde æres et pund[6] endelangs op og ned mellem strædet øvregaden) og bryggerne, hvilket ogsaa skulde gjelde aardene ovenfor strædet (d. e. op under fjeldet). Men vis nogen satte hus (d. v. s. bygningsrum) eller svaler udover de nu nævnte steder: stræder, brygger, almenninger, veiter eller gaardsrum, skulde han bøde 1 mark sølv (ca. 400 kroner) og tage det bort inden femte dag; skede det ikke, skulde det udføres af øvrigheden, dog kunde svaler tillades udover bryggen indtil en bredde (udspring) af 3 (nu $2^1/_4$) alen. Desuden nævnes torvet,[7] der oprin-

---

[1] N. g. L. II, 243 § 4 og 5.

[2] d. v. s. have samme niveau eller ligge i samme plan.

[3] nu 9, da den gamle norske alen kun var $^3/_4$ af den senere eller den i sin tid saakaldte sjælandske alen.

[4] altsaa nu 6.

[5] nu $2^1/_4$, forresten parallele med almenningerne.

[6] Meningen er lidt dunkel, men rimeligst maa det forstaaes, som Fritzner i sin ordbog forklarer: at man kunde bære en byrde af et skippunds vægt op gjennem gaardsrummet.

[7] saavidt bekjendt første gang i 1239 (Munch, d. n. F. H. III, 994).

delig laa omtrent midt i byen ved Breida-almenning el
noget udenfor det forrige „Smedesmug“ eller nu Nike
almenning.

P. A. Munch peger paa,[1] at hele denne indretni
træffes væsentlig ogsaa i de ældre skotske byer, uden
han dog, som det synes, antager, at disse havde tjent so
forbilleder hos os. Dette forekommer ogsaa mig lid
rimeligt, medens indretningen snarest er opstaaet u
hængig af hinanden paa begge steder som noget, d
bedst svarede til de praktiske fornødenheder. Helle
kunde man her tænke sig en paavirkning i visse maad
fra de „frie stæder“, som anlagdes ved kongeligt bud
de engelske provinser i Frankrige, og hvorpaa Montpazi
i Akvitanien (departementet Dordogne) frembyder det bedst
exempel.[2] Hele anlægget var dog paa grund af det fla
strøg, disse stæder indtog, aldeles regelmæssigt og omfa
tede 4 slags gader: først hovedgader eller langgader o
kortere tvergader, alle 24 fod brede, dernæst paralle
med langgaderne og midt imellem hvert par af disse d
saakaldte *lanes*,[3] 16 fod brede, og endelig i lighed me
de ovennævnte bergenske veiter smale, kun 6 fod bred
gjennemgange *(passages)* mellem gaardene, dels, som de
heder, for tagenes draabefald og dels for deres nytte f
brandtilfælde. Hver gaard havde, som hos os, en gjennem-
gang og var beliggende mellem to af de nævnte *passages*
med forsiden til langstrædet og bagsiden til en *lane*. Men
undertiden blev to huse ved sløifning af den mellemlig-
gende passage til ét. og dette kaldtes da „dobbelt“. Til
denne benævnelse, og hvad dermed staar i forbindelse, skal
jeg senere komme tilbage, men her kun bemærke, at der

---

[1] Anf. st. II, 718 note 4.

[2] Se Turner, Domestic. architect. in England II, 135.

[3] altsaa svarende til de nuværende „veiter“ i Throndhjem.

eller ikke fra de nys fremstillede byplaner kan være fremgaaet nogen paavirkning til os, da de, som paabudte af Edvard I (1272—1307), var yngre end vore, medens dernod begge vise princípet i de middelalderske byanlæg i modsætning til romernes.

I byordningen for Bergen blev det ogsaa bestemt, hvor og hvorledes de forskjellige handlende og haandværkere skulde have sine udsalgssteder.[1] Skomagerne, heder det saaledes, skulde ikke være længer ude i byen med sine varer end til det yderste af Halvardkirkens gravplads baade ovenfor og nedenfor strædet (nu øvregaden). Fra den almenning, som var nærmest (formodentlig med navnet Halvardkirkens), og til Auta-almenning (den sydligste del af den nuværende Veterlids alm.) skulde være „laggere“ og bødkere[2] med sine varer baade oven- og nedenfor strædet. Udenfor Auta-almenning og til det yderste af Marteinkirkens gravplads skulde være skindberedere baade oven- og nedenfor strædet. Fra det yderste af Marteinkirkens gravplads og til porten for Stenkirkens gravplads skulde paa øvre side af strædet alle guldsmede holde til i boder, gjorte af fjæler *(skjaldbili)*, med jordgulv og uden lofthus; paa nedre side kammagere med sin forretning. Fra Stenkirkens gravplads og til Nikolauskirkes almenning skulde være madsælgere oven og neden strædet, og fra nysnævnte almenning til Breida-almenning skulde skjæres alt farvet klæde og lerred til salg baade neden og oven strædet dog kun i strædesboder, saa at enhver kunde se sit kjøb. Fra Breida- til

[1] N. g. L. II, 245.

[2] *laggarar* og *kopparar* (nu kjipper). Da disse ord ikke vel kan være synonymer, maa derved rimeligvis forstaaes karmagere og bødkere eller de, som gjorde kar, og de, som arbeidede tønder, skjønt der, som bekjendt, ogsaa i tønder er lagg eller en i stavene udskaaret fals, hvori bundenes kanter presses ind.

Bua-almenning, baade oven- og nedenfor strædet skulde være smykkesælgere (galanterihandlere), malere *(penturar)* og sadelmagere; fra Bua-almenning skreddere baade oven og neden strædet indtil lige for porten til Peterskirkens gravplads, derfra igjen og ud til Mariekirkens gravplads brynjemestere, sverdslibere og plademestere nedenfor strædet, men ovenfor strædet kistemagere. Ud fra hjørnet af Mariekirkens gravplads skulde være skjoldmagere ovenfor strædet, og mellem det yderste af sidstnævnte kirkegaard og til Sandbro madsælgere baade oven og neden strædet. Men ved søen (d. v. s. mod bryggen) nedenmellem Marie- og Auta-almenning skulde ikke være nogen, som handlede med mel, brugte klæder eller lerred, eller bødkere, kistemagere eller rebslagere *(bastari)* og ingen saadan handler, som leier hus halvaarsvis; thi enhver af dem skal være, hvor det før er sagt. Men udenfor Marie-almenning og indenfor Auta-almenning endelangs efter strædet paa begge sider af dette ovenfor Korskirken skulde være alskens andre handlere, end før er bestemt. Paa torvet maatte man dog sælge alt, hvad man vilde, undtagen kværnestene, tømmer og skibe; thi disse ting skulde sælges over paa stranden, hvor det ikke var til hinder for skibes opsætning.

Endelig indeholder byloven[2] bestemmelser om brandvæsenet, og hvoraf hidsættes følgende. Ingen maatte lægge ild i en ny ovn, førend den ved besigtigelse af gjaldkeren og raadmændene var godkjendt; kunde dette ei ske, skulde ovnen nedbrydes. Det samme skulde gjelde ildhus og

---

[1] Mellem ovennævnte kirke og Mariekirken laa Lafrantskirken (se D. Norv. II no. 165), men denne maa, siden den ikke nævnes her i byloven, have ligget noget ovenfor eller østenfor strædet (jfr. Konungas., udg. af Unger, s. 221).

[2] Byordn. 9—12.

kjedelgaard *(ketilgarðr).*[1] Ild skulde man „have i lygter eller i koler[2] af sten eller kobber,[3] eller i lampe", hvorimod det under straf forbydes at bære ild ubeskyttet, sætte kjærte paa væggen eller have lys i træplader[4] *(diskum)* eller i næper. Alle badstuer, bagerovne og jernsmedeboder, heder det videre, skulde flyttes ud af byen og sættes der, hvor gjaldkeren og raadmændene med kongens raad finde, at de bør staa.[5] Ild skulde være slukt fra der ringes til ildslukning og indtil der ringes om morgenen, og maatte ikke opgjøres paa tomter, stræder eller brygger eller i gaarde eller almenninger, undtagen for at bræde hus eller brænde ligstraa. „Kommer der ild op i et hus, og luen ikke bliver høiere end ljorene,[6] og husfolket faar alene slukket ilden, da forholdes med deres sag, som ilden skulde forvare, efter som ellers er sagt. Det forbydes husbonden at lukke sin gaardsport og ikke at ville slippe andre ind end sine husfolk". I hver gaard, hvor der ikke fandtes brønd, skulde der være et kar, ligeledes en stige for hvert ildhus og 2 kroge (brandhager) i hver fjerding. Enhver skulde være pligtig til strax at løbe did, hvor ild opkom, naar han hørte horn eller klokke, og have med sig saa, kar, buløx og andre red-

---

[1] træffes kun nævnt paa dette ene sted. Ordets betydning skal senere omtales.

[2] *kola,* som bekjendt en lampe med egen form af lighed med den antike, vel neppe synonymt med det strax efter nævnte lampe, og i saa fald er dennes form ukjendt.

[3] Denne variant forekommer mig bedre, end naar udgiverne af loven har foretrukket: paa sten eller kobber (jfr. N. Mag. I, 582).

[4] Se „Langskibet fra Gokstad" pl. VIII fig. 5.

[5] Badstuer bestemtes senere (1552) at skulle sættes 24 favne fra andre huse (N. Mag. I, 583).

[6] *ljórum hærri,* d. e. høiere end taget.

skaber, hvormed ilden kunde mødes, men kvinderne skulde fare til med kar og bøtter.

Naar vi saaledes har seet de væsentligste bestemmelser, som Bergens bylov af 1276 indeholder angaaende byens indretning i de nævnte punkter, kan der spørges om, hvorvidt noget lignende gjaldt i de øvrige tre større kjøbstæder. Herved maa bemærkes, at det vel ikke vides at der samtidig med Bergens bylov eller senere end denne for de andre nævnte byer er fra den lovgivende magts side udgivet saadanne bestemmelser, men alligevel maa disse, ialfald flere af dem, vistnok have været gjældende allerede inden udgangen af det 13de hundredaar ogsaa i de øvrige stæder, ialfald som vedtægter, paabudne af den lokale øvrighed gjennem bymødet. Vi træffe saaledes før den tid i disse stæder ellers omtalt baade brygger, langgader og almenninger,[1] i Nidaros ogsaa veiter,[2] der ligeledes nævnes i Aaslo 1488,[3] og maaske var de smale smug, som blev trufne her endnu i vor tid i retning fra søen og mod øst, levninger af saadanne gange.[4] Det samme var maaske tilfældet med de mange smaa og smale tverstræder, Müller[5] omtaler i Tønsberg 1750. Fremdeles træffes ogsaa i de tre øvrige større kjøbstæder det samme slags gange gjennem gaardene som i

---

[1] Saadanne forudsættes i Nidaros som tilværende før branden i 1282 (se N. g. L. III, 104, jfr. Islandske annal., udg. af G. Storm, s. 50, 484).

[2] Bredden paa disse ligesom paa langgader og almenninger er den samme som i Bergen (se N. g. L. II, 243 note 24), dog fastsættes maalet ogsaa for bryggerne til 12 alen. Forresten bruges navnet veit endnu, som bekjendt, i Throndhjem om de smalere gader, dog med den forskjel, at disse nu er langgader

[3] D. Norv. V no. 909.

[4] Se aarsb. f. 1869 fra foren. t. n. fortidsm. bevar. s. 187.

[5] Tønsbergs Beskriv. s. 58.

Bergen. Dette sees for det første ligefrem af bestemmelserne[1] for Nidaros, ihvorvel det deri ved en meningsløs gjengivelse formodentlig af Bergens bylov heder, at det omhandlede gaardsrum skulde være „saa vidt og stort, som der kunde saaes et pund korn paa“. Endvidere nævnes i samme by „begge sider“ af en gaard, hvad der ligeledes forudsætter saadant gaardsrum. Det samme møder os i Aaslo og Tunsberg, hvor denne deling efter længden af en gaard ligesom i Bergen og Nidaros har faaet tilsvarende udtryk,[2] som betegnelser for den ene eller anden halvdel af gaarden. Naar man derfor fra bryggerne gik ind gjennem en gaards port, havde man, efter byernes forskjellige beliggenhed, i Bergen, Tunsberg og Aaslo gaardens nordre halvdel paa venstre haand og den søndre til

[1] Norg. g. L. II, 243 note 24. Rimeligvis er det et gaardsrum af samme slags, som nævnes i Nidaros allerede 1176 (Heimskr. s. 809).

[2] Som saadanne træffes: i Tunsberg nordre eller søndre *lutinn* (D. Norv. I no. 559, IV, no. 397, XI no. 35, 64, 70, 109, 123, 184, 186) eller senere (1491) *part* (anf. st. XI no. 262); i Bergen kun én gang nordre eller søndre *lutinn* i 1444 og 1472 (sammest. IV no. 973 og X no. 181), men ellers indre (= søndre) eller ydre (= nordre) *veginn* (sammest. I no. 134, 146, 150, 276, II no. 186, 215, 223, 513, III no. 265, 652, IV no. 330, V no. 206, VI no. 187); i Aaslo omvendt en enkelt gang søndre *veginn* (sammest. I no. 183), men ellers nordre eller søndre *lutinn* (samst. IV no. 170 192, 440, 579, 751, V no. 342); i Nidaros 1371—1381 side (Asl. Bolts jordeb. s. 78). I Bergen er det sidste udtryk officielt i det 16de hundredaar om en gaards nordre eller søndre halvdel (se N. Mag. I, 459, II, 52 f., N. Rigsreg. VI, 354); vi har ogsaa et diplom, som sikkert viser, naar denne sprogforandring der først fandt sted. Saaledes betegnes nordre halvdel af gaarden Aafjord endnu 1419 med ydre *veginn* (D. Norv. XII no. 167), medens den i 1420 og 1425 kaldes nordre eller ydre side (anf. st. no. 171 og 180).

høire, medens man i Nidaros omvendt havde en gaard tilsvarende dele henholdsvis paa høire eller venstre haan

Endvidere tør det heller ikke være tvilsomt, at d i de øvrige nævnte kjøbstæder ligesom i Bergen har vær bestemte vedtægter for, hvor hvert slags næringsdriven skulde holde til, skjønt antallet af de forskjellige haan verker vel neppe andetsteds var saa stort som i Bergen

Rimeligvis har ogsaa idetmindste flere af de fora nævnte brandbestemmelser været gjeldende i de and byer ligesom i Bergen. Om derimod disse bestemmels i sin helhed gjaldt ogsaa udenfor Bergen og Nidaro tør være tvilsomt. Her kan nemlig paa grund af o stændighederne opstaa spørsmaal om, hvorvidt man ove hovedet i Tunsberg og Aaslo kjendte det slags ildsted hvortil Bergens bylov aabenbart sigter, nemlig ovne ud røggang eller skorstenspibe. Men besvarelsen af det spørsmaal hører nærmere hen under næstfølgende afsn

Endelig kan tilføies, at der i samtlige fire kjøbstæd var bestemmelser for den rundgang, nattevægterne skul foretage, ligeledes for, naar de skulde gaa af og paa vagt raabe ved alle almenninger o. s. v.[1]

Hvad dernæst gaderne, deres istandsættelse og ren holdelse angaar, var dette noget, der ligesom overalt middelalderen paalaa hver enkelt gaardeier at foretage, dog med godkjendelse af byens gjaldkere og raadmænd.[2] Ligeledes skulde brygger og almenninger jevnlig holdes rene.[3] Det kan ogsaa sees, at hver enkelt gaardeiers forpligtelse, særlig med hensyn til gaderne, vedblev hele middelalderen igjennem, saaledes i Throndhjem endnu 1604,[4] i Ber-

---

[1] Norg. g. Love II, 241.

[2] Anf. st. II, 249, III, 193, jfr. IV, 660.

[3] Sammest. III, 43 no. 2.

[4] N. Rigsreg. IV, 68.

n endnu 1649[1] og i Aaslo, hvis vedtægter af 1595[2] be-
mme bøder for dem, „som findes modvillige og ikke
l renholde og færdiggjøre deres broer og gader, hver
r sin fortaa (fortoug) og gaardstomt efter kgl. majestets
evs lydelse". Hvad særlig brolægning angaar, kunde
r i middelalderen ikke føles saadan trang dertil som i
r tid, da hjulredskaber dengang var ukjendte og alle
rder for en stor del vistnok, ligesom i Bergen endnu
d begyndelsen af vort hundredaar, transporteredes paa
enneskeryggen og sjældnere paa slæde uden om vinteren.
aar brolægning først indførtes i de øvrige stæder, vides
ke.[3] Men for Bergen har vi den beretning af Absalon
ederssøn,[4] at byens „gader blev først stenlagte i Jørgen
rivers[5] tid", og at „aarsagen dertil var" den bekjendte
gbrit, Dyvekes moder; forresten forudsættes det i 1551,
: brolægning var noget, som paalaa enhver huseier,[6]
esom ovenanført i Aaslo. Senere lod Valkendorf i 1558
t sumpige strøg fra domkirken til raadstuen brolægge
d hjælp af stene fra den nedbrudte allehelgens kirke;
1570 blev øvregaden brolagt af de tyske fra Mariekir-
en til Rotmansgaarden, og det følgende aar fortsattes
a Bryggesporden indover og rundt til Stranden.[7] Mær-
eligt er det forresten, at Bergen saaledes tildels fik sten-
gte gader før London. Her lod Henrik VIII først i

---

[1] N. Mag. II, 361.

[2] Meddel. fra d. n. Rigsark. I, 299.

[3] dog i Throndhjem ialfald før 1604 (N. Rigsreg. IV, 68 f.); der nævnes ogsaa en „Truls stenlægger" allerede 1520 (N. Regnsk. o. Jordeb., udg. af H. Huitfeldt-Kaas, II, 149).

[4] N. Mag. I, 120.

[5] Jørgen Hanssøn, lensherre i Bergen 1514—1523.

[6] N. Mag. I, 582.

[7] Sammest. I, 124 (562), 370, 423.

1533 paabegynde brolægning, i betragtning af, at gader „var snausede, fuld af sumper og huller, og at man folk baade til hest og gaaende stod fare for at lide skr og næsten var omkomne der".[1]

Medens alle de her nærmest omhandlede byer i bebyggelse gjennem middelalderen fik større og større o fang, bibeholdt dog de trende af dem (Aaslo, Tunsbe Nidaros) fremdeles sin plads paa samme side af den v eller elv, hvorved de fra først af var anlagt. I Berg derimod skred bebyggelsen fremad fra østsiden af Vaag til vestsiden eller Stranden. Dette havde udentvil f først af sin grund i den omstændighed, at østsiden v forholdenes udvikling ikke frembød plads for flere gaar ved søen. Dertil kom, at rummet i gaardene paa bryg siden mere og mere optoges af de indvandrede tys kjøbmænd. Naar bebyggelsen af Stranden først tog s begyndelse, kan ikke nærmere bestemmes. Sandsynlig fandtes der endnu, da byloven blev udgivet, 1276, p denne side af Vaagen kun Mikaelskirken med klost (Munkeliv), Jonskirken med kloster og erkebiskopsgaarde hvor nu nykirken staar. Første gang vi høre noget o privathuse paa Stranden er i en retterbod af 1295,[2] o senere gik bebyggelsen i løbet af det 14de hundreda raskt fremad, saa at hele strøget fra søen og indtil de nuværende markevei vistnok var fuldt bebygget allered inden udgangen af hundredaaret og længe før det brændt

---

[1] Pictor. hist. of England 6te bog 4de kapitel. I Tyskland va Hamburg sandsynligvis den første by, som lod en gade brolægge, nemlig Steinstrasse, som i 1273 kaldes *platea lapidea*. I det øvrige Tyskland begyndte Nürnberg først (1368) med at brolægge gaderne.

[2] § 6 (Norg. g. Love III, 25), jfr. N. Mag. I, 576 no. 24.

rste gang, 1489;[1] der nævnes ogsaa i 1481[2] „almen-ngsgaden“, vistnok den nuværende Strandgade, der rime-vis fra først af havde samme løb og bredde som senere. et samme gjelder ogsaa de fra denne gade opad gaaende uge og de smale gange eller „gaarde“ nedad til søen, g med den forskjel, at der af saadanne i middelalderen ndtes mange flere end nu, da en stor del deraf senere toges i de siden 1561 aabnede almenninger, medens sse før den tid ikke var til, undtagen maaske en tem-elig smal almenning ved Smørsgaarden.[3] I denne hen-ende var saaledes indretningen af Stranden forskjellig a, hvad der efter byloven fandt sted hinsides Vaagen, ortil kom, at gaardene vel heller ikke, som her, havde n omtalte gjennemgang. Dette hang sammen med, hvad r dannede den væsentligste forskjel mellem bebyggelsen Stranden og østsiden, og denne forskjel havde igjen sin und i de lokale forhold. Som bekjendt er Strandsiden naturen, eller naar vi sætte den udspringende told-dbrygge og moloen ud af betragtning, i høi grad udsat r sødraget under nordlige vinde, og havde man her gget saaledes som paa den anden side, vilde de der ggende fartøier og baade af forskjellig størrelse under hver af de ofte opstaaende storme have været udsatte r at ødelægges.[4] Man indrettede sig derfor vistnok

---

[1] N. Mag. I, 544, hvor aarstallet for branden vistnok urigtig sættes til 1488, medens den ifølge N. g. L. IV, 509 fandt sted 5 oktober 1489.

[2] D. Norv. I no. 930.

[3] N. Mag. I, 195.

[4] Et fremtrædende exempel herpaa har vi fra den saakaldte „Haakarlehøst“ i 1233, da en del langskibe, som tog leie ved Haakarlestranden, omtr. mellem Nordnæs og den nuværende toldbod, led betydelig skade.

allerede fra først af paa samme maade som nu, idet man lod pakboderne uden nogen foranløbende aaben brygge, som paa den anden side af Vaagen, springe frem lige til bolverkets yderkant[1] og imellem pakboderne levnede aabne rum eller saakaldte „hoper“, hvor ikke alene eiernes egne skuder og baade kunde faa et beskyttet leie, men ogsaa de større og mindre farkoster, hvori bønderne fra stiftets forskjellige fjorde til visse tider af aaret drog til byen med sine varer. Dertil kom, at man, skjønt selve pakboderne var opført af laft, udenom disse vistnok allerede dengang som nu anbragte aabne svalgange af standerverk, hvorigjennem der blev tilveiebragt en indbyrdes forbindelse mellem hoperne.

Rimeligvis er saaledes den omhandlede bebyggelse, som forskjellig fra bylovens bud, skeet ved et slags dispensation af kongen, hvortil han ogsaa i den henseende maatte være berettiget, da tomterne for en stor del vistnok tilhørte ham, skjønt de fleste vel eiedes af Munkelivklostret eller klostret ved Jonskirken. Naar kongen saaledes afstod tomterne, maatte han som betingelse ogsaa have fuld ret til at bestemme, hvorledes de skulde bebygges.

Til forskjel fra, hvad der, som det synes, fandt sted i de trende øvrige større byer, undergik Bergen senere end Strandens bebyggelse, men endnu i middelalderen, ogsaa en anden forandring, idet byens oprindelige strøg nærmest søen tildels fik en indretning forskjellig fra den, byloven havde forudsat. Gaa vi, for klarere at paavise dette, ud fra de nuværende forhold østenfor Vaagen, træffes der, som bekjendt, endnu som paa bylovens tid, 1276, en fortløbende aaben brygge foran gaardene og bag disse øvregaden, endvidere en med port i hver ende forsynet gjennemgang

[1] Dette vil ogsaa kunne sees af et diplom af 1386 (D. Norv. II no. 498) om Ceciliegaard, der laa „paa Stranden nedenunder Allehelgenskirke“. (Jfr. N. Rigsreg. VII, 651 og N. Mag. II, 325).

ller et aabent gaardsrum i midten af hver hel gaard, g endelig de to gamle almenninger med navne efter vedommende kirker, Nikolaus- og Mariekirken. Derimod avnes nu de to andre oprindelige almenninger i dette røg (Breida- og Bua-almenning), og desuden findes der gen af de forrige aabne smalgange eller „veiter“ mellem aardene. Disse forandringer kan ikke være fremkomne fter bryggens seneste brand, i 1702, da vi træffe væsentg de samme forhold allerede paa det ovennævnte gamle obberstik af byen fra ca. 1579. Rimeligvis maa derimod en omtalte nye ordning være foretaget efter en af de rande, som indtraf mellem det sidstnævnte aar og 1276, g hvorved hele strøget fortæredes, altsaa enten i 1413[1] ller 1476.[2] Men af disse alternativer er der overveiende runde til at foretrække det sidste, da det af den foran s. 342) citerede lybske krønike fremgaar, at der netop i 476 blev indført noget nyt, idet den beretter, at efter randen i det aar „blev kjøbmændene (sc. de hanseatiske) nige med rigsraaderne, som eiede tomterne, og byggede gjen efter overenskomstens lydelse 13 alen *bade*[3] og ikke øiere, og 3 tomter skulde staa ledige; derfor skal kjøbmændene svare“.

Hvilke disse tre tomter af forhenværende gaarde var, ader sig neppe sikkert bestemme. Ialfald kan dermed kke sigtes til de trende gaarde, som i sin tid stod norenfor Guldskoen, men i den norske So, forfattet ca. 1584,

---

[1] „2 nætter før allehelgensmesse“ (1ste novbr.) (Isl. Annal., udg. af G. Storm, s. 291).

[2] Se Grautoff II ved dette aar, Alb. Krantz Vandalia lib. XIII kap. 12, N. Mag. I, 544, jfr. Norg. g. L. IV, 509, hvor branden sættes til 20 oktbr. 1476.

[3] Betydningen af dette ord, som dog mulig beror paa en skrivfeil eller urigtig læsning, skal senere omhandles.

siges[1] at ligge øde efter en brand „for mange aar siden", nemlig Skjeggen, Dræggen og Bremergaard. Thi vel omtales den ene af disse, Dræggen, allerede i 1520 som ubebygget, idet der paa dens tomt kun fandtes enkelte smaaboder,[2] hvorfor den ogsaa var fri for udredsel af leding;[3] men derimod var Bremergaarden endnu i 1508[4] ved magt, og i 1523 blev betalt leding baade af den og Skjeggen.[5] Den brand, hvortil den norske So sigter, kunde saaledes ikke være indtruffet i 1476, men mulig i 1527, da heller ikke Skjeggen og Bremergaard omtales, saavidt vides, som bestaaende efter dette aar, ihvorvel kun Guldskoen nævnes som brændt dengang.[6] Men hvorledes det end forholder sig med udsagnet i den norske So, saa bliver det paa grund af det anførte tydeligt, at de nysnævnte gaarde ikke kunde være dem, som den lybske krønike har for øie. Derimod kan her vel tænkes paa nogle andre gaarde, som ifølge en statut for det hanseatiske kontor i Bergen af 1572[7] skulde blive ubebyggede, forudsat dog, at denne statut forsaavidt er en gjentagelse af ældre bestemmelser, hvad der kan være rimeligt nok, siden der ikke i det nævnte aar eller kort før var indtruffet nogen brand, som kunde fremkalde et saadant paabud. I denne statut fastsættes nemlig, at følgende gaarde ikke skulde bebygges:

---

[1] N. Mag. II, 25.

[2] Jfr. N. Regnsk. o. s. v., udg. af H. Huitfeldt-Kaas, I paa registeret under Dræggen. Om strøgets senere bebyggelse se N. Mag. II, 277, 279, 336, III, 506; N. Rigsreg. VIII, 416.

[3] Hist. Tidsskr., 2den række II, 301.

[4] Ifølge et plattysk diplom af dette aar (orig. i d. geheimeark.), hvorved der pantsættes en „sesteuen" (søstue) i gaarden.

[5] Hist. Tidsskr. anf. st.

[6] Se N. Mag. I, 550.

[7] Se Lünig's Reichsarch. pars special. contin. IV theil II fortsetz. pag. 96 § 70.

ikelgaarden, „die tüfte bey norden“ [hvilket mulig skal ses i forbindelse med det foregaaende ord og forstaaes n den nordre halvdel af Mikelsgaarden], „die halbe Kapn bey süden“ [d. v. s. den søndre halvdel af Kappen], le Fatten[1] og hele „Schufften“ [d. e. Skaften].[2] Under e omstændigheder er det klart, at strøget dengang blev get omreguleret. Det heder nemlig i den saakaldte rgens Fundats,[3] efterat bryggens brand i 1476 er omt: „og siden have de hende saaledes ordineret og opgget, som hun nu [ca. 1580] er funderet; thi tilforn ver den plads været bygget, som Stranden nu er“. mmenholdes dette med hvad ovenfor (s. 357) er sagt n indretningen paa Stranden, saa sigter forfatteren sandnligvis for en del til sløifningen af de omtalte almenger, men ialfald maa han ville give at forstaa, at man d opbyggelsen efter branden ikke mere indrettede de rrige „veiter“ mellem gaardene. Dette faar ogsaa sin styrkelse derved, at dette slags smuge ikke findes nævnt nsides Vaagen efter 1476 og sidste gang i 1472, da der ntales Brynjulfsgaard og dens „veiterum“.[4]

Ved denne nye indretning opnaaede det hanseatiske ntor saaledes en fordel. Thi naar gaardenes porte lukdes, kunde ingen komme fra bryggen til øvregaden eller nvendt, uden ved at gaa gjennem strøgets almenninger. nere begyndte tyskerne for at opnaa end større sikker-

---

[1] laa nærmest indenfor Breida-almenning (D. Norv. X no. 33). Denne siges i nogle optegnelser af 1717 (Kristiania Videnskabsselsk. Forhandl. f. 1876, s. 4) at have ligget tæt i nordvest for Finnegaarden.

[2] N. Mag. I, 544.

[4] Se D. Norv. IV no. 973. Gaarden laa i Mariekirkens sogn tæt søndenfor Apostelkirken og var den nordligste af alle gaarde paa bryggen (Norg. g. Love III, 44, jfr. D. Norv. XII, 760).

hed eller, som det heder, „for at gjøre bryggen fast“[1] i 1523 at opføre en mur „mellem kongsgaarden og brygg gen“, eller, som en anden udførligere og vistnok rigtigere beretning[2] lyder, de „byggede udenfor Kjøbmandsstuen et blokhus og begyndte at gjøre en mur langs øvregaden ovenfor bryggen til lands op“. Men paa forlangende af den nye lensherre, Eske Bilde, der kom til Bergen 17 mai 1529, maatte tyskerne borttage baade muren og blok huset[3]. (Forts.)

---

[1] D. Norv. XII no. 348.

[2] N. Mag. I, 548 (jfr. 356).

[3] Anf. st. 549.

EN MARIESTUKE.

AF

H. M. SCHIRMER.

I anden rækkes 6te bind af nærværende tidsskrift er der, s. 159 o. fl., indtaget en længere udredning betitlet: Atter om Throndhjems domkirke.

En ledvis drøftelse af denne afhandling vilde alene blive en gjentagelse af, hvad der af mig allerede andre steder er fremlagt, og jeg har derhos for ganske nylig for mit vedkommende søgt at godtgjøre, at forfatteren netop lige over for de her angjældende bygningshistoriske spørgsmaal støtter sig til en feilagtig kronologi og gaar ud fra bygningshistoriske og kulturhistoriske forudsætninger, som er urigtige.[1]

Imidlertid er der i afhandlingen et specielt punkt, der paakalder opmærksomhed, baade fordi det under samme omhandlede spørgsmaal har været meget lidet drøftet og paa grund af den maade, hvorpaa det her sees at være behandlet.

Det er enhver bekjendt, der har seet Throndhjems

---

[1] I Teknisk Ugeblad f. 1889 s. 53 o. fl. Rettelse s. 64. Forøvrigt vil man finde en fortegnelse over hele den herhenhørende literatur i nærværende forfatters skrift: Femti daterede norske bygninger fra middelalderen, s. 14.

domkirke, eller gjengivelser af den, at dens østre del udgjøres af en særskilt ottekantet bygning, der har en indre del og en omgang om denne, medens den indre del og omgangen er adskilt ved et massivt brystværn, et cancelli af dobbelt mandshøide. Med kirkens kor staar denne bygning i forbindelse ved bueaabninger i den østre korvæg (gavlvæggen), paa den maade, at den indre del af den ottekantede bygning og dens omgang hver har særskilt adkomst til og fra koret.

Hvis al historie vedrørende denne kathedral endnu var en lukket bog, hvis man intet vidste, uden hvad bygningens levnede dele selv beretter. og man saa, med vanligt kjendskab til kathedralerne inden den vesteuropæiske kulturkreds, uden tidligere at have seet bygningen, tænker sig at foretage en vandring gjennem den fra vest mod øst: tænker sig at gaa ind gjennem hovedportalet i vestre front (nu gjenmuret), gjennem skibet (nu „ruinen"), videre gjennem „triumfbuen" (nu gjenmuret, kun med en i 1860 udbrudt døraabning) og frem under taarnet med en vinge til hver side og videre gjennem „sanghusdøren" ind i koret, østover, og saa opdagede denne ottekantede tilbygning, da vilde enhver kjendtmand i datidens bygningsvæsen sige: Se, der har vi ogsaa et Fruekapel! — *Our Ladys Capel.* Det vil sige netop det samme, som vi her i landet i middelalderen kaldte en Mariestuke. Dette har allerede prof. Munch seet og antydet, om end flere sagens realitet uvedkommende omstændigheder, dengang endnu, stillede sig hindrende iveien for, at det af ham kunde blive fremsat med klarhed og positiv bestemthed.

Naar der saa kom en mand, der var bevandret i vore gamle dokumenter og fremlagde ikke et, men flere saadanne, i hvilke kirkens Mariestuke paaberaabes, hvori der er gjort dotationer til den og den er udmærket frem-

kirkens øvrige mindre kapeller (stuker) paa den maade, den er stillet i klasse, ikke med disse, men med byens selvstændige kirker, og saadanne dokumenter foreligger der, da vilde enhver tvivl, hvis nogen nærede en saadan, være hævet og alle erkjende, at her har vi altsaa Mariestuken, den sag er klar.

Dette er derfor selvfølgelig det standpunkt, fra hvilket man har at gaa ud i anskuelsen lige overfor denne tilbygning. At denne tilbygning er Mariestuken er *a priori* givet, og vil nogen bestride det, da paahviler bevisbyrden fornægteren.

En saadan er forfatteren af her berørte afhandling, og vi skal derfor se noget nærmere paa det grundlag, hvorpaa hans demonstration hviler. Hans fundamentale argumentation lyder som følger:

„Men da den første betydning af *stuka* er et ærme, saa har i lighed dermed et rum af det heromhandlede slags vistnok været saaledes indrettet, at man ikke kunde komme ud af et saadant rum ad anden vei, end man kom ind, eller med andre ord, at en stuke ikke var noget gjennemgangsrum.“ (S. 190).

Da nu heromhandlede tilbygning har en dør ud til det frie og der ydermere er tilbygget den trende smaastuker, saa mener forfatteren, at den af denne aarsag ikke kan være Mariestuken, fordi man kan gaa igjennem den ud til det frie og, efter hans mening, maa gaa igjennem den ind til bemeldte tilbyggede smaastuker.

Et ærme har altsaa, efter forfatterens logik, kun én aabning, og fordi et ærme kun har én aabning og man derfor ikke kan passere gjennem det, derfor maa en kirkedel, der paa grund af artsligheden er betegnet med samme ord, heller ikke have mere end én aabning, endsige være et gjennemgangsrum.

Det karakteristiske ved et ærme i denne bemærkelse er jo imidlertid, at det har en aabning i hver ende, og at det netop er en gjennemgang, der passeres af den menneskelige arm og haand saa ofte et ærmet plag trækkes paa og af. Skulde det derfor være i denne bemærkelse at kirkestuken var betegnet med brynjestukens eller kjortelstukens navn, da maatte den jo netop være i besiddelse af den egenskab, for hvis formodede tilstedeværelses skyld forfatteren dømmer heromhandlede kirkedel ingen stuke at være.

Men det kan naturligvis ikke være paa denne maade den etymologiske analogi er at trække, saameget mindre, da forfatterens konklusion, at kirkestuken ikke er noget gjennemgangsrum, er fuldkommen rigtig, forsaavidt som en tilbygning aldrig er gjennemgang, medmindre den er opført som forhal ved et portal. Det er bare præmissen, som er forkert, thi det er selvfølgeligt i egenskab af fremspringende eller tilhæftet del, at ordet *stuka*, der egentlig betyder ærme, ogsaa er appliceret paa et til en kirke eller kirkedel føiet kapel eller en altarniche, ikke paa grund af ærmets mangel paa aabning i den ene ende, en mangel, der ikke kjendes ved noget normalt konstrueret ærme.

Er derhos denne etymologiske sammenhæng rigtig, da er det følgeligt heller ikke paakrævet, at en saadan udbygning maa være forsynet med altar for at kunne betegnes som stuke, hvilket man hidindtil har antaget.

Forfatterens etymologiske bevisførelse kan altsaa ikke bruges, men maa lægges tilside.

Afseet fra dette formodede bevis, der altsaa ikke er noget bevis, er imidlertid, som berørt, forfatterens mening ganske rigtig, forsaavidt den gaar ud paa, at en stuke ikke kan være noget gjennemgangsrum. Men det er urig-

igt, naar forfatteren gaar ud fra, at den her omhandede kirkedel er et gjennemgangsrum. Den er ligesaalidt gjennemgang ud til det frie, som ind til de tilbyggede maastuker. Stuken selv, i hvilken altaret var anbragt, og i hvilken man nu under restaurationen under feilagtige forudsætninger har opstillet en repræsentant for Kristkirkens høialtar, og som ved det massive cancelli i dobbelt mandshøide er afgjærdet fra omgangen, er alene tilgjængelig fra denne omgang og fra koret; fra den første gjennem tvende mindre døraabninger i cancelliet, i stukens vestre del, en paa hver side. Og de trende tilbyggede smaastuker staar ikke i forbindelse med selve Mariestuken, berører den ikke engang, men er tilbygget dens omgang, gjennem hvilken de har sin adkomst, uden at man berører Mariestuken, naar man søger disse smaastuker, hvor man saa end kommer fra.

Ganske paa samme maade forholder det sig med den dør eller det portal, som fra denne kirkedels sydøstre side fører ud i det frie. Den er anbragt i omgangens mur og staar i ingensomhelst direkte forbindelse med selve Mariestuken, ikke mere end et hvilketsomhelst andet af kirkens portaler. Den kan derfor heller ikke være anbragt her af hensyn til Mariestuken, forkorter heller ikke nævneværdigt veien fra det frie ind til denne stuke, der næsten lige hurtigt kan naaes baade fra korets søndre og nordre portal. Dette portal maa derfor være anbragt her af hensyn til en anden invention, der ved Mariestukens opførelse blev bragt i arkitektonsk forbindelse med denne, den hellige brønd eller kilde nemlig, som findes lige ved siden af denne dør. Og naar man i vore dage har givet den navn af „Biskopsindgangen“, da staar dette i forbindelse dermed, at erkebiskop Valkendorf i sextende aarhundrede lod anbringe sit vaaben

paa den, samtidigt med, at han restaurerede Mariestuken, som dengang paa grund af kirkens ruinerede og for store deles vedkommende forladte tilstand var taget i brug som kor. Det er ogsaa meget muligt, at man fra den tid har benyttet denne adkomst som indgang til denne kirkedel, som nu var bleven kirkens kor.

De symbolske figurer, der udvendigt paa høire side pryder dette portals kapiteler, synes ogsaa ligetil at betegne den som brønddøren. Jeg har kun fotografiske gjengivelser af disse figurer før og efter restaureringen nu i vore dage samt plancheværkets gjengivelse at holde mig til, og det er vistnok utvivlsomt, at man, naar man studerer dem i originalen, vil kunne se klarere og sikrere. Det forekommer mig dog, som her er ment fremstillet tvende haner, altsaa for tilfælde kjendte brøndfigurer fra det daglige liv, og tvende løver, et symbol, der i kunsten fra Arilds tid har været benyttet i forbindelse med vand, drikkevand, særligt kildevand, rindende, rislende vand. Hvad den menneskelige maske, som disse bæster har mellem sig og bider i eller slikker paa, skal betyde, er ikke godt at sige, da det ikke tydeligt kan sees, hvad den foretager sig, men masken synes dog enten at holde noget i munden eller at give noget fra sig.

Forsaavidt omhandlede begrundelse om ærme og gjennemgang vedrører, og det er det eneste udgangspunkt, forfatteren sees at have, kan den derfor ikke i nogen af dens led afsvække den naturlige og ligefremme opfatning, at ottekanten er kirkens Mariestuke, der gjentagende findes nævnt og paaberaabt i middelalderlige dokumenter hidrørende fra tiden 1293—1343.[1]

Kristiania 20—4—89.

---

[1] Se Fornlevninger, s. 600.

SLUTNINGSBEMÆRKNINGER OM DE HAMARSKE KRØNIKER.

AF

Dr. GUSTAV STORM.

Det har vistnok været mig en Skuffelse at se, at Prof. Daae efter min Artikel om de Hamarske Krøniker (S. 277—308) ikke har ladet sine Tvivl om Hamar-Beskrivelsens Ægthed helt fare. Da imidlertid alting skal have sin Ende — og saaledes ogsaa denne Diskussion —, skal jeg denne Gang ikke optage Hr. Daaes nye Anke-poster i hele deres Bredde til Drøftelse; det vilde være at fylde Tidsskriftet med hvad der har mere literærhistorisk end egentlig historisk Interesse.

Til Hr. Daaes yderligere Bemærkninger om den „liden Historie om Biskop Mogens“ skal jeg kun pege paa den mærkelige Skildring af paa den ene Side Hamarbiskopens Forsvarsmidler og paa den anden Side Hr. Truids Angrebsmidler: Biskopen anskaffer sig „Dalpile“ fra Sverige, lader forfærdige Horn-Armbrøst „saa store, at ingen dem alene kunde spænde foruden Jærnpinde[1], som paa den Tid var brugeligt“, han lader samle Kastesten og udlægge Fodangler; men Hr. Truid kjøber „Krud og

[1] „Jarminde“ hos Berg (S. 281) er Skrivfeil; Haandskriftet af 2den Gruppe har her det rette.

Lod", lader gjøre Fyrpile (Brandpile) og fører med sig „Hageskytter med dobbelte Hager" osv. Denne gjennemførte Modsætning mellem gammeldags (middelalderlig) og modern Krigsudrustning forekommer mig betegnende for Forfattelsestiden, og jeg kan ikke tro andet, end den, som har opfattet og skildret dette Forhold, maa have staaet Begivenhederne meget nær, ligesom jeg ogsaa tilbøjeligere har peget paa de mange Træk. som synes at stamme fra Øienvidner. Det bliver mig da mindre væsentligt, om enkelte Udtryk i et Verk, som kun er bevaret i senere Afskrifter, skulde være forvansket.[1]

Jeg skal heller ikke indlade mig paa en yderligere Apologi for Sjøormen. Det vil ganske vist, som ogsaa Prof. Daae medgiver, bero paa et meget subjektivt Skjøn, hvor stor Lettroenhed man kan tiltro det 16de Aarhundredes Mennesker; dog kan jeg ikke nægte mig den Fornøielse at henvise dem, som staa paa Hr. Daaes Standpunkt, til de mange underlige Sjø- og Landdyr paa Olaus Magnus's store Kart fra 1539 (Sjøormen endog i 3 Udgaver og paa to Steder i fuld Virksomhed mod Skibe og Mennesker), og til at disse Underdyr blev troende optagne i Sebastian Münsters Kosmografi (1543), der fik europæisk Udbredelse.

Ligeledes tror jeg ikke at behøve at give en videre Forklaring af, hvad Prof. Daae nu lægger saa megen Vægt paa, at „Beskrivelsen" bruger Præteritum om de Bygninger, som virkelig existerede i 1553. Jeg har allerede tidligere (S. 129—131) vist, at baade Domkirken

[1] Dog skulde det undre mig, om ikke tyske Landseknegte allerede før Midten af 16de Aarhundrede havde ført Ordet „losament" eller „losement" (i Betydningen „Krigskvarter") med til Norden, naar man ser, at dets Stamord *loger* findes i Tyskland allerede i 13de Aarhundrede som „loschiren" (leire sig).

og Hamars Gaard (Bispegaarden) samt dennes Taarn var forfaldne i Tiden om 1553, og kan derfor virkelig ikke finde noget underligt i, at den Forfatter, der vil skildre disse og andre Bygninger i en fjærn Fortid og i deres fulde Pragt omkr. Aar 1300, om denne Tids Forhold bruger Præteritum; denne Anke synes mig at hænge sammen med, at Hr. Daae overhovedet ikke vilde anerkjende Betydningen af Udtrykket „i den Tid“ (se ovenfor S. 301).

Vigtigere anser jeg det at imødegaa min ærede Collegas Bemærkninger om Slægtskabsforholdet mellem Hamar-Beskrivelsens og Mag. Jens Nilssøns Bispekrønike, thi her finder jeg en principiel Modsætning mellem min Collegas og min Opfatning af den historiske Kildekritik. Jeg har ovenfor (S. 308) brugt det Udtryk om Prof. Daaes positive Hypothese, at denne selv forudsætter Hypotheser. Dermed har jeg naturligvis ikke villet udtale nogen Anke over, at han opstillede Hypotheser, men villet gjøre opmærksom paa, hvor svag den Hypothese er, der selv trænger til nye — ubeviste og ubevislige — Hypotheser. Hr. Daae har formodet, at „Beskrivelsen“ er uægte, men for at forklare dens Oprindelse maa han gribe til Hypotheser om tabte Verker, hvorom intet vides, og fører saaledes Undersøgelsen ud i det rent uvisse. Dette anser jeg for en betænkelig Methode i historisk Kildekritik, thi dennes Tendens skulde være at indvinde Visheder, men ved at bygge Hypotheser paa andre Hypotheser opnaar man kun at forøge Uvisheden.

I den 2den Afhandling søgte jeg at vise, at „Hamar-Beskrivelsen“ er en af Kilderne for Mag. Jens's Bispekrønike, idet jeg gik ud fra de omtrent ligelydende Bemærkninger om Biskop Karl Sigurdssøn. Naar to Beretninger i to Krøniker næsten ordret falder sammen, maa

enten den ene være afskrevet af den anden eller begge stamme fra samme Kilde. Jeg havde søgt at vise (S. 290), at Beskrivelsens Bemærkninger om de senere Biskoper stammede fra Gravskrifter i Kirken; disse Gravskrifter er, saa vidt de er bevarede[1], paa Latin, men de netop de norske Udtryk om Biskop Karl i begge Krønker er beslægtede, kunde jeg ikke komme til andet Resultat, end at „Beskrivelsen“ har oversat den latinske Gravskrift og Mag. Jens har udskrevet Beskrivelsen — med nogle Tilsætninger. I disse — at Karl havde tjent i Kong Hans's Cancelli, og at denne havde givet ham Thotens geistlige og kongelige Rente — kunde jeg derfor kun se uægte Tillæg. Naar Prof. Daae har gjort opmærksom paa, at Karl virkelig har tjent i Kong Christian d. 1stes Cancelli (hvilket jeg havde overseet), og at maaske allerede denne kan have givet ham Thotens „kongelige Rente“, kan dette efter min Overbevisning ikke forandre min Opfatning, thi det har ogsaa jeg vist (S. 294—96), at Mag. Jens foruden Beskrivelsen benyttede andre skriftlige Kilder (især Diplomer). Mit Resultat styrkes nemlig ved, at Mag. Jens's Krønike ogsaa i andre Punkter stemmer med Beskrivelsen (se ovenfor S. 297—98), og disse lader sig naturligst forklare som Laan fra Beskrivelsen.

Prof. Daae anker over, at jeg „ikke har taget Hensyn til endnu en tredie Angivelse af Hovedpunkterne i denne Biskops Liv“, nemlig den som findes anbragt under hans Billede i Koss Kirke paa Thoten. Prof. Daae antager nemlig, at denne Indskrift stammer fra tabte Optegnelser paa Thoten om ældre Prester, at Biskop Jens Nilssøn under en Visitats har seet og nedskrevet disse,

---

[1] af disse kjendes nu 3, hvoraf de to kun delvis er bevarede.

forsaavidt Biskop Karl angaar, og at dette ligeledes er gaaet — i en noget ændret Form — over i Beskrivelsen. Derved vilde Prof. Daae vinde et Argument for en tabt Fælleskilde. Men denne Anke maa jeg anse for ganske ubeføiet. Billederne af de ældre Prester i Thotens Kirke ere, som Antikvar Nicolaysen i 1863 har gjort opmærksom paa[1], ikke ældre end fra 17de Aarhundrede, og disses Indskrifter heller ikke ældre og desuden, som ogsaa Prof. Daae medgiver, overmaade feilfulde. En Undtagelse her gjør Indskriften ved Karl Sigurdssøns Billede, men det kommer ganske simpelt deraf, at den stammer fra „Hamar-Beskrivelsen". Den lyder:

„Aar 1483 fik jeg Ridder Carl, Hr. Seiers Søn af Grefseng, Toten med al kongelig og prestelig Regiment av Kong Hans, holdt her Capellan, var Biskop i Hammer og Slotsherre paa Agershuus, døde Aar 1488 og førtes til Hammer".

Indskriften har for det første tilfælles med Hamar-Beskrivelsen Aarstallet 1488 (medens Mag. Jens intet Aarstal har); dernæst kjender den som denne ikke Karls Ophold i Kancelliet (som kun findes hos Mag. Jens), og endelig stemmer Ombytningen af „Rente" med „Regimente" med en bestemt Haandskriftgruppe af Hamar-Beskrivelsen (den 3die), den, som stammer fra Biskop Hans Rosings Tid og altsaa ikke er ældre end Slutningen af 17de Aarhundrede[2]. Hvorledes Prof. Daae kan sige, at Indskriften i Thotens Kirke staar nærmere Jens Nilssøn end „Beskrivelsen", forstaar jeg kun under Forudsætning af, at han ikke har benyttet de tilgjængelige Aftryk af „Beskrivelsen", end mindre de her i Christiania tilgjængelige Haandskrifter.

[1] Aarsberetning f. 1862, S. 5.

[2] Se f. Ex. Aftrykket hos Holberg (Dannemarks Riges Historie II 173) og det dermed identiske hos Chr. Hammer (S. 22).

Biskop Hermans Ligsten er som bekjendt endnu bevaret og er nu flyttet tilbage til Domkirken; dens Indskrift, som han har sat sig i levende Live, ender QUI OBIIT ANNO MD ORATE PRO EO AM. Ligstenen laa endnu 1623 i Kirken (se ovenfor S. 116), og Michel Andersen har der læst hans Dødsaar MCCCCCXIII (ɔ: 1513). Naar nu allerede „Beskrivelsen“ har samme Aarstal for Biskop Hermans Død, har man vel Ret til at slutte, at ogsaa Compilatoren af „Beskrivelsen“ har læst som Michel Andersen. Hvorledes man kunde læse saa bagvendt, skal jeg ikke indlade mig paa at forklare; men at det er skeet, synes mig tydeligt. Og da har man Ret til at hævde, at Gravstenen har foranlediget, at Biskop Karl og Biskop Herman byttede Plads i Listen. Hr. Daaes Argumentation for, at denne Feil forudsætter en senere Tid end 1553, hvilket ogsaa skal gjælde den efter hans Mening paafaldende korte Omtale af Biskop Karl Jenssøn, synes mig lidet rammende, da vi hverken kjender Forfatteren til denne Liste eller hans Kundskabsstandpunkt, eller om han overhovedet stræbte efter at skrive Biskopernes Historie. End mere misvisende synes mig Hr. Daaes Forundring over, at Christian d. 2den ikke omtales i — Biskopslisten; hvorledes vil da Hr. Daae forklare, at heller ikke Mag. Jens siger et eneste Ord om Christian d. 2den?

Hr. Daae „tror ikke, at Mag. Jens blot har forefundet de tomme Navne paa Hamars Bisper og selv er Forfatter af alle de meddelte Fortællinger, men derimod at han har havt for sig en Series med endel tilføiede Notitser, hvilke han har afskrevet med Tilføielse af endel nye.“ Om denne Hypothese skal jeg ikke disputere med min ærede Collega, da ogsaa jeg er tilbøielig til at antage (se S. 296), at Mag. Jens kan have havt en Hamarsk

Medarbeider eller ialfald en Hamarsk Hjemmelsmand; men jeg kan ikke se andet, end at Spørgsmaalet om Afhængigheden af Hamar-Beskrivelsen bliver uberørt af Uvisheden, om Mag. Jens selv er Forfatter eller bare Compilator. Hvis man gaar ind paa Hr. Daaes Hypothese, bliver Forskjellen jo kun, at vi faar et ukjendt Mellemled mellem Mag. Jens og Hamar-Beskrivelsen, og istedenfor at jeg efter mit Standpunkt kun tør anse det bevisligt, at Hamar-Beskrivelsen var kjendt i Oslo 1598, kunde jeg ved at gaa ind paa Hr. Daaes Formodning vinde et Argument for, at den allerede tidligere var kjendt og benyttet paa Hamar. Jeg undrer mig ellers noget over, at Prof. Daae nu er kommet til det Resultat, at den eneste norske Bispekrønike fra Reformationsaarhundredet skulde være forfattet paa Hamar, naar han tidligere kunde finde det saa overmaade usandsynligt, at det ældste topografiske Særskrift skulde være forfattet der.

20de Novbr. 1889.

Efterskrift. Efter at dette var skrevet, er jeg kommen over et Haandskrift af Hamar-Beskrivelsen, der maa regnes til en ældre Redaktion end alle de tidligere kjendte, idet nemlig her Bispelisten stanser allerede med Nils Claussøn (Siningius 1608—1617). Ogsaa dette Haandskrift (som forøvrigt er en Afskrift fra c. 1740 og afbryder midt i Sjøormehistorien) har imidlertid Feil og Udeladelser, som forudsætter gjentagen Afskrivning. Jeg faar ved dette en ny Bestyrkelse paa min Mening, at Originalen er adskilligt ældre end c. 1600, og iallefald maa det nu ansees for sikkert, at Beskrivelsen ikke er forfattet i Nils Glostrups Tid. Det nyfundne Haandskrift vil give Anledning til flere Detalj-Berigtigelser, hvilket jeg imidlertid fremdeles anser det rigtigst at vente med, indtil en ny Udgave foreligger.

28de Novbr. 1889.

SMAASTYKKER.

1.

Griffenfeldts død og begravelse.

Griffenfeldt døde som bekjendt i Throndhjem 12 mar 1699. Den 18 marts indberetter generalmajor Johan Wib denne begivenhed til oberrentemester von Plessen og ve lægger sin indberetning en nota over den af ham foretag fordeling af 242 rdr. 66 β, som var rigskanslerens efterladt formue. Begge disse aktstykker[1] meddeles her:

Høyædle welbaarne herre.

Som dend her i nogle aar i arrest holte Peter Schu macher døde forleden Søndag, den 12 denne løbendis, og ee Eders Excellences udstæde assignationer till hans wnderhol ning for eet heelt aar findis, har jeg troett jeg dend burd till mig att tage, og Eders Excellence dend igen att tilschich Imidlertiid befinder dett sig att stifftsamptschriffueren der pa har betalt dett første quartals beløb, omschiønntt dett iche pa assignation findis affschreffuet, eller for quiterit, schich saa hermed denne assignation. Der fantis ellers effter den affdøde i rede penger 242 rixdlr. og nogle schillinger, huilch jeg haffuer, som dett hosfølgendis extract-memorial udvis distribuerit. Ellers haffuer jeg i allerwnderdanigste fo mening, der till andledigett wed eett schriffuelse jeg dend 2 augusti forleden aar fich fra sl. obercammerjuncher herr vo Knutten, att Hans Majestet allernaadigst schulde wilde ermel Schumachers begraffuelse lade bekoste, effter huilchen adv jeg og alt till begraffuelsen hørig har ladett indrette, bekos ningen forschutt, som bedrager effter hossendende regning

[1] Originalerne findes blandt breve til oberrentemesteren i rig arkivet.

g qviteringer[1] een summa aff 76 rixdlr. og 8 schl. dansche, ailchett forschud jeg will forwente, mig aff Eders Excellence enegentlig bliffuer wed een assignation till stifftets amptchriffuer igen refunderit. Jeg forbliffuer imidler som altjd

Eders Excellence
ydmyge og tienstschyldige
tiener
Johan Wibe.

Trundhjemb
d. 18 martij 1699.

Hwis aff høyedle og welbaarne hr. general major Wibe er betaltt, baade for medicamenter til Petter Schumacher, saa wel som for opwartning, som bestaar udj effter følgende

	Rixdlr:	Ortt:	β
Till Inger sl. apothecher von Westen betalt effter indgifne regning	35	2	20
Till mester Christian Fraven for medicamenter	32	3	22
Till docter Irgens for hans opwartning udj 18ten aars tid	70	„	„
Till mester Christian Fraven for hans opwartning udj 12 aars tid	80	„	„
Wagttmester-lieutenant till eet par støfler	4	„	„
Till soldatt Peder Nilssen, som har opwartet Schumacher udj 11 aars tid . . .	20	„	„
Sa	242 rdr.	„	66 β

Dette saaledis rigtig testerer
Johan Wibe.

Trundhiemb
dend 18 martij 1699.

A. T.

2.

Sigurd Jorsalafarers dragehoved.

Som bekendt fortælles det i Sigurd Jorsalafarers Saga (Heimskringla, Saga Sigurðar, Eysteins ok Ólafs, kap. 14), at Sigurd ved afreisen fra Konstantinopel forærede keiseren sine skibe, og at det forgyldte hoved paa det skib, som

[1] Disse vedligger nu ikke.

kongen havde styret, blev „sat op paa Peterskirken, hv
det siden er at se“. Prof. Schjern har søgt at vise, at det
dragehoved paa det fjerde korstogs tid blev ført til Brü
i Flandern; da borgerne af Gent senere indtog og plyndre
denne by, førte de dragen med som trofæ og satte den
paa taarnet af sin *beffroi* (stormklokketaarn), som den endn
pryder.

I et brev fra Gent af 12. novbr. 1888 skriver nu de
danske arkæolog Dr. Henry Petersen til mig: „Mi
kikkertglas sagde mig strax, at der var ikke det mindst
norske fra angiven tid ved dragen, og med elskværdig fore
kommenhed fik jeg saa paa biblioteket alle literære oply
ninger, der viste mig, at det alt for 17 aar siden (dog ku
i en folketidende) var bevist, at dragen vår gjort her i Ge
c. 1377. Se det kan jeg forstaa; den ligner grangivelig all
dragebilleder fra den tid“.

I. U.

3.

Professor Ole Pihl.

Professor Ole Pihl antages at have faaet sin Professo
Titel ved en feilagtig Expedition, da den skulde være til
tænkt hans bekjendte Broder Provst Abraham Pihl, R. D
O.[1] Der er visselig Grunde til, at denne Antagelse blev
almindelig, men den er neppe rigtig. Ole Pihl var Søn a
Andreas P., Provst og Sognepræst til Gausdal, og Martha
Christine Flinthoug. Han kom — efter B. Svendsen —
Roskilde Skole og var der 4 Aar, til han blev Student 1786.
Rimeligvis er han dog bleven Student 1785, da hans Vidnes-
byrd, „Laudabilis med Tegn for distingveret Færdighed“
Fysik, er dateret 16de Juni 1786 (undert. Kratzenstein) o
„Laudabilis med Tegn for Udmærkelse“ i Mathematik er a
7de Juli 1786 (undert. Geus). Han fik theol. Examen 13d
Oktbr. 1788, ikke med Udmærkelse, men med *laudabilis*,
hvilket han ogsaa 30te s. M. fik for sin Dimisprædiken.
Da han kom hjem, blev han Amanuensis hos Biskop Schmidt

---

[1] Kraft og Langes Forfatterlexikon, S. 298. Pavels's Dagbøger 1812—1813, 2. Udg., S. 70.

1790 Personelkapellan hos Broderen i Vang paa Hedemarken. Før han vendte tilbage til Norge, maa han imidlertid have gjort sig bemærket paa en saadan Maade, at han kom i direkte Forbindelse med Kronprindsen (Fredrik VI), der da — eller senere — gav ham Løfte om at blive udnævnt til Professor samt Tilladelse til at skrive direkte til ham, naar han ønskede noget. Rimeligvis er det skeet ved den Tid, han tog Embedsexamen (1788), da han omtaler "den vigtige Opfindelse til saa betydelig Forbedring for alt vort Kjørevæsen og alt det Arbeide, som baade Feltvognen og Lavetten og det mere dermed forbundne har givet dem".[1] Disse Opfindelser maa da vel have staaet i Forbindelse med Felttoget 1788. Som Kapellan hos Broderen assisterede Ole Pihl denne ved hans astronomiske Observationer, der efter Professor Thomas Bugges Vidnesbyrd blev meddelte til fremmede Astronomer og offentlig bekjendtgjorte, hvorved Ole Pihl „blev deeltagen udi den billige Berømmelse, hvilken hans ældre Broder ved sin astronomiske Fliid erhverver sig".[2]

1792 blev Ole Pihl udnævnt til resid. Kapellan i Christiania, hvor han synes i høi Grad at have været optagen af praktiske Gjøremaal. Han besad flere Eiendomme, deriblandt Gaarden Aarvold i østre Aker, anlagde et Teglverk og blev dette Opfinder af en blaa Glassur for Tagstene, der havde adskillige Fortrin for den hollandske. Han byggede en Ovn af en fortrinlig Indretning, og hans Teglsten blev efter Vidnesbyrd af sagkyndige Mænd — deriblandt Apotheker Maschmann og Assessor Esmark — særdeles gode, da hver Sten havde sin Form, hvori den blev liggende, til den var ganske tør. Der var saaledes 9—10,000 Former. Med alt dette leverede han sit Produkt billigere end det hollandske. Det var ved vort Aarhundredes Begyndelse, han havde anlagt sit Teglverk, og han regnede sig til Fortjeneste, at han havde gjort sin Opfindelse bekjendt. Ogsaa paa et andet Omraade havde han været virksom, idet han 1800 stiftede Christiania Søndagsskole, hvor Haandverkssvende og andre fik Undervisning i Regning, Skrivning og Tegning af en Lærer, som han lønnede af sin egen Kasse. Han mente nu — 1804 — at han turde ansøge om Opfyldelsen af Kronprindsens Løfte om

---

[1] Pihl til Kronprindsen $^{1}/_{9}$ og $^{31}/_{12}$ 1806. [2] Erklæring $^{16}/_{12}$ 1791.

Professor-Titelen og blev dertil anbefalet af Økonomi- og Commerce-Kollegiet samt Stiftamtmand og Biskop. Den sidste udtaler sig om ham som en Mand med godt Hoved, sund Dømmekraft og særdeles gode Gaver til at fremsætte de christelige Religionslærdomme baade i Prædikener og Katekisationer, samt med en udvortes Vandel, som det sømmer sig en retskaffen Lærer.

Der var al Udsigt til, at dette vilde gaa glat, men uheldigvis kom der noget iveien. 18de Juni fik Stiftsdirektionen en anonym Anmeldelse om, at Pihl som Eier af Aarvold lod hugge i Nabogaarden Tonsens Skov. Tonsen var Stiftsprovsten beneficeret, og der blev anlagt Sag. Der opkom ved denne Tid en heftig Strid mellem Pihl og hans Sogneprest, Stiftsprovst Lumholtz, — maaske paa Grund af denne Sag. Medens den stod paa, blev Pihls Ansøgning liggende, og først da Sagen var paadømt og han frifunden (1806), indkom han med en ny. Før denne havde han imidlertid indsendt en anden Ansøgning om Aarhus Stiftsprovsti. Den er udateret, men et medfølgende Brev til Kronprindsen og Biskop Bechs Erklæring er af 1ste Septbr. 1806. Bech giver ham al Ros for hans Embedsførelse, men anfører den for nogle Aar siden opkomne Uoverensstemmelse med Lumholtz, der har havt skadelige Virkninger for Embedets Førelse, hvorfor han maa ønske disse Mænd adskilte. Pihl siger i sit Brev til Kronprindsen, at han „har havt den Lykke at arbeide directe under Hs. kgl. Høihed", og fortæller ellers, at han ved egen Opofrelse har sparet Tønder Guld for Landet, hvorved han nærmest sigter til sit Arbeide med at faa Torv anvendt til Brændsel. Det drog ud med Besættelsen af Aarhus Stiftsprovsti, og Pihl kom da 31te Decbr. 1806 med sin fornyede Ansøgning om Professor-Titelen, som 20de Febr. 1807 blev ham tilstaaet, samme Dag som Stiftsprovstiet blev givet til den resid. Kapellan ved Kirken, N. K. Bechmann. Nogen Forvexling med Broderen er efter dette neppe mulig, end ikke i Cancelliet, da Broderen nævnes i et af de Sagen vedlagte Dokumenter (Th. Bugges ovennævnte Erklæring).

Sin Professor-Titel fik Pihl beholde, men det var ikke længe, han fik den forenet med sit Embede. 1809 maatte han søge Afsked, som det hed for svækket Helbred, men efter Biskop Bechs Erklæring, fordi han længe havde savnet

enighedens Agtelse og Tillid, der nu var aldeles tabt ved Rygte, som det vistnok ikke kunde nytte at søge juridisk vist, men som efter hans egen Tilstaaelse ikke var ugrundet. an fik Afsked med Tilladelse til at beholde Enkesædet Hasle mt Pension af Eftermanden, hvilken han — ifølge B. Svend- n — ikke hævede før 1818, da han blev svagelig. Aaret ter (25 Marts 1819) døde hans Hustru Anne Cathrine Holm. 311 havde han faaet Bevilling som Grosserer. Fortællingen , at han paa sine gamle Dage skal have været Berider,[1] negtes af en Mand, der har kjendt ham personlig.[2] Han holdt sig tilsidst hos sin Svigersøn L. M. Ibsen og døde de Juli 1834.

D. T.

4.

upaaagtet Beretning om Kampe mellem Eskimoer og Nordmænd paa Grønland fra Begyndelsen af 15de Aarhundrede.

Den sidste Efterretning om den gamle norske (islandske) oloni paa Grønland er hidtil bevaret i et Pavebrev fra 1448 DN. VI No. 327), hvoraf det fremgik, at „Barbarer fra edningernes nærliggende Kyster" omtrent 30 Aar forud altsaa c. 1418) havde tilsøs angrebet Kolonierne, ødelagt ere Kirker og bortført mange af Indvaanerne, som dog senere eddede sig tilbage og saavidt muligt opretholdt Kolonien. Da man i disse „Barbarer" endog har villet se engelske Sø- røvere, vil dette nu kunne berigtiges fra en samtidig Be- retning om disse Forhold, som, skjønt den tildels forlængst har været kjendt, dog ikke har været forstaaet.

Den danske Geograf Claudius Clavus eller Nicolaus Niger's Kart og Kartbeskrivelse har hidtil kun været kjendt fra et Haandskrift fra 1427 fra Nancy, men som jeg anden- steds skal søge at vise, er dette kun et kortfattet Uddrag, medens hans Værk var kjendt af to tyske Geografer fra Be- gyndelsen af 16de Aarhundrede, som har bevaret større Stykker deraf.[3] I Nancy-Haandskriftet omtales Grønland

---

[1] Dr. A. C. Bang, H. N. Hauge, S. 79. [2] Stiftsprovst P. Winsnæs
[3] Se det svenske geografiske Tidsskrift „Ymer" for 1890.

ganske kort (der berettes om dets store Udstrækning mod Nord og Øst ligetil Rusland, altsaa langs Nordpolen), men der gives dog tillige den ethnografiske Oplysning, at de nordligste Dele beboes af de vantro Kareler ligetil Nordpolen og forbi denne henimod China (tenent septentrionalia ejus Careli infideles quorum regio extenditur sub polo septentrionali versus Seres orientales); paa Kartet sees ogsaa nordvestligst i Grønland Indskriften „de vantro Karelers Egn længst mod Nord" (Carelorum infidelium regio maxime septentrionalis). Hvorledes Kareler kunde nævnes i det nordvestlige Grønland, har hidtil været en Gaade; man var henvist til at forklare den ved at antage, at virkelige Kareler havde fra det nordlige Rusland opdaget Novaja Semblja eller Spitsbergen og regnet disse Lande for Dele af Grønland. Men en bedre Forklaring giver de nævnte Excerpter hos de tyske Geografer Irenicus (1521) og Schoner (1515). Den første indskyder, efter at have berettet, at Grønland som en Halvø strækker sig op til det ukjendte Land ved Nordpolen, at herfra drager de vantro Kareler stadig med Hær til Grønland (proficiscuntur Careli infideles quotidie *cum exercitu* in Gronlandiam), den anden, at i det nordlige ukjendte Land langs Nordpolen bor i Nord for Norge „Vildlappmanni" og i Nordvest de smaa Pygmæer, 1 Alen høie: „dem saa Claudius Clavus fangne i Havet i en liden Baad gjort af Skind, hvilken Baad nu bevares i Nidaros Kathedralkirke. Der har de ligeledes et Langskib af Skind, som ligeledes engang blev taget med Pygmæer".[1]

Den sidste Efterretning, som skiller mellem de store og de smaa Skindbaade, er et tydeligt Vidnesbyrd om Eskimoernes Umiak'er og Kajak'er, — den eneste Gang, disse omtales i et middelaldersk Skrift; det kan ikke være andre Polarfolk, som her omtales, thi intet andet Polarfolk, som Nordboerne kjendte, brugte Skindbaade. Vi har altsaa her en samtidig Efterretning om, at Eskimoerne drog paa stadige Krigstog mod de grønlandske Kolonister, og at disse forsvarede sig og leilighedsvis havde sendt Trofæer fra sine

[1] illis ad occasum morantur Pigmei parvi longitudine cubitales: quos vidit Claudius Chlaus niger captos in mari in navicula modica de corio præparata: quæ hac nostra tempestate in Ecclesia cathedrali Nidrosie reservatur. Habent ibidem navem longam etiam de corio que quondam cum pigmeis etiam capta est.

Kampe mod Eskimoerne til Norge, — til Opbevarelse i Throndhjems Domkirke.[1] At disse Krigstog udgik fra Nord, er ganske rigtigt, thi allerede Historia Norvegiæ ved at berette, at hinsides Grønland mod Nord boede de smaa Skrælinger,[2] som de grønlandske Veidemænd der ofte traf og slog ihjel, hvor de kunde komme over dem.

Mærkeligt er Navnet „Careli“ paa Skrælingerne, thi dette er aabenbart identisk med det Navn, som Eskimoerne baade i Grønland og paa Labrador have givet sig selv: Karálit, i Sing. Karálek. Man har tidligere formodet, at dette Navn var en Forvanskning af det nordiske Skrælinger, og skjønt jeg ser, at Dr. Rink har udtalt sin Tvivl herom, kan jeg egentlig ikke se noget, som taler herimod. Men hvad enten Navnet er et Laan fra Nordisk eller selvstændig opfundet af Eskimoerne, er Navnets Forekomst hos den danske Geograf ialfald et Vidnesbyrd om, at det brugtes om og af Eskimoerne allerede ved Aar 1400.

4de Decbr. 1889.

Gustav Storm.

5.

Dragonlieutenant Paul Hansen Tolstads Autobiographi.

Sammen med de mange Skindbreve, der i Aaret 1883 af Rigsarchivet erhvervedes fra Gaardbruger John Mæhlum i Ringebo, og som tidligere havde været bevarede paa Bjølstad i Hedalen, fulgte ogsaa en (temmelig slet) Afskrift fra forrige Aarhundrede af en kortfattet Autobiographi af Paul Hansen fra Tolstad i Vaage, der i 1680-Aarene et Par Aar var Secondlieutenant ved de nationale Dragoner Nordenfjelds. Da der i det hele kjendes lidet til de lavere Grader inden Officiersstanden paa denne Tid, idet de ikke engang medtages i de skrevne Militaircalendere, der begynde ved Aaret 1680, har en Optegnelse af en saadan bondefødt Officier, hvoraf Armeen uden Tvivl har havt mange, vistnok sin Interesse.

---

[1] Jfr. om lignende Trofæer i Oslo Domkirke fra „Kong Haakons“ Tid Olaus Magnus's Beretning i Hist. Gent. Sept. II Cap. 9.

[2] trans Viridenses ad aquilonem quidam homunciones a venatoribus reperiuntur, quos Scrælinga appellant. Mon. hist. Norv. p. 76.

Jeg Poul Hanssen er fød paa Gaarden Toldstad i Aar 1652 en Kyndelmis Aften og var til Daaben i Hedahle Kirke Kyndelsmis Dagen og var døbt af Hr. Hendrich C drop[1], som da var Sognepræst paa Waage.

Anno 1675 ved Pindse Tiiden reyste jeg her ifra Tol stad til Christiania af Aarsag, jeg ey vilde tiene her for Sa dat, eftersom den herverende Cap: her paa Waage Hr. O Brun[2] da havde skrevet til Soldat andre i sit Compagnie, e som jeg kom til Byen, lod jeg mig hverve til Rytter Mathis Andersen Tønsberg daverende Stiftamtmand og Gou verneur paa Agershuus,[3] hvor jeg var under Richmæster Siberm og blev der Corporal, som jeg betientte i 2 og ½ Aar, da bl jeg bestilt af Generalmajor Jachob Duusen[5] til Richmæst Adjudant ved Oberste Skarenholsens[6] Regimentte, som jeg b tientte indtil Krigens Ende, som varede fem Aars Tid. Efte Krigens Ende blev jeg rechomonderet[7] veed Dragonerne Throndhiem af Genneralmajor Wibe[8] under Hr. Cap: Juuls[9] Compagnie i Wærdahlen, hvor jeg var i 2de Aar Second Leuthenant, da fik jeg Brev fra min sallige Fader, at dersom jeg vilde beboe min Faders Gaard Tolstad, jeg da skulde komme hiem og tage den i Brug, saasom han da var en gammel og sengeliggende Mand, hvortil jeg betengte mig og tog min Afskeed fra Compagniet og begav mig hiem og blev saa stedse hiemme, til min sallige Fader døde Anno 1695 d. 5te April. Og om Aaret derefter kom jeg i Ægteskab med min sallige Kone Anne Olsdatter og levede vii sammen i 37 Aar.[10]

Bagpaa: Poul Tolstads Levnetsløb Bæste-Fader til Tord Harelstad.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

---

[1] D. e. Frederik Nilssøn Glostrup, Sognepr. til Vaage 1643—67. [2] ɔ: Captain Ole Brun ved Opland. Regim., senere Oberst og Commandant i Throndhjem († 1710). [3] Formodentlig Forvexling med Sønnen Wilhelm de Tonsberg, der var Stiftamtmand i Akershus Stift 1710—31. [4] ɔ: Nicolai Sibbern, † 1722 som Brigader. [5] ɔ: Duncam. [6] ɔ: Oberstlieutn. Erik Scharnhorst († 1682). [7] ɔ: accommoderet? [8] Johan Wibe † som Vicestatholder 1710. [9] Thomas Juel blev 2. October 1682 Captain ved et Reserve-Comp. af de nationale Drag. Nordenfj. og forekommer endnu 1685, men ikke 86. [10] Hun døde altsaa c. 1733. Den ældste bevarede Ministerialbog for Vaage, der findes ved Kaldet, begynder med Aaret 1739.

Henr Mathiesen del 1888

DE NORSKE KJØBSTÆDER I MIDDELALDEREN: DERES OPRINDELSE, INDRETNING OG BYGNINGSSKIK.

AF

N. NICOLAYSEN.

III.[1]

Inden jeg dernæst gaar over til at omtale kjøbstænes bygningsskik, kan først hidsættes en almindelig berkning.

I regelen havde kulturen hos os fra den tid, kjøbder fremstod, utvilsomt saadan gang, at det nye, der kom fra udenverdenen, først ytrede sig i byerne og ere fra disse spredtes udover til det øvrige land. Dette derimod ikke tilfældet med bygningsskikken. For det ste kan det ikke siges, at landsbygden under tilfredsdelsen af de krav, der paa bygningsfeltet opstod med kriidommen, oprindelig blev paavirket af byerne, hvorimod de disse og landet samtidig fulgte den skik, der tidere havde dannet sig i den okcidentalske kirke og navni England, Irland eller Normandiet. Dernæst viste der hos os paa det verdslige felt netop det modsatte af den nnævnte gang, idet kjøbstædernes bygningsskik i saa henoprindelig kun var en overføring eller gjentagelse vad der fandt sted paa landsbygden. Her havde

[1] Fortsat fra side 362.

udentvil allerede rum tid, før kjøbstæder fremstod, d
bygningsskik vundet fuld fasthed, der senere, med vi
ændringer i Olaf kyrres tid (1067—1093), vedblev gi
nem hele middelalderen og paa enkelte steder næsten
vore dage. Denne skik var det, som, da byerne dannc
sig, ogsaa blev optaget i disse. men den undergik her, v
at tillempes paa de nye forhold med deres forskjellige kr
lidt efter lidt saa stor forandring, at der allerede lang
før middelalderens slutning ialfald i de omhandlede
største byer viste sig en ny eiendommelig bygningsmaa
hvori dog landets gamle skik endnu var synlig tilstede p
flere punkter. Dette vil nærmere sees, naar vi, fremde
med de fire nævnte kjøbstæder for øie, samle de hidhøren
enkeltheder og ordne dem i saadanne grupper, som em
medfører, eller efter materiale, konstruktion, ildsted, fo
og udseende samt hovedindretning.

Hvad først materialet angaar, var alle biskop
gaarde,[1] som oftest ogsaa kirker og klostre, hovedsage
opført af sten. Dog kan, som undtagelser fra den
regel, anføres nogle exempler paa, at man ogsaa til kirk
lige bygninger endnu anvendte landets gamle materiale
idet der af dette slags bygninger træffes følgende af træ
i Bergen[2] den lille kristkirke (opført c. 1070—1080)
den ældste apostelkirke (1107—1110), Olafskirken paa
bakkerne (1135—1136?) og prædikebrødrenes kirke (ca.
1240); i Nidaros[3] de to ældste Klemenskirker (996

---

[1] Ved biskopsgaarden i Bergen nævnes 1324 (N. Fornl. s. 421)
nogle „stenhuse med tilhørende overhuse“, hvilket vel rettest
opfattes saaledes, at de sidste var af træ i lighed med enkelte
gamle, nu forsvundne røgstuer paa landet i Bergens stift, som
havde underbygninger af sten.

[2] Se N. Fornl., s. 416, 421—424, 431, 432.

[3] Anf. st. 610 og Norg. g. Love I, 312.

—1016), Nikolauskirken (1103—1123), Peterskirken (før 1150) og et kapel i kongsgaarden (1217—1263). Dertil kom, at alle verdslige bygninger paa kongsgaardene i Nidaros,[1] Aaslo[2] og Bergen[3] udentvil udelukkende var af træ, dog i Bergen efter ca. 1248 kun tildels. Det samme var tilfældet med Maries gildeskaale i Bergen,[4] hvori lagthinget og raadstuen holdtes, og som det synes ogsaa med gildeskaalen paa Øren i Nidaros.[5] Endelig var det saa godt som uden undtagelse, at alle private huse, fraregnet kjeldere, var opført af træ. Som exempler paa det modsatte kjende vi for tiden kun nogle ganske faa. I Aaslo nævnes saaledes „stenhusene“ i gaarden Aagaaten 1381,[6] og efter hvad den bekjendte Svaning fortæller i sin historie byggede Kristiern II et stenhus i Aaslo for Dyveke ca. 1507—1508, men som allerede 1548 stod i ruin. I Bergen omtales 1367 „stenhuse“ i Gylten,[7] i 1420 en „stengaard“ paa Stranden,[8] og i 1564 fik Erik Rosenkrants tilbage et „stenhus“ „nedenfor“ Mariekirken eller „paa dens kirkegaard“, som en af hans forfædre havde opført;[9] det siges og, at der blandt de 2,500 bygninger, der brændte 1582, fandtes ikke „et eneste muret hus“.[10] I Throndhjem kunde det synes, som om man ialfald ved middelalderens slutning opførte huse af sten, da der i 1520[11] nævnes 3

---

[1] N. Fornl. s. 608 og 610.
[2] Aarsberetning f. foren. t. n. fortidsmind. bev. f. 1869, s. 179.
[3] N. Fornl. s. 422.
[4] Sammest. s. 434.
[5] Se nysn. aarsber. f. 1882, s. 213.
[6] D. Norv. III, no. 435.
[7] Samst. II, no. 392, jfr. no. 413.
[8] Samst. III, no. 652.
[9] N. Rigsreg. I, 433, 472.
[10] N. Mag. II, 47.
[11] N. Regnsk. o. Jordeb., udg. af H. Huitfeldt-Kaas II, 147, 148.

„murmestere“, men disse kan mulig have været anvend udelukkende ved domkirken.

Den sten, som i almindelighed brugtes ved bygnin arbeider, var natursten, dog kan det i enkelte tilfæl sees, at teglsten er kommen til anvendelse. Saaledes bl i en del af Munkelivklostrets kirke i Bergen truffet s dan sten,[1] men rimeligvis udenlandsk, hvilket vistnok ogs var tilfældet, dengang man i Bergen i 1584 til privathu først, som det synes, anvendte dette slags sten,[2] da d neppe førend i vor tid fandtes noget teglverk paa he vestlandet. Vi se og, at der til de nye bygninger, so lensherren Jørgen Hanssøn opførte paa Bergenhus omkri 1520, blev indført brændt sten fra Flensborg.[3] Nog anderledes var forholdet i Throndhjem, Aaslo og Tøns berg. I Nidaros skjænkede kongen til domkirken i 127 nogle „teglhustomter“, som i sin tid var laant erkebisk Einar (1254—1263) til kirkens fornødenhed, hvoraf d vel fremgaar, at man der virkede teglsten, uden at d dog vides, om nogen bygning deraf var opført. Dette va derimod tilfældet i Aaslo og Tønsberg. Paa det førs sted omtaler saaledes hertug Haakon Magnussøn ved 1290[4] sine „teglhuse øster paa lykkerne“, og vi har derhos bevis for, at tilvirkningen af teglsten der fandt sted længe fø det nævnte aar. Det viste sig nemlig ved udgravningen i 1865 af det forhenværende prædikebrødrekloster (nu bispegaarden), der antages stiftet ca. 1240, at det havde været opført af store norske teglstene,[6] og dette var lige-

[1] Anf. aarsber. f. 1860, s. 72.

[2] Jfr. N. Mag. II, 48.

[3] Nysnævnte Regnskaber I, 656 og Jørgen Hanssøns udgiftsregnsk. f. sommeren 1521, s. 27, endnu ikke udgivet.

[4] Norg. g. Love II, 483.

[5] D. Norv. II, no. 27, jfr. anf. aarsb. f. 1869, s. 181.

[6] N. Fornl., s. 723.

des, om end kun i mindre grad, tilfældet med de yngre ele af Mariekirken[1] og Hovedøens kloster. I disse byg-nger blev ogsaa truffet profilerede buestykker, der vidnede m, at teglfabrikationen dengang havde opnaaet stor fuld-mmenhed. Ikke mindst viste dette sig i den af rigets ntsler beboede „provstegaard" ved Mariekirken, hvori r til forblænding var anvendt teglsten med meget god lasur.[2] Herom vidnede ogsaa det af Magnus lagabøter 1276 opførte teglkastel paa Slotsberget i Tønsberg, hvor en saakaldte „teglhave" tæt under bergets østside endnu remviser tydelige spor af det forrige teglverk. Endelig ar der ogsaa i den af Haakon Haakonssøn i 1253 be-yggede kongsgaard i samme by benyttet teglsten.[3]

Hvad dernæst konstruktionen angaar, var der i sten-ygninger, hvor teglsten anvendtes, fuld mur, medens væg-ene ellers almindeligst var dobbelte og rummet mellem dem yldt med kalk, stenfliser og grus. I træbygninger var et saakaldte bindings- eller fagverk med udmuring eller klædning af bord vistnok aldeles ukjendt hos os gjennem hele middelalderen. Til skur og lignende simple bygninger anvendtes standerverk med bordklædning (*skjaldþili*)[4], men til vægge i kirker, som jeg forlængst har udtalt, det op-rindelig fra udlandet[5] overførte mere udviklede stav- eller reisverk (fr. *assemblages*), bestaaende af i hinanden falsede

---

[1] Anf. aarsb. f. 1869, s. 192, 195, 196.

[2] Se anf. aarsb. f. 1879, s. 276.

[3] Samme aarsb. f. 1873, s. 135.

[4] Se foran, s. 349.

[5] Se og nærvær. tidsskr. 2den række VI, 285, 414 f. Dog kan det neppe antages, at denne konstruktionsmaade har sit oprindelige hjem i England og Irland, hvorimod disse rimeligvis i saa henseende har været paavirkede af romerne, da vi træffe en aldeles lignende konstruktion dels i et hus i Pompeji og dels ved Trajans forum i Rom (se J. Overbeck, Pompeji, 3die udg., s. 334).

lodrette planker, omrammede af støtter til siderne samt oven- og nedentil af stavleier og sviller. Herfor har vi ogsaa ligefrem et bevis i Nidaros, hvor Peterskirken udtrykkelig omtales[1] som bestaaende af staver, ligeledes, som det maa antages, i de af Olaf Trygvessøn og Olaf den hellige opførte Klemenskirker.[2] Derimod var alle andre træbygninger end de nævnte slags utvilsomt opførte af laft (fr. *empilages*) eller med runde paa hinanden lagte stokke og udstaaende naver i hjørnerne.[3] Dette kan sluttes baade fra de ældste træbygninger i Kristiania, som har været bevarede til vor tid, og fra de levninger af endnu ældre træhuse, som fremkom i Aaslo ved skjæringen for sydbanen.[4] Det samme se vi og i Bergen, hvor der i 1582 blandt mange andre brændte et hus,[5] hvis „hjørne- og vægstokke" var forkullede under den foregaaende brand i 1561 og saaledes rimeligvis hidrørte fra middelalderen. Dertil kommer endelig, at alle gaardene paa bryggen, som brændte i 1476, udtrykkelig beskrives som laftede.[6]

---

[1] Norg. g. Love I, 312.

[2] Anf. Tidsskr. s. 289, 290.

[3] Se taxt for tømmermænd og bordarbeidsmænd *(filungr)* i kjøbstæderne af 1384 (anf. Love III, 219, jfr. Schive's og Holmboe's myntverk, fortalen XLVI).

[4] Se Ingeniør- og Arkitektforeningens Organ f. 1879, s. 39 samt pl. 10 og 11.

[5] Se N. Mag. II, 47.

[6] Alb. Krantz, Vandalia XIII kap. 12, hvor det heder: „ex lignis congestæ domus, trabibus supra se collocatis, qvo more et in Alpibus positæ domus rusticæ videntur". Da det heraf fremgaar, at laftbygninger ikke kjendtes i nordtyskland, hvor forf. hørte hjemme, bliver det sandsynligt, at de gamle trækirker, som dengang endnu maaske fandtes der, ei var laftede, men af standerverk.

Af denne konstruktion fulgte det ligefrem, at husenes rundplan ei havde runde former, men var vinklet, og da man i middelalderen anvendte meget tykkere tømmer end i væggene, er det rimeligt, at disse dengang ligesom paa landet ei dækkedes med bordklædning.[1] Denne har og i Bergen først fundet nævnt i 1649 ved opførelsen af en bygning paa Bergenhus,[2] og da man i 1877 borttog den ydre bordklædning paa Finnegaarden, der, som de øvrige gaarde paa Bryggen, først er opført efter branden i 1702, viste det sig, at tømmervæggen var bemalet med de fra Kristian IVdes tid gjængse blomster- og arabesk-forsiringer, hvoraf altsaa fremgik, at bordklædning endog paa sent her ikke havde været anvendt. Dertil kommer, at denne dækning heller ikke er truffet paa de ældste træbygninger i Aaslo og Kristiania. Heller ikke kan der fra navnet *Dramsíðin* (nu Dramshusen) paa en af bryggens gaarde i Bergen, saaledes som tilforn skeet, drages nogen slutning til, at gaarden var forsynet med bordklædning. Og naar R. Keyser[3] forstaar det ovenfor (s. 389) nævnte ord *skjaldþili* om en udenpaa en væg anbragt paneling af bord, og Fritzner[4] forklarer ordene *langþili* og *þverþili* paa samme maade, kan dette neppe være rigtigt, hvorimod ordet *þili* vistnok nærmest maa opfattes som betegnelse for selve væggen. Ialfald fremgaar denne betydning af *skjaldþili* paa det nysnævnte

---

[1] Maaske blev saadan klædning paa landet først anvendt for at bøde paa de gamle skrøbelige vægge i stavkirkerne, hvad vi først træffe omtalt i Jens Nilssøns visitatsbøger ved 1597 (udg. af dr. Y. Nielsen, I, 442, 444 og fl. st.).

[2] Norske Saml. I, 627.

[3] Efterladte Skr. II, 2den afd., s. 40.

[4] Ordbog II, 419.

sted (s. 349), og i den gamle homilie kaldes de af st[illegible] ende planker i en stavkirke sammensatte vægge *bili*.[1]

Derimod var det almindeligt overalt i middelalderen at væggene i træbygninger[2] udvendig blev tjærede.[3] Hvo[illegible] vidt man allerede dengang gav tjæren tilsætning af farv[illegible] stof og navnlig af „brunrødt“, ligesom i Tønsberg end[illegible] tildels 1750,[4] tør være meget tvilsomt. Ialfald anvendt[illegible] man i middelalderen ganske vist ikke oljemaling, og særl[illegible] var den hvide farve for træhuse neppe kjendt før henimo[illegible] slutningen af det 17de hundredaar; sandsynligvis er de[illegible] til denne farve Petter Dass[5] sigter, naar han synge[illegible] efter Bergens brand i 1702:

> Om Morgenen var du som Svanen saa hvid,
> Om Aftenen sorter' end Ravne;
> Din Farve forsvandt i saa hastig en Tid,
> Den kunde saa lidet dig gavne.

Ligesom paa landsbygden, saaledes gav man heller ikke i byerne væggene noget udspring i horisontal retning, som karnaper, eller lod det øvre stokverk skyde frem over det nedre.[6] Ligeledes var som paa landsbygden indre trapper saa godt som ukjendte, hvorimod trappen blev

---

[1] Jfr. Norg. g. Love I, 38, II, 111.

[2] G. norsk Homilieb., udg. af C. R. Unger, s. 133, 134.

[3] Se Bergens bylov (foran s. 351) og retterbod af 1282 (N. g. L. III, 15), medens det senere i en statut for det hanseat. kontor i Bergen af 1572 (Kristiania Videnskabsselsk. Forhandl. f. 1878 no. I, s. 9) forbydes, selvfølgelig af hensyn til ildsfarlighed, at stryge gaardene paa bryggen med beg eller tjære („pechen oder theeren“).

[4] Tønsb. Beskriv. af J. Müller, s. 60.

[5] Saml. Skrifter, udg. af Eriksen, I, 169.

[6] Det samme var tilfældet i de danske byer (se Mejborg, borgerlige Huse, s. 14).

lagt udvendig langs det nedre stokverks væg op til det øvre stokverk. Dette blev da forsynet med svalgang, der dannede forbindelsen mellem de forskjellige rum, saaledes som tilfældet var baade i den af kong Eystein Magnusson i 1107—1110 opførte store træhal i Bergen[1] og i Maries gildeskaale[2] sammesteds, og som vi endnu kan se i gaardene paa bryggen der.[3] Endelig kan det temmelig sikkert siges, at husenes tag gjennem hele middelalderen, ligesom endnu sedvanligt saa godt som overalt paa landet, ikke var afvalmet, men sadelformet med fuld gavl i hver ende.

Vi komme dernæst til en af de vigtigste indretninger i et hus, nemlig ildstedet, da der af dettes beskaffenhed afhænger saameget andet. Som jeg paa flere steder har udtalt, var der kun to slags ildsteder paa landet hos os indtil den nyere tid: enten en aaben are midt paa gulvet eller en stenovn i det ene hjørne af rummet, begge med tilhørende ljore i taget for udgangen af røgen. Eilert Sundt var den første, som i vor tid fremsatte en formodning om, at den af Olaf kyrre indførte ovn var af samme slags, uden dog at begrunde denne formodning Han sluttede endog sine undersøgelser med den antagelse,[4] at begge de nævnte slags ildsteder oprindelig havde været samtidige i hver sin kreds af landet. Men denne mening kan ikke forsvares; thi for det første er det aabenbart, at aren paa grund af sin simpelhed maa være ældre end den mere sammensatte ovn, og dernæst omtales der ikke i de historiske beretninger noget andet slags ildsted her i landet end aren førend efter midten

[1] Se Sverres saga kap. 77.

[2] Se diplom af 1348 (D. Norv. II, 243).

[3] Se det medfølgende rids af Dramshusen pl. I, fig. 1—5.

[4] Se Bygningsskikken paa Landet i Norge, s. 246 i noten.

af det 11te hundredaar, og da heder det udtrykkel
Snorres beretning, at Olaf kyrre (1067—1093) var „
første, som lod gjøre ovnstuer“. Indtil denne tid var
gelig kun aren kjendt over hele landet. Derimod er
som jeg forlængst har udtalt, vistnok urigtigt, naar Key
og efter ham P. A. Munch antog, at den af Olaf kyrre
førte ovn var som vore nuværende vindovne, altsaa med
røggang eller skorstenspibe.[2] Det kan endog være
tvilsomt, om skorstene dengang overhovedet fandtes
steds udenfor Norge, og navnlig er de engelske arkæol
slet ikke paa det rene med, om saadanne indretninger
kjendt i Britannien før efter den angelsaxiske tid. Hvad No
angaar, finder jeg det her overflødigt yderligere at
gaa Keysers mening, da det kan være nok at pege
de ovenanførte (s. 350) bestemmelser i Bergens bylov, h
skorstenspiber nødvendigvis maatte have været omtalt,
de der nævnte ovne var af det slags, som tiltrængte
danne røggange. Alle de norske byer, som fandtes,
Olaf kyrre indførte ovne, og saaledes navnlig de tre
af de her omhandlede og sandsynligvis ogsaa Bergen,
derfor oprindelig udelukkende henvist til at anvende
paa landet hidtil brugelige are. Dog varede det i Nida
og Bergen vist ikke længe, før Olaf kyrres ovne der bl
indført. Det tør endog ikke være usandsynligt, at det

[1] Efterl. Skr. II, 2den afd., s. 42, 53.

[2] Desuden maatte Olaf kyrres ovn være af sten og ikke hverken af jern eller kakler, da ovne af dette slags først kjendes fra senere middelalder. Saaledes kan støbning af jernplader for store „kachelofen“ og disses brug først paavises i Tyskland i de to sidste tiaar af 15de hundredaar, navnlig i Elsas og ved Mosel. Men de var dengang endnu sjeldne og kun anvendt i fyrstelige slotte, raadhussale o. desl. Nogle tiaar senere vandt de derimod indgang hos alle mere velstaaende familjer selv paa landet. (Gesch. d. Eisens af dr. Ludv. Beck, 1884, I, 948).

adan ovn, der sigtes til omkring 1097, da den islandske est, senere biskop Jon Agmundssøn i sin tale til Magnus rfot i Nidaros henstiller til kongen at tænke sig, hvilken er hedest, enten „den, som brænder i ekestokker og er gjort i ovnen“, eller den, som næres af tørre kviste.[1] en om der end ikke lægges nogen vegt paa denne for-lling, saa er der ialfald bevis for, at ovnen var kjendt Nidaros længe før bylovens tid, da det sees,[2] at Nikolaus kjaldvardssøn under forsvaret i 1176 af sit loft brugte ovnsten“. Og at dette slags ovne senere var almindelig er, fremgaar af fortællingen[3] om Audun raude. Denne ar i sin tid korbroder i Nidaros og blev senere biskop Hole paa Island, hvor han i 1315 paa sit bispesæde od, „som skik er i Norge“, indrette en ovn af sten, der fter beskrivelsen var en røgovn og vakte stor opsigt som oget nyt. Vil man nu her end ikke forstaa „Norge“ om ele landet, men indskrænke det til den kant deraf, hvor biskopen havde hjemme, saa bliver det ialfald klart, at røg-ovne var almindelige i Nidaros ind i det 14de hundred-aar. Noget senere, i 1428,[4] nævnes i byens erkebiskops-gaard „skorstenstuen“ eller med andre ord en stue med peis, altsaa med skorstenspibe, som mulig var tilkommen

---

[1] Biskup. søg. I, 223.

[2] Heimskr., s. 809.

[3] Biskup. søg. I, 830.

[4] Aslak Bolts Jordeb., s. 111, jfr. N. Saml. I, 612. Men erke-bispegaarden var (og er) som bekjendt en stenbygning, og i en saadan er det selvfølgelig meget lettere at indrette en røg-gang i muren, end i et træhus at opføre en frit staaende skor-sten. Forresten findes vel den ældste skorsten her i landet i „stenhuset“ ved Grans prestegaard, hvilket efter den rimeligste beretning maa være yngre end stiftelsen af Hamars biskops-stol (1150), da det heder, at biskopen der havde sit tilholdssted under visitatser. Dog er huset vistnok ældre end ca. 1250.

ved gaardens gjenopførelse efter branden i 1295. Derimod har jeg ikke truffet noget, hvoraf det kunde sluttes, naar man først fik skorstene i byens privathuse.

Gaa vi til Bergen, findes røgovnen her omtalt ikke lang tid efter Olaf kyrres død (1093), da det sikkert maa antages, at den af hans sønnesøn Eystein Magnussøn i 1107—1110 opførte store berømte træhall allerede fra først af havde ovne af dette slags i øverste stokverk, siden det siges, at man som forsvar brugte „ovnstene". Det samme var ogsaa tilfældet i et privat hus i 1155 under angrebet paa den saakaldte Sigrid sætas gaard, hvor man i loftet „brød ovnene ned" og anvendte stenene som kastevaaben mod angriberne.[2] Og at røgovnene var almindelige i Bergen paa bylovens tid, 1276, kan sluttes af dens ovenfor (s. 394) omtalte bestemmelser. Vi kan ogsaa se, at det slags ovne udelukkende blev anvendt i gaardene paa bryggen[3] ligetil 1702, men efter den da indtrufne ildebrand ombyttedes med bilæggerovne. Naar man derimod ellers i Bergen sluttede med brugen af røgovnen, kan ikke sees; men da bilæggerovnen sikkert vilde være bleven indført paa bryggen allerede efter branden i 1476, hvis den da havde været kjendt, maa det sluttes, at man overalt i byen dengang kun brugte røgovne og saaledes ikke havde skorstenspiber. Disse træffes med sikkerhed først i 1518, da der blandt Jørgen Hanssøns bygningsarbeider paa Bergenhus[4] nævnes opførelsen af „en skorsten

[1] Sver. sag. kap. 77 jfr. 103.

[2] Heimskr., s. 751, Fagrsk., s. 172.

[3] Med ovnen fulgte naturligvis ljore i taget (N. Mag. I, 53, II, 570, 571, 583), og for at dæmpe den fra ovnen udgaaende ild maatte man, da den ellers kunde blive farlig for stuen, have ved haanden „en færdig sprøite og en bøtte vand" (se Kristiania Videnskabsselsk. Forhandl. f. 1878 no. 1, s. 33 § 9).

[4] N. Regnsk. o. Jordeb., udg. af H. Huitfeldt-Kaas I, 291, 294.

med et spjeld af kobber" i borgestuen og anskaffelsen af en „kakelovn" i samme stue.[1] Formodentlig har dog saadanne ovne dengang været almindelige ogsaa i velstaaende private huse; vi høre nemlig en af klagerne over den skade, han led under tyskernes oprør i 1523,[2] ogsaa anføre sønderslagning af „skorsten og kakelovn". Det sidste slags ovne eller sammensatte af kakler af brændt ler brugtes endnu en rum tid efter reformationen. Saaledes fortælles,[3] at den første superintendent, Geble Pederssøn, omtr. i 1550 forskrev til bispegaarden „en statelig kakelovn med herlige billeder af passionen og mange fyrsters vaaben".[4] Ligeledes blev i 1566 i den nederste stue i det „nye" taarn paa Bergenhus (d. e. Rosenkrants's) indsat en „kakelovn", som leveredes af den bekjendte hollandske smed Carnelius for 10 daler,[5] og omtrent samtidig „en kakelovn med række" (?) i læsemesterens, Absalon Pederssøns bolig.[6] Desuden var der i 1554 for bispegaarden anskaffet „en vældig kakelovn" af jern,[7] formodentlig en af de første af dette slags i landet. Alle disse ovne var dog vistnok kun bilæggere; idetmindste skal der i Danmark, efter hvad

---

[1] Sammest. 142, 146, 147. Denne var vel noget nær den ældste ovn af dette slags, vi kjende i Norge. Dertil medgik i den tids penge 12 skilling for 80 tagsten, 1 skill. for spiger og 6 skill. for mønje til at farve ovnen med.

[2] Se „Register paa hvis klagemaal og gods, som vor naadige herres borgere i Bergen mistet have" (D. Geheimeark., Norge, afd. V fasc. 8).

[3] N. Saml. I, 20.

[4] Nogle kakler fandtes af arkitekt P. Blix ved oprensning af terrænet omkring domkirken, i hvis nærhed bispegaarden dengang laa (se anf. aarsb. f. 1882, s. 211).

[5] N. Mag. II, 70.

[6] Sammest. I, 405.

[7] N. Saml. I, 17.

Troels Lund udtaler,[1] ikke træffes jernovne med rør piben og ilægning fra stuen af før omtrent 1560. M keligt er det forresten, at brugen af røgovne endnu i gyndelsen af det 18de hundredaar ikke synes at være hørt i Bergen, da det i brandanordn. for denne by af mai 1707 kap. 1 § 1 heder: „ei heller [skal] nogen r stue, de saakaldte kaaber eller kaabeovne[2] i bryggerhus eller andetsteds tolereres".

Om beskaffenheden af ildstederne i de to øvri større byer, Aaslo og Tønsberg, har vi saa godt som ing beretninger. At man paa begge steder i begyndelsen m have overført aren fra landsbygden, er allerede oven nævnt og indlysende af sig selv. Derimod kan det væ meget tvilsomt, om man der har kjendt røgovne. De spørsmaal vilde rigtignok være afgjort i bekræftende r ning, hvis det kunde ansees som sikkert, at de ovena førte (s. 394) brandforskrifter i Bergens bylov ogsaa v gjeldende i de to østlandske byer. Men dette lader s neppe paavise, ihvorvel det kunde synes mindre rimeli at man der vedblev med aren, ligetil man (i det 16de hundredaar?) fik skorstenspibe og bilæggerovn.[3] Paa den anden side kan det indvendes, at der ikke nogetsteds paa hele østlandet, endog dertil regnet Sætersdalen, enten i beretning eller virkeligheden er truffet sikkert spor af, at røgovnen har været kjendt, og dette vilde være

---

[1] Danm. o. Norg. Hist. I, 2den bog, s. 211.

[2] I sin beretning til biskopen om spøgelset paa Erstad i Hammer prestegjeld ved Bergen i 1711 (Aftenposten for 24 marts 1883) giver rektor Møinichen „skorstenen" efter bygdens skik navnet „kaabeovn" (jfr. Eil. Sundt anf. st., s. 200).

[3] Ved de af arkitekt P. Blix i Aaslo foretagne udgravninger forefandtes ogsaa kakler, men ingen fra middelalderen (se Ingen. o. Arkitektforen. Organ f. 1879 pl. 15).

ndre forklarligt, hvis denne ovn blev brugt i Aaslo og nsberg. Derimod kan det til fordel for, at ovnen var jendt i den sidste by, ikke anføres, at man endnu i 01[1] i et kastel af stavverk paa Slotsberget som ildsted vendte en are, ikke røgovn; thi den første maatte her avel paa grund af knap tid som andre omstændig- der være selvskreven, uanseet om røgovnen var kjendt byen eller ei.

I nær forbindelse med ildstedet staar ogsaa beskaf- nheden af lysaabningerne. Fandtes der saaledes i mid- lalderen, som jeg før har søgt at begrunde og fremdeles stholder, ildsted, hvad enten are eller røgovn, i et beboel- srum, saa fik dette sit eneste lys gjennem ljoren, i modsat ld gjennem aabninger i væggen. Disse lukkedes med træ- ger eller rammer, hvori der var indsat en gjennemsigtig nde, som oftest skjaa, og saaledes vedblev tilstanden at ere vistnok ogsaa i byerne gjennem en stor del af middel- ideren. Naar man her først fik glasvinduer, lader sig ei kkert bestemme. For Tønsberg kjendes intet, som kan plyse derom, og i Aaslo nævnes kun en „glasglug“ i et alet loft i en gaard ca. 1340.[3] Bergen yder derimod gsaa i denne henseende de fleste og bedste oplysninger. aaledes omtales her i regnskaberne for de bygningsarbeider, ørgen Hanssøn foretog paa kongsgaarden, i 1516—1521[4] aade „glasvinduer“ og „glasmester“, og, som det sees,[5] lev glasset indsat i sprosser af tin. Rimeligvis var saa- anne vinduer dengang[6] ogsaa temmelig almindelige hos

---

[1] Konungasøg., udg. af C. R. Unger, s. 192.

[2] Nærv. Tidsskr. I (1870), s. 173.

[3] D. Norv. IV no. 601.

[4] N. Regnsk. o. Jordeb., udg. af H. Huitfeldt-Kaas, I, 55, 137. 491.

[5] Histor. Tidsskr. 2den række III, 123.

[6] Til sammenligning hidsættes, at glasvinduer i Danmark var

byens mere velstaaende folk, da vi se, at et par af ved tyskernes oprør i 1523 skadelidende borgere nævn og værdsætter det tab, de havde lidt blandt andet v „sønderslagning af vinduer“ [1]. At saadanne dengang v komne i brug ogsaa i Throndhjem, tør sluttes deraf, a der i 1520 [2] nævnes en „Adrian glasmester“ og i 1537 [3] en „Erik glasmester“.

Ogsaa tagtækningens art, skjønt mest afhængig a andre omstændigheder, beror dog for en del paa, om ved kommende rum har ildsted, og i bekræftende fald, hvor ledes dette er beskaffent. Hvad først kirkerne angaar har vi hverken i by eller paa landet exempel paa at de, saaledes som temmelig almindeligt paa Island, var tækkede med torv, hvorimod man overalt og i lang tid fulgte den utvilsomt fra udlandet overførte skik som tæk-ningsmiddel at anvende bord eller spaan.[4] Dette see som bekjendt endnu paa stavkirkerne og siges enten lige frem [5] eller kan sluttes deraf, at der skjænkedes tjære til kirker, skjønt de var af sten [6], hvori saaledes ligger en

---

temmelig almindelige ved midten af det 16de hundredaar (se Mejborgs „gamle danske Hjem“, s. 66 og „borgerlige Huse“, s. 39—45).

[1] Se det ovennævnte register.

[2] Anf. Regnsk. II, 152.

[3] D. Norv. XII, 706, 709.

[4] Endnu saa sent som i 1602 tækkedes domkirken i Bergen med spaan (N. Mag. II, 603).

[5] F. ex. i retterbod for Bergen af 1282 (N. gl. Love III, 15).

[6] Saaledes i et testament af 1280—1299 til Olafskirken i Nidaros (D. Norv. II, 40. 41, 64) og et andet af 1475 til Nikolauskirken i Bergen (D. Norv. III, 62). Naar der i det sidste testament ligeledes gives tjære til prædikebrødreklostret sammesteds, kan dog ikke derfra gjøres nogen slutning til dets tagbedækning, da tjæren kunde være myntet paa væggene, eftersom klostrets bygninger var af træ.

forudsætning om spaantækning. Senere anvendtes til dette øiemed ogsaa bly, kobber[1] eller skifer; det sidste materiale nævnes dog ei udtrykkelig før i 1308 og var, som det synes, endnu dengang kun lidet kjendt ialfald i Bergen.[2] Ogsaa paa andre offentlige, men verdslige bygninger træffes spaantækning, saaledes paa gildeskaalen[3] i Throndhjem og endnu ved 1616 paa kongsgaarden (oprind. erkebiskopsgaard) sammesteds.[4] Derimod synes den af Haakon Haakonssøn opførte hall paa Bergenhus engang at have været dækket med skifer, men af det grovere slags eller de saakaldte heller.[5] Ellers var det vistnok almindeligst paa det omtalte slags bygninger,[6] at de havde jord- eller torvtag, dog fra middelalderens seneste tid ved siden af tegl. Saaledes se vi, at de af lensherren Jørgen Hanssøn i 1516—1523 paa Bergenhus opførte hovedbygninger tækkes med teglsten[7] samtidig med, at udhusbygningers torvtage[8] fornyes; ligeledes dækkedes det store endnu tilværende taarn i 1566—1567 med torv, som igjen borttoges 1578;[9] dog skulde det i 1622 atter dækkes „med et lavt tag, med næver og jord belagt paa norsk vis, saa at taget gaar vel over muren, og muren kan være forvaret“.[10] I 1624 giver kongen ordre til, at

[1] navnlig paa Mariekirken i Aaslo og Throndhjems domkirke (anf. aarsber. f. 1869, s. 193 og N. Mag. I, 95).

[2] Se D. Norv. X, no. 10.

[3] Anf. aarsber. f. 1882, s. 213.

[4] N. Saml. I, 611 f.

[5] Anf. aarsb. f. 1885, s. 159.

[6] Se og retterbod af 1360 (N. g. L. III, 180), hvor der nævnes *þak* (næver til tækning) for kongsgaarden i Bergen.

[7] Anf. Regnsk. o. Jordeb. I, 291, 656, Hist. Tidsskr., 2den række, III, 122.

[8] Samme Tidsskr., s. 124.

[9] N. Mag. II, 70, 84.

[10] N. Rigsreg. V, 269.

„taget paa slottet“ belægges med tegl,[1] men i 1636 lyder hans bud,[2] at det skulde tækkes, „saavidt ske kan uden ildebrandsfare, med jord paa norsk vis“.[3] Alle privathuse i byerne, ligesom paa landsbygden, var gjennem hele middelalderen udelukkende og endnu meget senere for en stor del tækkede med torv.[4] Dette se vi navnlig for Bergen. Saaledes fik kong Haakon Haakonssøns moder, da hun i 1218 maatte aflægge jernbyrd, det raad, at hendes hænder for ikke at skades skulde indgnides med et græs, „som voxer paa Dagfinn bondes og hver mands hus“ i Bergen.[5] Et exempel paa dette slags tækning har vi ogsaa sammesteds fra 1444.[6] Hvor længe man her vedblev dermed, kan for det første sluttes af det oftnævnte kobberstik af Bergen fra ca. 1579, hvorpaa man ser hustage besatte med græssende smaafæ,[7] medens der først fra 1582 nævnes teglstensdækning.[8] Dog var den sidste da endnu kun undtagelsesvis anvendt, da der først i 1623 og 1624 paabydes brugen deraf istedetfor torv,[9] medens denne fremdeles vedbliver og atter i 1687[10]

---

[1] N. Rigsreg. V, 446.

[2] Sammest. VII, 164.

[3] Naar det i Rigsmaal 12 heder, at trælene „grov torv“, maa dette derimod utvilsomt forstaaes om brændetorv, ikke om græstorv, da denne „skjæres“ eller „hugges“.

[4] Som en vistnok yderst sjelden undtagelse paa landet nævnes, at stuen paa Bø i Gjerpen paanyt blev spaanlagt i 1433 (D. Norv. IV. no. 637).

[5] Konungasøg., udg. af Unger, s. 268.

[6] N. Mag. I, 571.

[7] ligesom endnu i 1870 i Vadsø, se Aftenbladet for 19 januar dette aar.

[8] N. Mag. II, 48.

[9] N. Rigsregist. V, 305, 446, 530, jfr. N. Mag. II, 324.

[10] N. Mag. anf. st.. s. 401.

g 1707[1] forbydes, dog saaledes at anvendelse af torv-
g tillades paa fattige folks huse i byens udkanter. I
rbindelse med dette slags tag, der ansees for det var-
este om vinteren og det kjøligste i sommertiden, og som,
fter hvad P. Claussøn med grund udtaler, kan vare ca.
0 aar, nævnes her, at der tid efter anden blev sat taxt
aa torv, saaledes for Bergen[2] i 1282, Throndhjem[3] i
377 og for alle landets kjøbstæder[4] i 1384. Hertil kan
ies, at der for Bergen i 1600 blev udstedt forbud, som
jentoges 1649,[5] mod at hugge torv inden byens takmark,
ligeledes i Stavanger 1644.[6]

Som det fulgte af sig selv, var torvtaget indrettet
byerne paa samme maade som i landsbygderne, hvad
i ogsaa tildels kan se af forholdet i Bergen ved 1444[7]:
ørst var der spærrer, derover et horisontalt sudtag, saa
æver og endelig jord eller torv i forbindelse med fladt-
iggende vindskier paa tagsiden og vertikale i gavlen,
ndvidere torvvol langs husets tagskjæg og krumknæer
(*krókraptar*) fæstede til spærrernes underkant for at holde
torvvolen fast.

En ligefrem følge af dækningen med torv var det
og, at selve taget, for at hindre tækningens nedgliden,
maatte være forholdsvis lavt, ialfald adskilligt over en ret
vinkel, hvad vi ogsaa kan se navnlig for Bergen af det
gamle kobberstik fra ca. 1579.[8]

---

[1] Brandanordn. af 16 mai 1707, kap. I § 2.

[2] N. g. Love III, 15 no. 2.

[3] Sammest., s. 143 no. 59.

[4] Sammest., s. 220.

[5] N. Mag. II, 273, 361.

[6] Meddelelser fra det norske Rigsarkiv, I, 294.

[7] N. Mag. I, 571, no. 131, jfr. N. gl. Love II, 106.

[8] Som bekjendt var det engang anseet næsten som en ubestridelig sætning, at de spidse tage, som gaardene paa Bryggen i

Naar vi udelukkende holde os til privatboligen, viser det sig af det ovenanførte, at alt, hvad der angik det tekniske eller selve bygningen og dens enkelte dele, var overført fra landsbygden til kjøbstæderne. Saaledes træffe vi her ligesom hist fra først af samme slags materiale, konstruktion og hovedform, samme slags tag og tækning, samme maade at anbringe trapperne paa i forbindelse med svalgang, og samme slags ildsted og lysaabninger, endelig var husene ogsaa i byerne uden bordklædning og maling og kun strøgne med tjære. Dertil kom nu, at kjøbstæderne ikke alene ved tilveiebringelsen af de fornødne husrum tog forbilledet fra landsbygden, men ogsaa derfra overførte det ord, der dannede den typiske betegnelse for hver enkelt mands eiendom. Dette var ordet gaard (*garðr*). Efter sit begreb omfattede denne betegnelse i mere indskrænket forstand saadanne bygninger, som, foruden de til landbruget nødvendige rum, saasom fjøs, stald, hølade osv., udkrævedes for det daglige livs fornødenheder. Disse var de trende rum, der i vore gamle love[1] fremhæves som hørende til hver gaard, nemlig ildhuset for tilberedelsen af maden, buret eller loftet med sine to stokverk, det underste for madvarer, det øverste dels til opbevarelse af klæder og dels benyttet som soverum, endelig stuehuset. Dette indeholdt, som

---

Bergen fremvise, skulde hidrøre fra en hanseatisk paavirkning. Men foruden at disse bygninger først er opførte efter branden i 1702, da hansekontoret allerede var ophævet, saa fandtes ikke de høie tage alene i Tyskland, men ogsaa andetsteds, navnlig i Frankrige og England, men først i den senere middelalder; særlig i Tyskland kom de først i brug efter det 14de hundredaar.

[1] hvor der, som repræsentanter for disse rum, nævnes ildhusdør, bursdør og stuedør (se N. g. Love I, 38, II, 110, III, 265, jfr. Grágás, s. 260).

jeg før har paavist,[1] naar landets skik var fuldt tilstede. 4 rum: den egentlige stue eller setstue[2] med ildsted og ljore, som den eneste aabning for lyset, endvidere forstue samt ved dennes side en kleve (eller kove), og ovenpaa de to sidstnævnte rum et loft med hel væg mod stuen og lysglugger i gavlen. Dertil kom, at hver af de nævnte tre bygninger dannede et hus for sig selv, idet de laa adskilte, om end ei langt fra hverandre, og, som det vistnok maa antages, var setstuebygningen orienteret med indgang gjennem forstuen i vestre ende.[3]

Det var denne bygningsskik, der i begyndelsen gjentog sig i de lidt efter lidt tilblivende kjøbstæder, og som vi endnu kan se i vore strandsteder og fiskerleier. Saaledes var der i Nidaros endnu 1176 i Nikolaus Skjaldvardssøns gaard, som det synes, et fritstaaende „loft“,[4] og i Bergen beskrives endnu ved 1450[5] det saakaldte „prestehus“, der var beboet af sognepresten til Mariekirken, som omfattende „stue, forstue og loft med køier paa begge sider“.[6] Denne bygningsskik, der saaledes var nedarvet fra hver kjøbstads ældste tid, vedblev ogsaa vist-

---

[1] navnlig senest i Kunst og Haandverk fra Norges Fort., s. 2, 18.

[2] Dette er det staaende typiske navn for stuebygningen endnu gjennem det 14de og 15de hundredaar over hele Norge baade i by og paa landsbygden endog i Jemteland, se D. Norv. I, no. 146. 232, 275, 351, 395, 397, 400, 419, 476, 481, 502, 624, 909; II, no. 160, 172; III, no. 208, 231, 265, 597; IV, no. 152, 219, 268, 283, 288, 336, 386, 390, 465, 504; V, no. 206, 342; VI, no. 187; VII, no. 297, 301; XI, no. 21, 25, 26, 36, 38, 49, 50, 74, 81, 84, 89, 234.

[3] Se Hist. Tidskr. I (1870), s. 153, 165.

[4] Heimskr., s. 809.

[5] N. Mag. I, 575.

[6] Jfr. og byloven (N. gl. Love II, 240), hvor der tales om dem, som snige sig ind i gaardsport eller „forstue“, hvad der tyder hen paa en mindre gaard.

nok for en del i byens udkanter og mindre gaarde. Der imod kunde man i længden ikke være tjent dermed i byens fornemste del, hvor det gjaldt paa bedste maa at indrette sig for de næringsveie, der var fremtr dende ved en kjøbstad, eller handel og skibsfart. F det første blev der her ikke mere tale om nogen orie tering af beboelseshuset, hvorimod dette maatte følg bryggernes og gadernes retning. Tomterne maatte de hos benyttes saa godt som muligt for i hver gaard at f tilveiebragt baade de fornødne beboelsesleiligheder og d store pakrum, som handelen krævede, og det var herv ogsaa af vigtighed, at saa mange gaarde som muligt f fri adgang til søen. Derfor maatte gaardene lægges me smalsiden til bryggen, og for at bøde herpaa, tog ma sit mon igjen i dybden og høiden. Med alle disse om stændigheder fulgte ogsaa den væsentlige forskjel, so viste sig mellem landsbygden og kjøbstaden, at en gaard hoveddele her ei som hist vedblev at være adskilte, me byggedes sammen og fik flere stokverk. En undtagelse her fra dannede dog saadanne rum, der havde ildsted, d disse maatte lægges bagerst eller inderst i gaarden o paa grund af ildstedernes beskaffenhed, og navnlig fordi skorstene var ukjendt, fremdeles ligesom paa landet maatte indskrænkes til ét stokverk eller indrettes saaledes, at der ei var noget overrum. For at tilfredsstille de andre praktiske krav var det endelig nødvendigt at have en aaben gang gjennem hver gaard efter længden, dels navnlig for at skaffe adgang til de forskjellige rum og dels for at opnaa det fornødne lys til dem, der ei laa mod bryggen eller gaden.

Denne indretning blev selvfølgelig ikke foretaget paa engang, men efter hvert som forholdene krævede det. Naar det først skede, kan ikke bestemmes, dog har vi

saa henseende for Bergens vedkommende lidt mere at holde os til end i de øvrige byer. I Bergen sees det saaledes, at de omtalte gjennemgange med tilhørende porte fandtes allerede før 1155[1], og i 1206 omtales baade disse og fortløbende lofter i Miklegaard[2], hvorigjennem man fra gaardens indre del kunde komme ned paa bryggen.

Af dette i forbindelse med, hvad ellers ovenfor er paavist, fremgaar det saaledes, at den norske kjøbstadsgaard fra sit udgangspunkt i den indretning, som fandtes paa landsbygden, lidt efter lidt havde antaget den samme hovedanordning, som andetsteds var eiendommelig for middelalderen, dog med visse egenheder. Dette vil bedst sees, naar vi sammenligne denne bygningsskik med den, som indkom fra Danmark og hos os først viste sig ved udførelsen af Kristian den IVdes planer for det nyanlagte Kristiania. Her var beboelsesrum adskilte fra bryggerne og pakboderne, husene laa tæt sammen uden mellemrum, strakte sig kun et stykke ind i kvartalet og bestod, som endnu tildels kan sees, almindeligst af to stokverk med enkle rum omkring en aaben firkantet gaardsplads, hvorfra trapper førte op til den langs alle rum løbende svalgang; endelig havde den overbyggede indgangsport sin plads ved husets ene side. I modsætning hertil indbefattede den norske kjøbstadsgaard i middelalderen baade beboelsesrum og pakboder og dannede saa at sige et kvartal for sig selv, idet den var adskilt fra sidegaardene ved de omtalte „veiter“ og strakte sig igjennem hele kvartalet fra bryggen til strædet. Dertil kom, at gaarden

---

[1] Heimskr., udg. af Unger, s. 751.

[2] Se Norg. Kongesag., oversatte af O. Rygh, II, 193, 228, medens den ovenanførte beretning om Miklegaard og dens lofter ikke træffes i den kodex, som er benyttet af Unger, se hans Konungasøg., s. 221.

ved den omtalte aabne gjennemgang (*garðsrumr*)[1] delte i to ligestore dele, som alene forenedes ved en port i hve ende. Trods denne todeling dannede dog hver gaard opri delig en enhed eller helhed, og var som saadan en enke mands eiendom.[2] Dette fremgaar baade af byloven og den omstændighed, at det navn, hvormed hver gaard be tegnedes, omfattede denne i sin helhed, hvad enten navne hidrørte fra andre hensyn eller var optaget efter den mand som først havde bygget eller eiet gaarden. Men senere og allerede paa bylovens tid (1276) forudsættes det, at hve halvdel af en gaard kunde have sin eier, da der tale om, at en gaardeier har fælles port med en anden.[3] Lig nende var forholdet rimeligvis i de andre byer, dog har vi her navnlig fra Aaslo en støttende oplysning i et diplom af 1392,[4] hvori det heder om Brandsgaard, at Elin sad der baade før den store mandedød (1348) og derefter indtil den store brand (19 marts 1352[5]), og at gaarden havde saavidt vidnerne vidste, altid været hel, indtil Olaf Grut lod den dele i to (*tveluta*).

Hvor brede, dybe og høie gaardene var, kan neppe

---

[1] eller, som den i Bergen allerede i 1337 kaldtes (D. Norv. II, no. 223) med det endnu brugelige lokalnavn, *plads*.

[2] En saadan gaard betegnes derfor i middelalderen som hel („*allr*“) i modsætning til halv (se foran s. 353), hvilket ogsaa vedblev i offentlige dokumenter efter middelalderen (N. Mag. I, 459, II, 52 f., jfr. og N. Rigsreg. IV, 354), medens Edvardssøn anvender udtrykkene „enkel“ og „dobbel“ gaard (N. Mag. II, 566 f.). I en anden betydning forekomme disse betegnelser eller istedetfor enkel „enfoldig“ (oldn. *einfaldr*) om huse paa stranden og derværende søboder (N. Mag. I, 196, II, 554), hvorom mere nedenfor.

[3] N. g. Love II, 244.

[4] D. Norv. IV, no. 601.

[5] N. gl. Love IV, 489, jfr. III, 173 no. 86.

stemmes undtagen i Bergen, og her var paa grund af n mægtigere handelsrørelse dybden og høiden udentvil rst. Men selv i Bergen er det kun tilnærmelsesvis, de hidhørende spørsmaal nogenlunde kan løses, og ene for gaardene paa østsiden af Vaagen, hvor de gamle rhold væsentlig har bevaret sig til vor tid navnlig med nsyn til gaardenes dybde eller længde. Den sidste udgjør n mellem de begge grænser for gaardene, Øvregaden og ryggen, ca. 200 alen eller for enkelte gaarde noget mindre. og dækkedes neppe hele denne strækning af gaardenes gninger, da der i tomternes øvre eller indre del vistnok lerede tidlig, ligesom i det 16de hundredaar[1] og nu,[2] ar aabne strøg og navnlig haver. For tiden har gaarenes bygninger en længde af 140—180 alen. — Hvad ernæst bredden angaar, har vi nok i byloven, som ovenført, en bestemmelse derom for det gjennemgaaende aardsrums vedkommende, men forøvrigt kan det ikke paaises, hvordan forholdet var før branden i 1476. Efter den tid maa, som ovenfor (s. 361) nævnt, „veiterne“ mellem gaardene antages sløifede og ligeledes 3 gaarde og 2 almenninger, og der kan saaledes med hensyn til gaardenes nye bredde opstilles to alternative forklaringsmaader. Enten har man, for at udfylde de ved den nye ordning fremkomne mellemrum, gjort de øvrige gaarde bredere, end de fra først af var, eller, hvad der vistnok er rimeligst, hver vedblivende gaard bibeholdt sin oprindelige bredde eller blev indskrænket til sin forrige tomt, hvorimod de nævnte mellemrum udfyldtes med lette og lave tilbygninger og navnlig de nedenfor omtalte tasker. Naar vi sætte disse ud af betragtning, er de nuværende hele gaardes bredde

---

[1] Se N. Mag. II, 39.

[2] Se nedenfor ridset af Dramshus pl. I fig. 5 *o* og *p*.

omtrent 30 alen.[1] — Hvad endelig gaardenes høide angaar, har vi kun den bestemmelse at holde os til, som den lybske krønike (se s. 359) omtaler, skjønt den paa grund af et af dens udtryks dunkelhed ei lader sig sikkert forklare. Det heder nemlig, som anført, at gaardene skulde være 13 alen „*bade*“ og ikke høiere. Uden at betydningen af det udhævede plattyske ord skjønnes, er det dog maaske meningen, at husene ei skulde være høiere end 13 alen indtil, som vi nu sige, gesimsen, og dette vilde da nogenlunde stemme med, hvad der nu finder sted. Saaledes er den tilsvarende del f. ex. i gaarden Dramshusen nu ca. 15 alen høi,[2] medens høiden til gavlspidsen er ca. 22 alen, men selvfølgelig var den meget mindre i middelalderen, da bygningerne havde torvtag.

Som følge af den nævnte todeling fremtraadte hver halvdel af en gaard mod bryggen som en selvstændig bygning med egen gavl, og hver af disse halvdele omfattede en mængde „*huse*“ eller rum. Underste stokverk indeholdt en række af boder (*buð*) for varer og længer bag kjeldere, gjæringsrum (*gilbuð*) for øl, skytningsstue og ildhus. Over underste stokverk var der to saadanne, som optoges af lofter (*lopt*) eller pakrum for varer samt af setstue og andre stuer. Endelig var der dels ved siden af disse stuer og dels paa mørkeloftet eller, som det da og endnu i Bergen kaldes lemmen (*hlemmr*), soverum eller klever

[1] Her kan tilføies, at der i et diplom af 1444 (D. Norv. X, no. 181) angives, at den nordre halvdel af Brynjulfsgaarden i Bergen var 18 „stikke“ bred og saa lang som fra strædet og ned i søen. En norsk stikke var = 1 gammel alen = 18 tommer, og saaledes skulde gaarden i sin helhed, indbefattet den smale gjennemgang, være 27 nuværende alen bred, hvilket bliver omtrent som nu ved Dramshus (se ridset af denne nedenfor pl. I).

[2] Se pl. I fig. 6.

ed
aslo
[4] den
1315[5]
. 1329[6]
37[7] „sø-
et øverste
Dramsuden,
den første
shusen. For-
o sidste steder
skontor[12] med
for.

: „häusser oder buden
orhandl. 1878, no. 1,

Særlig maa her omtales de nævnte kjeldere, setst klever. skytningsstuer og ildhuse.

Kjeldere (*kellari* ell. *kjallari*) dannede undtag fra den opstillede regel, da deslige rum neppe var ø førte fra landsbygden, men rimeligvis først anvendt kjøbstæderne. I de her omhandlede gaarde var de nok altid over jorden. Selvfølgelig var væggene af s hvorimod det tør være tvilsomt, om rummet var o hvelvet. Sandsynligvis har de som oftest været af i Bergen endnu saakaldte *bjelkekjellere* (tysk: Balk keller) d. v. s. dækkede med bjelker, hvis ender gaa stykke ind i muren paa begge sider, og som belæ med planker, der ovenpaa faa et tykt lag af sten, k og grus, hvorved rummet bliver saagodtsom ildfast.[1] I det sidste øiemed blev ogsaa truffet andre forholdsreg som kan sees af et diplom af 1334,[2] hvori det heder, der i søndre halvdel af Skeggen i Bergen skulde opf „2 ildsikre stenkjeldere med jerndør og jernglugger".

Modsat kjelderne var setstuen (*setstofa*) baade i formaal og navn overført fra landet, men nævnes ikke byerne efter det 15de hundredaar.[3] Dette rum afg som det maa antages, et fælles tilholdssted om sommer for de folk, som hørte til den vedkommende del af gaarde Det kan nemlig ikke være tvilsomt, at hver gaard havd to saadanne stuer eller en for hver halvdel.[4] Dette frem-

---

[1] Lignende kjeldere omtales af Mejborg (gamle danske Hjem, s. 50, 82).

[2] D. Norv. II, no. 207, jfr. 215.

[3] Se foran s. 405.

[4] Herimod kan ikke indvendes, at der i 1348 i allehelgenshospital i Bergen nævnes sovestuen østenfor „setstuen" (D. Norv. IV, no. 336), da et hospital efter sin natur følgelig kun havde én saadan fællesstue for lemmerne.

gaar for det første af, at saadant rum flere steder nævnes med den bestemte artikel i forhold til en vis halvdel af en gaard, saaledes i Bergen 1315[1] setstuen i den ydre (nordre) halvdel af Bellagaard og 1349[2] setstuen i ydre (nordre) halvdel af Strømmen, endvidere i Tunsberg 1359[3] setstuen i nordre halvdel af Guldslagerhusene, og 1397[4] setstuen i nordre halvdel af Jonsgaard, hvilket viser, at der maatte have været en setstue ogsaa i de modsatte halvdele af de omtalte gaarde. Til overflod kan nævnes, at der i Aafjorden i Bergen i 1399, 1410 og 1419[5] ligefrem omtales en setstue baade i gaardens indre og ydre halvdel.

Ligeledes er navnet kleve eller kove optaget fra landet, hvor det som bekjendt knytter sig til et lidet rum ved siden af forstuen, og naar ordet i de store kjøbstadgaarde i Bergen udelukkende brugtes om soverum, havde dette vistnok sin grund i en tidligere lignende anvendelse paa landet.[6]

Endelig laa bagerst i hver gaard de rum, hvori der fandtes ildsted. Af disse dannede den saakaldte skytningsstue (*skytningsstofa*), ligesom kjelderne, en undtagelse fra den oven opstillede regel, idet dette slags rum aldrig findes omtalte paa landsbygden, og alene skyldte de

---

[1] D. Norv. I, no. 146.

[2] Samst. III, no. 265, V no. 206.

[3] Samst. IV, no. 397.

[4] Samst. I, no. 559.

[5] Samst. XII, no. 133, 148 og 167. I det anførte no. 148 staar der forøvrigt, ligesom i no. 134, istedetfor *innra vegginn* meningsløst *niðra*, hvad der maa hidrøre fra codex Munkaliv., da P. A. Munchs udgave af denne har samme feil, se s. 29 og 31.

[6] Se f. ex. D. Norv. I, no. 738. Forresten træffes ordet endnu i den lille „bierkleve“ ved skytningsstuen i Dramshusen (se pl. II fig. 2 *C*), og ellers i det bergenske *dueklere* (dueslag).

bymæssige forhold sin oprindelse. Skytningsstuen
nærmest gaardens øvrige rum og havde den bestem
at tjene som fælles opholdssted for vedkommende ga
dels folk i den koldeste tid af aaret eller, som ski
var i det mindste i Bergen og i det 17de hundredaar
Mortensdag (11 novbr.) indtil fasten.[1] Skjønt skytn
stuer kun nævnes i Aaslo[2] og Bergen,[3] tør det
neppe være tvilsomt, at man havde samme indret
ogsaa i Tunsberg og Nidaros. Forøvrigt fulgte det
sig selv, at disse stuer paa grund af ildstedets
skaffenhed alene kunde have ét stokverk, eller at de,
saavidt bygningen havde underrum[4], som foran om
maatte lægges ovenpaa disse. Derhos maa det lige
ved setstuerne antages, at der var to skytningsstuer i
gaard eller én i hver halvdel af gaarden. Dette frem
for det første paa samme maade som ved setstuerne de
at vi baade i Aaslo og Bergen finde stuen omtalt
bestemt artikel i forhold til en vis side af gaarden,
ledes i Aaslo i 1330 skytningsstuen i søndre del (*luf*)
Valtærægaard, i 1335 skytningsstuen paa nordre side
Loggen, 1376 skytningsstuen paa nordre side i Thor

---

[1] N. Mag. II, 570.

[2] saaledes i tiaarene 1323—1404 i 16 forskjellige gaarde (
Norv. I, no. 239, 391, II, no. 178, III, no. 133, 180, IV, no. 17
192, 283, 342, 428, 738, V, no. 107, 147, 229, 287. 317, VI, n
306), hvoriblandt lagmandsgaarden 1380 (D. Norv. V, no. 31
og gildeskaalegaarden (anf. st. IV, no. 738), hvad der viser,
skytningsstuer ei fandtes udelukkende i handelsgaarde.

[3] Her først i 1239 (Konungas., udg. af Unger, s. 364, jfr. Flatey
arb. III, 132) og i 1414, 1486, 1504 og 1699 i 5 forskjellig
gaarde (D. Norv. IX, no. 458, XII, no. 171, Lübecks Urkun
denb. V, no. DI, N. Mag. I, 575, no. 22, Kristiania Videnskabs
selsk. Forhandl. f. 1876, s. 15).

[4] saaledes i Bergen i Holmedal 1699 (jfr. nysanf. Forhandl.).

gen og 1381 paa samme side i Hjælparagaarden;[1] ligeles i Bergen, hvor der i 1420 og 1425[2] omtales skytngsstuen paa nordre side af Aafjorden, i 1504[3] ligesaa a „nordre side af Bratten“ og i modsætning dertil „saaget“, vedkommende „eiede ovenfor skytningsstuen paa ndre side“ af gaarden. Dertil kommer, at det omhandde forhold ligefrem forudsættes i statuterne for det hantiske kontor i Bergen af 1572,[4] naar det deri paaydes, at der „ikke skulde være eller holdes“ flere „end skytningsstue (*schutstave*) i hver gaard“, ... „hvori le de skal gaa og sidde ved vintertid, som er i gaarden“. enne indskrænkning var selvfølgelig fremkaldt ved en tilagegang[5] i tyskernes handel og den derined følgende inkning af kontorets folketal. Hvad endelig skytningsuens indretning angaar, var den ligetil Bryggens brand 1702 som følge af ildstedets beskaffenhed ligesom paa ndet uden himling og havde ljore i taget, men ingen ndre lysaabninger. Røgovnen stod, ligesom paa landet, ed siden af døren, og rummet var „omkring besat med aamange borde, som der er husbønder[6] til i gaarden“,[7] hvad vi endnu kan se i Dramshusen.[8]

Bag eller indenfor skytningsstuen stod ildhuset (*eldhús*) eller det rum, hvori maden blev kogt; her indtog gaardens folk ogsaa sine maaltider i den tid af aaret,

---

[1] D. Norv. III, no. 180, IV, no. 192, V, no. 287, VI, no. 306.

[2] Samst. XII, no. 171, 180.

[3] Samst. IX, no. 458.

[4] Kr. Videnskabsselsks. Forh. f. 1878, s. 10 § 45.

[5] „hvilket“, som det heder ca. 1584 (N. Mag. II, 29), „vel kan sees af de mange klever, stuer og boder paa Bryggen, som maa staa ledige“.

[6] d. v. s. stuer eller handelskontorer.

[7] N. Mag. I, 53, II, 570, 583.

[8] Jfr. pl. II, fig. 2 *B*.

da skytningsstuen stod tom, eller fra fasten til Mortensdag (11 novbr.).[1] Rummets navn var selvfølgelig overført fra landsbygden, men blev senere[2] undertiden ombyttet med stegerhus (*steikarahús*). Selve ildstedet var i lang tid udelukkende en aaben are midt paa gulvet ligesom paa landet og ljore i taget, men dertil kom senere ogsaa et andet ildsted med en egen indretning, der, som foran (s. 351) omtalt, i byloven kaldes *ketilgarðr*. Da navnet kun træffes paa dette ene sted, henvises vi for at forklare dets betydning udelukkende til ordet selv. Af dette maa da sluttes, at ildstedet paa siderne havde en muret omgivning (*garðr*), inden hvilken kogekarrene eller kjedlerne var ophængt, hvad vi nærmere vil se nedenfor ved beskrivelsen af gaarden Dramshusen i Bergen. Forøvrigt siges det i 1399 og 1410 ligefrem, at der i Aafjorden i Bergen var et ildhus baade i gaardens ydre og indre halvdel.[3] Ligeledes forudsættes det ellers, at der baade før og efter branden i 1702 var to ildhuse i hver gaard.[4]

Som yderligere støtte for, hvad ovenfor er sagt om gaardenes indretning samt tallet og beskaffenheden af deres forskjellige rum, kan dernæst hidsættes et uddrag af diplomer eller andre beretninger, som i saa henseende give bedst oplysning.

Jeg begynder med Nidaros, hvor man dog i saa høi grad mangler det slags historiske materiale, at der

---

[1] N. Mag. II, 570.

[2] dog først efter 1350, saaledes: 1391 i Tunsberg (D. Norv. I, no. 537); 1400, 1413, 1480 i Aaslo (anf. st. II, no. 469, IV, no. 707, V, no. 909); 1465—1472 i Bergen (smst. IV, no. 973. V, no. 855).

[3] D. Norv. XII, no. 133 og 148.

[4] Se N. Mag. II, 593 og anordn. for kontoret af 7 oktbr. 1754, kap. III § 18.

ke kan paavises mere end én saadan beretning.[1] Denne ntaler i 1371—1381 „hele (*allr*) Erlendsgaarden med derboder, loftstuer og alle klever op paa begge der“ (d. v. s. i begge halvdele af gaarden).

For Tunsberg har vi rigtignok en hel del diplo-er om gaardene, men kun yderst faa, som give nogen lysning i den hidhørende retning. Som saadanne kan n anføres 3. Der nævnes saaledes i 1378[2] nordre alvdel af Jonsgaard ved Mariekirken med alle tillig-lser fra nedre til øvre stræde samt en halv brygge-nde, hvori kunde koges 8 tønder. I 1379[3] skjænkes l presten ved Mariekirken hele søndre halvdel af autegaard (*Gautagarð allan syðra*) med begge sten-jeldere og alle ølkar og bryggekjedler. I 1384[4] omtales ele nordre halvdel af Jonsgaard med stenkjeldere, huse . e. rum) og tomter.

Flere og mere udførlige er de bidrag, som kjendes ra Aaslo. Her blev der i 1322[5] i gaarden Belgen i den loftstue, som er næst søndenfor bryggerrummene *heituhúsunum*)“, foretaget et salg af hele gaarden med omter, „huse“ (rum), gaardsrum, bryggerkar og n søbod. I 1327 nævnes Sigrid husfrues loftstue i søndre halvdel af Gyrydagaard og 1335[6] svalen udenfor skyt-ningsstuen i nordre halvdel af Loggen. I 1344[7] blev de nybyggede huse (rum) i Gullen delt i to parter, saaledes at den ene lodtager skulde have den vestre stue,

---

[1] Asl. Bolts Jordeb., s. 78.
[2] D. Norv. XI, no. 64.
[3] Samst. VII, no. 302.
[4] Samst. XI, no. 70.
[5] Samst. III, no. 131.
[6] Samst. IV, no. 170.
[7] Samst. 283.

loftet derunder, 2 boder under dette igjen, indkleven i skytningsstuen og den halve setstue til venstre (*kvennavegen*) for indgangen, den anden lodtager derimod den østre stue, loftet derunder, 2 boder under dette igjen, svalekleven ved østre stue og halve *setstuen* til høire (*karlavegen*) for indgangen; hver af parterne skulde for sin halvdel overtage vagthold, *borðdúkan*,[1] fattigmændsflytning (lægd), gaardrensning og alt andet, som de er skyldige efter loven, medens Alf (den ene part) skulde alene lægge gulve (*þilja*) i hele gaarden fra nyt af.[2] I 1390[3] nævnes i nordre halvdel af Brandsgaard den vestre stue og loftet derunder samt dens indkove; i samme aar[4] huse (d. e. rum) i nederste stue i nordre halvdel af Skanken, nemlig 3 boder, stue derover med indkleve og træv (mørkeloft) over forstuen, svalekleve, endelig et loft og et privet ud derfra. I 1400[5] overdrages i Thoralfsgaard den øvre stue med kover og trævet, „som dermed er fast“, den østligste bod under stuen og loftet ved stegerhuset, dog fraregnet stuerummet, ildhusrummet og gaardsrummet. I 1405[6] nævnes „de huse, som Vidar har bygget nordenfor sin port i søndre halvdel af Spaken“, og i 1480[7] omtales en tomt i øvre Gertrudegaard, 28 (nu 21) al. lang langs

---

[1] Fritzner sætter et spørsmaalstegn ved dette ord. Kan det ikke betyde borddugshold i skytningsstuen?

[2] Saaledes maa det formentlig oversættes. Betyder ordet her derimod at bordklæde væggene, vilde min antagelse ovenfor (s. 391), at man i middelalderen hos os ikke kjendte saadan klædning paa tømmervæggene, være urigtig.

[3] D. Norv. IV, no. 579.

[4] Samst. V, no. 342.

[5] Samst. IV, no. 707.

[6] Samst. 751.

[7] Samst. V, no. 909.

med gaden, men op i gaarden 27 alen, nederst i arden 18 og 20 alen, øverst ved veiten 12 og 20 n; herpaa skulde bygges 3 boder langs ned med den og et udskud over porten ind til Alf kobbergers hus, dermed stue, kove og fremloft og et loft rudover, siden øster i gaarden 2 boder, stegerhus loft over dem.

Ingen bys diplomer give dog saa omfattende og klare lysninger som de fra Bergen. Her blev i 1312[1] halvlen af Belgaardens indre (søndre) side med tilhørende nter og ølkar solgt for 90 gamle mark (ca. 30,000 oner?). I samme gaard foretoges 1315[2] et tveskifte, aledes at den ene lodtager skulde faa den stue, som r næst søstuen i gaardens ydre (nordre) halvdel, samt e boder, som er der nedenunder; og trappen (*rið*) husene (d. e. rummene) skal staa saaledes, som fra mmel tid (d. e. vel efter branden i 1248) har været"; dvidere skulde den ene lodtager have den stue, som od over forstuen (*forðyri*) ved setstuen og sjettedelen lkarrene med hvad dertil hørte samt sjettedelen i setuen og madildhuset[3] saavelsom i ølkarrene. Fremr alle andre diplomer faa vi dog den bedste oplysning den todeling, som foregik i 1337 af Brædsgaardens dre (søndre) halvdel.[4] Til større klarhed opstilles her

---

[1] D. Norv. I, no. 134.

[2] Samst. no. 146.

[3] *mateldhús*. Ordet er ei nævnt i Fritzners Ordbog og træffes nok kun i det anførte diplom. Det styrker forøvrigt Fritzners formodning om, at *matstofa* (anf. st. II, 658) har samme betydning som folkesprogets *matstova* (jfr. I. Aasen), nemlig ildhus.

[4] D. Norv. II, no. 223. I overskriften er her indløbet to feil, idet diplomet henføres til Brødregaarden og delingen angives at omfatte hele gaarden istedetfor kun dens ene halvdel. Den

rækkevis de rum, som skulde tilfalde hver af de to lodder.

„Indre lod“.		„Ydre lod“.	
Inderste søboder . .	2	Yderste søbod . . .	1
lofter derover	3	lofter derover	2
lemmen[1]	1	lemmen	1
bryststuen	1	gaardsbod nærmest ølboden	1
boder imellem den øverste bod nærmest gilboden[2] og den øverste bod i midtpladsen[3]	2	loftet foran setstuen .	1
		lemmen	1
		øverste bod nærmest gilboden	1
boder imellem de tvende boder ovenfor trappen og den øverste bod i midtpladsen. .	3	øverste loft i midtpladsen	1
		boder næstovenfor trappen.	2
øvre tyskmændenes[4] stue	1	øverste bod i midtpladsen	1
øvre loft under setstuen.	1	nedre tyskmændenes stue	1
lofter nedenfor setstuetrappen	2	nedre loft under setstuen	1
		nederste lille loft . .	1
nederste loft i øverste plads	1	lofter i øverste plads .	2
loft ovenfor setstuen. .	1	lofter imellem loftet ovenfor setstuen og den øverste stue. . . .	2
øverste stue	1		
tilsammen „19 huse“.		tilsammen „19 huse“.	

Hver af de tvende lodder omfattede saaledes 19 rum. Derhos nævnes følgende rum, som ikke indbefat-

---

sidste forvexling viser sig ogsaa i Fritzners Ordbog (II, 573, 2den spalte, linje 16 fra neden), hvor diplomets *innri lutinn* antages = *innri veginn*, istedetfor at dèt betyder den indre lod af gaardens søndre halvdel i modsætning til den ydre lod i retning af bryggen.

[1] mørkeloftet.

[2] gjæringsrum for øl.

[3] *miðplaz* af *plaz*, plads eller med bestemt artikel pladsen, endnu det lokale navn overalt i Bergen for gaardsrummet.

[4] Allerede 1309 nævnes (D. Norv. II, no. 97) Godik og Jon som udenlandske vintersiddere i gaarden.

les i delingen: setstuen, den nederste søstue, et nestekvindeloft (*heimakonaloft*), ølbod og gjæringsbod *lbúð*), ildhus og ølkar samt „alt hvad dem følger". ies disse 6 rum til de udloddede 38, havde gaardens ndre halvdel altsaa tilsammen 44 huse eller rum, og ar dertil lægges for gaardens nordre halvdel det samme , vilde hele gaarden følgelig omfatte mindst 88 rum. eraf var de fem paa hver side af gaarden, tilsammen , „stuer".[1]

I 1367 og 1370[2] sælges halvdelen af Gylten med t tilbehør, deriblandt „huse" (rum), tomter, ølkar, enhuse (kjeldere?); i 1389[3] sælges 6 huse i ydre halv-el[4] af Destingen „næst nede ved søen i korskirkens sogn a Stranden"; 1399 hele den del af indre halvpart af afjord, „som ligger nedenfor den del, Gudrun Guttorms-tter eier", samt desuden fjerdeparten i setstuen og dhuset, begge i gaardens ydre halvdel I 1403[5] om-les hele (*allr*) Finngaarden, hvori der „var 75 rum og

---

[1] Gaarden er endnu hel, men har i det mindste efter 1800 kun havt 5 stuer eller handelskontorer. Dette er dog det største antal af dette slags, som nogen gaard paa bryggen nu har.

[2] D. Norv. II, no. 392, 413.

[3] Samst. 513, 1131.

[4] Samst. XII, no. 133.

[5] Samst. I, no. 590 (jfr. 591), hvori det heder: »*ok woru þari fimtan hús ok segstighi ok átta stofur i garðinum*«, hvilket efter sprogets medfør snarest maa oversættes som oven anført, medens den hidtil værende forstaaelse om 15 huse og 68 stuer ogsaa af andre grunde bliver umulig, da ordet stue her aabenbart betegner det samme som nu eller et handelskontor, hvorom mere nedenfor. Den ovenfor i texten anvendte oversættelse af diplomet vil ogsaa stemme med, hvad der endnu er tilfældet, da gaarden nu har 4 stuer, men kun er en halv gaard. Naar den anden halvdel blev sløifet, vides ikke; dog mulig efter branden i 1476, men ialfald før 1566 (N. Mag. II, 52).

8 stuer i gaarden". I 1410[1] sælge to mænd sin to
43 stikker (= 32¼ alen) lang og 8 stikker (6 alen) bre
med 9 rum i søhusene i indre halvdel af Aafjord n
alt tilbehør samt en fjerdepart i setstuen, ildhu
og bryggerne; i 1414[2] sælges af Finngaarden en st
to boder, lem og kleve samt alle de dele, som tilh
de nævnte rum i skytningsstuen og ildhuset.
1419[3] sælges en tomt, 20 (nu 15) alen lang og 9
6¾) alen bred i ydre (nordre) halvdel af Aafjord n
setstue, kjelder og ildhus; i 1420[4] en tomt,
stikker (15 alen) lang og 9 stikker (6¾ alen) bred
nordre halvdel af samme gaard, endvidere en halvpart i st
kjelderen og saameget rum i skytningsstuen, s
tilhører, samt saameget af ildhuset, som behøves.
1425[5] omtales at være solgt for et par aar siden el
mere en tomt, 10 stikker (7½ alen) lang og 9 (6
alen) bred næst nedenfor stenkjelderen (se ovenfo
i nordre halvdel i Aafjord samt en fjerdepart i sky
ningsstuen, ildhuset og bryggerkarrene. I 156
sælges af en unavngiven gaard 7½ par huse (rum) og
klever for 500 daler, hvorhos der omtales „det loft o
bod", som den ene af sælgerne selv brugte. I 169
skulde sælges en „søstue" i Holmedal, hvilken omfat
tede „5 boder nedenunder, en have, en skrue i god stand,

---

[1] D. Nov. XII, no. 148.

[2] Se Lübecks Urkundenb. V, no. DI, hvor det sidste ovennævnte afsnit udtrykkes ved „et omnes partes ad predicta habitacula in skytningsstuen og ildhuset in Fingarden situatas appertinentes".

[3] D. Norv. XII, no. 167.

[4] Samst. no. 171.

[5] Samst. no. 180.

[6] Samst. IX, no. 792.

[7] Kristiania Videnskabsselsk. Forhandl. f. 1876, s. 15.

gammel skude, en madbod under skytningsstuen chutstaven) „og en gaardsplads (*hof*) ved Øvregaden".

Af alt det foranstaaende tør det vistnok sluttes, at vnlig de store mod bryggerne liggende handelsgaarde i fire her nærmest omhandlede byer væsentlig havde mme indretning og udseende, om end deres høide og strækning til alle tider udentvil var størst i Bergen. erimod faar det, som ovenberørt, henstaa uafgjort, om t oprindelige ildsted, aren, ogsaa i Tunsberg og Aaslo, gesom i Bergen og Nidaros, senere blev afløst af røg-nen. Dette spørsmaal har i en vis henseende ogsaa rholdsvis liden betydning; thi hvad enten det ene eller ndet slags ildsted blev brugt, maatte vedkommende rum, vori det fandtes, eller skytningsstuen faa sin plads bag gaarden, være uden loft og som lysaabning alene have oren i taget. Derimod maa denne stue, ligesom ildhuset g setstuen, vistnok ogsaa udenfor Bergen have været elles for befolkningen i den halvdel af vedkommende gaard, hvortil de hørte, dog, som det nogle steder oven-for antydes, efter et vist forhold. Der opstaar imidlertid her endnu et andet spørsmaal, som det vil være af interesse at besvare, men for hvis skyld jeg atter maa dvæle noget nærmere ved, hvad der viser sig i Bergen.

Som bekjendt har ordet stue, skjønt det egentlig kun betegner et beboelsesrum. paa bryggen i Bergen antaget den konventionelle betydning af en særskilt forretning, der gaar i handel og vandel, og hvortil hører, foruden visse kunder i Nordland og deres gjæld, en bestemt del af vedkommende gaard med dens kontorlokale (stue), boder, lofter samt, førend befolkningen i vort hundredaar ophørte med at have bolig og natteleie i gaarden, ogsaa klever og en del af ildhuset og skytningsstuen.[1]

[1] Efterat den levnede halvdel (se s. 361) af gaarden Kappen

Denne indretning er ikke opstaaet i senere tider, fandt, som det kan sees af Edvardssøns bog,[1] allerede da gaardene tilhørte det hanseatiske kontor; det viser ogsaa af de (s. 421, note 5. og s. 422) anførte diplomer 1403 og 1414, at gaardene dengang var inddelte i stuer den paapegede betydning. Men denne ordning var n indført af tyskerne. Vel synes de at have givet det en strammere organisation og et mere juridisk til men i det væsentlige fortsatte de vistnok kun, hvad for deres tid var grundlagt af byens norske handelsmæ Tyskerne kom heller ikke paa engang til Bergen, kun lidt efter lidt, først som leiere af enkelte rum Bryggen alene i sommertiden,[2] dernæst ogsaa om vinte endelig som eiere af den ene gaard efter den anden. har saaledes kun tid efter anden gledet ind i de nye hold, paa samme maade, som det i modsat retning fa sted, da de efter hansekontorets nedlæggelse ved udgan af det 17de hundredaar forlod byen, og gaardene ig overtoges af landets egne handelsmænd. Ligesom d ei fortsatte forretningen med lutter norske folk, men holdt en stor del af de opøvede tyske faktorer og an tjenestemænd,[3] saaledes er hanseaterne i sin tid vist ikke komne fra hjemlandet med fuld tysk besætning, n har i begyndelsen benyttet de forrige norske betjente lidt efter lidt rekruteret sig i denne retning hjemme

---

(med 1 stue) i 70-aarene blev indkjøbt af kommunen og revet, er der paa Bryggen nu kun tilbage 11 hele gaarde 37 stuer og 5 halve med 13 stuer, tilsammen 50 stuer. ytringen i den norske So, foran s. 415 note 5 og N. Mag. III,

[1] Se N. Mag. II, 569, jfr. s. 25.

[2] d. e. mellem begge korsmesser (3 mai og 14 septbr.), hvo berigtiges, hvad ovenfor (s. 342) er anført.

[3] Jfr. N. Mag. III, 72.

har derhos beviser paa, at tyskerne lempede sig efter nye forhold ved at optage, om end med forvanskning, hel del norske ord, dog ikke udelukkende saadanne, n knyttede sig til den huslige indretning i gaardene.[1] st hanseatiske kontor maatte ogsaa efter dets oprettelse de sig bedst tjent med at fortsætte den ældre handelstra- ion og den indretning af gaardene, som var tilveiebragt før

---

Herpaa har jeg før gjort opmærksom (se N. Mag. II, 571). Som exempler kan hidsættes følgende ord: *garten* (gaard), *enkelden* (enkel), *stave* (stue), *sehestave* (søstue), *schutstave* (skytningsstue), *kleve* (kleve), *kleveschwen* (klevesvend), *elde* (ild), *elthaus* (ildhus), *eldroven* (ildovn, røgovn), *hausbund* (husbonde), *flidtleute* (flytmænd, færgemænd), *mølie* (mølje), *klocke fünf* (klokken fem), (se dr. Y. Nielsen i Kristiania Videnskabsselsk. Forhandl. f. 1880, no. 13, s. 6, 9, 10, 11, 14—16, 23), *allemanien* (almenninger) (samsts. f. 1878 no. 1, s. 56). Naar det endvidere forbydes i statuterne af 1572 (smsts. s. 8) at gaa med bart lys „auf dem Rehte", saa er dette ord selvfølgelig en omdannelse af *rið* (trappe), hvilket dog i anordn. af 7 oktbr. 1754 kap. III, § 15 gjengives med „svaler". Derimod sees det, at naar der ved gaardenes bygninger indføres nogen ny indretning, saa betegnes denne med et tysk ord. Dette er f. ex. tilfældet med de til gaardene føiede lave sideskur, der formodentlig er opkomne efter branden i 1476 for at benytte de ved den da foretagne sløifning af veiter og almenninger ledigblevne tomter (jfr. foran s. 361). Disse sideskur kaldes endnu tasker. Ordet bruges ogsaa i Sverige (se Upplands Fornminnesfören. tidskr. IV, 49), men maa vistnok oprindelig være plattysk. Vi træffe saaledes i et hamburgsk diplom af 1559 omtalt som tilbygning til raadhuset „die kleine wyenbode edder taske", (Gesch. d. Hamb. Rathhaus., udg. af Verein f. hamb. Gesch. for 1867, s. 14). Endnu kan tilføies som exempel paa, at tyskerne optog ord, der var fælles for begge sprog, men med den særlige betydning, de havde i Norge, naar det i de ovennævnte statuter af 1572 forbydes at skjære nye døre ud i „häussern (d. e. rum) oder buden zur seewärts" (mod bryggen) (anf. Forhandl. f. 1878 no. 1, s. 10).

dets tid.[1] Eller med andre ord: hele den indretning, so vi ovenfor har seet, skyldte ikke tyskerne sin tilblivel men var oprindelig en norsk, som med enkelte forandring i tidernes medfør og tvers igjennem det tyske herredøm er bleven fortsat lige til vore dage. Det samme gjelde ogsaa vistnok flere skikke, f. ex. at skytningsstuen kun benyttedes om vinteren, medens gaardens befolkning i den mildere aarstid formentlig opholdt sig i setstuen og to sine maaltider i ildhuset. Dette tør mulig være den samme skik, hvoraf vi endnu paa landet kan se en lev ning, naar man lader stuen staa tom i sommertiden, me da holder til og spiser i ildhuset.

Under alle omstændigheder viser der sig en misop fatning i den maade, hvorpaa P. A. Munch forklarer et sted i Haakon Haakonssøns saga. Her fortælles i 1239 at der ca. 15 november indløb underretning til Bergen om, at hertug Skule den 6 næstfør i Nidaros havde lade sig hylde som Norges konge. I den anledning paabød kong Haakon blandt andet, at byens „kjøbmænd (*kaup menn*) skulde ligge hver i sin skytningsstue med sine vaaben og kongsmændene i kongsgaarden", med andre ord, at kjøbmændene, istedetfor som ellers at ligge spredt om i gaardenes klever, skulde være samlede hele natten i skyt ningsstuen, saa at de, naarsomhelst det paakrævedes, kunde være færdige til kamp. Munch[2] antager nu, at

[1] d. e. senest inden 1332, hvis ogsaa Bryggen brændte i den da indtrufne store bybrand, eller i modsat fald efter branden i 1248, og saaledes før der endnu fandtes tyske vintersiddere eller ialfald ikke i noget betragteligt antal, hvorom mere nedenfor. Som det synes, maa ogsaa de i diplomerne af 1315 og 1337 (s. 419) omtalte stuer opfattes som handelsstuer i den her omhandlede betydning og altsaa før det hanseatiske kontors stiftelse (ca. 1350).

[2] D. n. F. Hist. III, 944.

de fleste" af disse kjøbmænd „sandsynligvis var tyskere", vilket, som han i noten tilføier, „synes mest at fremgaa f, at der tales om deres skytningsstuer". Men herved aa mærkes, at det omtalte, som anført, foregik ved midten f november, og vi har et retsligt vidnesbyrd om, at der 1259 kun „var faa vintersiddere i Bergen",[1] end sige tyskerne 20 aar før den tid skulde have udgjort plura-teten af Bryggens kjøbmænd. Dernæst er den grund, unch tillægger mest vegt, uden al betydning, da skyt-ngsstuer ikke, som han forudsætter, skyldte tyskerne n oprindelse, hvad ogsaa selve navnet viser. Paa grund f det anførte maatte de ovennævnte kjøbmænd ikke have eret tyskere, men nordmænd. Forøvrigt er det omhand-de sted ikke alene det ældste, hvor der overhovedet ævnes skytningsstuer i Bergen,[2] men det vidner ogsaa ed udtrykket „hver i sin skytningsstue" om, at stuen ar fælles for befolkningen i hver vedkommende gaard ler, efter hvad ovenfor er paapeget, rettere dens halvdel.

Naar vi saaledes har seet den ordning, som fandtes Bergen, navnlig med hensyn til gaardenes deling i han-elsstuer og hvad dermed stod i forbindelse, kan der pørges, om noget lignende har fundet sted ogsaa i de e andre større byer. For at kunne besvare dette spørs-aal tilfredsstillende maatte vi dog have større kjendskab l disse byers forhold i middelalderen, end tilfældet er. un saameget tør der maaske siges, at hvis den omtalte

---

[1] D. Norv. I, s. 111.

[2] Rigtignok nævner Munch (anf. st. II, s. 688) en „skytningsstue" i Bergen saa tidlig som ved 1127, og skjønt der vistnok allerede dengang fandtes saadanne stuer i gaardene paa Bryggen, træffes dog ikke dette udtryk i Munchs kilde (Orknøing. saga), hvor-imod det der kun heder, at Kale Kollssøn under sit ophold i Bergen havde sit herberge (*skytningr*) i enken Unn's gaard.

ordning i Bergen ikke, som paavist, var indført af tyskerne, men skrev sig fra den ældre tid, som en eiendommelig middelaldersk indretning, saa har den vistnok været gjennemført ogsaa i de øvrige kjøbstæder.

Til yderligere belysning af, hvad ovenfor er sagt om bygningerne i Bergen, lader jeg paa 3 plader følge nogle rids, som hr. arkitekt P. Blix efter min anmodning har havt den godhed at optage dels af gaarden Dramshusene eller, som den oprindelig hed, *Dramsúðin* paa Bryggen, og dels af tre huse paa Stranden udenfor Nykirken. Grunden til, at just disse bygninger blev valgt som gjenstande for afbildning, var, at den førstnævnte gaard, foruden at den er hel, nu er den eneste paa Bryggen, hvori der findes bevaret et ildhus og en skytningsstue, ihvorvel det er adskillige aar siden de blev brugte, og dernæst med hensyn til de trende huse paa Stranden, at de bedst vise den bygningsmaade, som har gjort sig gjeldende paa vestre side af Vaagen. Hertil maa føies, at der paa pl. I og III, for at alt, som er eiendommeligt, kan komme tydeligere frem, tildels er foretaget et par smaa afvigelser fra, hvad der i virkeligheden finder sted, og hvor det kan sees eller med fuld sikkerhed sluttes, at saadan var tilstanden, dengang disse bygninger blev opført, eller for Dramshusens vedkommende efter 1702, da hele Bryggen brændte, og for husene paa Strandsiden efter branden i 1756.

Pl. I viser gaardens hele areal fra dens port mod Øvregaden i øst (fig. 2 *r* og 5 *q*) indtil Vaagen i vest med det derværende bryggeskur og en vippebom (oprids fig. 2, grundplan fig. 5). Som det vil sees, indtages den

østligste del af 2 indgjærdede haver (fig. 5 *o* og *p*), hvoraf den nordligste (*p*) formodentlig har været tomt for den skytningsstue og det ildhus, der i sin tid har tilhørt gaardens nordre halvdel. Gaardens bygninger har, foruden lemmen eller mørkeloftet, indtil 3 stokverk i hver halvdel eller langs midtgangen eller gaardsrummet. Ved hver side af dette er der svaler med tilhørende trapper og bag svalerne lukkede rum. Disse er i 1ste stokverk boder (fig. 5), paa søndre side tillige tasker (*a*, *b*, *c*, *d*) og længst mod øst skytningsstuen (*f*) og ildhuset (*e*). I 2det stokverk (fig. 4) er der lofter, kontorer, stuer og klever, og det samme er tilfældet i 3dje stokverk (fig. 3). — Fig. 1 er et oprids af gaardens nordre halvdel, fig. 2 af dens søndre halvdel, begge med alle deres svaler og „arker“ eller kvister og tilhørende vindehjul for varetransporten. — Fig. 6 viser gaardens façade mod bryggen med „tasken“ til høire. — Fig. 7 gjengiver bagsiden af nordre halvdel mod øst. — Fig. 8 er et vertikalsnit gjennem *ux* (fig. 5) og fig. 9 et tilsvarende gjennem linjen *yz*.

Gaarden omfatter 4 handelsstuer, men da hver af disse har eiendom i begge gaardens halvdele, er der, for at lette forbindelsen mellem hver stues forskjellige dele, i 2det og 3dje stokverk, som det vil sees, anbragt broer over midtgangen (se fig. 3 og 4).[1]

I det hele taget er der i 1ste stokverk (fig. 5), naar de faa i selve svalerne afdelte saltbinger sættes ud af betragtning, 34 lukkede rum, hvoraf taskerne (*a*, *b*, *c*, *d*) samt skytningsstuen (*fg*) og ildhuset (*e*); i 2det stokverk (fig. 4) findes ligeledes 34 lukkede rum, og i 3dje stok-

[1] Dette er formodentlig en nyere indretning, medens i ældre tid, da gaarden sandsynligvis havde 8 handelsstuer (ligesom Finngaarden, s. 421), disse vistnok var beliggende paa hver sin side af midtgangen.

verk 30 saadanne; altsaa tilsammen i hele gaarden, foruden mørkeloftet, 98 rum eller „huse“, som de, efter hvad ovenfor er paavist, i ældre tid kaldtes.[1] Af disse er følgende fælles for gaardens fire handelsstuer, nemlig: 9 rum i 1ste stokverk (fig. 5), ildhuset (*e*), skytningsstuen (*fg*), 6 boder (*h*—*n*) og 7 lofter (fig. 4 *a*—*g*) i 2det stokverk og 6 lofter i 3dje stokverk (fig. 3 *a*—*f*). De øvrige rum er fordelte mellem gaardens fire handelsstuer, saaledes at disse omfatte de unumererede boder i 1ste stokverk (fig. 5) og taskerne (*a*—*d*) dersteds, endvidere de unumererede lofter i 2det (fig. 4) og 3dje stokverk (fig. 3) samt endelig kontorer, stuer og klever. Af de tre sidstnævnte slags rum høre igjen, naar vi betegne handelsstuerne efter den orden, de indtage fra vest mod øst, til 1ste handelsstue[2] følgende i 2det stokverk (fig. 4): „indre stue“ (*o*). „stue“ (*p*), „kontor“ (*q*), „ydre stue“ (*r*), „ydre stue“ (*s*), „kontor“ (*t*), „stue“ (*u*), samt „indre stue“ (*v*), og i 3dje stokverk „klever“ (*g*—*m*); dernæst høre til 2den handelsstue i 2det stokverk: „kontor“ (*k*) „stue“ (*l*), „ydre stue“ (*m*), „kleve“ (*n*); endelig til 3dje handelsstue: „kontorer“ (*h*, *i*), medens der i disse henseender ikke foreligger nogen opgave for den 4de handelsstue.

Pl. II fremstiller i større maalestok gaardens skytningsstue og ildhus. Fig. 1 viser et langsnit gjennem begges midte, fig. 2 deres grundplan, fig. 3 et tversnit efter linjen *f*—*g* i fig. 2, fig. 4 ligesaa efter linjen *h*—*i*, og fig. 5 et tversnit af ildhuset.

Som det vil sees, har skytningsstuen væsentlig

---

[1] Tallet kan sammenlignes med, hvad der i middelalderen var tilfældet med Brædsgaarden og Finngaarden (s. 421).

[2] Denne er vistnok fremkommet ved at forene to handelsstuer, en i hver halvdel af gaarden, hvilke da begge har været „søstuer“ (se foran s. 411).

samme grundplan som fra gammel tid i stuehuset paa landet: en forstue eller gang (*D*), en kleve (*C*, nu kaldet „Bierkleven") og en stor stue (*B*). En forskjel viser sig dog derved, at den sidstnævnte er bygget sammen med ildhuset, og at dens indre gavlvæg, som ellers paa landet er lukket og forsynet med bænke, her har faaet en dør og den nedenfor omtalte ovn.[1] Gulvet er belagt med mørkerøde sandstensfliser, og langs væggene er fortløbende bænke, kun afbrudte af ovnen og dørene. Bænkene er ved armlæner og deres fortsættelse i høiden (fig. 2 B, jfr. fig. 1 og 4) afdelte i 12 rum, hvert med plads for 2 eller 3 personer, saaledes at der til hver af gaardens 4 handelsstuer har hørt 3 af de omtalte rum samt et af de 4 hjørneskabe, der sees paa tegningen (fig. 1—4). Paa væggen mellem døren til gangen og den til kleven er fæstet en hylde (fig. 4) af lighed med den i stuebygninger paa landet tildels, men nu kun sjeldnere forekommende „bustehylla" (hylde for haarbørste o. a.). Tæt under hylden sees en rullestok, for derover at hænge et smalt haandklæde; lidt længer nede er i væggen fæstet en bevægelig jernstang, hvorpaa hænger en vandkjedel af malm, og derunder staar et rundt bord (fig. 2 B *e*, jfr. 1 og 4). Hele denne indretning minder om en skik, der hos os kan forfølges helt op i det 11te hundredaar, idet man af mangel paa gaffel maatte spise med fingrene, og derfor alle høviske folk vaskede sine hænder baade før og efter maaltiderne. — Midt paa østre væg se vi endelig den ovennævnte ovn, der er af jern og med ilæg fra ildhuset eller en bilægger (fig. 1, 2, 3).

Ildhuset (fig. 2 A) er i gulvet belagt med graastensheller og har ved *a* en brønd. Det har ingen vin-

[1] Ovnen var altsaa (jfr. s. 396, 415) noget nyt, der indkom ved gjenopbyggelsen efter branden i 1702.

duer, da de smaa aabninger i nordre væg (pl. I fig. 2 *e*) kun er lufthuller i bordklædningen, dog sees der i søndre væg en liden glug (fig. 1 *a*). Udgangen for røgen fra ildstederne er, da der hverken findes skorstenspibe eller ljore, gjennem tilfældige aabninger i taget, hvis spærrer ikke har sudtag, men kun lægter, hvorpaa teglstenen hænger. Rummet har to ildsteder. Det ene er midt paa gulvet, hvorover 6 skjærdinger (fig. 1 *e*), ligesom i ildhuse paa Voss[1] og i Hardanger, sees ophængte paa hver sin side af en aas (fig. 1 *c*, jfr. fig. 5), der hviler paa biten eller tverbjelken (*d*). Indretningen af det andet ildsted (fig. 2 *A c*, jfr. fig. 1 og 5) er mere eiendommelig[2] og svarer til den beskrivelse, jeg ovenfor (s. 416) efter formodning har givet af bylovens *ketilgarðr;* rimeligvis har denne ligesom hin ogsaa været overhvelvet og havt huller øverst for røgen. Forresten vil det sees af fig. 5 (jfr. fig. 1), at der i bagmuren nederst er en jerndør til ilægget for skytningsstuens bilæggerovn og noget ovenfor en aabning for røgen fra ovnen. Lidt foran ildstedet er opsat en helle (fig. 2 *A b*, jfr. fig. 1 *b*), der har nogen lighed med den saakaldte „blekkestein", som findes paa landet ved siden af aren for at beskytte ilden mod vindpust fra døren; dog synes ildhusets helle paa grund af omstændighederne og navnlig dens stilling ikke at have havt samme bestemmelse.

Pl. III gjengiver i fig. 1—8 et hus med tilhørende søboder paa nedre side af Strandgaden mellem Nykirken og toldboden. Holde vi os her til det typiske ved disse bygninger eller hvad der væsentlig er fælles for alle huse paa samme side af gaden, og vi begynde fra Vaagen eller

---

[1] Se Kunst og Haandv. f. Norg. Fort. pl. LXVII.

[2] Et noget lignende har været brugt i Holstein (se Mejborg, gamle danske Hjem, s. 91 fig. 108).

øen, træffe vi først ved „hopen“ (fig. 2 *n*) pakboder, (se façaden mod Vaagen fig. 8); disse har 3 stokverk med svaler omkring og, ligesom paa Bryggen, indenfor svalerne nederst „boder“, dernæst i 2 høider „lofte“ og øverst under spærrene „baneloftet“.[1] Mellem pakboderne og stuehuset ligge langs den smale gang eller „gaard“ (*o*, *o*, *o*) opad til gaden forskjellige rum eller tomter, navnlig „ildhus“ (*d*), vedbod (*e*) og gaardsrum eller „plads“ (*c*) med „bæk“ (brønd) og port ud til gaarden eller den smale gang.[2] Endelig er øverst stuehuset med kjelder (fig. 2 *a*, *b*) under og trappe (fig. 3 *e*) op fra „pladsen“. Huset har gavl („ark“) mod den sidste (fig. 6) og gaden (fig. 7). Over kjelderen er der to stokverk, hvoraf det øverste (fig. 4) blandt andet mod gaden har et rum kaldet „salen“, medens det nederste stokverk (fig. 3) er indrettet saaedes, at gadedøren staar paa den ene side, og at der er gang (*a*), med trappe op til 2det stokverk, samt stue (*b*), kammer (*d*) og kjøkken (*c*), hvorfra en trappe (*e*) fører ned til gaardsrummet.

Pl. III fig. 9—15 fremstille de to næstsidste huse paa Nordnæs ved øvre side af gaden. Som det vil sees, træffe vi ogsaa her, naar pakboderne sættes ud af betragtning, væsentlig samme indretning som i husene paa nedre side, saaledes: gadedør ved det ene hjørne, gang (fig. 12 *a* og 13 *a*), stue (*b*, *b*), kjøkken (*c*, *c*), kammer (*d*, *d*), ildhus samt vedbod (*e*, *f*) og „plads“ med „bæk“ (*f*, *e*); derimod har det første hus, hvad der ikke sjelden træffes

---

[1] skrives i Aasens Ordbog „bandeloft“, hvad der neppe kan være rigtigt, da det udtales baneloft; første del af ordet er formentlig det samme som sidste del i reberbane.

[2] Endnu er det som bekjendt en ren sjeldenhed at træffe fjøs eller stald i huse ved Strandgaden, og oprindelig fandtes de vistnok slet ikke.

paa denne side af gaden, ogsaa en have (fig. 12 *g*). Fæste vi os fremdeles kun ved dette hus, da det utvilsomt viser den oprindeligste form og indretning, se vi, at det under taget mod gaden (fig. 9) har en liden „sal“ (fig. 14 *a*) og en „lem“ eller et aabent loft (*b*).

Foruden disse smale huse er der paa begge sider af gaden og ligeledes fra ældre tid ogsaa nogle andre med større bredde. Denne fremkommer derved, at huset ogsaa paa den anden side af gangen har et værelse, saa at gadedøren indtager midten af huset, hvorved bagkammeret og ligeledes gavlen bliver saameget bredere. Ligger huset paa nedre side af gaden, faa de dertil hørende pakboder ogsaa en dobbelt bredde, dog saaledes, at de ikke dækkes kun af ét tag, men af to med hver sin gavl.

Der kan neppe være tvil om, at den type, som de sidste huse fremvise, er yngre end den første eller har udviklet sig af denne. Dette er da gaaet til paa samme maade, som i de foran omtalte (s. 348) akvitaniske byplaner, eller saaledes, at man, rimeligvis efter en brand, har sløifet den smale gang, der adskilte et par huse, og dernæst bebygget den hele tomt kun med ét hus, som derved kunde siges at blive „dobbelt“. Naar dette først skede, kan ikke bestemmes. Imidlertid træffes allerede i 1645[1] og 1646[2] omtalt „enkle“ og „doble“ „søgaarde“, og endnu længer op i tiden ledes vi ved Absalon Pederssøns beretning[3] om branden i 1561. Blandt de 89 huse, som ifølge hans opregning dengang brændte mellem raadstuen og Muren, angiver han kun for 7 huses vedkommende deres beskaffenhed, og af disse

---

[1] „Taxering paa huse og eiendomme i Bergen“ (i rigsarkivet).

[2] N. Mag. II, 554.

[3] Samst. I, 194—196.

r ét „enfoldigt“ (enkelt), 6 derimod „doble“, som alle eriblandt Saltøgaarden, nu den 4de udenfor torvet) laa a nedsiden af Strandgaden. Da nu den nærmeste brand r 1561 indtraf i 1489,[1] saa var disse doble huse følge- g byggede i denne mellemtid og rimeligvis inden mid- lalderens slutning. Længer op kan de ikke forfølges.

Den type, som de enkle huse fremvise, er dog ikke lot ældre end de dobles, men den maa vistnok ansees for en ældste husetype paa Stranden. Og vil vi danne os n klar forestilling om, hvorledes den er fremkommet, maa er først tages hensyn til terrænets beskaffenhed. Som be- jendt stiger dette temmelig stærkt, dog ujævnt, opad fra Vaagen (jfr. pl. III, fig. 1 og 11), indtil det naar høiden f den bergryg, der strækker sig gjennem hele halvøen ra Nordnæs til raadstuen. For at opnaa et nogenlunde orisontalt plan for Strandgaden kunde denne derfor kke gaa bent fremad, men maatte rette sig efter, hvor ratheden var mindst, og blev derved nødt til at bøie af nart til den ene og snart til den anden side. Da nu usene igjen maatte følge gadelinjen, fik de paa begge sider af denne anvist stærkt skraanende tomter, og disse ulemper kunde alene afhjælpes ved at husene paa gadens nedside blev underlagt kjeldere og paa øvre side, saalænge man endnu ikke kjendte noget sprængstof eller var begyndt med minering,[2] fik høie trapper mod gaden. Trapperne var oprindelig vistnok udelukkende af træ, og for at de ikke skulde blive altfor bratte og tage

[1] Ovenfor s. 357 har jeg sagt, at branden i dette aar var den første, hvorved Stranden gik op i luer. Dette er dog usikkert, skjønt man ei med bestemthed ved, om strøget blev berørt af de tidligere bybrande i 1332, 1393, 1395 og 1429.

[2] Først efter branden i 1830 begyndte man ved opbyggelsen af de nye huse at afskaffe disse ydre trapper og lægge dem ind i nederste stokverk.

for meget bort af gadebredden, kunde de ei lægges i ret vinkel mod huset, men maatte føres langs dets side (jfr. pl. III, fig. 9 og 10). Til disse naturlige momenter kom ogsaa, at der, som oven bemærket, paa Strandsiden først efter middelalderen blev indrettet bredere almenninger, medens man af tverstræder kun havde smale gange mellem husene enten ned til „hoperne“ eller paa den anden side op til Markeveien og svarende til bylovens „veiter“, et ord, som dog ei kjendes paa Stranden. Heller ikke er der noget spor til, at man her, som østenfor Vaagen, havde gjennemgaaende gaardsrum[1] i husene, hvad der baade paa grund af disses smalhed maatte forbyde sig selv og fordi der ikke her som hist fandtes nogen fortløbende brygge langs søen, hvortil de kunde føre. Men da man dog trængte til gaardsrum, blev disse vistnok fra først af, som i de nuværende her omhandlede huse, lagt enten paa nedsiden af gaden nedenfor eller paa opsiden ovenfor selve vaaningshuset og med port ud til den smale gang eller et smug (jfr. pl. III, fig. 11, 13). Endvidere var der vistnok fra først af paa gaardsrummet eller „pladsen“ en brønd og nedenfor den mod søen et ildhus og dernæst pakboder. Disse har dog i modsætning til bryggesiden neppe nogensinde havt beboelsesrum, i det høieste et kontor og en bondestue, nær ildhuset. Endelig tør det sikkert antages, at Strandsidens huse, ligesom endnu henimod vor tid, ikke leiedes bort, men alene beboedes af eieren og hans familje, hvorom ogsaa hele deres indretning vidnede, navnlig derved, at der kun fandtes ét kjøkken.

---

[1] Jeg kan derfor ikke være enig med provst Fritzner, naar han i sin Ordbog (II, 418, 2den spalte) formoder, at gangen i den saakaldte Hvelvingsgaard (noget udenfor torvet) rigtigst opfattes som bryggesidens gaardsrum, hvorimod den, som oven bemærket, svarer til bylovens veiter.

Som det kan sees af flere diplomer, kaldtes enhver bygget eiendom ogsaa paa stranden oprindelig en gaarb *garðr*), og dette vedblev vistnok hele middelalderen ud. endnu ved 1561[1] bruges ordet af Absalon Pederssøn som ppellativ, dog afvexlende med hus; men senere træffes denne forstand kun det sidste ord,[2] medens gaard indkrænkes til alene at betyde de til huset hørende pakoder og de førnævnte smale gange eller „søgaarde“, som rte ned til boderne eller rettere de mellem disse ligende „hoper“.

Holde vi os endelig udelukkende til indretningen af elve vaaningshuset og navnlig det ovenomtalte (pl. III, g. 3 og 12), som viser typen klarest, se vi her næsten et samme som i alle ældre stuehuse paa landsbygden. enne lighed bliver endnu større, naar vi tænke os de uværende ildsteder ombyttede med de oprindelige i forindelse med de forandringer, som vilde følge af de sidste g ellers maatte stemme med den tid. Ogsaa da vilde vi, om nu, i den fremste del af huset ved siden af gangen have et rum (kleven) med dør til bagrummet og glugger mod gaden samt fra gangen en dør til sidstnævnte rum og trapper op til loftet i gavlen; men bagrummet maatte da paa grund af ildstedets beskaffenhed være uden himling og med ljore i taget, og husets gavl maatte være saameget lavere end nu af hensyn til torvdækningen. Derimod har der vel til forskjel fra, hvad stuebygninger paa landet vise, ogsaa fra først af for bekvemmeligheds skyld været dør mellem gangen og rummet ved siden deraf. Ligeledes har vel husets indgangsdør oprindelig som nu

---

[1] N. Mag. I, 594—596.

[2] Det yngste exempel paa, at et hus ved Strandgaden kaldes gaard, har vi vel i 1640, da der nævnes „Skrivergaarden“ (ved nordre hjørne af Kortspilsmuget?). (Se N. Rigsreg. VII, 651).

staaet paa gavlsiden mod gaden, medens det vilde være forbundet med ulemper at sætte den som paa landet ved langsidens hjørne, hvor dens ydre trappe næsten vilde stænge for eller belemre den smale gjennemgang mod nabohuset.

Kan det antages, at disse ligheder vidne om en paavirkning fra landet paa byen, saa er dog denne paavirkning ved Strandens første bebyggelse neppe foregaaet direkte, men snarest derved, at man har taget forbilledet fra den indretning, som allerede fandtes i de mindre huse i byens oprindelige del til forskjel fra Bryggens store handelsgaarde.

Forøvrigt blev husets gang ligesom paa landet oprindelig kaldt forstue (*forstofa*), fordi den førte til den bagenfor liggende stue, og dette navn træffes endnu brugt i 1566[1] og 1604.[2] Endvidere har loftet i gavlen oprindelig sandsynligvis, som paa landet, været bestemt til soverum, da saadant rum foruden ca. 1450[3] omtales i 1604 som „et lidet loft eller natstue".

Rimeligvis har der allerede fra Strandens første bebyggelse i flere huse været „krambod" og da vistnok til gaden i det ved siden af gangen eller forstuen liggende rum. En saadan nævnes udtrykkelig i 1604,[4] om end ikke just paa Stranden, og af de 12 borgere, som klagede over tyskernes oprør i 1523 (se s. 397), er der fire, som omtale, at deres „krambod" blev plyndret, og tillige opregne de varer deri, som borttoges. Endelig nævner Absalon Pederssøn[5] blandt de i 1561 brændte huse ogsaa Saltøgaarden som „en dobbeltgaard med fire kramboder".

---

[1] N. Mag. I, 305.
[2] Samst. II, 277.
[3] Samst. I, 575, no. 20.
[4] Samst. II, 277.
[5] Samst. I, 196.

Derimod kan det være tvilsomt og er vel neppe sandnligt, at der paa Stranden allerede i middelalderen i rbindelse med husene, men udenfor disse mod gaden, ar anbragt saadanne smaa udsalgssteder, der formodentlig f det udstillede lertøi fik navn af pothuse.[1] Disse findes ke omtalte før i brandforordningen af 1646[2] og vedegterne af 1649,[3] hvor de lidt nærmere beskrives. Af den nstændighed, at de ikke nævnes paa de tilsvarende steder ældre vedtægter, tør maaske sluttes, at dette slags udsalgsam endnu ikke var kommet i brug paa grænsen mellem et 16de og 17de hundredaar.

---

[1] Ordet (*pothuis*) er hollandsk og nedertysk. I Holland har det betydningen af en ussel bolig i husets underste del og særlig en skoflikkerbod.

[2] N. Mag. II, 549 § 7.

[3] Samst. 358 § 26.

OM DR. GUÐMUNDSSON'S „PRIVATBOLIGEN PAA ISLAND".[1]

AF

N. NICOLAYSEN.

Studier over privatboligen og dens historie har i længere tid hørt til den videnskabelige dagsorden rundt omkring i Europa, og det er derfor ikke tvilsomt, at det foreliggende skrift, der er udarbeidet for doktorgraden, i mange kredse vil være modtaget med den største interesse. Forfatteren har ogsaa for en stor del gjort fyldest for sin opgave ikke alene ved det omfattende materiale, som gjennem hans fortjenstlige arbeide er samlet paa ét sted, men ogsaa derved, at bogen spreder et godt lys over flere hidtil dunklere partier. Mindre heldig, som det synes, har forfatteren derimod været i andre endog væsentlige punkter. Dette hænger vel for en del sammen med den anvendte methode, men grunden dertil tør vistnok ogsaa søges i den omstændighed, at forf. ikke overalt forklarer historiske beretninger saaledes, som deres egne forudsætninger kræve, men undertiden lemper fortolkningen efter forud opgjorte meninger. Dertil kommer, at han ligeoverfor sine forgjængere og navnlig dem, som tidligere har be-

---

[1] Bogens fulde titel er: Privatboligen paa Island i sagatiden samt delvis i det øvrige Norden af Valtýr Guðmundsson, Kjøbenhavn 1889.

andlet den norske bygningsskik, henfalder til en unødig olemiserende tone, og det i mindre tækkelige ord, der eppe vil tjene til at skjule den mangel paa tilstrækkeligt jendskab til norske forhold, som viser sig paa flere punkter.

Dette kommer allerede tilsyne i bogens indledning, om derfor fremkalder flere modbemærkninger. Men for at læseren kan følge med i disse, er det nødvendigt først at hidsætte et temmelig omfattende uddrag af denne indledning.

Som udgangspunkt bruger forf. følgende ytringer af Eilert Sundt:[1] „Jeg tænker mig, at oldtidens bygningsskik kanske skulde vise sig i et nyt lys, naar man efter anvisning fra nutiden gjennemgik de korte beskrivelser i sagaerne saaledes, at man særskilt undersøgte bygningsskikken paa almuefolks og storfolks gaarde paa Island og i Norge, i Norges kystland og indland o. s. v. Det tænker jeg mig ogsaa, at dersom bygningsskikken med dens forandringer og forbedringer monne tildrage sig historieforskerens opmærksomhed i den grad, som den efter min mening fortjener det, saa skal der ogsaa findes flere og flere oplysninger, som hidtil monne være overseede, ikke alene i sagaerne og andre oldsager, men ogsaa i yngre skrifter." Hertil bemærker forf., at denne Sundt's udtalelse „fortjener langt større opmærksomhed, end der hidtil er blevet den til del. Siden Sundt skrev disse ord, har flere videnskabsmænd offentliggjort afhandlinger om de nordiske bygningsskikke i oldtiden, men ikke én af dem er det faldet ind at rette sig efter hans forskrifter[2] eller at samle alle de oplysninger, som angaa hvert enkelt land for sig, for deraf først at udfinde, hvad der har været eiendommeligt for hvert enkelt af disse, og

[1] Folkevennen X, 441, aar 1861.

[2] Udhævet af mig.

dernæst at slutte sig til den almindelige nordiske bygningsform i oldtiden eller den grundtype, hvorfra bygningsformen i de forskjellige nordiske lande maatte have udviklet sig til den eller de former, hvori den nu findes." . . . „Men var det nu saa, at ét af disse lande med hensyn til oplysninger om fortidens bygninger var heldigere stillet end noget af de andre, burde man selvfølgelig særlig have sin opmærksomhed henvendt paa dette. Dette har man ogsaa tildels erkjendt, og man har som saadant valgt Norge til udgangspunkt for sine undersøgelser. Men er da Norge langt heldigere stillet end de øvrige nordiske lande med hensyn til paalidelige oplysninger om dets bygninger i oldtiden? Dette kan hverken besvares benægtende eller bekræftende. Det kommer an paa, med hvilket land man vil sammenligne det." Forf. indrømmer, at Norge „i saa henseende er noget heldigere stillet end baade Danmark og Sverige", og at der i sagaerne indeholdes „ikke saa faa oplysninger om bygninger i Norge i sagatiden, men dels er disse meddelelser (for Norges vedkommende) ofte meget mangelfulde og ufuldstændige, dels gives de i sagaer, som for det meste er skrevne af folk i et andet land, og man kan derfor ikke altid være sikker paa, at disse i deres berettelser ikke er blevne paavirkede af deres hjemlige forhold. For at kunne stole paa disse oplysninger, maa man derfor først underkaste dem en nøiagtig kritik, noget, man ikke altid har uleiliget sig med.[1] Naar man tager dette i betragtning, ser man, at, fra denne side seet, er der ikke nogen fyldestgjørende grund til at vælge Norge som udgangspunkt fremfor de andre nordiske lande. Men der kunde være andre grunde, som talte herfor". . . . . Hvad saaledes

[1] Udhævet af mig.

den anden kilde — levninger af bygninger fra oldtiden eller gamle ruiner — angaar, saa er Norge i den henseende vistnok ikke heldigere stillet end flere af de øvrige nordiske lande, saavidt jeg ved, snarere det modsatte, og man kan derfor af den grund ikke have nogen fordel af at vælge dette land fremfor noget af de andre som udgangspunkt for sine undersøgelser paa dette omraade. Men med hensyn til den tredje og fjerde hovedkilde [nutidens bygningsform og oplysninger i den yngre literatur], saa maa det erkjendes, at Norge her er heldigere stillet end de fleste andre af de nordiske lande. I intet af disse er der anstillet saa nøiagtige og udmærkede undersøgelser om nutidens bygningsformer som i Norge. Desuden kan de norske bygningers historie vistnok forfølges meget langt tilbage i tiden, dels gjennem mange beskrivelser af dem i de nærmest foregaaende aarhundreder, dels gjennem det norske diplomatarium, hvilket kjæmpeverk maa indeholde mange vigtige bidrag til dette lands bygningers historie. Men dette verk er i denne henseende saa at sige slet ikke blevet benyttet,[1] og saa længe dette ikke sker, forringes Norges fortrin med hensyn til denne kilde i høi grad. Naar man betragter disse kilder under ét, maa det indrømmes, at Norge med hensyn til disse er heldigere stillet end baade Danmark og Sverige og bedre end de fleste andre nordiske lande, men sammenligner man det med Island, maa Norge træde i anden række, medens Island maa erkjendes for

---

[1] Udhævet af mig. Nogen imødegaaelse af denne klagepost tør vistnok ansees overflødig. Forresten bryder forf. selv spidsen af sin anke, eller ophæver sin egen habilitet som dommer, idet han indrømmer, at han af forskjellige grunde, som iøvrigt villig kan godkjendes, ikke har gjort sig saaledes bekjendt med diplomatariet, som det fortjener.

at være det af alle de nordiske lande, som har baade de fyldigste og tillige de paalideligste oplysninger om bygningsskikken i oldtiden. Dersom man derfor vil vælge et enkelt land som udgangspunkt for sine undersøgelser paa dette omraade, saa maa det blive Island. At man hidtil har valgt Norge, skyldes naturligvis for en stor del den omstændighed, at de fleste og vigtigste afhandlinger om oldtidens bygninger er blevne skrevne af *Nordmænd*."

Forf. søger dernæst nærmere at begrunde den sætning, at Island og de islandske forhold maa være udgangspunktet for undersøgelser af, hvad der fandt sted i de øvrige nordiske lande, baade fordi de beretninger, sagaerne give om Island, er mere at stole paa, end naar deres forfattere berøre de øvrige landes forhold, som var dem fremmede, dels fordi der paa Island, efter forfatterens mening, kjendes flere ældre bygninger end andetsteds, da de paa grund af sit materiale, sten og torv, har efterladt sig flere levninger, end de mere forgjængelige træbygninger, som var i brug hos de andre folk.

„At man hidtil ikke har villet indrømme dette, kommer af, at de, der har skrevet om oldtidens bygninger, ikke har havt tilstrækkeligt kjendskab til de nuværende islandske bygninger. Saaledes siger den bekjendte norske oldgransker Nicolaysen:[1] „Naar man nu vil samle de i sagaerne spredte ensartede dele og deraf fremstille de forskjellige kredse af nordmændenes privatliv i fortiden, saa afgiver den nuværende tilstand paa Island forholdsvis kun liden veiledning, medens den tilsvarende i Norge er af saa stor betydning, at den i visse retninger endog kan bruges som udgangspunkt. Intetsteds gjelder dette dog

[1] Norsk Tidsskr. f. Vidensk. o. Literat. III, 303. Til denne forf.s note kan føies, at den citerede afhandling blev trykt 1849.

i saa høi grad, som ved bygningsmaaden." Dersom den ærede forfatter hermed mente, at ved beskrivelsen af den specielt „norske" bygningsmaade i fortiden var de nuværende norske bygninger af større vigtighed end de islandske, var denne udtalelse ikke uden en vis berettigelse.[1] Men at han ikke mener dette, fremgaar tydelig af den fremgangsmaade, han anvender i sine forskjellige afhandlinger om fortidens bygninger, thi her henter han sine oplysninger fra hele Norden, de fleste naturligvis fra Island, og lader dem uden videre gjælde for Norge. Nordisk er for nordmændene det samme som „norsk", og naar de tale om de nordiske folks privatliv i oldtiden, heder det derfor paa deres sprog „nordmændenes privatliv i oldtiden". Men forstaar man den ovenfor citerede udtalelse som gjældende undersøgelsen af den nordiske bygningsmaade i oldtiden, bør udtalelsen visselig vendes om, saaledes at man istedenfor Norge sætter Island og omvendt".[2]

Derefter følger en hel del hovedanker mod tidligere forfatteres behandlingsmaade af samme emne, skjønt det let kan hænde, at der gaar trold i ordene, saaledes at disse anker vende sig imod forf. selv. Han mener saaledes, „hvad benyttelsen af selve oldskrifterne angaar, at man hverken har undersøgt dem tilstrækkeligt eller underkastet dem en nødvendig kritik. Man har ofte bygget en række af muligheder — undertiden endogsaa umuligheder — paa et eneste sagasted . . . Desuden har man ikke sjælden, hvor ordbøgerne ikke har været udtømmende

---

[1] Forfatterens betingede formodning er aldeles korrekt og hans følgende bemærkninger derfor uden grund, hvad jeg senere kommer tilbage til.

[2] Ved disse suppositioner og paastande vil jeg her kun sætte et ?.

nok med hensyn til enkelte ords eller udtryks forskjellige betydninger, misforstaaet flere sagasteder og følgelig undertiden faaet noget helt andet ud af disse, end de indeholde . . . Endvidere har man altfor meget sammenblandet alt, hvad der i sagaerne findes berettet om bygningsskikken i de forskjellige nordiske landè. Naar man f. ex. har fundet et eller andet træk omtalt i en islandsk saga, som kun fortalte om begivenheder paa selve Island . . . , har man strax uden mindste betænkelighed ladet dette gjælde for Norge", trods at der vitterlig mellem begge lande „allerede tidlig har gjort sig større eller mindre forskjelligheder gjældende. Undertiden brugte man heller ikke de samme navne i Norge, som man brugte paa Island. Saaledes er navnene *sætr*, *grindr*, *hestagarðr* særlig norske, medens de tilsvarende islandske er *sel*, *kvíar*, *hestarétt*." Herved kan der dog spørges, om ikke *sel* og *kvíar* med samme betydning som paa Island er vel kjendte ogsaa i Norge, men hvor rigtignok *sætr* og *sel* betegne forskjellige ting.

„Men foruden at man ikke har gjort sig umag for at finde, hvad der maatte være eiendommeligt for hvert enkelt land, har man heller ikke gjort mindste forsøg paa at udfinde, hvad der var eiendommeligt for hvert hus . . . Følgen af denne uforsvarlige behandlingsmaade er ogsaa bleven den, at man ved hjælp af alle de oplysninger, som man har hentet fra alle de høist forskjellige beboelseshuse i alle de nordiske lande, har faaet kombineret en bygning, som sikkert aldrig har existeret nogetsteds i hele Norden i den skikkelse, som man har villet give den . . . Og ikke nok med det. Man har tillige fremsat en bestemt ufravigelig regel for, mod hvilke verdenshjørner denne bygning har vendt. Den skulde altid have vendt sine gavle imod øst og vest. Dette resultat har man

ygget paa kun to steder,[1] hvoraf det ene dog er meget sikkert, idet de forskjellige haandskrifter paa det paagjældende sted har forskjellige læsemaader . . . Som om det kunde være nogen garanti for, at alle bygninger havde havt denne retning, at man i hele oldliteraturen har kunnet opdrive to exempler paa huse, som havde denne retning. En saadan paastand er ligefrem latterlig."[2]

Forf. gjør dernæst „i al korthed rede for" sine kilder og den fremgangsmaade, som er fulgt ved benyttelsen af disse." . . . „Hvad selve de historiske sagaers paalidelighed angaar, saa er jeg vel med Nicolaysen[3] villig til at indrømme muligheden af, at disse med hensyn til klædedragt, vaaben, bygninger o. s. v. ofte mere afspeile forfatterens (nedskriverens) hjem og hans samtid, end hvad der har været skik og brug paa den tid, da de begivenheder, som sagaen handler om, gik for sig, især dersom der er gaaet en længere tid imellem disse og nedskrivningen. Men med hensyn til de *islandske* sagaer tror jeg, at skjønt dette undertiden kan gjøre sig gjældende, saa kan man, hvad bygningerne angaar, i de fleste tilfælde stole paa deres udsagn, dels fordi de dannedes og fortaltes længe før, end de bleve nedskrevne, dels fordi de langt fra altid stemme med Sturlunga saga, som blev nedskreven omtrent paa samme tid, men som angik selve samtiden . . . Jeg har derfor anseet mig for berettiget til i det hele taget at betragte sagaernes oplysninger som autentiske og overalt bygget min skildring paa disse. Jeg kan heller ikke se nogen anden udvei; thi dersom man kun vilde tage sagaernes vidnesbyrd som gjældende for deres nedskrivningstid, hvorpaa vilde man saa bygge sin

---

[1] ?

[2] Udhævet af mig..

[3] Hist. Tidsskr. I, 147.

viden om bygningsforholdene i oldtiden før denne tid? Man vilde i saa fald intet som helst holdepunkt have og maatte da ligefrem erklære, at man ingen bestemt mening kunde have om disse før end ved ca. aar 1200. Men en saadan falliterklæring vilde efter min mening være fuldstændig ubeføiet og meningsløs.[1]

. . . Ved siden af min hovedkilde, oldliteraturen, har jeg benyttet alle de beretninger, som jeg har kunnet faa fat paa, om levninger af gamle bygninger saa vel paa Island som i det øvrige Norden. Endvidere alle de oplysninger, som jeg har kunnet opdrive, om de nuværende bygningsforhold særlig paa Island og i Norge.[2] . . .

Af samme hensyn er det ogsaa skeet, at jeg ved beskrivelsen af husenes ydre og deres tagkonstruktion o. s. v. kun har fremhævet, hvilke former af disse overhovedet kunde forekomme, uden at anføre, i hvilket hus den og den tagkonstruktion, husform o. s. v. fornemmelig brugtes. Dersom jeg havde gjort dette, vilde afhandlingens omfang derved være blevet betydelig forøget.

Men trods disse og flere andre mangler haaber jeg, at afhandlingen vil have sin betydning for den rette forstaaelse af bygningsforholdene i oldtiden."

Det sidst udtalte haab kan forf. vistnok være sikker paa vil blive opfyldt. Derimod tror jeg, med hensyn paa, hvad nys ovenfor er berørt, at bogen vilde have vundet betydeligt i klarhed, hvis forf. navnlig ved behandlingen af tagkonstruktionerne havde anført det slags bygninger, hvori hver af dem var truffet anvendt, uden at dette, saavidt skjønnes, vilde i nogen synderlig grad have faaet indflydelse paa afhandlingens omfang.

---

[1] Udhævet af mig.

[2] ?

Naar jeg efter disse uddrag af bogens indledning
imødegaa, hvad den kan have krav paa, vælger jeg
udgangspunkt det arbeide, hvormed begyndelsen paa
her omhandlede felt fornemmelig fandt sted hos os.
tte var R. Keysers forelæsninger særlig over Nord-
ndenes „boliger i oldtiden", hvilke blev holdt henimod
0, ialfald ikke efter dette aar, men først kom i trykken
7.[1] Denne afhandling turde ikke alene ansees som
bedste, der til den tid var forfattet om dette emne,
overhovedet som den bedste, der da kunde skrives.[2]
n var dengang saa godt som ubekjendt med de gamle
e af det hidhørende slags, som fandtes her i landet,
deres sande eiendommelighed, ja man vidste end ikke
tig, hvor de skulde søges. Paa grund heraf kunde
n heller ikke opnaa det resultat, der, som en moden
gt af granskningen, fremstiller den forbigangne tid saa
ividuelt som muligt. Herfor frembyde sagaerne, hvortil
yser af omstændighederne næsten udelukkende var hen-
t, vistnok flere støttepunkter navnlig i kronologisk hen-
nde, men det egentlige indhold maa hentes fra første
nd eller det virkelige liv, forsaavidt der endnu findes
ninger af fortidens egne bygninger eller yngre, hvori
tradition fra ældre tid er vedligeholdt. Det tør vel
dog siges, at af to ting kunde man til nød hjelpe sig
en de gamle historiske beretninger, medens man paa
nd af disses faamælthed og tarvelige indhold maa
give haabet om et tilfredsstillende resultat, hvis man
e kan have virkelige bygninger for øie. Det var
nne tanke, der laa til grund for, hvad jeg ytrede i 1849.

---

[1] Norsk Tidsskr. f. Vidensk. og Literat. I, 305 ff.

[2] Derfor har man ogsaa i lang tid rundt omkring støttet sig til Keyser: paa Island, i de tre nordiske riger, Tyskland, England.

Ogsaa forf. har, som det vil sees (foran s. 445), først været inde paa den rigtige opfatning af mine ord, men afviser den igjen for at tillægge mig en mening, jeg hverken dengang eller senere har havt, ja som jeg endog selv har opponeret imod.

Det sidste var navnlig tilfældet i 1856,[1] da jeg stærkt fremholdt, at man paa det arkæologiske felt ikke vilde faa frem, hvad der havde været fælles for de tre nordiske riger, med mindre man først bragte paa det rene, hvad der havde vist sig i hvert af landene. For at opnaa dette maatte der igjen først og fremst lægges an paa inden hver kreds at samle det hidhørende materiale. Naar forf. derfor anker over, at ikke Eilert Sundts leveregler (s. 441) senere blev tagne tilfølge, saa grunder dette sig i det mindste for mit vedkommende paa en ren anakronisme, da mine ytringer var flere aar ældre end Sundts, og dernæst var, endog før min udtalelse fremkom, den virksomhed paabegyndt, som navnlig med hensyn til bygningsskikken skulde afhjelpe de forhaandenværende mangler. Dette skede gjennem den ovennævnte i 1844 oprettede arkæologiske forening. Allerede strax efter selskabets stiftelse var indsendt[2] dertil en fortegnelse over vore ældre bygninger; i 1855 blev udgivet[3] en fyldigere udsigt over saadanne levninger fra middelalderen og tillige med henvisning til skrifter, hvori ogsaa yngre huse og deres indretning omhandledes, forsaavidt de maatte antages at fremvise en tradition fra ældre tid. Endnu udførligere skede dette i N. Fornlevninger (1861—1866). Derhos blev ogsaa den anden side af sagen varetaget derved, at det nævnte selskab allerede fra først af efter sit

---

[1] Se aarsber. fra foren. t. n. fortidsm. bevar. for 1856 s. 56 f.

[2] Anf. aarsber. f. 1845 s. 4.

[3] sammen med aarsber. f. 1854.

rmaal søgte at opspore alle ældre bygninger og erhverve gninger deraf, hvad der dog af mangel paa midler kun ringe grad fandt sted før 1853, men fra dette aar med ærkere fremgang. Herved kunde selskabet ogsaa, før et saa sig istand til selv at udgive disse tegninger, rsyne Eilert Sundt med alle de afbildninger af ældre use, som hans bog fremviser. I 1853 var dog selskabet ed fremmed hielp saa heldigt at faa publiceret nogle ldre kirker, paa én undtagelse nær stavkirker, hvorom restillingerne ogsaa var mest uklare;[1] senere blev i 861—1866 fortsat med udgivelsen af Norske Bygninger a fortiden, og fra 1881 er i „Kunst og Haandverk a Norges fortid" offentliggjort tegninger, saavidt mulig kronologisk orden, af saa godt som alle ældre huse-ygninger med betydning, et verk, som det maa beklages, forf. ikke har havt anledning til at gjøre sig bekjendt ed, da man uden det ikke kan faa en rigtig forestilling m den nationale bygningsmaade i Norges ældre tid.

Som bestyrkelse paa, at forf. har misforstaaet mine venfor anførte ord, kan her gjengives en lignende udta-lse, som fremkom fra mig i 1881,[2] da den er forf. bekjendt. Den lyder saaledes: „Der er neppe noget uropæisk land, hvori man med større sikkerhed end i Norge kan paavise den indretning, beboelseshuset havde r i tiden, og de forandringer, som det senere har under-

[1] Dog var der paa en vis maade en ulempe forbunden med stav-kirkernes publikation, idet flere har forseet sig paa disse kirker og efter deres forbillede opkonstrueret endog saadanne bygninger som hov og skaaler, for ikke at tale om, at man paa theatre og i illustrationer jevnlig kan se, at naar en saakaldet „nordisk hall" skal fremstilles, saa er det uundgaaeligt, at den maa have fritstaaende søiler.

[2] Kunst og Haandv. fra Norges Fortid 1ste hefte, s. 2.

gaaet. Grunden hertil er, foruden enkelte historiske beretninger, væsentlig den, at der paa forskjellige kanter af landet lige til vore dage har været bevaret enkelte meget gamle huse og en hel del yngre fra forskjellige tider. Heraf fremgaar, at der paa det omhandlede felt engang og temmelig langt ned i tiden fandtes en fuldstændig enhed over hele det omraade, som indtoges af den norske befolkning i modsætning til lapperne." Naar forf. dernæst paastaar, at jeg har villet annektere for Norge, hvad der medrette kun tilhører Island, finder jeg mig ikke truffet ved denne anke. Derimod har jeg rigtignok af og til gjort laan fra rent islandske sagaer; men dette finder jeg fra et kritisk standpunkt fuldkommen tilladeligt, naar det kun sker som i vedkommende tilfælde for yderligere at støtte kjendsgjerninger, der vise sig i Norge. Er dette utilladeligt, tør jeg i al fald faa en medskyldig i den ærede forfatter, som paa mange steder i sin bog har brugt en lignende methode ved at laane fra Norge; om dette forøvrigt fra hans side overalt er skeet inden den berettigede grænse, vil jeg lade henstaa uafgjort.

Jeg anser det iøvrigt unødigt her at behandle det spørsmaal, om hvilket af de nordiske lande i sine levninger af ældre bygninger giver den bedste veiledning til at bestemme den fælles bygningsskik i fortiden. Men siden forf. i denne henseende fremholder Island som det fornemste land, kan det bemærkes, at denne paastand tør være meget tvilsom. Thi for det første har dette land paa grund af det materiale, hvortil det mestendels var henvist, udentvil paa flere punkter fremvist noget særeget, og dernæst vil man i andre henseender af mangel paa de fornødne levninger fra fortiden neppe være

istand til at danne sig nogen levende forestilling, medmindre der sees hen navnlig til Norge.

Dette kan oplyses ved nogle exempler, hvoriblandt jeg ogsaa medtager stavkirker. Det er saaledes vist nok, hvad jeg ogsaa paa et andet sted tidligere har omtalt, at man paa Island opførte stavkirker, men ingen saadan vides nu levnet, og da den bekjendte homilies allegori kun har enskibede kirker af dette slags for øie, kan det ikke vides, om der paa Island ligesom i Norge fandtes basilikaformede stavkirker. Ligesaalidt vil man være istand til overhovedet at danne sig en forestilling om en islandsk stavkirkes enkeltheder uden gjennem slutninger fra de norske. Det samme tør være tilfældet med tømmerbygninger, deres konstruktion, tagverk og hvad dertil hører, ligeledes med beskaffenheden af alt, som staar i forbindelse med ildstedet, are og røgovn, sveiv og ljore, endvidere med forskjellige inventariesager, saasom bordstole og bordplader, mulig og trælaase og kroknøgler. Sandsynligvis findes der heller ikke nu mere paa Island som i Norge nøster i gammel stil eller stavnøster og badstuer, mulig hellerikke stavlader med indre stolper.

Dette kan være nok om bogens indledning, idet jeg dernæst gaar over til dens 1ste afsnit, som angaar „beboelseshusenes antal". Forf. sammenstiller her en hel del sagasteder, som skal vise, dels at der fandtes flere huse paa hver gaard, og dels hvilke disse var. Han polemiserer derhos mod ældre forfattere,[1] som har antaget, at der endog i en forholdsvis sen tid paa hver gaard kun

---

[1] I noten s. 21 citerer forf. flere skrifter, hvori den af ham bestridte mening skal udtales, og deriblandt „Norske bygninger fra fortiden" I, 10, men heri nævnes intet af det, som han sigter til.

var ét eneste hus, hvori beboerne saaledes tilfredsstillede alle det daglige livs forskjellige krav. Jeg er enig med forf. i flere punkter, men uenig i andre, og vil for det første her nævne, hvorledes jeg tænker mig forholdet i Norge oprindelig, skjønt derom intet kan vides. Saalænge landets folk endnu var nomader, har de vistnok indrettet sig paa samme maade, som endnu kan sees hos lapperne. Boligen udgjorde kun et eneste rum, som havde rund form og var dækket med sammenstillede stokke eller spærrer med aabning i toppen for udgang af røgen fra ildstedet midt paa gulvet. Fra den tid, nomadetilstanden ophørte og folkene blev fastboende, byggedes huse af træ og med laftkonstruktion, altsaa med firkantet form, medens huset ogsaa i denne tid i begyndelsen kun havde ét rum. Men efter hvert, som forholdene udviklede sig og kravet paa større bekvemmelighed voxede, har der fra det ene rum udskilt sig to andre, saaledes at der paa hver gaard foruden udhusene og landøkonomiske bygninger fremkom tre særskilte huse med hver sin bestemmelse: stuehuset for det daglige ophold, ildhuset for madlavningen og buret for opbevarelsen af madvarer og andet. Naar dette stadium indtraadte, kan naturligvis ei bestemmes, men at det ialfald skede før udvandringen til Island (874), tør sættes som sikkert, og paa Island har følgelig, som ogsaa forf. antager (s. 202), i begyndelsen det samme fundet sted. Holde vi os til de nævnte tre hovedrum og spørge, hvorledes de i Norge var beliggende til hverandre, kan der ikke være tvil om, at hvert af dem dannede en selvstændig bygning og følgelig adskilt fra de andre, om end ikke ved stort mellemrum. Til dette resultat maa vi komme dels paa grund af de gamle love, der tydelig forudsætte saadan adskil-

lelse, dels ved at betragte forholdene paa landet,[1] hvor denne tilstand endnu som bekjendt findes paa de fleste steder og samlingen af de nævnte huserum under ét tag først er begyndt i det 17de og 18de hundredaar vistnok paa grund af eller i forbindelse med den forandring, som ildstedets beskaffenhed da undergik.

Er dette rigtigt for Norges vedkommende, maa det vistnok ogsaa antages, at man heller ikke paa Island ialfald i den tidligere del af sagatiden kjendte andet end adskilte huse. Thi for det første vil de tilsvarende lovbestemmelser for Island ikke kunne forklares anderledes end de norske, og dernæst finder jeg mig ikke overbevist ved forfatterens paastand om, at alle de af ham citerede sagasteder skal afgive bevis for husenes sammenstilling. Det indrømmes endog af ham selv (s. 36), at i det der citerede sagasted var ildhuset tydelig adskilt fra stuen, hvorhos det fremgaar af samme sted, at ildhuset kun som en undtagelse var bygget sammen (*áfast*) med buret, medens det et andet sted (s. 67), rigtignok paa Grønland, siges, at skemmen ikke var sammenbygget med beboelseshusene. S. 44 indrømmer ogsaa forf., at ildhuset i det der citerede tilfælde nok var sammenbygget med dyngen, men adskilt fra de øvrige huse. I det hele forekommer det mig, at forfatterens bevis for husenes sammenstilling undertiden er trukket noget efter haarene, saaledes naar han tager den omstændighed til indtægt for sin opfatning, at kvinderne i Njaals hus paa Bergthorshvaal slukkede den

---

[1] De store huseklynger, vi kan se flere steder i landet, saaledes navnlig i Hardanger og paa Jæderen, har derimod intet med det ovenomhandlede spørsmaal at gjøre, da dette forhold skriver sig fra den store deling af gaardene, og at hver eier af en ny gaardpart har sat sine huse tæt ved de forrige paa samme tun.

antager derfor, at man hos os, som før anført, er gaa over fra den runde til den firkantede form.

Hvad materialet angaar, kan der neppe være t om, at man i Norge fra den tid, folkene blev fastboend anvendte tømmer, medens dette kun som undtagelse v tilfældet paa Island, hvor husenes omgivningsvægge i r gelen bestod af jord. Selvfølgelig er det umuligt at paa vise statistisk, hvordan forholdet var paa Island mellem begge materialer, og dette vil saaledes altid bero paa e skjøn, som det ikke kan nytte til noget at opholde sig ved. Imidlertid synes forf. vel meget tilbøielig til at ind skrænke anvendelsen af tømmer. Saaledes siger han s. 93—94, at „tømmerbygninger var paa Island yderst sjeldne (d. v. s. bygninger, som udelukkende bestod af tømmer), og, naar bispesædet *Hólar* undtages, hvor saadanne bygninger flere gange omtales i det 12 og 13 aarhundrede, findes disse kun omtalte paa én eneste gaard, nemlig paa gaarden Hliðarendi.[1] Nicolaysen[2] slutter vel af ordene[3] *eru hér hús rammleg, sem þar* (ɔ: paa Hliðarendi) *váru*, at husene paa Bergþórshváll (Njaals gaard) ogsaa har udelukkende bestaaet af tømmer, men man kan af selve sagaen se, at dette ikke har været tilfældet. Thi dersom husene havde bestaaet udelukkende af tømmer, vilde det ikke have været saa vanskeligt for Flosi at faa dem antændte, men dette lykkedes ifølge sagaen[4] først, efterat han gjennem taget havde bragt ild ind i loftet over skaalen, hvis gulv bestod af brædder. Det samme gjælder det sted,[5] hvor der fortælles, at Skarphedin, før

[1] Njaals saga 148.
[2] Hist. Tidsskr. I, 184.
[3] Anf. saga 157.
[4] Sammest. 260.
[5] Sammest. 273.

an døde, havde stukket sin øx ind i gavlvæggen, og at en derfor ikke havde taget nogen skade af ilden, thi ersom væggen havde været en tømmervæg, vilde ilden ok være naaet til øxen, ligesom øxen neppe vilde være aaet saa langt ind i en tømmervæg, som der fortælles, den gik. Det kan derfor neppe være rigtigt, hvad og mange forfattere har gjort, at opstille som regel, at an paa de bedre gaarde paa Island i sagatiden har avt tømmerbygninger. Ganske vist findes det ofte omlt, at man indførte bygningstømmer fra Norge, men ette har neppe været saa rigeligt, at man deraf kunde føre bygninger, som udelukkende bestod af tømmer. ertil var saavel skibene for smaa, som omkostningerne aade ved at indføre tømmeret og ved at faa det bragt a landingsstedet til den gaard, hvor bygningen skulde føres, altfor store."

Jeg vil ikke her opholde mig ved de sidst anførte runde, der synes lidet vægtige, eller ved den opfatning, naar norsk tømmer foruden drivtømmer oftere omtales om anvendt til bygninger, saa skal dette alene gjelde en el af huset og navnlig ikke væggene. Kun vil jeg bemærke, at denne opfatning har faaet en altfor stor indydelse paa fortolkningen af de omtalte sagasteder. Naar rf. saaledes anser den omstændighed, at Flosi og hans ølge i begyndelsen ei kunde faa Njaals hus i brand, om bevis for, at dets vægge var af jord, saa har han verseet, at husets kvinder stadig slukkede ilden med ydende sager, og naar han ogsaa tager fortællingen om Skarphedins øx til indtægt for sin mening, synes hans æsonnement overraskende svagt. For mig staar det derimod saaledes, at sagaskriveren ved fremhævelsen af denne pisode vil antyde, at Skarphedin gjennem en kraftytring har villet dulme smerterne under forbrændingen, og at

hans usedvanlige legemsstyrke var bleven i høi grad f øget ved lidelsen, idet han drev øxen ind i væggen halvt paa bladet. Dette viser efter min mening net at væggen var af tønmer. Thi hvad vilde det hele s hvis der handledes om en jordvæg? da kunde enhv halvvoxen gut gjort Skarphedins kraftstykke efter.

Det 4de afsnit om „taget“ (s. 103) aabnes m følgende bemærkning: „Da man ikke kan paavise nog bestemt forskjel paa taget, hverken i henseende til for eller konstruktion, i de forskjellige nordiske lande, k de alle behandles under ét, og hvad der i det følgen vil blive sagt om dette, gjælder derfor i alt væsentligt f hele Norden, idet jeg dog stadig fortrinsvis holder m til Island, hvor man har de fyldigste oplysninger bas om tagets form og dets konstruktion.“ Det sidste ka ialfald i forhold til Norge neppe ansees korrekt, men d jeg senere kommer til at omtale flere punkter deraf, vi jeg ikke opholde mig derved paa dette sted.

Forf. opregner dernæst forskjellige tagformer. A disse er det klart, at sadel- og pulttage blev anvendt gjennem hele middelalderen overalt. Derimod kan dett ikke have været tilfældet med buetage eller, som de a Olaus Magnus kaldes, *arcuales*, hvad ogsaa forf. antager Det samme gjælder kuppel- eller kegletage, undtage i kirker, navnlig stavkirker, hvor det lille taarn ove apsens halvrunding har saadan form.[1] Heller ikke ka jeg med forf. antage, at de saakaldte altan- og mansard tage nogensinde har været i brug i sagatiden; hva

[1] Denne tagform i forbindelse med spærrer maatte der ogsa have været paa Raudulfs soveskemme i Østerdalen, hvis de virkelig havde existeret og ikke var kun en inddigtning i sagae fra middelalderens senere tid. Forbilledet dertil synes nærme hentet fra de udenlandske baptisterier.

Norge angaar, er det kun i nyere tid, man hist og her nær derne kan træffe exempler derpaa. Som bekjendt har saa de sidstnævnte tage faaet sit navn efter den franske kitekt Mansard, der døde 1666.

Endvidere kan jeg ikke tiltræde forfatterens mening m, at valmetage har været synderlig kjendt i middelalderen. Dersom tagene virkelig, saaledes som forf. antager, sagatiden sedvanligvis havde aaser, maatte der ogsaa ere fulde gavler, hvorpaa de nævnte bjælker kunde hvile.[1] Heller ikke kan jeg i den barnslige tegning, som gjenives (s. 83 fig. 8) efter et manuskript af en islandsk aard fra 16de hundredaar, med forf. „tydelig se denne agform ved siden af den almindelige gavltagsform". Der an overhovedet neppe reises nogen tvil om, at det typiske ed middelalderens tage i modsætning til renæssansens ar, at de støttede sig til en gavl. Naar forf. derfor, om vidne om det modsatte, henviser til Bayeuxtapetet, maa det bemærkes, at rigtighed i perspektivet just ikke r den stærke side ved dette broderi, og naar han særlig eger paa en der fremstillet bygning med formodet valmeag og gjengiver denne i fig. 29, kan det tilføies, at broderiet sigter til Peterskirken i Westminster, hvilken naturligvis som enhver anden kirke havde gavltag.[2] Forresten vil jeg gjerne indrømme, at den hyppige brug af jordvægge paa Island kan i mange tilfælde have ledet til at afvalme taget. Men naar forf. opstiller som et ubedrageligt vidne herom, at nogle gamle fundamenter (s. 92) paa

---

[1] Naar han forresten siger (s. 105), at hverken jeg eller andre har kjendt til nogen forskjel paa ordene *gaflvegr* og *gaflhlað*, da er vel dette ei saa vist, derimod er det sikkert nok, som han selv bemærker (s. 93), at disse ord i sagaerne ofte „bruges iflæng".

[2] Jfr. l'Architect. Normande par V. Ruprich-Robert pag. 129.

Island har halvrunde ender, hvor der saaledes umulig kunde anvendes gavl, saa er dog dette ikke saa givet. Thi hvem kan sige, om ikke de halvrunde ender dannede lavere dele saaledes at taggavlene først reiste sig indenfor disse udspring ligesom i huse paa Jæderen indenfor de i hvert ende liggende torvskur.

Forf. omhandler dernæst (s. 116 ff.) aastaget og spærretaget, hvorved dog kan mærkes, at han med disse begreber forbinder andre forestillinger end sedvanligt. Ellers pleier man i logikens medfør ved et aastag at forstaa et saadant, hvor tagdækket bæres af aaser som hovedled, og ved et spærretag derimod et saadant, hvori de bærende led er spærrer. Men forfatteren henregner til tagene ogsaa støtter, stolper eller søiler, som maatte forekomme i bygningen, skjønt de vitterlig lidet eller intet har med den forskjellige tagkonstruktion at gjøre, da de baade kan findes og ikke findes, hvad enten taget hviler paa spærrer eller aaser. Herved kommer den hele fremstilling at bebyrdes med ikke liden uredighed.

I forbigaaende maa jeg beklage, at en ytring[1] af mig, hvortil forf. støtter sig, har givet anledning til hans paastand om, at aaser i Norge er ældre og har været oftere anvendt end spærrer; dog maa jeg tilføie, at den nævnte udtalelse ligger over 40 aar tilbage i tiden, og at min opfatning i denne henseende forlængst er forandret, hvad der vil fremgaa af senere skrifter, men som forf. ikke har lagt mærke til. Hvordan min opfatning i dette punkt nu er, skal jeg senere komme tilbage til, men her omhandle de 6 rids, dels af aastage og dels af spærretage, som forf. fremstiller.

Den uklarhed, jeg ovenfor har sigtet til, forefindes

[1] Tidsskr. f. Vidensk. og Lit. III, 304 ff.

ogsaa her, da der ved disse konstruktioner opstaar nogen tvil om, hvorvidt de er en fremstilling af de nuværende forhold, eller skal vise, hvad der fandt sted i sagatiden. Men da forf. udtrykkelig erklærer (s. 128), at alle de beskrevne former for tiden findes paa Island, maa man naturligvis akkviescere derved. Naar han derimod antager, at det samme var tilfældet i sagatiden, fremkalder dette mange indvendinger. Det tør ogsaa være tvilsomt, om man med forf. er berettiget til i disse forhold at hente analogier fra de bygninger i Norge, som paapeges, eller fra digte, mythiske fortællinger,[1] oversættelser af ridderromaner og bibelen, hvor livet bevæger sig under andre kulturforhold end paa Island og i Norge og derfor har fremkaldt andre bygningsskikke. Men om alt dette sættes ud af betragtning og man kun ser paa selve ridsene, give disse et indtryk af, at saadanne konstruktioner

---

[1] For ex. naar der i jøtnen Bruses hule paa Sandø i Søndmøre tales om en jernsøile, mener forf. (s. 121), at der ikke er noget „til hinder for, at man ogsaa i almindelige beboelseshuse undertiden kan have havt jernsøiler, eftersom strækbjælkerne vides undertiden at have været af jern." Hermed sigtes, som han senere (s. 125) anfører, til en synsforretning fra 1685 over en stuebygning paa bispesædet *Hólar,* hvori det heder: *hún er með tveimur grenibitum og þriðja járnbita gömlum, því Bjørn biskup hafði látid taka hina tvo járnbitana og setja grenibitana i þeirra stað*. Hertil føier forf., at om denne stue ved man, at den blev bygget i 1316 (Isl. annal. 208). Det hele forekommer mig meget mistænkeligt. I Norge siges det rigtignok (Asl. Bolts Jordeb. s. 110), at der paa Rørvik, da nysnævnte erkebiskop overtog den (ca. 1429), ikke var „et færdigt hus uden stuen, og den lod vi nedtage og gjøre tre omfar høiere og spærrede og jernbitede *(jarnbitade)*, som selv synes." Men det udhævede ord kan vel neppe betyde, at man forsynede rummet med biter eller tvertræer af jern. Fritzner giver i sin ordbog ingen forklaring over ordets betydning, men tilføier kun et ? .

i virkeligheden ikke have fundet sted Thi dels er tagvinkelen saa spids, at torvdækket, som dengang almindelig brugtes, maatte være stærkt udsat for at glide ned, og dels frygter jeg for, at disse konstruktioner vilde mangle den fornødne stabilitet.

Som støtter for sine konstruktioner benytter forf. ogsaa den maade, hvorpaa han forstaar betydningen af ordene *hliðáss* og *brúnáss*, og da han endog (s. 121) sætter denne sin opfatning næsten lige med en kjendsgjerning, opfordrer dette til noget nærmere at dvæle ved disse ord.

Hliðáss forekommer ikke i den gamle literatur, men kun i nyere islandsk. Det er efter forf.s paastand navnet paa den langaas i et tag, som ligger midt imellem mønen og husets sidevæg. Rigtigheden af denne paastand skal efter forfatterens mening sikkert fremgaa dels af I. Aasens ordbog og dels af flere islandske afhandlinger og besigtigelser fra nyere tid.

Men Aasen siger i sin ordbog, at leaas eller ledaas, der aabenbart er det samme ord som *hliðáss*, paa Helgeland og flere andre steder betyder en „tagbjælke paa siden af et hus", og hermed kan ordbogens udgiver ikke mene noget andet end husets sidevæg, ligesom „ledbord" betyder et sidebord i en pram og „ledvegg" en sidevæg i et hus. Efter dette har det norske ord samme betydning som stavleie eller gardleie og styrker saaledes netop den mening, forf. bestrider.

Hvad dernæst de paaberaabte islandske kilder angaar, kan først nævnes en afhandling fra ca. 1770 om den forskjellige bygningsmaade af hølader.[1] Her siges, at disse „som oftest opføres af støtter, ledaaser *(hliðásum)*, tvertræer (*vaglbitum*), mønsaas og rafter *(upprepti)*. Dog har

[1] Se Rit þess konungl. Isl. Lærdóms-Listafélags. Khöfn. 1781 XI, 271.

eg seet to hølader med den skik, at der var lagt stokke
ré) langs efter væggene, derpaa [ɔ: paa stokkene] tver-
ræer (*bitar*) med spærrer over, langaaser eller lægter
angbøndum) og de fornødne rafter (*upprepti*)." (I
middelbar forbindelse med det anførte siges dernæst,
vad forf. dog ei har citeret, følgende:) „Dertil udkræ-
edes dog ikke mindre træmateriale (*þurfti her eingu
minni við til*), og paa grund af, at disse huse ikke havde
støtter (*eingir stafir voru undir þessum húsum*), sank
æggene meget sammen under det tunge tag, saaledes
t de inden faa aar minkede betydelig, og rummet der-
ed blev mindre." Forf. forklarer nu modsætningen mel-
em disse to konstruktioner saaledes, at der i den første
nvendtes aastag, i den anden derimod spærretag. Men
ette er urigtigt, da forskjellen aabenbart er, at i første
ald hvilede taget paa støtter langs og tæt indenfor jord-
æggen, [1] men i sidste fald paa selve væggen, hvoraf der
pstod de anførte ulemper. Dertil kommer, at naar der
første fald opregnes flere led af konstruktionen, saa menes
ermed naturligvis hovedled. Hvis derfor *hliðäss* skulde have
aadan betydning, som forf. antager, vilde de indenfor jord-
æggene liggende aaser med tilhørende støtter aldeles ikke
være nævnt, hvilket ei kan tænkes, hvorfor afhandlingen
etop maa sigte til disse aaser. Det er ogsaa uden vægt, naar
orf. indvender, at under sidstnævnte forudsætning vilde

[1] Det samme sees og, naar der i det anf. skrift siges (s. 209), at „desuden forebygge ogsaa støtterne en altfor stor hede (d. e. i høet) der, hvor laderne er byggede med ledaaser og støtter", ligeledes (s. 273): „De mindre lader, som bygges ved fjøs og hestestalde, gjøres oftest med 1 mønsaas og støtter under", hvilket ord forf. supplerer med „aasen", medens meningen vistnok er den samme som i det først citerede, d. v. s. under begge langsider af taget.

hliðáss og den omtalte vægstok (*tré*) være ensbetydende og at afhandlingen derfor ikke havde behøvet ved beskrivelsen af den sidste konstruktion at ombytte *hliðáss* med *tré*. Heri er der dog et mistag; thi skjønt begge disse bjelker ligge langs efter huset, er de dog forskjellige derved at det omtalte *tré* har sin plads paa selve jordvæggen ledaasen derimod indenfor denne og ovenover støtterne som en nødvendig forbindelse af disse.

Den samme betydning af hliðáss træffes og i en afhandling fra ca. 1700,[1] hvor det heder, at „bjelker er alle stortræer i huset, som ikke staa paa enden, hvad enten de kaldes *hliðáss*, sviller, vægtræer (*vegglægjur*) eller vagler . . ., thi saaledes (nemlig vagler) hede tvertræerne mellem ledaasene i husene".

Endelig maa ordet forstaaes paa samme maade i et haandskrift, forf. citerer (s 131). I dette nævnes ved 1628 „et fjøs med sine 7 vagler, 2 ledaaser og mange rafter af gran og somme af birk . . ., lade indenfor med 3 stavgulv, 10 støtter (*sulum*), 6 vagler, 2 ledaaser, dels med rafter af gran, dels af birk". Ligeledes omtåles ved 1644 „en hjæld med 3 stavgulv, ligger paa vaglen til hver side ovenfor ledaasen, mangler en støtte (*sulu*); vaglen brudt, mangle 3 rafter . . . ., Fjøs med 6 baaser paa den ene side, og paa den anden 14 støtter (*sulur*) med langaaser (*langböndum*) og vagler".

Af alt dette fremgaar følgelig, at *hliðáss* ikke har den betydning, forf. antager, men maa forstaaes om den bjelke, som ligger paa kanten af hver sidevæg i et hus.

Det andet ord, forf. støtter sig til, er *brúnáss*. Keyser[2] har paa grundlag af vedkommende sagasteder først udtalt,

---

[1] af P. Vídalín, Skyring. yfir fornyrði lögbokar s. 161—162.

[2] Efterl. skrifter II 2den afd. s. 40.

at ordet betyder den øverste stok i hver sidevæg af en tømmerbygning. Hertil har jeg [1] sluttet mig, efterat have underkastet de nævnte steder en gjennemgaaende fortolkning, hvortil som støttende bemærkning blev føiet, at ordet endnu træffes med samme betydning i nogle bygder i Sverige, og at vort folkesprog bruger ordets første del (*brún*) paa samme maade i *bruntrod* [2] og *brunfjöl*, hvilke betegne det bord af tagtækningen, der ligger over kanten af husets sidevæg. Hertil kommer nu, at forf. ved at henvende sig til en hel del af sine landsmænd har faaet den oplysning (s. 137), at de vel ikke har hørt ordet brugt, men at det efter deres mening maa have den anførte betydning. Forf. sætter imidlertid deres forklaring ud af betragtning, da han antager, at den „aabenbart maa enten direkte eller indirekte stamme fra Keysers og Nicolaysens skrifter". Men da to af Islands mest oplyste mænd har erklæret, at ordet endnu „almindelig" bruges i samme betydning, og ligeledes to andre mænd med samme auktoritet har bekræftet, at ordet benyttes saaledes den dag i dag endog ved officielle synsforretninger, kan forf. af respekt for disse mænds paalidelighed ikke bestride rigtigheden af udsagnet for nutidens vedkommende, medens han mener, at dette dog ikke giver noget fuldgyldigt bevis for, at ordet i sagatiden jo kan have havt en anden betydning, hvilket han søger at vise, idet han paastaar, at brynaaser kaldtes i sagatiden de to midt imellem husets møne og sidevægge liggende tagaase. Det kommer altsaa an paa, om dette er rigtigt, hvad der vil vise sig ved af de trende saga-

[1] Hist. Tidsskr. I, 170, og 2den række IV, 486.

[2] tidligst truffet 1721 i en besigtigelse i rigsark. af Halsnø klosters gaarde. Ordet bruges i det mindste paa Hordeland om hinanden med *namtrod* (se Kunst og Haandv. fra Norges Fortid I, s. 6).

steder, hvori ordet forekommer, at gjengive det eneste, som klart viser ordets betydning. Dette er det sted i Njaals saga, hvor branden paa Bergthorskvaal omtales.

Det fortælles her, at efterat ilden havde raset en stund og tagets bærende led eller dets hovedled (*stórviðirnir*) var faldne ned fra taget (*ræfrinu*), gik Skarphedin henimod skaalens indre ende. Her var et i midten meget forbrændt tvertræ faldt ned, hvilket, som ogsaa forf. antager (s. 147), maa forstaaes derhen, at tvertræets ene ende fremdeles hang fast ved væggen, medens den anden ende laa paa gulvet, saa at der følgelig dannedes et skraaplan. Kaare løber nu opad tvertræet og slipper derved gjennem taget ud i det frie. Men da Skarphedin følger efter, brister tvertræet, hvor det var svagest, og falder ned, og da han igjen løb opad stumpen af tvertræet, svingede (*reið*) brynaasen paa ham, saa han ravede indover. Han gik da langs husets sidevæg, og efterat han sammen med sin broder Grim havde traadt ilden og var kommen til midten af skaalen, faldt Grim død ned. Skarphedin fortsatte imidlertid sin vandring til husets ende; men da skede der et stort brag, idet hele tagdækket (*öll þekjan*) styrtede ned, hvorved Skarphedin blev indeklemt mellem dette og gavlen, saa han ikke kunde røre sig og der omkom.

Ogsaa denne fortælling behandler forf. paa en egen maade. Han forudsætter nemlig, at brynaasen havde sin plads midt imellem mønen og husets sidevæg, blev baaret af stolper paa tvertræet, og faldt ned, fordi det sidste svigtede eller paa grund af sin brækkede tilstand ikke længer afgav nogen støtte for stolperne. Men til alt dette findes der ingen antydning i sagaen, som endog modsiger en saadan forstaaelse. Af fortællingen fremgaar det nemlig, hvad forf. har overseet, at tagets hovedbjelker var

nedfaldne før brynaasen, og denne kunde saaledes selvfølgelig ikke være en af dem, og da brynaasen først begynder at bevæge sig strax efter Skarphedins gjentagne løb, bliver det tydeligt, at brynaasen maatte være sideveggens øverste stok, der vippedes ud af sit leie, da det underliggende tvertræ virkede derpaa som en vægtstang ved Skarphedins tyngde.

Det kan saaledes ansees for sikkert, at hverken en *hliðáss* eller *brúnáss* var, hvad forf. antager, men derimod den øverste stok[1] i hver sidevæg og altsaa det samme

[1] Herved styrkes og den forklaring, jeg tilforn (nærv. Tidsskr. 2den række IV, 488) har givet af det andet sted (Biskup. søg. I, 804, Isl. annal. udg. af G. Storm, s. 263, 387), hvor *brúnáss* nævnes. Her berettes om et jordskjælv paa Island i 1300 og den ødelæggelse, det voldte navnlig paa østre Skard, hvorom det heder, at „der (*þar*) i (*i*) kirken var en stor malmpotte fæstet ved brynaasen; den blev saaledes slaaet mod taget (*rafit, ræfr*) af jordskjælvet, at potten gik istykker". Da jeg ikke fandt det rimeligt, at en saadan potte kunde være ophængt inde i en kirke, og jeg heller ikke med min opfatning af brynaasens plads for øie indsaa, hvorledes potten da kunde slaaes imod taget, antog jeg, at den maatte have været fæstet udvendig ved brynaasens fremstaaende kant og saaledes blev slaaet mod tagskjæggets underside. Herimod indvender forf. paa en noget spidsfindig maade, at beretningen bruger udtrykket „*i* kirken", som alene skal kunne forstaaes om dens indre, og at der ogsaa andre steder findes omtalt kjedler og lignende kar inde i et rum, saaledes i Hymiskviða 12—13 og Mejborg's gl. danske Hjem, s. 85. Men rigtigheden af den første grund kan ingenlunde godkjendes, og om de anførte kar kan det mærkes, at de hverken fandtes i en kirke og heller ikke paa førstnævnte sted hang, men var opstillede paa hylder. Dernæst mener forf., at siden kirken stod paa Island, er der „overveiende sandsynlighed" for, at den havde jordvægge, og under saadanne omstændigheder var der ikke noget tagskjæg, hvorimod potten kunde slaa, eftersom tagets nederkant omtrent langs efter midten stødte til jordvæggens overflade. Men selv det sidste med-

som vort folkesprogs *stavlægje* eller *gardlægje*. Deraf følger igjen, at de i forbindelse med ledaaser foran (s. 464) omtalte stolper kun kan forstaaes om de støtter, som bar taget i huse med jordvægge og tæt indenfor disse. Men da findes der ikke i de islandske kilder, saavidt jeg kan se, noget bevis for eller nogen antydning til, at beboelseshusene, og navnlig stuer, skaaler eller ildhuse, paa Island i sagatiden havde to rækker indre fritstaaende stolper, saaledes som forf. opkonstruerer. Naar forf. derhos til støtte for denne sin konstruktion henter hjelpetropper eller analogier fra Norge, er dette i sig selv en betænkelig sag; desuden kan de paaberaabte norske bygninger med sine stolper neppe yde den tilsigtede tjeneste. Thi ved den ene af dem, Raudulfs soveskemme i Østerdalen, maa det, som før bemærket, ansees mere end tvilsomt, om den overhovedet har været til; de norske stavkirker og nøstet paa kongsgaarden i Bergen er af flere grunde inkommensurable med beboelseshuse paa Island; og hvad den i Völsungasaga omtalte kornlade paa Spangereid angaar, kan det ikke engang sikkert sees, om de stolper (*sulur*), som deri nævnes, virkelig var indre støtter og ikke snarest af det slags, som dannede husets ydervægge, ligesom endnu paa vestlandet i stavlader og stavnøst.

Ligesom den omtalte fortælling i Njaals saga er det eneste sted i de gamle skrifter, der klart viser, hvad en brynaas var, saaledes er den ogsaa det eneste sted, hvoraf man faar oplysning om den arkitektoniske betydning af et tvertræ. Forf. gjengiver ordet *þvertré* overalt med det

---

givet, saa overser forf., at der indenfor jordvæggene udentvil maatte være støtter, som bar taget, og da dette maatte fortsætte sig fra støtterne til det omtalte sted paa jordvæggen, saa frembød der sig just en tagflade, hvorimod pætten kunde slaaes.

nværende skriftsprogs „strækbjelke", og ganske vist er der et fællesskab mellem begge, forsaavidt de strække sig vers over et rum og forudsætte, at bygningens tag bæres af spærrer. Men paa den anden side er der en væsentlig forskjel mellem dem. Strækbjelkerne hvile paa væggenes overkant, og til begge deres ender er der fæstet spærrer; de svare saaledes i antal og indbyrdes afstand til spærreparrenes, hvortil kommer, at de, som følge af det anførte, med sin tyngde virke lodret paa væggene. Tvertræet eller biten derimod ligger som ovenanført med sine ender mellem væggens øverste og næstøverste stok, hvad der tydeligt sees i nysnævnte fortælling deraf, at den løsnede brynaas svingede over tvertræet og ikke under dette; det er derhos tvertræernes hensigt at holde væggene stive eller forhindre dem fra at bøies sammen under sidetrykket af de paa brynaasen eller stavleien ridende spærrer. Deres antal viser sig hos os forskjelligt; undertiden er der kun ét tvertræ, almindelig to, men i beboelseshuse eller røgstuer oprindelig, som det synes, stadig tre, hvoraf det ene henimod stuens indre ende kaldes *biti*, medens de to andre ligge tæt ved hinanden over indgangsdøren og overalt paa vestlandet kaldes *vaglbiter*. Endelig følger det næsten altid med strækbjelker, at de ovenpaa dækkes af bord, medens tvertræerne selv i rum, hvori der ikke findes ildsted, og navnlig i stavkirker, lofter, lader og nøst er uden saadant belæg, saa at tagets indre bliver synligt. Begge bygningsled har saaledes sin grund i forskjellige konstruktionssystemer. Strækbjelkerne er nedarvede fra grækerne og romerne til Italiens og Tysklands middelalderske kirker, tvertræet eller biten tilhører derimod vesterlandene, Britannien og Normandi. Hos os er bygningsmaaden med strækbjelker først i nyere tid kommet i brug og da tidligst i byerne, medens det andet system engang vistnok har været frem-

herskende overalt og endnu kan sees ikke alene i stav-kirkerne, de ældste lofte og stuehuse, der næsten gaa op til sagatiden, men ogsaa i meget yngre stuebygninger, dog nu kun paa vestlandet og fornemmelig i Bergens stift, hvor man længst har fortsat de gamle skikke, der engang var udbredt over hele landet.

Naar jeg ovenfor har omtalt spærrer hos os som almindelige før den nyere tid, saa er dog ikke dermed sagt, at det andet slags tagled eller de efter bygningens længde-retning liggende saakaldte *aaser* i fortiden var ukjendte; men ved siden af spærrerne spillede de vistnok en meget underordnet rolle. Rimeligvis kom de som tagets egentlig bærende led kun til anvendelse i smaa og simplere bygninger, ligesom vi ogsaa for tiden paa steder, hvor ellers kun spærrer anvendes, kan træffe 1 aas i hytter paa heiene i Sætersdal og 2 aaser eller de saakaldte *bjørne-rygger* længer vest og navnlig paa Lister, i Ryfylke og Hordeland. Disse aaser har da sin plads lige under tagtrodet og paatvers af dette, medens vi alene i det middelalderske loft fra Roldstad (nu paa Bygdø)[1] har et exempel paa tagaase med samme tal, som nysnævnt, men som ligger under spærrerne, altsaa modsat stavkirkerne, hvor det omvendte forhold finder sted. Derimod er der, som det følger af sig selv, ikke mellem aaserne hanebjelker, og disse træffes ogsaa kun sjelden i ældre bygninger med spærrer, undtagen i kirkerne, hvor det høie tag udkræver en saadan forstærkning. I forbindelse med hanebjelkerne sees i kirkerne ogsaa indre spærrer, som krydse hinanden, hvortil kommer, at der i stavkirkerne ved udskjæringer i buesnit og knæforbindinger frembringes en tagstol, der faar nogen lighed med hvælvingsribber. I

[1] Kunst og Haandv. f. Norg. Fortid I, 19 og pl. XI.

ɒdsætning til forf., som antager, at dette system er op-
aaet her i landet, maa jeg fremdeles fastholde den
ening, at forbilledet dertil er hentet fra vesterlandene
d indførelsen af kristendommen. Naar man endelig vil ind-
de sig paa at bestemme den indbyrdes alder af de nævnte
slags tagled, maa det bemærkes, at jeg deraf, at ordet
erra først træffes ved ca. 1300,[1] ikke med forf. kan
tte, at dette tagled er yngst, da der i ynglingasaga ved
len af *sótkr áss*, om end kun som variant, dog nævnes
tkr raptr, hvad der utvilsomt betyder en spærre. Det
aa derhos fremhæves, at der i Norge kjendes mange
gninger med spærretage, hvis alder gaa op over det
evnte aar, dog deriblandt kun et par privathuse, men
sto flere kirker og navnlig stavkirker, som ikke er yngre
d ca. 1170. Forresten fremviser det ældste tag, som
kjende her i landet, om end ikke over et hus, men
a gravkammeret i Gokstadskibet, en mønsaas og derpaa
ilende tætliggende stokke med spærrelignende stilling.[2]
ette kan i alder gjerne gaa op til den nærmeste tid
r udvandringen til Island, 874. Og tør det, som oven
mærket, antages, at beboelseshuse under folkets nomade-
stand var runde, saa kunde der som tagled alene være
vendelse for spærrer, ikke aaser.

Hvad nu Island angaar, kan jeg efter den opfatning,
m ovenfor er gjort gjældende om *hliðáss*, *brúnáss* og
dre stolper, ikke komme til andet resultat, end at lige-
m i Norge saaledes har spærresystemet været frem-
rskende ogsaa paa Island. Dette sees ogsaa ligefrem
de foran (s. 466) omtalte besigtigelser fra 1628 og 1644,
ori der omtales rafter, der kun kan forstaaes som spærrer,
edens aaser ikke nævnes. Ligeledes maa det samme

[1] Norg. gl. love I, 38, II, 110, III, 265, jfr. Grágás s. 260.
[2] Se Langskibet fra Gokstad, pl. III.

med størst rimelighed antages om skaalerne paa Hlida-
ende og Bergthorskvaal. Heller ikke kan jeg i de
forf. (s. 117 og 132) citerede kildesteder, hvoraf endog
et par ikke angaar huse, men broer, finde nogen bered-
tigelse til at antage aaser som anvendte. I den ene
de nævnte bygninger, Raudulfs soveskemme i Østerdalen,
kunde der endog paa grund af dens runde form ikke
engang, som foran bemærket, være tale om aaser, men
alene spærrer.

Forf. omhandler dernæst (s. 151—161) „tagdæk-
ningen", hvorunder han nævner ordet *fleyðri*, der træffes
i den ældre Gulathingslov [1] som en del af et nøst. Forf.
mener, at ordet maa have samme betydning som det
vatnbord, der paa Færøerne bruges til støtte for tagets
torvvol. Dette kan dog neppe være rigtigt allerede af
den grund, at *fleyðri* i loven ikke nævnes blandt saadanne
underordnede dele af bygningen, men opføres blandt de
to andre konstruktive hovedled, stave og stavleie. Man
maatte derfor allerede heraf gjætte sig til, at der menes
tvertræ, og om rigtigheden af denne forklaring, som ogsaa
er antaget af Fritzner allerede i 1ste udgave af hans
ordbog, kan der neppe reises tvil, naar man ser, hvorledes
ordet bruges paa det andet, ogsaa af Fritzner citerede,
sted (Stjórn), hvor det forekommer. Ordet nævnes for-
resten ikke hos I. Aasen, og jeg har forgjæves spurgt der-
efter paa den kant af landet, hvor det nærmest maatte
søges og man endnu har saadanne nøst, navnlig paa Hor-
deland. Her kaldes nøstets tvertræer som ellers sed-
vanligt *biter*.

Paa det anførte sted i Gulathingsloven nævnes lige-
som ellers i sagaer ogsaa vindskier *(vindskeid)*, og om at

[1] Norg. gl. Love I, 101.

sse har været almindelige, kan der, som ogsaa forf. antager, ke være nogen tvil; men der maa tilforn ligesom nu af aktiske hensyn have været to par saadanne brætter, t ene stillet paa kant foran taget, det andet fladt-gende og indover fra hint, dels for at hindre vinden a at oprive tagtækningen og dels til forebyggelse af, at ndet indenfor de vertikale vindskier baner sig vei ned til gtrodet. Det tør saaledes vistnok ansees som en ren kurie,[1] naar forf. oversætter *vindskeiðar* med „snobrædder", m om ordet kom af at *vinda* og ikke af *vindr*. Et destykke til ordet har man forøvrigt i Søndhordeland navnlig i Etne, hvor de stokke, som krydse hinanden er mønen, kaldes „verlæsinger", af *ver* og *laas*, fordi lukke for eller beskytte taget mod veiret.

Det var ikke, som forf. antager (s. 154), gavlspidsen, r i det gamle sprog kaldtes *burst* eller *bust*, men tag-ggen. Om der forøvrigt langsefter denne i middel-deren var en kantsat planke i privathuse ligesom i stav-rkerne, kan vel neppe afgjøres, og i bekræftende fald eller ikke, om denne planke ligesom i de nysnævnte rker havde gjennembrudte forsiringer.

Derimod har forf. utvilsomt ret, naar han ved at nhandle (s. 156—162) *brandr* og hvad dermed staar i rbindelse antager, at ordet anvendt paa husebygninger aa betyde forsirende spir, eller, som man siger, bekro-inger ved gavlerne. Til de exempler herpaa, forf. nævner, an føies, at „*brander*" eller „*brandstænger*" af jern flere ange omtales ved den slotsbygning, der blev opført paa

[1] Dette er vel tilfældet ogsaa med den „husgavl med udskaarne vindskeer og fløispir", som forf. efter norske forbilleder illustrerer i fig. 27 (s. 155), da baade form, stil og andre hensyn vilde tale imod at henføre dem til sagatiden eller overhovedet middel-alderen. Det samme gjelder ogsaa tildels om fig. 26 (s. 153).

Bergenhus omkring 1520.[1] Dog tør det være et spørsmaal, om man i Norge allerede under sagatiden i privathuse anvendte spir og da selvfølgelig af træ, i lighed med dem vi træffe flere steder paa landet i forskjellige slags bygninger fra 17de og 18de hundredaar. Jeg kan nemlig ikke nu længer i saa henseende med forf. finde nogen støtte i ordet *húsasnotra*, da det vel er yderst tvilsomt, om dette ord overhovedet sigter til nogen bestemt gjenstand i et hus. Forresten har saadanne spir ikke en ren æsthetisk betydning, men er ogsaa arkitektonisk berettigede ved den tjeneste, de gjøre, idet de dække over fugen mellem de sammenstødende ender af vindskierne.

Forf. omtaler dernæst (s. 163) husenes „vinduer" eller lysaabninger. Det i denne henseende vigtigste sagasted paastaar han imidlertid, at „man, som ovenfor (s. 145) vist, har misforstaaet". Hvorvidt dette virkelig er tilfældet, saa at kun den fortolkning, forf. fremsætter, angiver det rette, fortjener derfor en nærmere undersøgelse.

I det citerede sagasted fortælles, hvorledes Gunnar paa Hlidarende forsvarede sig mod angriberne ved sine sikre pileskud gjennem gluggerne i skaalens loft. Ifølge de i sagaen medgivne oplysninger var skaalen helt af træ; loftet laa, som det maa antages, nærmest gavlen i skaalens ydre ende; gluggerne var tæt ved (*hjá*) begge brynaaser og lukkedes med en skive, som var til at dreie om (*sníin þar fyrir speld*). Da forf., som ovenfor omhandlet, antager, at brynaasene havde sin plads under taget midt imellem mønen og husets sidevægge, sætter han paa grund deraf ogsaa gluggerne paa disse steder i tagets skraaning. Herimod kan dog strax gjøres to

[1] Se Norske Regnsk. og Jordebøger, udg. af H. Huitfeldt-Kaas, I paa registeret.

[2] Njåla (Kjbhvn. 1875), s. 148—150.

esentlige indvendinger. For det første vilde det neppe ere muligt med nogen virkning at skyde gjennem saaanne glugger paa de nærmest husvæggen staaende folk allermindst med det slags bue, stokbue, som da brugtes, er naar der tillige lægges mærke til, at tagene dengang un havde en meget svag stigning. Dernæst kunde det, nder de nævnte omstændigheder, naar lugen for glugerne selvfølgelig var anbragt paa tagets indside, ikke ndgaaes, at vandet stadig vilde bane sig vei ned i rumnet. Men dertil kommer nu, at forfatterens placering f brynaaserne ikke, som jeg foran (s. 469) har paavist, older stik, hvorimod disse aaser udgjorde den øverste tok i væggen paa hver af husets langsider. Naar det erfor i sagaen heder, at gluggerne var nær eller ved iden af (*hjá*) brynaaserne, kan jeg ikke med de anførte mstændigheder for øie se nogen anden udvei, end at ætte dem i gavlen og da i nærheden af brynaasenes fremstikkende hoveder. Herimod indvender forf. rigtignok (s. 145), at glugger i sagatiden, „saavidt vides, aldrig" var anbragte „paa gavlerne". Men foruden at han oplyser (s. 96), at der endnu paa Island bruges saadanne i gavler med navnet „*bjórgluggi*", indrømmes det (s. 166), at *stafngluggr*[1] i Sturlunga saga maa opfattes paa samme maade, ja muligt ogsaa de glugger, jeg har henvist til i lofter paa Søndmøre (Gret. saga kap. 19). Han tør endog i almindelighed „ikke bestemt benægte muligheden af, at dette undertiden kan have været tilfældet i gavlene" (s. 167).

Der er endnu en omstændighed ved Gunnars forsvar, som forf., saavidt jeg kan se, uden grund tager til ind-

[1] ihvorvel han neppe med tilstrækkelig grund anser *stafngluggana* for en urigtig læsemaade for *stafnlæiliona* eller efter hans rettelse *stafnþiliona*.

tægt for sin paastand. Det fortælles nemlig i sagaen, nogle af de sammensvorne efter flere „forgjæves anfa gik op paa husene, for at angribe Gunnar derfra, m at han ogsaa kunde naa derhen (*þangat*) med sine p Dette maa vel forstaaes om de foran loftet liggende hu medens forf. (s. 145) forklarer det hele saaledes, at gik op paa de huse, der laa „bag skaalen, for at angri ham gjennem de vinduer, som var anbragte paa den skaalens tagflader, som vendte til denne side", og at „Gu nar vender sig fra de vinduer, han staar ved, og g derhen (*þangat*) og skyder her igjennem de andre v duer paa disse folk". Men ved denne forklaringsmaa lægges der noget ind i sagaen, som den ikke antyder.

Som støtte for min opfatning om gluggernes pla kan det for Norges vedkommende tilføies, at om vi g hele rækken igjennem af stuebygninger lige fra de yngst som endnu har bibeholdt de gamle traditioner, til de aller ældste fra det 13de hundredaar, saa træffes ikke noget steds lysaabninger i tagets skraaflader, men kun i tag ryggen, som ljore, eller i væggene og navnlig i lofterne gavle. Det er tildels paa denne grund jeg før har opstille den almindelige sætning, at naar et rum havde ildsted, fi det, ialfald i sagatiden, sin lysning kun gjennem ljoren, men i modsat fald gjennem glugger i væggen. Saavidt jeg kan se, er der heller ikke noget, som taler imod, at jo det samme har været tilfældet paa Island.

I bögens 5te afsnit omtaler forf. først (s. 171) „de huse, som i det mindste paa Island og vistnok i regelen ogsaa i det øvrige Norden altid stod tæt sammenstillede", nemlig stuen, skaalen, ildhuset og buret. Hvorvidt en saadan sammenstilling virkelig fandt sted ellers i Norden, vil jeg her lade staa derhen, men for Islands vedkommende og i den tidligere del af sagatiden kan jeg, som

ovenn (s. 155) bemærket, ikke tiltræde forfatterens paastand, og hvad Norge angaar, har husenes forening under ét tag visselig ei fundet sted, ialfald ikke gjennem hele middelalderen [1] undtagen i byerne.

Derimod er jeg fuldkommen enig med forf., naar han (s. 173—176) sætter stuebygningen som gaardens hovedrum, hvori folkene opholdt sig om dagen og indtog sine maaltider, medens dette rum ikke var bestemt til soverum og heller ikke, undtagen i ganske særegne tilfælde, blev benyttet paa denne maade, hvad jeg ogsaa tidligere har udtalt. [2] Til dette brug anvendtes derimod paa Island, som forf. paaviser, skaalen. Men det samme kan neppe have været tilfældet i Norge. Thi for det første nævnes her kun yderst sjelden skaaler og paa landet næsten alene som private gjæstebudsstuer eller i byerne som gildeskaaler. Dernæst vilde det, hvis det af forf. omtalte slags islandske skaaler havde været almindelige ogsaa i Norge, vanskelig kunne forklares, at ethvert spor af disse eller erindringen derom, saaledes som tilfældet er, skulde være aldeles forsvunden. Der er saaledes grund til at antage, at saadanne skaaler i Norge enten har været ukjendte, ligesom lofter med to stokverk paa Island, eller ialfald kun har dannet yderst sjeldne undtagelser. Det er derfor rimeligst, at gaardens folk tilforn ligesom i nyere tid har havt sit natteleie dels i stuehusets kleve og loft, dels i ildhuset og dels i burets eller loftets 2det stokverk. Det sidste omtales ogsaa som soverum paa flere steder i sagaerne, og derom vidne eller

---

[1] Som bevissted for, at stuen og buret var adskilte, kan, foruden at henvise til s. 431 note 1, føies den ældre Eidsiv. kristenret (Norg. gl. Love I, 380, 397).

[2] Se Kunst og Haandv. f. Norg. Fort. I, 5.

har vidnet flere bygninger af det slags baade paa vestlandet, navnlig i Hardanger, og paa østlandet.[1]

Hvad husenes konstruktion angaar, forudsætter forf., at baade stuen (s. 178), ildhuset (s. 203) og skaalen (s. 210) ved „indre stolper“ langsefter havde en tredeling, saaledes at der var et høiere og bredere mellemskib og to sideskibe. For denne sætning anføres intet bevis, rimeligvis fordi forf. antager, at han i det foregaaende tilstrækkelig har begrundet denne sit paastand i forbindelse med tagverkets fremstilling, men dette tør efter min imødegaaelse deraf neppe være tilfældet. Om Norge udtaler forf. (s. 131), at her „synes de indre staver eller søiler, saavidt jeg kan se af de beskrivelser, man har af dette [taget], ikke at bruges i beboelseshuse, men dersom det er tilfældet, maa det komme af, at disse er saa smale, at man godt kan undvære dem“. Hertil maa det dog bemærkes, at der hos os hverken i beretninger eller i virkeligheden træffes spor af saadanne støtter, ei engang i den største og ældste stuebygning, vi nu har, eller den paa Raudland i Numedal,[2] som dog indvendig er 12 alen bred. Men sagen er egentlig, at man i disse bygninger, der overalt var af tømmer og med spærrer, ikke havde behov for støtter. Og det samme var vistnok tilfældet paa Island, skjønt væggene var af jord, idet taget ogsaa der, som jeg antager, blev baaret af spærrer.

En anden sag er det, at man i beboelseshuse og navnlig i stuer, ildhuse og skaaler, naar de havde jordvægge, langs disse i visse mellemrum anbragte støtter for at bære taget, da vægten af dette, hvis det skulde hvile paa jordvæggene, vilde bevirke deres sammensynkning (jfr. foran s. 465). Det er disse støtter, som har frem-

[1] Jfr. Kunst og Haandv. f. Norg. Fort. I, 20.

[2] Se sammest. pl. VII.

kaldt det underlige ord stavgulv (*stafgólf*). Dette betyder paa Island et fag eller rummet mellem hvert par støtter og regnet tvers over hele bygningen, saa at dennes længde angives efter tallet af stavgulve, hvoraf hvert nu paa Island, som forf. oplyser, er „i regelen 3 alen langt (undertiden 4)". Ordet *stafgólf* træffes kun i nyere islandsk, [1] hvori det dog forekommer ialfald saa tidlig som 1628 (se forfs. bog s. 131); det kan derimod være meget tvilsomt, om, som forf. mener, *gólf* i Snorres Edda I, 34, 88 og Grimnism. 24 betyder det samme, da „gulv" her nærmest synes at være brugt om værelser eller stokverk.

Naar nu forf. s. 184 siger, „at det midterste stavgulv i stuen kaldtes *öndvegi* eller *öndugi*", er dette forsaavidt ei ganske korrekt, da man som anført ikke ved noget om, at ordet stavgulv brugtes i sagatiden. Men forresten er der, som bekjendt, ikke nogen tvil om, at de to andveger var midt paa hver sin langvæg i stuen, og at det ene kaldtes den fornemste plads (*hit æðra öndvegi*), det andet den ringere plads (*hit úæðra öndvegi*). Naar forf. derhos (s. 196—197) bemærker, at det fornemste andvege ifølge sagaernes beretning „vendte mod solen (*vissi imót sólu*), altsaa [laa] paa den nordlige side", saa følger deraf, at huset var orienteret. Og naar forf. endvidere (s. 186) tilføier, at kvinderne enten sad paa tverbænken ved indre

---

[1] Se Haldorsens og Vigfússons lexica. Ogsaa i Fyn og Jylland bruges „gulv" i samme betydning i kornlader (se Molbechs danske Dialektlexikon og Mejborg, gamle danske Hjem, s. 103). Derimod er i Norge „stavgulv" aldeles ukjendt; heller ikke „gulv" bruges om bygninger, men kun om hesjer og i vertikal retning. Saaledes er ifølge I. Aasens Ordbog et „hesjegolv" „en afdeling i en kornhesje, det firkantede rum mellem to staurer, indeholdende omtrent et læs korn", og „golvtal" betyder „kornmængde, regnet efter rum i hesjerne".

gavl eller, hvor denne bænk ikke fandtes, „paa den venstre side af den, der sad paa den høiere hædersplads, men paa høire side af den, der sad paa den ringere“, saa fremgaar deraf med logisk konsekvens, at husets indgangsside var i vest, saaledes at den indtrædende følgelig havde det fornemste sæde paa nordre bænk til venstre og det modsatte paa høire haand.[1] Desuagtet mener forf. (s. 184) i sidstnævnte henseende, underlig nok, at „adskilligt tyder paa“ det omvendte. Til overflod kan det derfor mærkes som en hævdet skik i privathuse i Norge baade i middelalderen og paa landet indtil seneste tid, at der var to høisæder, det fornemste paa nordre bænk, det andet paa søndre, og at det første var til venstre for den indtrædende. Dette træffes ogsaa flere steder i Sverige og Danmark,[2] saa at skikken utvilsomt hidrører fra gammel tid og har været udbredt over hele Norden.

Hvad forresten de nævnte høisæder angaar, fremstiller forf. (s. 185) indretningen saaledes, at sæderne ved hver side ind mod stuens midte begrænsedes af støtter, de saakaldte *öndvegissúlur*, og at disse støtter tillige gjorde tjeneste som en del af rummets helt op til taget gaaende midtstolper, dog saaledes at de var noget tykkere end de andre af disse og prydede med udskjæringer. Herimod maa det indvendes, at ifølge de gamle skrifter var det kun det nordre eller fornemste sæde, der havde saadanne støtter,[3] og at der, som jeg foran oftere har berørt, neppe fandtes den omtalte deling af rummet ved to rækker midtstolper. Desuden vilde ved forfatterens fremstilling enten høisædesbænkene

---

[1] Alt dette er tilforn omhandlet af mig i nærv. Tidsskr. I, 152 ff.

[2] Se anf. Tidsskr. s. 165, 167, R. Mejborg, gl. danske Hjem, s. 86, 109 og den af forf. selv (s. 214) citerede Linné's Skånska Resa, s. 36—37.

[3] Vídalín, Skyr. yfir fornyrð. lögb. s. 647.

adskilles fra støtterne, naar der skulde levnes plads for bordene, eller ogsaa maatte bænkene rykkes helt frem til midtstolperne og bordene sættes indenfor disse. Men begge alternativer vilde være lige forkjærte. Som endelig afgjørelse af det omhandlede spørsmaal maa det derfor antages, at bænkene med tilhørende andveger stod saa nær ind til sidevæggene, at der imellem høisæderne og ildene i midten var rummelig plads baade for bordene og de foran disse anbragte løse bænke eller „forsæder". Fæster man sig derhos ved, hvad der utvilsomt var hensigten med andvegessulerne, nemlig at fremhæve det fornemste sædes betydning, saa vilde dette fuldkommen opnaaes derved, at de fik et mægtigere omfang og ragede op i høiden et stykke over bænkene. Det kan ialfald ikke nogetsteds sees, at de strakte sig helt op til taget, og i ét tilfælde omtales endog et Thorsbillede paa toppen af saadanne støtter,[1] hvad der ligefrem viser, at her ialfald endte støtterne nedenfor taget.

Heller ikke kan jeg være enig med forf. i den maade, hvorpaa han fremstiller forholdet mellem indretningen i de kongelige stuer og de private.[2] For det første siger han (s. 191), at begge slags stuer oprindelig i regelen havde en dør i hver ende; men dette gjelder efter det udtrykkelige vidnesbyrd i flere sagaer[3] alene om de kongelige stuer, dog i alle tre nordiske riger, medens de foran (s. 479) citerede lovsteder forudsætte, at andre stuer i Norge og paa Island, altsaa her alle, kun havde én dør. Naar nu Olaf kyrre paa kongsgaardene i Norge sløifede de to føromtalte høisæder paa stuens sidebænke, satte en

[1] Vatnsd. sag. s. 15, jfr. nærv. Tidsskr. 2den række VI, 270.

[2] Dette spørsmaal har jeg før tildels omhandlet i Kunst og Haandv. I, 5.

[3] Fagrskinna s. 149, Heimskr. s. 257.

tverpall langs gavlen med et bord foran og et høisæde midt paa pallen, saa kan dette sæde ikke have været gjenstand for efterligning af privatfolk, da der i disses stuer her i landet ikke kjendes noget saadant sæde paa gavlbænken, idet de to høisæder paa sidebænkene vedblev, som foran bemærket, lige til henimod vor tid.[1] Derimod kunde der jo nok være en mulighed for, at den tverbænk langs gavlen med tilhørende bord, der er eller har været gjennemgaaende i de norske stuer, oprindelig skyldes en paavirkning fra kongsstuerne. Thi skjønt et saadant bord træffes hos private her i landet længe, før det blev fast, og da det kun blev fremsat, naar der skulde spises, kan vi dog ikke forfølge det saa langt op i tiden som før Olaf kyrres dage. Men paa den anden side se vi dette bord ogsaa i svenske og danske stuer, og da det ikke er rimeligt, at man i Sverige og Danmark skulde have optaget denne skik fra Norge, saa bliver det til syvende og sidst sandsynligst, at indretningen var oprindelig i de tre nordiske riger, ialfald i mindre stuebygninger. Først senere maaske har man da sløifet de to andre borde og flyttet deres høisæder saa langt op mod gavlbænken, at de kom lige for hver sin ende af bordet, medens man i gjæstebudsstuer og lignende vedblev med den gamle skik at sætte de to høisæder paa midten af sidebænkene. Herpaa har vi ogsaa et exempel saa sent som 1245 fra Kvale i Sogndal.[2]

Angaaende Island udtaler forf. følgende (s. 199): „Efter hvad man kan se af gamle beskrivelser af huse i ældre tider har stuen i almindelighed hele Norden over senere faaet den samme indretning som hallen,[3] men naar

[1] Ligesaa i Danmark og Sverige, se Mejborg, gl. danske Hjem, s. 86, 109.

[2] Se Sturlung. sag., udg. af G. Vigfússon, II, 107.

[3] At jeg ikke er enig heri, vil sees af det ovenstaaende.

ette er skeet, kan ikke afgjøres; dog synes denne indretning ikke at være bleven synderlig almindelig førend efter den egentlige sagatids afslutning. Paa Island har denne indretning i det mindste været ukjendt i midten af det 13de aarhundrede; thi man kan af Sturlunga saga se, at hos landets mægtigste høvding, jarlen Gizurr Thorvaldsson, har stuen havt den gamle indretning (Sturl. II, 157, aar 1253), og naar det var tilfældet med hans stue, kan man gaa ud fra, at den nye indretning paa det tidspunkt endnu var ukjendt paa Island. Men at den senere er bleven indført, derfor borger P. Vídalíns (f. 1667, d. 1727) udtrykkelige vidnesbyrd". Dette lyder saaledes:[1] „Men senere blev stuer her paa landet forandrede efter den skik, som nordmændene lærte af Olaf kyrre, og har saadan indretning af drikkestuerne vedblevet hos os lige til denne dag, at der sættes høibord (*háborð*) langs gavlen. Men det er først i de sidste 30 aar, at man har begyndt sommesteds med at foretage en forandring efter den danske vis;[2] dog har endnu de gamle stuer bibeholdt sin form paa de fleste steder, hvor mægtigere mænd er raadende".

Hverken af forfatterens eller Vídalíns ytringer kan det sees, om der paa Island har været en tid, da man kun havde ét høisæde og det midt paa gavlbænken, og heller ikke er dette mig bekjendt fra andre kilder. Alligevel formoder jeg, at det ikke var tilfældet, da der ellers vilde fremkomme den besynderlighed, at Island i saa henseende stod alene. Det forekommer mig derfor

---

[1] Skýring. yfir fornyrði lögb. s. 647, som jeg ovenfor gjengiver i oversættelse.

[2] d. v. s. den yngre skik i Danmark (se Mejborg anf. st. s. 109), hvorefter bordet var sat langs den ene sidebænk, saa at høisædet kom paa gavlbænken ved bordenden, istedetfor at dette sæde ellers ligesom i Norge var paa sidebænken.

rimeligst, at man ogsaa i de islandske stuer fremdeles bibeholdt de to høisæder, men, ialfald senere, med samme forhold til gavlbordet, som i Norge.

Til de ovenanførte spredte bemærkninger kunde der endnu føies flere andre; men jeg faar indskrænke mig til kun at berøre et par punkter, dels om det foran nævnte loft i stuer og skaaler, og dels om ildstederne. Hvad loftet angaar, har det udentvil af de før[1] omtalte grunde havt sin plads i bygningens ydre del over forstuen, hvilket ogsaa forf. antager. Ligeledes maa jeg fremdeles fastholde, at loftet ikke var aabent mod det store rum, men lukket med fuld væg helt op til taget. Dette forekommer mig indlysende, baade af de paa det citerede sted anførte grunde og fordi det uden undtagelse er tilfældet i alle norske stuebygninger, som har saadant loft, og hvoraf i det mindste én naar næsten op til sagatiden. Jeg kan derfor ikke tillægge forfatterens indvendinger til fordel for den modsatte mening nogen synderlig vægt.

Med hensyn endelig til ildstederne kunde det vistnok have været ønskeligt, om forf., ihvorvel han omtaler disse paa flere steder (s. 180, 240, 243), dog havde ofret dem et eget afsnit og deri om muligt paavist, naar man paa Island først fik skorstenspiber, skjønt jeg villig indrømmer, at dette, strængt taget, vilde ligge udenfor bogens tidsgrænse. Kun vil jeg fremhæve, at der, saavidt det kan sees, i dette punkt maa have været en temmelig stor forskjel mellem Island og Norge. Vel træffes, som ogsaa anført af forf., et exempel paa, at røgovnen fra Norge fandt veien til Island, dog først i 1315; men efter al rimelighed har dette slags ildsted kun havt faa efterfølgere, om overhovedet nogen, da røgovnen som brændsel nødvendigvis

[1] Se Hist. Tidsskr. I, 175—177.

kræver træ, og man for dette paa Island sjeldnere og kostbare materiale havde anden brug, medens landets sedvanlige brændstof, torv, alene kunde benyttes paa en are. For mig staar derfor sagen for tiden saaledes, at aren, paa den nævnte undtagelse nær, har været anvendt, ligetil man fik skorstenspiber.

Inden jeg slutter, er det mig en fornøielse at tilføie, at jeg, trods de ikke faa meningsforskjelle mellem forf. og mig, dog af hans bog har lært en hel del, saa at bygningsskikken paa Island i sagatiden nu staar langt anderledes klart for mig, end da jeg begyndte læsningen af bogen.

NYE STUDIER TIL OPRØRSHØVDINGEN AMUND SIGURDSSØNS HISTORIE.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

For adskillige Aar siden meddelte jeg i Norsk historisk Tidsskrift, 1. Række, B. IV nogle „Bidrag til Norges Historie 1434—1442“, i hvilken Afhandling selvfølgelig den Opstand, der under Anførsel først af Amund Sigurdssøn, dernæst af Halvard Graatop fandt Sted her i Landet i 1436 og følgende Aar, indtog en fremtrædende Plads. Efterat Afhandlingen allerede var trykt, var jeg saa heldig under et Besøg i Lübeck at støde paa den indtil da ikke bekjendte og fremdeles utrykte tydsk-bergenske Krønike, for hvilken jeg i det nævnte Bind af Tidsskriftet har gjort nærmere Rede, og af hvis Indhold jeg senere ved givne Leiligheder har meddelt Prøver. I denne Krønike fandtes, som Fagmænd ville erindre, den overraskende Oplysning, at Amund Sigurdssøn havde udgivet sig for arveberettiget til Norges Throne, og at han, om hvis senere Skjebne Intet vidstes, var bleven brændt efter Foranstaltning af Hr. Olaf Nilssøn paa et Sted, kaldet *Volgerede*.

Den Krønike, af hvilken disse Oplysninger hentes, er at betragte som et samtidigt Skrift, da Chronisten, Carsten v. Gheren, levede i Christian den førstes Regjeringstid som Bergefarernes Capellan og Sekretær. Hans

dnesbyrd maatte altsaa synes at være fuldt paalideligt. n udgaaende fra en Mand, der kunde og maatte vide esked om sin Tids Begivenheder. Jeg blev derfor noget errasket ved i Nordisk Conversationslexikon, 3. Udg. B. 1, 642 (Kbhvn. 1884) at finde udtalt, at „en tydsk For-lling“ om, at „Amund Sigurdssøn blev brændt, fordi n sagde sig en født Konge til Norge“, skulde være — trolig“. Men, da den ene af dette Conversationslexikons dgivere er en meget anseet historisk Videnskabsmand, rtjener denne Dom naturligvis samme Opmærksomhed. m om den var fremkommen i et lærd Skrift, og jeg har erfor i længere Tid været betænkt paa at imødegaa exikonets, som det forekommer mig, ugrundede Forkastelse et formentlig paalideligt historisk Vidnesbyrd. Dertil ommer, at jeg siden 1875, da jeg nedskrev den omtalte fhandling og samtidig ogsaa omtalte denne Sag i et oredrag i Videnskabsselskabet i November s. A. (se Forh. r 1875, S. 408), jevnlig har tænkt over disse Begiven-eder og ivrig bestræbt mig for, om muligt, at finde nye plysninger eller Vink, der kunde bidrage til klarere Fore-illinger om hin Opstand og dens Hovedperson. Af nye positive Vidnesbyrd har det vistnok ikke lykkedes mig at emdrage mere, end hvad der indeholdes i de i Mellem-den udgivne Samlinger af Hanserecesserne m. V., men g er dog bleven opmærksom paa Et og Andet, der ynes at berettige til ikke usandsynlige Conjecturer. Hvad g saaledes har at anføre til Udvidelse og Forbedring f min nævnte Afhandling, vil her blive fremsat til Hi-torikeres nærmere Prøvelse og Dom.

I trykt Skrift var Opstanden i Norge under Erik f Pommern ikke blevet omtalt førend i F. H. Jahns Danmarks politisk-militære Historie under Unionskongerne

(Kbhvn. 1835), thi en ganske løselig Ytring hos Albert Krantz om „nogle Bevægelser i Danmark og Norge“,[1] hvilken Arild Huitfeldt[2] har gjentaget, kan ikke komme i Betragtning. Jahn har benyttet den Del af de Amund Sigurdssøn vedkommende Documenter, som findes i det danske Geheime- (nu Rigs-) Archiv og trykt det vigtigste af dem, men derimod ikke kjendt de i det svenske Rigsarchiv bevarede høist interessante Breve, som en af Hovedpersonerne i denne Begivenhed, Svensken Hr. Svarte-Jøns, Befalingsmand paa Akershus, maa have ført med sig til sit Fædreland. Disse ere først af Lange bekjendtgjorte i Diplomatarium Norv., i hvilket Verk (B. 2 og 3) samtlige i Norden værende Actstykker siden 1855 have været samlede.

Til disse slutter sig nu et i Hanserecesserne 2den Afd. I, p. 525 aftrykt, før ukjendt Brev af 19de Marts 1436, hvilket tillige er det tidligste af alle Sagen vedkommende Documenter. Det er udstedt i Kalmar af Engelbrekt Engelbrektssøn, Niklis Stenssøn og Gustav Laurentssøn og stilet til Raadet i Danzig og andre preussiske Stæder. De have, siges der, havt en Dag med Kong Erik og sluttet Fred med ham, og Rigsraaderne i Danmark og Norge have givet sit Garanti for denne, men Kongen har ikke holdt sine Løfter. Derfor bede de, at Danzig ikke maa hjelpe ham, men bistaa dem med at skaffe Fred i Søen for den menige Kjøbmand, naar Kongen holder „Sørøvere og Vitalier“. De have ogsaa sendt Bud til Stæderne og ville forbinde sig med dem. „Og ligeledes har Norges Rige tilskrevet os og begjærer ogsaa at forbinde sig med menige Hansestæder og Sveriges Rige. Og vi vidste ikke, at Norges Rige vilde forbinde sig med os, da vi havde

[1] Dania VIII, cap. 38.

[2] Foliudg. p. 803.

vort Bud hos Stæderne, og de (ɔ: de Norske) have nu forbundet sig med os at blive ved Sverige levende og døde. Vi bede Eder, at I ere dem behjelpelige, at de komme i samme Forbund med Stæderne."

Ved Udtrykket „Norges Rige" kan her ikke forstaaes Norges Riges Raad, thi dette var og blev Kongen tro i disse Aar. Det maa være Opstandspartiet i Norge, som Svenskerne give dette vistnok med Forsæt noget svævende og ubestemt holdte Navn. Man erfarer af Brevet, hvad der allerede før laa nær at slutte, at Insurgenterne, hvis Hoved vel allerede da har været Amund Sigurdssøn, har søgt Bistand i Sverige, efter hvis Exempel vistnok den hele Reisning er foregaaet.

Man ved nu kun, at der St. Hans Aften holdtes et Møde mellem Amund samt hans Tilhængere og Rigsraaderne paa den af mange politiske Forhandlinger bekjendte Jarlsø ved Tønsberg,[1] men at der allerede før den Tid har været et blodigt Sammenstød mellem Oprørerne og Hr. Svarte-Jøns, at derefter hine besatte Oslos Bispegaard, men maatte capitulere i December, hvorefter i Februar 1436 en Overenskomst blev sluttet mellem Amund og Almuen paa den ene og Rigsraadet paa den anden Side. Den gik ud paa bl. A., at Amund skulde anbefales til Kongens Naade. Senere vides Intet om Amunds Skjebne uden Carsten v. Gherens Ord i den plattydske Krønike, der lyder saaledes:

Anno 1436 (!) wart Omunt Sywardesson to Volgerede gebrant, wente he zede sijk erue vnde gebaren Koningk van Norwegen. Dijt bestelede Oloff Nielsson, de do vaget wart to Bergen.

Vi skulle nu betragte denne korte, men indholdsrige

[1] Se om denne Ø's Historie mine Bemærkninger i Norsk historisk Tidsskrift, 2. R. V. S. 406—408.

Beretning for at undersøge, om den virkelig kan kaldes „utrolig".

Først er det vistnok klart, at Aaret 1436 maa være urigtigt, thi endnu i Febr. 1437 var jo Amund i Oslo.[1] Men en saadan chronologisk Unøiagtighed hører som bekjendt til de hyppigt forekommende Feil i Krøniker og har derfor ikke meget at betyde. I selve den her foreliggende v. Gherens Krønike vil man f. Ex. faa Linier nedenfor finde Christopher af Bayerns norske Kroning i Oslo henført til 1441 istedenfor til 1442. Dette tyder kun paa, at Krønikens ældre Notitser er nedskrevne nogle Aar senere end Begivenhederne selv, og at Chronisten har beregnet nogle af disse en Smule unøiagtigt. Da 1441 er kommen for 1442, er det vel sandsynligt, at 1436 skal være 1437.

At dernæst en Oprører brændes, var langtfra ikke uhørt paa den Tid. Tvertimod vil man finde, at Karl Knutssøn, Sveriges Marsk og senere dets Konge, lod brænde to Oprørere fra Vermeland, Thorsten Ingelsson og Jøsse Hansson. Dette foregik i Aaret 1438. Den svenske Rimkrønike fortæller herom saaledes:

> the brändes badhen pa eth bal,
> the lidho mest alle tolken wadha,
> som marsken mena at forradha.[2]

---

[1] Jahn (Danm. polit.-militære Hist. S. 195) anfører endog Amund som en af Høvdingerne for Halvard Graatops Uroligheder (i 1438), men da han ingensomhelst Hjemmel har for sin Angivelse, og Amund ikke nævnes i noget af de Halvards Reisning vedkommende Documenter, har jeg intet Hensyn taget til denne Krigshistorikers, som det maa antages, urigtige Anførsel.

[2] Svenska Medeltidens Rimkrönikor, utg. af Klemming, II, S. 170. Cfr. Erik Fernow, Beskr. öfwer Wermeland, Göteborg 1773, S. 262.

Og særlig maa man erindre, at Baalet var Bedrageriets Straf. Den var f. Ex. bleven anvendt mod den falske Margreta, der brændtes paa Nordnes ved Bergen, og hundrede Aar senere mod den falske Olaf, der brændtes ved Falsterbod, hvorfor det var naturligt nok, at Amund, naar han havde udgivet sig for berettiget til Thronen, hvilket idetmindste fra Kong Eriks Synspunkt maatte tage sig ud som en bedragerisk Paastand, kom til at lide netop den Straf, naar han ikke skulde benaades.

Men ogsaa dette, at Amund i den plattydske Krønike siges at have optraadt med Paastand paa Arveret til Norges Krone, skal jo være „utroligt“. Det skal indrømmes, at Beretningen er paafaldende, men derfra er et langt Skridt til at kalde den „utrolig“, naar den fremkommer hos en samtidig Chronist, der gjennem sit Forhold til Norge og sit tydeligt fremtrædende Kjendskab til Landet maa antages for bedre underrettet end de allerfleste ældre Fremmede, der have skrevet om vort Land. Jeg var vistnok oprindelig ganske ude af Stand til at paavise nogetsomhelst Indicium, der kunde tyde paa Slægtskab mellem noget Medlem af Ætten Bolt, hvortil Amunds Sigil viser, at han hørte, og den norske Kongefamilie. Senere har jeg imidlertid fundet et saadant Indicium, der her skal fremsættes.

I Archivet paa Skokloster gives der nemlig et Document, der indeholder, at Kong Haakon, „Sveriges og Norges Konge“, tilstaar *wälbornom man Aghmund Hatt, wårom ælskelikom magh oc thiänara*, den Begunstigelse, at han *fore hans tro thiænist the han os giort hawer oc swa for then scadæ som han for os i riksins thiænist a sine goze thinglikæ* (?) *takit hawir*, at *han maghe kiopa skattagoz i Wärmalande swa mykit som tiughu markir geld tilsigher.* Brevet, hvilket jeg selv ikke har seet, men som jeg kjender dels

gjennem Lagerbrings Svea Rikes Historia, III, S. 536, dels gjennem Handl. rörande Skandinaviens Hist. XVII (Till.) S. 126, dels endelig gjennem Oplysninger, mig meddelte af fhv. Rigsarchivar C. G. Malmström (i Brev af 16 Juni 1886), angives paa førstciterede Sted at være udstedt i Almansteket „primo die sanctorum 1370, paa det andet Sted 1371. Paa de Bemærkninger, hvortil Dateringen kunde give Anledning,[1] vil jeg her ikke indlade mig, men kun fæste Opmærksomheden paa den mærkelige Oplysning, at Agmund Hatt kaldes Kong Haakons Maag. Ordet kan her neppe betegne mere end et af to: Svigersøn eller Svoger, og da den da kun tredive Aar gamle Kong Haakon ikke let kan tænkes paa den Tid at have havt en gift Datter, ledes man til at tænke paa en Forbindelse mellem Agmund Hatt og en Søster af Kongen, altsaa en (uægte) Datter af Kong Magnus Erikssøn.

Om Agmund Hatts Personlighed vides ikke noget. Kun se vi, at han maa have hørt hjemme i Wermeland. Familien Hatt nævnes blandt dette Landskabs Ætter i Fernows Beskrivelse (S. 244). Han var senere Lagmand i Wermeland, i hvilken Stilling han endnu forekommer 1405. I 1371 optræder han i Stockholm som en af Kong Magnus's Tilhængere, i 1379 finder man ham i Wermeland, som staaende i Forbindelse med Kong Haakon, i 1397 kaldes han Ridder, men mister da ved en Refstethingsdom en Del af en Jordeiendom.[2] Ogsaa ellers findes han af og til

---

[1] Munch (N. F. Hist. 2. Afd. I, S. 840) har vel været inde paa Dateringsspørgsmaalet, men ikke lagt Mærke til ordet *magh*, hvilket heller ikke Lagerbring eller overhoved, saavidt bekjendt, nogen anden Historiker har tillagt Betydning.

[2] C. G. Styffe. Bidrag till Skandin. Hist. I, S. 131, 177, II, S. 49. Han synes ifølge samme Forfatters Skandinavien i Unionstiden ogsaa at have været forlenet med Edsholm Slot i Wermeland.

ævnt i offentlige Acter. I de genealogiske Optegnelser, om Vadstena-Abbedissen Anna Fikkesdatter Bülov forttede i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede, dog un efter Hukommelsen, angives han at have været gift ed en Fru Gunhild,[1] hvem Fernow (l. c. S. 265) kalder tjernbjelke og gjør til Datter af en Daniel Gustafsson, vist med hvilken Hjemmel. Endelig har man i en gamel Slægtebog en rigtignok noget mystisk Notits om en Amund Syldehat", der 1411 skal have „brændt" (indebrændt?) sin „Broder", den norske Ridder Hr. Otte Rømer, noget, der ellers ikke kjendes.

Hr. Amund Hatt har aabenbart været af de mange ermelandske Frelsemænd, der i Kong Albrechts Tid ere levne Folkungeætten troe og derfor i en lang Aarrække ave staaet i nær Forbindelse med Norge, i hvilket Rige Vermeland endog en Stund saagodtsom var indlemmet. 1391 ser man saaledes, at Biskop Eystein i Oslo og ogeden paa Akershus, Agmund Berdorssøn Bolt, henender sig til Hr. Amund (dengang allerede Ridder) med nmodning om, at han vil indfordre for dem et Tilgodehavende i Wermeland.[3]

Som man nu formodentlig kan gjette, er det min anke, at der mellem Kong Haakons Maag Hr. Amund Hatt og den norske Opstandshøvding Amund Sigurdssøn Bolt maa have været en Slægtskabsforbindelse, og jeg ormoder nærmest, at den første har været den sidstes Morfader, hvorfor baade Tidsforholdet og Navnet godt

---

[1] Chronicon Geneal. (udg. af Peringskjöld, Sthlm. 1718. 4) p. 13.

[2] Samll. t. N. F. Spr. og Hist. IV, S. 454. Der kjendes ogsaa en Hr. Amund Hatt, hvis Hustru har modtaget en Gave af Hertuginde Ingeborg (Eriksdatter) af Øland. Han omtales i 1356, Dipl. Norv. VI, S. 270.

[3] Dipl. Norv. III, S. 373.

passer. Den norske Amund kunde da have været opkaldt efter sin formodede svenske Morfader. Ganske vist er Navnet Agmund, hvormed Amund i hin Tid jevnlig forvexledes, et Bolte-Navn, men Amund Sigurdssøns Farfader har udentvivl, som i min foregaaende Afhandling paavist, været Berdor eller Bergthor Bolt, saa at man ikke behøvede nærmest at søge Opkaldelsen mellem hans Agnater. Alt dette er, som man vil se, kun Formodning, men neppe nogen usandsynlig, thi netop derved kunde Amunds paastaaede Slægtskab med det gamle Kongehus forklares.

At dette ikke omtales i de bevarede diplomatariske Actstykker, er forklarligt nok, thi disse vare jo bestemte for Kong Erik, hvem man naturligvis mindst af alt vilde ophidse ved at inddrage en saa ubehagelig Ting, i noget Brev. Men derimod er det høist mærkeligt, at Rigsraadet aabenbart nærer en vis Sympathi for Amund under de Forhandlinger med ham, som førte til Overenskomsten af 18de Febr. 1436. Oprøreren anbefales nemlig ikke alene til Kongens Tilgivelse, hvilket under saadanne Omstændigheder allerede maatte synes at være en for ham, den beseirede Mand, særdeles gunstig og heldig Udgang af denne Sag, men han indstilles til Eftergivelse af alt, som han har oppebaaret af de kongelige Indtægter, endvidere til paa et Aar at beholde Høst- og Vaar-Leding af fire opregnede Skibreder, ja endog til at forlenes med Færøerne „med al kongelig Ret“, og for det Tilfælde, at han skulde blive fordreven fra disse Øer (hvor man altsaa maa have tænkt sig, at han personlig skulde opholde sig), indstilles han til „ydermere Hjelp og Len“. Var nu end Færøerne ikke at regne mellem de rige og tiltrækkende Forleninger, fulgte det dog af sig selv, at en „med al kongelig Ret“ ansat Lensmand paa et saa afsidesliggende Sted maatte

komme til at indtage en meget uafhængig Stilling, ja man fristes endog til at anstille en Sammenligning mellem Amunds eventuelle Stilling paa Øerne og Jarledømmet paa de skotske Øer. Og i ethvert Tilfælde tør det være mærkeligt at se en slagen Oprører anbefalet til saa megen kongelig Gunst. Dette svækker ikke Beretningen om hans paastaaede fyrstelige Herkomst.

Men Erik har ikke været tilsinds at følge et saadant Forslag af det norske Rigsraad. Han har tvertimod villet have Amund straffet exemplarisk, og denne haarde, men, som anført, dog ingenlunde paafaldende Straf er bleven exekveret ved Olaf Nilssøn. Som Executionssted nævnes „Volgerede". Da Olaf Nilssøn i hine Aar ikke havde nogen Forlening eller overhoved noget at bestille paa Østlandet, men derimod ofte optræder paa Vestlandet, ligger det nær at søge „Volgerede" der. Og der mangler heller ikke paa Steder, der i et plattydsk Skrift kunne have denne Form.

Af saadanne kunne nævnes: Foldereid i Indre Foldenfjord i Namdalen; Stedet, hvis Navn lydlig kunde passe godt, er dog saa afsides beliggende, at det ikke er rimeligt at tænke derpaa; — dernæst Follerøen, almindelig skrevet Folgerøen, i Moster Sogn i Finnaas Præstegjeld ved den østlige Side af Bømmeløen, i Stoksund, som adskiller denne Ø fra Stord; Stedet har en god Havn og nu et Fyr; — endvidere Foldøen i Jelse (tidligere feilagtig skrevet „Follerøen"). Dette Sted ligger ikke langt fra Hr. Olaf Nilssøns Herresæde Tolga.[1]

Hvorledes Amund er kommen til Vestlandet, kan man jo ikke vide, men man kan dog let tænke sig, at han har søgt at flygte tilsøs, maaske været paa Reisen

[1] Med Hensyn til de mulige Forklaringer af „Volgerede" har jeg modtaget Veiledning af Prof. O. Rygh.

til sine Færøer, og at saa Olaf Nilssøn har fanget ham i Søen og ladet ham brænde i en af de nævnte Udhavne paa Vestlandet. At den tydsk-bergenske Chronist ogsaa ved at angive Stedet for Executionen, bestyrker aabenbart hans Beretning, og han har naturligvis havt lettest for at erfare noget om dette Drama, ifald, som det synes, dets sidste sørgelige Scene har fundet Sted i Nærheden af Bergen.

Til alt det andet mærkelige ved denne dunkle Begivenhed kommer ogsaa den fuldstændige Forglemmelse, hvori den — tvertimod hvad Tilfældet pleier at være med rædsomme Hændelser — er geraadet. Den kunde jo netop fortrinlig have egnet sig til at besynges i en Vise eller bevares i et Folkesagn. Der er imidlertid en Mulighed for, at et dunkelt Minde om Amund Sigurdssøn virkelig skjuler sig i en nordisk Folkevise og det i en af de mest populære af dem alle, i selve Visen om Axel og Valborg.

Med Hensyn til denne Vise har Paludan-Müller allerede for mere end femti Aar siden paavist, at den ikke kan være forfattet førend i det femtende Aarhundrede.[1] Dernæst har i 1857 P. A. Munch i Tilslutning til Paludan-Müller yderligere critiseret den og uimodsigelig godtgjort, at dens Indhold helt igjennem er opdigtet, og at den umulig kan være forfattet i Norge, men maa ansees for et dansk Product.[2] Imidlertid have begge de udmærkede Lærde seet, at den danske Digter har forsøgt paa at give sin Vise en Smule norsk Localfarve ved f. Ex. at indføre Navne paa to norske Ætter, Gidske-[3] og Talgø-Ætterne.

---

[1] Brage og Idun, udg. af F. Barfod, II, Kbhvn. 1839, S. 181 flg.

[2] P. A. Munchs Samlede Afhandlinger, udg. af G. Storm, IV, S. 1 flg.

[3] Der findes ogsaa her Varianten Gilske-Æt, i hvilken Henseende kan anføres, at i den svenske Vise om Nonnen Elisif i Risberga Kloster heder det om denne:

Paa samme Maade forekommer det nu mig det Sted i Visen at kunne forklares, hvor det heder om Axel, der høimodig kommer sin Rival „Kong Haakon“ til Hjelp mod Oprørere:

Hannd weyer saa mangen welbyrdig Suend,
Hannd treder hannem under sinn Hest,
Hand weyede Kong Amundsz Sønner trey,
De skønist och de best.

Navnet Amund er meget paafaldende som norsk Kongenavn. Man maa med Rette forundre sig derover, og det ganske anderledes, end over, at f. Ex. en norsk Erkebisp kaldes Aage. Hvor liden Kundskab i norsk Historie end Digteren har havt, har han dog vel altid foruden Haakon kjendt andre Kongenavne, f. Ex. Erik, Magnus, Sigurd osv. Men naar han nu har valgt Navnet Amund og derhos netop anvender det om en fiendtlig eller oprørsk Konge, da kan man nok anse det tænkeligt, at en Beretning om Amund Sigurdssøn har foranlediget dette Navnevalg.

„Hennes Moder, den rika Fru Anne,
Af Norske Gylleroten er“.

(Sveriges historiska och politiska Visor, utg. af Hyltén-Cavallius og G. Stephens, I, S. 100). Ved samme Leilighed kan gjøres opmærksom paa den vistnok kun aldeles tilfældige Navnelighed mellem Helten i Axel og Valborgs Vise og den netop ved Midten af det femtende Aarhundrede levende, fra Sverige til Norge indvandrede Ridder Hr. Aslak Thuresson, en af Karl Knutssons Statholdere i Norge og Stamfader for den norske Linje af Familien Baat.

SMAASTYKKER.

6.

Holberg, skildret af en Zinzendorfianer.

Saavidt jeg ved, har ingen af de mange Forfattere, der have skrevet om Holberg, lagt Mærke til, hvad der — skjønt uden at hans Navn nævnes — findes om ham i en ellers ret vel kjendt, om end ikke mere hyppig forekommende Autobiographi: „Nogle Merkværdigheder, som angaaer Henric Gerner, forhen Stiftsprovst i Sjellands Stift o. s. v., hans *Vita* og *Fata* etc. etc. Kbhvn. 1772.“

I dette Skrift læstes S. 112—113 følgende:

Om Fritænkere.

I mit Embeds Tid i Kiøbenhavn havde jeg den Ære at være bekiendt med en vis Mand, som ikke alene var en lærd, men endog en ganske billig og brav Mand; han var en god Skribent og havde ved sine Skrifter erhvervet sig hos mange Anseelse og Respect; han hørte til vor Frue Menighed, som jeg var Præst til. Jeg kan vel ikke sige, at han var en saa flittig Kirke-Gænger, som mange andre, dog veed jeg vist, at jeg undertiden saae ham der i Kirken; jeg veed og, at han engang i et vist Selskab gav sin Censur over mine Prædikener, dog blot med disse Ord: Det den Mand prædiker, det troer han selv. Jeg besøgte ham, og han besøgte mig; dog skeedte det paa begge Sider sielden og ikke over et Par Gange. Denne brave og lærde Mand havde endeel faaet Mistanke til, ligesom han over nogle af den christelige Religions Grund-Sandheder skulde tænke noget frit. Jeg veed ikke, hvorvidt han deri var skyldig eller uskyldig; men det veed jeg, at ved den Lejlighed, at han engang gav et vist Skrift ud, blev en Deel af de Herrer

Geistlige allarmerede derover og ytrede dem med Lyst til at ville have fat paa ham for at bekehre paa ham.[1] Jeg derimod, som efter den almindelige Talemaade skulde være denne Mands Sielesørger, var deri med mine kjære Ordens-Brødre ikke eenig, som jeg og kan sige i Sandhed, at fra den Tid af, jeg selv fik christelig Troe og ret Forstand, saa har Bekehr-Suche aldrig plaget mig. Nu, det maae have været dermed, hvordan det være vil, saa ligger denne gode Mand med Reputation i hans Grav, og Publicum er ham i Graven Ære og Tak skyldig." — — —

Enhver, der med noget Kjendskab til Tidens Forhold og Personligheder læser dette, vil snart være paa det Rene med, at medens der ikke ved den Tid, da Henrik Gerner var Stiftsprovst i Kjøbenhavn (1739—1747), kan paapeges nogen anden „god Skribent", denne Characteristik kunde tænkes at gjelde, end netop Holberg, saa passe alle de anførte Træk desto bedre paa ham, og navnlig er det indlysende, at „et vist Skrift", der „allarmerede de Herrer Geistlige", alene kan være Nils Klím, der som bekjendt udkom 1741.

Om denne Henrik Gerner, der i 1772, 71 Aar gammel, udgav det Skrift, hvoraf ovenstaaende ret mærkelige Sted her er meddelt, er det noksom bekjendt, at han var dansk født, men 1729 kom til Norge som Capellan hos sin Farbroder, der var Sognepræst i Tunsberg. 1732 blev han selv Sognepræst til Vaaler i Jarlsbergs Grevskab og vandt ved sin pietistiske Retning et stort Navn langt udenfor sin Menigheds Grændser,[2] hvorfor han ogsaa — rigtignok meget mod Biskop Herslebs Ønske, idet denne, der som tidligere Biskop i Christiania kjendte ham, forgjeves advarede derimod,[3] — til Manges Forundring blev Stiftsprovst i Rigernes Hovedstad. Her blev han helt greben af Hernnhutismen og nedlagde 1747 sit Embede for at drage til Tydskland og indtræde i Brødremenighedernes Tjeneste. I 1754 kom han tilbage, dog ikke til Danmark, men til Norge, hvor en Arv var tilfalden hans Hustru. Han levede nu i Tønsberg lige til sin Død 1786

---

[1] „Siden Sagen i sig selv var absurd, saa har jeg og derom brugt et absurdt Ord, da jeg ellers vel veed, at det er ingen Dansk Talemaade: at bekehre paa Folk."

[2] Meddeleren har herom givet adskillige Oplysninger i Theol. Tidsskr. udg. af Caspari m. Fl., B. VII.

[3] Theol. Bibl. udg. af Jens Møller, V. S. 160.

og nød her ogsaa en liden kongelig Pension.[1] Alt hvad der vides om ham, kan ikke andet end lede til den Tro, at han har været en meget redelig og sandhedskjærlig Mand, og hans lille Beretning om Holberg faar derved en vis Interesse.

---

[1] (M. Sundt), Familien Gerner, Christiania 1886, S. 16.

L. Daae.

REGISTER.

REGISTER.

Aagaard, Ulrik Frederik, Byskriver i Stavanger. 215. 218. 219. 223. 224.

Aalborg, Michael Andersen, Sogneprest til Vang. 113—115. 117. 118. 244. 252. 267. 285. 290. 308. 374.

Aall, Jacob, Jernverkseier. 89. 90. 92. 94. 105.

Aalreksstad, gammel Kongsgaard ved Bergen. 338. 344.

„**Aa**r“ (ɔ: Ore paa Nordmøre?). 205.

Aaraaselven i Røken. 196. 197.

Aardals Kirke i Sogn. 163.

„**Aa**resvigen“ (ɔ: Arisvik paa Ertvaagø?). 205.

Aarhɔltselven i Jarlsberg og Laurviks Amt. 188.

Aarhus. 61. 267. — Stiftsprovsti. 380.

Aarvold, Gaard i Østre Aker. 379. 380.

Aasbjørn (Esbjørn) Erikssøn, Sædesvend. 8.

„**Aa**sgaardfjeld“ (ɔ: Aasgaard i Stangevik?). 205.

Aaslo, se Oslo.

Abildsjø, Gaard i Østre Aker. 217.

Absalons (Erkebisp) Grav. 153.

Absalon Pederssøn, se Beyer.

Adelsten, Slægt. 19.

Adrian, Glasmester i Throndhjem. 400.

Agdesiden. 187. 188.

v. Ahnen, Preben, Amtmand. 188.

Akers Fogderi. 197.

Akerselven. 197.

Akershus. 3. 15. 16. 129. 268. 269. 278. 286. 287. 314. 320. 322. 323. 337. 373. 490. 495. — Stift. 192. 212. 213. 217.

Akersviken ved Hamar. 134. 136.

Alaug (Aloer), Gaard i Vang, Hedemarken. 134.

Albrecht af Mecklenburg, Konge af Sverige. 495.

Alf Knutssøn, se „af Tre Roser“. — Kobberslager i Oslo. 419. — Ɔlafssøn. 418.

Alm Præbende til Hamar Domkirke. 123.

Alne-Elven i Aker. 197.

Aloer, se Alaug.
Alstadhaug. 7.
Alstrup, Nicolai, Foged. 214.
Ambjørn, se Anbern.
Amund Ellingssøn, Mag. 119. — Sigurdssøn, se Bolt. — „Syldehat“. 495. — Sædesvend. 6.
Amundrød, Gaard i Thjølling. 110.
Amundrød, Anne Cathrine. 109. — I. M., Madame. 110. — Ole, Gaardbruger, Eidsvoldsmand. 107—110.
Anbern, Biskop af Hamar. 289. 290. 293. 296. 297. 320. 328.
Anchersen, Hans Peder, Professor. 50.
Andebo Prestegjæld. 188.
Andenæs i Vesteraalen. 6.
Anders Amundssøn, Sædesvend 7. — Hanssøn. 4. — Søgnn, Raadmand i Bergen. 5.
Andersskov, se Antvorskov.
Andor Sjurdssøn, Sædesvend. 5.
Angeln. 151.
Anker, Carsten, Konferentsraad. 47. 60. 62. 88. 95. 105. — Erik Theodor Christian Bernhard, Generalmajor. 60. — Hedevig, f. Wegener. 60. — Peder, Kammerherre (senere Statsminister). 79. 82. 84. 85. 89. 92.
Anna (Anne) Colbjørnsdatter. 48. 51. — Michelsen („Ramus“). 51. — Olsdatter. 384. — Sophia (Reventlow), Frederik IV's Dronning. 221.
Antvorskov Kloster. 119. 327. 328.
Anvord Jenssøn, Sogneprest til Thoten. 320.
Apeness, Ole Rasmussen, Lensmand, Eidsvoldsmand. 98.
Archangel. 61.
Arendt, Martin Friedrich, Antikvar. 183.
Arisvik paa Ertvaagø (?), se „Aaresvigen“.
Arne Einarssøn Vade, Erkebiskop af Nidaros. 26. 295.
Arneberg, Familien. 48.
Arneberg-Ætten paa Solør. 48.
Arngrim Jonsson. 303.
Arnold, Biskop af Hamar. 289. 293. 298. 299.
Arntzen, Familien. 48.
Aslak Engelbrektssøn, Sædesvend. 6.
Aspeholmen ved Hamar. 134.
Audun Thorbergssøn Raude, Biskop i Hole. 395.
„Axel og Valborg“, Visen om. 498. 499.

Baahuslen. 17. 330.
Baaselands-Bæk i Nedenæs (Holt Pgjd?). 230.
Baat, Familien. 321. 499. — Aslak Thuresson. 499.
Baden, G. L., Historiker. 75.
Bakke Kloster ved Throndhjem. 11.
Bakke, Hellik. 53.
Bartholin, Rasmus, Professor. 118.
Baumann, Paul, Perlefiskeinspektør. 230.
Bayeux. 40.
Bayeux-Tapetet. 161. 461.
Bech, Frederik Julius, Biskop. 81. 86. 380.
Bechmann, N. K., Stiftsprovst i Aarhus. 380.
Bengt Harniktssøn. 323.
Berby-Elven ved Frederikshald. 236.

Berette, Hustru. 8.
Berg, Frants, Biskop af Oslo. 121. 262. 291. 328. — Jens Christian, Justitiarius. 79. 113—116. 120. 121. 134. 245. 256. 257. 260. 266. 268. 269. 278—280. 307. 308.
Berge-Elv i Nedenæs(Holt Pgjd.?). 230.
Bergefarerne. 488.
Bergen. 7. 51. 99. 138. 139. 141. 144. 157. 158. 181. 182. 216. 249. 264. 272. 292. 302. 312. 329. 330. 336—346. 349. 352—356. 358. 362. 386—388. 390—394. 396—405. 407—416. 419. 420. 423. 424. 426—428. 434. 491. 498. — Aafjorden, Gaard i. 353. 413. 415. 416. 421. 422. — Allehelgens-Hospital i. 412. — Allehelgens-Kirke i. 355. 358. — Almenningsgaden i. 357. — Apostelkirken i. 143. 345. 361. — Den ældste Apostelkirke i. 386. — Auta-Almenning i. 339. 349. 350. — Bellagaarden i. 411. 413. 419. — Bispegaarden i. 397. — Bratten, Gaard i. 343. 415. — Breida-Almenning i. 339. 348. 349. 359. 361. — Bremergaarden i. 360. 411. — Bryggesporden i. 355. — Brynjulfsgaarden i. 361. 410. — Brædsgaarden i. 411. 419. 430. — Brødregaarden i. 419. — Bua-Almenning i. 350. 359. — Buagaarden i. 411. — Ceciliegaarden i. 358. — Destingen, Gaard i. 421. — Domkirken i. 355. 397. 400. — Dramsúðin (Dramshusen), Gaard i. 391. 393. 409—411. 413. 415. 416. 428—432. — Dræggen, Gaard i. 360. — Erkebiskopsgaarden i. 356. — Fatten, Gaard i. 361. — Finnegaarden i. 361. 391. 421. 422. 429. 430. — Guldskoen, Gaard i. 359. 360. — Guldsmedstrædet i. 158. — Gylten, Gaard i. 387. 421. — Haakarlestranden i. 357. — Hallvardskirken i. 349. — Holmedal, Gaard i. 422. — Hvelvingsgaarden i. 436. — Ildebrande i. 392. 415. 421. 425. 426. 431. 434. 435. 438. — Jonskirken i. 141. 356. 358. — Jonsklostret i. 356. 358. — Kappen, Gaard i. 361. 423. — Kjøbmandsstuen i. 362. — Knausen, Gaard i. 411. — Kongehallen i. 401. — Kongsgaarden i. 17. 344. 345. 362. 387. 399. 401. 426. 470. — Korskirken i. 350. — Korskirkens Sogn i. 421. — Kortpilsmuget i. 437. — Den lille Kristkirke i. 345. 386. — Den store Kristkirke i. 340. — Lafrantskirken i. 350. — Marie-Almenning i. 350. 359. — Mariekirken i. 355. 359. 361. 387. 405. — Markeveien i. 356. 436. — Martinskirken i. 349. — Michaelskirken i. 356. — Mikelsgaarden i. 361. — Munkelivkloster i. 340. 356. 358. 388. — „Muren“ i. 434. — Nikolai Almenning i. 348. 359. — Nikolauskirken i. 340. 349. 359. 400. — Nordnæs i. 357. 433. 435. 493. — Nykirken i. 356. 428. 432. — Olafskirken paa Bakkerne. 386. — Peterskirken i. 350. — „Prestehuset“ til Ma-

riekirken i. 405. — Prædikebrødrenes Kirke og Kloster i. 386. 400. — Raadstuen i. 355. 434. 435. — Rotmandsgaarden i. 343. 355. — Saltøgaarden i. 435. 438. — St. Marias Gildeskaale i. 387. 393. — Sandbroen i. 350. — Sigrid Sætas Gaard i. 396. — Skaften, Gaard i. 361. — Skjeggen, Gaard i. 360. 412. — Skrivergaarden i. 437. — Smedesmuget i. 348. — Smørsgaarden i. 357. — Stenkirken i. 349. — „Stranden“ i. 158. 355—358. 361. 387. 421. 428. 435—439. — Strandgaden i. 357. 432. 433. 435. 437. — Strømmen, Gaard i. 413. — Toldboden i. 432. — Tydskebryggen i. 342. 343. 361. 362. 391. 403. 409. 415. 423. 424. 426—428. 433. 438. — Veterlids-Almenning i. 349. — Øvregaden i. 349. 355. 358. 361. 362. 409. 423. 428.

Bergens Bylov. 138. 302. 329. 346. 352—354. 356—358. 394. 396. 398. 409. — Stift. 157. 193. 212. 213. 472. — Vaag. 341. 344. 356—358. 361. 409. 428. 432. 433. 435. 436.

„Bergens Fundats“. 262. 306. 330. 361.

„Bergens Rimkrønike“. 306. 330.

Bergenhus (Holmen). 2. 15. 129. 278. 292. 339. 343. 391. 396. 401. 411. 476. — Rosenkrants's Taarn paa. 397.

Bergthorskvaal paa Island. 455. 458. 468. 474.

de Beringskiold, Magnus, merherre. 58.

Bernstorff, Andreas Peter, G 47.

Beyer, Absalon Pederssøn. 131. 261. 265. 292. 303. 306. 330. 343. 355. 397. 437. 438.

Bibliothek, Resens. 118.

Bilde, Claus, til Lyngsgaard. 129. 295. 296. — Eske, L herre paa Bergenhus. 3. 4. 158. 264. 362. — Vincentz Valbygaard. 188.

Bilet (ɔ: „Bi lidt“ ?). 108.

Bille, Steen Andersen, Adm 94 (?). 105.

Bispekrogen ved Korshavn (H øerne). 328.

Bjelke, Ove, til Austraat, Kan 278.

Bjertnæs, Gaard i Værdalen.

Bjølstad, Gaard i Hedalen. 3

Bjørn, Biskop af Hole. 463.

Bjørnerudelven i Østre Aker. 2

Blaker, Stol fra. 163.

Blinde-Hans. 259.

Blom, Gustav Peter, Amtman 78. 79. 84. 86. 87. 90. 91. 97. 98. 106. 107.

Bod i Romsdalen, Møde i. 19.

„Bog, Den røde“. 248.

Bohl, Styring, Lensherre ov Nedenæs og Mandals Len. 24

Bolt, Ætten. 493. — Agmun Berdorssøn, Foged paa Aker hus. 495. — Amund Sigurdssø 488—493. 495—499. — Asla Erkebiskop. 148. 328. — Ber dor (Bergthor). 496.

„Bolts, Aslak, Jordebog“. 248.

Borgund Stavkirke i Sogn. 159. — Kirke paa Søndmøre. 142.
Bornholm. 10.
„Borte-Elven“ (?) i Urskog. 223.
Botolf, Biskop af Hamar. 289. 293.
Bragernæs. 196.
Brandt, (P. C. ?), Lieutenant. 94. — Peter Andreas, Handelsmand. 182. 183.
Brasilien. 183.
Bratt, Eystein. 8.
Britannien. 394. 471.
Brügge. 378.
Brun, Ole, Kaptein (senere Oberst). 384.
Brunkeberg, Slag ved. 322.
Brunlanæs. 108.
„Bruns-Elven“ (ɔ: Lo-Elven) ved Christiania. 223.
Bruse, Jøtun. 463.
Bryn, nær Christiania. 223.
Bryn, Thomas, Sorenskriver (senere Byfoged), Eidsvoldsmand. 90. 94. 97.
Bülow, Anna Fikkesdatter. 495. — Johan v., Geheimeraad. 64.
Bugge, Peder Olivarius, Biskop. 50. 79. 81—83. 86. — Thomas, Professor. 379. 380.
Bull, Johan Randulf, Høiesterets-Justitiarius. 47. 63. 64. 71—73.
Bunæs, Gaard i Værdalen. 178.
Buskerud Amt. 79.
Bygdø. 472.
Bø i Gjerpen. 402.
Bømmeløen. 497.
Børup, Morten, Rektor og Sogneprest i Aarhus. 331.

Caen, St. Stefans Abbedikirke i. 38. 39. — Trinitatis Abbedikirke i. 40.
Canterbury, Kathedralen i. 146. 148. 162.
Cardanus, Hieronymus, italiensk Læge og Mathematiker. 116.
Careli (ɔ: Eskimoer). 382.
Carion, Johannes. 292.
Carl, se Karl.
Carnelius, hollandsk Smed. 397.
Carstensen, Henrik, Jernverkseier, Eidsvoldsmand. 79. 90. 92. 103. 104. 106.
Catharina, se Katharina.
Charlotte Amalie, Dronning af Danmark og Norge. 191. 204.
China. 382.
Cholmoguri i Dwina. 61.
Christen, se Christiern.
Christian III, Konge af Danmark og Norge. 19. 119. 248. 264. 282. 291. 304. 308. 311. 312. — IV, Konge af Danmark og Norge. 187. 189. 239. 391. 407. — V, Konge af Danmark og Norge. 191. 204. — VII, Konge af Danmark og Norge. 49. 57. — dansk Prins, Christian IV's Søn. 239. 278.—Frederik, Konge af Norge. 55. 79. 80. 82—86. 88. 93. 95. 96. 100. 109.
Christiania. 49. 51. 64. 67. 72. 74. 88. 94. 96. 97. 100. 101. 103. 108. 113. 179. 180. 196. 227. 228. 267. 337. 379. 384. 390. 391. 407. 501. — Kathedralskolen i. 49. 50. — Vor Frelsers Kirke i. 51. — Søndagsskole. 379.
Christianiafjorden. 182.
Christianssand. 52. 67. 228. 337.

— Stift. 189—192. 194. 196. 207. 210. 212. 213. 230. 234.
Christie, Wilhelm Frimann Koren, Sorenskriver (sen. Stiftamtmand). 82. 87. 88. 102. 181. 182.
Christiern I, Unionskonge. 26. 318. 322. 328. 329. 372. 488. — II, Unionskonge. 2. 3. 15. 17. 253. 255. 262. 283. 315. 324. 329. 374. 387. — (Christen) Dafinssøn, Kannik i Stavanger. 238. 239.
Christopher af Bayern, Unionskonge. 329. 492. — Jenssøn, Sogneprest til Thoten. 321.
Classen, Johan Frederik, Generalmajor. 54.
Clavus, Claudius, Geograf. 331. 381. 382.
Clemens VI, Pave. 26.
Cloumann, Peder Jørgen, Foged, Eidsvoldsmand. 91.
Colbjørn Torstenssøn, Sogneprest til Sørum. 48.
Colbjørnsen, Familien. 48. — Anna Dorothea, f. Røring. 51. — Christian, Geheimekonferentsraad. 46—60. 62. 63. 68. 71. 74. 75. 77. — Colbjørn, Regimentskvartermester. 48. 49. — Edvard Røring, Regjeringsraad. 49. 50. 53. — Engelke Margareta, f. Falbe. 60. — Hans, Kjøbmand paa Frederikshald. 48. — Jacob, Landmand. 48. — Jacob Edvard, Konferentsraad. 47. 49. 50. 52—54. 75. — Peder, Kjøbmand paa Frederikshald. 48. — Peder, d. y. 49.
Collett, Johan, Foged (senere Amtmand). 79. 86. 87. — Jonas, Regjeringsraad, (senere Statsraad). 79. 86.
Collin, Hans, Præsident i Throndhjem. 218. 224.

Dagfinn Bonde. 402.
Dahl, Carl Adolph, Kancelliraad, Byfoged. 94.
Daniel Pederssøn, Sogneprest til Lister. 239.
Danmark. 12. 16. 44—46. 56. 71. 86. 94. 98. 104. 117. 119. 129. 137. 150. 211. 235. 248. 262. 267. 268. 273. 281. 285. 289. 306. 312. 313. 330. 331. 397. 399. 405. 442. 443. 482. 484. 485. 490. 501.
Danzig. 490.
Dass, Petter, Sognepræst til Alstadhaug. 392.
Devegge, Syvert, Sorenskriver. 53.
Diriks, Christian Adolph, Byfoged, (senere Statsraad). 104.
Dons, Jens Bing, Professor. 52.
Dovre. 8. 313.
Drammen. 108.
Duncam, Jacob, Generalmajor. 484.
Dune, Gaard paa Gotland. 150.
Dyveke. 355. 387.
Død, Den sorte, i Norge. 136.

„Ecclesia sancti Antonii“ paa Hedemarken. 126.
Edmund den Hellige, Konge i Ost-Angeln. 269.
Edsholm Slot i Vermeland. 494.
Edvard Grim, Klerk. 164.
Edvardsen, Edvard, se Eiben.
Edward I, Konge af England. 349.
Eeg, Børge, Foged. 218. 223. 224.

Eiben, Edvard Edvardsen, Konrektor. 408. 424.
Eideren. 151.
Eidsberg i Smaalenene. 259. — Kirke. 145. 149. 155.
Eidsvold. 84. 93. 109. 139. 140.
Eilif (Ellef) Baardssøn paa Synes i Harham. 8. — Jonssøn, Biskop i Stavanger. 287. 319. 320. — Skodra. 24. — paa Sunnes, Sædesvend. 8.
Einar, Erkebiskop af Nidaros. 388. — Tjeld. 313.
Eindride (Endrit) Jenssøn, Sædesvend. 9.
Einset, se „Endesæt".
Eker. 182. 218.
Ekkelsø, Ekilsøy i Bremsnæs. 7.
Elba. 100.
Elfsborg. 255. 263. — Kamp ved. 17.
Elieson, Iver, Ritmester. 88.
Elin i Brandsgaard. 408.
„**Elisif** i Risberga Kloster", Visen om. 498.
Elsass. 394.
„**Endesæt**", o: Einset i Kvernæs (?). 205.
Engelbrekt Engelbrektssøn, Rigshøvedsmand. 490.
Engelstoft, Laurits, Konferentsraad. 72.
England. 88. 100. 104. 105. 149. 150. 273. 275. 298. 337. 385. 389. 404. 449.
Erichsen, Jon, Professor. 52.
Erik Bjørnssøn, se Skaktavl. — Erkebiskop af Nidaros. 21. — Eysteinssøn, Biskop af Stavanger. 295. — Glasmester i Throndhjem. 400. — Jedvardsson den Hellige, svensk Konge. 150. — Magnussøn, Konge af Norge. 23. 136. 294. — af Pommern, Unionskonge. 255. 297. 489. 490. 493. 496. 497. — paa Vinsnes, Sædesvend. 8.
Erlend Skott, Sædesvend. 5.
Erre paa Dovre, Sædesvend. 8.
Erstad, Gaard i Hammer Prestegjæld. 398.
Esbjørn, se Aasbjørn.
Eskimoer. 382. 383.
Esmark, Jens, Overbergamtsassessor. 379.
Etne i Søndhordeland. 475.
Eugenius III, Pave. 298. 325.
Eyjolf, Guldsmed paa Island. 154.
Eystein Aslakssøn, Biskop i Oslo. 495. — Erkebiskop af Nidaros. 20. 28—30. 34. 35. 37. 39. 42. 43. 147. 166. 174. 273. 275. — (Østen) Klot, Sædesvend. 8. — Magnussøn, Konge af Norge. 273. 344. 393. 396.

Falbe, Christian Tuxen, Lieutenant i Søetaten. 105. — Engelke Margareta. 60. — Hans Hagerup, Justitiarius, Etatsraad (senere Statsraad). 60. 79. 83.
Falsen, Christian Magnus, Sorenskriver (senere Høiesterets-Justitiarius). 79. 83. 87. 89—92. 102. 106. — Enevold de, Høiesterets-Assessor. 72.
Falster, Joseph, Admiral. 313. 314.
Falsterbod. 493.
Figgen-Elv paa Jæderen. 201. 211. 218.
de **Fine**, Bendix Christian, Amt-

mand i Stavanger Amt. 18. 226. 228.
Finland. 16.
Finmarken. 3. 6. 9.
Finner (Lapper). 183.
Flaar i Vaale Pgjd. 108.
„Fladstad“ (?). 205.
Flakstadbro ved Hamar. 134. 136.
Flakstadelv ved Hamar. 134.
Flensborg. 388.
Flinthoug, Marthe Christine. 378.
Floen i Meraker. 205.
Flose Thordssøn. 458. 459.
„Foellen“ (o: Follan paa Ertvaagø?). 205.
v. Folckersahm, Frantz Wilhelm, Generalmajor. 185. 204.
Foldereid i Namdalen. 497.
Foldøen i Jelse. 497.
Folkungeætten. 495.
Follan, se „Foellen“.
Follerøen (Folgerøen) i Moster Sogn. 497.
Fortun Kirke i Sogn. 145. 158. 161.
Fosen. 7.
Fosnæs, Gaard i Sandsvær. 188.
Frankrige. 149. 150. 348. 404.
Fraven, Christian. 377.
Fredensborg Slot paa Sjælland. 57. 221.
Frederik I, Konge af Danmark og Norge. 264. 329. — II, Konge af Danmark og Norge. 119. 121. 262. 284. 261. — III, Konge af Danmark og Norge. 189. — IV, Konge af Danmark og Norge. 196. 199. 226. — VI, Konge af Danmark og Norge. 57. 99. 104. 105. 112. 232. 379.
Frederiksdal paa Sjælland. 62.
Fremstad i Vatsbygden. 205.
Friis, Jesper, Lensherre paa Hamar. 131. — Johan, til Hesselager, Kansler. 248. 307. — Peder Claussøn, Sogneprest til Undal. 238—243. 252. 261. 284. 285. 288. 306. 330. 403.
Friman, Henning, Lagmand i Stavanger. 218.
Frimænd paa Bornholm. 10.
Frydendahl, Jørgen Peter, Skuespiller. 94.
Frænen. 205.
Furuberget ved Hamar. 134. 136.
Fyen. 331. 481.
Færøerne. 474. 496. 498.

Gabel, Frederik, Vice-Statholder. 198. 218.
Galle, Familien. 343.
Gand-Elven paa Jæderen. 230.
Gaute, Erkebiskop af Nidaros. 15.
Gautestad (Gaustad) Præbende til Hamar Domkirke. 123.
Geble Pederssøn, Superintendent i Bergen. 397.
Gent. 378.
Gerner, Henrik, Stiftsprovst i Kjøbenhavn. 500. 501.
Geuss, Joachim Michael, Professor. 378.
v. Gheren, Carsten, Chronist. 342. 488. 491. 492.
Gildeskaal Prestegjæld. 7.
Gile, Gaard paa Thoten. 9.
Gillibert, Biskop af Hamar. 293. 294.
„Gilske-Æt“. 498.
Giske-Ætten. 498.
Gissur Einarssøn, Biskop af Skaalholt. 248. — Thorvaldssøn, Jarl. 485.

Gjellebæk i Lier. 108.
Gjøe, Christopher. 187. 189.
Glostrup, Frederik Nilssøn, Sogneprest til Vaage. 384. — Niels Simonssøn, Biskop i Oslo. 113. 114. 121. 262. 278. 291. 375.
Godik i Brædsgaarden. 420.
Gogsjø i Laurvik Fogderi. 188.
Gokstadskibet. 473.
Gottskalk Nikúlassøn, Biskop af Hole. 154.
Gran Sogn paa Hadeland. 197. — Prestegaard. 395.
Grefseng (Grefsum), Gaard i Næs Prestegjæld paa Hedemarken. 281. 286. 287. 295. 322.
Griffenfeldt, Peder, Greve. 376. 377.
Grim Njaalssøn. 468.
Grip, Fiskevær paa Nordmøre. 8.
Grouvelle, Philippe-Antoine, fransk Gesandt i Kjøbenhavn. 74. 75.
Grøgaard, Hans Jacob, Sogneprest. 79. 89. 90. 92. 96. 100—102. 105.
Grønbech (Grømbech), Jens, Justitsraad. 145.
Grønland. 289. 306. 330. 381—383. 455.
Grønneberg, Anders, Skibskaptein, Eidsvoldsmand. 108. 110. — Niels. 108. 110.
Gudbrandsdalen. 123. 182.
Gude, Jens. 197.
Gudleik paa Strand, Sædesvend. 16. — Thjostolfssøn, Lensmand i Valders. 16.
Gudrun Guttormsdatter. 421.
Gulathingslov, den ældre. 474.
Guldalen. 8.
Guldberg, Ove Høegh, Geheimeraad. 57. 61.
Gunnar, Biskop af Hamar. 258. 293. — Haamundssøn paa Lidarende. 476—478. — Ragnessøn, Sædesvend. 8.
Gustav Laurentssøn, svensk Rigsraad. 490.
Guthorm Paalssøn, Biskop i Stavanger. 295.
Gyldenløve, Ulrik Frederik, Statholder i Norge. 190. 278.
Gyldenstjerne, Axel, Statholder i Norge. 330. — Mogens Henrikssøn, Befalingsmand paa Akershus. 269.
Gyldensø, Familien. 19.
„Gyle", se Gile.
„Gyllenroten, Fru Anne". 499.
Gyrvild Fadersdatter, Fru. 311.
„Götiska förbundet", svensk literært Selskab. 180. 181.

Haa Prestegaard paa Jæderen. 199.
Haaelven (Nærimselven) paa Jæderen. 199. 201.
„Haakarlehøsten". 357.
Haakon paa Egge. 19. — Haakonssøn, Konge af Norge. 338. 344. 345. 389. 401. 402. 426. — V Magnussøn, Konge af Norge. 23. 24. 26. 143. 344. 388. — VI Magnussøn, Konge af Norge. 26. 493—495. — Ragnvaldssøn. 294.
Haard, Bengt, Lagmand i Hamar. 119.
Haavard, Biskop i Hamar. 288. 293. 295.
Hachtorn (Hafthor). 7.

Hadafylke. 252.
Hadeland. 117. 197.
Hadrian IV, Pave. 289. 298. — VI, Pave. 2.
Haffner, Johan Frederik Wilhelm, Oberstlieutenant. 88.
Hafthor Kjeldssøn, Sædesvend. 7.
Hafthorssønnerne. 48.
Hage, Gaard i Lesje. 8.
Hagerup, Eiler, Sogneprest til Aure. 317. — Hans, Stiftamtmand i Christianssand. 60. 231.
Hakebæk ved Hamar. 124. 134. 135.
Hallevandet ved Laurvik. 236.
Hallgrim Guldsmed. 157.
Hallvard (I), Biskop af Hamar. 293. — (II), Biskop af Hamar. 288. 293. 295. 296. — Graatop. 488. 492. — Gunnarssøn, Mag. 326. — Søgnn, Sædesvend. 5. — (Halvor) Ulfssøn, Hr. 119.
St. Hallvard. 163.
Halsnø Kloster. 145. 158. 467.
Hamar. 113—140. 182. 240. 244. 245. 248. 250—258. 263. 265. 267. 277—310. 312—314. 316—320. 325—327. 329. 330. 336. 337. 373—375. — Bakskjorten paa Bispegaarden i. 124. — „Biskopstrædet“ i. 134. — Bispearchiv. 250. 258. 260. 261. 294. 307. — Bispegaard (Gaard). 114. 116. 118. 120. 121. 124. 125. 127—131. 133. 134. 136. 246. 257—260. 262. 281. 282. 289. 296. 297. 300. 301. 306—308. 371. — Den søndre Maalstue paa Bispegaarden i. 124. — Domkirke. 9. 116. 117. 120. 122—126. 129—134. 144. 266. 282—284. 289—291. 296. 298. 307. 308. 319. 370. 374. — Domkirke, St. Annas Kapel i. 295. — Domkirke, Vor Frue Kapel i. 295. — Domkirkes Præbender. 122. 123. — „Gjavaldsgaard“ i. 127. — „Grønnegade“ ved. 124. 125. 128. 134. — Holset i. 134. — Hospital i. 125. 126. 128. 135. 308. — Kannikegaarde i. 124. — Kapitel. 301. — Kloster („St. Olufs“). 120. 128. 130. 134. 282. 289. — St. Antoni Kloster i. 125. — „Klosterstrædet“ i. 134. — Kommunet i. 123. 128. 134. 289. 295. 316. — Korsbrødregaarden i. 123. 127. 128. 134. — Korsgaarden i. 120. 125. 128. 282. — Korsjordet i. 125. — Korskapellet (Korkirken) i. 124—126. 128. 130. 134. 135. 246. 284. 289. — Marked. 126. 128. — „Raadstuen“ i. 127. — Rædesmandsstuen paa Bispegaarden i. 124. — „St. Jørgens Kirke“ i. 134. 135. — Lærd Skole i. 124. 128. 131. 133. 134. 266. 289. 295. 308. — Stift (Bispedømme). 25. 126. 131. 137. 251. 259. 261. 294. 297. 302. 395.
Hamburg. 151. 190. 356. — Raadhuset i. 425. — Steinstrasse i. 356.
Hamburger Skibe. 229.
Hammer, Christopher, Justitsraad. 261. 263. 279. — Gunder, Amtmand over Stavanger Amt. 231.
Hammerstad Præbende til Hamar Domkirke. 123.

Hammond, Edvard, Amtmand. 200. 203.
Haneborg, Gaard i Urskog. 223.
Hans, Unionskonge. 286. 287. 318. 320. 322. 372. 373.
Hanseaterne i Bergen. 342. 355. 359. 424.
Hanseatiske Kontor i Bergen. 341. 343. 360. 361. 392. 404. 415. 424—426.
Hansestæderne. 490.
Harald Brynjulfssøn, Sogneprest til Thoten. 320. — Magnussøn Gille, Konge af Norge. 292. 293. — Sigurdssøn Haardraade, Konge af Norge. 166. 168. 169. 172—174. 292. 344.
Hardanger. 432. 455. 480.
Hareid paa Søndmøre. 214.
Hareidelven. 214. 215.
Harestue-Skoven i Jævnaker. 223.
Harildstad, Thord. 384.
Hasle, Gaard paa Næsodden. 381.
Hatt, Familien. 494. — Agmund. 493—495. — Amund (ɔ: Anund). 495.
Haxthausen, Frederik Gottschalk, Generalmajor. 79. 84. 85. 101.
Hedals Kirke i Søndre Aurdal. 146. 161—163. 384.
Hedemarken. 17. 127. 129. 133. 250. 253. 255. 259. 296. 302.
Hedenstrøm, Musikus. 89.
Hegermann, Diderik, Oberst (senere Statsraad). 91.
Hegsumelven paa Thoten. 223. 224.
Heimskringla. 241.
Hekla. 248.
Helgeland. 16. 464.
Helgeøen. 284. 316.
Den Hellige Grav. 305.
Det Hellige Land. 264.
Helsingør. 51.
Henrik VIII, Konge af England. 355. — Isakssøn, Sædesvend. 5.
Hereford. 40.
Herman, Biskop af Hamar. 116. 117. 119. 126. 246. 254. 258. 290. 295. 296. 302. 319. 323. 324. 374. — Hanssøn, Sogneprest til Næs paa Hedemarken. 267.
Herrefade. 17.
Hersleb, Jacob Peder, Rektor. 50. — Peder, Biskop. 48. 50. 501.
Hesselberg, Iver,, Proprietær, Eidsvoldsmand. 108—110.
Hetland. 294.
„Hexumelven", se Hegsumelven.
Heyde, Esten Pederssøn, Snedker. 205. 219.
Hiort, Prokurator. 69.
Hjermand, Peder, Gaardbruger, Eidsvoldsmand. 86.
Hjort, Christopher, Sogneprest til Thoten. 267.
Hliðarendi paa Island. 458. 474.
Hobølelv (Hobelelv) ved Moss. 188. 197. 204. 218. 219. 223.
Hof Kirke i Østre Thoten Prestegjæld. 320. 372. 373.
Holberg, Ludvig. 279. 500—502.
Holck, Ole Elias, Kaptein (senere Oberst), Eidsvoldsmand. 89. 101.
Hole (Hólar) paa Island. 154. 395. 458. 493. — Kirke i. 154.
Holland. 200. 439.
Hollændere. 211.
Holm, Anne Cathrine. 381.
Holset i Hamar. 134.

Holst, Poul Christian, Amtmand (senere Statsraad). 82.
v. Holstein, J. L., Greve. 50.
Holsten. 48. 71. 432.
Holsten, Frederik Christian, Kaptein i Marinen. 99.
v. Holten, Carl Henrik, Konferentsraad. 82.
Hordeland. 467. 472. 474.
Horgens Præbende til Hamar Domkirke. 123.
Horsens. 61.
Hoskold Hoskoldssøn, Biskop af Stavanger. 312.
Hount, Peter Ulrik Magnus, Provst, Eidsvoldsmand. 106.
Hovedøen ved Christiania. 180. — Kloster paa. 180. 181. 269. 389.
Hugleikstad (Huringstad) Præbende til Hamar Domkirke. 123.
Huitfeldt, Arild. 118. 288. 312. 313. — Christopher, til Berridsgaard. 11. 312. — Peder, Lensherre paa Hamar. 131.
Hummer, Lars, Kannik i Oslo. 119.
Huringstad, se Hugleikstad.
Hurum. 197. 236.
Huskarle, biskoppelige. 20. 25. — kongelige. 24.
Hustad i Bod. 205.
Huvestad, Tollef Olsen, Gaardbruger, Eidsvoldsmand. 88. 95.
Hvem, Gaard paa Thoten. 9.
Høeg, Just, Vicestatholder. 192. 199.
Høilands-Elven paa Jæderen. 225.
Høst, Jens Kragh, Assessor. 54.
Høyer, Cort, Oberraadmand i Stavanger. 197—200. 202—206. — Henrik, Historiker. 288.
Iane-Elven, se Ljans-Elven.
Ibsen, Lars Møller, Musiklærer. 381.
Indherred. 22. 179.
Inga fra Varteig. 402.
Ingeborg Eriksdatter, Hertuginde af Öland. 495.
Ingjald, Biskop af Hamar. 293.
Ingø i Hammerfest Prestegjæld. 5.
Irenicus, Franciscus. 382.
Irgens, Joachim, Dr., Stadsphysikus. 377.
Irland. 385. 389.
Island. 9. 152—155. 248. 303. 306. 330. 400. 441. 443—446. 448. 449. 452—463. 467. 469. 470. 473. 477—481. 483—487.
Italien. 262. 471.
Ivan VI (IV), Czar af Rusland. 61.
Ivar, Biskop af Hamar. 293. — — Jonssøn, Sædesvend. 6. — — Vikingssøn, Provst. 322.
Jakob, Biskop af Oslo. 305. — Sveinssøn, Skriver hos Erkebisp Olaf Engelbrektssøn. 13. — Sædesvend. 5. — Syndmør, Sædesvend. 7.
Jarlsberg. 197. — Nordre, Sorenskriveri. 79.
Jarlsø ved Tønsberg. 491.
Jemteland. 15. 19. 303. 405.
Jens Jute, Sædesvend. 6. — Jute, Sædesvend. 7. — Klokkegyder, Sædesvend. 8. — Nilssøn, Biskop i Oslo. 114. 117. 124. 240. 255. 259. 261. 286—289. 292—299. 306. 308. 318. 319. 321. 323. 325—331. 371—375. 391. — Nilssøn, Sædesvend. 6. — Nilssøn Leerskaug, Foged. 196.

Jerusalem. 163.
Jesuiterne. 266.
Jon Agmundssøn, Biskop i Hole. 395. — Amundssøn. 127. — Aressøn, Prest. 154. — Biskop af Oslo. 181. — i Brædsgaarden. 420. — Erkebiskop af Nidaros. 34. — Gautessøn, Sædesvend 5. — Guttormssøn, Biskop i Stavanger. 240. — Haagenssøn, Sædesvend. 7. — Marteinssøn. 48. — Simonssøn, Lagmand paa Agdesiden. 242. — Skarv, Sædesvend. 6. — Torlakssøn Skeye, Lensmand. 215. 218—220. 224.
Jorund, Biskop i Hamar (senere Erkebiskop). 293—295.
Juel, Thomas, Kaptein. 384.
Julia, Septimius Severus's Hustru, romersk Keiserinde. 149.
Juliane Marie, Dronning af Danmark og Norge. 61.
Jylland. 29. 151. 481.
Jæderen. 199. 206. 207. 209. 210. 216. 218. 220. 223—225. 235. 236. 455. 462.
Jöns, se Svarte Skåning.
Jørgen Cortsen, By- og Raadstueskriver i Stavanger. 197. — Erikssøn, Biskop i Stavanger. 240. — Hallsteinssøn, Sædesvend. 9. — Hanssøn, Befalingsmand paa Bergenhus. 5. 355. 388. 396. 399. 401.
Jösse Hansson. 492.

Kaare Sølmundssøn. 468.
Kaas, Frederik Julius, Stiftamtmand i Christiania. 47. 63. 64. 68. 71. 72. 75. — Ulrik, Stiftamtmand i Bergen. 216.
Kale Kollssøn, Jarl paa Orknøerne. 427.
Kallundborg Archiv. 249.
Kalmar. 490.
Kalmarkrigen. 285.
Karálit (ɔ: Eskimoer). 383.
Kareler (ɔ: Eskimoer). 382. 383.
Karine Alfsdatter, se „af Tre Roser".
Karl, Prins af Hessen. 61. 232. — Jenssøn, Biskop af Hamar. 126. 289. 295. 296. 324. 326. 374. — (XIV) Johan, Kronprins af Sverige. 96. 99. 100. 104. 107. (Konge) 180. — Knutssøn, se „af Tre Roser". — Knutssøn (Bonde), svensk Konge. 26. 257. 323. 492. 499. — Segerssøn, Biskop af Hamar. 114. 136. 286. 287. 290. 293. 297. 318—323. 371—373.
Katharina Antonowna, russisk Prinsesse. 61.
Keldum Kirke paa Island. 145.
Kiel, Fred til. 104. 112.
Kirkevaag (Kirkwall) paa Orknøerne. 37. 38. — Magnuskirken i. 37. 38.
Kise Præbende til Hamar Domkirke. 123.
Kjeld Thordssøn, „Knabe af Hedemarken". 17.
Kjelvik paa Magerøen. 5.
Kjøbenhavn. 52. 54. 60. 61. 94. 96. 98. 99. 118. 143—145. 151. 153. 179. 189. 193. 197. 204. 217. 229. 263. 279. 500. 501. — Holsteinske Palais i Stormgaden. 56.
Klevenfeldt, Terkel, Konferentsraad. 267.

Klingen i Værdalen. 184.
Klüwer, Slægt. 178. 185. — Anne Birgitte Marie, f. Krog. 184. — Broder Wilhelm, Kaptein. 178. — Johan Wilhelm. 185. — Lorentz Diderich, Major. 178. — Lorentz Diderich, Major, Antikvar. 178—185.— Lorentz Diderich, Oberstlieutenant. 178. 185. — Sophie Hersleb, f. Krog. 178.
Kløng Thorsteinssøn, Biskop af Skaalholt. 152.
Knabefade. 17.
Knaber. 3. 16—18.
Knut Alfssøn, se „af TreRoser". — (Knud) Michelssøn, Domprovst i Stavanger. 238. 240. — Pedersøn, Sogneprest til Bjelland. 239. — Thorleifssøn, Sædesvend. 7.
Knuth, Adam Levin, Overkammerjunker. 376.
Kolding. 328.
Kolmoguri i Dwina. 61.
Kongelf, Konghelle. 126. 156. 336.
Kongsberg. 219. — Sølvverk. 111.
Konow, Thomas, Marinelieutenant (senere Kontreadmiral), Eidsvoldsmand. 98.
Konstantinopel. 150. 156. 160. 377.
Koren, Arnoldus v. Westen Sylow, Sorenskriver, Eidsvoldsmand. 80. 90. 102. 103. 107.
Kornerup, Søren. 118.
Korshavn paa Kirkeøen (Hvaløerne). 328.
Krag, Nils, kgl. Historiograf. 312. 313.
Krantz, Albert, Historiker 292. 296. 298. 490.
Kratzenstein, Christian Gottlieb, Professor. 378.
Kristenret, den ældre. 138.—Jons. 138.
Krog, Anne Birgitte Marie. 184. —. Sophie Hersleb. 178.
Krukow, Hans, til Tjerne. 316.
Krummedike, Hartvig. 258. — Henrik, Slotsherre paa Akershus. 323.
Kruse, Laurits, Lensherre paa Bergenhus. 292.
Kus, Torsten. 7.
Kuse, Oluf, Sædesvend. 7. — Torsten, Væbner. 7.
Kvale i Sogndal. 484.
Kvasseim-Elven paa Jæderen. 201. 218. 225. 230.
Kvernæs Prestegjæld. 7. 8.
Kvinesdal. 241.

Labrador. 383.
Lanfranc, Erkebisp af Canterbury. 337.
Langballe, Hans, Justitssekretær. 73.
Lapper (cfr. Finner). 452.
Lasse Jenssøn, Sædesvend. 6. — Jute, Sædesvend. 5.
Laurentius Kalfssøn, Biskop af Hole. 154.
Laurents (Laffrens) Bentssøn, Sædesvend. 5. — Hanssøn, Lagmand i Stavanger. 241. 304.
Laurvigen Grevskab. 108. 110. 112.
Laurvik. 110.
Leganger, Christopher Munthe, Sogneprest til Eidsvold. 80. — Lene Pedersdatter. 199. — Peder Erikssøn, Sogneprest til Bø (Haa). 199.

Leinstranden ved Throndhjem. 184.
Leksdalsvandet i Værdalen. 184.
Ler-Elven i Skedsmo. 223.
Levetzau, Albr. Philip, Stiftamtmand. 234.
Lidarende paa Island. 458. 474.
Lilleelv i Lyngdal. 230.
Lillehamar. 336.
Limoges. 149. 150. 155.
Lindvaag paa Tustern. 205.
Lister. 219. 223. 228. 472. — Len. 188. — Provsti. 239. 241.
Lister og Mandals Amt. 230.
Ljan, Gaard i Østre Aker. 223.
Ljanselven. 197. 219. 223.
Lo-Elven ved Christiania. 223.
Lofoten. 6.
Lom i Gudbrandsdalen. 8. — Stavkirke i. 159.
Lomunddalen. 205.
London. 355.
Louise, Dronning (Frederik IV's) af Danmark og Norge. 205. 213.
Ludvig XVI, Konge af Frankrige. 75. — XVIII, Konge af Frankrige. 100.
Lübeck. 488.
Lüttich. 104.
Lumholtz, Nicolai, Stiftsprovst i Christiania. 380.
Lund. 135. — Hospital i. 135.
Lunds Erkestift. 10.
Lundegaard, Teis Jacob, Gaardbruger, Eidsvoldsmand. 93. 106. 107.
Lunge, Vincents. 3. 5. 12. 13. 15. 17. 23. 26.
Lye Prestegjæld. 219. 225.
Lyme, Jonas, Præsident i Christiania. 218.
Lyngdals Prestegjæld. 230.
Lyngdalselven. 223.
Lysaker-Elven. 223.
Lyschander, Claus Christopherssøn, kgl. Historiograf. 117. 242. 243.
Lysekloster i Os. 340.
Løvenskjold, Severin, Amtmand (senere Statholder). 79. 84. 85. 89—91. 95—98. 101.
Lødingen i Salten. 6.

Mads Skriver, Sædesvend. 6.
Magnhild Oddsdatter, Fru. 287. 322. 323.
Magnus Danske, Biskop af Hamar. 288. 293. — Erikssøn, Konge af Norge og Sverige. 23. 494. — Erlingssøn, Konge af Norge. 20. 292. 338. — Haakonssøn Lagabøter, Konge af Norge. 22. 143. 156. 389. — Lauritssøn, Biskop af Hamar, se Mogens. — Olafssøn Barfod, Konge af Norge. 395. — Olafssøn den gode, Konge af Norge. 148. 168. 344.
Magnus, Olaus, svensk Historiker. 262. 283. 284. 370. 460.
Magnusen, Finn, Professor. 180—183.
Makur i Vardø Prestegjæld. 5.
Mandalselven. 223.
von Mandern, Carl, jr., Portrætmaler. 153.
Mansard, François, fransk Arkitekt. 461.
Margret hin haga. 153.
Margrete, den falske. 493. — Valdemarsdatter, Dronning. 25. 255. 328.

Marstrand. 126. 138. 302. 329. 330.
Martin IV, Pave. 294.
Maschmann, Hans Henrik, Apotheker. 379.
Melanchthon, Philip. 292.
Meyer, Ove Gjerløw, Assessor. 50.
Midelfart, Hans Christian Ulrik, Provst. Eidsvoldsmand. 102. 104.
Miklegard. 407.
Missale Nidrosiense. 267. 328.
Mjønvoldselven paa Hadeland. 197.
Mjøsen. 116. 117. 135. 240. 262. 282—285. 314.
Moe, Bernt, Archivassistent. 183.
Mogens Arnessøn, Foged i Throndhjem. 12. — Laffrinsen, Sædesvend. 5. — Lauritssøn, Biskop af Hamar. 8. 13. 119. 120. 129. 254. 262. 279—282. 290. 295. 299. 302. 308. 312. 315. 316. 324. 327. 369. — Madsen, Biskop i Lund. 331. — Olufssøn, Sædesvend. 5.
Molde. 205.
Moltke, Frederik. Stiftamtmand i Christiania, Kancellipræsident. 50. 74. 75. 232.
Monrad, Søren, Rektor. 50. — Søren Seerup, Konrektor. 50.
Monsen, Peder. 110.
Montpazier i Aquitanien. 348.
Morsardal (Mossedal). 188.
Mortkjærn-Bækken i Jævnaker. 223.
Mosel. 394.
Moss. 188. 204. 218.
Mosse Fogderi. 197.
Mossedal. 188.
Mosseelven. 188.
Münster, Sebastian, Geograf. 116. 370.
Mule, Hans, Mag., Befalingsmand paa Akershus. Biskop i Oslo. 2. 3. 327.
Munch, Familien. 8. — Hans, Biskop i Christiania. 278. — Henning, Sogneprest til Vaage. 8.
Munk, Christiern, Befalingsmand paa Hamar. 119. 131. 136. 246. 247. 249. 266. 267. 281. 291. 306. 311. 316. 330. 332. — Henning, Sædesvend. 8.
Must, Erik, Amtmand. 214. 218. 223. 224.
Mæhlum, John, Gaardbruger. 383.
Møinichen, Erik de, Rektor. 398.
Møkkenæs-Elven i Jarlsberg og Laurviks Amt. 188.
Mølback, Andreas, Prokurator og Fyrinspektør. 232.
Mørch, Ole Clausen, Grosserer, Eidsvoldsmand. 80. 84. — Peder, Kjøbmand i Christianssand. 231. 234.

Namdalen. 4.
Nancy. 381.
Napoleon I. 99. 100.
Narve Hanssøn, Sædesvend. 4.
Natt och Dag, Niklis Stensson, svensk Rigsraad. 490.
Nedenæs Amt. 230. 240.
Nedstryns Kirke. 163.
Nerenst, Caspar, Foged. 223. 224.
Nicolaus IV, Pave. 294. — Brakespeare, Kardinal (cfr. Hadrian IV). 122. 126. 298.
Nidarholm. 15.
Nidarnes. 335. 337. 338.
Nidaros. 26. 29. 37—41. 141. 144. 154. 155. 165. 167. 174. 287. 295. 301. 335. 337. 344. 345.

352—354. 356. 386—388. 390. 394. 395. 405. 414. 416. 423. 426. — Erlendsgaarden i. 417. — Olaf den Helliges Klemens-Kirke i. 168. 169. 172. 345. 386. 390. — Olaf Trygvessøns Klemens-Kirke i. 386. 390. — Kongsbryggen i. 165. 168. — Den ældste Kongsgaard i. 168. 344. — Magnus den Godes Kongsgaard i. 168. 344. — Harald Haardraades Kongsgaard i. 168. 170. 172. 177. 344. 387. — Langstræte i. 177. — Harald Haardraades Maria-Kirke i. 166. 168. 199. 172—174. 177. 345. — Nikolauskirken i. 387. — Ólafshlíð i. 166. 168. — Olafs-Kapel i. 166. 169. 172. 173. — Olafs-Kirke i. 168. 169. 172. — Olafs-Kirken i. 166. 345. 400. — Peterskirken i. 387. 390. — Saurhlíð ved. 165. 168. 171. 344. — Øren ved. 387.

Nielsen, Jacob, Agent. 63.

Niger, Nicolaus, Geograf. 381.

Niklis Stensson, se Natt och Dag.

Nikolas Rusare, Erkebiskop af Nidaros. 12. — Skjaldvørssøn. 395. 405. — Svenssøn, Konge af Danmark. 273.

Nils (Niels) Aasgaard. 259. — Bengtssøn, Sædesvend. 7. — Degen, Sædesvend. 7. — Erlendssøn (Skriver). 7. — Michelsen, Prest i Helsingborg. 118. — Pederssøn, Præsident i Christianssand. 189—191. — Pederssøn, Sogneprest til Kvinesdal, se Normand. — Pederssøn Wiig, Lensmand. 215. — Skriver. 7. — Smit, Sædesvend. 7. — i „Ykersøyn", Sædesvend. 7.

Nilsson, Sven, Professor. 179.

Njaal Thorgeirssøn. 455. 458. 459.

Njaalssaga. 468. 470.

Nobel, Hans, jun., Amtmand i Stavanger. 204—206. 209. 210. 218. 219.

Nordby, Gaard i Urskog. 223.

Nordfjord. 8.

Nordhuus, Elias, resid. Prest til Hareid. 214.

Nordland. 7. 9. 13. 183. 423.

Nordmøre. 4. 179. 214.

Norge. 2. 4. 15. 16. 21. 46. 53. 55—58. 60. 61. 63. 71. 72. 75. 76. 86. 89. 91. 93. 96. 99—101. 107. 119. 129. 136. 144. 149. 153. 154. 158. 179. 183—187. 189. 190. 193. 198. 216. 217. 226. 230. 235. 248. 249. 254. 263—266. 268. 278. 285. 287. 297. 298. 303. 306. 311—313. 330. 331. 379. 382. 383. 394. 395. 397. 405. 425. 426. 441—446. 448. 451—463. 470. 473. 476. 478—486. 488—491. 493. 495. 498. 499. 501.

Norman, Abraham, Perlefiskeinspektør (senere Toldinspektør). 210. 212—216. 218. 220. 223. 224.

Normand, Nils Pederssøn, Sogneprest til Kvinesdal. 239. 241.

Normandiet. 385. 471.

Novaja Semblja. 382.

Nürnberg. 151. 356.

Numedal. 218. 252. 480.

Nyerup, Rasmus, Professor. 115. 180.

Nykjærn-Elv i Fet. 223.

Nærimselven paa Jæderen. 199. 202. 211. 218. 225. 230.
Næs paa Hedemarken. 316. — Kirke paa Hedemarken. 126. 133. — Stavkirke (Hallingdal). 36. — Thinglag (Hallingdal). 16.
Næsøen i Lurø Prestegjæld. 7.

Odd Alfssøn, se „af Tre Roser".
Oddernæsstenen. 183.
Oddevald, se Uddevalla.
Oftedahl, Laurits Andreas, Sognepræst, Eidsvoldsmand. 94.
Ogne-Elven i Ekersund Prestegjæld. 218. 225.
Olaf (Oluf) Alfssøn, Sædesvend. 5. — paa Alstadhaug. 7. — Amundssøn, Sædesvend. 6. — Biskop af Hamar. 288. — Engelbrektssøn, Erkebisp af Nidaros. 3. 4. 6. 11. 12. 15. 16. 19. 247. 262. 283. — Engelbrektssøn, Sædesvend. 6. — Erikssøn, Sædesvend. 6. —, den falske. 493. — Grut. 408. — Hallvordssøn, Sædesvend. 6. — Haraldssøn den Hellige, Konge af Norge. 147. 148. 150. 155. 163. 165—172. 272. 273. 293. 305. 317. 390. — Haraldssøn Kyrre, Konge af Norge. 29. 37—40. 173. 386. 393. 394. 396. 483—485. — Isakssøn, Foged paa Vardøhus. 3. — Kjeldssøn, Sædesvend. 5. Lagmand i Island (?), Sædesvend. 9. — Mogenssøn, Lagmand i Throndhjem. 11. 19. — Nilssøn til Talgø. 488. 491. 497. 498. — Perssøn, Sædesvend. 6. — Sjurdssøn, Sædesvend. 8. — Sædesvend 8. — Thordssøn, Sædesvend. 6. — Thordssøn, Sædesvend. 16. — Throndssøn, Erkebisp af Nidaros. 318. — Tryggvessøn, Konge af Norge. 293. 298. 325. 337. 338. 390. — Tørrissøn (Gyldensø). 19.
St. Olafs Helligdomsarm. 143.
Ólafshlíð i Nidaros. 166.
„Oldenborg", dansk Orlogsskib. 229.
Ore paa Nordmøre (?), se „Aar".
Omgang Fiskevær i Lebesby Prestegjæld. 5.
Omsen, Christopher Frimann, Toldprokurør (senere Høiesteretsassessor). 81. 93. 103.
Oplandene. 51. 118. 123. 126. 136—138. 140. 251. 256. 285. 302. 303. 314. 316. 319.
Opsal, (Gaard i Enebak?). 259.
Orm, Biskop af Hamar. 293. 296. 299. — Kongsbroder. 296.
Oselven i Os Prestegjæld. 236.
Oskar (I), Kronprins. 180.
Oslo. 3. 113—116. 119. 121. 129—131. 139. 141. 144. 155. 180. 181. 238—241. 253. 255. 267. 278. 279. 281. 285. 286. 289. 291—293. 299. 303. 314. 326. 327. 335. 337. 338. 344. 345. 352—356. 375. 387. 388. 390. 391. 398. 399. 408. 411. 414. 416. 423. 492. 495. — Aagaaten, Gaard i. 387. — Belgen, Gaard i. 411. 417. — Bispegaarden i. 388. 491. — Brandsgaard i. 408. 418. — Øvre Gertrudegaard i. 418. — Gullen, Gaard i. 417. — Gyrydagaard i. 417. — Hall-

vardskirken i. 38. 160. 383. — St. Hallvards Skrin i Hallvardskirken i. 144. — Hjælparagaarden i. 415. — Loggen, Gaard i. 414. 417. — Mariekirken i. 143. 345. 389. 401. — Nonneklostret i. 131. — „Provstegaarden“ i. 389. — Prædikebrødreklostret i. 388. — Skanken, Gaard i. 418. — Spaken, Gaard i. 418. — Thoralfegaard i. 414. 418. — Valtærægaarden i. 414. — Vor Frue Kloster i. 269.
Oslo Stift. 114. 116. 121. 286. 291.
Otte Anderssøn, se Thott.
Ottestad, Gaard i Stange Prestegjæld. 123.
Otto II, tydsk Keiser. 150.
Oustad Præbende til Hamar Domkirke. 122.
Overhofret, den norske. 72.

Paal, Biskop af Bergen. 20. — Biskop af Hamar. 292. 293. — Jonssøn, Biskop af Skaalholt. 152.
Paris. 267. 268.
„Passio et Miracula Beati Olaui“. 272—276.
Peder Bossøn, Sædesvend. 5. — — Claussøn, Sogneprest til Undal, se Friis. — Gautessøn, Sædesvend. 7. — Hanssøn, Befalingsmand paa Akershus. 123. 124. 129. 130. 314. — Hemmingssøn, Sædesvend. 6. — Iverssøn, Sædesvend. 5. — Nilssen, Soldat. 377.
Peter (I), Biskop af Hamar. 293. 296. — (II), Biskop af Hamar. 293. 297. — Skulessøn. 147.
Petersen, Anna, Fru. 51. — Christian, Amtmand, (senere Stiftamtmand). 51. — Johan Daniel Frederik, Generalmajor, Eidsvoldsmand. 51. — Kopist. 98.
Philostratos, Flavius, græsk Forfatter. 149.
Pihl, Abraham, Sogneprest til Vang, Provst. 378. 379. — Andreas, Sogneprest til Gausdal, Provst. 378. — Anne Cathrine, f. Holm. 381. — Marthe Christine, f. Flinthoug. 378. — Ole, Professor, res. Capellan til Vor Frelsers Kirke i Christiania. 378—381.
v. Plessen, Christian Siegfried, Geheimeraad. 376.
Pompeji. 389.
Pontoppidan, Erik, Prokansler. 230.
Prahl, Bendix Djurhuus, By- og Raadstueskriver. 50.
Pros Lauritssøn, Lagmand i Skien. 242.
„Pygmæer“ (o: Eskimoer). 382.

Rafn, Jeppe Gudmansen, kgl. Lakei. 193.
Ragnar, Biskop af Hamar. 293.
Rahbek, Knud Lyne. 58.
Rambech, Anders, Sorenskriver, Eidsvoldsmand. 98.
Ramus, Anna (Michelsen). 51. — Jonas, Sogneprest til Norderhov. 48. 51. 145. 268. 279.
Rasmus Matssøn, Sogneprest til Lyngdal. 239. — Pederssøn,

Sogneprest til Torvestad. 239. — Skriver, Sædesvend. 6.
v. Raben, Friederich, Oberhofmester. 226. 227. 229.
Raudland i Numedal. 480.
Raudulf i Østerdalen. 460. 470. 474.
Ravnsborg, Gaard i Asker. 108.
Reff, Hans, Biskop i Oslo. 13. 123. 131. 262.
Reggestad, Gaard i Vaale Prestegjæld. 103.
Reidar (Reider) Anderssøn, Sædesvend. 5. — Erkebisbop af Nidaros. 34.
Rein, Jonas, Sogneprest. 87. 91. 95. 101. 102.
Resen, Peder, Professor. 113—118. 279. — Wilhelm, Amtmand. 223. 227.
Reventlow, Christian Ditlev Frederik, Greve. 45. 47.
„Revue", se Rævo.
Rhinen. 150.
Ribe. 328.
Ringerike. 182.
Ringsaker Prestegjæld. 182.
Riseberga Kloster i Örebro Län. 498.
Roed, Thord, Lensherre paa Bergenhus. 4. 129. 281. 282.
Rogert, Andreas, Justitiarius, Eidsvoldsmand. 82.
Roldstad i Søndre Fron. 472.
Roldøen i Senjen. 6.
Rom. 2. 26. 30. 150. 160. 264. 283. 293. 294. 299. 305. — Forum Trajani i. 389.
Romanos II, byzantinsk Keiser. 150.
Romedal. 255.
Romerike, Øvre. 51.
Romerne. 389.
Romsdalen. 4. 8. 214. 215.
Rosenkilde, Peter Valentin, Kjøbmand, Eidsvoldsmand. 95. 100. 101.
Rosenkrands (-krantz), Erik, Lensherre paa Bergenhus. 289. 330. 340. 343. 387. — Ludvig, Baron, Stiftamtmand. 191. 193. 194. — Marcus Gjøe, Regjeringsraad, senere Statsraad. 97. 98. 99. — Palle, Lensmand over Agdesiden. 187.
Rosensværd, Baard Rolfssøn. 119.
af Tre Roser, Alf Knutssøn. 287. 291. 295. 322. — Karine Alfsdatter. 281. — Karl Knutssøn. 323. — Knut Alfssøn. 257. 258. 323. — Odd Alfssøn. 323.
Rosing, Hans, Biskop i Christiania. 278. 373.
Roskilde. 153. 378.
Rosselands-Bæk i Søgne Prestegjæld. 230.
Rostock Universitet. 246. 287.
Rusland. 61. 100. 382.
Ryfylke. 472.
Rævo („Revue") Gaard i Sande Prestegjæld. 108.
Rødø Sogn. 7.
Røken. 196. 197. — Kirke. 144.
Rømer, Otte. 495.
Røring, Anna Dorothea. 51. — Ulrich. 53.
Rørvik (Gaard i Inderøen eller Ytterøen?). 463.
Røst i Lofoten. 6.

Sachsen. 226.
St. Albans Abbedi. 148.
Salten. 7.

Samsal paa Hedemarken. 7.
Sandø paa Søndmøre. 463.
Sarpsborg. 126. 336.
Saurhlið ved Nidaros. 165. 168. 171. 344.
Saxe, Sædesvend. 5.
Saxo Grammaticus. 296. 331.
Scavenius, Peder Lauridsen, Generalprokurør. 118. — se Skabo.
Schack, ?, Greve. 60.
Schade, Frantz Henrich, Generalauditør. 196.
Schanche, Gabriel, Sogneprest til Lye. 215. 219. 223—225.
Scharnhorst, Erik, Oberstlieutenant. 384.
Scheel, Wilhelm Matthias, Amtmand i Stavanger Amt. 56. 57. 76.
Schewing, Bertel, Præsident i Christianssand. 191.
Schjelderup, Ove, Amtmand. 218.
Schlesien. 163.
Schmalkaldiske Forbund. 16.
Schmidt, Christen, Biskop i Christiania. 378. — Frederik, Provst, Eidsvoldsmand. 96. 97.
Schoner, Johann, Geograf. 382.
Schulin, den grevelige Familie. 62.
Schult, Lars Hermanssøn, Sogneprest til Bø (Haa). 199.
Schumacher, P., se Griffenfeldt.
Schwarz, Frederik, Lieutenant. 88. 95. 98.
Seborg, Nils, Sædesvend. 6. — Nils, Sædesvend. 6.
Seefeldt, Jørgen, Lensmand over Agdesiden. 187. 188.
Seger, se Sigurd.
Sehested, Christian, Obersekretær. 200.
Selboe, Hans Svendsen, Sogneprest til Røken. 144.
Selje. 144. 179. — Albanuskirken paa. 141. 144. — St. Sunnivas Kirke paa. 144.
Selskab, det norske, i Kjøbenhavn. 54.
Severin paa Gile, Sædesvend. 9.
Sibbern, Henrik Frederik Arild, Major, Eidsvoldsmand. 95. — Nicolai, Brigader. 384.
Sigbrit. 355.
Sigdal. 236.
Sigrid Thorkelsdatter. 417.
Sigurd, Biskop af Hamar. 137. 140. 251. 254—256. 290. 293. 296—298. 302. 304. 326. 328. 329. — Biskop i Nidaros. 165. 167. — til Grefseng. 286. 287. 320. 321. 373. — Jonssøn. 48. — Magnussøn Jorsalfare, Konge af Norge. 156. 160. 377.
Silkeborg Archiv. 249.
Simon Sveinssøn til Vinje i Mosvigen. 10—14.
Siningius, Nils Claussøn, Biskop i Oslo. 375.
Sivard, Biskop af Hamar, se Sigurd.
Sivord Olssøn, Finmarksfarer. 11. 12.
Sjællands Stift. 118.
Skaalholt, Kathedralkirke i. 152.
Skaane. 96.
Skabo, Laurits Claussøn, Biskop i Stavanger. 240. 242. 243. 330.
Skaktavl, Erik Bjørnssøn, Rigsraad. 321. 322. — Thorbjørn Olafssøn, Sogneprest til Thoten. 119. 304. 321.
Skard, Østre, paa Island. 469.

Skarphedin Njaalssøn. 458—460. 468. 469.
Skaun (Stange) paa Hedemarken. 127.
Skien. 126. 238. 240. 293. 330. 336.
Skipakrókr ved Nidaros. 168. 344.
Skjælinghylla ved Nidaros. 168.
Skjøtningsberg i Lebesby Prestegjæld. 5.
Skokloster Archiv. 493.
„Skrælinger". 383.
Skule Baardssøn, Hertug. 147. 426.
Skutilsvende, biskoppelige. 20—23. 25.
Slesvig. 151.
Slidre Kirke i Valders. 159.
Smierler, Christopher Heinrich, Perlefisker. 227—230.
Smølen. 205.
Snorre Sturlessøn. 148. 155. 156. 165—167. 174. 176. 241—394.
„So, den norske". 359. 360.
Sogn. 3. 8. 16. 17.
Sogndal. 484.
Soldin, Salomon, Boghandler. 54.
Solør. 84. 322.
Sommer, C. H. I., dansk Oberstlieutenant. 178. 180.
Sommerfeldt, Christian, Sorenskriver. 223. 224.
„Sophia Hedevig", dansk Orlogsskib. 229.
Sorø. 52.
Spangereid. 470.
Sperling, Otto, Stadsmedicus. 266.
Spitsbergen. 382.
Splid, Jens. 4.
Sprotavellir ved Nidaros. 172.
Stange paa Hedemarken. 127. — Kirke. 133.
Stavanger. 56. 57. 138. 144. 197—200. 202. 203. 206. 210. 219. 252. 253. 255. 295. 319. 330. 337—339. 403. — Amt. 18. 56. 75. 76. 192. 193. 201. 205. 228—230. — Domkirke. 338. — Kapitel. 238. 239. — Stift. 189.
Steenstrup, Paul, Bergmester, Eidsvoldsmand. 106.
Stefan Haakonssøn. 154.
Steffen Anderssøn, Lagmand i Nordland. 7. — Anderssøn, Sædesvend. 7.
Stein Dart. 8. — Hallvordssøn, Sædesvend. 5.
Stenbro-Elven paa Jæderen. 201. 211. 218.
Stenviksholm. 15. 16. 263. 312. 314.
Stephanius, Stephan, kgl. Historiograf. 243.
Stifts-Overretter i Norge. 64—74.
Stig paa Nesøy, Sædesvend. 7.
Stiklestad. 165. 166. — Slag ved. 168.
Stjernbjelke, Daniel Gustafsson. 495. — Gunhild. 495.
Stjórn. 474.
Stokfleth, Henning, Biskop i Christiania. 278.
v. Stockhausen, Clara Catharina. 191.
Stockholm. 181. 494.
Stods Prestegjæld. 218.
Stokke Prestegjæld. 188.
Stoksund. 497.
Stord. 497.
Storhamar Gaard. 134. 145.
Storm, Edvard. 50.

Strømberg, Kjøbmand. 100. 101.
Strømstad. 100.
Stub, Christian, Generaltoldforvalter i Bergen. 216. — Jens, Sogneprest, Eidsvoldsmand. 97.
Sturla Thordssøn. 283.
Sturlungasaga. 447. 477. 485.
Støle Kirke i Etne. 142.
Sunde, (N. K., kgl. Fuldmægtig?). 98.
St. Sunnivas Skrin. 144. 155.
Svabo i Ringsaker Prestegjæld. 316.
Svale, Mogens. 259.
Svaning, Hans, dansk Rigshistoriograf. 324. 387.
Svansøe, Niels, Prest i Varde. 331.
Svarte Skåning, Jöns Nilsson (Svarte-Jöns). 490. 491.
Sverdrup, Georg, Professor. 83. 84. 90. 92. 101. 106. — Niels, Sogneprest til Vang. 125. 132. 135. 268. 279. 290.
Sverige. 15. 16. 55. 92. 96. 100. 104. 107. 131. 148. 150. 151. 265. 278. 297. 330. 369. 425. 442. 443. 467. 482. 484. 490. 491. 493. 499.
Sverre Sigurdssøn, Konge af Norge. 20. 21. 292.
St. Svituns Skrin i Stavanger. 144.
Sylvester Ellingssøn, Lagmand i Steig. 6. — Sædesvend. 6.
Syvaarskrig, den nordiske. 19. 257. 259. 284. 317.
Sædesvende. 1—27.
Sæheim (Sæm), gammel Kongsgaard ved Tunsberg. 338.
Sætersdalen. 398. 472.
Søgne-Elven i Søgne Prestegjæld. 227.
Søgnn, se Anders S., Hallvard S.
Søndhordeland. 475.
Søndmøre. 4. 8. 179. 214. 216. 218. 219. 223. 477.
Søormen. 116. 117. 262. 282—286. 308. 314—317. 370.
Sørum, Nordre, Gaard. 48. — Prestegjæld. 48.
Sørvær i Loppens Prestegjæld. 5.

Talgø-Ætten. 498.
Tank, Carsten, Regjeringsraad. 85.
Teyste, Michel, Sædesvend. 7.
Thelemarken. 252.
Theophanu, byzantinsk Prinsesse. 150.
Thjølling. 108.
Thomas Adamssøn Aasgaard. 196. — Becket, Erkebiskop af Canterbury. 162. 163. — Beckets Skrin i Canterbury. 146. 147. — Suffragan paa Hamar. 294. 295.
Thomaskirken paa Filefjeld. 145. 158.
Thomsen, Christian Jürgensen, Museums-Direktør. 180.
Thorbjørn Olafssøn, se Skaktavl.
Thord Vidarssøn, Sædesvend. 8. 9.
Thore, Biskop af Hamar. 293. — Gudmundssøn, Erkebiskop af Nidaros. 153.
Thorfinn, Biskop af Hamar. 123—126. 136. 289. 293. 294.
Thorgils Haalmessøn. 164—168. 171. 172. 176.
Thorlak Thorhallssøn den Hellige, Biskop af Skaalholt. 152.
Thorsbillede. 483.

Thorstein, Biskop af Hamar. 138. 293. 295. 296. — Engelbretssøn, Sædesvend. 6. — Guldsmed paa Island. 152. 153. — Illugessøn, Prest paa Island. 154. — Ingelsson. 492. 493.
Thoten. 9. 182. 286. 287. 318—321. 372. 373.
Thott, Otte Anderssøn, Lensherre paa Hamar. 130.
Throndenæs. 6.
Throndhjem. 4. 6. 10. 12. 13. 17. 30. 67. 143. 144. 153. 168. 170. 171. 175. 179. 180. 182—185. 204. 219. 249. 253. 272. 281. 312. 314. 318. 323. 348. 352. 354. 355. 376. 384. 387. 388. 400. 403. — Arildsløkken i. 171. — Erkebiskopsgaarden („Kongsgaarden") i. 175. 177. 395. 401. — Gildeskaalen i. 401. — Kongens Gade i. 168. — Laboratorie-Bastion i. 170. 171. 177. — Mustalmenning i. 168. — Prinsens Gade i. 170. — Raadstuealmenningen i. 168. 172. — St. Olafs Kilde i. 171. 175—177.
Throndhjems Amt, Nordre. 236.
Throndhjems Domkapitel. 15. 273.
Throndhjems Domkirke. 28. 39. 103. 147. 148. 153. 163. 167. 169. 170. 175. 176. 183. 184. 272—276. 345. 363—368. 382. 383. 388. 401. — Thomas Angells Kapel i. 270. 271. 275. — Biskopsindgangen i. 367. — Erkebiskop Eysteins Indskrift i. 28. 41. 44. — Erkebiskop Eysteins Skrin i. 144. — Mariestuke i. 42. 364—368. — Olaf Kyrres Kristkirke i. 34. 35. 37—41. 43. 44. 147. 166. 173. 174. 274. — Olafsbrønden i. 166—176. — — Sakristiet i. 148. — St. Bernhards Skrin i. 144. — St. Olafs Skrin i. 144. 147. 148. 155. 168. 172. 274.
Throndhjems Stift. 14. 16. 179. 205. 224.
Thrøndelagen (Throndhjem). 11. 273. 278.
Thurmann, Erik, Kjøbmand. 94. 97.
Todalen (i Stangevik eller i Aure?). 205.
Tolga i Ryfylke. 497.
Tolstad, Gaard i Vaage. 383. 384.
Tolstad, Anne Olsdatter. 384. — Paul Hansen, Dragonlieutenant. 383. 384.
Tommerup Archiv. 249.
de Tonsberg, Mathias, Stiftamtmand. 384. — Wilhelm, Stiftamtmand over Akershus Stift. 218. 223. 384.
Tonsen, Gaard i Østre Aker. 380.
Torfæus, Thormod. 268.
Torsken i Senjen. 6.
Torvestad Kirke. 145. 158.
Tostrup, Andreas, Foged. 219. 223. 227. — Jacob, Juveler i Christiania. 235—237.
Treschow, Niels, Professor. 82.
Tromsø Kirke. 142.
Tromsøen. 6.
Trugels Olafssøn, Kannik paa Hamar. 119. 136. 246. 324.
Truls, Stenlægger i Throndhjem. 355.

Tuenæs ved Magerøen. 5.
Tuft, Gaard i Sande. 108.
Tunsberg, se Tønsberg.
Tvedten, Ole Knudsen, Lensmand, Eidsvoldsmand. 106.
Tydskerne i Bergen. 397. 400. 415. 420. 424—428. 438.
Tydskland. 150. 151. 356. 370. 394. 404. 449. 471. 501.
Tønsberg (Tunsberg). 126. 330. 335. 338. 344. 352—354. 356. 388. 392. 398. 399. 413. 414. 416. 417. 423. 501. — „Berget“ (Slotsfjeldet) i. 344. 345. 389. 399. — Gautegaard i. 417. — Guldslagerhusene i. 413. — Jonsgaard i. 413. 417. — Kongsgaarden i. 344. 345. 389. — — Mariekirken i. 417. — St. Michaels Kapel i. 345. — St. Stephans (St. Jørgens) Hospital i. 135. — „Teglhaven“ i. 389.
Tønsberg Len. 188.
Tønsberghus. 344.

Uddevalla (Oddevald). 126.
Udkastad Præbende til Hamar Domkirke. 123.
Ulfstand, Truid, Rigsraad. 129. 263. 281. 282. 296. 311. 314. 369.
Ulfsten Prestegjæld. 214.
Ulrikke Eleonore, Dronning af Sverige. 204.
Undals-Elven. 188. 223. 230.
Unn, Enke i Bergen. 427.
Urban IV, Pave. 294.
Urnæs Kirke i Sogn. 155.
Urse, Johan, Dr. 190.

Vaage Prestegjæld. 9. 384.
Vaaler i Jarlsberg. 501.
Vadstena. 495.
Vadsø. 402.
Valdemar I den Store, Konge af Danmark. 296. — IV Atterdag, Konge af Danmark. 278.
Valders. 5. 16. 183.
Valen (?), se „Vouellen“.
Valle Prestegaard i Sætersdalen. 239. 241.
Vang paa Hedemarken. 113—115. 117. 124. 133. 259. 268. 296. 308. 379. — Kirke. 133. — Prestegaard. 294. — i Valders, Kirke fra. 163.
Vardø. 5.
Vardøhus. 3. 23. 26.
Vatnaas Kirke i Sigdal. 145. 158. 161.
Venersborg. 105.
Vermeland. 492—495.
Vesteraalen. 6.
Vestnæs, Gaard i Romsdalen. 253.
Veø i Romsdalen. 253.
Vibe, Ditlev, Statholder. 198—204. 210. 212—217. 219—221. 223. 224. — Johan, Generallieutenant, (senere Vice-Statholder). 17. 204. 376. 377. 384. — Peder, Lensherre over Throndhjem. 278.
Vidar Reidarssøn. 418.
Vigleik (Welick), Sædesvend. 5.
Viks-Elven i Strinden Prestegjæld. 218.
„Vildlapmanni“. 382.
Vinje, Gaard i Mosviken. 10.
Vinsnæs i Singsaas. 8.
Virishaug Præbende til Hamar Domkirke. 123.
Vogt, Peter, Justitsraad. 218.
„Volgerede“. 488. 491. 497.

Vollan, Gaard ved Throndhjem. 172.
Voss. 432.
„Vouellen“ (ɔ: Valen?). 205.
Værdalen. 178. 384.
Værdals Prestegaard. 179.
Vølsungasaga. 470.

v. Wackenitz, August Friedrich Christoph, Generalkrigskommissær. 232.
Walbøe, Elling Olsen, Gaardbruger, Eidsvoldsmand. 98.
Walkendorf, Christopher, Lensherre paa Bergenhus. 18. 249. 330. 343. 355. — Erik, Erkebiskop af Nidaros. 2. 3. 10—12. 15. 16. 20. 367.
Wedel-Jarlsberg, Johan Caspar Herman, Greve. 79. 83—91. 94. 101. 106.
Welick, se Vigleik.
Werenskiold, Niels, Amtmand i Smaalenene. 218. 223.
Wergeland, Henrik Arnold. 87. — Nicolai, Provst, Eidsvoldsmand. 80. 83. 91. 92.
Wessel, Joh. Herman. 50. — Ole Christopher, Generalauditør. 50.
v. Westen (sl. Apotheker), Inger. 377.
Westermann, Bernt, Kammerraad, Overveier og Maaler i Throndhjem. 218. 224.
Westminster, Peterskirken i. 461.
Wiborg, Johannes. 232.
Wiewild, Justitsraad. 101.
Winchester. 40. — Kathedralen i. 144.
Winsnæs. Paul, Stiftsprovst. 381.
With, Johan, Stiftamtmand i Christianssand. 227. 228.
Wium, Peder, Vicepræsident i Christianssand. 219. 223.
Wolf, Knud. 118.
Worcester Kathedralkirke. 40.
Worm, Ole, Professor. 241. 243. 244.

„Ykersøyn“, se Ekkelsø.
Ynglingasaga. 473.

Ziegler, Jacob. 262. 283.
Zurichseer. 211.

Øgmund Asbjørnssøn, Justermester. 157.
Øie Kirke i Valders. 145.
Ørething. 147.
Østen, se Eystein.
Østerdalen. 129. 460. 470. 474.
Østerrisør. 93.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING.

Foreningens Vedtægter

(efter Beslutning i Generalforsamling den 22de December 1869).

§ 1. Den norske historiske Forenings Formaal er gjennem Udgivelse og Understøttelse af Skrifter at fremme historisk Studium og Kundskab nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Literatur.

§ 2. Foreningen udgiver et Tidsskrift for historisk Videnskabelighed, hvori optages ikke blot egentlige historiske Fremstillinger, men ogsaa Arbeider henhørende til den nordiske Sprog- og Oldtidsvidenskab samt ethnographiske, topographiske eller statistiske Skildringer af Landet og Folket. Ved Siden heraf kan særskilt udgives større historiske Arbeider. Forsaavidt Foreningens Midler tillade det, virker den ogsaa ved Udgivelse af ældre Skrifter, der have literær og historisk Interesse.

§ 3. Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen og erlægger til Foreningens Kasse et Bidrag af 1 Spdlr. aarlig eller 15 Spdlr. een Gang for alle. Bestyrelsen kan indbyde overordentlige eller Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent. Medlemmerne erholde alle af Foreningen udgivne Skrifter.

§ 4. Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse af 5 Medlemmer, som i Tilfælde af Vakance supplere sig selv indtil næste Generalforsamling. Aarlig udtræde vexelvis de to eller tre ældste Bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere Medlemmer have fungeret i lige

lang Tid, afgjor Lodtrækning, hvem der skal udtræde. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse saa ofte, som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5. En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efter at være revideret af dertil valgte Revisorer, fremlægges for den næste ordentlige Generalforsamling.

§ 6. I Begyndelsen af Aaret holdes i Christiania efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen en Generalforsamling. I denne vælges Medlemmer af Bestyrelsen og to Revisorer, afgives Beretning om Foreningens Virksomhed og Fremgang, fremlægges det foregaaende Aars Regnskab og forhandles forøvrigt alle de Gjenstande, Foreningen vedkommende, som af Bestyrelsen eller noget andet af Foreningens Medlemmer maatte bringes under Diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige Generalforsamlinger, naar den finder Saadant hensigtsmæssigt.

§ 7. Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens ordentlige Generalforsamling. Forslag til saadanne Forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de af Bestyrelsen kunne kundgjøres 1 Maaned forinden Mødet. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed maa mindst 20 Medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1870.

Den norske historiske Forening 1886—1887.

Generalforsamling for 1886—1887

holdtes 17de Januar 1889, hvorved af Bestyrelsens Formand foredroges følgende Aarsberetning:

Foreningen har for Aaret 1886 udgivet:

Historisk Tidsskrift, 2den Række, 5te Binds 3die Hefte og 6te Binds 1ste Hefte.

Aarsleveringen udgjør 27 Ark.

For Aaret 1887 er i 1887 udgivet:

Historisk Tidsskrift, 2den Række, 6te Binds 2det Hefte. $8^1/_2$ Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer udgjorde ved Udgangen af 1887 866 mod 884 ved Afslutningen af Regnskabet for Driftsaaret 1885. 66 svenske og 116 danske Medlemmer betalte ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomster kun halv Kontingent. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde 72 af den norske Forenings Medlemmer benyttet sig for den svenske Forenings Vedkommende og 109 for den danske Forenings.

Regnskabet er ifølge den i forrige Aarsberetning omtalte Beslutning denne Gang aflagt efter Kalenderaar istedetfor, som hidtil, efter Driftsaar, og Overgangen har fundet Sted saaledes, at der er afgivet Regnskab underét for 1887 og for den Del af 1886, som ikke var medtaget i Regnskabet for Driftsaaret 1885. Nærværende Aarsberetning er derfor ogsaa forøvrigt afgivet i Overensstem-

melse med den saaledes foregaaede Forandring i Regnskabsordenen.

Ifølge Regnskabet have Indtægterne i den Tid, det omfatter, været:

Indbetalte Medlemskontingenter for 1886	Kr.	2,504.00
Indbetalte Medlemskontingenter for 1887	„	160.00
Indbetalte Restancer for tidligere Aar .	„	782.00
Salg af ældre Skrifter	„	172.10
Tilsammen	Kr.	3,618.10

Udgifterne have været:

Honorarer	Kr.	1,003.00
Trykning, Indheftning og Afbildninger .	„	1,820.18
Porto og Fragt	„	167.38
Kommissionsgebyr til Boghandlere . . .	„	132.40
Inkassation, Budtjeneste og forskjellige Udgifter	„	116.44
Expedition, Kasse- og Regnskabshold .	„	452.26
Tilsammen	Kr.	3,691.66

Udgifterne have altsaa oversteget Indtægterne med Kr. 73.56, hvorved Kassebeholdningen, der efter sidste Regnskab udgjorde Kr. 561.33 er formindsket til Kr. 487.77.

Restancerne for Aarene 1870—1886 ere Kr. 3,289.57, medens Restancer fra tidligere Aar ved Afslutningen af forrige Regnskab udgjorde Kr. 3,475.57, altsaa en Formindskelse med Kr. 186.00.

Af de to Foreningen tilhørende Legater udgjorde efter de aflagte Regnskaber det Vogtske Legat ved Udgangen af 1887 Kr. 2,598.57 og det Holstske Legat Kr. 1858.56. Heraf udgjorde Kapitalbeløbet for det førstnævnte Legat Kr. 2,040.87 og for det sidstnævnte Kr. 1,457.13, tilsammen Kr. 3,500, og indvundne Renter, resp. Kr. 557.70 og Kr. 399.43, tilsammen Kr. 957.13. Kapitalen er udlaant mod Pant i fast Eiendom, medens Renterne indestaa

i Christiania Sparebank. Af de sidste er i 1888 et Beløb af Kr. 667 udbetalt som Honorar for Registret til Tidsskriftets 2den Række, hvormed for første Gang en Del af Legaternes Afkastning er anvendt i Foreningens Øiemed.

Regnskaberne ere gjennemgaaede af de valgte Revisorer, som have indstillet dem til Godkjendelse uden Bemærkning.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang undertegnede Bugge, Storm og Huitfeldt-Kaas.

Christiania 5te Januar 1889.

O. Rygh. L. Daae. Sophus Bugge.
Gustav Storm. H. J. Huitfeldt-Kaas.

I Henhold til Revisorernes Indstilling gav Generalforsamlingen Kassereren Decharge for Regnskabet.

Af de udtrædende Bestyrelsesmedlemmer gjenvalgtes Storm og Huitfeldt-Kaas, og istedetfor Bugge, der frabad sig Gjenvalg, valgtes Dr. Yngvar Nielsen. De fratrædende Revisorer gjenvalgtes.

Ingen Forhandling fandt forøvrigt Sted om Foreningens Anliggender.

Ved det derefter afholdte Bestyrelsesmøde gjenvalgtes Prof. Rygh til Bestyrelsens Formand.

Medlemmer 1889.*

Hs. Maj. Kong Oscar II.

Æresmedlem: Professor Dr. Konrad Maurer.

Aagaard, N. P., Sagfører. Hammerfest.
*Akerhielm, L., Friherre, Statsraad. Stockholm.
*Aalborg Stiftsbibliothek.
Aalholm, J., Skibsfører. Arendal.
Aall, H. J., Student. Kristiania.
Aall, J. C., Amtmand. Kristiania.
Aall, N., Godseier. Ulefos.
Aall, Th., Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.
Aarflot, J., Boghandler. Aalesund.
*Aarhus Kathedralskoles Bibliothek.
Aars, J., Skolebestyrer. Kristiania.
*Aas, A. K., Skoleinspektør. Fredriksstad.
Aas, Johs., Apotheker. Bodø.
*Aas, P. N., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Aasen, I., Stipendiat. Kristiania.
*Adeler, Baron, Allingegaard ved Silkeborg.
*Akademiska Föreningen. Lund.
*Alin, Oscar, Professor. Upsala.
Amble, O., Foged. Sannessjøen.
Amtsskolen i Jarlsberg og Larvik Amt.
*Andersen, A., Sogneprest. Tømmerup ved Kallundborg.
Andersen, C. W., Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.
Andersen, J. R., Høiesterets-Assessor. Kristiania.
Andersen, L., Kjøbmand. Moss.
*Andersen, S. Chr., Generalkonsul. Kristiania.
Andvord, R., Stadshauptmand. Kristiania.
Angell, Kn., Statsadvokat. Bergen.
Anker, Chr., Grosserer. Fredrikshald.
Anker, H., Postmester. Hamar.
*Annerstedt, C., Universitetsbibliothekar. Upsala.
Arbeiderakademiets Bibliothek. Kristiania.
Arbo, C., Major, Brigadelæge. Kristianssand.
Arctander, S., fhv. Statsraad. Kristiania.
Arendal Skoles Bibliothek.

* De med * betegnede ere tillige Medlemmer af enten den Danske eller den Svenske historiske Forening eller af begge og erlægge som saadanne kun halv Kontingent.

Arenfeldt, C. D. A., Stamhusbesidder. Gimle ved Kristianssand.
Arentz, N.P., Overlærer. Throndhjem.
*Arnesen, Kr. A., Sogneprest. V. Thoten.
*Arnet, R. R., Provst. Veø.
Arntzen, A., Bankdirektør. Kristiania.
Aschehoug, N. D., Sorenskriver. Horten.
Aschehoug, T. H., Dr., Professor. Kristiania.
Aschehoug, W. H., Toldkasserer. Kristiania.
*Athenæum, Læseselskab i Kjøbenhavn.
*Athenæum, Læseselskab i Kristiania.
Aubert, L. M. B., Dr., Professor. Kristiania.
*Aumont, A., Cand. mag. Kjøbenhavn.

*Bachke, A. S., Geschworner. Ringve ved Throndhjem.
Backer, A., Distriktslæge. Skien.
*Backer, Z., Overretssagfører. Larvik.
Balchen, F., Bestyrer af Kristiania Døvstumme-Institut.
*Bang, A. Chr., Dr. theol., Professor. Kristiania.
*Bang, D., Pastor, Kjøbenhavn.
Bang, H. R., Raadmand. Bergen.
Bårstad, H. J., Kaptein. Kristiania.
*Barth, A., Fuldmægtig. Kjøbenhavn.
Bassøe, Kr., Adjunkt. Aalesund.
Bech, A., Lagmand. Kristianssand.
Beer, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Beer, M., Sorenskriver. Søndre Fron.
Belsheim, J., fhv. Sogneprest. Kristiania.
*Bendixen, B. E., Skolebestyrer. Bergen.
Berg, H. B., Statsadvokat. Elverum.
Berg, M. Ø., Toldkasserer. Fredriksstad.
Berg, P., Kaptein. Kristiania.
Berg, S., Bureauchef. Kristiania.
Berge, O. C., Missionskasserer. Tromsø.
*Bergens Kommunebibliothek.
*Bergens Musæums Bibliothek.
Bergh, Johan, Højesterets-Advokat. Throndhjem.
Bergh, Johs., Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Bergh, Karl, Overretssagfører. Bergen.
*Berghman, G., Dr. med. Stockholm.
*Bergholm, Lektor. St. Michel.
*Bergström, Axel, Landshøvding. Örebro.
Berner, M. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Beyer, F., Boghandler. Bergen.
*Bibliothek, det Deichmanske. Kristiania.
Bibliothek, det store kgl. Kjøbenhavn.

Bibliothek, det kgl. Stockholm.
*Bing, J., Stud. philol. Kristiania.
*Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.
Bjørnson, P., Bureauchef. Kristiania.
Bjørnstad, A. Th., Sognepræst. Nordre Fron.
Bjørnvall, A., Cand., Premierløjtnant. Kristiania.
*Blackstad, J., Lagmand. Kristiania.
*Blangstrup, J. C., Premierløjtnant. Kjøbenhavn.
Blehr, O., Lagmand. Tromsø.
Blich, C. J., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Blichfeldt, R., Apotheker. Mandal.
Blix, A., Sorenskriver. Kongsvinger.
Blix, E., Dr., Professor. Kristiania.
*Bloch, V., Rektor. Fredericia.
*Blom, Andr., Adjunkt. Kristiania.
Blom, Chr., Cand. mag. Bergen.
Blom, J., Sorenskriver. Sande, Jarlsberg.
Boeck, C. P., Overlæge. Kristiania.
Boeck, H., Politilæge. Kristiania.
*Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Bonnevie, N., Amtmand. Arendal.
Borgen, F., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Borgen, H. P., Grosserer. Kristiania.
*Bornemann, J. A., Professor. Kjøbenhavn.
Bredal, P. E., Sorenskriver. Ringsaker.
*Bricka, C. F., Arkivar. Kjøbenhavn.
Brinch, Chr., Verftsejer. Kristiania.
Brinchmann, L., Provst. Kristianssund.
Broch, S., Bankchef. Drammen.
Broch, S., Generalauditør. Kristiania.
*Brock, Alb., Skolebestyrer. Throndhjem.
Bruenech, C. A., Grosserer. Kristiania.
Bruhjell, E. O., resid. Kapellan. Florø.
Brun, J. M., Stiftsprovst. Kristianssand.
Brun, Joh., Apotheker. Throndhjem.
*Bruun, Chr., Dr., Justitsraad, Bibliothekar. Kjøbenhavn.
Bruun, Julius, Stiftsprovst. Kristiania.
Bugge, F. W., Professor. Kristiania.
Bugge, K. L., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Bugge, N. M., Byfoged. Fredriksstad.
Bugge, S., Dr., Professor. Kristiania.
Bugge, U., Læge. Ringsaker.
Bull, A., Generalkrigskommissær. Kristiania.
Bull, Chr., Distriktslæge. Evje.

Bull, Chr., fhv. Expeditionssekretær. Kristiania.

*Cammermeyer, A., Boghandler. Kristiania.

Cappelen, H., Ingeniør. Gimsø Kloster ved Skien.

*Caspari, J., Cand. mag. Kristiania.

Centralarkivet for Throndhjems og Tromsø Stifter. Throndhjem.

*Christensen, C., Kammerraad. Hørsholm.

Christensen, D., Adjunkt. Hamar.

Christensen, Thv., Toldinspektør. Arendal.

*Christensen, W., Stud. mag. Kjøbenhavn.

Christie, E., Expeditionssekretær. Kristiania.

*Cold, D. H. O., Dr. med., Distriktslæge. Frederiksverk, Danmark.

*Collett, Alf, Bureauchef. Kristiania.

*Collett, J., Amtmand. Kristiania.

Conradi, Agnes, Skolebestyrerinde. Kristiania.

Coucheron, P., Skoledirektør. Kristiania.

Daae, H. W., Udskiftningsformand. Ørskog.

Daae, Jess, Stiftsarkivar. Throndhjem.

*Daae, L., Dr., Professor. Kristiania.

*Daae, L., Toldkasserer. Kristianssand.

*Dahl, Kammerherreinde. Moesgaard ved Aarhus.

Dahl, J., Distriktslæge. Drammen.

Dahl, W. S., Lagmand. Bergen.

*Dahlenborg, C., Rektor. Aarhus.

*Dahlerup, C. G., Pastor emeritus. Kjøbenhavn.

*Dahll, L. Chr., Oberst. Kristiania.

Dahll, T., Bergmester. Kragerø.

Dahm, E., Kaptein, Overlæge. Kristianssand.

Damberg, Ivan, Overlærer. Helsingfors.

Danchertsen, J., Distriktslæge. Fredrikshald.

Danielssen, D. C., Dr. med., Overlæge. Bergen.

Dannevig, Th., Kaptein i Marinen. Kristiania.

*„De Unges Samfund“. Drammen.

*Delgobe, Ch., Ingeniør. Kristiania.

*„Den gode Hensigt“, Selskab i Bergen.

Dessen, H., Boghandler. Tønsberg.

Didrikson, J. F., Driftsassistent. Kristiania.

Dietrichson, L., Dr., Professor. Kristiania.

Diriks, C. F., Fyrdirektør. Kristiania.

Dons, Karl, Skolebestyrer. Throndhjem.

Dop, Th. A., fhv. Sogneprest. Kristiania.
*Drammens offentlige Skole.
Drewsen, V., Fabrikejer. Kristiania.
Dreyer, C., Kjøbmand. Tromsø.
*Drolsum, Axel C., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.
Due, F., Env. extr. & Min. plénip. St. Petersburg.
Dunker, G., Postmester. Kristianssand.

Egeberg, Westye, Grosserer. Kristiania.
Eger, Thv., Grosserer. Kristiania.
*Ehrensvärd, A., Greve. Stockholm.
*Ekstrand, A., Oppebørsels-Kommissær. Stockholm.
Ellermann, Apotheker. Bergen.
Elligers, J., Adjunkt. Arendal.
Ellingsen, Grosserer. Kristiania.
*Erichsen, A. E., Rektor. Tromsø.
Erichsen, H. N., Sogneprest. Trysil.
Erichsen, J. W., resid. Kapellan. Skien.
*Erslev, Kr., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
Esmarch, L., Bureauchef. Kristiania.

Fabritius, H., Sorenskriver. Hjærtdal.
*Fahlbeck, P. E., Docent. Lund.
Falch, J. W., Kjøbmand. Larvik.
Falkenberg, B., Bankdirektør. Kristiania.
*Falsen, C., Generalkonsul. Arkangel.
Faye, J. B., Bankchef. Bergen.
Faye-Hansen, D., Byfoged. Drøbak.
Finne, P. N., Grosserer. Throndhjem.
Fischer, A., Sorenskriver. Hamar.
Fleischer, J. N., Grosserer. Kristiania.
*Fliflet, N., Overretssagfører. Hamar.
*Forchhammer, J., Dr., Rektor. Herlufsholm.
Fosse, H., Kirkesanger. Etne.
*Frederiksborgs lærde Skoles Bibliothek.
*Fredrikshalds offentlige Bibliothek.
Fredriksstads Skoles Bibliothek.
*Fridericia, J. A., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Friele, D. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Friele, H., Kjøbmand. Bergen.
*Friis, C. C. J., Cand. phil. Kjøbenhavn.
Frisak, J., Sorenskriver. Sætersdalen.
*Fritzner, J., Dr., fhv. Provst. Kristiania.
Fürst, J. D., Foged. Skedsmo.
*Fürst, V., Grosserer. Kristiania.
Fuglesang, G. R., Fabrikejer. Kristiania.

Furu, O., Statsraad. Kristiania.
*Fyens Stiftsbibliothek. Odense.
Fyhn, Halfdan, Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Gamborg, E., Politimester. Drammen.
Gedde, W. J. K., Sogneprest. Romedal.
Geelmuyden, B., Ingeniør. Kristiania.
*de Geer, L., Friherre, Universitetskantsler. Stockholm.
GeneralstabensBibliothek. Kristiania.
Gerner, C. E., Konsul. Melløs v. Moss.
Getz, B., Rigsadvokat. Kristiania.
*Gjellerup, S., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Gjertsen, F., Skolebestyrer. Kristiania.
Gjessing, G.A., Rektor. Arendal.
Gjessing, K., Toldkasserer. Holmestrand.
*Gleerupska Universitets-Bokhandeln. Lund.
Glückstad, A. M., Kontorchef. Kristiania.
*Gottschalck, Enkefrue. Kjøbenhavn.
Graff, F., Skifteforvalter. Kristiania.
Gram, Jens, Konsul. Drammen.
Gran, Chr., Konsul. Bergen.
*Grandison, K. G., Fil. Dr. Stockholm.
Grimsgaard, C., Generalmajor. Fredrikshald.
*Groothoff, A. V. H., kgl. Fuldmægtig. Kjøbenhavn.
Groth, Chr., Toldinspektør. Bergen.
*Grünfeld, Dr. med., Overlæge. Kjøbenhavn.
Grønvold, A., Expeditionssekretær. Kristiania.
Grønvold, N. C., Bureauchef. Kristiania.
Gulbranson, Carl, Cand. juris, Grosserer. Kristiania.
Guldberg, C. M., Dr., Professor. Kristiania.
*Göteborgs Musæums Bibliothek.

Haffner, J. F. W., Oberstløjtnant. Kristiania.
*Hagemann, A., Forstassistent. Alten.
Hagemann, T., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Hagen, A. F., Kaptejn. Throndhjem.
Hagen, G., Boghandler. Hammerfest.
Hagen, Oluf S., Handelsmand. Throndhjem.
*Halvorsen, J. B., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Hamar offentlige Skole.
Hamar Stiftsseminarium.
*Hammar, A. N., Sogneprest. Allerum.
Hammer, Stud. philol. Kristiania.
Hammer, P. N., Sorenskriver. Arendal.
Hansen, A. M., resid. Kapellan. Kristiania.

Hansen, Aug., Kjøbmand. Kristiania.
Hansen, Brødrene, Handelsfirma. Kristiania.
Hansen, C. M., Højesteretsadvokat. Kristiania.
*Hansen, C. N., Cand. phil. Kolding (Skive).
Hansen, Carl, Genremaler. Kjøbenhavn.
Hansen, Fr., Overretssagfører. Kristianssand.
Hansen, H. V., Bankkasserer.
*Hansen, Jørgen, fhv. Sogneprest. Kristiania.
*Hansen, N. S., Overretssagfører. Ibbestad.
Hansen, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Hansson, M. S., Direktør. Kristiania.
Hansteen, W., Provst. Voss.
*Hartmann, H. K., Distriktslæge. Strinden.
*Hauan, J., Lensmand. Hammerfest.
Hauff, T. B., Kjøbmand. Kristianssund.
Hauge, J., Telegrafbestyrer. Throndhjem.
Haugesunds Middelskoles Bibliothek.
Hausmann, Chr., Sorenskriver. Elverum.
*Heffermehl, A. V., Sogneprest. Hisø.
Heftye, Joh. Th., Cand. juris. Østeraat paa Ørlandet.
Heiberg, C., Foged. Bergen.
*Heide, A., Cand. juris. Kjøbenhavn.
Heidenreich, C., Sorenskriver. Kristianssand.
Heidenreich, J., Overretssagfører. Kristiania.
*Heise, A., Dr., Overlærer. Roskilde.
Helland, Georg, Cand. philos. Bergen.
Helliesen, H. L., Toldskriver. Kristiania.
Henie, C., Læge. Hámar.
Henie, L., Fuldmægtig. Kristiania.
Henie, M., Kjøbmand. Kristiania.
*Henrichsen, C., Rektor. Bergen.
Henrichsen, O. E., Bankchef. Bergen.
*Herbst, C. F., Justitsraad. Kjøbenhavn.
*Herlufsholm Skoles Bibliothek.
Hertzberg, Joh., Student. Kristiania.
Hesselberg, A., Grosserer. Kristiania.
Heyerdahl, A., Grosserer. Kristianssund.
Heyerdahl, N. T., Foged. Tønset.
*Heymann, Fr., Brygger. Kjøbenhavn.
*Hildebrand, E., Dr. Stockholm.
*Hildebrand, H., Rigsantikvar. Stockholm.
*Hiort, H. J., Grosserer. Kjøbenhavn.
*Hiortdahl, Th., Professor. Kristiania.

*Historiska Föreningen i Lund.
*Historiska Föreningen i Upsala.
*Hoff-Rosenkrone, G., Stamhusbesidder. Rosendal pr. Bergen.
Hofgaard, Proprietær. Sjaastad, Lier.
Hofgaard, G., Sorenskriver. Stavanger.
Hofgaard, S. W., Skolebestyrer. Kristiania.
Holck, L., Skolebestyrer. Bergen.
*Holck, O. E., Skoledirektør. Hamar.
*Holm, E., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
Holm, H. H., fhv. Bureauchef. Kristiania.
Holmboe, Joh.s, Distriktslæge. Tromsø.
Holst, Chr., Overintendant, Kammerherre. Kristiania.
Holst, E., Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Holst, Th., Fattigforstander. Drammen.
Holtan, E., Cand. juris. Kristiania.
Holter, A. Reutz, Oberstløjtnant. Skien.
Holter, H., Grosserer. Kristiania.
*Horn, J. O., Toldkasserer. Moss.
Horneman, Th., Proprietær. Rejnskloster, Rissen.
Horneman, H., Forstander. Throndhjem.
*Horsens lærde Skoles Bibliothek.
*Huitfeldt-Kaas, H. J., Arkivfuldmægtig. Kristiania.
Hval, A., Fængselsprest. Throndhjem.
Hveding, J., Provst. Lindaas.
Hygen, B., Bureauchef. Kristiania.
*Höjer, N., Dr., Lektor. Visby.
*Hølaas, A., Foged. Sætersdalen.

Ihlen, Chr., Kommandørkaptejn. Kristiania.
Ihlen, J., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Ingstad, C., Bureauchef, Kammerherre. Kristiania.
*Institut, genealogisk. Kjøbenhavn.
Irgens, O., Skoleinspektør. Bergen.
*Isberg, S. W., Grosserer. Kjøbenhavn.

*Jacobi lägre läroverk. Stockholm.
Jacobsen, Fr., Grosserer. Fredriksstad.
Jacobsen, J. N., Grosserer. Fredriksstad.
*Jantzen, A. T., Sogneprest. Gjentofte.
Jarmann, J. P. A., Postexpeditør. Farsund.
Jensen, W. Fr., Bureauchef. Kristiania.
Jensen, L., Lærer. Drammen.
Jenssen, Anton, Konsul. Throndhjem.
*Jernell, Adjunkt. Lund.

Johannesen, P. A., Dampskibs-Expeditør. Larvik.
Johnsen, Chr., Konsul. Kristianssund.
Johnson, C., Kopist. Kristiania.
Johnson, Gisle, Dr., Professor. Kristiania.
Jullum, O., Kjøbmand. Kristianssund.
Jynge, Stud. philol. Kristiania.
*Jørgensen, A. D., Rigsarkivar. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, C., Adjunkt. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, S., Lærer. Kistrup ved Faaborg.
*Jørstad, Sofie, Frøken. Kristiania.

Kallevig, Harald, Grosserer. Arendal.
*Karlsson, K. H., Cand. Upsala.
Keyser, C., Skolebestyrer. Kristiania.
Kielland, J., Sogneprest. Haugesund.
*Kiellerup, J., Godsejer. Visborggaard ved Aalborg.
Kierulf, C., Foged. Kristiania.
Kierulf, O. R., Generalmajor. Kristiania.
Kildal, B., fhv. Statsraad. Kristiania.
*Kinch, J., Overlærer. Roskilde.
Kiær, A., Grosserer. Fredrikstad.
Kiær, A. N., Direktør for det statistiske Centralbureau. Kristiania.
Kjeldsberg, R., Kjøbmand. Throndhjem.
Kjelsen, Snedkermester. Kristiania.
Kjelsen, Th., Overretssagfører. Kristiania.
Kjelstrup, V., Sogneprest. Bud.
*Kiær, A., Underbibliothekar. Kristiania.
*Klubien, A., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Knagenhjelm, L., Stiftsoverrets-Assessor. Throndhjem.
Knap, C. R., Rektor. Lillehammer.
Knap, H. C., Justitssekretær ved Højesteret. Kristiania.
Knap, R., Indrulleringschef. Kristiania.
Knivsberg, J. C., Kasserer. Stavanger.
Knudtzon, C. A., Ritmester. Throndhjem.
*Knudtzon, N. H., Grosserer. Kjøbenhavn.
Knutzen, S. S., Rektor. Kragerø.
*Koch, L., Provst. Brønshøj.
Kolbenstvedt, N. L., Lensmand. Sand, Ryfylke.
Kolderup, P. M., Kjøbmand. Bergen.
Kongsbergs Læseforening.
Kongsbergs Middelskoles Bibliothek.
Konow, H., Cand. juris. Kristiania.
*Koren, Kr., Cand. mag. Kristiania.
Krag, H., Vejdirektør. Kristiania.
*Krarup, F., fhv. Registrator ved Geheime-Arkivet. Kjøbenhavn.

Krebs, C. A., Sorenskriver. Fredrikshald.
*Krieger, A. F., Dr., Højesterets-Assessor. Kjøbenhavn.
*Krieger, W., Partikulier. Kjøbenhavn.
Krigsskolens Bibliothek. Kristiania.
*Kringelbach, G., Arkivar. Kjøbenhavn.
Kristiania Borger- og Realskoles Bibliothek.
Kristiania Handelsgymnasiums Bibliothek.
Kristiania Kathedralskoles Bibliothek.
Kristiansen, Oskar, Cand. mag. Kristiania.
Kristianssands Kathedralskoles Bibliothek.
*Kristianssands Stiftsseminariums Bibliothek.
*Kristianssunds offentlige Skoles Bibliothek.
Krogh, J. C., Bureauchef. Kristiania.
Krohn, Hj., Apotheker. Bergen.
Krohn, W., Konsul. Bergen.

Lambrechts, M., Højesterets-Justitiarius. Kristiania.
*Langaard, Chr., Grosserer. Kristiania.
Lange, B., Agent. Marseille.
*Lassen, W., fhv. Bureauchef. Kristiania.
*Lautrup, C. L. A., Auditør. Kjøbenhavn.
Lehmann, H., Statssekretær. Kristiania.
Lehmkuhl, J., Kjøbmand. Bergen.
Lekve, O. T., Udskiftningsformand. Throndhjem.
Lerche, V., Skibsreder. Tønsberg.
Lie, E., Byfoged. Tromsø.
Lieblein, J., Professor. Kristiania.
*Lind, H. D., Sogneprest. Rynkeby (Kjærteminde), Danmark.
*Lind, Th., Boghandler. Kjøbenhavn.
*Linder, N., Dr., Lektor. Stockholm.
Lindholm, A., Cand. phil. Helsingfors.
Linthoe, C., Foged. Kongsberg.
Logn, A. A., Apotheker. Moss.
Lorck, F., Konsul. Throndhjem.
Lossius, K., Adjunkt. Throndhjem.
Lossius, R., Konsul. Kristianssund.
*Lous, K., Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Lund, A. D., Forstmester. Skage pr. Namsos.
*Lund, C., Cand. mag. Kjøbenhavn.
*Lund, Chr., Cand. juris. Kristiania.
Lund, J., Overlærer. Drammen.
Lund, O., Overretssagfører. Hammerfest.
*Lund, Tr., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Lundgreen, Fr. Throndhjem.
*Lundgreen, H., Bankdirektør. Throndhjem.

*Lundh, Otto Gr., Arkivfuldmægtig. Vækerø ved Kristiania.
Lyng, O, Premierløjtnant i Marinen. Kristiania.
Lysholm, O. K., Konsul. Throndhjem.
*Læseforening, den kvindelige. Kjøbenhavn.
Løvenskiold, C., fhv. Statsminister. Vækerø ved Kristiania.
*Løvenskiold, Hs. Excell. Overhofmarskalk. Kjøbenhavn.
Løvland, J., Redaktør. Kristianssand.
*Løvvig, Chr., Lensmand. Førde, Søndhordland.

*Månsson, L., fhv. Rigsdagsmand. Tranemåla, Sverige.
Mack, Wilh., Konsul. Tromsø.
Malling, M. V., Politifuldmægtig. Bergen.
*Malmström, C. G., fhv. Rigsarkivar. Stockholm.
*Mansa, C., Godsejer. Danmark.
Mariboe, W. A., Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.
*Marinebibliotheket. Horten.
Marinekommandoens Bibliothek. Kristiania.
Matheson, Chr., Kjøbmand. Throndhjem.
Mathiesen, Henr., Literat. Kristiania.
Mejdell, Th., fhv. Forstmester. Bærum.
*Metropolitanskolen i Kjøbenhavn.
Meyer, J. H. H., Overretssagfører. Tønsberg.
*Meyer, Thv., Grosserer. Kristiania.
Meyer, Wollert, Stud. philol. Kristiania.
Michelet, C., Amtmand. Tønsberg.
Michelet, G., Oberst. Nes ved Tønsberg.
*Michelsen, J. A., Konsul. Bergen.
Moe, Aug., Kaldskapellan. Gran.
Moe, Moltke, Professor. Kristiania.
Moe, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Mohr, A., Dr., Sekretær, Kammerherre. Kristiania.
Molde offentlige Skoles Bibliothek.
*Mollerup, W., Dr. phil. Kjøbenhavn.
Monrad, M. J., Dr., Professor. Kristiania.
*Montan, E. V., Dr., Professor. Stockholm.
Motzfeldt, C., Stiftamtmand. Throndhjem.
Moursund, Andr. R., Sagfører. Tromsø.
Moursund, Kr. P., Sagfører. Tromsø.
*Müffelmann, H., Proprietær. Lyngby ved Kjøbenhavn.
Müller, Carl, Rektor. Kristiania.
Müller, W., Distriktslæge. Hønefos.
Munk, S., Læge. Porsgrund.
*Munk, S., Cand. mag. Kristiania.
Møller, H., Konsul. Porsgrund.
Møller, N., Dispachør. Porsgrund.

Møller, T. L. C., Cand. theol. Gjøvik.

Nannestad, Chr., fhv. Sogneprest. Namsos.
*Neergaard, G. V., Stud. juris. Kjøbenhavn.
Nicolaysen, J., Dr. med., Professor. Kristiania.
Nicolaysen, N., Antikvar. Kristiania.
*Nicoll, Joh., Cand. juris. Kristiania.
Nielsen, C. T., Telegrafdirektør. Kristiania.
*Nielsen, John, Lærer. Kjøbenhavn.
*Nielsen, O., Dr., Arkivar. Kjøbenhavn.
*Nielsen, Yngvar, Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Nilsen, E. A., Toldinspektør. Hammerfest.
Nilsen, Ingar, Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Nilsen, Karl K., Overlærer. Lillehammer.
Nilssen, Claudius, Kjøbmand. Throndhjem.
*Nilsson, A., Løjtnant. Malmö.
*Nisson, Redaktør. Kristiania.
*Nutzhorn, H., Cand. theol. Askov.
*Nykøbings Kathedralskole. Falster.
Nyquist, O., Oberst. Kristiania.
*Nyström, J. F., Docent. Upsala.
„Nøgterhedskaffeen" i Fredriksstad.

Ohlsen, C., Ingeniør. Kristiania.
St. Olafs Klub. Drammen.
Olafsen, E., Fuldmægtig. Kristiania.
Olafsen, O., Sogneprest. Bynesset.
*Olbers, M., Kamrer. Göteborg.
*Olrik, A., Stud. mag. Kjøbenhavn.
*Olrik, Cand. theol. Kjøbenhavn.
*Olsen, Fr., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Olsen, H. A. H., Sorenskriver. Voss.
Olsen, Karl, Expeditionschef. Kristiania.
Olsen, O. T., Sogneprest. Hatfjelddalen.
*Olsen, Olaus, Kæmner. Fredrikshald.
Omsted, A., Godsejer. Grue.
Onsum, O., Verksejer. Kristiania.
Ottesen, Otto, Sorenskriver. Askim.
Ottesen, P. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.
*Otto, Alf, Kontorfuldmægtig. Kristiania.
*Oxholm, Hofjægermester, Godsejer. Rosenfelt ved Vordingborg.

*Pallin, J. R., Rektor. Stockholm.
*Pappenheim, M., Dr. juris. Breslau.
Parelius, R. B., Grosserer. Kristianssund.
Parmann, G. Kr. J., Boghandler. Kristiania.
Paus, Chr. Kristiania.

*Pedersen, S., Klokker. Drammen.
*Petersen, Lærer. Allinge paa Bornholm.
Petersen, A., Byskriver. Kristiania.
Petersen, A. G., Boghandler. Kristiania.
Petersen, C. J., Krigskommissær. Tromsø.
*Petersen, H. G., Overpostmester. Kjøbenhavn.
Petersen, K., Adjunkt. Hamar.
Petersen, P., Generalkonsul. Kristiania.
Petersen, Siegw., Stud. philol. Kristiania.
Piro, A., Sorenskriver. N. Aurdal.
*Plade-Stoltenberg, Ragna, Frøken. Kjøbenhavn.
Platou, C. S., Overretssagfører. Bergen.
Platou, F. C. S., Overrets-Justitiarius. Kristiania.
*Ploug, Carl, Dr. phil. Kjøbenhavn.
*Posse, A. Fr:son, Greve. Stockholm.
Poulsen, Vilh., Sogneprest. Siljord.
*Prebensen, N., Amtmand.

Qvam, A., Lagmand. Throndhjem.
Qvisling, J. L., Sogneprest. Fyresdal.

Raabe, H., Overlærer. Kristiania.
Randers, M., Distriktslæge. Aalesund.
Rasch, J. G., Kaptejn, Overlæge. Fredrikshald.
Rasch, J. L., Amtmand. Fredrikshald.
*Rasmussen, R. C., Musikus. Kjøbenhavn.
*Regenburg, T. A. J., Dr., Etatsraad, Stiftamtmand. Skanderborg.
*Reykjaviks lærde Skoles Bibliothek. Island.
*Ribe Kathedralskoles Bibliothek.
*Rigsarkivets Bibliothek. Kjøbenhavn.
*Rigsarkivets Bibliothek. Kristiania.
*Rigsarkivets Bibliothek. Stockholm.
Riis, B., Kjøbmand. Drammen.
Ring, L., Korpslæge. Kristiania.
*Rist, P. F., Kaptejn. Helsingør.
Rogneby, Adolf, Gaardbruger. Ø. Thoten.
Roll, A., Distriktslæge. Hammerfest.
Roll, Ferd., Statsraad. Kristiania.
Roll, Oluf, Havnedirektør. Kristiania.
*Rosendal, H., Folkehøjskoleforstander. Vinding ved Vejle.
*Rosenørn, M. H., Geheimekonferentsraad, Kammerherre. Kjøbenhavn.
Roti, P. J., Seminarlærer. Stord.
*Rouget de St. Hermine, W., Kaptejn. Uddevalla.
Rumohr, Claus. Frønningen.
Rye, N. M., Stiftamtmand, Kristiania.

Rygh, E., Statsraad. Kristiania.
Rygh, K., Overlærer. Throndhjem.
*Rygh, O., Professor. Kristiania.
Rynning, H. P., Sogneprest. Hole.
Ræder, G., Generalløjtnant. Kristiania.
Ræder, J., Oberst. Kristiania.
*Rørdam, H. F., Dr., Sogneprest. Lyngby ved Kjøbenhavn.
Røstad, K., Samlagsbestyrer. Hammerfest.

*Sagen. L. C., Adjunkt. Kristianssand.
Salomonsen, C., Overretssagfører. Kristiania.
„Samfundet". Lillehammer.
Sandberg, J., Sogneprest. Evenvik.
*Sars, J. E., Dr., Professor. Kristiania.
*Scavenius, L., Kammerherreinde. Gjørslev, Danmark.
Schaanning, F. F., Sorenskriver. Throndhjem.
*Schartau, E. W. B., Sogneprest. Skarhult, Kristineberg, Sverige.
*Scheel, A. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.
*Schirmer, H. M., Arkitekt. Kristiania.
Schiøtt, Th., Grosserer. Skien.
Schjelderup, G., Byfoged. Bergen.
Schjelderup, W. M., Overretssagfører. Bergen.
*Schjøth, H., Overlærer. Kristiania.

*Schmidt, L., Bogtrykker. Larvik.
Schmidt, O. M., Overretssagfører. Horten.
*Schmidt, V., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Schousboe, V. C., Sogneprest. Kjøbenhavn.
Schroeter, Fr., Telegrafinspektør. Mosjøen.
Schroeter, J. Fr., Cand. real. Kristiania.
Schrøder, Fr., Stationsmester. Larvik.
Schrøder, H., Theaterchef. Kristiania.
Schrøder, O., Byfoged. Arendal.
Schübeler, F. C., Dr., Professor. Kristiania.
Schult, Andr., Godsforvalter. Mosjøen.
Schulz, Ths., Kaptejn, Overlæge. Værdalen.
Schwartz, J. J., Grosserer. Drammen.
Schweigaard, C. H., fhv. Statsminister. Kristiania.
*Schøller, Kammerherreinde. Margaard ved Odense.
Schønberg, E., Dr. med., Professor. Kristiania.
Schøning, J., Postmester. Bergen.
*Schøning, S. J., Telegrafbestyrer. Namsos.
*Secher, V. A., Dr. juris, Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.
Segelcke, L., Oberst, Generaldirektør. Kristiania.
Seglem, J. P. O., Kasserer. Stavanger.

Sibbern, G. C., fhv. Minister. Vernekloster.

*Silfverstolpe, C., Kammerherre. Stockholm.

*Simonsen, P., Kjøbmand. Kristiania.

Skaar, J. N., Biskop. Tromsø.

Skavlan, O., Dr., Professor. Kristiania.

*Skiens offentlige Skoles Bibliothek.

*Skjoldborg, J. G., Amtmand. Lillehammer.

*Smålands Nations Bibliothek. Lund.

*Smerling, C. T., Kancelliraad. Stockholm.

Solberg, S. A., Grosserer. Drammen.

Sollied, H. O., Forvalter. Rotvold Asyl.

*Sommer, Chr., fhv. Distriktslæge. Kjøbenhavn.

Sommer, H., Kjøbmand. Kristiania.

*Sorø Akademis Bibliothek.

Spørck, A., Kaptejn. Throndhjem.

Stabel, P. L., Overretssagfører. Kristianssand.

Stabell, G. B. N., Skolebestyrer. Throndhjem.

*Stabell, H., Redaktør. Fredriksstad.

*Stage, C., Boghandler. Kjøbenhavn.

*Stang, E., Statsminister. Kristiania.

Stang, N. A., Grosserer. Fredrikshald.

*Stavanger Kommunebibliothek.

Stavanger offentlige Skoles Bibliothek.

Steen, C. J., Lensmand. Lurø.

Steen, C. O., Forstander. Rotvold Asyl.

Steen, D., Fabrikejer. Kristiania.

*Steen, F., Sorenskriver. Førde.

Steen, J., Sorenskriver. Kabelvaag.

*Steenstrup, J., Dr., Professor. Kjøbenhavn.

*Steinnordh, Dr. theol. & phil., Lektor. Linköping.

*Stemann, Hofjægermesterinde. Helsingør.

Stenersen, L. B., Dr., Professor. Kristiania.

*Stockholms högre Lärarinne-Seminarium.

*Stockholms Norra Latinläroverks Bibliothek.

*Storm, G., Dr., Professor. Kristiania.

Storm, O., Lodsoldermand. Horten.

*Storthingets Bibliothek. Kristiania.

*Strøm, C. A., Lensmand. Throndenes.

Strøm, H. M., Sorenskriver. Stavanger.

*Strøm, Th., Overlærer. Jægerspris ved Kjøbenhavn.

Stub, H. J. B., Provst. Strandebarm.

*Studenterforeningens Bibliothek. Kjøbenhavn.

*Studentersamfundets Bibliothek. Kristiania.
*Studentkårens Bibliothek. Upsala.
*Styffe, C. G., fhv. Overbibliothekar. Stockholm.
*Svegaard, P., Folkehøjskoleforstander. Sorø.
Sverdrup, H. U., sen., fhv. Sogneprest. Balestrand.
Sverdrup, J., fhv. Statsminister. Kristiania.
Sverdrup, J., Sagfører. Frolands Verk.
Sæhlie, A., Brugsejer. Vang. Hedemarken.
*Söderwall, K. F., Adjunkt. Lund.
Sølsnæs, A., Kirkesanger. Vistdal, Nesset.
*Søraas, M. S., Skolebestyrer. Kristiania.
*Sørensen, A., Cand. mag. Hobro.
*Sørensen, C. Th., Kaptejn. Kjøbenhavn.
Sørenssen, A., fhv. Statsraad. Kristiania.
Sørenssen, N. E., Sorenskriver. Tønsberg.

*Taranger, A., Arkivassistent. Kristiania.
*Taube, B., Baron, Amanuensis. Stockholm.
Tharum, J., Kjøbmand. Throndhjem.
*Thaulow, Fr., Læge. St. Olafs Bad, Modum.
*Theisen, K., Skoledirektør. Kolding.
*Thiele, J., Cand. juris. Kjøbenhavn.
*Thiset, A., Arkivsekretær. Kjøbenhavn.
*Thomle, E. A., Arkivfuldmægtig. Kristiania.
Thoresen, J. H., Højesteretsassessor. Kristiania.
Thorkildsen, Cand. Porsgrund.
*Thrap, D., Sogneprest. Kristiania.
*Thrige, S. B., Professor. Kjøbenhavn.
Throndhjems Kathedralskoles Bibliothek.
*Thuesen, J., Sorenskriver. Bergen.
Thurmann, B., Provst. Tønsberg.
Tillisch, C. F., Sorenskriver. Larvik.
Tobiassen, Axel, Kontorist. Kristianssand.
Torgersen, Halvor, Kjøbmand. Kristiania.
Tostrup & Mathiesen, Handelsfirma. Kristiania.
Treschow, F., Jernverksejer, Kammerherre. Larvik.
Treschow, M., Konferentsraad. Kjøbenhavn.
*Trier, Ludvig, Cand. phil. Kjøbenhavn.
*Tromsø kommunale Bibliothek.
Tromsø Stiftsseminarium.
*Trägårdh, L. J., Sogneprest. Kjerstorp, Sverige.
Tvethe, M. B., Overretssagfører. Kristiania.
Tønsberg, Chr., Generalkonsul. Kristiania.

Ugland, Bankkasserer. Arendal.
Ullmann, A., Skolebestyrer. Kragerø.
Undset, Ingvald, Dr., Stipendiat. Kristiania.
Unger, C., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Unger, C. R., Dr., Professor. Kristiania.
Universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn.
*Universitetsbiblioteket i Kristiania.
Universitetsbiblioteket i Lund.
Universitetsbiblioteket i Upsala.
Urbye, C. A., Sorenskriver. Eker.

*Wad, G., Cand. polit. Kjøbenhavn.
Wang, Carl, Bogholder. Kristiania.
*Warmuth, Carl, jun., kgl. Hof-Musikhandler. Kristiania.
*Wedberg, J. P., Justitieråd. Stockholm.
Wedel-Jarlsberg, H., Baron. Jernverksejer. Bærum.
Wedel-Jarlsberg, H., Godsejer. Bogstad.
*Vedeler, G. F., Ingeniørkaptejn. Horten.
*Wegener, C. F., Dr., Geheime-Konferentsraad, fhv. Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.
*Weibull, M., Dr., Professor. Lund.
Weisser, Carl, Skolediscipel. Kristiania.
*Vemmetofte Klosters Bibliothek. Danmark.
Wesenberg, Stud. juris. Kristiania.
Wessel-Berg, A., Sorenskriver. Kongsvinger.
*Westling, G. O. F., Rektor. Sundswall.
*Westrum, A., Lærer. Levanger.
*Vexiö högre Elementarläroverk.
Vibe, J., Overretssagfører. Kristiania.
*Viborg Kathedralskoles Bibliothek.
*Videnskabernes Selskab, det kgl. Throndhjem.
Wiese, S., Konsul. Fredriksstad.
Wiese, Th., Grosserer. Kristiania.
*Wieselgren, H., Bibliothekar. Stockholm.
Wigersund, Th., Grosserer. Modum.
*Willer, M., Varemægler. Kjøbenhavn.
*Vinding Læseforening, pr. Veile.
*Winge, A., Konsul, Børskommissær. Kristiania.
*Vinther, I. N., Lærer. Birkerød, Danmark.
*Winther, Th., Overlærer. Drammen.
Wisbech, C. W., Kommandørkaptejn. Horten.
*Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Stockholm.

Vogt, A., Overretssagfører. Kristianssand.
Vogt, C. J., Oberst. Kristianssand.
Vogt, Fr., Læge. Tvedestrand.
*Vogt, L. J., Toldinspektør. Fredrikshald.
Vogt, N., Amtmand. Drammen.
Voss, V., Rektor. Aalesund.
Woxen, Fr., Bureauchef. Kristiania.
Woxen, K., Kancelliraad. Stockholm.
*Væringsaasen, Helge, Gaardbruger. Elverum.

Zeier, J., Overretssagfører. Hamar.

*Østgaard, H. R., Cand. juris, Lensmand. Lom.
Øverland, O. H., Lensmand. Stavanger.

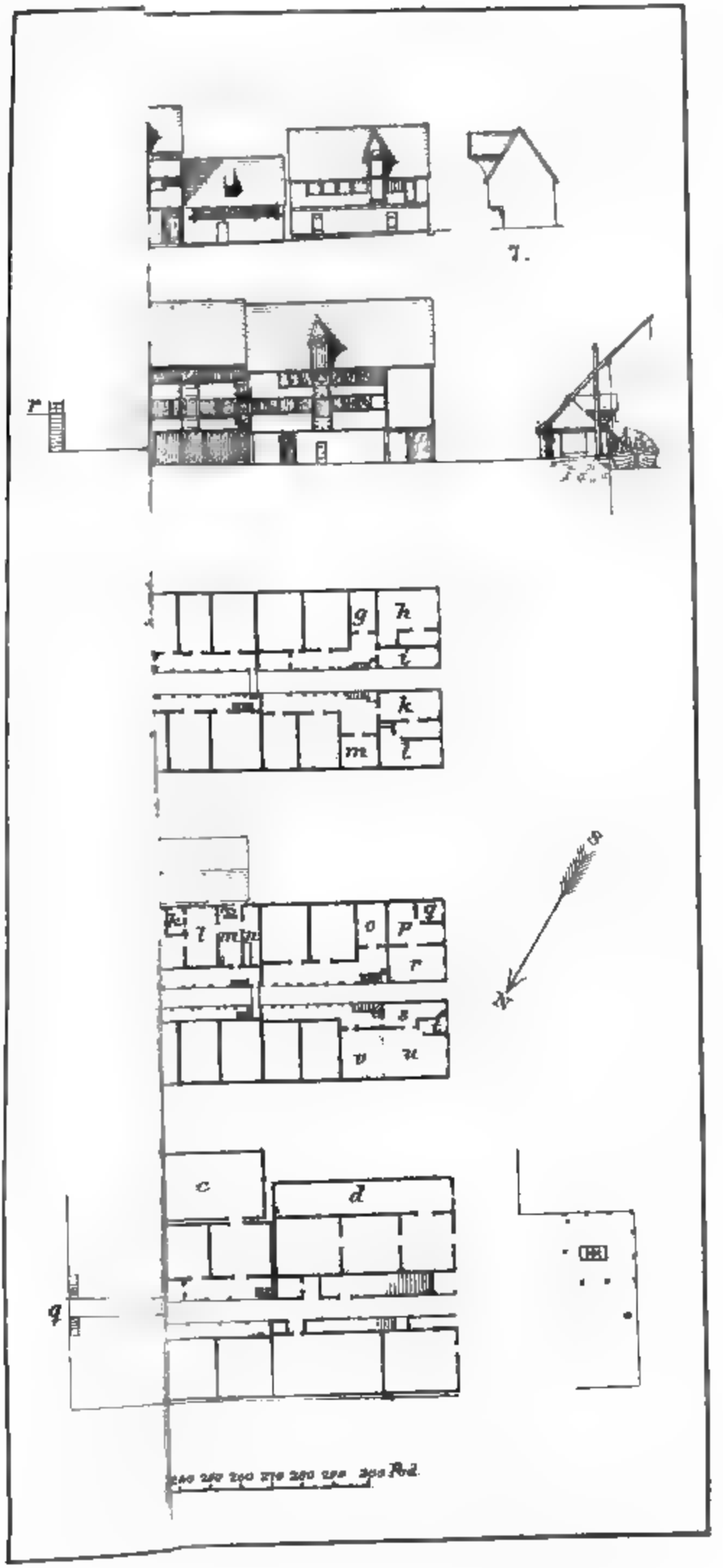

P. Blix del

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

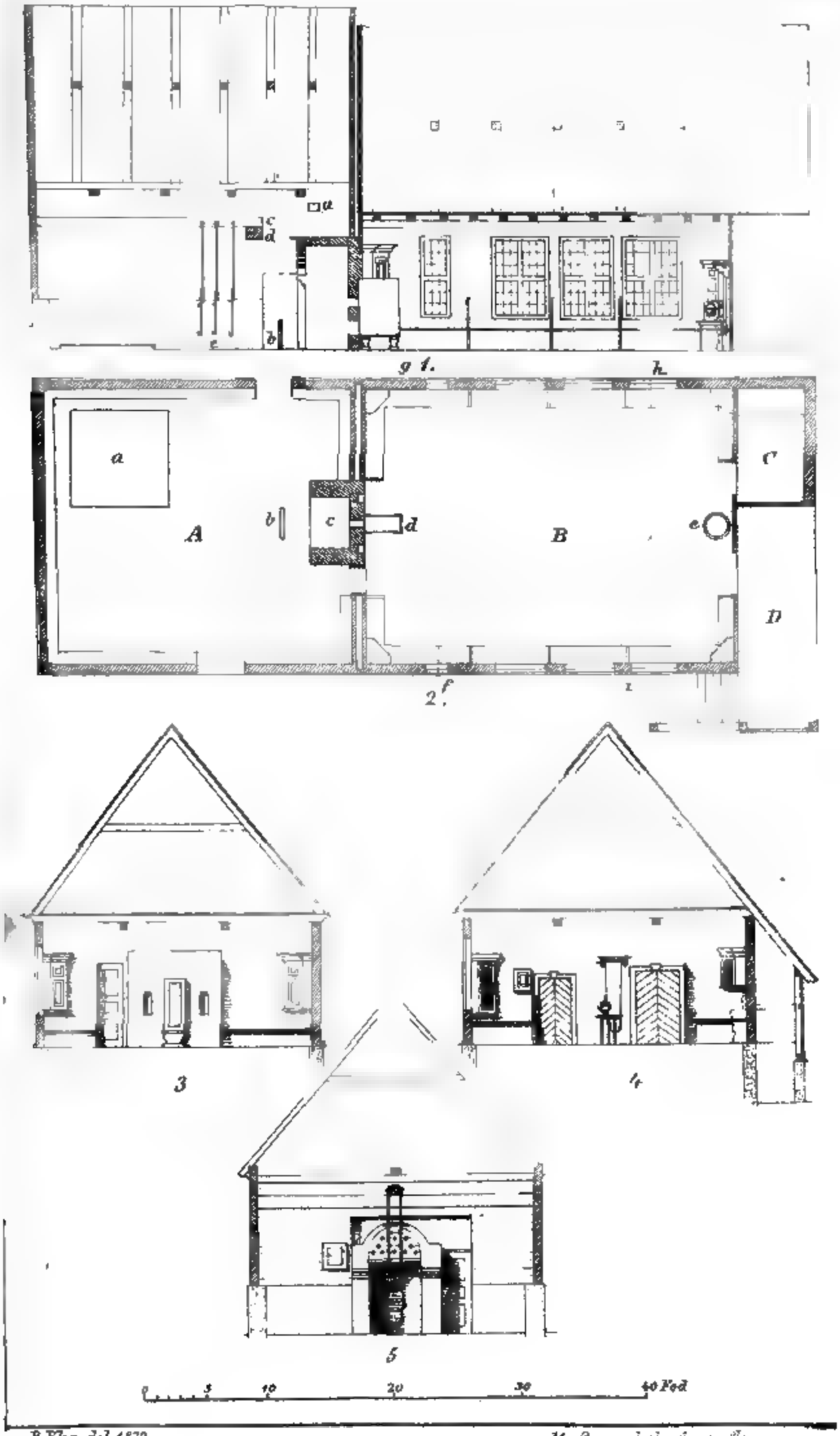

P Blix del 1872

M Lyng's lith Anst Kr

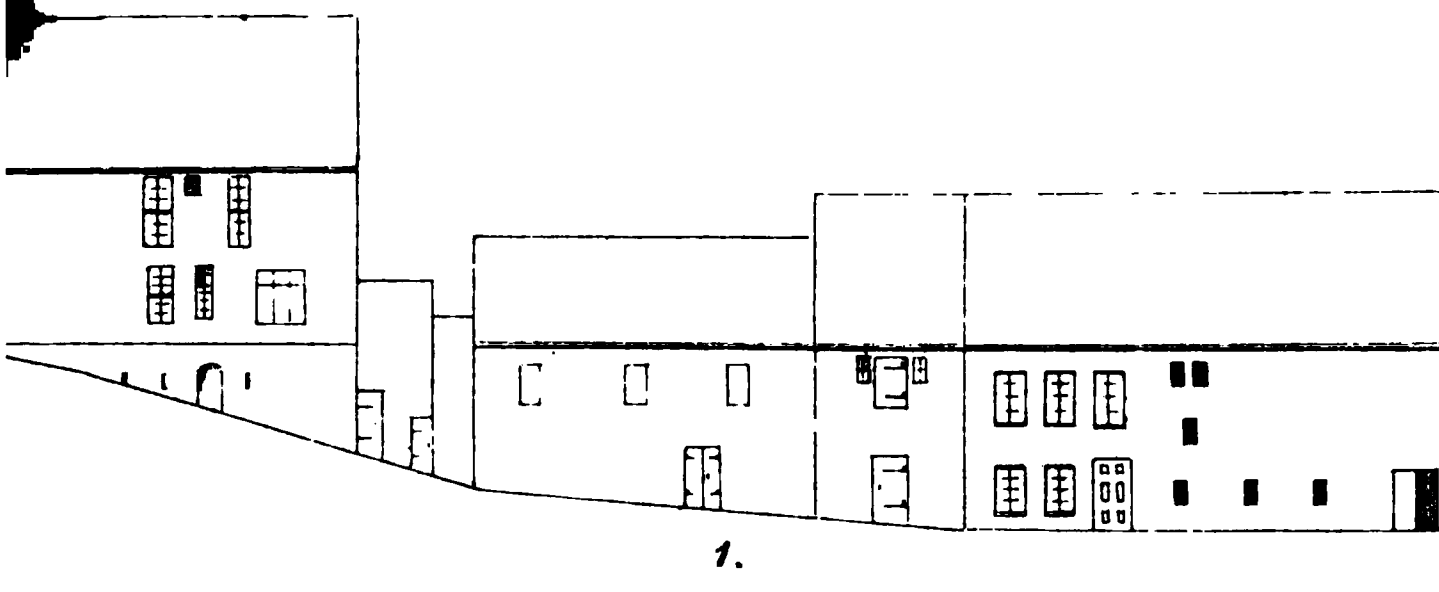

1.

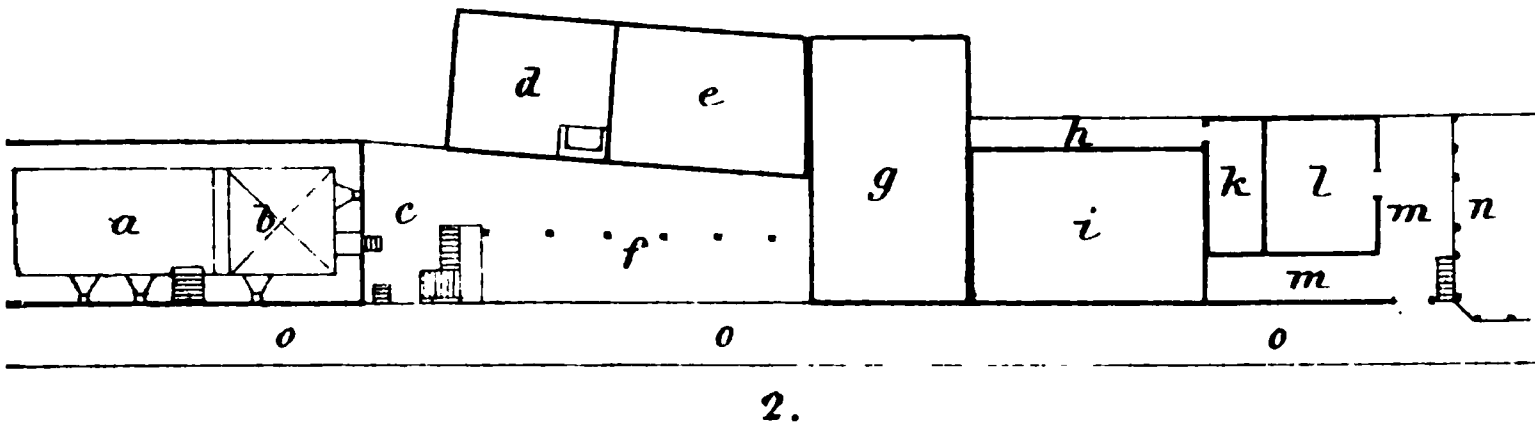

2.

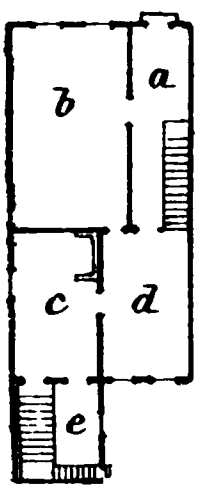

3.

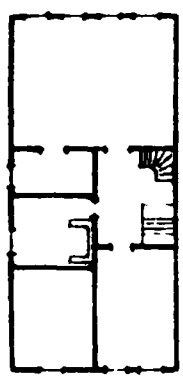

4.

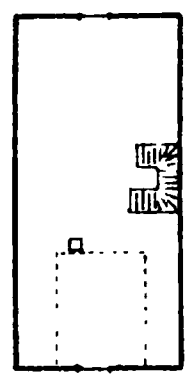

5.

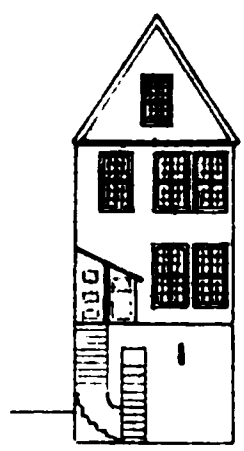

6.

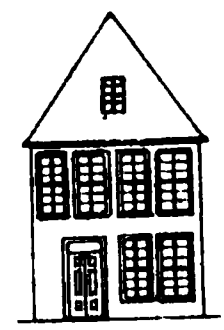

7.

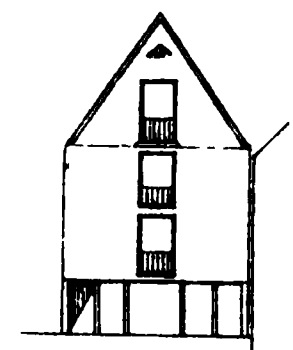

8.

9. 10.

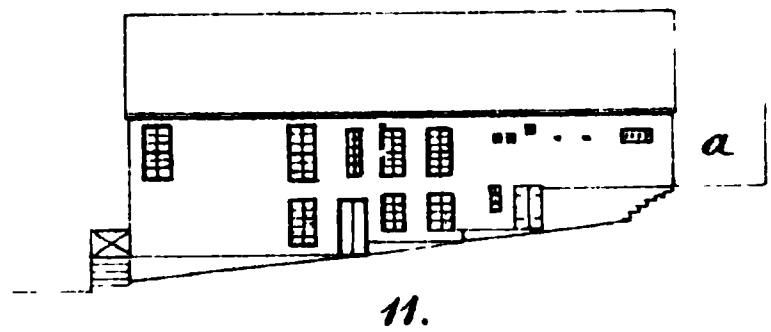

11.

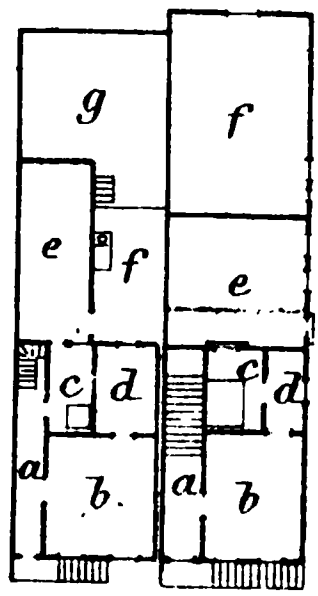

12. 13.

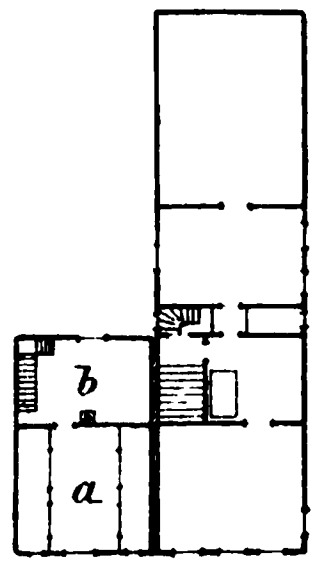

14. 15.

Maalestok

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 Fod.

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

TREDIE RÆKKE

FØRSTE BINDS ANDET HEFTE

KRISTIANIA

TRYKT HOS GRØNDAHL & SØN

1889

Den historiske Forening har udgivet følgende Skrifter, der ved Henvendelse til Kassereren, enten direkte eller gjennem Bogladerne, kunne erholdes til de vedføiede Priser.

* **Historisk Tidsskrift.** 1ste Række. Bind I—IV (1870—1876) tilligemed de nedenfor under No. 1 til og med anførte Tillægsskrifter . . . . . Kr. 28 [illegible]

Historisk Tidsskrift. 2den Række. Bind I—VI (1877—1887) tilligemed de nedenfor under No. 6 til og med 11 anførte Tillægsskrifter . . . . . Kr. 44 [illegible]

Historisk Tidsskrift. 3die Række. Bind I. Hefte 1—2, forts. (1888) . . . . . Kr. 4 [illegible]

Tillægsskrifterne kunne ogsaa erholdes særskilt til efternævnte Priser.

1. **Jørgen Herman Vogt's** Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1784—1846. 1871. II & 386 S. Med Forf.s Portræt . . . Kr. [illegible]
2. **Y. Nielsen.** Jens Bjelke til Østrat, Norges [illegible] kantsler. Et bidrag til Norges indre historie i den første halvdel af det syttende århundrede. 1872. VIII & 412 S. . . . Kr. [illegible]
3. **Petter Dass's** Samlede Skrifter. Udgivne af A. E. Eriksen. I. Nordlands Trompet samt Viser og Rim. 1874. LXXXVIII & 388 S. Med Forf.s Portræt. Kr. [illegible]

   II. Aa[illegible] Sang. B. I. II. J. W. Cappelen [illegible] Bogladepris resp. Kr. 1.80 og 1.[illegible] [illegible] Med [illegible]
4. **Gustav Storm.** Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk. Et Bidrag til Middelalderens litterære Historie. 1874. IV & 248 S. Kr. [illegible]

Udgivet for 1889.

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

TREDIE RÆKKE

FØRSTE BINDS TREDIE HEFTE

KRISTIANIA

TRYKT HOS GRØNDAHL & SØN

1890.

ermed følger som 2det Tillægsskrift for 1889: Absalon
...er: Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske
... te.

Den historiske Forening har udgivet følgende Skrifter, der ved Henvendelse til Kassereren enten direkte eller gjennem Bogladerne, kunne erholdes til de vedføiede Priser.

Historisk Tidsskrift, 1ste Række, Bind I—IV (18[illegible]—1876) tilligemed de nedenfor under No. 1 til og med 4 anførte Tillægsskrifter . . . Kr. 28[illegible]

Historisk Tidsskrift, 2den Række, Bind I—VI (18[illegible]—1887) tilligemed de nedenfor under No. 6 til og med 10 anførte Tillægsskrifter . . . Kr. 44[illegible]

Historisk Tidsskrift, 3die Række, Bind I (188[illegible]—188[illegible]) tilligemed de nedenfor under No. 11 og 12 anførte Tillægsskrifter . . . Kr. [illegible]

Tillægsskrifterne kunne ogsaa erholdes særskilt til efternævnte Priser:

1. **Jørgen Herman Vogt's** Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1784—1846. 1871. II & 386 S. Med Forf.s Portræt . . . Kr. [illegible]
2. **Y. Nielsen.** Jens Bjelke til Østrat, Norges vices kantsler. Et bidrag til Norges indre historie i den første halvdel af det syttende århundrede. 1872. VIII & 412 S. . . . . Kr. 5[illegible]
3. **Petter Dass's** Samlede Skrifter. Udgivne af A. F. Eriksen. I. Nordlands Trompet samt Viser og Rim. 1874. LXXXVIII & 388 S. Med Forf.s Portræt . . . Kr. 4[illegible]

   II. Aandelige Sange. B. I. II. J. W. Cappelen. [illegible] Boglaaneprisresp. Kr. 4.8[illegible] og 4.[illegible], 2[illegible] [illegible] Forf.s [illegible] Medlemmer.
4. **Gustav Storm.** Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk. Et Bidrag til Middelalderens litterære Historie. 1874. IV & 218 S. . . . Kr. [illegible]

Trykt paa Omslagets [illegible]

5. **Paul Christian Holst's** Efterladte Optegnelser om sit Liv og sin Samtid. 1876. VIII & 518 S. Med Forf.s Portræt . . . . . Kr. 6.00.
6. **Konrad Maurer.** Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie. 1878. IV & 214 S. Kr. 2.50.
7. **Dr. Ludvig Daae.** Gerhard Schøning. En Biographi. 1880. IV & 92 S. . . . . Kr. 1.20.
8. **Peder Claussøn Friis's** Samlede Skrifter. Udgivne af Dr. Gustav Storm. 1881. LXXXIII & 493 S. Kr. 7.00.
9. **Dr. Yngvar Nielsen.** Bidrag til Norges Historie i 1814. Afhandlinger og Aktstykker. 1882—1885. I. 504 S. II. 499 S. . . . . Kr. 12.00.
10. **Dr. Yngvar Nielsen.** Stormagternes Forhold til Norge og Sverige 1815—1819. 1886. 144 S. Kr. 1.50.
11. **Claus Pavels's** Dagbøger for Aarene 1812—1813. Udgivne af Dr. Ludvig Daae. 1888. H. 1. 160 S. Kr. 2.00.
12. Samme. 1889. H. 2. 124 S. . . . . Kr. 1.60.

Enhver kan blive Medlem af den Norske historiske Forening ved at anmelde sig for Foreningens Bestyrelse eller dens Kasserer, Hr Arkivfuldmægtig Otto Gr. Lundh (Christiania, Kort Adelers Gade No. 16), og erlægge til Foreningens Kasse et Bidrag af 4 Kroner aarlig (eller 60 Kr. en Gang for alle). For denne Kontingent erholder hvert Medlem „Historisk Tidsskrift" samt alle af Foreningen forøvrigt udgivne Skrifter frit tilsendte, efterhaanden som de udkomme.

Indmeldelser modtages i Christiania ogsaa hos de større Boghandlere og i de øvrige Byer hos Foreningens Kommissionærer, samt paa nærmeste Postanstalt.

Ifølge Overenskomst med den Danske historiske Forening og den Svenske historiske Forening staar Adgang aaben for Medlemmerne af den Norske historiske Forening til at indtræde i den Danske og den Svenske Forening imod at betale [illegible]ontingent eller respektive 2 og 3 Kroner om Aaret. De Medlemmer, som [illegible] benytte sig heraf, ville behage at gjøre Anmeldelse derom direkte til [illegible]ke Forenings Kasserer, eller for den svenske Forenings Vedkommende [illegible]mmermeyers Boghandel, Carl Johans Gade 41 & 43.

INDHOLD.

Stk.

Om det gamle Hamar og den gamle „Hamars Beskrivelse" fra 1[illegible].
Af Dr. Gustav Storm . . . [illegible]

Om Redskabsgjemmer i norske Kirker.
Af N. Nicolaysen . . . [illegible]

Olafskrindelen i Throndhjems Domkirke.
Af [illegible] . . . [illegible]

Om Antikvar. L. D. Kluwer og hans Manuskripter.
Af Dr. Ingvald Undset . . . [illegible]

De norske Perlefiskerier i ældre Tid.
Af A. Faranger . . . . . [illegible]

Rettelser til Afhandlingen „Om Peder Clausson Friis og hans Skrifter" (Oran Udgaven „Samlede Skrifter af Peder Clausson Friis").
Af Dr. Gustav Storm . . . [illegible]

Om det gamle Beskrivelse over Hamar.
Af Dr. Ludvig Daae . . . [illegible]

Trundeles om Throndhjems Domkirke.
Af Dr. A. Chr. Bang . . . [illegible]

Om de Hamarske Kroniker.
Af Dr. Gustav Storm . . . . . [illegible]

Om de Hamarske Kroniker.
Af Dr. Ludvig Daae . . . . . [illegible]

Om de norske Kjøbstæder i Middelalderen, deres Oprindelse, Indretning og Bygningsskik. (Fortsættes.)
Af N. Nicolaysen . . . [illegible]

En Marie Lake.
Af H. M. Schirmer . . . [illegible]

Slutningsbemærkninger om de Hamarske Kroniker.
Af Dr. Gustav Storm . . . . . [illegible]

Samlingskk[illegible] . . . . . [illegible]

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building
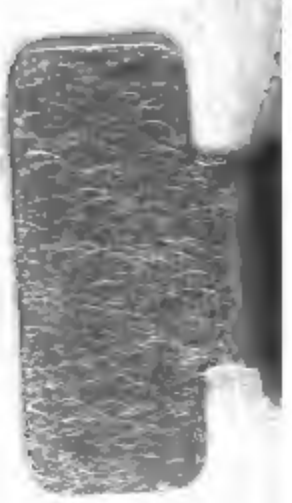
SEP 1 5 1926